

તરતમાં નામ નોંધાવી હપતે નાણાં લેરી માત્ર રૂ. ૧૨૫ માં જારીઓ પણ ખરીદ

સંપૂર્ણ મહાભારત

અઢારે પર્વનું ભાષાન્તર-પચરંગી-૧૫-૨૦ ચિત્રોસહિ

મહોટા છ ભાગમાં પૃષ્ઠ ૪૭૫૦

મનમૂત એન્ટીક કાગળ, સુંદર પાકો પૂઠો તથા પ્રકાશના અંક સાથે આ ભાષાન્તર અન્ય કોઈ પણ ગ્રન્થોથી મહાભારત કરતાં ઉત્તમ થવા છતાં તેનું મૂલ્ય ખીજે રૂપ—૩૦ છે, તેને બદલે આ ખાતાએ પોતાના ધોરણને અનુસરીને

પ્રથમથી ગ્રાહક માત્ર રૂ. ૧૨૫ અને પાછળથી રૂ. ૧૫ થી ૧૬ રૂપિયા છે.

૫—શાન્તિપર્વ—તૈયાર છે. ૫૪૮૫૬ મૂલ્ય રૂ. ૦. ૦. ૦. ખાસ ખાત્રિપદ હોય તો મીયુત જો. ન. લાંબાના ભાષાન્તરમાં સંપાદન કરાવે તે પ્રથમ કહાંચું છે. મહાભારત તરતમાં ગ્રાહક ચનારને તે રૂ. ૨૫થી અગ્રેષ્ઠ રૂ. ૧, પાકોના ભાગો પેટે અને મલ લેવાશે. આવીતા ભાગ્ય ભાગ્ય કે જેનું ભાષાન્તર ઉત્તમ નિરૂપકો દીકરને આધારે અનુભવાશીએને હાથે તથા તાજે તૈયાર થાય છે, તે બતલી તાકીદે નીમવા સમયે નીકળશે. તેમ કહે કહે આવીતા રૂ. ૮૦૦ થાય છે. પો. ભૂદ. આ ભાગમાં સર્વ ચિત્રોના સમાવેશ થાય છે. ૧—આદિ અને સભાપર્વ—૧૯૭૪ માં નીકળશે. ૨—પર્વ એ ૧૯૧૫માં નીકળશે. ૩—વન અને વિરોધપર્વ—૧૯૭૨માં નીકળશે. ૪—શાન્તિપર્વ તૈયાર છે. ૫—ઉદ્યાગ અને ભીષ્મપર્વ—૧૯૭૩માં નીકળશે. ૬—માશલથી ઉપર મુદ્દાનાં સર્વ ૭—દ્રોણ, દુર્યોધન, શલ્ય, સાપ્તક અને સુભેટ પર્વ—૧૯૭૪માં નીકળશે.

આ પ્રમાણે આ ગ્રંથની દરેક રીતે સગવડ પ્રતી થોગનો અવાધી ખરીદનાર આ માણસ પણ ગાદિને ચારે આના બચાવીને તે ખરીદી લેશે. પેલાની ભાવ, કહે તે વંશજોના દિનાથે આનો મહાન અર્થ આપણા સરતામાં સંગ્રહ કરવાની અવી ઉત્તમ ફરી ફરીને તકિ મળે, અને પછીની પસ્તાયો થશે.

આ આખું મહાભારત અગાધારનાથી લુની નોંધાવે પ્રમાણે આ આખું કદા છે, છં ખીલકલ જુદી વાની સુખદેવા એક મતવામાં પેતાનાં મોઢાં પુસ્તકો તકિ લાના દેવને લીધે-છાપેલી, તેના રૂપિયાનીયુવી છુકે દરેકોને વિના મુલ્યે મળશે.

આખીની જાહેરખબરમાં આ પ્રથમની ૫૪૮૫૬ અને મુલ્ય રૂ. ૧૦, જે મુલેનું એમાં ૧૦૦૦ પ્રજાની મૂલ નીકળવાથી ઉંડ પ્રજા છે કુલ ૫૪૮૫૬ અને મુલ્ય રૂ. ૧૨૫ રૂ. ૨૦

અસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય, ૧. મલકો જેવી રોડ—ગુજરાત, રૂ. ૧૦૦૦ માં રૂ. ૧૦૦૦—આગાહાવાદ

અઢારથી મે મોજનારે અપત્રના નામ સુધે અમહાનાથ લખેલું.

૧ આરોગ્ય.

આરોગ્ય સંબંધી સઘળી માહિતી આપનાર અમારા તરફથી હાલમાંજ પ્રકટ થયેલું નવીન પુસ્તક, તેમાં આરોગ્ય રહેવાના ઉપાયો, વ્યાધિઓને મટાડવાના ઔષધો, માત્રાઓ, ગોળીઓ, વ્યાધિનું સ્વરૂપ, કુદરતી ઉપાયોથી, વ્યાધી શી રીતે મટાડી શકાય, ધરમશુદ્ધિઓ, સરળ કસરતો વગેરે અનેક બાબતોને સમાવી છે. છેલ્લામાં છેલ્લી શોધ અનુસાર વ્યાધિ મટાડવાના અને નવજીવન પ્રાપ્ત કરવાના સર્વથી બની શકે તેવા ઉપચારોનું વર્ણન આ પુસ્તકમાં અતિ વિસ્તારથી કરેલું છે. દરેક કુટુંબમાં રાખવા લાયક આ સચિત્ર પુસ્તકની કૌમિત કક્ષત આના દશ રાખવામાં આવી છે. ચોસ્ટ્રેજ ૦-૧-૦ ભુદું.

ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ, સુરત.

ઓફીસ બદલી છે.

આ માસિક પત્રની ઓફીસ લાગતબાવમાં આવેલી હતી ત્યાંથી બદલીને ખપાટીઆ ચકલા ઉપર ખી સુરત જૈન ગ્રેસની સામે રાખવામાં આવી છે.

હવેથી પત્ર વ્યવહાર નીચેને શિરનામે કરવો.
વ્યવસ્થાપક ચંદ્રપ્રકાશ, ખપાટીઆ ચકલા

સુરત.

શ્રદ્ધા આસ્થા એક;
 એક અનંત અકાર રૂપ તમ
 વિહંગ સમ અમ દેવઃ
 અહોહો ! દિવ્ય ઝગ્માં તમ દર્શઃ
 દિવ્ય રંગને દિવ્ય પિચ્છ શાં
 દિવ્ય રાગ નીલકંઠઃ
 દિવ્ય કૃપાભર પ્રેમ કટાક્ષે
 આંભે દિવ્યાંજનઃ
 અહોહો ! દિવ્ય ઝગ્માં તમ દર્શઃ
 શું શું વર્ણવું, શું શું સ્તવું હુંઃ
 શું શું ગાઉં યશગાનઃ
 અયોગ્ય યોગ્ય, પતિત કરો પાવન
 એ કરુણા અભારઃ
 અહોહો ! આશ્વાસન શાં અદ્યઃ
 અહોહો ! દિવ્ય ઝગ્માં તમ દર્શઃ

ગંગાની પૂજા.

પદ ૨.

ગંગા તું પર હું બલિહારી જાઉં;
 હાડ ચામડી વારી ઉતારું;
 એ પુલ પેતાસાં લાવું.—ગંગાં
 મન તારી કપિ સેનાને દઉં;
 ભુદિધિ પ્રવાહે વહાવું.—ગંગાં
 ચિત્ત તારી માછલી ચાવી લે;
 ગુહા અભિમાન દબાવું.—ગંગાં
 પાપ પૂણ્ય બંધાં સળગાવી;
 એ તારી જ્યોત જગાવું.—ગંગાં
 તુંમાં પડીને તું બની જાઉં;
 એવી હુબકી લગાવું.—ગંગાં
 રમણ કરું તુંજ સતધારામાં;
 નતો નામ ન રામ ધરાવું.—ગંગાં

N. S. S. J.

જગત્ને જુહાર.

પદ ૩ ગજલ.

આપો રત્ન હું જાઉં છું, મુજ વાત કેા કરશે નહિ.
રે-લાલચો લાખો દઇ કેદી કરી શકશે નહિ.

આ જીગર તોફાને ચડ્યું,
મુજ દીલ દુનિઆથી હઠ્યું,
તમ ખેલનાં ખોખાં મને,

બહાલા! હવે રચતાં નથી,
મારા વિચારો ગોઠવું !
ગુથી કવિતા આદર્શ,
પણ જીગરના તોફાનમા.

આપો૦

શબ્દો મને જડતા નથી;
મીઠી કવિતાની મઝા,
માશુકની ઇશકી અઢા,

આપો૦

કીતિ તણી ફેફસી બલા,
આ મસ્તને ગમતો નથી;
કેં ચક્ર લાખો જન્મનાં,

આપો૦

વીર્યાં ખેલ ખોટો ખેલતાં,
રોકો નહિ આપો રત્ન,
પુરસદ હવે મુજને નથી;

આપો૦

મુજ હોસ્તને દુસ્મન બધા,
ભૂલી મને જાગે સદા,
ચરકેલના ઇતિહાસને,

કદી યાદ કેા કરશે નહિ;
ડુબકી દઉં દરિયાવમાં.
ભૂંસી નામ નિશાનો બધા;

આપો૦

ચિન્મય નિરંજન, હું બનું,
પછી જોખણી શકશે નહિ;
વિરમી ઉપાધિ ગઈ બધી,

આપો૦

ગઈ આગ તૃષ્ણાની ઠરી,
અધ્યાસ જાલ ગઈ ઉઠી,
નિજરૂપમાં લખ્યો હું સહી;

આપો૦

સ્વામી વિજ્ઞાન ભારતી,

સદ્ગુરુનું કર્તવ્ય.

પદ ૪ (અત્યુત્તમ પદ મિત્રતાણું એ લય)
 અત્યુત્તમ પદ શુર તણું, આ વિશ્વમાં કલ્યાય, અત્યુત્તમ૦
 કાંજે શુરના, હસ્ત વિષે રહી, અભય પ્રદાતી છાંય. અત્યુત્તમ૦
 નિજ શિષ્યને રસ્તો બતાવી, જોધ યોગ્યજ આપવો,
 શંકા નિવારી તેહની, મહાપૂર્ણ રૂપે સ્થાપવો,
 આ કઠીનજ કામ કદાપી, અન્ય થકી નવ થાય. અત્યુત્તમ૦
 કંઈ કંઈ જનોની જીવન નોકા, સદ્ગુરુને હાંથ છે,
 સંસાર અગ્નિપાર બવા, સત્ય શુર શુભ ગાથ છે,
 મહતા શુરનાં પદતણી નવ શબ્દે કહી વણાય. અત્યુત્તમ૦
 કહી રાજ્યાસન પર બેસીને, રાજ્યજ કરણું સહેલ છે,
 પણ ધર્માસન પર બેસીને, શુર થણું ખરું મુસ્કેલ છે,
 બે ત્રણ શયો પાઠે ક્યાંથી, શુર થઈ ન શકાય. અત્યુત્તમ૦
 કહી મિથ્યા વાત વિનાદમાં, શુરએ ન કાળ વિતાડવો,
 સાધન કરી, લક્ષિત કરી, વળી શિષ્ય તેમાં લગાડવો,
 સાધન લક્ષિત વીણું કદાપી, ઉર્જા નાહી બવાય; અત્યુત્તમ૦
 આમજ કરે તેમજ થશે (એવી,) વાતો સદાએ છાંડવી,
 આમજ ક્યાંથી આ થયું, એવી યુક્તિઓ દેખાડવી,
 આદર્શરૂપ આ જગત માંહે તોજ તે વધાવાય. અત્યુત્તમ૦
 રહસ્ય સમજ આ વિધિ શુરએ સદા એ ચાલવું,
 પોતાતણું દયાંતથી બીજાના મનને વાળવું,
 કર્તવ્યગામી શુરનો વિપ્રવે, જ્યજ્ઞયકાર વદાય. અત્યુત્તમ૦

જીવનરસપાન કરવા નિમંત્રણ.

(લેખક રા રા દુર્ગેશ્વર નટવરજી ત્રિવેદિ; ખી. એ હજુર ડેપુટી
 કલેક્ટર સુરત.)
 પદ. ૫ ભેરવી

હૃદય ઉદાનેરે, જીવનરસ ખીલ્યો,
 ભાગિ સુભાળી પીલો; પીલ્યો ખીલી લ્યોરે;—જીવન૦
 ઉરેશો ઉત્સાહ ભરાણો; ઉમંગ ક્યાંથી આ ઉભરાણો,
 ખીલો સુભાળીજ લીલો; લીલો ખીલી લ્યોરે;—જીવન૦
 સુગંધ પ્રણેશો ભભકાણો, વર્ચસે ધાતુ સંઘ બોળાણો,

અનુભવ દેવિ 'શુ' ખીલ્યો, સુહૃદ્યે સુખી લ્યોરે.—જીવન
નરતનુમાં ગંગા તટ જાણે, જીવન જળવિષ્ણુ મર ન તૃપાણે;
કળી કલહે ન સુકવી ઘો, સમજ સુખ કરી લ્યોરે.—જીવન

વાળક.

૫૬ ૬ .

(અંજની ગીત)

વીરહાકલ વીરોની સૂણતાં,
સમરાંગણ શક્તિ આદરતાં,
શઆસોની હેલી નેતાં,
બાળક શાં મોઘાં;

ભુનભ મંડળ માપી લેતાં,
આકાશી હૃદયે નેતાં,
ધૈર્ય શૈર્ય પ્રભાસર રૂઝાં;
બાળક ંહા: વિરલાં;

જલધિનાંગેખી ગીત ઝીલતાં,
ઉપર નૈકા ભવ્ય નીરખતાં;
નાવિક બળસર્વોપરિ લાધ્યાં,
બાળક એ શૂરાં;

સન્દૃતણાં ઉચ્છવાસો પીતાં,
આશાને અભિલાષા ચુમતાં,
ગૌરવ વિશ્વ ભર્યું દાખવતાં,
બાળક શાં ચીઠાં; ?

આશા ધ્રુવા રાખી રેહતાં,
નીધાને ભક્તિ શું રમતાં,
સદય ધર્મ ધુરંધર ઓખ્યાં,
બાળક ધન્ય અખ્યાં,

જય રંગો પૂર્વજના સ્મરતાં,
જયશ્રીને વરનાં યશવંતાં,
આલ્હાદે મન પ્રસન્ન યાજ્યાં,
બાળક વીર વર શાં !

સાધ્ય ચેતનથી રંગાયાં,
 સાધ્ય લવભયાં જે રહોયાં,
 સાધ્ય હોમ વિષે હોમાતાં,
 બાળક સુંદર શાં !

‘ પ્રભુચી ’

કર્તવ્યમાન.

પદ ૭ (રૂપે શું રંગ સચોરે, કાયાનો રંગ કાચોરે, એ લય.)

અહીં કયાં તું અટવાતોરે, ન દેશ તારો આતોરે,

અંતરે જળે.

બ્રમીત થઇને માર્ગ ભૂલ્યો તે, વિચાર કરીને શોધ,
 સુઝે ન તુજને આશુ-બ્રાંતિ, લે તુજને આપું બોધ;
 વીરા હુઃખી નવ યાતોરે, ના મિથ્યા તું સુંઝાતોરે,

અંતરે જળે.

છે તુજમાંને તુજમાં એના અન્ય સ્થળે છે કયાંય,
 સ્થુલ સુક્ષ્મનો વિચાર કરીને જો અંતરે પળાય;
 ન મિથ્યા કરી વાતોરે, ન ખોતો સમય જાતોરે.

અંતરે જળે.

તેં તુજ હાથે બંધ કર્યું છે, પ્રવેશવાનું દ્વાર,
 ખોલ હવે તે શુભ માર્ગ તું, કરીને યતન અપાર;
 ન બ્રાંતિમાં ભૂલાતોરે, ન મોઢે કંઈ ફસાતોરે.

અંતરે જળે.

નવીન નવીન આવે તે જોળે, ન મોહીશ કોઇમાં વીર,
 દ્રષ્ટા થઇને જાળે માર્ગે, રાખી ચિત્ત વૃત્તિ સ્થિર;
 ન મધ્યે અથડાતોરે, ન હુ-ખે તું ગભરાતોરે.

અંતરે જળે.

સ્થુલ સુક્ષ્મ કારણ ઓળંગી, આગળ આગળ આવ,
 સ્વદેશ તારો તેથી ન્યારો, ત્યાં આનંદનો દહાવ;
 ત્યાં જઈ ના કદી બંધાતોરે, રહે સુખમાં સદા સોહાતોરે.

અંતરે જળે.

પ્રમીલા બહુન.

જાળકતું ભવિષ્ય.

૫૬ ૮.

એક દિન એવો આવશે,
તવ હુઝ સકના વામશે.

લેહ પ્રાંતિ આદિ કિલ્લોટો, સર્વ જન તો ત્યાગશે;
એક દિન એવો આવશે.

ઘેર ઘેરના કલેશ દૂર થઈ, સાચો પ્રેમજ નાગશે;
એક દિન એવો આવશે.

ભાતુ ભાવના સાચા મંત્રો, હૃદય મધ્યે ઉઠશે;
એક દિન એવો આવશે.

ભારતી પ્રભુ પૂર્વવત થઈ, સાચા એકથે રાજશે;
એક દિન એવો આવશે.

ભરત અને શુકદેવ સમા, ધાળકો ઘર દિપાવશે;
એક દિન એવો આવશે.

જનક જેવા જીવનમુકતો, સંસાર (માં) જેવા ફાવશે;
એક દિન એવો આવશે.

રાગ નાનાવિધ દૂર થઈ, આરોગ્ય સઉમાં આવશે;
એક દિન એવો આવશે.

વ્યાધિ મૃત્યુ આદિ જય કરી, અજરામરપદ મહાલશે;
એક દિન એવો આવશે.

ઘેરઘેર અન્નને કાજ કોઈ દિન, કોઈ જન નવ લીખશે;
એક દિન એવો આવશે;

પતિને પ્રભુ માની નિરાદિન, આર્ય મહિલા પૂજશે;
એક દિન એવો આવશે.

દગાખાજ ખટપટી જનનો, નાશ દૈવ કરાવશે;
એક દિન એવો આવશે.

ધર્માચાર્યો ભિન્ન મત ત્યજી, ધર્મ એક ફેલાવશે;
એક દિન એવો આવશે.

પતિ પત્ની એક રૂપ થઈ, નવજીવન વિદ્યા શિખશે;
એક દિન એવો આવશે.

રાષ્ટ્ર ભાવના ખીલી હૃદયમાં, દેશને ઝળકાવશે;
એક દિન એવો આવશે.

શુદ્ધ દેશ નવ પલ્લવિત થઈ, રસ અમરને શુભાવશે;
એક દિન એવો આવશે.

છે ભારતીય સદૈવ અમ ભારત અમારો દેશ છે.

(૧)

જય જયતિ ભારત વિશ્વના સૌદર્શની ચાક્ર છવિ !
 ઉરમાં વહે છે ઝાસ અમારે મોહ ધારા અવનધી !
 તન, મન, સદન, ધન, જન તથા જીવન અમારું જ્યાં રહ્યાં !
 અમને અમારી બાદ પણ હે આશ્રયો, જે અણ કહ્યાં !
 ઉત્તત હિમાલયથી વિભૂષિત લગ્ય જેનો વેશ છે !
 છે ભારતીય સદૈવ અમ, ભારત અમારો દેશ છે !

(૨)

અવતાર બહુ ધારણ કર્યા, જેને લીધે જગદીશ્વરે !
 અગણિત અપૂર્વ પદાર્થ પ્રાપ્ત થયા દયામયથી અરે !
 સંસારમાં ભુત માત્ર સા જોને જીવાડે જીવતા !
 જેનાં સુશુણ કીર્તન સદા આનંદથી લલકારતા !
 જગને જગાડીને દીધો જેણે પ્રથમ ઉપદેશ છે !
 છે ભારતીય સદૈવ અમ, ભારત અમારો દેશ છે !

(૩)

જે છે સુકુટ બુદ્ધોકનો, સુરલોકનો જે મિત્ર છે !
 શ્રી રામ કૃષ્ણ પદાબજ રજથી થયો વળી સુપત્રિત છે !
 છે વિશ્વ વંદિત વિદિત જે, જેનું મહત્ત્વ વિચિત્રને !
 જોવું સુરોએ પણ અહા ! આશ્ચર્ય જેના ચિત્રને !
 એ વાતાનું અભિમાન અમને સર્વદા સવિશેષ છે !
 છે ભારતીય સદૈવ અમ, ભારત અમારો દેશ છે !

(૪)

જેના ધનુષ ટંકારયો કંપિત દિગ્ગન્ત રહે સદા !
 નીચળ્યા રહે એવા ધનુર્ધર વીર જેમાં સર્વદા !
 લન્નિજત થઈ જેના વિભવથી સ્વર્ગની પણ સંપત્તિ !
 વાતો અલૌકિક છે સહુ મોહમદા જેની અતિ !
 છે ધીરતાનું ધામ એ, જેમાં નહિ લય લેશ છે !
 છે ભારતીય સદૈવ અમ, ભારત અમારો દેશ છે !

(૫)

ભાગીરથીનો પુણ્યધારા સંતત જેમાં વહી રહી !
 એની યથો ગાથા, અહા ! કલનાદથી જે કહી રહી !
 રત્ન પ્રસવિની શક્તિ જેની લોભ માંહે છે રહી !
 આઘાત પર આઘાત પણ તે હાય ! સર્વ સહી રહી !
 છે ધિક્ અમને અમ છતાં પ્રસરી રહ્યો જ્યાં કલેશ છે !
 છે ભારતીય સદૈવ અમ, ભારત અમારો દેશ છે !

રાસેન્દ્રી-રમણ.

તત્ત્વચિંતન.

૨-મું મુક્તિમા મહામંત્ર.

(અનુસધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૨૧૬થી)

સાધુઓ અને પ્રભુના ભક્તોએ બૂખ, તરસ, ઠાઠ, તાપ દુઃખ અને શ્રદ્ધિ, મંસારી શોકોના તિરસ્કાર અને મસ્કરીઓ એ સર્વ સહન કરીને ઇશ્વરની આરાધના કરી છે અને પોતાનું આખું જીવન પ્રાર્થના ધ્યાન, વ્રત અને ઇતીવદમન અને વાસનાઓનો ક્ષય કરવામાં જ ગતીત કર્યું છે.

૨-મન્ય છે તેઓને પૂર્વકાગના ભક્તોએ અને ધર્મ વીરોએ, સાધુઓએ અને સાધ્વીઓએ ઇશ્વરનું ભજન કરતાં કેટલાં દુઃખ અને સંકટો સહન કર્યાં છે.

સ્વર્ગનું શાશ્વત સુખ મેળવવાને માટે તેમણે આ જાનનાં સુખને તુરંત ગણ્યું છે.

અરપ્ય અને પરિતોની શુદ્ધિમાં રહેનાર ઋષિ મુનિઓનાં જીવન કેવાં શુદ્ધ અને વૈરાગ્યવાન હતાં. ઇન્દ્રે અને બીજા દેવતાઓએ તેમને સત્તથાત્વા માટે ઘણાં દર્શિ માર્યાં હતાં. દેવોએ તેમના વ્રતનો ભંગ કરવાને ઘણાં જુલમ યુગ્મયોં હતા, આવા ક્ષમ્ભેશમાં તેઓનું લક્ષ અને ચિત્તવન માત્ર ઇશ્વરને વિશેષ હતું. તેમનો મનો નિમ્મલ કેવો ચુસ્ત હતો. કંઈપણ માર્ગમાં આગળ વધવા માટે તેમનો ઉત્સાહ કેવો વેગવાજો હતો પોતાના દેષો અને અપૂર્ણતાઓને દૂર કરવાને તેઓ કેવી ઓચિંત રાખના હતા ઇશ્વર પ્રાપ્ત તેમનો ભાવ અને તેમની ભક્તિ કેવાં શુદ્ધ અને ઉચ્ચ પ્રકારનાં હતાં.

દિવસે તેઓ અભ્યાસ કરતા અને સાધન કરતા અને રાત્રે મોડી રાત સુધી તે જપ અને ધ્યાન કરતા સારાંશમાં તેઓ એક પળ પશુ ઇશ્વરના ચિત્તવનથી વિમુખ રહેતા નહિ,

૩. તેઓ પોતાના સમગ્ર વખતનો સદુપયોગ કરતા અને ભજનની ધૂનમાં તેમને પહોર એક ઘડી જેવા લાગતા અને દિવ્ય આનંદના નિશાને લીધે બૂખ તરસ અને બીજી શરીરની જરૂરીયાતો પશુ ભૂલી જતા.

તેઓ ધન, કીર્તિ, પદવી, મિત્રો અને સ્વજનનો સાગ કરતા તેઓ જગતનો કાષ્ઠપણુ પદાર્થને પોતાનો ગણતા નહિ, તેઓ દેહને ટકાવવાને જે વસ્તુઓ જોઈએ તે પશુ માત્ર ખપ જોઈથી જ લેતા અને એટલું લેવાને માટે પશુ તેઓ મનમાં નારાજ થતા દેહને ત્યાગ કરવાને માટે તેઓ અસંત અનુસુક હતા.

આથી કરીને તેઓ બિચારા પૈસે ટકે કમાય અને દરિદ્ર હતા. દુનિયાની દલીમાં સૌથી હલકા હતા પણ પુણ્યરૂપી ધનથી ધનવાન હોના અને ઇશ્વરના દરબારમાં સૌથી મોટા હતા.

તેથી તેઓને બહારથી અદ્ભુત ઘણું વિદ્યમણ્યુઓ પડતી પણ તેમનું આંતરજીવન દિવ્ય આનંદથી મસ્ત રહેતું અને ઇશ્વર કૃપાથી સદાયે પોષાયતું રહેતું.

૪. તેઓ જગતમાં રહેતા પણ નહિ જેવા હતા. પશુ તેઓ ઇશ્વરની ઘણાં સંખ્યા રહેતા અને તેઓ તેને ઘણાજ શ્રિય હતા.

તેઓ પોતાની જાતને અસંત તુચ્છ સમજતા અને જગત પણ તેમનો તિરસ્કાર કરતું પણ ભગવાનને તેઓ પ્રાણાધિક હતા અને તેમના મુગટના મણી કરતાં પણ વિશેષ પ્રિય હતા.

તેઓ દિનપ્રતિદિન વિશેષ દીન બનતા તેઓ વૈરાગ્યમાં વધારે દૃઢ થતા શ્રદ્ધા અને તિતિક્ષા વધારતા એ પ્રમાણે દિવસે દિવસે તેઓનો વિકાસ થતો અને ઇશ્વરની કૃપા વિશેષ પ્રમાણમાં સંપાદન કરતા.

તેઓનાં દૃષ્ટાંત તમામ સાધકને માટે છે. તેમના જીવનનું મનન કરવાથી સાધક માત્રને ઉત્સાહ મળે છે. અને ઉપર ઉપરની ભકિત-કરનારને સાચા દિલની ભકિત કરવાની પ્રવૃત્તિ થાય છે.

૫. પૂર્વકાળના સંતો અને ભકતો કેવા ઉત્સાહ પૂર્ણ હતા. તેમની ભકિત કેવી ઉત્કટ હતી, તેમની પ્રાર્થનામાં કેટલી આદર્શતા હતી. ધર્મમાં કેટલી દૃઢતા હતી. તેઓ કેવા કંઠથી નિયમોનું પાલન કરતા અને શાસ્ત્ર અને સદ્ગુણોને માટે કેટલો પૂજ્યભાવ રાખતા.

તેઓના હેવાલ જોટલા આપણને મળી આવે છે. તેટલા ઉપરથી પણ તેઓ કેવા પવિત્ર હતા અને જગતને અને જગતના વૈભવોને ઠોકર મારવાને કેટલા તત્પર હતા તે આપણને સમજાય છે.

૬. આપણી ભકિત કેવી ઉપર ઉપરની છે, આપણે કેવા પ્રમાદી છીએ ! આપણો ઉત્સાહ અદ્યપકાળમાં મંદ પડી જાય છે ! અને તેમ થતાં શુષ્કતાને લીધે આપણે જીવનને ઉક્ષેપ નીરસ કરી નાખીએ છીએ ! ભકતોનાં આવાં જ્વલંત દૃષ્ટાંતો જોયા પછી સાધકના હૃદયમાં રહેલી ભકિતની જ્યોતિ પ્રગ્વસિત થાય તો કેવું સાર !

મંત્ર ૧૯ મો.

સાધકનું જીવન અને તેના નિયમો વિષે.

સાધકનું જીવન નિષ્કલંક હોવું જોઇએ તેનું બહારનું જીવન અને આંતરજીવન એક સરખું હોવું જોઇએ.

બહારના જીવન કરતાં સાધકનું આંતરજીવન વધારે નિર્મળ હોવું જોઇએ કેમકે મનુષ્યો માત્ર બહારના જ કર્મ જોઇ શકે છે પણ હૃદયની વૃત્તિઓ ઇશ્વરને વિદિત હોય છે. હરકોઇ પ્રવૃત્તિ કરતી વખતે મનમાં ઇશ્વરને ડર રાખવો જોઇએ અને તેના નીતિ નિયમનું બરાબર પાલન કરવું જોઇએ.

દરરોજ આપણે પવિત્ર થવાને દૃઢ સંકલ્પ કરવો જોઇએ અને મનમાં ખુબ ઉત્સાહ ભરવો જોઇએ.

તેમ ક્યાં પછી અંતઃકરણની સર્વ વૃત્તિઓને જોડીને ખરા મનથી ઇશ્વરની નીચે પ્રમાણે પ્રાર્થના કરવી જોઇએ.

“હે પિતા ! આજે જે શુભ નિશ્ચય મેં કરેલો છે તે હું પાળી શકું એવો તમે આશીર્વાદ આપશે. મારું આજ સુધીનું જીવન તુચ્છ છે. હવેથી હું નવું જીવન શરૂ કરું છું એમાં તમે મદદ કરજો હું તમારે શરણે છું. ”

૨ જો આપણે કરેલા ઠરાવ શુદ્ધ અને દૃઢ હશે તો આપણી ઉત્તિ જરૂર થવાની જેને ધણા આગળ વધવું હોય તેણે ધણોજ પરિશ્રમ કરવો જોઈએ ઉત્ત નિશ્ચય કરનારાઓ પશુ કાંઈ કાંઈ વાર શિથિલ થઈ જાય છે તો પછી કાયા નિશ્ચય વાળાનું શું પૂછવું ?

પણ માર્ગમાર્ગી પડવાનાં અનેક કારણ હોય છે, રોજના નિયમ અથવા સાધનમાર્ગી એક પણ અંગ છોડી દેવાથી જરૂર નુકસાન થવા વગર રહેવું નથી.

આરોગ્ય સંરક્ષણ.

(વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૨૧૩થી ચાલુ.)

પ્રિય વાંચનાર, આગળના અંકમાં આરોગ્યનું સંરક્ષણ કેમ થઈ શકે તેના નીચે આપણે જોઈ ગયા, હવે દરેક વેળા કેવા કુદરતી ઉપાયો લેવા જોઈએ તે વીધે, વ્યવહારીક અનુભવો તમો સન્મુખ મુકીશ.

દરેક વેળા શું કરવું

કમલાગ્યે કાંઈપણ ફરીયાદ ઉભી થાય તો તે માટે ભાગલા કે દોડતા કાંઈ કાકરર કે પૈદની સલાહ કે દવાલેવા જવા આગમજ, જરા થોભી વિચાર કરવો કે મારેથી કાંઈક જુલો થઈ છે કે નહીં ખાવા પીવામાં કંઈ આશાપરા મેળવવામાં કે કસરત કરવામાં કાંઈ ગફલતી થઈ છે કે. મારા શરીરમાંથી મળ વગેરે કયારે બાહરે જાય છે કે નહીં ? થોભી દવાની કાંઈ મુસકલી તથા દુર્કર્મ શરીરમાં ચા માટે ફરીયાદ ઉભી થવા પામી તેના કારણે તમારે પોતેજ શોધી કાઢવા જોઈએ. કે જેથી જે જુલો અથવા કારણેને લીધે તે ફરીયાદ ઉભી થવા પામી હોય તે તમે પોતેજ દુર કરવાને સામર્થ્યવાન થઈ શકો. જો તમે કારણ જણાવો તો ઉપાય તુરત કુદરત તમને સુચવશે અને તે પ્રમાણે રહેવા કરવાથી તમારી તબીબત તમારા દાએજ પોતાની મેળે સુધરશે દવા દારમાં તનદરોસ્તી રહેલી છે માટે અમુક દવાથી અમુક ફરીયાદ દુર થાય છે. એવા ખોટા માની લીધેલા વેદનો દુર કરો. દવાના ધીચારામાં મુદ્દલ જીવનસંક્રિત નથી, કે જે તમારા શરીરને પુરી પાડી, તમારી ફરીયાદ મટાડે એથી ઊલટું દવાના ધીચારા લેવા કરતાં તનદરોસ્તી વધુ ખગડતી જાય છે અને માથુસને ચાલુ ફોનીક દરદ થવા પામે છે. અર્જ જોતાં કુદરતમાં ચાલુ દરદ જેવું કશુંજ નથી-પણ જ્યારે એક તિલાંશુ દરદ ઉઠું થાય છે ત્યારે આપણે કુદરતની આડે આવીએ છીએ એટલે શરીરને પોતાની મેળે કાર્ય કરવા હેતા નથી, અને તેમાં તરેહવાર જાતનાં આમટાં ગામટાંઆના એરી ધિચારાઓ દેખીએ છીએ ત્યારે શરીરનાં કુદરતી કાર્યમાં હરકત થઈ દરદનું જોર વધવા મડિ છે અને પરીણમે માથુસ ચાલુ ફોનીક દરદનો ભોગ થઈ પડે છે, અર્જ પુછેતો ચાલુ દરદોએ દવાદાર એજ ઉપજાવેલાં દરદો છે-

જો વીધે એક મહાન અનુભવી કાકરર કે જે કેનસર (નાસર) જેવા ખીકટમાં ખીકટ દરદનો મોટો અભ્યાસી અને અનુભવી વેદ છે. તે શું કહે છે. તેનો સાર આપીશ.

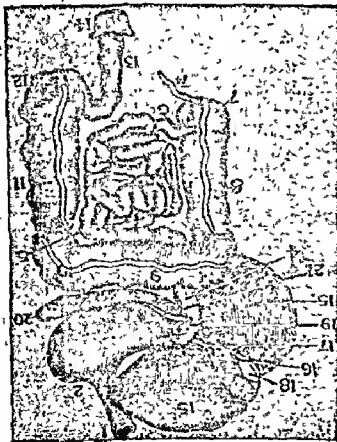
તે કાકરર કહે છે કે:-

“ જ્યારે એક માથુસની તનદરોસ્તી ખીગડે છે. અને તેને ચાલુ દરદ થવા પામે છે ત્યારે તેને સાજું કરવું કાંઈ સહેલું નથી-એક ગુમાવેલી દોલત કદાચ પાછી મેળવવી સહેલ છે, પણ ગુમાવેલી તનદરોસ્તી પાછી હાથ આવવી બહુ મુશ્કેલ છે.

તનહોરસ્તી એ દુનિયાની બધી દોલત કરતાં વધુ છે, ઘણાક દાખલામાં તેની કીમત લાખો કરતાં પણ વધુ થયેલી હોય છે પણ મનુષ્યો તનહોરસ્તીને દવામાં શોધતાં હોય છે. તેઓજ પેલા સદો રમનારા જેવાજ છે, એક સદ્ગુણીઓ ન્યારે પોતાની દોલત ગુમાવે છે. ત્યારે તે પાછી સદો કર્યાથીજ મળશેજ એવું સમજી વધુ જુગાર ખેલવામાં પડે છે. તેઓ એમ સમજે છે કે દોલત મેલવવાની એ સહેલી રીત છે. એવીજ રીતે દરદી માણસો પણ એમજ સમજે છે કે અમુક દવાની ગોળી કે ધીયારા પીશું તો તેથી દરદ મટી જશે, અને તેમ કરી તેઓ પોતાની દીવસની છાંદગીમાં શું આવે છે શું પીએ છે-નેમાં શું જુસો કાઢી છે. તે વીધે કાંઈજ વીચાર કરતા નથી-પણ સધળો આધાર દવાદાર ઉપરજ રાખી બેસતાં હોય છે. પરીણામ શું આવે છે. તે આપણે ઉપર વાંચી ગયા છીએ.

સઉથી પહેલું પગથીયું.

હરેક દરદ વેળાએ સર્વથી પહેલા તમારે ઝાડો ખુલાસાથી આવે એવા ઉપાયો યોજવા બેઠાએ ધણી ખરા બળકે લગભગ પોણસો ટકા તીલણ દરદનો કમજોરથીજ યવા પામે છે શરૂઆતમાં કમજોર થઈ લગે છે યાને ઝાડો કાંપદાસર આવતો નથી અને તેથી શરીરમાં ધણીક ઝેરી પદાર્થ એકઠો થાય છે ખાસ કરી મોટું આતરડું કે જ્યાં સધળો મિન પાચન થયેલા ખોરાકનો કચરો એકઠો થવા કરતો હોય છે.

આ આતરડું મનુષ્ય દેહની મોટી ગટર છે અને તેથી એ ગટર જે સાફ પવીત્ર ન થાય તો રોગ થાય છે. આ ગટર દિવસમાં બે વખત ખુલાસાથી ઝાડો ખાવ્યાથીજ સાફ થઈ શકે છે તો તમારે બાજુવું કે તમને અવશ્ય કાંઈક વેદનાની ફરીયાદ ઉઠાવાની અને તેથી દરદવેળા આ આતરડું કંઈ ચપલ થાય એવા હેતુથી શકતરો તેટલા માટે ઝાડાનીજ દવા કે ગોળીઓ આપે છે. પરંતુ એ દવાઓ કાંઈ સાધક નહીં હોવાથી ધણી વેળા બેલાખ ખુલાસાથી લાવી શકતી નથી. અથવા તો તુરંતવેળા આપીને ફરી કમજોર થવા પામે છે. અને દરદની જે આગળ દોલત હતી તેજ પાછી સધાલગે છે.

પેશાની આસપાસ મેળ ફરતી (પોતાની નાજનાં આકારની) જે કાળી નળી છે તે “દોલન”, અથવા મોટું આતરડું છે.

તેથી કબજાત માટે કોઈમી નતની દવા કે ગોળીઓનો ઉપયોગ નહીં કરવાને દરેક વાંચનારને હું ભલામણ કરીશ. પણ ત્યારે કોઈક યુગરો કે તે માટે તમે શો ઉપાય સુચવો છો? તેનો ઉપાય એજ છે કે તે ધણેજ સાદો સુતરો છતાં અતી કાર્ય સાધક અને કીંમતી ઇલાજ છે અને તે પાણી-કુદરતનું ઉત્પન્ન કરેલું વગર નામનું પાણી છે-જેમ પાણીથી ગામની ગટરો અથવા ઘરની મોરીઓમાં રહેલી ગંધીથી દૂર થઈ પરીત્ર અને સ્વચ્છ થાય છે. તેની રીતે આ મનુષ્ય દેહની ગટરને પાણીએ ધોવાનો ઇલાજ સહીથી શ્રેષ્ઠ અને સમગ્રણ ઇલાજ છે. તેથી માત્ર કબજાત દૂર થાય છે એટલુંજ નહીં પરંતુ આ ગટરનાં ઝેરો, નીકળી ગયાથી આખા શરીરનું લોહી પવિત્ર થઈ, દરદુનું જોર મટી જાય છે. તે કેમ અને કેવી રીતે થાય છે તે માટે થોડોક વીગતવાર ખુલાસો કરીશ તે વાંચનારાના મન ઉપર વધુ અસર થશે.

તનદોરસ્તીનો મોટો શત્રુ.

કબજાત અથવા બંધકોશ.

જેને ડાકટરો પણ હજી સુધી નજીવી ગણતા હતા પણ હવે યુરોપ અને અમેરીકાના સત્તાધિકારી ગણાતા, 'મેડિકલ બ્રીફ' જેવી સંસ્થા તેને "અધાં દરદોનું મૂળ અને જીંદગીનો જોખમ છે" એવું કહેવા લાગ્યા છે.

મેડિકલ ડાકટરો હવે કથુલ કરે છે કે:-કબજાતની ફરીયાદ ધણી ગંભીર માલુમ પડી છે માટે આપણે તેની વીગતમા જાણને અભ્યાસ કરવો ઘટે છે-મે. લેન પોતાની સર-જીકલ યુકમાં લખે છે કે, "કબજાત કેટલી દહે તુકશાન કરે છે. તેનો કાંઈ ઉડોજ નથી. ટ્યુબરક્યુલોસીસ (ખડી) સદીથી ડીઝીસ, રૂમેટીસમ-વગેરે ભપકર દરદો, જ્યાં તે દરદીના આંતરડા અને સ્વચ્છ કરવાના ઉપાયો લેવાય છે, ત્યાં તે સધળાં દરદો મટી ગયાં છે, -તેમજ ખીજાં અનેક દરદો, જે આગળ નહીં સાજ થાય એવાં ધારવામાં આવ્યા હતાં તે પણ નીકળી ગયાં છે. શુરદાના ભપકર દરદો જેવાં કે "નેફ્રીટીસ" કે જેવાં દરદીને છેક મોતની નજીક આવેલા ગણાયા હતા. તેમની આ "ગટર" સાફ અને સ્વચ્છ કર્યાથી હુંક વખતમાં દરદી સાજાં થઈ તે પછીથી સોલ કઝાક કામ કરતા થયા છે. હવે ડાકટરો જોવા લાગ્યા છે કે, કબજાતની ફરીયાદ, એજ એકલું કારણ છે કે જે પાચન ક્રીયા, સરક્યુલેશન, ચામડી મસકયુલર ડીઝનરશી, નરવસ એકસોશશન, હાર્ટ વગેરે (હવે બાકી શું રહ્યું ?) ઉપર પણ તેટલીજ ખરાબ અસર કરે છે-વળી તેઓ કહે છે કે કબજાત એ છાતીના કેનશર, તથા ખીજાં ગળાનાં દરદો માટે પણ જોખમદાર છે. અને કબજાતથી જે ઝેરી જીવજંતુઓ પેદા થાય છે તેઓ શરીરનાં કોઈમી ભાગ ઉપર દરદ ઉપજાવી શકે છે.

ત્યારે કબજાત, જેમ આપણે (ડાકટરો) એક વેળા ધારતા હતા તેવું કાંઈ નજીવું દરદ નથી પણ ખરું જોતાં તે કબજાત, એ પ્રિમા-મરણનું કારણ છે, યાને જીવલેનું ફરીયાદ છે.

લંડનનો જોશીતો સરજયન પીટર ડેનીયલ કહે છે કે, જ્યાં જ્યાં નરવસ સીરટમની ફરીયાદ કે દરદો હોય ત્યાં ત્યાં જીવનું કે તે હાલત માટે કબજાત જવાબદાર છે-ધણા શખ્સમાં જ્યાં ન્યુરોસધીન્યા એપનદાઈશીટીસ, ફીસટીરીયા, સ્પી અને ખીજાં એવાં અનેક

નામોનાં લેખદો આપી દરદના કારણને ઓળખવામાં આવે છે. હાં ને તમે મુગ કારણ શોધશો તો કૃષ્ણજ્યાત માલમ પડશે.

જે આંતરડાં ઘટતી રીતે કાર્ય કરતા હોય અને દરરોજ સાફ જોવાખ આપી તે સ્વચ્છ રહેતાં હોય, તેમજ પાચન ક્રીયાની કાંઈ ખામી રહેતી નહોત, કે જેથી લોહી ઝેરી બને છે, તો તમે દરદનું નામ નીશાન પણ નળણો.

“ સેદ્ધ પોચઝનીંગ ” એજ લગભગ સઘળાં ફરીયાદોનું કારણ છે અને કૃષ્ણજ્યાત તે “ સેદ્ધ પોચઝનીંગ ” (યાને પોતે પોતાને ઝેર આપવું તે) નું કારણ છે. આ વાતને હવે મોટા પ્રેક્ટિસરો અને સાયન્ટીસ્ટો મોટો ટેકા આપે છે તેનો એક દાખલોજ પુરતો યશે.

જાણીતા પ્રેક્ટિસર મેચનીકોફ કહે છે કે ‘કોલન’ અથવા મોટું આંતરડું એ ભયંકર કીડાઓ (જર્મી) પેદા કરવાની જગ્યા છે.

પ્રો. મેચનીકોફ જે પ્રખ્યાત સાયન્ટીસ્ટ છે કે જેના કરતાં વધુ કુશળ ખાગોલિસ્ટ અથવા ફીઝ્યોલોજીસ્ટ ખીલો કાઢ નથી, તેણે લાંબા વખતનું માની લીધું છે કે આ ‘કોલન’ તે માણસ જાતની તનદોરતી માટે લય સમાન છે એટલુંજ નહિ પણ જીંદગીને પણ જોખમ સમાન છે.

કેટલાક વરસો આગમજ આ પ્રો. મેચનીકોફ જ્યારે કોલેરા વીશે અભ્યાસ કરતો હતો ત્યારે તેને માલમ પડ્યું કે એક સાધારણ તનદોરત દેખાતા માણસનાં આંતરડાંમાં અસંખ્ય જાત જાતનાં “બેક્ટીરિયા” (જીવડાઓ) હ મેશાં રહેતા હોય છે કે જે મહિસી કેટલીક જાત ધણી ભયંકર હોય છે. તેણે પોતાની મઝમ માન્યતા જાહેર કરી છે કે આ “આઇનટેસ્ટાઇનલ બેક્ટીરિયા” ને ઝેરો પેદા કરે છે તેઓજ મનુષ્ય જાતીને થતાં સઘળાં દરદોનું મુખ્ય કારણ છે, તેમજ જવાન વયે (યાને ટુંક ઉમરમાં) છુદાપો લાવવાનું મુખ્ય કારણ છે.

હવે આ વાત તો પુરવાર થયલી છે કે, સઘળાં પ્રાણીઓ માણસ તથા જનાવરો જ્યારે જન્મે છે ત્યારે તેમનાં પાચન ક્રીયાના અવયવો સારા હોય છે, તેમજ આ બેક્ટીરિયા (ઝેર જરમી)થી નીરાળાં હોય છે અને આ જામદ ઉપર, પ્રો. મેચનીકોફ કહે છે કે મારું આંતરી પુર્વક મત છે કે જે આપણી જાળ અવરથામાં રહેલી કેરી સ્વચ્છ ઇન્ટેસ્ટાઇનને હ મેશાં આ ઝેરી બેક્ટીરિયાથી જગ્યાથીએ યને તેઓને પેદા થવાનું કારણ ન આપીયે તો, જે દરદો આ કીડાઓને લીધે થતા પામે છે તે બધાં દરદો થતાં આપણે અટકાવી શકીએ, કે જે દરદોમાં કોનીક દારંટડીસીસ, આરતીરીઓ સ્કોરોસીસ અને સઘળાં જાતનાં “હેડએક” માર્યાનાં દુખારાઓ આવી જાય છે આટલુંજ નહીં પણ આપણે આપણી જીંદગીને વધુ લાંબી અને વધુ સુખવાસી કરી શકીએ, કારણ કે ક્ષવપતે છુદાપો લાગવાનું સાથી મોટું કારણ જે આંતરડાંમાં આ ઝેરો એકઠા થવાનું અને લોહી ઝેરી બનાવવાનું છે, તે થવાનું બંધ થાય-જે મતને ડા. સામ્યુઅલ લોહડ, જે સેન્ટ ક્રાનસીસની અને પોસ્ટ ગ્રાડ્યુએટ હોસ્પીટલનો વડો છે તે ટેકા આપે છે અને કહે છે કે:-

“મેચનીકોફ કહે છે તેમાં જરાએ શક નથી કે માણસનું મોટું આંતરડું એ ઝેરી કીડા ઓને પાળવાનું મથક છે. કે જેઓ તંદુરસ્તીને જોખમ કરી, જીંદગી ટુંકી કરે છે.”

સારે આ બધાં દરદોથી ઉત્પન્ન થતી ફરવાદોથી જે બીચારો પીડાતો હોય, તેઓ જે ॥ કબજાતને મટાડવાના ખરા ઉપાયો લે અને આ આંતરડાંને સ્વચ્છ રાખે તો એ સઘળાં પુર તનદોરસ્ત થઈ સુખ ભોગવતાં થાય.

આ ઉપરથી દરેક વાંચનારની નજર ખુલ્લી રીતે ઉઘડશે અને તેને સમજ પડશે કે, બળ્યાતની ફરીયાદ આપણાં શરીર માટે કેટલી બધી નોખમદાર છે, અને તેથી કબજાતથી હદ મેળવવાને જેટલી કાળજી લેવાય તેટલી થોડી છે. એવું કહ્યું ક્યાં વીના રહેશે નહીં. કબજાત ક્યાં અને કેમ થાય છે તે માટે આંતરડાંનો થોડોક હેવાલ.

અતરે કબજાતનાં પૃથકરણની થોડીક દ્રષ્ટિકત આપેલી વ્યર્થ જશે નહિ, આંતરડામાં જે સ્તરપણું (torpidity) આવે છે તે ધણા ખરા તેની અંદર રહેલાં ખાંચાઓમાં હોય છે. ખાસ કરી આંતરડાંને નીચે ઉતરતો અને વાકવાળા ભાગમાં-એક્સ કારબો કે નેપ્થ્યાર મુખી ક્ષીયોલોજમાં જણાવ્યા નથી, તેમને લીધે, નાના આંતરડાં કરતાં, આ મોટા આંતરડાંનું કાર્ય બરાબર થતું નથી. પરિણામે જે નાલાયક ચીજો (feces matter) બાહર નીકળવી જોઈએ તેઓ ત્યાં ઘોંટી બેસે છે તેમાં ખાસ કરી આંતરડાના વાકવાળા (sigmoid flexure) ભાગમાં વધુ પ્રમાણમાં આ કચરો રહેવા પામે છે અને પડ્યો પડ્યો ત્યાં ઊંડો ઉત્પન્ન કરતો હોય છે. કે જેમાં રહેલા બીનાસ આખા શરીરમાં (સાહી માફક તે) સોસી લેવાય છે. જેથી કચરો સુકા થઈ તેના માત્ર સુકા અને સખત ગાંઠો (મર) બની ત્યાં રહેવા પામે છે. અને બીનાસ જતો રહેવાથી તેઓ કેમે કરી બાહર નીકળતા નથી. આ તે કબજાત છે, અને ત્યાર કે જે અગણીત જાતના બીજાં દરદો ઉમાં થાય છે કે જેમનું મુજકારણ જોશો તો આ કબજાત છે. તમારી કબજાતને કાઢો તો તમારાં લગભગ બધાં દરદો જતાં રહેશે. કબજાતથી તાતકાળીક રાહત મેળવવાનો અકસીર ઇલાજ—પાણી.

(Colon Flushing).—વાને

આંતરડાંને ગરમ પાણીથી ધોવાનો છે

આ પાણીનો ઇલાજ તાતકાળીક પરિણામ લાવે છે. અને એના જેવો અસરકારક ઉત્તાવળો અને રામચાણ ઇલાજ કોઈની દવા કે ગોળાઓ કરી શકતી નથી. છતાં સાધારણ મેડીકલ ડોક્ટરો આ ઉપાય જવલેજ વાપરતા હોય છે. તેનું મુખ્ય કારણ કદાચ તેઓ પાસે જોલાબના દારૂગોળાઓ મળ્યા રહેલા હોય છે તેથી મેડીકલ ડોક્ટરો એ પાણીનો ઉપાય કબજાત માટે કદાચ ફરમાવે છે. તેના કોષ્ટક ખાસ કેસમાં જ્યાં તેમના દવાદારના ઇલાજો મુદલ ચાલતાં નથી, ત્યારેજ છેવટના ઉપાય તરીકે કોષ્ટકવાર-એનીમા-ફ્રશ થા પીચકરીનો ઉપયોગ કરે છે. તે પણ કોષ્ટક ડોક્ટર થોડુંક તેડ વાપરે છે જ્યારે કોષ્ટક એકાદ જે પાઈટ જેટલું પાણી રેક્ટમમાં ઇનજેક્ટ કરે છે. પણ તે માત્ર રડતીનાં આંસુ લુછાવા જેવી વાત છે-કારણ કે આ મનુષ્ય દેહની ગટર (ઇનટેસ્ટાઇન) ને શીટ લાંબી છે અને જે એક થોડાના નાળના આકારમાં પેટની આખી જગ્યા રોકે છે-તેને માત્ર એક જે પાઈટ પાણીથી ઝાઝી અસર થતી નથી, પણ તે માટે ચાર (૪) થી પાંચ બાટલી બરીને પાણી (એક ઉમરે પુગેલા મરદ થા ઓરત માટે) લેવું જોઈએ છે અને ત્યારેજ તે આંતરડાંનો સખૂલું રીતે સાફ અને સ્વચ્છ થાય છે.

હવે, આ પાણીથી આંતરડાને ધોવાની રીત અમેરીકા, જરમની તથા ઇંગ્લાંડ વગેરે દેશમાં એટલી તો મોટા પાયા ઉપર વપરાય છે કે તે વીશે વધુ લખવાની જરૂર નથી. ફક્ત એટલું જ જણાવીશું કે ધણાક સેનીટેરિયમો—તથા હોસપીટલો તો ખાસ પાણીનાં પ્રયોગોથી જ દરદીઓને સાજાં કરે છે. અને આ કુદરતનું સરખેલું નીરમળ પાણી શરીરની આરોગ્યતા માટે કેટલી બધી સેવા જનવે છે તે તો જોએ એ “ નેચરોપથી ” યાને કુદરતી ઉપાયોથી સાજાં કરવા વીશે જાણુ જોયું અથવા વાંચ્યું છે તેઓ જ જાણી શકે.

મેડીકલ ડાક્ટરો “ એનીમા ” સામે બોલે તેમાં વચ્ચે નથી.

કેટલાક ડાક્ટરો બહુ મેડીકલ ડાક્ટરોનો મોટો ભાગ આ ‘ એનીમા ’ લેવાની સામે બોલે છે. ખરું કહીએ તો તેઓને આ પાણીના ઇલાજનો અનુભવ જ હોતો નથી, કારણ કે શરૂઆતથી જ તેઓ તેની સામે અણગમો રાખી એ ઇલાજની તપાસ લેતા જ નથી તેઓ કહેશે કે આમ એનીમા લેવી એ અકુદરતી છે તો આપણે પુછીશું કે દવાઓ, ગોળીઓ ગળવી એ શું કુદરતી છે ?

વળી કેટલાકો કહે છે કે એનીમાથી પાણી આંતરડામાં લીધાથી રેક્ટમ (મલાશય) નું માંસ નરમ પડી જાય છે. જેથી તેઓ પછી કુદરતી રીતે પોતાનું કાર્ય કરી શકતા નથી તો આપણે તેમને પુછીશું કે જોલાયની ગોળીઓ કાંઈક પોતાની ખરાબ અસર પાછળ છોડી જાય છે કે નહીં ? તેઓ શું તરત ‘ હાર્મલેસ ’ છે ? કદાચ એ એનીમાથી તે દરદીને જે રાહત મળે છે તેથી તે પાછો ડાક્ટરની સલાહ લેવા આવે નહીં એવી બીજી તેઓ એનીમા સામે ચોંકાવતા હોય !

ખરું જોશો તો પાણીની એનીમા લેવામાં કાંઈપણ ભય કે જોખમ નથી બધું જ બીજાં રાઓ પેટની કમજોરતાથી ધણાક હેરાન થતાં હોય છે તેમને તો સારી રાહત અથવા આશીર્વાદ સમાન થઈ પડે છે. જે ગોળીઓ એક માણસ અઠવાડિયાં અને મહીનાઓ સુધી દરરોજ ખાય છે તેનાથી જે નુકરાન થાય છે તે પ્રમાણે દર દીવસ પણ પાણીનો ઉપયોગ એક માણસ કરે તો કાંઈ હરકત થતી નથી. પણ દર દીવસ એનીમા લેવાની કાંઈ જરૂર નથી. એક વેળાએ પાણીનો ઉપાય કરવા માંડ્યો કે આંતરડાઓ સ્વચ્છ થવા માંડશે અને ત્યારે તેઓ પોતાનું કાર્ય ધીમે ધીમે કુદરતી રીતે જ કરતાં યશ એટલે દરરોજ એનીમા લેવાનું કાંઈ કારણ રહેશે નહીં હજારો નહીં પણ લાખોએ આ સાદી રીતે કમજોરતાને મટાડી છે.

એનીમા લેવાની રીત (ચોત્રા સારું)

મલાશય મારફતે પાણી અંદર લેવાનું (ખરતી લેવાની કહે છે તે બે ત્રણ રીતે થઈ શકે છે. (૧) ચતા સુધને લેવું તે વેળા શરીરનો પાછલો ભાગ માથા કરતાં એક ફુટ જેટલો ઉંચો રહે તેમ કરવું દાખલા તરીકે ઢોલકીયા બાજુ ને ઉપર દરદી સુતો હોય તેનાં પગો ગમની ઢોળકી ઉચકીને રાખવી યા તેની હેઠળ કાંઈક લાકડાની ચીજ મુકવી કે જેથી પાછલો ભાગ ઉંચે રહે અને પાણી અંદર નીકળીને તે ચાલુ જાય આ રીતે જોએ નમળા દરદી હોય તેઓ માટે છે.

(૨) વધુ પસંદ કરવા જોગ રીતે નીચે પ્રમાણે છે અને જે દરેક સાધરણ માણસથી કરવાને બની શકે એમ છે.

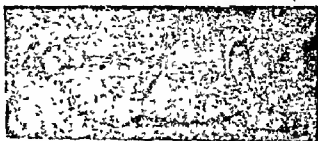
જમીન ઉપર સાદી પાથરીને ચુંદણમંદીએ ઉબડા ઉંધા મુલું મઢોડું જમીન ઉપર

ટેકની પાછા ભાગે બરડાને કુલા ગુફા પર ટેકલા રાખી જમીનની અલગ (સગળગ - ૧૧૧ સહે ફીટ) ઉંચે રહે તેવી હાલતમાં પડ્યું કે જેથી પાણીના નળની (એનીમાની) નળી એક હાથે પકડાય તેવી રીતે, પકડીને પછી બીજા હાથે નળીનો કોર્ક છોડવો કે પાણી સકસાટ દાખલ થઈ જશે અને પાંચથી દશ મીનિટમાં કાપે ખલાસ થઈ સંપૂર્ણ રાહત મળી જશે.

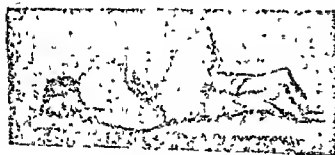
વાંચનારને એ વીધે કાંઈક વધુ સારી રીતે સમજણ પડે એવા હેતુથી ઉપલી બંને હાલતના ચિત્ર આ સાથે આપ્યા છે.

નં ૧

અસખતાં આ જાનને રીતે પાણી લેતાં શરૂઆતમાં થોડીક કડાકુટ તો પડે છે, તેમજ ઘણાંકને બીજા સાગાં માણસની મદદ પણ લેવી પડે છે તેથી ધ્યાન આ ઉપાયો લેવા માટે અણખમો દેખાડવે તેમાં અગત્યથી ધ્યાન એવું નથી. છતાં તેનાથી જે સહન મળે છે, અને વગર ડાકટરે અને વગર પૈસે ખર્ચાવે જે મુખ

નં ૨

મગે છે તે જોતાં દરેક માણસને તે કરવું અવશ્ય છે. આટલું છતાં આ અધી કડાકુટ મટે, અને એ પાણી લેવાનું કામ ઘણીજ સારી સરલ રીતે થઈ શકે એવી એક નવી જાળની જે. બી. એલ. કાસ્ટેટ નામની પેટી અમેરીકાનાં એક મહાન ડાકટરે થોડી કાઠી છે જે માટે વાંચનાર સતત મુખ થોડીક ખર્ચાવે અતરે આપેલી વ્યર્થ જશે નહીં.

જે. બી. એલ. કાસ્ટેટ એક અત્યંત કાર્યશી છે કે જેમાં એક વેળા છ થી સાત પાટલી જેટલું પાણી ભરાઈ શકાય છે (જુઓ જાણીનું ચિત્ર) તેની સરસાઈ નીચે પ્રમાણે છે.
૧-જુ તે કકેટ દુલ મા ખુરશી કે કમાડ ઉપરજ માત્ર બેસી-નેજ લેવાની છે.

૨-જુ-તે પાણીથી તદન ભરાયલી હોવાથી તેમાં કાષ્ઠપણ હવા રહેવાની જગ્યા ના જોખમ હોતો નથી.

૩-તે ઉપર માત્ર બેસવાથીજ બેથી ત્રણ મીનીટમાં આખો કોઠો ધોવાઈ સાફ થાય છે.

૪-બેસીને લેવાથી આંતરડા કુદરતી હાલનમાં (જુઓ ચોત) રહી શકે છે. જેથી આખા આંતરડામાં પાણી જઈ તેઓ સંપૂર્ણ રીતે સાફ થઈ શકે છે જેથી બારીકમાં બારીક ઝેરી તત્વ પણ બહાર નીકળી જાય છે.

૫-વધી તે બેસીને શિવાય છે તેથી લેતી વેળા પેટને હાથથી ચંપી (મસાજ) કરાઈ શકાય છે, કે જેથી વધુ કચરો કાઢાયો નીકળી શકે છે. તેમજ પાણી ભરાતી વેળા આંતરડાનો જે પુલાવો થાય છે, (કે જે બેશક થવો જોઈએ) તેને મસાજ કરવાથી ધણીજ રાહત મળે છે. ફક્ત પેટનીજવાર લેતાં જરા અડચણ જેવું લાગશે. પણ ત્યાર કેડે એટલું તો સાદુ-સરલ અને સહેલ થઈ પડે છે કે બચ્ચાંઓ પણ ખુશીથી લે છે.

૬ આ કાસકેટની બીજી ખુબી એ છે કે, એની ઉપર ફક્ત બેસીનેજ પાણી લેવાનું છે તેથી તેમજ એની નળીનો છેડો ફક્ત આલુઆલુએજ (ટાંચ ઉપર નહીં) હોવાથી—એ કાંચળીને જે દર દીવસ વાપરે તોય 'રેક્ટમ'ને જગાએ અગવડ કે અસવસ આવતી નથી, કે જેમ બીજી સાદી—એનીમા—કુદ યા સીરીન્જ લેવાથી થતું નથી કારણ કે ત્યાં પાણી એ ઉચ્ચાઈએથી આવતું હોવાથી તેમજ તેની નળીને, ટાંચ (મહોડા) ઉપરજ હોવાથી પાણીનો ફોર્મ ધણો હોય છે, જેથી 'રેક્ટમ'નું આસને લગાર મુરદાર થવાનો જોખમ હોય છે એમ કાકેટરો કહે છે પણ આ કાસકેટથી તે ભય દુર થયો છે. અને સેના પુરાવો સેંકડો માણસો દરરોજ આ કાસકેટથી આંતરનો ખાચ લીએ છે તેમના મતો વાંચવાથી ખાતરી મળે છે.

આ જે. બી. એલ કાસકેટનો ઉપયોગ ફક્ત કબજામાં માટેજ એકલો કરવાનો છે એમ ન સમજવું પણ દરેક તિફણ (accide) દરદ વેળા તુરત કાસકેટ વાપરવાથી દેરદનું જોર તદન જતું રહે છે. બસકે ઘણાક તેવાં દરદો તો હમેશનાં દુર થાય છે. તાવ, સંધીવા, રૂમેટીઝમ, રહેડએક, હાથરીયા વગેરે ફરીયાદ વેળા આ આંતરના ખાચ લીધાથી ઘણીજ રાહત મળે છે, માટે એ કાસકેટ દરેક હીસખીતાલ સેનીટોરીયમ તથા ખાનગી ઘરોમાં તથા હુકમમાં સેનાનાં મૂલની યથ પડી છે.

૭ વળી આ એક કાર્ય આંતરડાને ધોવા ઉપરાંત આ કાસકેટ ઓગત માટે વેગધનલ દુસ તરીકે પણ વપરાઈ શકે છે. તેમજ ગરમ પાણીએ સેક કરવાની કાંચળી અથવા 'આઈ-સબેજ' તરીકે પણ વપરાઈ શકાય છે. એવી અતી ખુબી બારેલી અગવડ જોવી આ ઝીજ છે કે જે ઘરમાં રાખવાથી ઘણા ઘણા વ્યાધીઓ ખમવાનું દુર થઈ શકે છે. અને કાકેટરોનાં બીલના પેસા બચી જાય છે.

દિ'દુઓમાં જેઓ 'યોગી' લોક કહેવાય છે તેઓ પોતાની મુગ્ધ શક્તિથી યાને જોડેલાં બને, પાણીને આડ મારફતે આંદર ખેંચી કાઢાને સાફ કરે છે. તેવાજ કાંઈક ધોરણ ઉપર પણ, સાધારણ માણસને સહેલ થઈ પડે એવા હેતુથી આ નવીન પ્રકારની કાસકેટ ત્રીતમેન્ટ અમેરીકાના આ મહાન ડા ચાર્લ્સ તીરેલે રોપી કાઢી છે કે જેથી મનુષ્ય જાતનાં દુખ દરદો અને વ્યાધીઓ કમતી થાય, આ કાસકેટ હજારો નહીં પણ લાખોની

સંખ્યામાં અમેરિકા તથા ઇંગ્લેન્ડ વગેરે દેશોમાં વપરાવા લાગી છે, તેના પુરાવા આટલો ઉપરથી માલુમ પડશે કે, આ 'કાસકેટની સાથે એ ડાક્ટરની કાઢેલી 'The Royal Road to Health' યાને તંદરેસ્તી મેળવવાનો બાદશાહી રસ્તો એવા તામનું પુસ્તક; જેની એક નકલ, કાસકેટની સાથેજ ભેટ મળે છે, (છુટી વેચાતી નથી) તેની દાલમાં ૧૧૦ (એકસોને દસ) મી આટલી છપાઈ છે. જે ઉપરથીજ દરેક માણસ આ કાસકેટનું તોલ કરી શકશે.

આ કાસકેટની સંપૂર્ણ સામગ્રી એક સુંદર લાકડાનાં બોક્ષ જેને Joy, Beauty, Life, Tyrell's Cascade યાને

" ખુશાલી ખુબસુરતી અને હાંડળી " આપવાવાળી કાસકેટ.

એવું અર્થસૂચક નામ આપ્યું છે. અને તેનું ચિત્ર ઉપર આપ્યું છે. તેમાં આવતી સામગ્રીની વીગત તીચે પ્રમાણે છે.

(૧)જે. બી. એલ. કાસકેટ રખતની ક્રાયળી

(૨)એ " ઇનજેક્શન " પોઇન્ટ, એક મોટાં માણસ માટે એ ઇંચ લાંબીને બીજી નાનાં બાળકો માટે (એક ઇંચ લાંબી)

(૩)એન્ડી સેપ્ટીક પાઉચરન એક તીન

(૪)રેકતલ સોપ, સાબુ.

(૫)કાઉન્ટ શીરીન્જ માટે પાઇપ તથા

તેની રેકતલ પોઇન્ટ લુદી.

(૬)બીઓ માટે ખાસ વેળાનલ ત્યુબ.

(૭)" રાયલ રોડ ટુ હેલ્થ " નામનું મોટું પુસ્તક.

શરીરની તંદરેસ્તીનાં બીજા ઉપાય તરીકે કસરત છે તેની વિગત આવતા અંકમાં આપીશું.

એરામજી પંશિજશા માદન.

શાસ્ત્રવિનોદ વ્યવસ્થા.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષનાઅંક ૬ થી)

સામર્થ્ય જેને સુક્ષ્મતા કહે છે તે સિત્ત સિત્ત નિઃકાસવાળાં હોય છે તેથી શ્રુતિ 'ભગવતીએ જે પદો પ્રયોગેલાં છે તે પદ વડે કહેવાનો લાંબાઈ સમજવાનો બીજકુલ શાકો ન રહે તે પ્રકારે કેવળ વ્યાકરણ તથા શબ્દકોષ વડે નિઃશેષ પદના અર્થોનું સ્મરણ તથા તે દ્વારે વાક્યમના તાત્પર્યનું સ્મરણ ચતુર્ સંભવનું નથી તેથી તે પ્રકારનું નિઃશેષ જ્ઞાન કરવાની રચીવાળાં અનુષ્ઠા ઉપર ઉપકાર કરવા અર્થે શ્રી શંકર લાયવાને ભાસ્વ કરું તે તેમની કૃતિ યત્તાર્થ ઉપયોગી છે.

શૌચકપ્રસાદ

એ તો અધુરું ખરું પણ વેદની સંહિતાનો જે ભાગ છે તેમાં કર્મ વિચારને પુષ્કળ

આ કાસકેટના એકલા દિ-દુસ્તાન ખાનેના એજન્ટ મા. એ. પી. માદન દેશ્યહોમ આનંદાકુડ.

વિસ્તારથી કહ્યો છે. વેદને સમેટવારૂં છેવટે જે ઉપનિષદો કહ્યાં તે તો માત્ર ઉપસંહાર એટલે: એ ઉપસંહારનો અર્થ તો સંહિતા બોગમાં વિસ્તારથી કહેવાઈ ગયો છે ઉપનિષદનું પ્રયોજન માત્ર નિઃશ્રેયસ નામનું જે પરમ કલ્યાણ પરમ તૃપ્તિ તેની પ્રાપ્તિ છે. એ પ્રાપ્તિના સાધનો તો કર્મકાંડમાં પુષ્કળ છે. છતાં તે બધાને છોડીને આ ઉપનિષદ નામના વેદના પુંછડને શું કરવા પડ્યું હતું.

આનંદ નિધિ

આ વિષય તો વળી તે મહોદો કહાડ્યો શ્રી જૈમિની ભગવાને “ અથાતોઘર્મ જીજ્ઞાસા ” થી આરંભીને કર્મકાંડ કયા હેતુની સિદ્ધિ કરે છે તે ધર્મ, શબ્દ વડે સ્વયંવ્યુ છે. ધર્મની પ્રાપ્તિ એ કર્મકાંડનો વિષય છે. પરમ તૃપ્તિરૂપ જે બ્રહ્મ એ ઉપનિષદ શાસ્ત્રનો વિષય છે, એ પ્રમલે શ્રી વ્યાસ ભગવાનને અથા તો વ્રજ જીજ્ઞાસા એમ કહીને દર્શાવ્યું છે. વ્રજ અને ધર્મ એ નામના બંને વિષયોને લુહા કહ્યા તેથી સક્ષિમથી સમગ્રશે કે કર્મકાંડનો વિષય જે ધર્મ તેમાં ઉપનિષદનો વિષય બ્રહ્મ આખો સમાવેલો નથી શોધક પ્રસાદ

“ આપે હુંકામાં કહ્યું કે શ્રી જૈમિની ભગવાન તથા શ્રી વ્યાસ ભગવાન કર્મકાંડના તથા ઉપનિષદ શાસ્ત્રના અર્થના તાત્પર્યને ભિન્ન ભિન્ન શબ્દો વડે કહે છે તેથી તે બંને ભિન્ન ભિન્ન હોવાં જોઈએ પણ મારે તો વૃંબડીમાંના કાંકરા જેવું થયું હું તો કાંઈ સમ-
ન્યો નહિ માટે વિસ્તારથી કહો: ”

આનંદનિધિ

કર્મકાંડનો વિષય ધર્મ છે એ ધર્મના બે તિલાગ પડેલા છે ૨ વિધેય ૨ નિષેધ ‘જે’ કર્મો કરવાની શ્રુતિ ભગવતીએ આજ્ઞા કરી છે તથા રજ આપો છે તે બંને કર્મોને વિધેય ધર્મ કહ્યાં છે જે કર્મોનો ત્યાગ કરવાની આજ્ઞા છે. તેને નિષેધ કહ્યાં છે વિધેય કર્મોને આચારમાં મુકના અને નિષેધ કર્મોનો ત્યાગ કરવો તેનું નામ ધર્મ છે. તે પ્રમાણે કરનાર સનાતન ધર્મી કહેવાય છે. નિષેધનો ત્યાગ કર્યા વિના કેવલ વિધેયનું આચરણ કરનાર ધર્મીપુત્રાવન કરનારો નથી કહેવાતો તો પછી વિધેયના પાલન કરવાની જોને ગરજ નથી જોને દુરસદ નથી તેવા મનુષ્યો વિધેય કર્મો અમુક અમુક પ્રકારના શાસ્ત્રે કહ્યા છે તે ખરાંજે નિષેધ કર્મોનો શાસ્ત્રે ત્યાગ કરવાનો કહ્યો છે તે ખરો છે એ વગેરે રૂપે પોતાના ગુણને ગાનારી પાંચ, કે અધિક સ્વયંજનોની મંડળી ખેડી હોય ત્યાં વાક ચતુર્થથી ભાષણો વગેરે કરી અને ક્રેટલાક તો વળી ધર્મ શબ્દના સંસર્ગને પણ ન શોભે એવી ગંદી ભાષામાં અન્યના તિરસ્કાર કરીને સનાતન ધર્મનો પોતે એકલાજ ઉદ્ધાર કંપા જનમાં હોય તેવું ડાળ કરે છે. તે આચરણનો શમાવેશ આ ધર્મ શબ્દમાં યતો નથી વિધેય આચરણને કરી બતાવવા અને નિષેધનો ત્યાગ કરી બતાવો અને તે ગ્રહણ તથા ત્યાગના રૂળને શાસ્ત્રે કહેલા વિનિયોગને અનુસરીને પ્રત્યક્ષ કરીને બતાવવું એજ ધર્મ દુરધર મહાપુરુષનું કર્તવ્ય છે આ પ્રકારનું સ્વરૂપ છે તેમાં ઘણી મહેનત છે તથા ભારે કસોટીઓ તેમાંથી પાર ઉતરેલા

મહાપુરુષોને અધિકાર જરૂરને પામતા પરમ તૃપ્તિ સ્વરૂપ જ્ઞાતાવ તેમને માટે, શ્રી ઉપનિષદ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે.

શૌષક પ્રસાદ.

આપે જે કર્મો કરવાની આજ્ઞા શાસ્ત્રે આપી છે તે તથા જે કર્મો કરવાની રજા આપી છે એ રીતે જે પ્રકારના વિષેય કર્મો છે એમ કહ્યું તે જરા અધિક વિસ્તાર સમજાવે.

આનંદનિધિ,

શાસ્ત્રે જે કર્મો કરવાની આજ્ઞા કરી છે તે કર્મોને નિત્ય કર્મ એવું નામ આપેલું છે એ કર્મો તો શરીરને ધારણ કરી રાખવા રૂપ જીવનનો અનુભવ કરનારે અવસ્થા કરવાનું જોઈએ એ પ્રમાણે કહ્યું છે વળી મનુષ્યને ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારવાળા સુખોને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાઓ હૃદયે છે જોકે પશુ સ્ત્રી દ્રવ્ય, સ્વર્ગ આદિની પ્રાપ્તિઓની ઇચ્છા રૂપે છે તે ઇચ્છાની પ્રાપ્તિરૂપ રૂપ જે કર્મોને થાય છે તે કર્મો ને કામ્ય કહ્યા છે નિત્ય તથા કામ્ય કર્મો કરવામાં એવા પ્રસંગો આવે છે કે અંતરગત રૂપે કેટલાક કર્મો એવા થઈ જાય છે કે જેનું પરિણામી રૂપ દુઃખરૂપે અનુભવવાના પ્રસંગો આવે છે કામ્ય વખતે અજ્ઞાનથી પણ એવા કર્મો થાય છે કે જેનું પરિણામ દુઃખાનુભવ હોય છે આ પ્રકારે દુઃખાનુભવ કરાવનાર કર્મો આ દેહમાં એટલે વર્તમાન દેહમાં કરાય છે તે કર્મોને નિષિદ્ધ કર્મો કહેલાં છે વર્તમાન દેહમાં કરાઈ જવામાં નિષિદ્ધ કર્મો રૂપ નિમિત્તથી આવી પડનાર દુઃખની નિરૂત્તિ અર્થે જે કર્મો કરવાની શાસ્ત્રે આજ્ઞા કરી છે તેને પ્રાપ્તિન કર્મ એવું નામ આપ્યું છે પૂર્વ જન્મે કરાયેલાં કર્મોને જે સંચય તેને સંચિત કર્મ કહેલાં છે તે સંચિત કર્મોમાં પૂર્વ જન્મમાં કરાયેલા નિષેધ કર્મોથી જાતી પડવાનું જે દુઃખ તેની નિરૂત્તિ અર્થે શાસ્ત્રોમાં નિત્ય કર્મોને કહેલાં છે. આ પ્રમાણે વ્યવસ્થા હોવાથી જે નિષેધ કર્મો પૂર્વ જન્મમાં કરાયેલા હોવાથી સંચિતની કાટિમાં છે તેથી તો દુઃખનો અનુભવ અવસ્થા આવી પડવાનોજ તેટલા માટે જે નિત્ય કર્મો વડે તેવા દુઃખોની નિરૂત્તિ થાય છે તે નિત્ય કર્મો અવસ્થા કર્યા વિના બીજા ઇચ્છાનું નથી માટે તેના વડે થતાં દુઃખમાંથી બચવા અર્થે તે નિત્ય કર્મો તો કરવાનું જોઈએ એ પ્રકારની શાસ્ત્રે આજ્ઞા કરી છે વર્તમાન દેહમાં તો નિષિદ્ધ કર્મો કરવા નહીં એ પ્રકારની પણ શાસ્ત્રે આજ્ઞા કરી છે છતાં નિષિદ્ધ કર્મો કરી જવાય તો તે વડે થતાં દુઃખોમાંથી બચાવવા અર્થે પ્રાપ્તિન નામની નૈમિત્તિક કર્મોની પણ આજ્ઞા કરી છે. કામ્ય કર્મો પણ એક પ્રકારે નૈમિત્તિક છે કામનાનો અંતઃકરણમાં હૃદય થતાં કામ્ય પદાર્થની પ્રાપ્તિ કરાવી તે કામનાને સમાપ્ત કર્યું કામ્ય કર્મો કરવાની શાસ્ત્રે રજા આપી છે જે કામનાનો હૃદય કોઈને ન થતો હોય તે કામનાના વિષયની પ્રાપ્તિ અર્થે કહેલાં કર્મોને કરવાની તે વ્યક્તિને અપેક્ષા નથી તેથી તેવાં કર્મો અવસ્થા સ્વચ્છતાએ કરવાં જોઈએ એવી આજ્ઞા શાસ્ત્રે નથી આપી એ પ્રમાણે વ્યવસ્થા હોવાથી નિત્ય કર્મ સંચિત દુરિનતા હાય રૂપ રૂપે આપનારાં છે. નિઃશ્રેયસરૂપ પરમ મુક્તિને આપનારા નથી. નિષિદ્ધ કર્મ કેવલ દુઃખને આપનારાં છે. તેથી પરમશ્રેયસરૂપ તેનું રૂપ નથી એમ કહેવાની તો જરૂર રહેતી નથી. નૈમિત્તિક કર્મોમાંથી પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે. તે પણ માન.

વર્તમાન દેહમાં કરતાં નિષિદ્ધ કર્મો દ્વારા પ્રાપ્ત થવાના દુઃખોની નિવૃત્તિ અર્થે છે. તેથી તે વડે પણ નિઃશ્રેયસની પ્રાપ્તિરૂપ ફળ શાસ્ત્રમાં કહેલું નથી. કામ્ય કર્મેત્તું ફળ 'કેવળ' કામ્ય વિષયની પ્રાપ્તિજ છે. કામ્ય વિષય શબ્દ વડે પોતાના આત્મતત્ત્વથી જિજ્ઞાસુ મનાવવા હોવાથી દૃષ્ટ અથવા અદૃષ્ટ અનાત્મ પદાર્થની ઇચ્છા થાય છે. તે પદાર્થ સમજવાનો છે. તેવા પદાર્થની પ્રાપ્તિ એજ એત્તું ફળ છે. તેથી કોઇ પણ કર્મ શાસ્ત્રે એવા પ્રકારનું નથી કહ્યું કે, કર્મદ્વારા નિઃશ્રેયસની પ્રાપ્તિ થઇ શકે. તેથી કર્મકાંડમાં એ વિષય નથી તેટલા માટે ઉપનિષદ દ્વારા બ્રહ્મવિદ્યાની આવશ્યકતા છે.

શોધક પ્રસાદ.

કામ્યકર્મો વડે જે જે કામનાઓ ઉદ્ભવે તેની પ્રાપ્તિ થાય છે અને તે કરાવવા માટે શાસ્ત્રે તે કર્મો કરવાની રજા આપી છે, એમ તો આપ કહો છો હવે જે પ્રકારે જેને આપ અનાત્મપદાર્થો કહો છો તેની પ્રાપ્તિ કર્મો કરાવે છે તો તેજ પ્રકારે નિઃશ્રેયસરૂપ પરમ તૃપ્તિની મને ઇચ્છા છે તો તે ઇચ્છારૂપ કામનાની પ્રાપ્તિ જે કર્મો વડે થઇ શકે તેનાં કર્મો હોવાજ જોઇએ. માટે તે કર્મેત્તું અવશ્ય મને કરાવે.

આનંદનિધિ.

અનાત્મ પદાર્થો એ પ્રકારના છે. ૧ દૃષ્ટ. ૨ અદૃષ્ટ આ મનુષ્ય દેહમાં પોતાના મમત્વની મર્યાદામાં જે જે બહારના પદાર્થોને સ્વપાતાં આપણને જોઇએ છીએ તે સવળા દૃષ્ટ વિષયો છે. તે વિષયોના અસ્તિત્વનું જ્ઞાન આપણે આપણી ઇન્દ્રિયો દ્વારા મેળવી શકીએ છીએ. 'વિષ્ણુલોક અથવા વૈકુંઠ' શિવલોક અથવા કેલાસ, બ્રહ્મલોક ઇંદ્રલોક તથા તે તે લોકમાં રહેલા પદાર્થોનું જ્ઞાન કોઇ મનુષ્યે પોતાની ઇન્દ્રિયોના અનુભવ દ્વારા કરીને આપણને કહ્યું હોય તેવા મનુષ્ય આપણને પ્રાપ્ત નથી તેથી તે તે લોક તથા તેને લોકના પદાર્થોને અદૃષ્ટ વિષય કહ્યા છે એ પ્રકારના દૃષ્ટ તથા અદૃષ્ટ વિષયોની પ્રાપ્તિ જેના વડે થાય છે તેનાં કર્મોને શાસ્ત્રે માત્ર પરમ તૃપ્તિ મેળવવાના કર્મમાં ઉત્તરોત્તર ચઢાવ્યા અર્થે કહ્યા છે. અદૃષ્ટ વિષયના અસ્તિત્વનું જ્ઞાન કેવલ શાસ્ત્રદ્વારાજ થાય છે અન્ય પ્રકારે થતું નથી દૃષ્ટ વિષયોના કરતાં અનંતધણ્ય અધિક સુખ આપનારરૂપે અદૃષ્ટ વિષયોને શાસ્ત્રે કહ્યા છે તેમાં ઉદ્દેશ એટલોજ છે કે અદૃષ્ટ વિષયોની અપેક્ષાથી રહી વિષયો ઉપરનો મોહ સિધ્ધિ થાય નિઃશ્રેયસનામની પરમતૃપ્તિરૂપ સુખ સુખમાત્રની પરાકાષ્ઠા છે એટલે અદૃષ્ટ વિષયજન્ય સુખપણ તેની અપેક્ષાથી તુચ્છ છે. છતાં જ્યાં સુધી એ પ્રકારનાં નિઃશ્રેયસનો વારતપ અધિકાર પ્રાપ્ત થયો નથી હોતો ત્યાં સુધી અદૃષ્ટ સુખની અપેક્ષા રહે છે. શાસ્ત્રે "સ્વર્ગકામઃ" (સ્વર્ગની ઇચ્છા વાળો) "વૃદ્ધકામઃ" (વૃદ્ધની ઇચ્છા વાળો) વગેરે કહીને દ્રષ્ટ તથા અદૃષ્ટ વિષયની પ્રાપ્તિ માટે કર્મો કહેલાં છે તે પ્રમાણે "મોક્ષકામઃ" (મોક્ષની ઇચ્છા વાળો) એ પ્રમાણે કર્મ કાંડમાં કોઇ ઉદ્દેશ કહ્યું નથી તેથી કર્મ કાંડનો વિષય શ્રેયસ નથી માટે ભાઇ તારી પરમ તૃપ્તિની પ્રાપ્તિ માટે કોઇ પણ કર્મ કરવાનું તને હું કહ્યું, તેમ નથી. સાર એ પ્રાપ્ત થાય છે કે કર્મકાંડ નામની જ્ઞાતિ ભગવતીને જે મોટા સમુદ્ધ છે. તેનો વિષય સંસાર છે કર્મમાત્રનું જે ફળ તે સંસાર છે. તેથી ઉપનિષદ જ્ઞાનના તાત્પર્યનો તેમાં સમાવેશ થતો નથી.

શોષક પ્રસાદ

હીક, કર્મકાંડમાં ઉપનિષદનો સમાવેશ થતો નથી તો ભલે પણ તેથી ઉપનિષદ ભાગ્યની જરૂર છે એમ કાંઈ સિદ્ધ થતું નથી જે કાર્ય ઉપનિષદો કરે છે તે તેમાં કર્મકાંડને નિરોધ શો છે તે કાંઈ સમજાતું નથી.

આનંદ નિધિ

જાનેતા વિષયો જિજ્ઞાસુ છે કર્મકાંડમાં તો કર્મ ક્યાં ક્યાં કાણે કાણે ક્યારે ક્યારે કરવાં તેની વ્યવસ્થા શ્રુતિ ભગવતિ કરી આપે છે. તેના અધિકારી જિજ્ઞાસુ છે. એ કર્મોને કરાવવાના હેતુ રૂપ જે આવીધા એટલે પોતાના “હુ”ના વાસ્તવ સ્વરૂપના ઘાનતુ” એલાન તે છે. કર્મ માત્રને કરાવનાર હેતુ એ અવિદ્યા છે. એ આવીધા નામના કારણ સહ કર્મમાત્ર કરવાના પ્રસંગોને નિર્મૂળ કરવા એ વિષય ઉપનિષદ ભાગનો છે. તેનેજ અહાવિદ્યા કહી છે. એટલે અહાવિદ્યા કર્યે માત્રની જનતી અવિદ્યાસહ કર્મ માત્રની વિરોધી છે તેથી કર્મકાંડના વિવેચનમાં ઉપનિષદ ભાગનું વિવેચન આવી જાય તેવું આડી રીતે પણ જાને એમ નથી. માટે ઉપનિષદ ના વ્યાખ્યાન પર સ્પષ્ટિકરણની અનિવાર્ય જરૂર છે અને તે જરૂર સર્વને માટે નથી પણ તે ભાગના વાસ્તવ અધિકારીને માટેજ છે.

શોષક પ્રસાદ.

આપ તો કર્મને પ્રેરનાર રૂપ હેતુ અવિદ્યા છે એમ કહો. હો પણ સાચું જોવાનો તો પાપ એટલે નિષેધ કર્મને માટે આપનું કહેવું સહ છે. પણ ત્રિદિન કર્મોના સંબંધમાં ને પ્રમાણે સ્પષ્ટ સમજાતું નથી એ કર્મો તો જાતિ તથા સ્મૃતિરૂપ શાસ્ત્રમાં કહેલાં છે તેથી તે કર્મોમાં પ્રવૃત્ત થવા પ્રેરનાર તે શાસ્ત્ર છે. એ જ કેમ ના કહેવું ?

અપૂર્ણ.

હુજેંધર નટવરજી ત્રિવેદિ.

અનુભવની મીઠો મીઠી વાતો.

—૨—

જે મનુષ્ય દરેકને રાજી રાખવાના પ્રયત્ન કર્યા કરે છે અને તેને ખુશ ખુશ કરવામાંજ આનંદ માને છે, તેનું જીવન મનુષ્ય જીવન હોય ન શકે. તમારા સહવાસમાં આવતા મનુષ્યને હરેક પ્રસંગે ખુશી કરવાથી તમારું તેમજ તેનું એમ યશ શકે નહિ ખુશામત કરનાર મિત્ર કરતાં કડવા વચનો કહી જીવ બતાવનાર વિરોધી તમારું એમ વિશેષ કરી શકે છે. તમારા મિત્રોને હમેશા પ્રસન્ન રાખવાની ઇચ્છાથી પર ચાલો. કારણ તેની મિત્ર તરીકેના તમારા કર્તવ્યથી તમે વિમુખ થાઓ છો. તમારા મિત્રોને કદી કદી નેમની બૂધ તાદ્દશ કરાવી, સાચ, નીતિ, ધર્મને રસ્તો બતાવવા તમારે છતોતર રહેવું જોઈએ તે તમારી સાથે પ્રસન્ન રહે અને પોતાની બૂધને સમજે નહિ, તેની ઇચ્છા તમારે સમજી ન જોઈએ. એક કારખાનાનો ઉપરી ચોતાના નોકરોને અપ્રિય સાથ છતાં નિયમિતપણે સાચવવા માટે જાનેતો

પ્રયત્ન કરે છે. ઠાકર દરદીને મીઠા મીઠા શબ્દોથી સાંભળે કરી શકતો તથી, પરંતુ કહવા આપધથીજ તે રોગનો ઉપચાર કરવો પડે છે. સર્વને ખુશી કરવાની ઇચ્છાથી ટટુવાળ છુટ્કાની શી દશા યદ્ય હતી તે આપણે જાણીએ છીએ. જગતમાં વૈચિત્ર્ય ભાવ હોય ને વસ્તુ તમારા માટે શ્રેયસ્કર હોય તેજ વસ્તુ અન્યને પ્રિય હશે એમ માનવું ન જોઇએ, છતાં પણ સાવધાની માટે અન્યનો અભિપ્રાય તમે હો એ ઠીક પરંતુ તે અભિપ્રાય કદાચ તમારા અનુભવથી વિરુદ્ધ દિશા ખતાવતો હોય, તો તેને કૃતિમાં ન મુકો.

તમે નમ્ર બનો, તમારા સહવાસમાં આવતા સર્વની રુચિ સરળતાથી વર્તો, કારણુ વિવેકો દશમો નીધિ છે. તમારો વિવેક અન્યને ખુશી કરવા નહિ, પરંતુ તમારા જીવનનું સરકારીપણું ખતાવવા માટેજ જોઇએ. અધમ ગુલામી રિયતિનો અર્થ સુચવનાર વિવેક મનુષ્યની આત્મ શ્રદ્ધાને ડગમગાવી નાંખે છે, અને પરેશુએ તેનું જીવન નિર્માત્ર્ય યદ્ય જાય છે. તમારી નમ્રતા એટલી 'અધી નહિ' હોવી જોઇએ, કે જેના તરફ તમે આટલી માનની દૃષ્ટિથી જુઓ છો, તે મનુષ્ય પણ તમારા જેવો છે, તેવું તમારું જ્ઞાન હકાઇ જાય સાપ પોતાનો સ્વભાવ ત્યજે અને ડંખ મારવા ન ઇચ્છી, શાંત રહેવા ધારે તો ઠીક, પરંતુ તેણે પુકાડો તો રાખવો જોઇએ, નહિતો છોકરાઓ કાકરા મારી ડંખ નહિ મારવાની પોતાની પ્રતિજ્ઞા કરી તોડાવે.

જીજ્ઞાણામુખી પર્વત તમે જોયો હશે વર્ષમાં અમુક વખત ધણા ખરા શાંત રહી અમિતો વર્ષાદ અંધ કરે છે. અને એ વખતે તે જીજ્ઞાણા મુખી પર્વત સાધારણ હુંગર જેવો લાગે છે. પરંતુ તે પોતાનો મૂળ કાર્યક્રમ ક્યારે ચાલુ કરશે તે કાંઈ જાણી શકશેજ નહિ તે પોતા ઉપર વનસ્પતિ ઉમરા દેહે, પશુપક્ષી કે મનુષ્યને વસવાટ કરવા દેહે. છતાં પોતાને યોગ્ય લાગે ત્યારે તે જીજ્ઞાણા મુખી પર્વત પોતાનું સ્વરૂપ પ્રકટ કરે.

મનુષ્ય પણ પોતાના સ્વભાવને ત્યજ નમ્ર વિવેકી બને તે ઇચ્છવા યોગ્ય છે. પરંતુ આત્મ પ્રતિબ્ધનું રક્ષણ કરવા તેણે પોતાના હૃદયમાં ધ્રુવવાતો જીજ્ઞાણા મુખી પર્વત, કદી કદી પ્રકટ કરવો જોઇએ, અને પોતાનું ગૌરવ જાળવવા નમ્રતા અને આશાનિત પણાને તિલાંજલિ દેવી જોઇએ જેમ વરાળ વગરનું એન્જન નર્મીયું છે. તેમ આત્મ પ્રતિબ્ધ જાળવવા આવશ્યક જીજ્ઞાણા મુખી વંચર આપણું જીવન હ્રુદ છે. જે મનુષ્ય પોતાનું માન ગુમાવે છે, તેને ગુમાવ્યા જેવું કાંઈ પણ રહેતું નથી.

આપણે માનપ્રદ રિયતિમાં રહેવું જોઇએ. આપણી પક્ષિના મનુષ્યોમાં હલકા ગણાવું ન જોઇએ, આપણે ઉચ્ચ ક્ષેત્રના પ્રાણી છીએ એવું જ્ઞાનજ આપણને પાણીની સપાટી ઉપર રહેવા આગ્રહ કરે છે. અને સ સાર વ્યવહાર રૂપી સમુદ્રની સપાટીથી હેઠે પડવું તે અધમ છે, તેવી માન્યતાને લીધેજ, આપણે દુનિયાના સુખ, દુઃખ જાણતા છતાં, જગતના રંગ ભેરંગી તમાસમાં લાગ લેવા આકર્ષાઈએ છીએ.

આ વિચાર વ્યક્તિ તેમજ રાષ્ટ્રને ઉત્તરિના રસ્તાનું સૂચન કરે છે, અને જે પ્રાજ્ઞ આત્મ પ્રતિબ્ધના વિચારને ગૌણ સમજે છે તે પ્રાજ્ઞ અનેક પ્રધારની ઉપાધિમાં જકડાવી જોઇએ. જે મનુષ્ય પોતાના અંગત હક્કોને દબાવતી વળગી ન ગઠે, તે સ્વદેશના અંગર સમસ્ત જન સમાજના હક્કોની દરમર કેવી રીતે રાખે? જે મનુષ્ય પોતાને માથે

આવી પહેલ સંજોગોને વેઠ ગળી સુખે દુઃખે તે વિવેકો પસાર કરવામાંજ અહોભાગ્ય માને, તે બીજાને દીકારો આવી તેમના દુઃખમાં થી રીતે લાગ લાગ શકે ? જેને પોતાનીજ જીંદગી અકારી લાગે છે, તે બીજાને જીંદગીનો શુદ્ધ અંતઃકવી રીતે સમજવી શકે ? મનુષ્ય જીવન ખાવા પીવા માટેજ છે એમ તે સમજે છે તો, જે ભૂમિમાં જન્મ લીધો હોય, જે ભૂમિ તેને ગત પાણી અને વસ્ત્ર દેતી હોય તે ભૂમિના નિરાધાર પુત્રોને મદદ કરવી, અને ઉત્તંતિની સીડીએ ચડતા મનુષ્યોનો હાથ ઝાલવો એજ આપણું કર્તવ્ય છે, એમ તે અન્યને ક્યાંથી સમજવી શકે ?

એક આપણે નિરાશવાદ પસંદ નથી કરતા આંખ દુઃખતી હોય તો નહિં જેવી પીડા થાય છે એમ કહીએ. પરંતુ આંખ પુરી ગઈ હોય છતાં આપણે તેને પુટલી ન કહીએ તો તે બુદ્ધ છે. આપણા ગુજરાતી દિલ્હીની હાલની સ્થિતિ જોતાં ભવિષ્યમાં નહોતજાલીતું એકે ચિન્હ હજી સુધી દેખાતું નથી. આવી નિરાશા અનેકને પસંદ નહિં હશે, પરંતુ સત્યને આપણે છેતરી શકતા નથી. અમુક રોગની, પહેલાં, ચિકિત્સા થાય છે અને તેનું સ્વરૂપ જોવા પછીજ ઉપચાર થાય. આ દેશને લાગુ પડેલ રોગની ચિકિત્સા કરતાં, આપણે દિલ્હીની સાથે કુબુદ્ધ કરવું પડે છે કે ગુજરાતે હજી સુધી એવું કોઈ પણ કાર્ય કર્યું નથી કે જેને પાદકંઠી અન્ય પ્રાંતો ગુજરાત તરફ માનવી દ્રષ્ટિથી જુએ. ગુજરાત તો શું પણ દિલ્હી માન જગતની બીજી કોઈ પણ પ્રાંત રાખતી નથી તેનો દોષ દિલ્હી દરેક વ્યક્તિ માથે છે, કારણ કોઈ પણ રાષ્ટ્રની ઉત્તિ અગર અવનનિતું મૂળ તે રાષ્ટ્રની દરેક વ્યક્તિ છે. ગુજરાત માટે તો ખાસ કહેવત છે કે “ ઘેલુડી ગુજરાત, આશુસે લાત, ચોર પીછુસે ખાત ” અને ત્યાં સુધી દિલ્હી વિદ્યા, દુનિયા અને વ્યાપારમાં પૂરતી દક્ષતા નહિં ખતાવે, ત્યાં સુધી અન્ય પ્રાંતો તેના તરફ તિરસ્કારની નજરથી જોશે, એ ચોક્કસ સમજવું.

દિલ્હી દરેક સાધન માટે પરદેશ ઉપર આધાર રાખે છે. તેનું કારણ, અમુક કાર્યોનો આરંભ કરી તેમાં વિજય પ્રાપ્ત થઈને એવા વિશ્વાસનો અભાવ છે. પ્રતિષ્ઠાને જાળવવા-શું શું ભોગ આપવા જોઈએ તેની દલુ દિલ્હી પ્રાંતને ખજાર નથી. જીંદગીની જરૂરી વસ્તુઓ તેને મળી તો તેમાં પોતાના જીવનનો મહાન હિલેશ પાર પડ્યો એમ સમજે છે, તે સિવાય તેની જીંદગીની બીજી હેતુ હોતોજ નથી. તે પોતાને તેમજ સમસ્ત પ્રાંતને બીજી પ્રાંતો કરતાં જીવનમાં હલકાં ગણે છે. અને અનેક કાર્યો સાધારણ રીતે શક્ય હોય, તે કાર્યોનો આરંભ કરવા હીમત કરી શકતો નથી તે દરેક મુશ્કેલી દરેક સંજોગની અનેક મનુષ્યની બીક રાખે છે, અને પોતે પરાધીન ચંત્રવત્ત છે એમ સમજે છે. જેનું જીવન એવી માન્યતાથી ભરપૂર હોય ત્યાં “ આત્મ પ્રતિષ્ઠા ” એ શબ્દને ક્યાંથી ? અવકાશ હોય શકે ? અમરપણથી પીજરામાં રહેલા અને ત્યાંજ જીવ્યા થયેલ પોષ્ટને કહી છોડે. મુકે તો તેને ઉપવાસું મન કેવી રીતે થાય ? અન્યપક્ષી નેટલો સ્વતંત્ર વિહાર કરવાનું સ્વજન ક્યાંથી તે તો પોતાના પીજરાનેજ સ્વર્ગ માને છે, વગર મહેનતે મળેલ ખોરાકને ખાઈ સંતોષી રહે છે અને ઝાડની ઢાળોએ ઢાળીએ ઉઠી ચોરી છુપકીથી પકવ ફળ ખાવાની તકલીફનો વિચાર કરતાં કંપારી આવે છે.

આપણી સ્થિતિ શું બાવી નથી? અનેક પ્રથા, રીવાજો, ખોટી માન્યતા, અને ધર્મિક વહેમોથી આપણું શંસારનું કાઠકું એટલું ગુંચાઈ ગયેલ છે કે સ્વતંત્રતા કે આત્મપ્રતિષ્ઠા એ શબ્દોની આપણને કીમત નથી. અર્થ શૂન્ય વ્યવહારિક અને સામાજિક બંધનો ત્રીસે રહેવામાંજ આપણે આનંદ માનીએ છીએ. આપણા જીવનમાં એવા અનેક વ્યવહારિક પ્રસંગો આવે છે કે જે વખતે આપણા અંતઃકરણના આદેશ વિરુદ્ધ આપણે વર્તવું પડે છે, એવી સ્થિતિ એ શું અધમ પરત્વંત્રતા નથી? જે રોગનો ઉપચાર થઈ મનુષ્ય નિરામય થઈ શકે, છતાં તેમ કરેલા પ્રયત્ન ન કરે તો દોષ કેને?

અડધી રાટલો મળતો હોય તો આખો લેવા ધાવું એ કાર્ય શું આપણે બૂલ ભરેલ નથી ગણતા? નવા હુન્નર અગર નવા ધંધા શોધી કાઢી દિંદના વ્યાપારને ખીલવેલો તેના કરતાં પરદેશથી તૈયાર માલ મંગાવવો, તેને આપણે ઉત્તમ વ્યાપાર નથી સમજતા? જે વ્યક્તિ અગર પ્રજા પોતાના શીરપર કાષ્ઠપણુ જાતના જોખમ લેવા છૂટછટી નથી, કાષ્ઠપણુ નવીન, કાર્ય ઉપાડી લેવા જેટલી બુદ્ધિ હી મત, અગર દક્ષતા બતાવતી નથી, આરંભ કરેલ કાર્યને પરિપૂર્ણ કરવા પૂરતો દૃઢ નિશ્ચય ધરાવતી નથી, કે અનુભવી હુન્નરીઓને ઉત્તેજન આપતી નથી, તે પ્રજા યુરોપ, અમેરિકા કે જાપાનના પદ્ધતિસર ચાલતા વ્યાપારને ક્યાંથી પહોંચી શકે? તેને માટે તો સોયથી માડી મોટા સંચા સુધી અને સીવવાના દારાથી લઈ ઉત્તમ રેશમી કાપડ સુધી પરાધીન રહેવું પડે. આ દોષ દિંદની પૈસાપાત્ર વ્યક્તિઓ માંથે છે, પરંતુ તેમના ગરીબ ભાણ્યોની તેમને ક્યાં દરકાર છે? તેમને તો “ગાડી લાડી અને વાડી” મળી તો બસ.

એક દિંદી અનેક વર્ષોના જારીક નિરીક્ષણ પછી એક સુંદર અને આકર્ષક ચિત્ર તૈયાર કરે તો યુરોપ, અમેરિકામાં તે ચિત્રની જેટલી કીમત અંકાય, તેટલી કીમત શું અહીં તે ચિત્રકારને મળી શકશે? એક હુન્નરી કાષ્ઠ પણુ નવી ગોધ કરી તેનો પેટન્ટ લે તો તે શોધને કિયામા મુકી શકાય તેટલી મુકી શું કાષ્ઠ તત્વગર માણસ તેને આપે છે? અનેક યુવકો જાપાન, અમેરિકામાંથી હુન્નર ઉધોગનું શિક્ષણ લઈ આવેલા છે તેમને કામે લગાડી પૈસાદાર માણસોએ કેટલા કારખાનાં કાદયાં એ આપણે ક્યા નથી જાણતા? કાષ્ઠ પણુ સાક્ષર પોતાની વિક્ષતાનો ઉપયોગ કરી એક ઉત્તમ ગ્રંથ લખે છે છતાં વર્ષો સુધી તે પુસ્તક તેના ઘરના ખુણામાં અપ્રસિદ્ધ પડ્યું રહે છે, અને છપામણીના અર્થ જેટલા પૈસા જહારથી મળી શકતા નથી તેવી વાતો શું આપણે નથી સાંભળતા?

આવી સ્થિતિમાં તો દિંદ રૂપી અગ્નિ ઉપર વળી ગયેલ રાખ કદી પણ ઉડી શકશે નહિ, અને તે હમેશ અધમ હાલતમાં સડવાળું કરશે. હાલની લડાઈથી દિંદના પડી લાગેલા હુન્નર ઉદ્યોગ અને વ્યાપારો ખીલી નીકળવાની વક્રી હતી. અને દિંદના હુન્નરી અને ઉદ્યોગી પુરુષોમાં અનેક પ્રકારની જાગૃતિ આવવાની સર્વ કાષ્ઠ વક્રી રાખવું હવું પરંતુ

“ ભરોસાની બેંસે પાડ્યો જણ્યો ” અને ઝોસ્ટ્રો-જર્મન વ્યાપાર કુખ્યો તો જાં પાની માલથી બજાર ભર્યક થવા માંડી તેમાં દિંદને શું ? આપાત થતી વસ્તુઓનું “ ઉત્પત્તિ ” સ્થાન બદલાયું તેમાં દિંદના ગરીબ પુત્રોને શો કાષ્ટો થયો ? કાંઈ નહિં. ઉપદ્રુ મુકશાન આ સર્વ કાંઈ સમજે છે પરંતુ શરીરે પરસેવો વળે તેવો પ્રમાણિક ધણો કરી પડી લાંગેલ ઉલોંગો સજીવન કરવા કરતાં, અનેક કડવા નયનો મળે ઉતારવા પડે તેવી જગ્યાએ નોકરી કરી, રવત્રાને અધુક રકમે વેગી દેવી આપણને વધારે સારી લાગે છે. શરીરને યોગ્ય કસરત આપે તેવું કાંઈ પડતું સુઝી, શરીરમાં ચરમી વધારે અથવા મગજ ખાલી કરે અને પરિણામે ૪૦-૫૦ વર્ષે છુટ્ટા થઇ મરી જવું એ આપણને વધારે આત્મ ભરેલ લાગે છે. ખીજા દેશોમાં જ્યારે મરણ પ્રમાણ દર વર્ષે ૧૦૦૦ માણસે ૧૬-૧૮ હોય છે ત્યારે દિંદમાં દશ હજાર માણસે ૩૦ માણસો મરે છે. તેવું કારણ એજ કે ખુદશી હવામાં ફરી તન મન કસે એવું કાંઈ કરવા કરતાં એક ઓશીસ અગર દુકાનના ખુલામાં ખુરશી ઉપર બેગી કામ કરવું આપણને વધારે પસંદ છે આપણે જરાપણ તકલીફ ભોગવી શકતા નથી. નાનુકાઈ ગનાનવામાંજ આપણું ગૌરવ છે એમ આપણે સમજીએ છીએ અને તેને પરિણામે પ્રતિષ્ઠા કરતાં આપણી તકલીફની આપણે નિશેષ દરકાર રાખીએ છીએ મનુષ્ય કતવ્યનો અર્થ સુખ, દુઃખ, તકડો જાયો, એવા દ્વંદ્વભાવ તરફ બેદરકારી કાંઈપણ દેશની ઉત્પત્તિ માટે તેની પ્રત્યેક વ્યક્તિએ ઉચ્ચ આશયો સાથે કાંઈ ઉપાયનું નોંધએ, અને પોતાનું તેમજ પોતાના દેશનું આર્થિક અને ધાર્મિક આંતરમાં શ્રેય કરવા હૃદયથી ધન્યજનું નોંધએ ઉચ્ચ આશયોવાળા સ્વાર્થ સાધનાં ને મનુષ્યને આરંદે છે તેના પરમાર્થનું કાંઈ થઇ શકે મર્વાદવાળા તારા દરાઇ કીલ્લા કદી સ્થૂમરૂપમાં આવી શકે. રોગ મંદી જશે એવી શ્રદ્ધાવાળો મનુષ્ય જરૂર સામે ધર્મ જાય છે, તેમજ આપણી અને આપણા મિત્રોની રિયલિ ઉત્તમ થતી જશે એવી દૃઢ માન્યતા યોગ્ય વખતે સફળ શાયજ ધરિજત દરેક વસ્તુને આપવા કુદરત આપકાનો કરતી ફક્ત વિચારોને કિંચમાં મુકવાનીજ જોઈ.

પરહિતમાં પ્રવૃત્ત રહેવું એ પરમ ધર્મ રૂપ છે, જે તમને કોઈ પણ માણસે સદાય આપી હોય, તો તેનીજ સેવામાં આપી જીવો શુભરસી એ તમારૂ કતવ્ય નથી તમારી ફરજ અન્યતે તેનીજ રીતે મદદ કરવાની છે. લલમનસાધ, ખતાવવી એ સદૃશ્ય છે, પરંતુ લલમનસાધ ખતાવવાનું શિક્ષણ ખીજાને આપવું તે વધારે સારું છે. પૂરામાં રવત્રાનાતો પવન વાનો હોવાથી, લાંબા વતનીઓ રવત્રતામાં ઉછરેલા હોય છે, અને તેથીજ તે દોકો તેમના સંજ્ઞામાં આનવારને આજીજ અથવા પ્રાર્થના કરવા દેવાયેલ નથી જે તે પોતે નોકર હોય છે. તો તે પોતાને સોંપાયેલ કામનોજ નોકર ગણે છે અને પોતાની વતને અથવા પોતાના અધુક નિચારને વેચતો નથી. દિંદમાં ફક્ત કાંઈ પૂર્ણ કરવું તેમાંજ નોકરીની સરત પુરી થતી નથી, પોતાના માનીકી પ્રશામત પણ કરવી પડે છે. આ રિયલિ ધન્યતા યોગ્ય નથી.

અતિશય સર્વત્ર ધર્મયેત્ બન્ને છેડાને ત્યજી મધ્ય અંતરે રમણ કરો, તમે આત્મિકિત ગુણમ બનેા તે પણ ઇચ્છવા યોગ્ય નથી તેમજ “ ચાકર તેરા ચાર કલા નવ કરે ” તેમ પણ નહિ થવું જોઈએ લાકડા માફક હમેશા ઠંડા-ઠાંત રહો, પરંતુ તમારી આત્મ પ્રતિષ્ઠાને બંધ થઇ અન્ય પુરુષ સાથે ધર્મયેત્ થતું હોય તો બેશક તમારામાં રહેલ અગ્નિ પ્રકટ કરો, અને તેને બતાવો કે હું નિર્માલ્ય નથી. પરંતુ યાદ રાખજો કે અનેક વખત ધર્મયેત્ થવાથી જોમ લાકડું પોતે બળી બળે છે. તેમ તમારા અંતરમાં રહેલ વિદ્યુતને અનેક વખત પ્રકટ કરવાથી તમને પોતાનેજ નુકશાન થાય. દરેક વસ્તુને મર્યાદા હોવી જોઈએ, બધે તે વસ્તુ ઉત્કૃષ્ટ હોય કે નિકૃષ્ટ હોય પ્રકાશનો ગુણ અંધારામાં પડેલ વસ્તુ ને દેખાડવાનો છે, પરંતુ તે પ્રકાશને પણ મર્યાદા હોવી જોઈએ પ્રકાશ જે અતિશય હોય તો આખા અંજાન બળે છે, અને જે વસ્તુ અંધારામાં શોધી શકાય તે વસ્તુ તેટલા પ્રકાશમાં નજરે પડતી નથી.

તેવીજ રીતે તમારી ઇચ્છા તૃષ્ણાને પણ મર્યાદા હોવી જોઈએ મનુષ્ય આહેતે કરી શકે તમારો પાડોશી કોઇ પણ કાર્યમાં વિજયી થયો તો તમે પણ તેટલીજ કાર્યકુશળતા વાપરો તો તમને શા માટે નિકુશળતા પ્રાપ્ત થાય? તમારી શક્તિ અને સાધનનો ઉપયોગ કરોતો તમારો દંડ નિશ્ચય કલ્પ વૃક્ષની ગરજ સારે તમે ઓહો તે તમારી સામે ખડું કરી શકે પરંતુ યાદ રાખવું કે તમારી ઇચ્છાનુસાર ફળ પ્રાપ્તિમાં મર્યાદા હોવી જોઈએ.

(અપૂર્ણ)

પ્રેમશંકર

વિચાર અને વર્તન

‘ જેવી રીતે માણસ પોતાને ધારે છે તેવીજ રીતનો તે છે. ’ એ સૂત્ર મનુષ્યની અવે સ્થિતિને લાગુ પડે છે. કારણ વિચાર હમેશા વર્તનનું સૂક્ષ્મ ખીજ છે. વિચાર ન હોય તો આચાર પણ નજ સંભવે ! સારા વા નરસા સર્વ આચારને માટે પ્રથમ તેના સૂક્ષ્મ સ્વરૂપે વિચાર પ્રવર્તે છે. અને એ વિચારજ મનુષ્યના આદિથી અંત સુધી આચાર પર સાંત્રાન્ય રેલાવે છે. આથીજ જેવા બાળકના નાનપણના વિચારો ને તે પરથી ધડાયલું તેનું વર્તન તેવાજ તેના મોટપણના વિચારો અને તેવા આચારો વર્ડઅર્થ કવિ આટલાજ માટે નાનપણની પોતાની કુદરત નિરીક્ષણ દૃષ્ટિને ટૂંતિને બદલાવી જણાવે છે કે બંધારે હું નાનો બાળક હતો તો પણ આકાશમાં સુદર મનોહર મેઘ ધનુષ જોઇ આનંદ ચકિત થઇ જતો તેમજ આજ અત્યારે માણસ ક્ષેપે છું તોયે એજ ઇન્દ્રધનુષ આદલાદક લાગે છે. અને ઇન્દ્રધનુષ છું કે ભવિષ્યમાં વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ એનું એજ મનોગમ ચિત્ર પ્રસન્નમન

લાગશે. જો તેમ ન થાય તો મને જીવન શુદ્ધ જાગે છે અને પ્રાણીજ દુઃસાંજ સમુદ્ર છે. આ પછી એક એવા વિશાળ અને ભવ્ય સિદ્ધાંત પર તે આવે છે કે "The child is the father of man" મનુષ્યના પિતા બાળક છે. દેખીતી રીતે આ વાક્ય કંઈક સંદિગ્ધ અર્થનું તેમજ અર્થહીન પણ લાગશે પરંતુ કંઈક ધીર વિચાર કરતાં જણાશે કે એજ વાક્યમાં યુગ અને ઉત્તર લાવી અરથનું સમાર્જન થયેલું છે.

અયપણની રીતસાનો અને અયપણના વિચારોથીજ મોટપણની રીતસાનો અને વિચારો વર્તનમાં યોગ્ય છે. "Childhood shows what manhood would be" એ એનો સુંદર અને હાલયગ્ય અર્થ છે.

આ બીજા બંધમાં પછી આપણે જરાક વધારે ઉંડા ઉતરીશું તો જણાશે કે માત્ર મનુષ્યના વર્તન પરજ આ વિચારોની પરંપરાની અસર થાય છે એટલું જ નહિ પરંતુ એના પોતાના જન્મથી માંડીને તે સમસ્ત વ્યાવહારિક જીવન પરત્વે પણ આજ વિચારોની પ્રજ્ઞાવિકા તેના પર પોતાનું દ્રશ્ય વા અદ્રશ્ય સામ્રાજ્ય ચલાવે છે. રે ! મનુષ્ય પોતાનો જન્મ પણ પોને ધારે તેવાજ લઈ શકે છે. જેવા જેવા વિચારોને તે પોષણ આપે છે તેવાજ વિચારોથી આચારમાં મૂકાયેલું શરીરને ધારણ કરે છે. અને જેમ આચારનું બીજા ઉપર વિચાર જણાવ્યું તેવીજ રીતે દરેક આચારના દ્રશ્યભાવને કલાનું રૂપ પણ આપી શકાશે. આ કલા લીલા પણ મનુષ્ય જેમ ધારે તેમ હોઈ શકે છે. તેમાંયે મૂખ્યત્વે તેનો વિચારજ સર્વોપરિ સત્તા ધરાવે છે. આથીજ પોતાની મજાનુસાર-કારણ ઈચ્છા એ વિચારનો પિતા છે. મનુષ્ય જેમ ધારે તેમજ ઉન્નતિ વા અવનતિની રીતિકૃતિ ધારણ કરી શકે છે.

"તારવો આત્મ આત્માથી, આત્માને ન દૂઆકરો.

આત્માજ આત્મનો બધું આત્માજ શત્રુ આત્મનો,

જેણે જીત્યો આત્મને આત્મથીજ

તેનો આત્મા બધું છે આત્મકેરો

જેણે જીત્યોના નિજ આત્મ તેનો તો

વર્તે આત્મા શત્રુ યદ્ય શત્રુતામાં--"

ભગવદ્ગીતાનું સમસ્તોક્તિ ભાષાન્તર.

આત્માને અંગે જ્ઞાન સુદ્ધભાવના રૂપેજ રહમજન્યું તો ઉપરની સર્વ વાતોનો ખુલાસો થશે.

સંજોગો પર વિચારોની અસર

સામાન્યતા એવું કહેવાય છે કે સંજોગો મનુષ્યને મનુષ્યત્વ ગણે છે. પરંતુ વિચક્ષણ પુરુષોનોતો એવાજ મત હોય છે કે મનુષ્યજ સંજોગોને દૈવત અર્પે છે. આ કામ તે આસ કરીને વિચારો દ્વારા ભાવનાઓ દ્વારાજ કરી શકે છે. પોતાની ભાવનાઓ (Impulses)

એટલીતો બળવત્તર રાખે છે કે તે ભાવનાઓ વડેજ જીવન સમૃદ્ધિ વિકસીત અને વીલાસીત બનતી રહે છે. વિચાર અને વર્તન જેમ આગળ આપણે એકજ છે એમ દાખવ્યું તેવી રીતે વિચાર વર્તન અને તત્ત્વજ્ઞ સંજોગોનું પણ અનુકુળપણું તેમજ અનુચિત્વ દાખવી શું તે અરથાને નહિ ગણાય. કારણકે વર્તનને પ્રકાશવાને માટે જાણ સર્વમાન્ય સાધન હોય તો તે સંજોગો છે જેમના પર તે અતિ બળવત્તર સત્તા ચલાવે છે. અલબત્ત આપરથી એમ નસમજવું જોઈએ કે પ્રત્યેક સમયે મનુષ્યના સર્વ સંજોગો તેના વર્તનનેજ આધિન છે અથવા તેના વર્તન માત્રનુંજ સ્વપ્નીકરણ પરંતુ એટલું તો સત્યજ છે કે એ સર્વ સંજોગો એક અંતર્ગત જીવની વિચારણા બળતી સાથે એવાતો સજ્જડ સંબંધ ધરાવે છે કેતેમને ને વિચારોને જુદા પાડવા વા ગણવા તે અશક્ય થઈ પડે છે જેમ જેમ વિચારની વૃદ્ધિ અને ખિલવણી તેમ તેમ સંજોગોની બહુરૂપતા અને અનુકુળતા રૂઢમજબી મનુષ્ય એક નિત્ય નિરતર વિકાસ પામતું પ્રાણી છે. એના મનુષ્ય રૂપનો એ વિકાસ થયો છે એમ વિશ્વાસ શાસ્ત્રી સમર્થવ છે. એથી તે તેમ વિકાસનો વિવર્ધક અને પરિચોષક છે.

દેહીને જેમ આ દેહે બાંધ્ય યૌવન ને જરા

તેવી દેહાન્તર પ્રાપ્ત તેમાં માહે ન-ધીરકા:

આમ બાંધ્ય યૌવન અને જરા જેમ તેમાં દેહના વિકસીત રૂપો છે તેવીજ રીતે એક જન્મી દેહ પછીના અર્થાત્ દ્વીજન્મમા પણ એવીજ વીકસીત પ્રાપ્તિનું જોક્તૃત્વ તેને શિર છે આ ઉક્ત્ય પ્રાપ્તિ મેળવવાને માટે તેની ભાવના અને વર્તન સર્વોપરિ હોવાંજ જોઈએ સાંસારિક સંબંધને પર તેમજ સર્વ વ્યવહારાનુકૂલ સંજોગો પર કદાચ તેના વિચાર વર્તનની અસર અન્યના જેવાજ વિચારવર્તનની અસરથી પાછી દેલાય પરંતુ દ્વીજન્મ (Regeneration) પ્રાપ્ત કરવામાં તો બાવહારીક દૃષ્ટિથી ભિન્ન આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિજ મુળ રૂપે હોવાથી તેમાં કાંઈજ પ્રતિકુળતાનો અવકાશ નથીજ. આત્મબળ અને આત્મશ્રદ્ધા એજ તેમાં મૂખ્ય છે. જેટલું ભાવનાબળ બળવત્તર તેટલુંજ તેનું દુરગામી અટન અને પરિવર્તન: આથીજ ભાવનાઓ આતરિક કરી આત્મિક દૃષ્ટિને પિછાની અર્થાત્ Instinct ને ઝોળખી Intuition ના પાછળથી, અગ્ર Reason વર્તનો શીખીએ તો કુદરતની સર્વ નાતી નાતી ખારિકીઓ તપાસી કાઢી તદ્દત આપણું જીવન કરી શકાય; અને જીવનીય સર્વ સંજોગોને પણ તેમજ વાળી શકાય; કુદરત પર સર્વોપરિ સત્તા તો ભારેજ મેળવી કહેવાય કે જ્યારે આપણું જીવનસંસ્કરણ સવિશેષ શક્તિમત્ અને વિકસીત રાખ્યાં કરીએ ! અરે ! અમૃત બનાવી શકીએ ! Philosophy is nothing but The Science and Art of Nature: Science is the Laws by which Nature Conducts its affairs and art is the affairs themselves in tune with these laws. જીવનની શિલ્પશી પણ આજ છે. આ શિલ્પશીને અનુસરતા ભાવના, વર્તન અને સંજોગો તો શું પરંતુ દષ્ટ અદષ્ટ સર્વ સંસ્કૃત પ્રકારે આશંકન બને છે.

વિચારની શક્તિ અને તેની દુરસ્તી પર અસર.

શરીર એ મનનો કંકર છે મનના સર્વ વિકારોને ઝીલવાનું ને તેમ કરી તેને તાબે રહેવાનું તે તેનો સ્વીકૃત ધર્મ છે, પૂછી લયે તે મનના વિચારો સદમ વિચારણા અનુસાર

પ્રવૃત્તિમાન થયેલા હોય વા સ્વતઃ ચલન કરી શકતા હોય. મનને ન ગમે એવા વિચારો વિચારવાથી શરીર નાશુદ થાય છે. એટલુંજ નહિ પરંતુ તેનામાં અનેક રોગોની વ્યક્તિ થઈ રહે છે. પરંતુ આનંદન અને સુંદર વિચારોથી શરીર સદા સર્વદા યુવાન અને સૌંદર્યભર્યું બલવત્તર પ્રકાશી રહે, છે.

આરોગ્ય અને અનારોગ્ય આપીજ રીતે જાવનાને વશ છે. જાવનાંજ તેમનું મુળ છે. નિર્બળ વિચારોનું ઉચ્ચારણ નિર્બળ શરીરનું દાખવી રહેશે. આપીજ બધાના વિચારો પ્રતિપળ મંતુબનેા નાશ કરી રહે છે. આપીજ જેઓ અનારોગ્યના વિચારોમાં મગ્ન થાય છે તેઓ અનારોગ્ય લીધા વિના રહેતાજ નથી, ચિતા શરીરનો ક્ષય કરે છે. એટલુંજ નહિ પરંતુ અન્ય રોગોને માટે તે શરીરને પ્રુદ્ધુ મૂકે છે; ન્યારે અપવિત્ર વિચારો સમસ્ત Nervous Systemને ક્ષુબ્ધ અને જીલ્ડ કરી રહે છે.

હવે જાવના આધવામાં અને શરીર વ્યવસ્થામાં કંઈક વધારે સુંદરતા એ પ્રકારની રહેલી છે કે જેમ જેમ જીવનક્રમ સવિશેષ બધા જનનો જન્ય તેમ તેમ જાવન અને શરીરની વ્યવસ્થા ઉચ્ચ જાગ્રતા ધારણ કરી રહે છે. પરંતુ જાવના એવી ન જોઈએ કે યોગ્યતાથી વિરૂદ્ધ હોય. મનુષ્યન્યારે અયોગ્ય જાવનાઓ બાધે છે. અને તદનુસાર મનઃપ્રાપ્તિ અને શરીર પ્રાપ્તિની વાંછ સમી છે ત્યારે જરૂર તે જીવનસત્વનું પોષણ કરવાને બદલે ધણુ અર્થે તેનો ઉચ્છેદ કરી શકે છે. મગજ, હૃદય અને શરીર એમનો એવો તો પરસ્પર સંબંધ છે કે એકની અવ્યવસ્થા સાથે ત્રણે અવ્યવસ્થ થઈ રહે છે. એકનું સ્વાસ્થ્ય ત્રણેનું સ્વાસ્થ્ય સાધે છે. દયા, ક્રૂપા, કઠણા, બકિતભાવ ઇલાદિ જાવનાની અસર શરીર પર કંઈક દિગ્ધ સ્વરૂપમાં જાગર થાય છે. પરંતુ કોપ લોભ અને ધર્મે વિરૂદ્ધ ક્રામની અસરો પોતપોતાના સ્વરૂપમાં કટુ અને કડવાસ ચિત્તમાં બરે છે અને શરીર પણ તે દ્વારે ધસાય છે, ક્ષીણ થાય છે તેનો પોતાનો Regenerative ભાવ અટકે છે આપીજ કરીને એક પ્રુદ્ધુમા વિચાર જેટલો વૈદકીય પ્રભાવને પ્રતાપ જતાવી શકે છે. તેટલો અનેક દેખીતા પેલો દાખવી શકતા નથી શરીરની ખાતર ખરદારતમાં પ્રુદ્ધાદી અને આનંદ એ જે જોવાથી સર્વોપરિ છે. આ આનંદ સ્વાભાવિક હોવા જોઈએ દેખાતા આનંદથી વોં દેખાડવાની પ્રુદ્ધાલીથી સામાન્ય તઃ શરીરને બમણું સઢન કરવું પડે છે, સવિશેષ આઘાત તેના પર પડી રહે છે. સર્વથી સારો માર્ગ તો એજ છે કે વિશ્વની સકળ વસ્તુઓ શુભને માટે સરજી છે. અને તેમાં વિશ્વતિભાવ અને આનંદ એકીય રહેલા છે. એમ માની-જાણી સાક્ષાત્કાર કરી-તથા જે જે કાર્ય હાય ધરેલાં હોય તેમાં જે દિવ્યાસ ધારી લઈ તેમને પરિપૂર્ણ કરવા એજ છે. ત્યાં સુધી શુદ્ધિ પણ અણખીટી જાણવી વાને શુદ્ધિવિહીન જાવનાવાળો પણ ક્યાંથી હોઈ શકે અને જાવના વિમુજ્જ શાન્તિ સંપાદન પણ નજ કરે, અને શાન્તિ વિના સુખ પણ ન હોય આ સુખ જીવન સંતતુ શાશ્વત અને સનાતન સ્થાયીત્વ છે. અને તેથીજ યુક્તતા Absolute Consequence સાથેનો યોગ એજ સર્વોપરિ રાજ માર્ગ છે અને સર્વ વિશ્વભાવને તે તરફ વાળવાથીજ અનન્ય સ્વાસ્થ્ય પ્રાપ્ત થાય છે.

વિચાર અને ઉદ્દેશ

ઉદ્દેશવિનાનો વિચાર કંઈ અર્થનો નથી જીવનનો કંઈક ઉદ્દેશ હોવાજ નોંધવો. આપણાં જીવનો ઉદ્દેશ વિનાનાં હોવાથી તે નિઃસત્ત્વ જોવા લાગે છે. અને તેથીજ તેઓમાં અનેક મુશ્કેલી આવી જાય છે. ભાવનાત્મક જીવનોદેશ એ આપણા સ્વીકૃત વિકાસક્રમનું મૂળ છે. તે વિના ઉદ્દેશ બધા પુરૂષોના નિસ પરિચયથી ઉદભવે છે એટલુંજ નહિ પણ તેમનાથી તે પોષાય છે. અને બળવત્તર બને છે. ભાવનાત્મક જીવનોદેશ એ આપણા વિકાસક્રમનું મૂળ છે તે વિના વિકાસ સંભવતોજ નથી, ખતીજ. ઉદ્દેશીજ અંડજ અને જન્મજ ક્ષત્ય દિ સર્વ પ્રાણીને જીવનોદેશ છે અને તેથીજ તેમની ઉત્પત્તિ રચિતિ અને પ્રગતિ છે.

મનુષ્યે પણ કુદરતી લીલાને અવહોડી તેનું અનુસરણ રહસ્ય ચિત્તમાં આદરી જીવનને ભવ્ય ભાંધી બનાવવાનો ઉદ્દેશ રાખવો જોઈએ. અને એ ઉદ્દેશ પૂર્વક કાર્ય કરવાનું યથા તે ઉદ્દેશને પાર પાડવા સતત પ્રયાસ કરવા જોઈએ. દુવે આ પ્રયાસને માટે માત્ર Instinctને વર્તેથી અને તેના અંતર ધ્વનિને સ્પર્શવો. આ સુધ્યા પછી Rousson ના પ્રદેશમાં ધર્મ ધર્મ ન્યાયી સહ ધર્મ માંગે પ્રાપ્તિ પ્રયાણ આદરવા ઉત્સુક થઈ રહેવું. આમ કર્યાથી જીવનોદેશ પાર પડવો મશ્કાતી ચિત્તની એકતા અને સામતા આ રીતે સચવાશે અને સંયમની ભવ્ય ભાંધી અનુકુલતા આપો આપ પ્રાપ્ત થઈ રહેશે. અલગત ધારણો હેતુ પાર પડવાને કદાચ કોઈ વખત મનુષ્ય પાડો પડશે છતાં એ જો બેનું ભાવના બલ બળવાન દરી, જો તેનું મનોબલ સતેજ અને અંતર ધ્વનિ પારખવા શક્તિવાન દરી, તે જરૂર વિજયવંત અને એમજ ક્રમશઃ ભવિષ્યમાં ઉત્તરોત્તર ભવ્યતા સંપાદીત થઈ રહેશે.

જેઓ આ પ્રમાણે ઉદ્દેશ વિનાના હોય છે તેઓ ગરબડતા પર્યટની ભ્રમક કોઈ જગાએ સ્થીરતા પ્રાપ્ત કરતાજ નથી અમુક કાર્ય કરવાનું છે એ ભાવ કાર્ય કરવા મ્હારી સર્વ શક્તિ છે તેના પર વિશેષ આધાર રાખે છે શંકા અને ભય મનોબળ વા ભાવનાબળના કંદા ફરમન છે. અને જે તેમને હતેજન આપે છે તેમને પ્રસંગે પ્રસંગે ઠોકર ખાતાજ બેવામાં આવે છે.

‘સંશયાત્મા વિનશ્યતિ’ એ સૂત્ર તેઓની આતરજ વદાયનું છે ‘આથી ઉલટું’ જેમણે ‘સંશય અને ભયપર વિજય મેળવ્યો છે તેમણે પરાજય પર પણ વિજય મેળવ્યોજ સ્થમનવો. તેમનો દરેક વિચાર સંપૂર્ણ સામર્થ્યથી બરપુર હોય છે અને તેથીજ તે માર્ગમાં આવતા સર્વ વિકટ પ્રસંગોને હિંમતથી અને શૈર્ષથી ભેટી રહે છે. તેના જીવનોદેશો અતિ વિચારપૂર્વક યોગ્યતા હોવાથી તેઓ ઉત્તરોત્તર શક્તિ અને વિકાસ પામી રહે છે અને તેનો ફળરૂપ પરિપાક કદી વિનાશ પામતોજ નથી. આવો ઉદ્દેશ યુક્ત વિચાર પણ કલ્પવૃક્ષ જેવો થઈ રહે છે અને જે તેને રહસ્ય શકે છે તે સર્વિશેષ ઉચ્ચતા અને સામર્થ્ય સંપાદન કરી રહે છે. અને આ પ્રમાણે જીવન ઉદ્દેશ જેવવો તે Absolute Conscience પ્રતિ વળે છે.

મંજુલાલ જમનારામ દવે એમ. એ.

સ્રી સુખોદક

વાર્તામાળા

સૌદામિની.

પ્રથમ પરિચ્છેદ.

તિરસ્કાર.

પરમેશ્વર ! હજી આ કમનસીબ ભાગ્યમાં શું વીતવાનું બાકી રહ્યું છે? અઘાપિપવેતનું ધણું જીવન દુઃખમાંજ વીત્યું છે. જનિથી દૂર થઈ—સમાજથી દૂર થઈ ! એક મુઠી અનાજ માટે પણ હરકત પડે છે. આ કેવું કષ્ટ ! હે મધુસુદન ! ! શું આ અબળા નારીની આપ દયા નહિ લાવે ? હું કેણું હતી અને કેણું બની ગઈ ? મ્હારી પૂર્વ સ્થિતિની યાદ આવતાંજ હૃદય ભરાઈ આવે છે. સૌદામિની ! સૌદામિની ! !

ઉપરોક્ત વાક્યો કહેતી એક પ્રૌઢા સ્ત્રીએ પોતાની પુત્રી સૌદામિનીને ઢાંકમારી પોતાંની માની ઢાંક શ્રવણ કરી એક યુવતી તેની પાસે આવી તથા અત્યંત નમ્રતાથી તેણે પ્રશ્ન કર્યો—કયેમ શું છે માતા ? કાંઈ કામ છે કે શું ? ”

અહા ! એ વિણાના અવાજ જેવી મધુરવાણી જેણે શ્રવણ કરી નથી તેને કેવી રીતે લખીને બતાવી શકાય ! ! આ યુવતીજ પેલી પ્રૌઢા સ્ત્રીની પુત્રી સૌદામિની છે.

“ એટા ! આજે તો ખાવાનું પણ ઢેકાણું નથી ગૃહમાં ચોખાતો એક પણ દાણો નથી. ”—પ્રૌઢાએ પુત્રીને કહ્યું.

“ કયેમ ? ધનંત્ય આપણે જ્યાં સુધી એ વૃદ્ધ જીવતો છે ત્યાં સુધી શું શીકર છે. ” સૌદામિની બોલી.

“ જાકી છોકરી ! એ રાજ રાજ તને ખરાબવાને માટે ક્યાંથી રૂપિયા લાવશે. તે પોતેજ ગરીબ હોવા છતાં પચાસ રૂપિયા ઉપરાંતની તેની ચીજો તો આપણને આપી શક્યા છે. ”

“તેથી શું થઈ ગયું ? અને કદાચ ધનંજય મરી જશે તો તેથી શું આપણે ભુખે મરી જઈશું ? નહિં નહિં, હથિરે જન્મ આપ્યો છે તો આહાર પણ આપશેજ’ હમણાં પણ તેજ પ્રભુ ધનંજયના હૃદયમાં ગિરાણ આપણું પોપણુ કરે છે. ધનંજયના મૃત્યુ પછી પુત્ર : તે પરમકૃપાળુ અન્ય કોઈના હૃદયમાં ગિરાણ આપણને આહાર અવશ્ય આપશેજ. માતા ! તું મારે માટે આટલી ચિંતા કરે છે તો પછી ત્રિલોકજનની શું પોતાનાં બાળકો માટે કંઈ પણ ચિંતા નહિં રાખતી હોય ? માતા “હથિરની સત્તા મનુષ્યે વિસરી જવી જોઈએ નહિં.”

પ્રિય પાઠક ! જોયું ? જ્યારે આવી પ્રભુપ્રેમપરાયણ દેવીએ ભારતમાં શ્રુદ્ધે શ્રુદ્ધે નિવાસ કરતી હતી ત્યારેજ ભારતે સમગ્ર જગતની આગળ પોતાનું શિર ઉચ્ચ રાખ્યું હતું. આજે. શ્રીઓનીજ વિચારહીનતાને લીધે તેમના અજ્ઞાનાંધકારને લેઈ પતિત થઈ જવાને. લીધેજ ભારત પોતાનું પૂર્વેનું કીર્તિમય જીવન ગુમાવી બેઠું છે. અસ્તુ.

પ્રાદાએ પુત્રીને પ્રેમપૂર્વક કહ્યું:-બહેન ! અઘાપિ તું નાદાન બાળક છે. હથિરે આપણને હાથ પગ આપ્યા છે. જે જીવન ધારણ કરવું હોય તો તેનો ઉપયોગ કરવોજ જોઈએ. કર્મ વિના પ્રારબ્ધ કંઈ કરી શકતું નથી. જે એકલા પ્રારબ્ધ ઉપર બેસી રહીએ તો છેવટે મરણને શરણ જઈ પડે.”

સૌદામિનીએ માતાની કથા સ્વયંપૂર્વક શ્રવણ કરી ઉતર આપ્યો કે ‘મરણને શરણ થવાનું તો એક દિવસે સર્વેને માટેજ નિર્માણ થયેલું છે. અને જે હું મરી જાઉં તો પછી મને શું ચિંતા રહે ?’

માતાએ પુત્રીને પોતાના વૃક્ષસ્થળ સાથે ચાંપી તેના કપાળ ઉપર સ્નેહથી ચુંબન કરી કહ્યું—“બેટા ! તારા પતિએ તારો સદાને માટે લાગ કર્યો છે; તું અભાગિની છે !” આમ કહેતાં કહેતાં વૃક્ષનાં નેત્રોમાંથી આંસુઓ ટપકવા લાગ્યાં.

સૌદામિનીએ કહ્યું:-“મા ! મારા પતિએ તારો લાગ કર્યો છે તેથી શું હું અભાગિની છું ? નહિં નહિં ! તારા ધારવું કાંઈક જરૂર લાગેલું છે. જેનું કોઈ નથી તેનો બેઠી અનાથનો નાથ શ્રી વિદ્યેશ્વર છે. જે ધનંજય આપણને મદદ નહિં કરી શકે તો તેથી શું થઈ જવાનું છે ? શું તે અનાથના નાથ જગત્ત્રિયતાને આપણા ઉપર-તેનાં પોતાનાં બાળશ્રમ્યાં ઉપર દયા નહિં આવે ?”

“બેટા ! તું હજી બિન અનુભવી છે ! દબારો મનુષ્યોને મેં પેટની જવાબાથી મરતાં જોયાં છે. આપણી પણ તેવી અવસ્થા થશે કે કયેમ તેની કોને ખબર છે ? બેટા ! જે તું નારી ન હોત તો મને કાંઈ પણ પ્રકારની ચિંતા રહેત નહિ, જે હું એકલી આ અસાર સસારમાં હોત તો આ કરતાં પણ વિશેષ દુઃખ સહન કરી શકત. ચાર પાંચ દિવસ કુધી અનાહાર રહી શકત. પરંતુ તને મારાથી અનાહાર જોઈ શકાતી નથી. આ સસારમાં તુંજ માથે એકનુએક બંધન છે.”

સૌદામિનીએ માતાની કથા શ્રવણ કરી અશ્રુપૂર્ણ નેત્રે એક ગાદનિશ્વાસ મૂક્યા પછી મંદસ્વરે કહ્યું:-“તમારે માતા ! તારી શાંતિને માટે ફક્ત એકજ માગ રહ્યો છે. આવી દુઃખદાવરયામાં આપણે પાંડેપુર જઈને આપણા ભાગ્યની પરીક્ષા કરીએ તો કયેમ ?”

પાંડિપુરતું નામ સાંભળતાજ વૃદ્ધાનાં નેત્રોમાંથી પણ આંસુ ઉતારાઈ જવા લાગ્યાં આમ થવાનું કારણ ? એનું કારણ એ છે કે સૌદામિનીનો વિવાહ ત્યાંના એક ઉત્તમ કુલવાન તેમજ ધનાઢ્ય જમીનદારને ત્યાં થયો હતો પરંતુ એ બોળાં મનુષ્યોએ કાંઈ પણ પ્રકારનો અપરાધ જોવામાં આવ્યા સિવાય આવા વિપદના વખતે બંને માદિકરીનાથી પોતાનો સંબંધ તોડી નાખ્યો દરિદ્રતા એ એક એવી વસ્તુ છે કે જે મનુષ્યના સકલ ગુણોને છુપાવી દે છે ગરીબ ધનાઢ્યનો સંબંધ ક્યાંથી નીચી શકે ? આવી અવસ્થામાં સૌદામિનીના પિતાના સ્વર્ગવાસી ચંપા પછી જ્યારે તેની માતાથી છુપી રીતે તેના પતિનું સઘળું ધન ખીજાઓએ હુંટી લીધું ત્યારે એક દુઃખને માટે પણ બીજા માગતી પડે એવી અવસ્થાવાળી સૌદામિની પોતાના ધનાઢ્ય શ્વસુરને ત્યાં કેવી રીતે જઈ શકે ? તેને માટે તેના પતિ ગૃહનું દ્વાર બંધ થઈ ગયું. સૌદામિનીના પિતાના પરલોકવાસ ચંપા પછી પાંચ વર્ષ સુધી એ બંને અનાથ મા દીકરીએ અતિશય દુઃખની પરાકાષ્ટા સહન કરી છેવટે એવો પ્રસંગ પણ આવી પહોંચ્યો કે અજ મેળવવાનું પણ ટેકાણું રહ્યું નહિ અંતે ભુખ્યાંજી પ્રાણ ત્યાગવાનો પ્રસંગ આવી ઉપરિચન થયો.

પુત્રીની કથા શ્રવણ કરી તેની માતા શાંતતાથી રૂદન કરવા લાગી રૂદન કરતાં કરતાં જ્યારે તેના હૃદયભાર કાંઈક અંશે ઓછો થયો ત્યારે તે બોલીઃ—“બહેન ! તું શું કહે છે ? વગર-ખોસાવે વગર પૂછ્યે, શિખારિશ્ચીઓની માફક આપણે આપણા સંબંધીઓના દરવાજે બિલા યાચના કરવા જઈએ ? વળી તારા પતિ દેવતાએ પુનર્વિવાહ કર્યો છે એવું જાણવા છતાં તું કેવા હૃદયથી ત્યાં જવાની વાત કહે છે ?”

સૌદામિનીએ ઉત્તર આપ્યો કેઃ—“ મને તેમ હોય તો પણ મારું રચાન છે અને હું ત્યાં જઈને રહીશ મારા પતિએ પુનર્વિવાહ કર્યો છે તેથી શું ચર્ચા ગયું ? હું તેમના મુખ-માંજ મારું સુખ અને દુઃખમાં દુઃખ સ્વમજીવ એમના ચરણોની સેવા કરવી એ મારો ધર્મ છે એક દાસીની માફક હું તેમની ચરણ સેવા કરીશ તેમના પાદપદ્મની સેવા એજ મારે માટે સ્વર્ગ સમાન છે. એ એક તો શું પણ સેંકડો સ્ત્રીઓથી વિવાહ કરે, તો પણ મારી તેમના પ્રતિ અપ્રીતિ થાય એમ નથી ”

ધન્ય છે હિંદુ રમણી ! આવા નિરચાર્ય પ્રેમમય પતિભક્તિથી પરિપૂર્ણ એવા પીરવાક્ય તો તારાજ મુખમાંથી નીકળી શકે છે. તારી પતિભક્તિ, તારું પતિવ્રત્ય આ જગતપટ પૂર્ણ સંસારની સામગ્રી નથી પણ સ્વર્ગીય પદાર્થ છે.

પોતાની પતિવ્રતા પુત્રીના વાક્યોએ શ્રદ્ધ માતાના અંતરને બેદી નાખ્યું. તહેણે અતિશય પ્રેમથી પુત્રીને પોતાની છતી સરસી ચાંપી આનંદાશ્રુ વર્ષાવતાં કહ્યુંઃ—“ બહેન તું છતી ને હું હારી. તારા આ વિચારો આગળ હું હારી ચૂકી છું તારી ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવાને હવે મને કાંઈ દરકત નથી. પતિના પ્રતિ પત્નીનો કેવો પવિત્ર ધર્મ છે એ તું ઉત્તમ પ્રકારે સ્વમજીવ ચૂકી છે, તે જાણી મારો આત્મા પ્રસન્ન થાય છે. બહેન રીતો ધૃતિર પતિજ છે. પતિ સેવા કરવી એ મણ સેવા કરવા સમાન છે. યાજ બહેન ! તારી ઇચ્છા છે તો આપણે ઉભય તારી સાસરી તરફ જઈએ ”

ગૃહમાં એક પણ અનાજનો દાણો નહેતો કાંઈ પણ ખાધા પીધા સિવાય મા દિકરી રસ્તે ચાલવા લાગ્યાં લગભગ પાંડિપુરે ત્યાંથી બે અઢી ગાઉ ચતું હતું તથા કલાકમાં મા દિકરી ત્યાં જઈ પહોંચ્યાં સખત તાપથી સૌદામિનીના વદનમંડળ ઉપર મોતીના દાણાંની પેઠે પ્રવેદના ટીપા ઉપસી આવ્યાં હતાં; તે અતિથય થાકી ગઈ હતી છતાં પતિપ્રેમની પ્રગટ ધારમાં તેનું સકળ દૈહિક કષ્ટ તથા મનોવેદનાઓ દૂર થઈ ગઈ.

પાંડિપુર જઈ પહોંચ્યા પછી બન્નેનું હૃદય કંપવા લાગ્યું. પોતાને બન્નેને તે ભિષ્મિ-ણીએ જેવી સ્ત્રીઓના વેશે ધનાઢ્ય સુરજસિંહના વિશાળ ભુવનની અંદર ફાણ જવા દેશે એ વિચારથી સૌદામિનીની માનાનું હૃદય ધડકતું હતું; ત્યારે સૌદામિનીનું હૃદય કોઈ બીજા વિચારોથી ધડકતું હતું. તે વિચારતી હતી કે.—“જે પૂજ્ય પ્રભુની પ્રતિમૂર્તિ મેં મારા હૃદયમાં દિલમાં પ્રતિષ્ઠિત કરી રાખી છે—પાંચ વર્ષ પછી હું તેજ પ્રભુના પ્રત્યક્ષ દર્શન કરવાને આવી છું. હવે હું તેમને ત્યાગનાર નથી તેમના ચરણોમાં ઢળી પડી પ્રાર્થના કરીશ કે મને શુદ્ધ દાસીના પ્રમાણે પોતાના અતઃપુરમાં રહેવાની અનુમતિ આપે પણ શું તે આ અભાગિનીના ઉપર કૃપા કરશે? અરેરે! ભાગ્યની કેવી વિચિત્ર લીલા છે! જે ગૃહમાં રહી હું અપૂર્વ સુખનો ઉપભોગ કરતી હતી, જે સ્વામીના હૃદય ઉપર હું એક લીજ દાવો રાખતી હતી, તેજ ગૃહમાં પ્રવેશ કરવા જતાં, તથા એજ સ્વામી આગળ મને પોતાને તેમની દાસી તરીકે સ્થાન આપવાની પ્રાર્થના કરવા જતાં મને અતિથય ભય-તથા સંકેત થાય છે. આ સર્વ વિષાતાનું જ વિધાન છે” સૌદામિનીના મનમાં આવા અનેક પ્રકારના વિચારો ચાલી રહ્યા હતા, તો પણ તેના મુખમંડળ પર પતિદર્શનના અનંદની આશાપૂર્ણ જ્યોતિપ્રકાશી રહી હતી.

ધીમે ધીમે માદિકરી વહેવાઇના વિશાળ જંગલ આગળ આવી પહોંચ્યાં. દ્વાર આગળ બેઠેલા ચાકરે બન્નેને ‘ક્યાંથી આવો છો?’ એ પ્રશ્ન પૂછ્યો ત્યારે તેમણે પોતાનો સંબંધ કહી સંભળાવ્યો; જેથી તેણે બન્નેને કોઇપણ પ્રકારની હરકત કર્યા સિવાય જંગલમાં જ રા દીધાં અંદર ગયા પછી સૌદામિની આગળ આજગ ચાલવા લાગી તેણે પોતાની સાસુના ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો. સૌદામિનીની સાસુ એક વૃદ્ધા સ્ત્રી હતી પેનાની ઉમર વીનિ ગયા છતાં પણ તેના શરીર ઉપર અનેક અત્રકારો દેખાતા હતા, તથા તેના મુખ ઉપરથી તે કોઇ મિથ્યાભિમાની શ્રી હોય એવું સ્પષ્ટ જણાઇ આવતું હતું. જ્યારે તેની નજર આ મા દિકરી ઉપર પડી ત્યારે તેને પ્રથમ તો આશ્ચર્ય લાગ્યું. થોડા સમય તે એ બન્નેના તરફ ભયજનક નેત્રોએ જોઇ રહી ત્યાર પછી તિરસ્કારદર્શક સ્વરે તેણે કહ્યું:—“તમે બન્ને ક્યાંથી આવો છો?”

સૌદામિનીએ લાંબ કાઢી હતી, તોપણ તેનું સુંદર મુખ પાતળા વસ્ત્રમાંથી પ્રકાશી નીકળતું હતું, તેનું અપ્રતિમ લાવણ્ય સૌંદર્ય તથા શરીરનો મનોમુગ્ધ વર્ણ જોઇ વૃધ્ધા સ્ત્રીને તેને ઓળખવાની ધણી હડસા દિવજ થઇ. પ્રશ્ન થયેલ કરતાં જ સૌદામિનીની માતાએ ઉત્તરમાં પોતાની પુત્રીનો ધુમ્મસ ઉઘો કર્યો. મેઘના દૂર યથા પછી આકાશ જેવી રીતે સુંદર રંગબેરંગી જણાય છે તેજ પ્રમાણે સૌદામિનીએ સૌદામિની (વિજળી) જેવા ચપળ નયનો, તેના મુખના પવિત્ર ભાવ, શોભા સૌંદર્ય તથા ક્રમગ અંગ એધને થોડા સમય સુધી તો તેની સાસુ સ્તબ્ધ બેસી રહી. તે એકી નજરે આ સુરસુંદરીના તરફ જોવા લાગી.

પણ સમય સુધી તમે જાણીઓ શાંત રહી. હવે સૌદામિનીની માતાએ શાંતતાને ભંગ કરી કહ્યું:-“શું તમે તમારી પુત્ર વધુને પણ ઓળખી શકતાં નથી કે?”

સાસુએ કહ્યું:-“શું” કહે છે ભિખારણુ! શું તારી પુત્રી મારી પુત્ર વધુ યશે?

મનની વ્યથાને દબાવીને સૌદામિનીની માતાએ કહ્યું:-“શું તમે તમારા પુત્રનો વિવાહ રામનગરના જમીનદારની સાથે નહોતો કર્યો?”

“હા, કર્યો હતો તેથી શું” યદ્યપ્યુ? એ પાપિણીના નામનો શા માટે ઉચ્ચાર કરવો?

સૌદામિની ઉપરેકલ વાક્યો શ્રવણ કરી શકી નહિ. તે એક તીક્ષ્ણ ચીસ પાડતાંની સાથે ધરણી ઉપર ઢળી પડી. સૌદામિનીની માતાએ પોતાને થયેલા અપમાન તેમજ મળેલી ગાળોની કાંઈ પણ પરવા ન કરતાં પુત્રીને સાવધાન કરવા માંડી. સંતાનને માટે માતાને કેટલું કષ્ટ સહન કરવું પડે છે તેની તુલના યદ્ય શકે તેમ નથી-માતાનો પ્રેમ અસીમ, અપરિમેય તથા સાગરની માફક અથાગ છે.

સૌદામિનીએ જ્યારે પોતાનાં ત્રેજો વિકારમાં ત્યારે તેમણે જોયું કે, એક અપૂર્વ રૂપ સુંદરીની જંઘા ઉપર પોતાનું માથું છે તથા તેની ગર્ભધારિણી તેને પંખા વાડુ ઢાળી રહી છે. પાકક! આ અદૈશિક સૌદામિની ઓ કેણુ હતી?—તેજ સૌદામિનીની શોક્ય તેના પ્રાણાધિક પ્રિયતમની દ્વિતીય પત્ની હતી.

દ્વિતીય પરિચ્છેદ.

પતિ-પત્ની.

જ્યોત્સના હવે થોડો સમય સૌદામિનીને એ સુંદરીની જંઘા ઉપર રહેવા દેઇ આપણે એક બીજી દિશાનું અવલોકન કરીએ.

એજ વિશાળ બંગલાની અંદર એક બીજા સુંદર દિવાનખાનામાં એક યુવક સૂતો છે. આજ આપણી આ ટુંક ઘટનાની નાવિકા સૌદામિનીનો પતિ છે, તેનું નામ યોગેન્દ્રકિશોર છે તે ધણાજ ઉદાર હૃદયવાળો અને નીતિવાન યુવક છે પરંતુ તેના કુર્ભાગ્યે તેનો પિતા ધણાજ સંકુચિત હૃદયના પુરુષ છે. ગૃહનાં કોષ્ઠપથુ કાર્યમાં યોગેન્દ્ર લક્ષ્ય આપતો નહિ. તેને વાચનનો વિશેષ શોખ હોવાથી આખો દિવસ વિરામાસનપર થાતો પક્ષગપર પડ્યો પડ્યો વાંચ્યા કરતો. તેના આ કાર્યમાં તેના પિતા તેને પ્રતિજ્ઞા કરતાં નહિ.

જો દિવસની ઘટના લખવામાં આવે છે તે દિવસે યોગેન્દ્ર પોતાના દિવાનખાનામાં સુઇ રહીને દ્વિપ્રહરનો સમય વ્યતીત કરતો હતો. એવામાં એક ચાકરડી લાંબા આગળ આવી તેને જાગ્રત કરવા લાગી.

“ભાઈ! તમે જાણતા નથી કે કેણુ આવ્યું છે?”

“શું” હું જોવા ગયો છું” કે કેણુ આવ્યું છે? જા, ચાલી જા, મને સુઇ રહેવા દે.”

આ ચાકરડીએ બાત્યાવરયામણી યોગેન્દ્રનું અતિશય લાલન પાલન કર્યું હતું તેથી તેને એ સખ્દો કપકાના કુદેવાને પણ કાંઈ દરકત નેપું નહોતું. બીજા ચાકરડીઓ કરતાં આ ચાકરડીનો અધિકાર યોગેન્દ્ર ઉપર વિશેષ હતો.

“દુનિયામાં કોઇ કોઇનો ઉપકાર માનતું નથી. સર્વે લોક નિષ્કુર અને કૃતઘ્ન થાય છે.”

યોગેન્દ્રે કંટાળીને કહ્યું:—“અરે ! તું તો મારું માથું ખાધ જવા લાગી. મને શાંતિથી સૂઈ રહેવા દે. ગરબાડતું પ્રયોજનારું કરે છે ?”

“મારા ઉપર પછીથી ગુસ્સે થજો. પ્રથમ આપની માતાના ઓરડામાં જઈને જુઓ કે ત્યાં શું થઈના ઘટી છે ? એક અદ્ભૂત સ્ત્રી આવી છે.”

અર્ધ નિદ્રાવસ્થામાં તથા અર્ધ જાગૃતાવસ્થામાં પડેલો યોગેન્દ્ર હવે પોતાની ઉત્કંઠને રોકી શક્યો નહીં. તેના મનમાં એમ થવા લાગ્યું કે, ‘જેઠું તો ખરો કે એવો તેશું અદ્ભૂત થઈના ઘટી છે ?’ આમ વિચારી તે ત્વરાથી પદગંપરથી નીચે ઉતરી માતાના ઓરડા તરફ જવા લાગ્યો કે, તેની પત્ની વેની નિકટ આવીને ઉપરિચત થઈ, તેના રક્તવર્ણુ લોચનદ્વય, તેના ગાલો ઉપર આવી ગયેલી દુમેશ કરતા વિશેષ લાલીની સુરખી, તેનાં સંકુચિત ભવાં તથા ત્યાં ત્યાં લાગેલા અશ્રુના ડાઘ જોઈ યોગેન્દ્રે એમ ધાધું કે, અવશ્ય કંઈ અમંગળ થઈના ઘટી હોવી જોઈએ. તેણે ધણાજ ગભરાટમાં પૂછ્યું:—“પ્રાણુ પ્યારી ! શું થયું ? તારા અંગ પ્રત્યંગ પર આવો વિચિત્ર ફેરફાર કેમ ? શું કંઈ અદ્ભૂત થઈના ઘટી છે ?”

“અદ્ભૂત ? અદ્ભૂત તો એવી કે જેટલી કોઈ પણ સ્ત્રી સદન કરી શકે નહીં,” આમ કહી તે રૂદન કરવા લાગી.

યોગેન્દ્ર પત્નીને પોતાના બાહુપ્રદેશમાં લેઈ તેને એમ પૂર્વક પોતાના વૃક્ષસ્થળ સાથે આંધી તે તેને રૂદન કરતી બંધ રાખવાનો પત્ન કરવા લાગ્યો. વારંવાર તેને શું પ્રકાર બન્યો છે એ સંબંધી અનેક પ્રશ્નો કરવા લાગ્યો. છેવટે તેણે કહ્યું:—“એક ખીજી રમણી આ વિશ્વમાં વર્તમાન છે જેનો મારા કરતાં પણ આપના ઉપર અધિક અધિકાર છે.”

યોગેન્દ્રે ઉત્તર આપ્યો:—“ઓહ ! એ વેસ્તાનું નામ મારા આગળ લખશ નહીં.”

“તમે પણ—ઓહ—તેના પતિ—ધન્યર—એક માત્ર અવલંબન થઈને પણ આ પ્રમાણેજ કહો છો ? અરેરે ! ત્યારે હવે આ સમગ્ર જગતમાં તેના ઉપર કોણ અનુકંપા લાવશે. કોણ તેને પ્રેમપૂર્વક વાતો કરી તેનું મન રંજન કરશે ?”

“તું સકળ પ્રકાર જાણતી નથી તેથીજ તેના તરફથી મારી આગળ વક્રિલાત કરે છે.”

“એમ કેમ નથી કહેતા કે તમેજ સઘળા પ્રકારથી અચાત છો ? તમે જે કંઈ અવજ્ઞ ક્યું તેથી વગર વિચારી તે સત્ય માન્યું છે. અરેરે ! જો યદા કદાચિત તમે એ કુન્દ કુસુમાકળીને એક સમયે પણ જોઈ હોત તો તેના તરફ આટલી બધી નિષ્કુરતા તમે કરી શકત નહીં.”

“શું તે તેને જોઈ છે ? ક્યાં જોઈ છે ? ક્યારે જોઈ છે ?”

“હા, હા ! મેં હમણાંની તેને આપણા બંગલામાં જોઈ છે.”

“શું ? એ આપણા બંગલામાં વિના પૂછ્યે આવી છે ? શું તેણે પોતાના અપવિત્ર ચરણોથી આપણા બંગલાની ભૂમિને પણ અપવિત્ર કરી છે ?”

“જ્યારે તે ત્રિચારીને અનાજના એક એક દાણા માટે તરફડી મરવાનો પ્રસંગ આપ્યો ત્યારેજ તે અહિં એવી આશ્ચર્યથી આવી છે કે, જે લાગ્યવાને ધન્યર તથા ગુરજનોને સાક્ષિમાં રાખી જનમકર પોતાને પ્રતિપાલન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે તે અન્ય કંઈ નહિં તો મુકીકર

અબ આપવાનો તો અસ્વીકાર નહિજ કરે. પરંતુ અરેરે ! આ સંસારમાં દરિદ્રિને કોઇ પણ માણસું નથી, ધનવાનના સાળા સર્વે બને છે, પણ ગરીબનું કોઇ બનેલી થવાને પણ ઇચ્છા રાખતું નથી, યદ્યપિ મારા પિતા સૌદામિનીના પિતાથી અધિક ધનવાન નથી તો પણ મારું માન એ માટે થાય છે કે, એ તમારી બરોબરીના છે. પરંતુ બિચારી સૌદામિનીના હમણા એવા દાઢ છે કે તેને નિરૂપાયે ભૂખ્યે મરવાનો વખત આવી પહોંચ્યો છે. તેની દશામાં આસ્માન-જમીનનું અંતર પડી ગયું છે અને તેની દશાના ચક્રને લીધેજ આજે તેની કાંઈ કિંમત નથી.”

“સારે તું શું એમ કહેવા ઇચ્છે છે કે જે અદ્વા સૌદામિનીને માટે ચાલી રહી હતી તે અસલ હતી ? શું તે કલંકિની નથી ?”

“નહિ, હું એ અદ્વા ઉપર પતકિંચિત્ પણ વિશ્વાસ કરતી નથી. મેં સૌદામિનીનું દર્શન કર્યું છે. તેના પવિત્ર ભાવ, સરળતા પૂર્ણ વચ્ચનો, સદાજન વ્યવહાર હું જોઇ ચૂકી છું. તેના મુખાર્વિંદ ઉપરજ તેના હૃદયની પવિત્રતાનો પ્રકાશ પ્રકાશી રહ્યો છે. હું ખાતી પૂર્વક કહી શકું છું કે જે કદાપિ સૌદામિની કલંકિની હોય તો સમગ્ર સંસારમાં કોઇ પણ સ્ત્રી સાખી હોવી જોઇએ નહિ.”

“સારે શું હું એને જોઇ શકીશ ?”

“અને તો એમ લાગે છે કે તમે એ પવિત્ર મુખ નહિ જોઇ શકો અસાર સુધીમાં તો એ ચાલી ગઇ હશે.”

યોગેન્દ્ર વિદ્વંસ બની ગયા. તે પોતાના હૃદયની ઉત્કંઠાને રોકી શક્યો નહિ કેણુ જાણે કેણે તેને આવીને કહ્યું કે, “જેનું સૌન્દર્ય જોઇ લોકો દીવાના બની જાય છે તેજ સ્ત્રી જ્યારે કલંકિની હોય તો પછી તેને ભૂખે મરવાનો પ્રસંગ થા માટે આવી પહોંચે ? હજારો કામી મનુષ્યો તેના ચરણો આગળ પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કર્યો સિવાય રહે નહિ; અને જે તેમ બનતું હોય તો પછી તે એક મુઠી અનાજને માટે મારા દારે થા માટે આવે ?”

આથી કરીને તુરંતજ તે દિવાનખાનાની બહાર નીકળ્યો. પૂછપરછ કરતાં માલૂમ પડ્યું કે એ સ્ત્રીઓ હમણાજ તેના ગૃહેથી ચાલી ગઇ છે, પરંતુ દાર ઉપર બેઠેલો નોકર કહી શક્યો નહીં કે, એ સ્ત્રીઓ કેણુ હતી ? યોગેન્દ્ર ત્વરિત પગલે રસ્તે જતા લાગ્યો. દશ પંદર મિનિટ સુધી અવિશ્રાન્ત ચાલ્યા પછી તેણે સૌદામિની તથા તેની માતાને રસ્તે ચાલ્યાં જતાં જોયાં. પૂર્વ કરતાં પણ વિશેષ ત્વરાથી તે તેમની પાસે જઇ પહોંચ્યો તથા ગદગદ કંઠે તેણે કહ્યું:—
“સૌદામિની !”

અવાજ શ્રવણ કરતાંજ સૌદામિનીના હૃદયમાં જાણે વિધુતે પ્રવેશ કેમ ન કર્યો હોય એમ તે એમકી. તેણે ઉત્તર ન આપતાં પોતાના મ્હોને ધુમટામાં છુપાવી દીધું, તથા તે ચોરે દૂર ખસી ગઇ. સૌદામિનીની માતા પણ જાણતુંને જાણતી ગઇ તેથી તેણે પત્નીને વાર્તાલાપ કરવાનો પ્રસંગ આપવાની ઇચ્છાથી તે ધણેજ દૂર જઇને ઊભી રહી. તે ધણીજ ગર્વિષ્ટ હતી. તે દૂર ખાસ કરીને તો એટલાજ માટે જઇને ઊભી રહી કે, પુત્ર દેવે એ પરિવારની ગણેા શ્રવણ કરવાની શું જરૂર છે ? હવે બન્ને પતિ-પત્ની જન્મકરને માટે એક બીજાથી વિદાય લઇ લે એમાં પ્રતિજ્ઞા કરવો યોગ્ય નથી.

ન્યારે સૌદામિનીએ જોયું કે, માતા ઘણે દૂર જઈ પહોંચી છે ત્યારે તેણે પોતાના અવયુકનને લેતો ક્યોં જોયો કરીને તેના પતિદેવ તેની એ સ્વર્ગીય સૌંદર્ય શોભા જોઈને પોતાના નયનોનું સાર્થક કરે. યોગેન્દ્ર એ મધુરી મૂર્તિના દર્શન કરી મુગ્ધ બની ગયો. તે જોવા પત્નીનો હાથ પકડ્યાં ગયો તેવીજ તે દૂર સટ્ટી મઘ. ગદ્ગદ કંઠે અશ્વ પૂર્ણ નેત્રોએ તેણે કહ્યું:—“પ્રભુ ! હું આપને યોગ્ય નથી...હું બાર...મને અકલવાધી આપના પવિત્ર હાથો દુષિત થશે. ઇશ્વર તમને સુખી રાખો. હવે પુનઃ હું આપને ત્યાં આવવાનું સાહસ કદાપિ કરીશ નહિ. આપ આપની દ્વિતીય પત્નીને દેવી સમાન સમજી તેની સાથે આપનું જીવન આનંદમાં વ્યતીત કરાવે. મારી માફક એ સ્વર્ગની દેવી તુલ્ય પ્રતિમાને દુઃખી કરશો નહિ.” એ માનવી નથી કિન્તુ દેવી છે.” આમ કહેતાં કહેતાં તેના આસુઓ ગુલાબી ગાલ ઉપર ચમકે તેના વૃક્ષરમણને ભીંજવવા લાગ્યાં.

યોગેન્દ્રે પૂર્વવત્ ગદ્ગદ કંઠે અશ્વપૂરિત નેત્રોએ કહ્યું:—સૌદામિની ! તું નથી જાણતી કે, મેં શાથી તને અસાધ્યી જાણી હતી. મારા કાલ ઉપર આવેલી કેટલીક અશ્વનાઓએજ અધપિ પર્યંત આપણો વિયોગ કરાવ્યો છે. વળી મેં જે પુનર્વિવહ ક્યોં છે તે મેં મારી રાજપુત્રીથી નથી ક્યોં. એટલુંજ નહિ પણ જેટલો પ્રેમ હું તારા ઉપર રાખતો હતો એટલો પ્રેમ આ મારી નવવધુ કદાપિ પ્રાપ્ત કરી શકે. તેમ નથી.”

સૌદામિનીએ શાંત સ્વરે રૂદન કરતાં કરતાં કહ્યું:—“ઘાતા હતા ! પરંતુ હવે નથી ઘાતા !! હશે ! જેવી ઇશ્વરેચ્છા ! આ તમારી નવવધુ સ્વર્ગની દેવી છે ! તમે તેની સાથે વિવાહ ક્યોં છે તો તેને તમારા સ્નેહનું દાન દેવું એ તમારો ફરજ છે. આવો સ્વાર્થી ત્યાગ હૃદયનો આવો પવિત્ર ભાવ, તથા આવી પવિત્રતા પ્રત્યેક જીવનામાં જોવામાં આવતી નથી હું પરમ કૃપાળુ જગતપિતાને હસ્તદ્યુજોડી વિનંતી કરું છું કે, એ દેવી તુલ્ય નારીની સાથે તમે ચિરકાળપર્યંત સુખ સંભોગ કરો પરંતુ ફક્ત એટલીજ વિનંતી કરવાને ઇચ્છું છું કે આપના બાળમચ્ચાને એ નારીના નામ પર ગાળો દેવાની શિક્ષા આપશો નહીં કે જોણે કદાપિ ‘મનસા વાચા કર્મેણ’ કાંઈ પણ પ્રકારનું પાપ કર્યું નથી.”

યોગેન્દ્રના નેત્રદ્વયમાંથી અશ્વુઓ ઉભરાઈ જવા લાગ્યાં. તે પણ તેના હૃદયમાંથી સદે હતું જુત અઘાપિ પર્યંત દૂર પધું નહોતું. તેણે પ્રશ્ન ક્યોં:—“ત્યારે શું મારા પિતાએ-તથા અન્ય લોકોએ એટલી અશ્વના દેવાની હતી.”

સૌદામિની પતિ દેવતાના ચરણો પકડી કહેવા લાગી:—“પ્રભુ ! હવે આજથી પુનઃ કદાપિ તમે મારા નિવાસ સ્થાનની તેમજ મારી કાંઈ પણ બબર મેળવી શકશો નહીં. આથી કરીને આપની ચિંતાનો સદંતર નાશ થશે. હું અનાહારે મરણને ચરણ ચઢશ પરંતુ પુનઃ આપની પાસે આવીને ભિક્ષા માગના નહીંજ કરું. આ અતિમ ગુલાકાત વખતે આપને એટલુંજ બતાવવા ઇચ્છું છું કે આજ સુધી મેં ‘મનસા કર્મેણ’ કાંઈ પાપ કર્યું નથી. તે અનાધનો નાથ શ્રી જગતનિષ્ઠા મારા વચનેનો સાક્ષી છે. હવે હું કાંઈ પણ કદીય નહીં જે કહેવાનું હતું તે સકળ કદી ચૂકી છું. હવે હું વિશેષ સમય સુધી રોકાઈ શકું એમ નથી. માતા મારી રાહ જોતી હશે.” આમ કહી તે ત્વરાથી પાનિ પાસેથી ચાલી મઘ. યોગેન્દ્ર તેને રોકવાને ઇચ્છતો હતો કિન્તુ તેમ કરવાનું સાહસ એનાથી થઈ શક્યું નહીં.

તૃતીય પરિચ્છેદ.

મિલન

ઉપરોક્ત લખેલી ઘટનાને ઘટયાને કેટલાક વર્ષો વીતી ગયાં. એ દરમ્યાન એક સમય એવા આવી પહોંચ્યા કે તે સમયે યોગેન્દ્રની ધણી ખરી દોહત એક કેસમાં સ્વાહા. યદ્ય ગદ્ય વળી પૂર્વેનું માયા ઉપર કેટલુંક દેખું પણ હતું. તેની ધણી ખરી દોહત સ્વાહા. યદ્ય ગયેલી જાણી દહેણુંદાર થોડા પોતાની દહેણી રકમ માટે વારંવાર આવીને ઉધરાણી કરવા લાગ્યા તથા કેટલાકતો ન્યાયાલય સુધી પહોંચવાનો લય દર્શાવવા લાગ્યા એમ કરી યોગેન્દ્રનો પિતા પોતાની પાસે રહેલી યોડી ધણી દોહત એ સર્વેને આખી દેખ પોતે ઝાણ સુકત થયો. આ સમયે તેણે પોતાના પુત્ર યોગેન્દ્રને પણ નોકરી સ્વીકારી બગડેલી સ્થિતિને સુધારવા સંબંધી સૂચના કરી.

આજ સમયે કલકત્તાના કોઇ જમીનદારે એક મેનેજરને માટે નિશાપન આપી. યોગેન્દ્રે એ નોકરી માટે પોતાની ધન્ય દર્શાવી; તથા તે નોકરી તેને પ્રાપ્ત પણ થઇ ગઇ તરતજ તે પોતાની દેવી તુલવ પત્ની તથા પરમસુંદર એ સિથુએને લેઇ કલકત્તા જઇ પહોંચ્યા. તેણે પોતાના માલિકના બંગલા પાસેજ એક ન્હાનો બંગલો બોડે રાખી પોતાને પરિવાર એમાં રાખ્યો. જેને ત્યાં એ કામ કરતો હતો તેમના મુલાકાત લેવાનો અર્થસર અણપિપર્વેત યોગેન્દ્રને મળ્યો નહોતો સર્વ કાર્ય લેખન વાંચનદ્વારા ચાલતું હતું, કારણ કે જમીનદારની સત્તાધિકારીણી એક સ્ત્રી હતી. ગૃહમાં તેના પતિ નહિ હોવાથી કામ કાજના કાગળો ઉપર પોતેજ પડદામાં બેઠી બેઠી સહી કરતી હતી. આ સ્થળે યોગેન્દ્રને ધણું જાન મળવા લાગ્યું નવો મેનેજર આવતાં અન્ય નોકરો તેને કાઢી મૂકવાના પ્રયત્નો કરે છે પરંતુ આ સ્થળે જઇ પહોંચતાંની સાથેજ યોગેન્દ્રે સર્વ નોકર વર્ગ તેમજ જમીનદારની સત્તાધિકારીણી સ્ત્રી એ સર્વેનો પ્રેમ સંપાદન કરી લીધો. યોગેન્દ્ર એ જમીનદારી પોતાની હોય તદ્દન સાર કામકાજ કરતો હતો સત્તાધિકારીણી સ્ત્રી પણ યોગેન્દ્રના કોઇ પણ મતની વિરુદ્ધ હત. રતી નહિ, તેના બન્ને બાળકો તેજ બંગલામાં રમ્યા કરતા હતા તેમને સત્તાધિકારીણી સ્ત્રી પોતાની પાસે બોલાવી સુખન કરતી તથા અવગવતી પીવડાવતી હતી, એટલુંજ નહિ પણ તેના શીખ-ધ્યા પમાણે બંને બાળકો તેને 'માતા' સંબોધનથી સંબોધતા હતા.

આવી રીતે કેટલાક દિવસો નિર્ગમન થયા પછી સત્તાધિકારીણી સ્ત્રીએ યોગેન્દ્રની પત્નીને એક દિવસે પોતાને ત્યાં બોલાવી. અંદર થું થું બન્યું તેવો અર્થ જણાતો નથી પરંતુ યોગેન્દ્રને એવા સમાચાર મળ્યા કે તે દિવસે રાત્રે એની પત્ની સ્વગૃહે આવશે નહિ આથી કરીને યોગેન્દ્રને પણ ગ્રહે ન જતાં તે રાત્રે ત્યાંજ સુઇ રહેવાનું સૂચન થયું.

રાત્રે યોગેન્દ્ર પુનઃ બહાર ફરી આવીને પોતાની સત્તાધિકારીણીને ત્યાં આવ્યો. એક નોકર આવીને તેને એક સુંદર દિવાનખાનામાં લેઇ ગયો. યોગેન્દ્રે આતુ સુંદર દિવાનખાતું પોતાની જાંઘીમાં એક વખતને માટે પણ કદાપિ જોયું નહોતું. એવી રીતેની એવા લાભ-કાવાળો પદ્મંગ, બિજાતું વિગેરે એણે રરખામાં પણ જાણેજ નિહાળ્યું. હશે. નોકર આવ્યો

એટલે યોગેન્દ્ર બી'તાદિ ઉપરનું ચિત્રકામ આનંદપૂર્વક અવલોકવા લાગ્યો, જેમ જેમ તે વિશેષ અવલોકન કરતો ચાલ્યો તેમ તેમ તેના મનમાં વિશેષ આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થવા લાગ્યું. એવામાં એકાએક પોતાની પાંક પાછળની દિવાલ ઉપર પોતાનાજ એક ચોષ્ઠસપેઠન્ટિગ ફોટો જોયો કે જે પોતાની યુવાવસ્થાની શરૂઆતનો સમય હતો.

પ્રતિભૂતિ (ફોટો) જોતાંજ તેના હૃદયમાં એક પછી એક એમ અનેક વિચારો આવવા લાગ્યા તથા આ વિચારોના વંટાળિયાએ તેના માનસ પ્રદેશને વિદ્વંસ કરી મૂક્યો. એવામાં એકાએક સ્મિત કરતીકરતી તેની પત્ની તેની પાસે આવી પરંતુ તેનાં જે બાળકો પત્નીની સાથે નહોતાં તેથી તેણે પ્રશ્ન કર્યો તો ઉત્તર મળ્યો કે, તે તેમની મોટી બા પાસે છે.

યોગેન્દ્રે કહ્યું:- “અરે આતે કેવું ઇંદ્રજીવન છે? આ કોઈ જનદુષ્ટ ખેલ છે કે શું?”

પત્ની એ પૂછ્યું:- “એમ કેમ બોલો છો?”

યોગેન્દ્રે ઉત્તર આપ્યો:- “શું આ દિવાલ ઉપર મારી પ્રતિભૂતિ તું જોઈ શકતી નથી? કાણજીભણે કે મારી સ્વામિનીને એવો તે કાણ મારા જેવો પુરુષ મળ્યો છે કે જેની પ્રતિભૂતિ એણે સંગ્રહ કરી રાખી છે. વળી જે વખતની આ પ્રતિભૂતિ છે તે વખતે મારી સ્વામિની માઈ નામ દામ લાગ્યેજ નાજીતી દશે.”

એ તો હું પણ તમને પૂછવાનેજ ચાહતી હતી પ્રિયતમા આથી કરીને તમારા મનમાં કાંઈ સંદેહ ઉત્પન્ન થાય છે કે નહિ?” આપ્રશ્ન કરતી સામયે તેનાં નિર્દોષ નયન યુગલ ઉપર આનંદનું સ્મિત વસી રહ્યું હતું.

યોગેન્દ્રે ઉત્સુકતાથી પત્ની પ્રતિદ્રષ્ટિ કરી કહ્યું:- પ્રિયે! હું આ રહસ્યનો ભેદ જાણી શકતો નથી. અવશ્ય આ કોઈ જનદુષ્ટ ખેલ હોવા જોઈએ.

યોગેન્દ્રની પત્નીએ પતિ પ્રતિ નજર કરી શાંતતાથી કહ્યું:- પ્રભુ! આ આંખની પ્રતિભૂતિ સિવાય અત્રે એક બીજો પણ ભેદ છે.”

આમ કહી તે પેલા ચિત્રની પાસે આવી ગઈ. તથા એક સ્ત્રિંગ(કળ)દ્રાખી જેને દયાવર્તાજ એક ઢાંકણ ખસી ગયું, તથા અંદરથી એક પચ્ચદશ વર્ષની યૌવના મદથી મલકાતી એક અનુપમ સુંદરીની પ્રતિભૂતિ નીજીઆવી. યોગેન્દ્રનાં નેત્રોએ તુરત જ જાણી લીધું કે, એ પ્રતિભૂતિ તે તેની પ્રથમની સ્ત્રી સોદામિનીની હતી. આ અપાર શોકાનું નિરિક્ષણ કરી તે આનંદની ધારામાં રનાન કરવા લાગ્યો તથા તે આનંદની પરિસીમાથી તે જૂઠાતાને બેટી પકવાની તૈયારીમાં હતો એવામાં તેની પત્નીએ તેને પકડી રાખ્યો. યોગેન્દ્ર બરેબર માનમાં આવ્યો નહોતો; એવામાં એક બીજી રમણી તે ન્દાનાં બાલકોને સાથે લઈ ઉપગોકત દિવાનખાનામાં આવી આવતાની સાથે જ તે યોગેન્દ્રના ચરણદ્વય આગળ ખેસી પડી.

યોગેન્દ્રે પૂર્ણ સાનમાં આવતાં જોયું કે તેની સત્તાધિકારિણી ઉર્દૂ સોદામિની તેનાં ચરણદ્વય પકડી બેઠી છે. પોતાનું શ્રમનેહુ ધન પુનઃપ્રાપ્ત થતાં યોગેન્દ્રને અપાર આનંદ થયો તથા તેણે પોતાની પ્રાણાધિક પ્રિયતમા સોદામિનીને છાતી સરસી આપી.

સૌહાર્મિની એકાએક આટલી બધી ધનવતી થઇ જવાનું કારણ એ હતું કે, તેના પરિવારના વફિલે તેના પિતાની તરફથી પ્રીતીકાંડિન્સસ સુધી કેસ ચલાવ્યો, જેથી સૌહાર્મિનીના પિતાની જે અઢળક દોલત અન્યના હાથમાં ચાલી ગઇ હતી તે ન્યાયાધિશની આજ્ઞાનુસાર પુનઃ સૌહાર્મિનીને પાછી મળી તથા તેજ સમયથી તેની દશાનું ચક્ર ફરી ગયું. યોગેશ્વરના પિતાને જ્યારે આ સમાચાર મળ્યા ત્યારે તે પ્રથાતાપના અગ્નિથી બળીને પોતાની પત્ની સહિત પરલોકમાં પ્રહોવા ગયો. યોગેશ્વર સૌહાર્મિનીનો ચક્ર રહી તેની જમીનદારીનો ઉપભોગ કરવા લાગ્યો.

સૌહાર્મિની તથા ચચળકુમારી (યોગેશ્વરની દ્વિતીય પત્ની) એક વેલનાં બે પુષ્પો ચક્રને સુખથી પોતાનો જીવન કાળ વ્યતીત કરવા લાગ્યાં. આથી કરીને જ કહેવાય છે કે, અતે તો સત્યનો તેમજ ધર્મનોજ જય છે.

ચરક ઋતુના દિવસો હતા ચરીરે પુષ્કળ ગરમ હુગડાં પહેરી પંસાદાર લોકો ફેટનોમાં આમ તેમ સટાર મારી રહ્યા હતા. સાંજ પડી હતી છતાં પણ જરાએ તડકો હોય તો બેંશી રહીએ એવા વિચારથી ગિચારા ફાટેલાં ઘુટેલાં વસ્ત્રવાળા ગરીબ જનો તડકો શોધી આમથી તેમ ને તેમથી આમ ઉઠ બેસ કરતા હતા. મોઢમથી જેવા શહેરમાં અને વળી સરિયામ રસ્તા ઉપર આમ તેમ સફર મારનાર બેઠકાર મનુષ્યોનું આયુષ્ય ટુંકુજ થાય છે માટે પોલીસો તેવાઓને 'ધડકો' મારી કાઢી ચૂકતા હતા. વિશેષ રમણીય સમય ન હોય છતાં પણ રમણીય એકડી કરનારી મોઢમથીનું વચ્ચેન આપી નકામું ટાપું કરવા કરતાં આપણે શું કહેવું છે તે ઉપર આવીએ.

સાંજના મોઢમથીના ધોરી રસ્તા ઉપર, જેને મન જમલ પણ સરખું છે તે શહેર પણ સરખું છે એવા એક ગભર બાળક આશરે ૮ વર્ષનો, વસ્ત્રમાં પાંટેલન તે પણ જરાક ફાટેલો ખરો, એક કબળે બને માથા ઉપર નાની સરખી ટોપી એટલાં વાનાં પહેરી કાંઈક ગણગણતો જતો હતો. "એઓ હેવાન, એક બાલુ ચાત્ર એ જાતુ!" એવી ગાડીવાનોની લુમથી ચમરી પાકું જોષ તે કેરાણે ચાલત લાગ્યો. નિચારો! હવેકે જેવે કેમ ગણાય છે હળરો લોકો હળરો ડામવે, હળરો ગાડીઓની અવજવર આલુબાલુ કીચેકીચ ફેંસીમાળથી ભરેલી દુકાનો, એ બધાથી તે ગભરાઇ ગયો છે? ના, કારણ તે કાંઈ આમ તેમ જોતો નથી. તેણે આલ્યોજ નવ છે. કાંઈ ગલી આવે છે કે જોવા મંડી પડે છે અને નિરુશ થઇ ચાલ્યો જાય છે. આમ કેટલી.

ક્યારે કરતાં રાત્રી પડી. મોહમયીમાં બધે દિવા ચલાવે બાળકના હૃદયમાં તેવા દીવા ન ચલાવી તે ગભરાયો. એક બંધ થયેલી દુકાનના ઓટલા ઉપર બેઠો. આજ તેમ જેવા લાગ્યો અને કોણ જાણે શાથી ? એકદમ તે રડવા માંડી પડ્યો. કુસર્કા ખાતો “હે રામ !” એવો ઉચ્ચાર આઠ વર્ષના બાળકને કરવો પડે એવી શી વિપત્તિ તેના ઉપર પડી હતી ?

આપણે બૂખ્યા થઇએ છીએ, ઘેરથી ભૂલા પડ્યા હોઇએ છીએ, બાથોડીમાં મારતાં કાંઈ જડતું નથી, સારે નિરાધાર જેવા બની કેમ અકળાઇએ છીએ ? તદ્દત્ત બંધે તેથી વધારેદુઃખ આ બાલકને છે તે ઘેરથી ભૂલ્યા નથી પડ્યો. મુબઇનો આઠ વર્ષનો એ છોકરો બોલવે ચાલવે અબરાકબ હોય છે તેનો તુર્તજ પોલીસને પૂછીને પણ પોતાનું ઘર જો ભૂલ્યો હોય તો બોળાશે છે પણ અહીં તેમ નથી ! આ બાળક જેનું નામ નરેન્દ્ર છે તેને માતાપિતા નથી, ધરબાર નથી, આજુબાજુનાં દરમખોર સર્ગાઓએ તેને ધરમાંથી કાઢી મૂક્યો છે. કાંઈએ સંધર્ષો નથી. હતી સારે અને સા પુષ્કળ સાહેબી હતી પણ આંખની શરમ જતાં બધું થયું. તેનો પિતા જતાં કાંઈએ તેની સંભાળ લીધી નહિં અને સંમીલનનયનયોનિદિકિંચિદંસ્તિ એ કહેવત બધાએ ખરી પાડી આવા મુબઇ જેવા શહેરમાં બધે હજારે પુરો હતા. પણ કોઈ તેનો લાવ પૂછતું નહોતું. બિચારો બૂખ્યો થયો તો પણ ક્યાં તેની મા હતી કે “બા, મને ખાવા આપ કહે ?” હા ! આ વિપત્તિ શું એક આઠ વર્ષના બાલકને નાની સરખી હતી ? પણ હતવિધિ કોણ જાણે તે અમ્યાના કિયાગિ પોપતું તેને જળ આપતી હતી ?

બાળક રડે તોનું બીજુ શું જોર હતું ? શું ખિરસામાં હાથ નાખતાં તેની પાસેથી કાંઈ નીકળે એ આશા તેની ઉપરની હકીકતથી તમો રાખી શકો ? બિચારો ચાક્યો. અને ઓટલા ઉપર જરાક આડો થયો. બૂખ્યો તથા થોડેકો હોવાથી તુર્તજ ઉંધી ગયો વિસ્ત્રાં ઉંઘના કાયદા ધણા છે એમ જણાય છે. ઉંઘ આવતાં બાળકને ન જણાઇ બૂખ કે ન લાગી ટાઢ અને ન રહે. ક્યાં સુતો છું તેનું એ સાન ! અર્ધ રાત્રિ વ્યતિત થઇ, કોન્ટેન્ટો ફરવા લાગ્યા, બધું શાન્ત થવા માંડ્યું પણ આ અમ્યાને મન તો રાતના આઠ વાગ્યાથીજ બધું શાન્ત હતું. કોઈ કોઈ રોનવાળાએને આ કોણ સૂતું હતું ? ચોર હતું ? આશો પકડીને ફરજ બળવેલી બતાવીએ એ આશાથી લાં જવા મન ચતું. જતાં અને બાળક કૂખી, નિરાશ થઇ, પાછા ફરતાં

આમને આમ પ્રાતઃકાળ થયો. નરેન્દ્ર હજુ ઉંઘમાં હતો. જા થતાં દુકાનવાળાએ “એ કોણ છું, અલ્યા ? “ઉઠ” મફતનું ખાવું ને મેસીદે સુતું વાળો ધધો આદર્યો એટલે થયું કે ? આવા સામટાએને પોલીસ પકડીને ટોરોની પેઠે પુતીયે નથી તો ? ચાલ, ઉઠ, “હાથા ઉપર ડામ ! એક લાત મારી ઉઠાયો અને તે ઉપર પ્રાતઃકાળમાં નરેન્દ્ર ને પુખ્ત બની આપી દુકાનદાર ખુશી થયો. બાળક ઉઠી ચાલતો ગયો બેચાર છોકરા તેના જેવડી વયના જતા હતા તેમની જોડે ચાલ્યો અને તેઓ સ્ટેશન ઉપર જઈ “શેઠ પોટકી ! શેઠ મજૂર ? શેઠ આપું કે ?” ઇલાહિ બોલતા તે જોડે બોલવા લાગ્યો. એક ઘરાક મળ્યો

એ પૈસે ચાલ અહિંથી-યોડેકે દૂર એક દૂકાન ઉપર જવાનું છે તે માણસની તાતી પોટકી સાથે નરેન્દ્ર આથો, આ રોશી દેખાતા પુરુષના હાથમાં દયા વસ્તી હશે એમ જણાયું. તેણે પૂછ્યું-“અદયા, નાનપણથી બાળુ” મૂંઝી આમાં શું આનંદ માને છે ? તારા માઆપે કેવાં કે આ પ્રસાદે તને રમજોતો મૂક્યો.” બાળકે કરગરી, દીનતાથી પોતાની સ્થિતિનું બાન આપ્યું અને “જાઈ કાલે આખો દિવસ બૂખો રહ્યો છું, એક દૂકાનના ઓટલા ઉપર પડી રહ્યો તો” આ વાક્ય સાંભળતાં તે પુરુષનો ચહેરો દયાઈ થયો. “ચાલ હવે દૂકાન આવી નથી” દૂકાન સ્થાવતાં ભેને બદલે પેલાએ ચાર પૈસક આ બાળકના હાથમાં મૂક્યા ! ખુશ થતો, પાસેની દૂકાનેથી એ પૈસાનું ખાવાનું લઈ જવા લાગ્યો ઓટલામાં પેલાજ મનુષ્યે તેને પાછો બોલાવી એક ચીઠ્ઠી લખી આપી. આ ચીઠ્ઠી તેણે પોતાના એક ઓળખીતા શેઠી આ ઉપર લખી આપી હતી; અને તેમાં આ ગરીબ છોકરાને કંઈ નહીં તો ફક્ત અન્નદાન આપી, કામ કરાવવા ખાસ આજીજ કરી હતી. બાળક આભાર માની, શેઠને લાં ગયો, જેણે ચીઠ્ઠી વાંચ્યા બાદ કેટલીક હકીકત સાંભળી. દયા દાવી, તેને પોતાની મીઠમાં ચાળખાતામાં કે નવાં બાળકોની જરૂર હોય છે લાં ગોઠવી દીધો. શેઠે તેને પોતાને લાંજ રહેવાનું મન્યનું જ્યારે તે છોકરો બ્રાહ્મણ માતિને હોવાથી જન્મવાનું એક પાસેની વીઠીમાં નક્કી કરી આપ્યું.

આ રીતે નરેન્દ્રની જિંદગીની શરૂઆત થઈ એમ કહીએ તો સાહે; પરંતુ તેના નસીબમાં હવે ફાળ ન હતું, શેઠ પત્ની ને આ બાળકનો કાંઈક ઉદ્ધાર કરવાની આંતર સ્ફુરણા થઈ. તેને લાગ્યું કે એક બ્રાહ્મણના છોકરાને બહારની ગણાવી પોતાનું ગુજરાન ચલાવતો કરી દઈશું તો પુણ્યનું કામ થશે. આ સ્ફુરણા વધુ જમત થઈ અને તેથી તેણે એક દિન શેઠને કહ્યું કે, આ છોકરાને મીઠનું કામ છોડાવી દો. અને તેને બાણાનો એક બ્રાહ્મણના છોકરાને બાણાવવાથી ધંધર આપણું સારું કરશે. આ ઉપરાંત શેઠાણીએ બીજાં અનેક કારણો બતાવી, શેઠને ખાસ આમ્રદ ક્યો. અને શેઠે આમ્રદને માન આપી, નરેન્દ્રને નિશાળે મોકલવા માંડ્યો. તે પાંચ ચોપડીઓ સુધી મળેલા હતા તેથી છઠ્ઠીમાં બેઠો. એક બે વર્ષમાં તો તે મલ્લો ચળરાક વિદ્યાર્થી બોખાયો. દરમિયાન ચિત્રકળા ઉપર તેને ઠીક શોખ હોય એમ જણાયું; આથી તેને ચિત્રકળા પ્રત્યે વિશેષ ખ્યાન આવવાનું દરમાવવામાં આવ્યું.

કુદરતી કળા તરફ જેને શોખ હોય તેને જે તે ઉપર ખાસ ખ્યાન દેવાવ્યામાં આવે છે તો તેના બહુજા ઉત્તમ પરિણામ નીપજે છે. નરેન્દ્રની બાળનમાં પણ તેમજ થયું, તે કુદરતના દેખાવો ઠીક ચિત્રવા લાગ્યો. તેમજ બીજા વસ્તુઓના નમુનાઓ વગેરેના ચિત્ર પણ કાઢતો જતો. શેઠે, આથી તેને પોતાના એક ઓળખીતા ચિત્રકારને લાં શીખવવા મૂક્યો જેણે તેને એક વર્ષમાં હોશીઆર બનાવ્યો. ૧૬ વર્ષની ઉંમર થતાં નરેન્દ્ર તેજ ચિત્રકારને લાં તેના મદદનીશ તરીકે રહ્યો. હવે તે સમજણે હતો, તે પોતાની સ્થિતિ સમજી ચક્રતો શેઠ તેનું સર્વસ્વ હતા અને શેઠ પત્ની તેને સાક્ષાત દેવીવૃદ્ધ લાગતી. તેની નાનપણની રખાવાની સ્થિતિ, લાંથી પૈસાનું પોટકું ઉચક્યું; ચાર પૈસા મળ્યા, વગેરે તે એક દિવસ એકાન્તમાં બેઠો હતો ત્યારે તેને સાંભરી આવ્યું. માઆપ વિનનાં બીજાં અનેક છોકરાંની શી વધે થતી હશે ? અને તો ઠીક છે કે આ શેઠ મળ્યા ગયા પણ કોણ કહે છે કે બીજાને મળી જાય ? મરતા સુધી પણ શેઠનું ઝાણું હું પાળવા પ્રવર્તે કદીશ એમ ધારી તે મન્ય થતો.

આ વાતને આજ લગલગ ચાર પાંચ વર્ષ થઇ ગયાં છે. એક દિવસ માતૃકાળમાં મુબમ્મમાં દરિયા પાસેના એક જંગલની એક બારીમાંથી એક યુગલ દરિયા નિહાળે છે. પુરુષ બોલે છે. “વહાલી ! અભારે હું જે જગત સુખમય ગણું છું તે જગત નાનપણમાં મને દુઃખ મય હતું. હું રખડો કંગાળ બાલક હતો. રેશન ઉપરથી પોટકીઓ ઉચકતો, મારા માતા પિતા નહતાં અને તેથી ઘણા દિવસ રસ્તામાં કાઢની કાઢની દુકાન ઉપર પડી રહેતા કેટલાક દિવસ ખાવાનું પણ ન મળતું. પણ વહાલી ઉપકાર મેનું છું તે સરજનદારનો કે આજે તેણે મને હાલ જે જોઈએ તે સુખ આપ્યું છે. એક દિવસ સારા બોધકીઓમાં મેં એક પુરુષની પોટકી ઉચકીને તેના મને ચાર પૈસા મળ્યાં કે હારથી મારા ભાગ્ય ચક્ર ફર્યું મહારા જીવન અર્પનાર, મહારા શેઠીજી હું આ સંસારમાં છું એમ મને થાય છે. નહીં તો ક્યાં હું ને ક્યાં આ શેઠ ? વિનો સ્વાથે મારી પરવા રાખવાનો તેમને શી બંધર ? પરંતુ હજી જંગલમાં ફાગળ, પરાપકારી અને સસંવાદ નરોની અંજલિ નથી. આજ એજ શેઠના પ્રવત્ને હું બંધ્યો છું અને ચિત્રકાર તરીકે મારું માથું ઉંચું રાખી શકું છું । ખરેખર, જીવન સાર્થક તો તેજ નરનું કે જેણે અન્યને તાર્યા છે. બચાવ્યા છે એટલું જ નહીં પણ ઉપયોગી બનાવ્યા છે.

આ બોલનાર આપણી વાર્તાનો નાનકડો નાયક નરેન્દ્રજી હતો. તેની સાથે ઉભેલી તેની પત્ની હતી. શેઠે તેને પોતાની લાગવગથી તેની નાતના એક સાહજી મુદરચેની કન્યા સાથે પરણાવ્યો હતો અને તે પછી તેને ખાસ તેના શોખનોજ ચિત્રકાર તરીકેની પ્રધેા પ્રહંશ કરાવ્યો હતો.

નરેન્દ્રે આગલ ચકાવ્યું । વહાલી, તું જાણે છે કે હાલ તે શેઠનો આત્મા કેટલો બધો પ્રસન્ન છે ? તેમના મનમાં એટલું જ છે કે ઇશ્વરે, મને અન્યનું બધું કરવા માટેનું પૈસા આપ્યા છે. આ વિચારથી તેઓ ઘણાં પ્રસન્ન છે આવી પ્રસન્નતા કોઈ જોયે તેમ આવતી નથી. “હાય વોય” કરી, હંકજનોતે ઉંધા ચર્તા કરી, પૈસા મેળવાય એ કશાપિ સારે માર્ગે વાપરી ન શકાય એટલું જ નહીં પણ એ પૈસાથી મનમાનની મોજ પણ માણી ન શકાય. એટલે સારું સારું રસ્તે ને નકાર નકારેજ નકના કીડા નકેજ. તેઓ પ્રસન્નતા ન મેળવી શકે તેમનું નાણું ફનાદાતીયા થાય ને તેમનું મોત કમોતે થાય. વહાલી ! અને યાદ છે, કે એક દુકાનદારે જે દિવસે મને ગાળો દીધી તેજ દિવસથી તેની દુકાનની આવક ઓછી થઇ મારો ઉદ્ય ને તેની અસ્ત. હાલ તે દેરાદાર છે ને તેજ હાલતમાં દુઃખી થઇ રીબાઇ ખરશે, ધનવા નોએ, તેટલા મારે અદ્ય સુખની ઇચ્છાથી આ સંસારમાં રંજીતા ગરીબોની ખૂબ અંતર રાખવી જોઈએ અને ; જેમ અભારે મારું જીવન આ શેઠે ઉદારું કહું તો ચાલે, તેમજ એવા ઘણાંઓનાં ઉદ્ધારી, ઉપયોગી બનાવવા જોઈએ.

નરેન્દ્ર અંતે સારો ચિત્રકાર ગણાયો. શેઠને ઘણું ઉપયોગી થઇ પડ્યો અને ઘણીવાર પોતાની શેઠની પેઠે આવાં અનાથ બાળકોની ખૂબ અંતર રાખતો, તેની સુશીલ નિરાશિમાની તથા સદ્ગુણી પત્ની સહ સંસારમાં આનંદ વિચરવા લાગ્યો. વર્તમાન । પરાપકારી કર્તવ્યથી આવાં જીવન અન્યતાં કરવાની હદયમાં કોઈ દિવસ પણ ઇચ્છા કરજે ખરો અને તેમ કરીનેજ જ પજો. પ્રજા તેમ કરવાની તને સહાય દો. તથાસ્તુ.

નાટ્યલીલા

આ નાનકડી નવલકથાનું સ્વરૂપ વાંચકોનાં ખ્યાનમાં આવવા માટે તેના ચારિત્ર્ય નાયક નવલચંદ્રની ખાલ્યાવરણની યોડી દરીકત જણાવવી અગત્યની છે.

નવલચંદ્રની ઉંમર આ વખતે માત્ર તેર યૌદ્ધ વરસની હતી. તે વખતે તે અંગ્રેજ ચોથી, ચોપડી લાણુતા હતા. નેમનો અભ્યાસ, કલાસમાં કેવા પ્રકારનો ચાલતો હતો? અભ્યાસના પુરતકો સાથે તે કેવા પ્રકારનો સંબંધ જાળવતો? એ વિશે વધારે વિસ્તારથી નહીં લખીશું તો પણ ચાલશે. પણ તે વખતે ગુજરાતી નાટકો નવલકથાઓ અને કાવ્યો વાંચીને તેનું મનન કરવા જેવા પુરતકો, કે પછી એકતર વેળેને કચરાપટ્ટીમાં ફેંકવા લાવકના જેટલા જેટલા તેમનાં હાથ લાગતાં તેટલાં સઘળાં તે એકાદા ઓત્રાસીયાની માફક આખી રાત્રીની રાત્રી ઉભાગરે કરી વાંચી જતા. લીધી ચોપડી કે કરી વાંચીને પુરી! એવો તેમનો પરીપાક હતો. તેમની શુદ્ધ તિવ્ર અર્થજ હતી, જે કાંઈ સારી નરતો બાજતો. એ નોંહેલમાં વાંચવામાં આરતી તે સપળી તેમના મનના તંત્રના કેપમાં સંક્રાંતિત થતી. નવલકથાઓ કરતાં પણ તેમને સંગીત નાટકો અને માસિકોમાંથી પ્રસિદ્ધ થતાં કાવ્યો ખૂબ પસંદ હતાં. ફીરે ધીરે તે કાવ્યના બહુજ શાખીન થયા. અને એ વાચનનું પરીણામ. એ આબુ કે ઇન્દ્રીશ સંસ્કૃત વીગેરે ભાષા વિષયોમાં જોડે સાધારણ સારા પ્રમાણમાં માર્કસ મળતા તો પણ ઇતિહાસ ભૂગોળ કે ગણિત વગેરે વિષયોમાં ઠોકર આવનાં જ વખત આવેનાં કલાસ મોહેના અન્ય વિદ્યાર્થીઓ અને ક્યારેક ક્યારેક તો તેમના માસ્તર પણ આપણા નવલચંદ્રને 'કવિરાજ' એવી પડવી આપી બોલાવતાં એટલુંજ નહીં પણ સ્કુલમાં તેમજ શહેરમાં પુસ્તક રથજે નવલચંદ્ર કવિ એ નામેજ તેઓ પ્રસિદ્ધિ પામવા લાગ્યાં જો કે કેટલે પ્રસંગે તે નામે મંદારી રૂપે પણ યોગદાં.

સ્કુલમાં જોરે વચગાળે કલાકની રમ પડે છે. તેમાં જ્યારે ખીજાઓ એવડો મસાલાની દાળ, પેંડા, ઝાડ ચીજડી વગેરે મિષ્ટ પદાર્થોને ખરીદી ન્યાય આપવામાં, અને આટીપાટી મોઢાં દાંડીયાં વીગેરેની રમતમાં લીન બની જતા, તે વખતે એ કોલારહસથી તદ્દન વેગળી જગાએ સહાધ્યાયી મંડળી ગલગલા સાથે બિલકુલ સંબંધ ન રાખતાં નવલચંદ્ર કલાસના એક ખુણામાં બેસી, પોતાની ગણિત વહી ઉમેળીને તેમાં અપૂર્વ દૃષ્ટિમય કેરપના યુક્ત નાચિકાને ઉદ્દેશી ને બોલતા—

“વસી ક્યાં મારિ મન હરણી ?

આવ ઓ બહેલી ત્રિય રમણી !

જીવન મમ સમ્પદ કરવાને,
કેલેલો આપ હરવાને ”

આવા પ્રકારની પુષ્કળ ક્વાલીયો તે નવી રચીને લખી કાઢતાં કદાચ ઠાક વખતે તેમને આવા કાવ્ય બનાવવાનો કંટાળોજ આવતો, તો પછી બિચારી કવિતાઓનો છલાજ થતો. પછી તે કાવ્ય યુક્તી બિચારી પેન્સીલનો આશ્રય ઊડાને કવિરાજના મોઢાનોજ આશ્રય લેતી આવા પ્રસંગે—

“ રાત્રિ રિત ધ્યાન તારું ધરું
સત્તાવિશ કેટલી ? શું કહું ! ”

આવા કાવ્યો મોટેથીજ ખેલવાને તે સપાટો ચલાવતાં પશુ તે મોટેથી નહીં માત્ર ગળુગળુટાજ !

નવલચંદ્રનો હૃદયી બેહાર ગચ્છેલ કાવ્યોનો વ્યાસંગ અને સ્વપ્નમય કલ્પના યુક્ત પ્રેમ વીક્ષિતના એવા કારણોથી બચારે વિશ્વવિદ્યાલયની અધિષ્ઠાત્રી દેવી સરસ્વતી એ નવલચંદ્રને પ્રવેશ દ્વારમાંજ દાખલ થવાની મનાઈ કરી ત્યારે આપણા ‘ કવિરાજ ’ જરા કચાટમાં પડ્યા સરખા થયા. અને તેમના ઉપર બંદોબસ્ત થવા લાગ્યો છોકરો અભ્યસિની ચોપડીયો શિવાય અન્ય શું વાગે છે ? શું કરે છે. ? એ બાબતમાં રાજેશ્રીના પિતાશ્રી તરફથી સખત તપાસ રાખવામાં આવતી દીવસમાં બે ત્રણ વખત તેમની આરંગીની ઝડતી લેવાઈ, તેમની કવિતાઓની તોટા, કાગળના કેડકા વાગેરે બધું જાતાં થઈ ગયું સ્વાદા થતું અને અશ્લીલ કવિતાઓ બનાવવા માટે તેમને તેમના પિતાશ્રી તરફથી બે ચાર વખત સખત શીક્ષા પણ કરવામાં આવી તેમની પાસેથી બરાબરે અભ્યાસ કરાવવા માટે ખાસ કરેલા માસ્તર તો આપણા કવિરાજને અભ્યાસ વિના અન્ય પુસ્તકે હાથ પણ ધરવા ન હતા.

આખર આ પ્રમાણે બે વરસ ગયા પછી પિતાશ્રી અને માસ્તરના અંપરિહાસ થઈ અને સખત પહેરાથી વિશ્વવિદ્યાલયના પ્રવેશદ્વારની શૃંખલા ઉઘડીને આપણા કવિરાજ નિમત્તેમ કરી કેલેજમાં દાખલ થયા.

નવલચંદ્રની કાવ્ય પ્રતિભાને તદ્દન છુંદી નાખવાની તેમના પિતાશ્રીએ ઘેણી કાશીસ કરી, પણ તે ફળીસુત ન થતાં કવિરાજના મનમાં તો તેં અચળતા ધરાવતીજ હતી. તેમના પિતાશ્રી આદી સર્વે પોતાની ધારણા પાર પડેલી ધારી હપ પામતા હતાં, પણ તે બિચારાઓને ક્યાં ખબર હતી કે માથા પર બાખરી વધારીને પોતે જગતની દીકાંથી બેરીકેટ છીંચે એવું બતાવ્યા તે બેદ્રામ રીતે ઉડતી રહે એવી ખાસ વ્યવસ્થા રાખીને, તેજ પ્રમાણે માર્ગ-શીર્ષ પાંચ માસની સખત ઠંડીના દીવસોમાં પણ દીવસજુ કૂધી લોખા મલમલનો ઘોળા સફેદ ફેન્સી ખમીસો પહેરીને ‘ વસંત પ્રભા ’ માસિકનું અધિપતીપણું શુદ્ધ રીતે સંભાળીને, અથવા એવાજ કેમ બન્યું માર્ગે મદદજુ કરીને નવલચંદ્ર “ પાક્કા કવિરાજ ” હોવાની ખ્યાતી તેમની કેલેજના મિત્ર મંડળમાં બંધી તરેહથી પ્રગટાવવામાં ફળી સુત થયા હતા !

આવી રીતે જેમ જેમ મુદત જવા લાગી તેમ તેમ નવલચંદ્ર વધારે ને વધારે ‘ કાવ્ય પાગલ ’ બનતા ચાલ્યા હાલમાં તેમના મનને અથવા મગજને એક લુંદીજ અસર થવા લાગી હતી. ‘ વસંત પ્રભા ’ માસિકમાં તેમનાં ‘ વીણા કાવ્ય ’ (Lyric Poems) સપાટાખંધ પ્રસિદ્ધ

કુસુમગૌરીએ આ પત્ર એકવાર-બીજાવાર અને ત્રીજાવાર પણ વાંચ્યો એટલામાં નવલચંદ્રના પગલાંનો ધ્વની તેણીને સંભળાયો. એટલે તેણીએ તે પત્ર પાછો જમનો તેમ ચોપડીમાં મૂકી દીધો.

ઝોરડીમાં આવી કુસુમ તમ્બ જોયું નજોયું કરી, તે પોતાના ખીટીપરનો કોટના ખીસા ટેબલ પરનાં પુસ્તકો-અને ટેબલના ખાના- ઉતાવળે ઉતાવળે શોધવા લાગ્યા જ્યો કે કોઈ મહત્વની વસ્તુને શોધતા હોય, એમ તેના ચહેરા ઉપરથી અને વર્તન ઉપરથી દેખાતું હતું.

કુસુમગૌરીથી હવે મૌન ધારણ કરી રહેતાયું નહીં તે જરા ચીડીયા રવે બોલી-“હા નાં આટલી બધી શોધ જોળ ચાલે છે?”

જેટલી આશ્ચર્યચકિતના બતાવી શકાય, તેટલી દિલગીરી સુકા બતાવી અરપાટ ચાલે વડે નવલચંદ્ર બોલ્યા-“ના કાંઈ નહીં, તે એક હતું એવું જ કાંઈ-”

કુસુમગૌરીએ નવલચંદ્રના ખજાપર હાથ મુકી વીનવતાં પૂછ્યું-“પણ શું તે મને સમજાવીને કહોને? કેમ નથી કહેવુંને? ઠીક ત્યારે-”

નવલચંદ્ર કંટાળા મયા માફક ચહેરો કરી બોલ્યા-“શું આ પચાત્ત? બહુ જ પડયુછા હું એક પત્ર શોધું છું પત્ર-સમજા”

“શું એ એટલો બધો મુદ્દનો અને કીમતી પત્ર છે એમ?”

“હા. હા. તે એટલો બધો મુદ્દનો અને કીમતી પત્ર છે ત્યારેજ તો એટલી બધી તેના માટે મહેનત કરી શોધ કરું છું તે!”

“આતો નહીં કે તે આપતો પત્ર?” એમ કહી કુસુમગૌરીએ પોતાના છેડાનીએ હુપાવેલ ચોપડીમાં ‘કરજ’ નો લખેલ પત્ર નવલચંદ્રને આપતાં કહ્યું.

તેણીના હાથમાંથી કાગળ એકદમ ખેંચી લઇ, નવલચંદ્ર ગભરાયા માફક ચહેરો કરી કહ્યું-“હા હા. તેજ આ પત્ર તેજ. પણ તે વાંચ્યું તો નથી તે તે?”

કુસુમગૌરી કાંઈ પણ પ્રત્યુત્તર નહીં આપનાં ઝોરડીના એક ખુણામાં રીસાઇને ઉભી રહી તેની પાસે જઈ કવિરાજે તેણીને હાથ પકડી કહ્યું-“કુસુમ?”

“રાખો, એતો જણાવું બધું” કુસુમ ઉપરના એમ પુરથી તણાઇ જવાઇ છે તે! “આટલું બોલી નવલચંદ્રનો હાથ ઝુંટાવી કુસુમગૌરી ત્યાંથી એકદમ ચોલી ગઇ.”

ઉપરની બાબત જનતી હતી ત્યારે આપણા કવિરાજ અંતરમાં તો ખુશી થતા હતાં. કુસુમગૌરી ત્યાંથી ચાલી ગયા પછી અત્યારે સુધી દાબી રાખેલ દસવું એકદમ છુટી પડ્યું પોતાની ધારણ પ્રમાણે બધું બરાબર થતું જોઇ, હવે કુસુમ પોતાપાસે માફી માગશે, પોતે તેણીને ક્ષમા નહીં આપતા ખૂબ શીક્ષા આપીશું, આવી અનેક દરખનાઓ મનમાં આણી તે આનંદથી તરલીન બન્યા હતા.

(૭)

‘વસંત પ્રભા’નાં દિવાળીના અંકમાં પ્રસિદ્ધ ગવાની પોતાની કવિતાનાં મુદ્ તથા સવા માટે નવલચંદ્ર ઝોરડીમાં દોડાળા ખાટ ઉપર બેસતા હતા, એટલામાં રતનબાઇએ એકદમ

દોડતી આવી ગભરાતાં ગભરાતાં રડી પડીને કહ્યું—“શેઠ સાહેબ ! હવે શું કરું ? હાય !”
કવિરાજની બીતીથી બેવડી વળી ગઇ. તે અચકાતાં બોલ્યો—“બહી ! ચામુંડા ! ભુતડી !
પણ કહે તો ખરી. શું થયું ? આટલી ગભરાણ છે કેમ ?”

“બા સાહેબને કાંઈક થઈ ગયું. આંખો તારવે છે અને હાથ પગ પછાડે છે આંખોને
સાહેબ. જરા બુઝો તો ! ગમે તે કરે પણ બાસાહેબને બચાવો. બોલામાં પુરું મારીખા
પણ ઘેર નથી હાથ !” આટલું બોલી તે તુરત દાદરો ચડી ઉપર ગઇ.

કંપતા પગલે કવિરાજ ઉપર ગયા. બુઝે છે તો હા કુસુમગૌરી અવ્યવસ્થિત દશામાં
રોતરું છું ઉપર-પડી હતી. તેણીના માથાના વાળ વિખરાઈ ગયા હતા. આંખો મીચેલી હોઇને
ચહેરો શીકકો દેખાતો હતો. આવી રીતે તેણીની ઘણે સ્થિતિ બેઠ કવિરાજ બિચારા બહુજ
ગભરાયા. તે કુસુમગૌરી પાસે બધ તેણીના શરીર ઉપર હાથ ફેરવી બોલ્યા—“કુસુમ !”

કુસુમગૌરીયે ધણી મહેનતે આંખ ઉઘાડી એટલે પ્રેમથી તેણીના કાનમાં કવિરાજે કહ્યું.
“બહી કુસુમ ! તું આજે આમ કેમ કરે છે ? તને શું થાય છે ?”

આસોઆસ લેતાં રતનબાઈ રડતાં રડતાં બોલી—“બહુજ ખોટું થયું હાસાહેબે કાંઈને
પણ ખબર ન પડે તેમ ઘડી પહેલાં એર પીધું. અરર ! મારા માથાનું શાસાહેબ શું અમને
છોડી જશે ? હાય ! તેતો આ જગતને છોડી ચાલ્યાં-હાય !”

આ શબ્દો સાંભળીને નવલચંદ્ર એકદમ ઉભો થયો. આ વખતે તેમની બહુજ
દયાળનક સ્થિતિ થઇ હતી. “શું કહે છે ? એર પીધું ?” આટલું બોલતાં જ તુરત તેમણે
પોતાના મિત્ર ડોક્ટર મંજારામને ચીઠી લખી કે “આ પત્ર વાંચી તુરતાતુરત અત્રે આવજો.
ધરમાં તબીબત બહુજ ખગડી છે.” એ ચીઠી પોતાના નોકરને આપતાં કહ્યું. “શંભુ ! બ.
દોડતો દોડતો બધ ડોક્ટર સાહેબને સાથે તેડીને આવજો. ગાડી નેડી લેતો બે-બે.”

પ્રાણ ઓડીમાં આવી દયાળનક અંતઃકરણથી, મરણપ્રાય ઘણે પોતાની પત્ની પાસે
આવી તેણીનું મસ્તક ખોળામાં લઇ તેણીના મોઢા તરફ બેઠું કહ્યું—“કુસુમ !”
કુસુમગૌરીનો ચહેરો વધારેને વધારે શિકકો થતો રાસેલા તેમને જણાયો.

અરથી આંખો ઉઘાડી ક્ષણ રવરે કુસુમગૌરીએ કહ્યું—આપે મને બોલાવી કે ? શા
માટે સાહેબ ?

“કુસુમ ! તું આ શું કરી છોડી ? આ નિર્દય-અધમ પાપીના અપરાધ માટે તને
આવી કડક શિક્ષા કરવાનું તને કેમ યોગ્ય લાગ્યું ? બહી-” કવિરાજ આગળ બોલી
ન શક્યા.

અહાહા ! જયવામાં સુખ છે એવું હવે મને સમજાય છે. પણ તે હવે શા કામનું ?
મને તે બધું—”

કંપીત સ્વરે નવલચંદ્રે કહ્યું—“શું કહેછ તું કુસુમ ? હર નહી હમણા ડોક્ટર આવશે.”
આટલું બોલતાં તેની આંખમાંથી અથુ બિંદુ ટપકતાં કુસુમના ગાલપર પડ્યાં.

કુસુમ રૂંધાતા કંઠરડે બોલી—“હવે હું શાની આમાથી બચું ? પણ બહાણ ! આપ
આમ રડો નહી. મારાથી એક રતી પણ આપે સુખ નેયું નથી. તે માટે મને અત્યારે બહુ
લાગી આવે છે તે માટે હું આપની પામે ક્ષમા માગું છું. બહાણ કેમ મારું
આપણે ને ?”

પોતાની પ્રેમી પત્ની તરફ એકાગ્ર દષ્ટિથી જોઇ નવલસ્યદ્ર બોલ્યા—“કુસુમ ! હું અધ-
મ થઈ જા છું. તેથી મારેજ તારા સરખી સાધવી દેવીની ક્ષમા માંગવી જોઈએ. તારાથી
મને સ્વર્ગના સુખનો લાભ થયો હતો. પણ તેનો મેં અંતિમ અને અદ્ધકારથી મારા પોતાના
હૃદયેજ નાશ કરી લીધો ! કુસુમ ! મારે તારાપર ક્રુદ્ધો બધો પ્રેમ છે ? તેની તને સ્વપ્નેએ
કદાચ નહીં હોય !”

કુસુમ ક્ષીણના પામેલા સ્વરથી બોલી—“મારાપર આપનો પ્રેમ ? નહીં
નહીં જોશીની પ્રાપ્તિથી આપની સ્વર્ગસંપાદન સુખી સ્થિતિ બની હતી—બની છે તેણીનાં
પર આપનો—”

કવિરાજ રડતાં રડતાં બોલ્યા—“નબોલ નબોલ કુસુમ ક્ષમાકર-મારા નિર્દયો પણ
માટે મને ક્ષમાકર-તે બધું બોલું હવે—ને પણ મેં તારી પરીક્ષા લેવા સાર મારા કાળા હૃદય
થી મને પોતાનેજ લખ્યો હતો. અને એ ખરી વાત એક હરનારાયણજ નહોતું છે. અરસા
પણ કેવું અચિારી પગલું હું ભરી બેઠો ?”

“ના બહાસ-આમ પાછળથી પરતાવું તે શું. આપ સરખા કવિરાજ વિકાસ પુરવને છાજે
છે? આ એક કુસુમ જશે, નો આપને ગ્રીષ્ઠ લાખ કુસુમો મળશે.”

“નહીં-નહીં-કુસુમા તે લાખ કુસુમો મારી આ એક કુસુમ આગળ વુટી છે

“શું આ ખરે ખરે આપ અંતઃકરણથી કહો છો? જો હું આ અરિષ્ટમાયી બચું
તો મારો કોઈ દિવસ અનાદર નહીં કરો ?”

કુસુમના મુખચંદ્ર તરફ જોઇ નવલસ્યદ્ર બોલ્યા—“પરમાત્માની સાક્ષીએ કહું છું કુસુમ !
જો તું મુજ અમાગીના નક્ષત્રમાં રહી તો તને મારા અંતઃકરણમાં-આ હૃદયમાં દેવી કરી મુજબ.”

“ના ના આમ કંઈને કંઈ શું આપ લેવો છો? હું બચીશ તો આપને મુખ થશે
એવું આપે કહ્યું ત્યારથી હવે બચવું એમ મારા પણ મનને યોગ્ય છે.” આમ કહી કુસુમ
ઉઠીને પધારીમાં બેઠી તેણીને ઉઠનાં જોઇ નવલસ્યદ્ર બોલ્યા—“કુસુમા ન હો સુષળ ઉદવાથી
તને બહુ શ્રમ થશે—”

“શાનો શ્રમ તેમણે આપ તે કાર્ગળ બોલ્યો-નદન બનાવટી હોવાનું કહ્યું છે તે ખરે
કહ્યું છે ને ?”

“તદત તે બોલે અથવા તે છતિ સુધી-તારા સોગમ લઈ કહું છું.”

“બહાસ ! મને પણ માફ કરો -મેં આપને બહુ દુખાવ્યા એં એર પીધાની વાત પણ
અથવા છતિ સુધી તદત બોલીજ.

નવલસ્યદ્ર આશ્ચર્ય ચક્રિત થતાં બોલ્યા—એટલે?

કુસુમ હસતાં બોલી—એટલે શું ? જેવાને તેવું. હરનારાયણ લાખને ત્યાં બાણના
લગન પર હું ગઈ હતી, ત્યારે રમણગૃહથી સળગી વાત મને કહી, એટલે મેં પણ ચોક્કસ
ધણી મળક કરવાનો વિચાર કર્યો. આપ કવિરાજો એટલે આપને આ નાદકનો સ્વેદ
પસંદ પડશે એમ પણ મને લાગ્યું રતન લાંબ એક આમાંની કાંઈક દક્ષિણ નહોતું છે.
કેમકે તેણીને મેં મારા આ વિચારમાં સામેલ કરી લીધી હતી. મેં એર પીધું નથી, અને
આગળ પણ કોઈ દિવસ એર પીશ નહીં. તે આપ બોલીથી માનજો.”

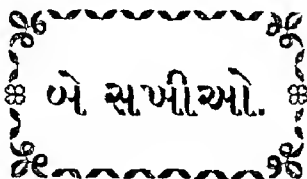
ભયંકર સંકટમાંથી મુક્તતા થઇ એમ માની નિશ્વાસ ખૂંટી હસતાં નવલચંદ્રે કહ્યું—“એમકે? હીક ત્યારે તું પણ જબરી ખરી હો હું કેટલો બધો ગભરાઇ ગયો હતો ? શું કહું ? ”

એટલામાં શંભુએ આવી વરધી આપી—“ ડોક્ટર સાહેબ આવ્યા છે. ”

“ જોયું હવે તદ્દન સાજી મરવાનો વખત આવ્યો શું કરવું ? હવે તે કહેશે શું ? મારે તેમને શું કહેવું ? ” ગભરાઇને નવલચંદ્રે કહ્યું.

કુસુમ હસીને બોલી—“ અ- એમાં શું ? કહીયે કે તે તો એક અમરતી ગમત કરી હતી. ધણી દિવસથી તમે આવ્યા ન હતાં; એટલે એ પહેાને બોલાવ્યા વળી તેમને આજે અમરતા ચાણી માટે રાત્રે અદીજ રોકવા એટલે થયું. પ્રિયવાચક ! કવિરાજ બપોરે પોતાના મનમાં પોતાને કાષ્ઠય પટ્ટુ સમજીને પોતાની ખાત્રી થઇ કે—એક ઘરમાં એ બધાં એક કાફરને કાઢી—જેવા જેગી જેસલો એવી મકવાણી માલી ! ”

કવિરાજે પોતાનો સ્વભાવ બદલી સરસ કર્યો અને તેથી એ દંપતીના મન પણ એકત્ર થયાં. દુનિયાની રીતીજ છે કે—“ સૌ સરખાં થઇએ, તોજ ગામમાં રહીયે ! ! ”

અતિ પ્રેમ પાંપણકી ॥

કવિ કાલીદાસ.

પ્રમોદા અને કૌમુદિ વચ્ચે અતિ પ્રેમ હતો પરસ્પર એક બીજાને દરનિશ જોયા વિના તેમને એન પડતું નહીં તેમનો પ્રેમ સખીઓના જેટલોજ નહોતો પરંતુ તેથી અધિકતર પ્રિય પ્રણયિનીનો હતો. તેઓના પત્રો, પ્રેમજ્વરો હતાં. માન, અભિમાન પ્રેમ અને સહૃદયતા શિવાય તે પત્રોમાં બીજું કાંઈ પણ નહતું, તેઓ બપોરે એક બીજાને મળતી ત્યારે એકાન્ત સ્થાનમાં જતી. તેમની વાતો એવા પ્રકારની ચત્તી કે ત્રીજો કાંઈ શ્રોતા હોય તો એકદમ એ વાતો બંધ પડી જતી કિંના વિષય બદલાતો.

કૌમુદિ ઘણીવાર પોતાનો બાહુપાશ પ્રમોદાને ગળે નાંખી પોતાનું ચન્દ્રવદન તેના સરોજ વદન સરસું લઇ જઇ, પ્રક્રમકરતી કે “વહાલી સાચું કહેજે. તું સૌથી કોને ચાહે છે ? તારા પતિને કે મને ?” પ્રમોદા હરહર્મિશ તેને સુખ્યન કરી કહેતી “તને ?”

કૌમુદિ ૧૭ વર્ષની એક યુવતિ છે. તેના વસ્ત્ર સ્વેત છે. તેના ગાલમાં સૌભાગ્ય દીવડી

સુદાતી નથી. તેના બન્ને સુંદર હરતકમલમાં માત્ર હેમની નાની નાની બંગડીઓજ છે. સિવાય કાંઈ પણ અલંકાર નથી. વાયક! આપણા દેશમાં આ વેપ વિધવા શિવાય ખીજ કોઈનો હોતો નથી. કૌમુદિ વિધવા છે. તે આઠ વર્ષની હતી ભારે તેનો સૌભાગ્યચંદ્ર સદાને માટે નષ્ટ થયો હતો. તે પછી તે પોતાના શ્વસુરગૃહમાંજ રહેતી. તેની સાસુ તથા વડાસાસુ હવિત હતા અને પ્રમોદા પડોશજી હતી, બન્નેનાં ઘરની અગાસીએ અડોઅડ હતી. ધણીવાર તેઓ, તે અગાસીઓમાં સામેસામે ઉભી રહી, વાર્તાલાપ કરતી.

એક દિન પ્રમોદા પોતાના ઘરની અગાસી ઉપર પણ ન દેખાઈ તેમ હમેશ મુજબ કૌમુદિ પાસે પણ ન આવી આથી કૌમુદિ ચિંતાતુર બની. પોતાના શ્વસુર ગૃહમાંની એક દાહીને પ્રમોદાને ત્યાં મોકલી, તપાસ કરાવી તે ઉત્તર આવ્યો કે:—“મારા પતિને કેલેજની રમમાં મારા પિતાએ ખાસ અગ્રે બોલાવ્યા હતા તે આવ્યા છે તેથી તેમની સેવનામાં રોકાઈ છું.” કવિ કુળગુરુ ભગવાન કલ્પીતાસ ખરું કહે છે કે—ત્યાં અતિ પ્રેમ થાય છે, ત્યાં અવ્યય પાપશંકા પ્રવેશે છે. કૌમુદિએ વિચાર કર્યો કે તેનો પતિ આવ્યો, તેમાં મારી પાસે એક ક્ષણ પણ તે આવી શકે નહીં? નહકી એનો મારા પ્રત્યે આદ નથી અથવા તો એ મારો પ્રેમ વિસરી ગઈ છે—મને ભૂલી ગઈ છે “પતિ વિનાની આ બાળાને મન પ્રમોદાએતો” પરિ, સખી કે જે કહે તે હતું. તેનો અતુરગ એટલો બધો ઉત્કટ, દૃઢ અને સખજ હતો કે પ્રમોદા તરફનાં આજ્ઞના આવેલા સંદેશથી તે વિર્ણ બની ગઈ. તેણે અન્ય કોણ હતું? પોતાના ખંડમાં જઈ, દ્વાર વાસી, એકાન્તમાં તે ધણું રોષ. એ શિવાય ખીજું કશું કરી શકી નહીં—કરી શકે એમ નહતું.

(૨)

એક દિન રાત્રિ સન્ધ્યાકાલે, જે વખતે, મંદમંદ પવનની સંહલિત લહરીઓ વિદરી રેલી હતી તે વખતે પોતાના શ્વસુર ગૃહના એક ખંડમાં બારી પાસે બેઠી બેઠી કૌમુદિ નીચેના ગાનનું શુંજન કરી રહી હતી.

“રૂઠા હે ખ્યાર મેરા ઉસે કોઈ મનાદોરે

કોઈ મનાદોરે—ઉસે કોઈ યુદાદોરે

સખીરી કોઈ યુદાદોરે— રૂઠાં

આ વિધવા તરફી જોણે પોતાનો સર્વ પ્રેમ પોતાની સખીને અર્પણ કરી દીધો હતો તે પ્રમોદાને વારંવાર “પ્રિ.” અથવાતો “પ્રિયતમ” કહીને સંબોધતી હતી. ધણી વાર તે એવા પત્રો લખતી કે જે પત્રોનો અર્થ એક સ્ત્રી પોતાના વ્હાલા પતિને લખતી હોય એવો નીકળે એ પત્રોમાં પ્રેમમય ધણાજ હૃદયગમ શબ્દો લખવામાં આવતા અને ખરે? કોઈ શુદ્ધ હૃદયની પત્નીએ જો તે પોતાના પરમ પ્રેમી પતિ ઉપર તે લખ્યા હોય તો તેનો પતિ પ્રભુ થયા વગર રહેજ નહીં.

પ્રમોદા પોતાના પિતાને ત્યાં રહેતી હોવાથી જેટલી સ્વતંત્ર હતી તેટલી કૌમુદિ નહતી. એટલે પ્રમોદા, કૌમુદિને ત્યાં ધારે એટલી વખત આવી શકે એમ હતું ન્યારે કૌમુદિ

તેમ કરે એ તેનાં સાસુસંસારને પસન્દ ન પડે એ, આપણા હિંદુઓના વિચારો મુજબ, સ્વાભાવિક હવું.

જે દિન સાયંકાળે પ્રમોદા પોતાના ખંડમાં ગણગણી રહી હતી તે દિને પ્રમોદાને તેને ત્યાં ન આવ્યાને ચાર દિન થયા હતા તેનો પંતિ જેને તેના સસરાએ ખાસ પોતાને ત્યાં બોલાવ્યો હતો તે ઝાઝીવાર ગૃહમાંથી બહાર નિઃસરતો નહીં તો તેથી પ્રમોદાથી કૌમુદિને ત્યાં આવી શકેલું નહવું. તો પણ તેઓ બન્ને વચ્ચે પત્ર વ્યવહારે તો ચાલુ હતો. કૌમુદિ પ્રમોદાને ન આવવા માટે ચાલુ દપકાના વચેનો લખ્યા કરતી બ્યારે પ્રમોદા વારંવાર ક્ષમા માંગતી.

આજે થોડી વાર સુધી કૌમુદિએ ગાંધનથી પોતાનું દોલ બહેલાંવ્યા પછી, તે પાછી કંદાળી ગઇ એક કાગળ લખ તેણે તેમાં કાંઇક લખ્યું અને તે એક પર બીડીઆમાં મૂકી, તેની ઉપર “પ્રિયતમને પહેલિ” એ શિરોનામું કર્યું.

આ પત્ર, દાસી સાથે મોકલવાના આશયથી પોતાના ટેમલપર મૂકી તે ખંડમાંથી બહાર નીકળી પરંતુ આજ તેનું ચિત્તન એકલું અસ્વસ્થ નહવું તેનાં તનને પણ આજ અસ્વસ્થતા હતી તેનું માથું કે જે સખત દુઃખ્યા કરવું હતું તેમાં હેશ પંજ ફેર પડ્યો નહતો. ઉપરાંત તેના હાથે પણ મુંઘાતા હતા અને શરીરે ગરમ હતું આથી તે પાછી પોતાના ખંડમાં ગઇ તેને સુષ રહેવાનું મન થયું અને સુતી. અર્ધા કલાક પછી ધરતી એક દાસીએ આવીને બેસું તો તે સુતી હતી અને તેને ધણી તાવ આવેલો હતો. કૌમુદિના બધા સખાવથી આ દાસી જે તેની સાથે હમેશાં માંખાંભર્યું વસ્ત્ર ન રાખતી. જેણે તેને માથે હાથ મુકી કહ્યું! કુમુદા બા, તમને શું થાયછે, બા?” કૌમુદિ સખત તાવને લીધે કાંઈ બોલી શકી નહિ પછી, તે દાસીએ કૌમુદિની સાસુને ખબર આપતાં તે એકદમ ત્યાં આવી પહોંચી.

દાકતરને બોલાવવાની જરૂર ન હતી કેમકે કૌમુદિનો કાંકોજ એક દાકતર હતો. તેણે પણ આવીને તેને તપાસીને અને “મેલેરિયા” થયો છે એવો મત આપ્યો.

(૩)

આ ઘટના બની, તેના ત્રણ દિન પહેલાં કૌમુદિનો કાંકોજ કે જે પરગામ રહેતો હતો તે પોતાના પુત્રને જનોઇ દેવા માટે આવ્યો હતો. જનોઇ એક બે દિનમાં હતી. કૌમુદિની પણ સાસુ જીવિત હતી એટલે તેના અસુર અને કાંકોજ હજી સંયુક્ત કુટુંબમાં જ રહેતા હતા. કૌમુદિના કાંકોજનું નામ ચંદ્રવદનરાય હતું પણ તેને બધા ‘રાયજી’ કહીને બોલાવતા હતા. કૌમુદિને તાવ આવવાથી કાંઈ જનોઇ અટકવાનાં નહતાં; તેથી તેજ દિને કૌમુદિની સાસુ, સગાંઓને નિમંત્રણ કરવા ગઇ હતી રાયજી અને તેની પત્ની કમલાં, કૌમુદિના ખંડમાં તેની પાસે બેઠી હતી કૌમુદિને ઉંઘ આવી ગયથી હોવાથી તેની કાંકોજ ઓરડામાં આમતેમ ફરતી હતી. એકએક તેના જોવામાં એક પરબીડીઉં આવ્યું જેની ઉપર “પ્રિયતમને પહેલિ” એ લખેલો મણેલો હતો! કુપ્પલની ખાતર તેણે ‘પરબીડીઉં લીધું’ અને કૌમુદિએ કાંઈ પરપુરુષને લખ્યો હશે એમ ટૂંટળ ધારી લીધું. કૌમુદિના ચારિત્ર માટે તેને આજ લગી ખરાબ શંકા

ન હતી કારણ એ કહાગરી અને સરસ સ્વભાવની હોવાથી ઘરનાં બીજાંને જેમ પ્રિય થઈ પડી હતી તેમ આ કાકાજીને પણ પ્રિય થઈ હતી. પરંતુ આ કવરે, કાકીજીને મન કૌમુદિને દૂષણવતી બનાવી. કાકીજીના મનમાં આ કવરે એકદમ આ નિર્દોષ બાળા માટે તિરસ્કાર ઉપજાવ્યો. પોતાની ચોળામાં એ પરખીડીકે તેણે સંતાડી દીધું અને તે વખતે બીજા કામકાજમાં પડેલાં હતાં.

અંદરૂન અને તેની પત્ની રાત્રે જ્યારે પોતાના શયન ગૃહમાં એકલા પ્રવેશ્યા ત્યારે કમલાએ પ્રશ્ન કર્યો:—“કૌમુદિ માટે તમારો કેવો મત છે?”

રાયજી સમજ્યો કે તેની માંદગી સંબંધી આ પ્રશ્નને પૂછાયો છે તેથી તેણે કહ્યું: તેનો એક બે દિવસમાં મરી જશે. કાંઈ ગભરાવા જેવી માંદગી નથી.

કમલા:—મનેતો એમ લાગે છે કે એ મૂંડી જાય તો સારું થાય.

અંદરૂનરાય, કૌમુદીના શબ્દોનો પુખ્તરી હતો. તે આ વાત સાંભળી ને ગુસ્સે થઈ ગયો અને બોલ્યો: “મૂંડ” એવું બોલતાં તારી છલ કેમ કપાતી નથી? એ ખિચારી આપણને શું ભારે પડે છે? હું તો કહું છું કે તેની ગંભીર માંદગી હોય તો પણ તેને બચાવવા હું મારા દરેક પ્રયત્નો કરવા બાકી રાખું નહીં.

કમલા: એમાં તમે તેનું આટલું બધું ઉપરાણું શ્યો છો તો શ્યો આ કાગળ વાંચો એટલે જણાશે, તમારા કાઠાં કમલાં થઈ રહ્યાં વહુજીનાં લક્ષણ!

અંદરૂનરાયે તે પત્ર લીધો, તેમાં લખ્યું હતું કે:—

મારા પ્રિયતમ,

તું કેવો નિર્દય બન્યો છે? વારંવાર તું મારે મોટે કહેતો હતો તેવોજ પ્રેમ શું તું મને કાલમાં બતાવે છે? પહેલાં તો આપણે બંધ ક્યું અને હવેતો પત્રોએ લખવા બંધ કર્યો! ગઈ કાલના મારા પત્રનો ઉત્તર કેમ નથી આપ્યો? જ્ઞાણ, તને ન જોવાથી. હું ગાંડી બની ગઈ છું. તું વિચાર. તારા શિષ્ય મારું કાશું છે અને રાત દિવસ કાંઈ એન પડતું નથી. કાંઈ નહીં તો એક ક્ષણ પણ મને દર્શન દે. હું માની લઉં કે તું મને કપહો રાત્ર દર્શન દીધાં. પ્રિયતમ, શું તારી આ તરફથી પ્રાણ પ્યારી જીતી પુરાણી બની એટલે તો એનો ત્યાગ કર્યોજો તું મને ખરેખર જાણવો હોયતો આ પત્ર દેખીને જરૂર આવજો અને મારી હૃદય-વેદના દૂર કરજો.

લી- તારી આંત્રા ધારિણી. ”

પત્ર વાંચી અંદરૂનને કમલાને પૂછ્યું? આ પત્ર કોણે લખ્યો છે?

કમલા:—એજ તમારો વહુજીએ જેમનાં તમે વખણ કરો છો ?”

રાયજી:—જા, જા, ગાંડી એમ બંનેજ નહીં!

કમલા:—તો તપાસ કરો કે આ અંદર કોનો છે?

રાયજી અચરસ! એવું હોય તો ભણજો બોલો!

કમલા:—હારતો. મળુંજ શરમ ભરેલું. એવી વહુએને ત્યાર લાત મારી, ઘરની બહાર કાઢી મૂકવી જોઈએ.

રાયજી:—ત્યારે હવે આપણે શું કરવું?

કમળા:—એ જ એને કાંઈ વિધવા આશ્રમમાં મોકલો.

રાયજી એમ ક્યાંથી કેવું ખરાબ દેખાશે ?

કમળા:—પણ એનાં પાપ ઉધારાં પડશે ત્યારે આખર ઉપર પાણી ફરી વળશે, તેનું કેમ ?

રાયજી પણ મને તો આ બાબતમાં જ હજી શંકા છે, આપણે આ કામજ એવો છે તે ? એ ઉપરથી પાપકર્મ કરનારી તેને કેમ માની લેવાય ? મતજન કે તેઓ પાપકર્મ હવે પછી કરનાર છે. હજી સુધી કંઈ નથી.

કમળા જાઓ, જાઓ, કાંઈ તમને ગાંડાં કહેશે ગાંડાં ! શ્રી સ્વભાવ કેટલો બધો ચટપટીઓ હોય છે તે તમે શું સમજો ? હું તો નક્કી માનું છું કે એ છોકરી બગડી છે, વંદી ગઈ છે.

રાયજી:—ત્યારે એનાં શાં પગલાં લેવાં તે હું વિચારી બેઠો છું !

ચંદ્રવદનરાય તે રાત્રે પચારીમાં આમથી તેમ આજોટ્યા ક્યું, તેને ઉંધ આવી નહીં, અને વારંવાર આ કહેવાતી દુષણવતી વહુ કે જે બદારથી કેટલી બધી ભલી, કાઢી અને આરાધારિણી હતી તેનાજ વિચારો આવ્યા ક્યાં ચંદ્રવદનનો સ્વભાવ એવો. હતો કે કાંઈ પણ કામમાં તે એકદમ વિશ્વાસ મૂકી દે નહીં અને જો તેને કાંઈ વસ્તુ ઉપર વિશ્વાસ બેસી ગયો તો તે સત્તજ બેસી જતો. તે વિચારવા લાગ્યો, આ છોકરી શૈશવાવસ્થાથીજ વિધવા છે, આથી સંસારનાં હજારો પ્રલોભનો અતિક્રમ કરીને પ્રત્યક્ષપૂર્વ પાળવું એ કામ કે જે કાંઈ સહેલું નથી તેમાં તે પાછી પડે એ દરેક રીતે બનવાજોઈ છે; વળી તે લખી વાંચી જાણે છે, સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવાના વિચારના વિરોધીઓ કહે છે કે લખતાં વાંચતાં જનવૃધ્ધિ સ્ત્રીએ પ્રેમપત્રો લખતાં શીખે છે. એ ખરું હોયે ખોટું તે તો તેઓ જાણે પણ મારે ત્યાં તો મેં એ ખાસ અનુમંત્યું. ખરે ! છોકરીઓએ હીંદુસંસારના પવિત્ર નિયમ ઉલ્લંઘન ક્યું અને મારી કીર્તિને કલંક લગાવ્યું. છતાં એટલું કારણ છે કે લોકોએ હજી એ વાત જાણી નથી; પરંતુ જાણશે ત્યારે જબરોડ કડકો થશે છે !”

કૈામુદિની સાસુ, કૈામુદિ ઉપર ધણો પ્રેમ રાખતી પોતાના ગૃહને સતતા કામકાજમાંથી પરવારી ને નવરી થતી એટલે તુર્તજ મહી કૈામુદિ પાસે આવી બેસતી; અને રાત્રે પણ તેની પાસે સુતી ચંદ્રવદન અને તેની વહુએ જાણેલી ગુપ્ત વાતથી તે અચાત હતી. ધરના બીજા બધા કહેતા કે “ વિધવા વહુ છે. સરીજશે તો શું મોટું દુઃખ થવાનું છે ? બિચારી ઉઘટી હમેશ માટે હેરાન થતી બચશે ” પરંતુ તેની સાસુને તે પુત્રીવત્ત્વ લાગતી હતી અને તેથી તેની ખાતર બરહાસમાં ખામી આવે એ બેચા તેનું અંતર રાજી ન હતું.

એ રાત્રે ૧૨ વાગતાં કૈામુદિનું દુઃખ વધ્યું. તાવમાંથી તે લવરી દરેક તેના પેટમાં અનિશ્ચય દુઃખાવો થવા લાગ્યો અને તાવ ૧૦૫ ડીગ્રી સુધી ચઢી ગયો કે. ચંદ્રવદનને એકદમ જગાડવામાં આવ્યો તે નિદ્રામાં નહોતો પડ્યો પણ વિચારોમાં જ હતો. તે કૈામુદિના આરોગ્યમાં ગયો પણ તેનું મન તેને સાજી કરવા કશું કરતું નહતું. તેને એમજ થતું હતું કે ભલે એ બાળા આ સંસારમાંથી છુટે !

કુસુમગૌરીએ આ પત્ર એકવાર-ખીજવાર અને ત્રીજવાર પણ વાંચ્યો. એટલામાં નવલચંદ્રના પગલાંનો ધ્વની તેણીને સંભળાયો. એટલે તેણીએ તે પત્ર પાછો જમનો તેમ ચોપડીમાં મૂકી દીધો.

ઝોરડીમાં આવી કુસુમ તરફ જોયું નજોયું કરી, તે પોતાના ખીટીપરના દોટના ખીસા ટેબલ પરનાં પુસ્તકો-અને ટેબલના ખાના- ઉતારવે ઉતાવળે શોધવા લાગ્યા. જાણે કે કોઈ મહત્વની વસ્તુને શોધતા હોય, એમ તેના મહેરા ઉપરથી અને વર્તન ઉપરથી દેખાતું હતું.

કુસુમગૌરીથી હવે મૌન ધારણ કરી રહેવાયું નહીં. તે જરા ચીડીયા સ્વરે બોલી-“શા-ની આટલી બધી શોધ જોવા ચાહે છે ?”

જેટલી આશ્ચર્યચકિતના ખતારી સકાય, તેટલી દિલગીરી યુક્ત બતાવી અસ્પષ્ટ શબ્દ વડે નવલચંદ્ર બોલ્યા-“ના કંઈ નહીં, તે એક હતું એવું જ કંઈ-”

કુસુમગૌરીએ નવલચંદ્રના ખલાપર હાથ મુખી વીનવર્તા પૂછ્યું-“પણ શું તે, મને સમજાવીને કહોને? કેમ નથી કહેવું તે? કીક ત્યારે-”

નવલચંદ્ર કટાક્ષ ગયા માફક એહેરા કરી બોલ્યા-“શું આ પચાત? બહુજ પડપુછા હું એક પત્ર શોધું છું પત્ર-સમજા!”

“શું એ એટલો બધો મુદ્દતો અને કીમતી પત્ર છે એમ ?”

“હા. હા. તે એટલો બધો મુદ્દતો અને કીમતી પત્ર છે ત્યારેજ તો એટલી બધી તેના માટે મહેનત કરી શોધ કરું છું તે !”

“આતો નહીં કે તે આપનો પત્ર ?” એમ કહી કુસુમગૌરીએ પોતાના છેડાનીચે હુપાવેલ ચોપડીમાં ‘કમળ’ને લખેલ પત્ર નવલચંદ્રને આપતાં કહ્યું.

તેણીના હાથમાંથી કાગળ એકદમ ખેંચી લઈ, નવલચંદ્ર ગમરાયા માફક એહેરા કરી કહ્યું-“હા હા. તેજ આ પત્ર તેજ. પણ તે વાંચ્યું તો નથી ને તે ?”

કુસુમગૌરી કંઈ પણ પ્રત્યુત્તર નહીં આપતાં ઝોરડીના એક ખુલામાં રીસાધને ઉભી રહી તેની પાસે જઈ કવિરાજે તેણીના હાથ પકડી કહ્યું-“કુસુમ ?”

“રાખો. એતો જણાવું બધું ! કુસુમ ઉપરના ગ્રેમ પુરથી તથાજ જવાઈ છે તે !” આટલું બોલી નવલચંદ્રનો હાથ છૂટાવી કુસુમગૌરી ત્યાંથી એકદમ ચાલી ગઈ.

ઉપરની આખત બનતી હતી ત્યારે આપણા કવિરાજ અંતરમાં તો ખુશી યતો હતા. કુસુમગૌરી ત્યાંથી ચાલી ગયા પછી આત્યાર સુધી દાખી રાખેલ દસવું એકદમ છુટી પડ્યું પોતાની ધારણ પ્રમાણે બધું બરાબર થયું જોઈ, હવે કુસુમ પોતાપાસે માફી માગશે, પોતે તેણીને ક્ષમા નહીં આપતાં ખૂબ શીક્ષા આપીશું, આવી અનેક કલ્પનાઓ મનમાં ચાલી તે આનંદથી તરલીન બન્યા હતા.

(૭)

‘વસંત પ્રભા’ના દિવાળીના અંકમાં પ્રસિદ્ધ ગવાની પોતાની કવિતાના મુદ્દતપાસવા માટે નવલચંદ્ર ઝોસરીમાં હરિગાળા ખાટ ઉપર બેસતા હતા, એટલામાં રતનબાઈએ એકદમ

દોડતી આવી ગભરાતા ગભરાતા રડી પડીને કહ્યું—“શેઠ સાહેબ ! હવે શું કરું ? હાથ !”
કવિરાજની બીતીથી બેઠી વળી ગઇ. તે અચ્ચકાતા બોલ્યા—“ઝણી ! ચામુંડા ! ભુતડી !
પણ કહે તો ખરી. શું થયું ? આટલી ગભરામ છે કેમ ?”

“બા સાહેબને કાંઈક થઈ ગયું. આખો તારવે છે અને હાથ પગ પછાડે છે ચાલેને
સાહેબ. જરા બુઝો તો ! ગમે તે કરે. પણ બાસાહેબને બચાવો. બોઝામાં પુરું માસીયા
પણ ઘેર નથી હાથ !” આટલું બોલી તે તુરત દાદરા ચડી ઉપર ગઇ.

કંપતા પગલે કવિરાજ ઉપર ગયા. બુઝો છે તો લા કુસુમગૌરી અવવરિયન દશમાં
સેતરું છ ઉપર પડી હતી. તેણીના માથાના વાળ ચિખરાઈ ગયા હતા. આંખો મીચેલી હોઇને
ચહેરો શીકેડો દેખાતો હતો. આવી રીતે તેણીની યજ્ઞેલ રિયતી જોઇ કવિરાજ બિચારા બહુજ
ગભરાયા. તે કુસુમગૌરી પાસે જઇ તેણીના શરીર ઉપર હાથ ફેરવી બોલ્યા—“કુસુમ !”

કુસુમગૌરીયે ધણી મહેનતે આંખ ઉઘાડી એટલે પ્રેમથી તેણીના કનમાં કવિરાજે કહ્યું.
“ઘડાલી કુસુમ ! તું આજે આમ કેમ કરે છે ? તને શું થાય છે ?”

શ્વાસોશ્વાસ લેતાં રતનબાઈ રડતાં રડતાં બોલી—“બહુજ બોલું થયું. બાસાહેબે કાઠને
પણ ખખર ન પડે તેમ ધડી પહેલાં ઝેર પીવું. અરર ! મારા માથાનું બાસાહેબ શું બમને
છોડી જશે ? હાથ ! તેતો આ જગતને છોડી ચાલ્યાં-હાથ !”

આ શબ્દો સાંભળતાંજ નવલચંદ્ર એકદમ હિંમતે ઉભો થયો. આ વખતે તેમની બહુજ
દમાજનક રિયતી યથા હતી. “શું કહે છે ? ઝેર પીવું ?” આટલું બોલતાંજ તુરત તેમણે
પોતાના મિત્ર ડોક્ટર મંજારામને ઘીલી લખી કે “આ પત્ર વાંચી તુરતાતુરત અત્રે આવજો.
ઘરમાં તળીયત બહુજ બગડી છે.” એ ઘીલી પોતાના નોકરને આપતાં કહ્યું. “શંભુ ! જા.
દોડતો દોડતો જઈ ડોક્ટર સાહેબને સાથે લેડીને આવજો. ગાડી જોડી લેતો જા-જા”

પાછા ઓગડીમાં આવી જ્યાંજનક અંતઃકરણથી, મરણપ્રાય થયેલ પોતાની પાની પાસે
આવી તેણીનું મસ્તક બોળામાં લઇ તેણીના મોઢા તરફ જોઇ કહ્યું—“કુસુમ !”
કુસુમગૌરીનો ચહેરો વધારેને વધારે શિકેડો થતો ચાંદ્રિકા તેમને જણાયા.

અરધી આંખો ઉઘાડી દિશ્યુ સ્વરે કુસુમગૌરીએ કહ્યું—આપે મને બોલાવી કે ? શા
માટે સાદ કર્યો ?”

“કુસુમ ! તું આ શું કરી બેઠી ? આ નિર્દય-અધર્મ પાપીનાં અપરાધ માટે તને
આવી કડક શિક્ષા કરવાનું તને કેમ લાગ્યું ? ઘડાલી-” કવિરાજ. આગળ બોલી
ન શકયા.

અઢાઢા ! બચવામાં સુખ છે એવું હવે મને સમજાય છે. પણ તે હવે શા કામનું ?
મને તે બધું—”

કંપીત સ્વરે નવલચંદ્રે કહ્યું—“શું કહેજ તું કુસુમ ? હર નહી હમણા ડોક્ટર આવશે.”
આટલું બોલતાં તેની આંખમાંથી અશ્રુ ખિંદુ ટપકતાં કુસુમના ગાલપર પડ્યાં.

કુસુમ રૂંધાતા કંઈક બોલી—“હવે હું શાની આમાથી બચું ? પણ ઘડાલા ! આપ
આમ રડો નહી. મારાથી એક રતી પણ આપે સુખ જોવું નથી. તે માટે મને અત્યારે બહુ
લાગી આવે છે તે માટે હું આપની પાસે લામા માગું છું. ઘડાલા કેમ મારા
આપણે ને ?”

પોતાની પ્રેમી પત્ની તરફ એકાગ્ર દષ્ટિથી જોઇ નવલચંદ્ર બોલ્યા—“કુસુમ ! હુંજ અધ-
મ ચંડાળ છું. તેથી મારેજ તારા સરખી સાધવી દેવીની ક્ષમા માગવી જોઇએ. તારાથી
મને સ્વર્ગના સુખનો લાભ થયો હતો. પણ તેનો મેં અસાન અને અદ્ધંકારથી મારા પોતાના
હાથેજ નાશ કરી લીધો ! કુસુમ ! મારો તારાપર કટલો બધો પ્રેમ છે ? તેની તને સ્વપ્નેએ
કદના નહીં હોય !”

કુસુમ ક્ષીણતા પામેલા સ્વરથી બોલી—“મારાપર આપનો પ્રેમ ? નહીં
નહીં જોણીની પ્રાપ્તિથી આપની સ્વર્ગસમાન સુખી રથીતી બની હતી—બની છે. તેણીના
પર આપનો—”

કવિરાજ રડતાં રડતાં બોલ્યા—“નબોલ-નબોલ-કુસુમ ક્ષમાકર-મારા નિર્દયી પણા
માટે મને ક્ષમાકર-તે બધું બોટું હતું—ને પત્ર મેં તારી પરીક્ષા લેવા સારૂ મારા કાળા હાથ-
થી મને પોતાનેજ લખ્યો હતો. અને એ ખરી વાત એક હરનારાયણજી જાણે છે. અરસા
પણ કેવું અભિચારી પગલું હું ભરી બેઠો ?”

“ના બહાલા-આમ પાછળથી પસ્તાવું તે શું. આપ સરખા કવિરાજ વિદ્વાન પુરૂષને જાણે
છે? આ એક કુસુમ જશે, તો આપને જીજ્ઞાસુ કુસુમો મળશે.”

“નહીં-નહીં-કુસુમ! તે લાખ કુસુમો મારી આ એક કુસુમ આગળ તુચ્છ છે

“શું આ ખરે ખરું આપ અંતઃકરણથી કહો છો? જો હું આ અવિષ્ટમાથી બચું
તો મારો કોઇ દિવસ અનાદર નહીં કરો ?”

કુસુમના સુખચંદ્ર તરફ જોઇ નવલચંદ્ર બોલ્યા—“પરમાત્માની સાક્ષીએ કહ્યું છું કુસુમ !
જો તું મુજ અમાગીના નથી-આમાં રહી તો તને મારા અંતઃકરણમા-આ હૃદયમાં દેવી કરી પુણ્ય.”

“ના ના આમ કાંઈને કાંઈ શું આપ લેવો છો? હું બચીશ તો આપને સુખ થશે
એવું આપે કહ્યું ત્યારથી હવે અચળું એમ મારા પણ મનને યોગ્ય છે.” આમ કહી કુસુમ
ઉઠીને પયારીમાં બેઠી તેણીને ઉઠતાં જોઇ નવલચંદ્ર બોલ્યા—“કુસુમ! ન ઉઠ સુષળ ઉઠવાથી
તને બહુ શ્રમ થશે—”

“શાંતો શ્રમ તેમાં? આપ તે કાગળ ખોટો-તદન બનાવટી હોવાનું કહો છો તે ખરું
કહો છો તે ?”

“તદન તે ખોટો અથવા તે ઇતિ સુધી-તારા સોગન લઈ કહું છું.”

“બહાલા ! મને પણ માર કરો -મેં આપને બહુ દુખાવ્યા એં એર પીધાની વાત પણ
અથવા ઇતિ સુધી તદ્દન બોલીજ.

નવલચંદ્ર આશ્ચર્ય ચકિત થતાં બોલ્યા—એટલે!

કુસુમ હસતાં બોલી—એટલે શું ? જોવાને તેણે. હરનારાયણ લાખને ત્યાં બાથુના
લગન પર હું ગઈ હતી, ત્યારે રમણગૌરીએ સપળી વાત મને કહી. એટલે મેં પણ થોડી
ધણી મનક કરવાનો વિચાર કર્યો. આપ કવિરાજ છો એટલે આપને આ નાહકનો પોટ
પસંદ પડશે એમ પણ મને લાગ્યું રતન જાણ એક આમાંની કાંઈક હકીકત જાણે છે.
કેમકે તેણીને મેં મારા આ વિચારમાં સામેલ કરી લીધી હતી. મેં એર પીધું નથી. અને
આગળ પણ કોઈ દિવસ એર પીધ નહીં. તે આપ ખાતરી માનજો.”

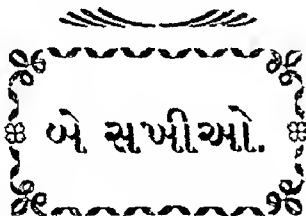
ભયંકર સંકટમાંથી મુક્તતા થઇ એમ માની નિશ્વાસ મૂકી હસતાં નવલચંદ્રે કહ્યું—“એમકે? હીક ત્યારે તું પણ જાણી ખરી હો હુ કેટલો બધો ગભરાઇ ગયો હતો ? શું કહું ? ”

એટલામાં શંભુએ આવી વરધી આપી—“ ડોક્ટર સાહેબ આવ્યા છે. ”

“ જોયું હવે તદ્દન લાજ મરવાનો વખત આવ્યો શું કરવું ? હવે તે કહેશે શું ? મારે તેમને શું કહેવું ? ” ગભરાઇને નવલચંદ્રે કહ્યું.

કુસુમ હસીને બોલી—“ અઃ એમાં શું ? કહીયે કે તે તો એક અમસ્તી ગમત કરી હતી. ધણી દિવસથી તમે આવ્યા ન હતા. એટલે એ બહાને બોલાવ્યા. વળી તેમને આજે અમસ્તા ચાણી મારે રાત્રે અદીજ રોકવા એટલે થયું. પ્રિયવાચક ! કવિરાજ જ્યારે પોતાના મનમાં પોતાને કાપટ્ય પટ્ટુ સમજીને પોતાની ખાત્રી થઇ કે—એક ઘરમાં બે લલાં એક કાફરને કાલી—જેવો જોગી જેસલો એવી મુકવાણી માલી ! ”

કવિરાજે પોતાનો સ્વભાવ બદલી સરલ કર્યો અને તેથી એ દંપતીના મન પણ એકત્ર થયાં. દુનિયાની રીતીજ છે કે—“ સૌ સરખાં થઇએ તોજ ગામમાં રહીએ ! ! ”

અતિ પ્રેમ પાંપણકી ॥

કવિ કાલીદાસ.

પ્રમોદા અને કૌમુદિ વચ્ચે અતિ પ્રેમ હતો પરંપર એક બીજાને હરનિશ જોવા વિના તેમને એન પડતું નહીં તેમનો પ્રેમ સખીઓના જોડણી નહતો પરંતુ તેથી અધિકતર પ્રિય પ્રણયિનીનો હતો. તેઓના પત્રો, પ્રેમજપત્રો હતા. માન, અભિમાન પ્રેમ અને સહકમતા શિવાય તે પત્રોમાં બીજું કંઈ પણ નહતું, તેઓ જ્યારે એક બીજાને મળતી ત્યારે એકાન્ત સ્થાનમાં જતી. તેમની વાતો એવા પ્રકારની યતી કે ત્રીજે કાંઈ આવતા હતાં આવી ચડતો તો એકદમ એ વાતો બંધ પડી જતી કિંવા વિષય બદલાતો.

કૌમુદિ ધણીવાર પોતાનો બાહુપાય પ્રમોદાને ગળે નાંખી પોતાનું ચન્દ્રવદન તેના સરોજ વદન સરસું લઇ જઇ, પ્રશ્ન કરતી કે “વહાલી સાચું કહેજે. તું સાથી કોને ચાહે છે ? તારા પતિને કે મને ?” પ્રમોદા હરહમેશ તેને સુમન કરી કહેતી “તને ?”

કૌમુદિ ૧૭ વર્ષની એક યુવતિ છે. તેના વસ્ત્ર શ્વેત છે. તેના ગાદમાં સૌભાગ્ય ટીસડી

સુહાતી નથી. તેના બન્ને સુંદર હસ્તકમલમાં માત્ર હેમની નાની નાની બંગડીઓજ છે. સિવાય કંઈ પણ અલંકાર નથી ! વાચક ! આપણા દેશમાં આ વેપ વિધવા શિવાય ખીજ કોઈને હોતો નથી. કૌમુદિ વિધવા છે. તે આઠ વર્ષની હતી ત્યારે તેનો સૌભાગ્યવંદ સદાને માટે નષ્ટ થયો હતો. તે પછી તે પોતાના શ્વસુરગૃહમાંજ રહેતી. તેની સાસુ તથા વડસાસુ છવિત હતા અને પ્રમોદા પાડોશજ હતી, બન્નેનાં ધરની અગાસીઓ અડોઅડ હતી. ધણીવાર તેઓ, તે અગાસીઓમાં સામેસામે ઉભી રહી, વાર્તાવાપ કરતી.

એક દિન પ્રમોદા પોતાના ધરની અગાસી ઉપર પણ ન દેખાઇ તેમ દુઃખે મુજબ કૌમુદિ પાસે પણ ન આવી આથી કૌમુદિ ચિંતાતુર બની. પોતાના શ્વસુર ગૃહમાંની એક દાસીને પ્રમોદાને ત્યાં મોકલી. તપાસ કરાવી તો ઉત્તર આવ્યો કે:—“મારા પતિને કોલેજની રજામાં મારા પિતાએ ખાસ અન્ને ખોલાવ્યા હતા તે આવ્યા છે તેથી તેમની સેવનામાં રોકાઇ છું.” કવિ કુળગુરુ ભગવાન કાલીદાસ ખરું કહે છે કે—ન્યાં અતિ પ્રેમ થાય છે. ત્યાં ખુચ્ચીત પાપશંકા પ્રવેશે છે. કૌમુદિએ વિચાર કર્યો કે તેનો પતિ આવ્યો, તેમાં મારી પાસે એક ક્ષણ પણ તે આવી શકે નહીં ? નહકી એનો મારા પ્રત્યે શાદ નથી અથવા તો એ મારો પ્રેમ વિસરી ગઇ છે—મને બૂલી ગઇ છે. “ પતિ વિનાની આ બાળાને મન પ્રમોદાએનો પતિ, સખી કે જે કહે તે હતું. તેનો અનુરાગ એટલો બધો ઉત્કટ, દૃઢ અને સખળ હતો કે પ્રમોદા તરફના આજ્ઞના આવેલા સંદેશાથી તે વિદૂળ બની ગઈ. તેનું અન્ય કોણ હતું ? પોતાના ખંડમાં જઇ, દાર વાસી, એકાન્તમાં તે ધણું રોષ. એ શિવાય ખીજું કશું કરી શકી નહીં—કરી શકે એમ નહતું.

(૨)

એક દિન શાન્ત સન્ધ્યાકાલે, જે વખતે, મંદમંદ પવનની સુલલિત લહરીઓ વિહરી રહી હતી તે વખતે પોતાના શ્વસુર ગૃહના એક ખંડમાં બારી પાસે બેઠી બેઠી કૌમુદિ નીચેના ગાનનું ગુંજન કરી રહી હતી.

“ રૂઠા હે મારા મેરા ઉસે કોઇ મનાદોરે

કોઇ મનાદોરે—ઉસે કોઇ જુલાદોરે

સખીરી કોઇ જુલાદોરે— રૂઠાં

આ વિધવા તરફથી જેણે પોતાનો સર્વ પ્રેમ પોતાની સખીને અર્પણ કરી દીધો હતો તે પ્રમોદાને વારંવાર “ પ્રિ ” અથવાતો “ પ્રિયતમ ” કહીને સંબોધતી હતી. ધણી વાર તે એવા પત્રો લખતી કે જે પત્રોનો અર્થ એક સ્ત્રી પોતાના વ્હાલા પતિને લખતી હોય એવો નીકળે એ પત્રોમાં પ્રેમમય ધણાજ હૃદયમંત્ર શબ્દો લખવામાં આવતા અને ખરે ? કોઇ શુદ્ધ હૃદયની પત્નીએ જે તે પોતાના પરમ પ્રેમી પતિ ઉપર તે લખ્યા હોય, તો તેનો પતિ પ્રસન્ન થયા વગર રહેજ નહીં.

પ્રમોદા પોતાના પિતાને લાં રહેની હોવાથી જેટલી સ્વતન્ત્ર હતી તેટલી કૌમુદિ નહતી. એટલે પ્રમોદા, કૌમુદિને લાં ધારે એટલી વખત આવી શકે એમ હતું ત્યારે કૌમુદિ

તેમ કરે એ તેનાં સાસુસસરાને પસન્દ ન પડે એ, આપણા હિંદુઓના વિચારો મુજબ, સ્વાભાવિક હવું.

જે દિન સાયંકાળે પ્રમોદા પોતાના ખંડમાં ગજુગણી રહી હતી તે દિને પ્રમોદાને તેને ત્યાં ન આવ્યાને ચાર દિન થયા હતા તેનો પતિ જેને તેના સસરાએ ખાસ પોતાને ત્યાં બોલાવ્યો હતો તે ઝાઝીવાર ગૃહમાંથી બહાર નિઃસરતો નહીં તો તેથી પ્રમોદાથી કૌમુદિને ત્યાં આવી શકાવું નહવું. તો પણ તેઓ બન્ને વચ્ચે પત્ર વ્યવહારતો ચાલુ હતો. કૌમુદિ પ્રમોદાને ન આવવા માટે ચાલુ કપકાના વચનો લખ્યા કરતી જ્યારે પ્રમોદા વારંવાર ક્ષમા માગતી.

આજ થોડી વાર સુધી કૌમુદિએ ગાયનથી પોતાનું દીલ બહેલાવ્યા પછી, તે પાછી કટાણી ગઇ એક કાગળ લઇ તેણે તેમાં કાંઇક લખ્યું અને તે એક પર ખીડીઆમાં મૂકી, તેની ઉપર "પ્રિયતમને પહેંચે" એ શિરોનામું મૂક્યું.

આ પત્ર, દાસી સાથે મોકલવાના આશયથી પોતાના ટેબલપર મૂકી તે ખંડમાંથી બહાર નીકળી પરંતુ આજ તેનું ચિત્તજ એકલું અસ્વસ્થ નહવું તેના તનને પણ આજ અસ્વસ્થતા હતી તેનું મારું કે જે સખ્ત દુઃખ્યા કરવું હતું તેમાં લેશ પણ ફેર પડ્યો નહતો. ઉપરાન્ત તેના હાથ પગ ચુંચાતા હતા અને શરીર ગરમ હતું આથી તે પાછી પોતાના ખંડમાં ગઇ તેને સુઇ રહેવાનું મન થયું અને સુતી. અર્ધા કલાક પછી ધરની એક દાસીએ આવીને જોયું તો તે સુતી હતી અને તેને ધણે તાવ આવેલો હતો. કૌમુદિના ભલા સ્વભાવથી આ દાસી જે તેની સાથે હમેશાં માયાબધુ વર્તન રાખતી, જેણે તેને સાથે હાથ મુકી કહ્યું! કુમુદા બા, તમને શું થાયછે, બા?" કૌમુદિ સખ્ત તાવને લાંબે કાંઈ બોલી શકી નહિ પછી, તે દાસીએ કૌમુદિની સાસુને ખબર આપતાં તે એકદમ ત્યાં આવી પહેંચી.

દાકતરને બોલાવવાની જરૂર ન હતી કેમકે કૌમુદિનો કાકાજી એક દાકતર હતો. તેણે પણ આવીને તેને તપાસીને અને "મેલેરિયા" થયો છે એવો મત આપ્યો.

(૩)

આ ઘટના બની, તેના ત્રણ દિન પહેલાં કૌમુદિનો કાકાજી કે જે પરગામ રહેતો હતો તે પોતાના પુત્રને જનોઇ દેવા માટે આવ્યો હતો. જનોઇ એક બે દિનમાં હતી. કૌમુદિની વડ સાસુ જીવિત હતી એટલે તેના શ્વસુર અને કાકાજી હજી સંયુક્ત કુટુંબમાંજ રહેતા હતા. કૌમુદિના કાકાજીનું નામ ચંદ્રવદનરાય હવું પણ તેને બધા 'રાવજી' કહીને બોલાવતા હતા. કૌમુદિને તાવ આવવાથી કાંઇ જનોઇ અટકવાનાં નહતાં; તેથી તેજ દિને કૌમુદિની સાસુ, સગાઓને નિમંત્રણ કરવા ગઇ હતી રાવજી અને તેની પત્ની કમલા, કૌમુદિના ખંડમાં તેની પાસે બેઠાં હતાં કૌમુદિને ઉંધ. આવી ગયલી હોવાથી તેની કાકીજી ઓરડામાં આમતેમ ફરતી હતી. એકાએક તેના જોવામાં એક પરખીડીઉં આવ્યું જેની ઉપર "પ્રિયતમને પહેંચે" એ રાખડો લખેલા હતા, કુમુદલની ખાતર તેણે પરખીડીકે લીધું અને કૌમુદિએ કાંઇ પરપુરવ ન લખ્યો હશે એમ તુર્તજ. ધારી લીધું. કૌમુદિના આદિત્ર માટે તેને આજ સગી ખરામ રાંઠા

ન હતી કારણ એ કહાગરી અને સરલ સ્વભાવની હોવાથી ઘરનાં ખીખાને જેમ પ્રિય થઇ પડી હતી તેમ આ કાકાજીને પણ પ્રિય થઇ હતી. પરંતુ આ કંચરે, કાંકીજીને મન કૌમુદિને દૂધજીવતી બતાવી. કાકીજીના મનમાં આ કંચરે એકદમ આ નિર્દોષ ગાળા માટે તિરસ્કાર ઉપજાવ્યો. પોતાની ચોળીમાં એ પરખીડીકે તેણે સંતાડી દીધુ અને તે વખતે ખીખા કામકાજમાં પડેલાં.

ચંદ્રવદન અને તેની પત્ની રાત્રે નમારે પોતાના શયન ગૃહમાં એકલા મળ્યાં હારે કમલાએ પ્રશ્ન કર્યો:—“કૌમુદિ માટે તમારો કેવો અમત છે?”

રાયજી સમજ્યો કે તેની માંદગી સંબધી આ પ્રશ્નને પૂછાયો છે તેથી તેણે કહ્યું: “તેતો એક બે દિવસમાં મરી જશે. કાંઈ ગભરાવા જેવી માંદગી નથી.

કમલા:—મનેતો એમ લાગે છે કે એ મરી જાય તો સારૂ થાય.

ચંદ્રવદનરાય, કૌમુદિના ગુણોનો પુત્રી હતો. તે આ વાન સાંભળીને ગુસ્સે ધ્રુવ ગયો અને બોલ્યો: “મૂખ એવું બોલતાં તારી જીભ કેમ કપાતી નથી? એ ગ્રિયારી આપણને શું હારે પડે છે? હું તો કહું છું કે તેની ગંભીર માંદગી હોય તો પણ તેને ખચાવવા હું મારા દરેક પ્રયત્નો કરવા બાકી રાખું નહીં.

કમલા: એમાં તમે તેવું બાંધકું બધું ઉપરાણું લ્યો છો તો લ્યો આ કાગળ વાંચો એટલે બધુંજ, તમારાં ડાહ્યાં ડમકાં યથા ફરતાં વહુજીનાં લક્ષણ!

ચંદ્રવદનરાયે તે પત્ર લીધો, તેમાં લખ્યું હતું કે:—

પ્યારા પ્રિયતમ.

તું કેવો નિર્દોષ જાણ્યો છે? વારંવાર તું મારે મોઢે કહેતો હતો તેવોજ પ્રેમ શું તું મને દાસમાં બતાવે છે? પહેલાં તેં આજે બંધ કર્યું અને હવેતો પત્રોએ લખવા બંધ કર્યાં ગઇ કાલના મારા પત્રનો ઉત્તર કેમ નથી આપ્યો? વહાલા, તને ન જોવાથી હું ગાંડી બની ગઇ છું. તું વિચાર. મારા શિવાય માફ કેણું છે અને રાત દિવસ કાંઈ એન પડતું નથી. કાંઈ નહીં તો એક ક્ષણ પણ મને દર્શન દે. હું માની લઈશ કે તેં મને અહો રાત્ર દર્શન દીધાં. પ્રિયતમ, શું તારી આ તરફથી પ્રાણ પ્યારી જીની પુરાણી બની એટલે તેં એનો ત્યાગ કર્યો? જો તું મને અરેઅરજ આહતો હોયતો આ પત્ર દેખીને જરૂર આવજો અને મારી હૃદય-વેદનાં દૂર કરજો.

લી- તારી આજ્ઞા પારિણી. ”

પત્ર વાંચી ચંદ્રવદને કમલાને પૂછ્યું? આ પત્ર કોણે લખ્યો છે?

કમલા:—એજ તમારાં વહુજીએ જેમનાં તમે વખાણ કરો છો ?”

રાયજી:—જા, જા, ગાંડી એમ બનેજ નહીં.

કમલા:—તો તપાસ કરો કે આ અક્ષર કોના છે!

રાયજી અરરર! એવું હોય તો બહુજ ખોટું.

કમલા:—હારતો. ધણેજ શરમ ભરેલું. એવી વહુજીને ચાર લાલ મારી, ઘરની બહાર કાઢી મૂકવી જોઈએ.

રાવણ:—ત્યારે હવે આપણે શું કરવું?

કમળા:—એજ કે એને કાંઈ વિધવા આશ્રમમાં મોકલો.

રાવણ એમ કાર્થી કેવું ખરાબ દેખાશે ?

કમળા:—પણ એનાં પાપ ઉધાડાં પડશે ત્યારે આખર ઉપર પાણી ફરી વળશે, તેનું કેમ ?

રાવણ પણ મને તો આ બાબતમાંજ હજી ચંકા છે. આપણે આ કામજ એવો છે ને ? એ ઉપરથી પાપકર્મ કરનારી તેને કેમ માની લેવાય ? મતલબ કે તેઓ પાપકર્મ હવે પછી કરનાર છે. હજી સુધી કંઈ નથી.

કમળા જાઓ, જાઓ, કાંઈ તમને ગાંડાં કહેશે ગાંડાં ! શ્રી સ્વભાવ કેટલો બધો ચટપટીઓ હોય છે તે તમે શું સમજો ? હું તો નકકી માતું છું કે એ છોકરી બચડી છે. વંદી ગર્હ છે.

રાવણ:—ત્યારે એનાં શાં પગલાં લેવાં તે હું વિચારી નેહશ !—

ચંદ્રવદનરાય તે રાત્રે પથારીમાં આમથી તેમ આબોટવા કયું, તેને ઉંઘ આવી નહીં, અને વારંવાર આ કહેવાતી દ્રુપણવતી વહુ કે જે બંદારથી કેટલી બધી લલી, કાલી અને આઘાધારિણી હતી તેનાજ વિચારો આવ્યા કર્યા ચંદ્રવદનનો સ્વભાવ એવો હતો કે કોઈ પણ કામમાં તે એકદમ વિશ્વાસ મૂકી દે નહીં અને જો તેને કોઈ વસ્તુ ઉપર વિશ્વાસ ખેસી ગયો તો તે સજ્જડ ખેસી જતો. તે વિચારવા લાગ્યો, આ છોકરી શૈશવાવસ્થાથીજ વિધવા છે, આથી સંસારનાં હજારો પ્રલોભનનો અતિક્રમ કરીને બ્રહ્મચર્યન પાળવું એ કામ કે જે કાંઈ સહેલું નથી તેમાં તે પાછી જડે એ દરેક રીતે બનવાનું છે; વળી તે લખી વાંચી જાણે છે. શ્રીઓને કેળવણી આપવાના વિચારના વિરોધીઓ કહે છે કે લખતા વાંચતાં બુદ્ધિથી શ્રીએ પ્રેમપત્રો લખતાં રીખે છે. એ ખરું હોયે ખોટું તે તો તેઓ જાણે પણ મારે હાં તો મેં એ ખાસ અપહરણ. ખરે ! છોકરીઓએ હોંફાંસંસારના પવિત્ર નિયમ ઉલ્લંઘન કયું અને મારી કૃતિને કલંક લગાડ્યું. છતાં એટલું સારું છે કે લોકોએ હજી એ વાત જાણી નથી, પરંતુ જાણશે ત્યારે જખરો જડકો થવો છે !”

કૈામુદિની સાસુ, કૈામુદિ ઉપર ઘણો પ્રેમ રાખતી પોતાના મહને લગતા કામકાજમાંથી પરવારી તે નવરી થતી એટલે તુર્તજ માંદી કૈામુદિ પાસે આવી ખેસતી; અને રાત્રે પણ તેની પાસે સુતી ચંદ્રવદન અને તેની વહુએ જાણેલી ગુપ્ત વાતથી તે અચાત હતી. ધરનાં બીજાં બધાં કહેતાં કે “ વિધવા વહુ છે. મરીજશે તો શું મોટું દુઃખ થવાનું છે ? બિચારી ઉઢી હમેશ માટે હેરાન થતી બચશે ” પરંતુ તેની સાસુને તે પુત્રીવતજ લાગતી હતી અને તેથી તેની ખાતર બરહસ્તમાં ખામી આવે એ જોવા તેનું અંતર રાજી ન હતું.

એ રાત્રે ૧૨ વાગતાં કૈામુદિનું દુઃખ વધ્યું. તાવમાંથી તે લવરી ઉપર ચઢી તેના પેટમાં અતિશય દુઃખાવો થવા લાગ્યો અને તાવ ૧૦૫ ડીગ્રી સુધી ચઢી ગયો કે, ચંદ્રવદનને એકદમ જગાડવામાં આવ્યો તે નિદ્રામાં નહોતો પડ્યો પણ વિચારોમાંજ હતો. તે કૈામુદિના ઝોરડામાં ગયો પણ તેનું મન તેને સાજી કરવા કશું કરતું નહતું. તેને એમજ થતું હતું કે બહે એ બાળા આ સંસારમાંથી છુટકે !

તેણે જમને તપાસ કરી અને તે પછી ઘરમાંના સર્વને દરદીથી દુર લઇ જમને ખબર કરી દીધી કે આપણી દવાના સખત ઉપચાર હોવા, છતાં કેસ ધણો ગંભીર થઇ ગયો છે અને એકદ કલાકમાં તેનો ફેસલો થઇ જશે; કૌમુદિનાં સાસુ સસરાએ કોઇ વધુ હોશીયારા ડાકટરની સલાહ લેવા અને તે વખતે થાય એટલી ફી આપવા માટે સૂચના કરી પશુ રાયજીએ કહ્યું: એ દાકતર આવીને નાહક ધાધલ કરશે. મારા કરતાં તે કાંઇ પશુ વધુ કરી શકતાર નથી અને આ બિચારીનું મૃત્યુ આજ રાતમાં થશે તેમાં તે કાંઇ પશુ ફેર પાડી શકતાર નથી."

આથી બિચારાં સાસુ સસરા કપાળ કુટી; રહ્યાં ચંદ્રવદનરાય વિચારમાં પડ્યો કે—“આ લોકો નાહક એ વધુ ઉપર શા માટે મરી ફીટતાં હશે !”

(૪)

રાત્રિના એ વાગે અધેર અન્ધાર જવાઇ રહ્યું છે. ગામમાં સર્વત્ર શાન્તિ છે, કૌમુદિના અસુરના મહામાં અત્યારે ગભરાટની છાયા પ્રસરેલી છે. કારણ કૌમુદિની ધડીપળા ચાલો છે; અને તે ખુબ લવારી ઉપર ચડી છે. તેની લવારીના અકેકેકે શબ્દો સાંભળી તેની સાસુ અંખમાંથી અશ્રુધાર પાડે છે. ચંદ્રવદનરાય અને કમલાગુરુસે થાય છે અને ઘરનાં બીજાં બધાં દિલગીર થાય છે. “પ્યારા” “બહાલી” “પ્રિયતમ” માં રિસાવ, જુઓ હું તમારે પગે પડું છું. મને દયન દો. મારી પર કૃપા કરો. ” વગેરે શબ્દો તે બોલ્યા કરતી, કેટલીક વારે કૌમુદિની સાસુ રડતી હતી ત્યાંથી એકદમ ઉભી થઇ અને દાસીને પોતાની સાથે ફાનસ લઇને આવવાનું કહી, ઘરની બહાર નીકળી. ઘરનાં સર્વ, આશ્ચર્ય સાથે વિચારમાં પડ્યાં.

કૌમુદિની સાસુ મંદાકિની પ્રમોદાને ઘેર ગઇ અને તેની માને ખાસ કહીને, તેના પતિની સોઠમાંથી તેને ઉઠાવીને પોતાને ત્યાં લઇ આવી. પોતાની વહાલી સખીની આવી પરિસ્થિતિ જોઇને પ્રમોદા રડી પડી. તેણે કૌમુદિને બોલાવી પશુ તે કેવી રીતે ? “વહાલી, કુમુદ, શાન્ત થા જો તારો “પ્રિયતમ” તારી પાસે હાજર છે— “એ શબ્દોએ આપ્તાદ અસર કરી “કોણ મારો પ્રિયતમ ? મારી વહાલી સખી ? આવ, આવ, મને મેટ અને શાંતિ આપ.” કૌમુદિ, એ વખતે સર્વના આશ્ચર્ય વચ્ચે અજબ જોરથી ખાટલામાં બેઠી અને પોતાની સખીને મેટી હા ! પશુ તે પછી તુર્તજ એક ક્ષણમાં તેનો પ્રાણ કિરતાર સમક્ષ પોતાના પુત્ર પાપનો દિસાવ આપવા ઉપડી ગયો ! તારા બજ ગયા, રણકાર રહે ગયા !”

કૌમુદિના મૃત્યુથી ડો. રાયજીના પુવત્તુ જનોઇ ખંધ રહ્યું.

કૌમુદિનાં મૃત્યુથી તેનાં સાસુ સસરા, દિલગીર થયાં અને ચંદ્રવદન આભો બની ગયો કેમકે તેણે છેવટની ઘટના જોવાથી તેને ચંકા ગઇ હતી કે કાષ્ઠકાન્યુ કપાયું છે, કમલા બિચારી અને સાહસિક કમલા એજ વિચારથી ખુસ હતી કે કલકલકિની મૃત્યુદશાએ પહોંચી એ હીકજ થયું છે.

એક દિવસ ડો. રાયજીની શંકાનો સ્ફોટ થયો અને તેજ વખતે એ ડાકટર, કૌમુદિના મૃત્યુ માટે પોકેપોક મૂકીને રડ્યો.

સાચકાળને સમય હતો, તે પોતાના ખંડમાં બેઠો બેઠો વાંચતો હતો. તેની વહુ કોષક સગાને ત્યાં મળવા ગયો હતો, અને મંદાકિની શુદ્ધકાર્યમાં પરોવાયેલી હતી. એકાએક મંદાકિનીને પોતાની મૃત ઘણી વહુ યાદ આવી અને તે મોટે સારે રડવા લાગી.

રાયજી તેનો રડવાનો સાદ સાંભળી એકદમ પોતાના ખંડમાંથી બહાર આવ્યો, તેણે કહ્યું. જાબી, તે ગય તે તમારા રૂદ્ધાન્તથી પાછી આવે એમ નથી. નાહક તમારા જીવને કહાપો કરી, તમે તમારું શરીર બગાડો, જે બનવાનું હતું તે બની ગયું છે. અને તે છતાં પણ જાબી, એ બિચારી આ સંસારમાંથી છૂટી એમ કહો ને, બાકી એ જીવી હોત તો તેથી આપણને સુખવારો નહતો. "

મંદાકિની આ સાંભળી અજબ થઈ. તેનાથી પોતાની ડાહી મૃત વહુ માટે આવું વેણ સંપી શકાયું નહીં. તે બોલી:-દીપરજી એમ કેમ કહો છો ? એ જીવી હોત તો આપણને શું ભારે પડી હોત ? પોતે તો બિચારી દુખીજ હતી પણ તેનાથી મારા ધરનાં તો સહુ સુખી હતાં.

ડોકટર:-જાબી, આજ ધણી દિવસથી મારે તમને એક વાત પૂછવાની હતી. અત્યારે ત્યારે વાત નીકળી છે ત્યારેજ કહું છું કે શું મરનારીની આજ ખરાબ ન હતી?

મંદાકિની:-હે? શું બોલો છો? હું માતું નહીં. મારી એ સુલક્ષણી વહુનું નશીબ ફક્ત એટલુંજ વાંકુ હતું કે તે વિધવા હતી. એ શિયામ એનામાં કાંઈ પણ કહેણું નહતું એની મને પકડી ખાતરી છે.

ચંદ્ર:-જાબી, એનો લખેલો કાગળ બતાવું તો?

મંદા:-શું કાગળ? કેની ઉપર લખેલો?

ચંદ્ર:-અંદર કાંઈ નામ નથી પણ તે કાંઈ પુરૂષ ઉપર લખેલો છે.

મંદા:-એમ? બતાવો જોઇએ.

રાયજીએ પોતાના ખંડમાં જઈને એપત્ર આપ્યો અને ઉજળતે હૈયે તે 'મંદાકિનીના હાથમાં આપ્યો. મંદાકિનીએ તે વાંચીને કહ્યું 'બસ ? આજ કાગળને ? બોલો ! ત્યારે તો તમારો વહેમ તદ્દન ખોટો છે. મારી વહુ મારા કુળને લેશ પણ ડાઘ લગાડ્યા વિનાજ સ્વર્ગે સીધાવી છે. પરમાત્મા તેને મોક્ષ આપ્યો.

ચંદ્ર:-કેમ? એમ કેમ? શું આ કાગળ એણે કાંઈ પુરૂષ ઉપર નહોતો લખ્યો?

મંદા:-દીપરજી એણે આ કાગળ કાંઈ ખરા પુરૂષ ઉપર નહીં પણ કલ્પિત પુરૂષ ઉપર લખ્યો હતો. એણે તે કાંઈ પોતાના વહાલા ઉપર નહીં પણ વહાલી ઉપર લખ્યો હતો. ફક્ત સંબોધન વહાલા પ્રિયતમ એમ કહ્યું હતું.

ડોકટરે આશ્ચર્યથી પૂછ્યું; એ કેની ઉપર લખ્યો હતો ?

મંદા:-આપણા પાંડિથી મનમથનાયની પુત્રી પ્રમોદા. ઉપર મરનારી બિચારીને ફક્ત પ્રમોદાજ સર્વસ્વ હતું. એ બે જણીઓ આ દુનિયામાં ખરેખરા શુદ્ધ રહેલી જોડાયેલી હતી એ બે જણીઓ આનંદની ખાતર પતિપત્ની તરીકે પત્રો લખતી હતી. કૌમુદિ ઉપર પ્રમોદાના

પત્રો પતિરૂપે આવતા અને પ્રમોદ ઉપર કૌમુદિન પત્નીરૂપે જતા અમે બધાએ, એ વાત જાણતા હતા. એ બાબત નિર્દોષ હતી એટલે અમે “ આખ આડા કાન ” ક્યાં હતા. તમે કેમ જુદી ગયા ? છેક છેલ્લી ધડીએ કૌમુદિને પ્રમોદાએ કહ્યું કે હું તારો “ પ્રિયતમ ” છું ત્યારે તે કેટલી બધી ખુશી થઈ હતી અને એ ખુશાલીમાં તે બિચારી મરણ પામી હતી!

ચંદ્ર:-એમ ? એ વખતે હું તો એમ સમજ્યો કે તેને જ્ઞાન નથી અને “ પ્રિયતમ ” “ પ્રિયતમ ” લવે છે તો કાંઈક તેને રાહન મળે તે માટે તમે “ પ્રિયતમ ” શબ્દ કહેવરાવ્યો હતો.

મંદા:-ના. એવું નહતું.

ડાક્ટરનું મુખમંડળ એ વખતે ફિક્કું પડી ગયું. તે વખતે સામંકાળનું અંધાર હતું, એટલે મંદાકિના લક્ષમાં એ ના આવ્યું પરંતુ, એ વખતથીજ ચંદ્રવદન ધણાજ ગાઠ અને ઉદ્વેગપૂર્ણ વિચારોમાં ગુચાઈ ગયો. મંદાકિનીએ પૂછ્યું, કેમ ચાન્ત પડી ગયા ?

ચંદ્ર:-મને અસોસ એટલેજ થાય છે કે આ બાબત હું પહેલાંથી જાણતો હોત તો બહુ સારું થાત.

મંદા: એમ કેમ શું તમે જાણત તેથી એનો છવ બચત? અમે તે જાણતાં હતાં તોયે તેનો છવ કેમ નબળ્યો?

ચંદ્રવદન ચૂપ રહ્યો પોતાનું હૃદય વધારે ખોલીને પોતાને મૂર્ખો અને ફિટકારને પાત્ર ઠરાવે તોજુ વાજબી નધાયો; કારણ મંદાકિની કે જે ધણી લાગણી વાળી સ્ત્રી હતી તે જો જાણે કે રાપછાએ ઉપચાર કરવામાં જણી જોઈને પાછી પાની કરી હતી તો ચંદ્રવદનરાયને જોઈ ભારે પડ્યા વિના રહે નહીં આથી થોડીવાર પછી તેણે ઉત્તર આપ્યો; ના, ના, એમ નહીં, હું એ વાત પહેલાંથી જાણતો હતો તો બિચારી ઉપર વધારે વદાલ કરત બાકી જેના દિવસો પુરા થઈ ચૂક્યા હોય છે તેને કેટલી ઉપાયે પણ કાળ બચાવી શકે છે? પ્રારબ્ધના સેખ પ્રમાણે, માણસના મરણકાળ માટે જે ઘડી નિર્માણ થઈ હોય છે તે તો જાણી, હું, તમેકે બહા પછું મિથ્યા કરી શકતાં નથી.

મંદાકિની ચતુર સ્ત્રી હતી. તેને રાપછ માટે વેહેમ ગયો અને તેજ ધડીથી તેણીના મનમાંથી રાપછ ધણાજ ઉતરી ગયો.

બિચારો ડાક્ટર! પોતાના ખંડમાં જઈ કૌમુદી માટે-એવી શુદ્ધ બાળા માટે-જનર-જનર આંસુ પાડી રહ્યા લાગ્યો; પોતાની શંકાશીળ સ્ત્રીને તે ફિટકાર બાપવા લાગ્યો એટલુંજ નહીં પણ પોતાના સંકુચિત અને નળજા મન માટે કલ્પના કરવા લાગ્યો પરંતુ આખરે એ નકામું હતું! પહેલાં તેણે ધાધુ હોત તો આ કેસ તે બચાવી શકત પણ હા! હવે તો તેના મનમાં ચોક્કસ ઠસી ગયું કે તે પોતે એક અનાથ વિધવા અને તે પણ સુકુમાર બાળાનું ખન કરનાર નિર્દય અને દુર્ભાગી પુરૂષ હતો!

ભેરવીની ભુલવણી.

‘પંડીત સાહેબને ત્યાં લગન પ્રસંગની આજે જામરી ધમાલ અને બડી ધામધૂમ ચાલી રહી હતી. તેમની એકની એક પુત્રની તુલ્ય પ્રિય કન્યા શાંતાબાઈના લગન હોવાથી આનંદમાં અને ખર્ચમાં શાંતી ન્યૂનતા હોય ? તેમના બાળરતેહી ભાઈ સાહેબ જવે ખાસ લગન પ્રસંગે પંડીત સાહેબના નિમંત્રણથી આવ્યા હતા. જવે સાહેબ અને પંડીત સાહેબ મુળ એકજ ગામના રહેવાશી. પણ જ્યારે પંડીત સાહેબ વકીલાતમાં આગળ વધ્યા, ત્યારે જવે સાહેબ ક્ષીટીશ નોકરીમાં જોડાયા. એટલે પંડીત સાહેબે એકજ નિવાસસ્થાન રાખ્યું. અને જવે સાહેબને નોકરીના અંગે મુબત્ત ધલાકામાં ધણા શહેરોમાં ફરવાનો પ્રસંગ આવેલો. પંડીત સાહેબ તરફથી આપ્રદ પૂર્વક લગનનું ખાસ નિમંત્રણ આવવાથી તે પોતાના કુટુંબ સાથે આવ્યા હતા તેમનો ભત્રીજો ચંદ્રકાંત મુબત્તમાં મોટી દાલેજમાં અભ્યાસ કરતો હતો તેને પણ કુનાળાની રજા પડવાથી તે સાથેજ આવ્યો હતો. જો કે તેને હજી અભ્યાસ ધણો ફરવાનો બાકી હતો, પણ શાંતા બહેન અને પોતે બંધપણમાં સાથે રમેલાં જમેલાં એટલે ખાસ ચંદ્રકાંત પોતાના અભ્યાસના થોડાં ધણાં પુસ્તકો સાથે લઈ આવ્યો હતો.

ચંદ્રકાંત બહુજ તીવ્ર છુદ્દોનો ખરો. પણ યુનિવર્સિટીની પરીક્ષામાં તેની જોડેજ તેવી છુદ્દો કામ કરતી નહતી. ગયા વરસે તેણે પ્રીવીયસની પરીક્ષા પસાર કરી હતી. પણ પુરવણી પરીક્ષામાં તે સાધારણ છુદ્દોના સ્કોલરો સેકંડ ગ્રેડમાં પાસ થાય છે, ત્યારે ચંદ્રકાંત આટલો બધો હુશીયાર-કુશાલ છુદ્દોનો હોવા છતાં પાસવર્ગમાં દાખલ થયા જોટલાએ માફસે તેણે ન મેળવેલા જોડ ધણાને આશ્ચર્ય લાગ્યું. પણ જવે સાહેબ અને તેમના ખાસ મિત્રોને તેના કારણની માહિતી હતી. એટલે અને ચંદ્રકાંતે હિંચે નંબર આવે, એમ પ્રયાસ કર્યો નહતો તેમ તેની આશા પણ રાખી નહતી.

ચંદ્રકાંતને વાચનનો બહુજ શોખ હતો. જવે સાહેબની લાયબ્રેરીમાંના ઇંગ્લીશ પુસ્તકો વાંચવાની તો તેણે દસ વરસની તેની ઉંમર થાય સારથીજ શરૂઆત કરીધી હતી. પ્રીવીયસની પરીક્ષા નજીક આવવા લાગી અને આપણા રાજ્યોએ ઇન્સેનના નાટકોનું પ્રેમથી અધ્યયન ચલાવ્યું, આવી રીતે અન્ય પુસ્તકો તરફ વલણ જવાથી અભ્યાસના પુસ્તકો તરફ સ્વાભાવિકજ દુર્લક્ષ થયું. અને પરીક્ષાઓનો હેતુ માત્ર જ્ઞાન પ્રાપ્તિનોજ છે એવી માન્યતાથી જવે સાહેબે તેને અટકાવ પણ કર્યો નહિ.

ચંદ્રકાંતે અભ્યાસના પુસ્તકો આપ્યાં ખરાં, પણ પોતે પંડીત સાહેબને ત્યાં આવ્યા પછી તેના એકે પટ્ટુ દર્શન સરખું પણ તેણે કર્યું નહતું; પંડીત સાહેબને ત્યાંના લગન, અને તેમાં વળી શાંતા બહેનના ! એટલે ચંદ્રકાંતભાઈને પુરસદજ સારી મળે ? આખરે લગનની ધામધૂમ પૂર્ણ થઈ. અને જને વિદાયગીરી લીધી.

(૨)

સવારના પાંચ બજવાનો વખત ચંદ્રકાંત એકીપરની પોતાની ઓરડીમાં 'લાલક' તરફથી વાંચતો બેઠો હતો. લાલક એ તેની પ્રીતીનો વિષય હતો. કાલેજને રામરામ કર્યા પછી આજ તેણે પ્રથમજ પુસ્તક ઉધાર્યું હતું. પ્રિય વિષયથી શરૂઆત અભ્યાસની થાય એટલે બીજા સપ્તાહ અભ્યાસ ઉપર વીત્યોટિ એવી તેની માન્યતા હતી. એટલે તેણે તરફના વાંચવા લીધું. ચંદ્રકાંત તેમાં ઘણીવાર સુધી તસ્લીન બન્યો હતો. 'કટલીકવારે પવનનો સપાટો આવવાથી' બીજાજીતી ઓઠવાઇ-ગમ એટલે તે પ્રગટાવવા માટે ચંદ્રકાંત ઉઠ્યો. પણ આકસ તેને જડતું નહતું. 'જેથી તેને દેખા પાસેની બારી ઉઘાડી એટલામાં' બહારથી એકદમ મધુરો ધ્વની તેને સંભળાયો. આટલું વહેલું કાણ ગાતું હશે ? એ વિચારમાં તેણે બહાર ડાકીયું કાઢ્યું. અને તેમાં તે તસ્લીન બનીને સંભળતો રહ્યો.

રહેતો સર્વત્ર શાંતતા હતી. આ મીઠો-સંગીતનો ધ્વની આવે છે ક્યાંથી ? એજ ચંદ્રકાંત નકી કરી શકતો નહતો. ધીરે ધીરે તાનપદ્ધતિ ઉઘાડી સંતકમાં પડ્યા લાગ્યા, અને તેની ગતી પણ કંપને લીધે વધારે ચિતાકર્ષક થવા લાગી. ચંદ્રકાંતે ચસમા સાફ કરી કરી ચોમર દૃષ્ટી કરી. ત્યાં શું આશ્ચર્ય ? સામેજ પડીત સાહેબની અગાસીમાં એક ચાંદ પંદર વર્ષની બાલિકા બાથમાં તસ્લીન બનેલી તેના જોવામાં આવી. ધીમા ચંદ્રમકાશમાં તેણીનું સ્વરૂપ ચંદ્રકાંતને સ્પષ્ટ દેખાયું નહીં. પણ કાનને મીઠા લાગનારા તેણીના સંગીતાભાવથી તેણીના સંદર્ભની કદવનાં કાઢને પણ સહેજે કરતા આવડત !

બાલિકા પોતાના સંગીતમાં એકલીન બની હતી. નહીતર સામેજ બારીમાં પોતા તરફ અનિર્મીય દૃષ્ટીવડે જોતા રહેલા ચંદ્રકાંત તરફ તેણીનું ધ્યાન ગયા બીના કદી રહેત નહીં. બાલિકાએ સુંદર પ્રભાત સમયને અત્યુકુલ એવી ભેરવી આરંભી હતી—

શું...? સુંદર બાલ રવિ. આ ખિલતો !

નિશા-સરીને દિન-મણી-પ્રગટ્યા,

દિન ગણ્યો એટલે જાગતો—સુંદર.

નિશા રેવિના દુઃખ વિચોગે,

જ્વાનવદન ચશિ કરતો—સુંદર.

એમબદ્ધ અલિ સુક્ત કમલથી,

યમને દિવિય નિચરતો—સુંદર.

જાનુ નિકાસી કમલો ખિલતાં,

પરિમલ ગંધ પ્રસરતો—સુંદર.

કલરવ મીઠા કાતા કેરો,

કાંત હૃદયને હરતો—સુંદર.

ચંદ્રકાંતે આજ સુધી બધા ગવૈયાઓના ગાયનો સાલબ્યા હતાં, પણ આજના સંગીત-માં ચંદ્રકાંતની મનોવૃત્તિને જાગ્રત કરવાની જે જાદુ સમાપ્ત હતી તે અદ્વિનીયજ હતી. આજ દિવસ સુધી તેનો તેને કાંઈ દિવસ પણ અનુભવ મળ્યો નહતો.

ધીરે ધીરે અરણોદય થયો. ચંદ્રકાંતનું ચિત્ત તે ખાલિકા તરફ બહુજ આકર્ષિત હતું. પણ થોડાજ વખતમાં તે મનહર ખાલિકા ગાતી ત્યાંથી ચાલી ગઈ. ચંદ્રકાંત માત્ર હતો ત્યાંજ ઉભો હતો. તેનું ધ્યાન હવે તે અગાસી તરફ નહતું. કેમકે હવે ત્યાં લક્ષ્ય ખેંચવા સરખું કંઈ નહતું. પણ ચંદ્રકાંતની કલ્પના સૂછીમાંની સુંદર આકૃતિ તેની દૃષ્ટિ આગળ હજુ જેમ ની તેમ ખડી હતી. તેણીની મુખાકૃતિ આ વખતે ચંદ્રકાંતને વધારે મોહક દેખાતી હતી. ચંદ્રકાંત ગ્રેમ-ધેલજામાં આવી રીતે કેટલીયે વાર સુધી ઉભો હતો !

આખરે ખારીમાંથી સ્વચ્છ સૂર્યપ્રકાશ અંદર આવ્યો, ત્યારે તે એકદમ ચમક્યો અને ઉભેલ જગ્યાએથી ખસ્યો. તર્કશાસ્ત્રનું પુરતક ટેબલ પર ઉઘાડું પડ્યું હતું તે બંધ કરીને તે નીચે ગયો. બધું સાહેબને આજે ઉઠવાને જરા અસુર થયું હતું. એટલે ચાહ પણ તૈયાર નહતો. એટલે અમસ્તા બેઠી રહેવા કરતાં પંડીત સાહેબને ત્યાં એક લટાર મારી આવવવાનો તેણે વિચાર કર્યો.

પંડીત સાહેબ વિવાહ ખર્ચનો આંકડો કરતા મોઢી સાથે બહારના પરસાળના લાગમાં બેઠા હતા. જમાઈ રાજ હજુ મેડી પર ઉપ્પતા પડ્યા હતા. કેમકે પંડિત સાહેબ એક માસ માટે તેમને ખાસ રોક્યા હતા ચંદ્રકાંત પંડિત સાહેબ પાસેજ એક ખુરશી ઉપર બેઠો. અને શુજરાત ટાઇમ્સનો તાજો અંક પડ્યો હતો. તે લઈ વાંચવા લાગ્યા. વાંચવા લાગ્યા એમ કહેવા કરતાં તે માંહેના અક્ષરો પરથી પોતાની નજર ફેરવવા લાગ્યા એમ કહેવું વધારે ઠીક છે. તેની દ્રષ્ટી જે અક્ષરો પરથી ફરતી હતી. તે અક્ષરો વાંચવાની તેણે પુષ્કળ મહેનત કરી પણ બ્યર્થા તેના નેત્ર તેની મરણ વિરૂદ્ધ આંખ તેમ ચોરીને જોવા લાગતા, એક વાર હીંમત કરી મેડી પર જઈ આવ્યું એમ તેના મનમાં ધણી વાર આવી ગયું, પણ ચાથી તે કાણુ જાણે? તેમ કરવા તેને હીંમત ચાલતી નહતી, ચાતાળહેન તરફથી ચંદ્રકાંતની છાંસા પુર્ણ થવાની વધી હતી, પણ આ વખતે તેણીને મેળાપ યવો એ શક્ય ન હતું. પંડીત સાહેબને પુછી જોઉંતો!

છટ્ટ-એવિચારજ અયોગ્ય-

ઉપરોક્ત ટાઇમ્સના પાનાં ફેરવતા મનની ચલવિચલ થતી રિયતી દાખી રાખવાનો પ્રયત્ન ચંદ્રકાંતે ચલાવ્યો હતો, એટલામાં દરવાજા આગળ એક સિંગરમ આવી ઉભો રહ્યો.

“પરોણા મંડળમાંથી શું આજે કાંઈ જમાર છે,” ચંદ્રકાંતે પુછ્યું.

“મને ખબર નથી લાઇ-” આટલું જોલતાં પંડિત સાહેબ તપાસ કરવા ઉઠવા લાગ્યા, ત્યાં એક આધેક માણસ પોતાના સામાન સાથે નીચે ઉતરી આવ્યો. તેની સાથે બે છોકરાં હતાં તેમના હાથમાં લાકડી પહેરાવેલ તંબુરો અને પીપાનો હતા. બધાની પાછળથી હાથમાં ડબો લઈ એક ખાલિકા ઉતરી.

તેમને નીચે આવેલ જોઈ પંડીત સાહેબે ઉભા થઈ પુછ્યું-“કેમ ઉરતાહણ? આજેજ નીકળ્યા શું? આટલી બધી ઉતાવળ શાની? આટલામાં અમારો કંટાળો આવી ગયો કે શું?”

“હાજી ! એમ કેમ ?” તેણે કહ્યું—“આપના સાદિલ પ્રેમનો સહવાસ તો અમને બાળ્યેજ મળે ? વધારે બે દિવસ હું અહીં ખુશીથી રહેત, પણ મારે વડોદરે જવું છે. અને ત્યાં હજી એચાર દિવસ મને રોકાયું થયે.”

“ઠીક સારે, પધારજો.” પંડિત સાહેબ બોલ્યા. “આપના સંગીતને છંદ આ લગન સમારણમાં બહુજ સારો આનંદ લાગ્યો હતો હો ?”

પંડિત સાહેબ ઉઠ્યા તે વખતે ચંદ્રકાંત પણ ન્યૂસપેપર ખુરસીપર પડતું મુકી ઉઠ્યો. ગવૈયાજી સાથે આવેલ એ બાલિકાજી પ્રભાતમાં વહેલી અમાલીમાં ગાતી હતી, એમ તેના પુરત ખ્યાલમાં આવ્યું. ઉરતાદજી સાથે આપણે કાંઈ પણ બોલવું એમ ધણું તેના મનમાં હતું. પણ શું બોલવું ? એ તેને સુઝતું નહતું. અને વિચાર કરે એટલીવારમાં તે ગાડીમાં જઈને બેસી પણ ગયા. પંડિત સાહેબ સાથે ચંદ્રકાંત પણ તેમને પહોંચાડવા દરવાજા સુધી ગયો. સિગરામ દષ્ટીથી દૂર ચલે ત્યાં સુધી ચંદ્રકાંતની નજર તે તરફજ હતી. એટલામાં બાહિસાહેબ સિગારેટ સળગાવતા ત્યાં આવી બેઠા.

ચંદ્રકાંતે બાહિસાહેબને પુછ્યું—“બાહિસાહેબ ! તમારા ગવૈયાજીને કેમ આટલામાંજ રળ આપી ? તમે છો ત્યાં સુધી તો રાખી લેવા હતા ?”

“જવાબદારી, તેમને રોકીને શું કરવા છે ? અમારા ખાસ ઉરતાદજીની તખ્તીયતજરા નરમ હતી, એટલેજ આ રાજેશ્વરીને ખાસ છંદોરથી બોલાવ્યા હતા. પણ કેટલી બધી મીઠાજી ! કહે ‘આટલાજ દિવસ રહીશ. વળી રોજના ત્રીટ રૂપીયા લઈશ’ ઠીક થયું. લપ ગઇ, મને એવા કલમજાંધી ફરાવો કરી લેનારા ખીલકુલ નથી ગમતા. પરમ દીવસે બક્ષીએ તેમને ખંગલા પર જલસો ચતો હતો ત્યારે કહ્યું કે—‘જનરે બનૈયાં એ ચીજ ઉપાડો. તો કહે ‘એ કલ્યાણ રાગ સવિતાનારાયણ અરતાચક ઉપર જાપ ત્યારે ગવાય. અત્યારે તો બાર બંજ ગયા છે. એટલે આ વખતે તે ગવાશે નહીં.’ જુઓ ! આવી રીતે કરે એટલે સારો પૈસો ક્યાંથી પેદા કરે ?”

બાહિસાહેબના બડબડાટ તરફ ચંદ્રકાંતનું ધ્યાન નહતું. તે ત્યાંથી ઉઠી ધેર ગયો. તે દિવસે તર્કશાસ્ત્રનું પુસ્તક ઉધાડ્યું સરખું પણ નહીં. સાંજે દરવાજાની વખતે આવતો કાલે સવારના મેઝમાં પોતે સુખજ ઉપડી જનાર હોવાનું અર્થે સાહેબને તેણે જણાવ્યું.

“બાહિસાહેબ ! રળ ખલાસ થતાં સુધી અહીંયાંજ રહેને તારે અહીંની શાંતિવાળી હવામાં અભ્યાસ પણ સારો થશે. સુખજ આ દિવસોમાં કેટલો બધો બધારો થાય છે ?”

“એ ખરું પણ બધા અભ્યાસના પુસ્તકો મેં સાથે આણ્યા નથી. અને કાલેજ ઉધડતાં પહેલાં તો બધો અભ્યાસ પુરો થવો જોઈએ.”

“લલે તેમ હોય તો શાંતા બહેનની રળ લાઇ આવતી કાલની મેઝમાં સુખજ જશે થયું.” અર્થે સાહેબે કહ્યું.

(૩).

અહાહા ! વખત કેવો સપાટાબંધ ચાલ્યો જાય છે ? શાંતા બહેનના લગનને પાંચ વરસ વીતી ગયાં છે. ચંદ્રકાંત બી. એ. બી. એસ. સી. ચર્ચ વર્ધમાનપુરમાંજ આવી રહ્યા. તેના

મિત્રાએ તેને આગળ વકિલાતનો અવ્યાસ કરવા ધણું કહ્યું પણ તેણે કાંઈએ અન્ય ધર્મે નહીં કરતાં સમાજ સેવામાં જીવન ગાળવું, એવી બે-સાહેબની ઇચ્છા હોવાથી તે પોતાના કાકા પાસે આવી રહ્યો.

બે-સાહેબના વાડવડીલોએ પુષ્કળ પૈસો મેળવ્યો હતો, અને તેમણે પોતા પ્રજા તેમાં સારા ઉમેરો કર્યો બે-સાહેબની ઉમર લગલગ પચાસ વર્ષની હતી. તેપણ ચારી-સુદૃઢ હોવાથી આક, દસ વરસાધર્મે કરીને દસ પંદર હજાર રૂપિયા વધારે ઉમેરી શકત, પણ આકીતું આયુષ્ય દેશના ધુઓની સેવામાં ગાળવું. અને ચંદ્રકાંતે પણ પોતાની દેખરેખ નીચે લોક-હિતના કાર્યો કરવાં એવી તેમની ઇચ્છા હોવાથી તે બધા ધર્મે છોડીને વર્ધમાનપુર આવી રહ્યા હતા.

બે-સાહેબ હાલમાં કેમ્પમાંના બંગલામાં આવી રહ્યા હતા. તે સરકારી નોકરીમાં એક કારકુનથી માંડીને મામલતદારના આદા-સુધી પહોંચ્યા હતા. તેમણે પોતાનો સીટી માહેનો બંગલો જોશી સાહેબને રહેવા આપ્યો હતો; બે અને જોશી ઘણી સુદૃઢ સુધી અને સાથે જ નોકરીમાં હતા. અને બંનેના વિચારો મળતા હોવાથી બે-સાહેબના આગ્રહથી તે પણ જીવન રહેવા આવેલા હતા. જોશી સાહેબની પાછળ સંચારનું મોટું કાર્ડ નહતું. એક નહોતો બાણ અને તેમની ભાણેજ એટલા જ હતાં. તેમણે પેનસન, લીધા પછી તેમને કાંઈ તેવું વિશેષ કામકાજ નહતું. એટલે વધારે વખત તે બે-સાહેબ સાથે જનસમાજના, કામો વિશેની ચર્ચામાં જ કાઢતા હતા.

ચંદ્રકાંત મુળમથી આવ્યા પછી બીજે જ દિવસે બે-સાહેબ તેને જોશીને ત્યાં લઈ ગયા વિઝીટીંગ રૂમમાં તેમની ભાણેજ તેમને ફેટલાક-ઉગ્રીય લેખો વાંચી બતાવતી હતી. બે-સાહેબ અને ચંદ્રકાંતને આવતા જોઈ તુરત તેણી પુરતક નીચે મૂકીને વિનયથી ઉભી થઈ.

“કેમ કુસુદ ! ઉભી થઈ ?” જોશી સાહેબ બોલ્યા, “તે કાંઈ પરાયા નથી. આપણા બે-સાહેબના ભત્રીજા જે મુળમથી આવનાર હતા, તેજ તારે તારે વાંચન ચાલવા દે આવે. એસો ચંદ્રકાંત ! આ મારી ભાણેજ કુસુદ ગયા વખે જ મેટ્રીક પાસ થઈ છે. આપે સાંભળ્યું, તો હશે.”

“હા. તેમનું નામ પેપરમાં મારા વાંચવામાં આવ્યું હતું. અર.”

બે-સાહેબના આગ્રહથી કુસુદે આગળ વાંચવું શરૂ કર્યું. તેણીના ઇચ્છિત શબ્દોનો શુદ્ધ ઉચ્ચાર સાંભળી ચંદ્રકાંતને આશ્ચર્ય લાગ્યું. બે-સાહેબનું અને જોશી સાહેબનું ધ્યાન લેખો તરફ જ હતું. પણ ચંદ્રકાંતે તો તે લેખ વાંચનાર દેવીનું સુદૃઢ દ્રષ્ટીથી અવલોકન શરૂ રાખ્યું હતું. લેખ વંચાઈ રહ્યા પછી ચંદ્રકાંતે પુછ્યું, “કેમ હવે કોલેજમાં આગળ જવાનો આપનો વિચાર નથી શું ?”

“ના તેમ બની શકે તેમજ નથી, કેમકે હું આગળ અવ્યાસમાં જોડાઉં તો મામાશીના બાણને સંભાળે તેમ બીજું કાંઈ નથી.”

“ચુરોપની જેમ એક નમુનેદાર બોર્ડિંગ સ્કૂલો આપણા દેશમાં નથી, એ એક મોટી અડચણ છે. તેવી સ્કૂલોની ચોજના જો આપણા દેશમાં થઈ હોત તો બાળકોના શિક્ષણની ધણી સારી સોંપ થાત.”

“હા, માઆપ બિનકેળવાંયલાં હોય, અથવા તો તેમની પાછળ મુદાના જરૂરી ધંધાઓ વળગેલા હોય તો તેવા બોર્ડિંગ ફીક ઉપયોગી થાત, પણ મને લાગે છે કે સુશિક્ષિત અને સદૃઢ માઆપો પાસેથી બાળકોને જે કેળવણી મળે છે, તેવી તો બીજા કશાથી પણ તેમને મળવાની નહીજ. ”

ચંદ્રકાંતને તે કહેવું કષ્ટ લાગે પડ્યું. થોડીવારે તેણે પુછ્યું-“આપને બહી ખરાબર ગમતું નહી હોય.

“ના તેમ કાંઈ નહી. ધરમાંનું બધું કામ કેજ હું પોતેજ જોઈ છું. એટલે વખત તુરત જતો રહે છે. બાકી આપ કહેો છો તેમ પુરવાર્જને ખરું કે કાંઈ ધંધો નહોય ત્યારે વાંચવા કે રમવા ખેલવા શિવાય શામાં વખત કાઢવો એની ચિંતા થઈ પડે ” બીજી પણ કેટલીક વાતચીત થયા પછી ચંદ્રકાંત ઘેર જવા ઉઠ્યો.

ચંદ્રકાંત આબ્યાને પાંચ છ મહીના થયા હતા. બર્વેસાહેબની દેખરેખ નીચે તેનો સમાજ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ ચાલુ હતો. અત્યેક મેલે યુરોપ અને અમેરીકામાંથી તે વિષયના લોકે માન્ય પુસ્તકો આવતાં. અને બર્વેસાહેબ પોતે તથા ચંદ્રકાંત અન્ને તેવું મનન કરતા.

એક દિવસે વાંચન આટોપી કાઢા લગીજે બગીચામાં ગપ્પા મારતા એકા હતા. વાત પરથી વાત નિકળતાં બર્વેસાહેબે પૂછ્યું-“કેમ ચંદ્રકાંત ! કુમુદ માટે તારી શી માન્યતા છે?”

ચંદ્રકાંતને આ સવાલ જરા વિસ્મયકારક લાગ્યો. તો પણ તે બોલ્યો-

“મને લાગે છે કે તેણી સુશીલ અને સારી કેળવાયેલી લાગે છે. ”

“પણ તેણીનો સ્વભાવ તને પસંદ છે ? ”

આ સવાલનો હેતુ શું એ ચંદ્રકાંત સમજી શક્યો નહી, તેથી તેણે કહ્યું-

“પણ આ સવાલ પુછવાનો ઉદ્દેશ મને જણાવવામાં આવે તો કહી શકું. ”

“હું કાંઈ તારી પરીક્ષા લેતો નથી. પણ તેણી સાથે તારું લક્ષ થાય, તો તું ખુશી છે કે નહી, એ જાણવા માટે મેં આ સવાલ તને પુછ્યા. ” બર્વેસાહેબે ખુલાસો કર્યો.

ચંદ્રકાંત થોડીવાર વિચારમાં પડ્યો. તેની દૃષ્ટી અવનત હતી. તે બોલ્યો-

“ના. તેણીની સાથે મારા લગ્ન થાય એવી મારી બિલકુલ મરજી નથી. ”

આ ઉત્તરથી કાકાને આશ્ચર્ય લાગ્યું. “કુમુદ સુશીલ અને કેળવાયેલી છે. એમ તે હમણાજ કહ્યું તો પછી તેણીનામાં એવી બીજી શું ખામી છે ? કે જેથી તેણી તને પસંદ આવતી નથી ! ”

“તેણીનામાં કાંઈ જાતની ખામી છે એવું મારું બિલકુલ કહેવું નથી. અને મારા લગ્નના સંબંધમાં મેં જે નિશ્ચય કર્યો છે. તે જો ન કર્યો હત તો હું તેણીની સાથેજ ખુશીથી લગ્ન કરત ”

“વળા એવો શું નિશ્ચય ! હું જાણું તો ખરો. ”

ચંદ્રકાંત વિચારમાં પડ્યો, ખરી હકીકત કહ્યા વગર હવે છુટકોજ નથી એમ ધારી તે બોલ્યો-“કાકાશ્રી ! આપને આશ્ચર્ય લાગશે. પણ સાંતાજીહેનના લગ્નમાં પેલા ઇંદોરના ગવૈયાજી આવ્યા હતા. તેમની કન્યા સાથે મારો લગ્ન કરવાનો નિશ્ચય થયો છે. ”

ચંદ્રકાંતના ખુલાસાથી ખવે સાહેબને આશ્ચર્ય લાગ્યું. પણ તે બહાર ન બતાવતાં બોલ્યા “ કાંઈ ચિંતા નહીં. ત્યારે તેણી પણ સારી ભણેલી-ગણેલી હશેજ.”

“ તેની મને કાંઈ ખબર નથી.”

“ એટલે ? તેણીની અને તારી કાંઈ પિછાન તો થઈ હશેજને ? ”

“ ના તેણી પંડીત સાહેબને ત્યાં વિવાહમાં તેના બાપ સાથે આવી હતી, ત્યારે તેણી-
તું ગાયન સાંભળ્યું હતું. એટલીજ તેણીની સાથે પિછાન.”

ખવે સાહેબ હસીને બોલ્યો-“ હું હ. પ્રથમ દર્શનેજ પ્રેમેત્પત્તિ કેહવાય છે તે તેમાં નોજ આ એક નમુનો. હીક પણ ત્યારે તે છોકરી હાલ ક્યાં ? તેની તને ખબર છે ? ”

“ ના-ના ”

ત્યારે તેણી હજી પરણી નહીં હોય એમ શા ઉપરથી ? તે વખતે તેણીની ઉંમર કેટલી હતી ? ”

“ હશે બાર તેર વરસની.”

“ ચંદ્રકાંત ! તું આટલો બધો વિદ્વાન ખરો પણ આ બાબતમાં તો મારે કહેવું પડશે કે તારી બુદ્ધિ જરાએ ચક્ષી નથી મૂકેલા કહ્યા એટલે તે તો બંને જીના મતના, તેણે પોતાની કન્યાનું લગ્ન દશમે વર્ષેજ કરી નાંખ્યું હશે હીક કદાચ એ વખતે તેણી કુંવારી હતી, એમ ધારીયે તો પણ તેણીનું લગ્ન હવે તો થઈજ ગયું હશે થાંત! બહેનના લગ્નને પાંચ વર્ષ થઈ ગયાં. એટલે આજે તેણી અઠારેક વરસની હોય. તો આટલી ઉંમર સુધી શું-તે કુંવારી રહી શકે ખરી કે ? ”

ખવે સાહેબે સમજાવેલી વાત પ્રથમજ પોતાના કેમ ધ્યાનમાં ન આવી તે મારે ચંદ્ર-
કાંતને આશ્ચર્ય લાગ્યું.

“ લાઘવચંદ્રકાંત! ચિંત્યાર કર કે કદાચ કોઈ કારણ સર હજી તેણીના લગ્ન બાકી હોય તો પણ તેણી ભણેલી-સુશીક્ષીત નજ હોય ગવૈયાઓને પોતાને વિદ્યાને ગંધ સરખાયે હોતો નથી ત્યાં બાળાઓને શિક્ષણ આપવાની વાત ક્યાં રહી? અને અશિક્ષીત સ્ત્રીના સહવાસથી તને સંસાર સુખકર નિવડશે એમ લાગે છે ખરું ? તેણીને સાથે ગાતા આવડતુ હશે. સારી સારી રાગરા-
ગણીઓની તાનો મારશે. અને તે પ્રથમ તો તને બહુજ ગમશે. પણ એક વરસમાંજ તને તેને કંટાળો આવશે. પછી બાગળને રરતો શું ? તને હજી બાગળ ધણી સમાજના હીતના કામો કરવાના છે. એટલે કેળવણી સ્ત્રીની તને પગલે પગલે આવશ્યકતા છે. એક માત્ર સંગીતથી ભવિષ્યમાં આવનારી બધી આચરણ દૂર થઈ-સકનાર નથી.”

આમાંનું એક પણ વાક્ય બોલું કહેવાને ચંદ્રકાંતને શક્તી નહતી. ચંદ્રકાંતને સ્વસ્થ એટલે જોઈ થોડી વારે ખવે સાહેબ ફરી બોલ્યા-“ આવી હકીકત છે તો પણ હું તારી મરજી વિરુદ્ધ કરવા માગતો નથી, તું આટલા દિવસ સ્વસ્થ થઈ બેસી રહેયો. એ તારી ભુલ થઈ છે, હવે આ બાબતમાં મારે જાતેજ તજવીજ કરતી પડશે હદેરમાં એક પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર મારા મિત્ર છે, તેમને આ બાબતમાં તપાસ કરવા લખું છું.”

અવેં સાહેબ કોઇ પણ કામ હાથપર લેતા તો તેમાં દીર્ઘસૂચતા કદી પણ નહીં કરતા—”
અનંતશાસ્ત્રી મવેપાછ ઇંદોરમાં જ છે કે કેમ? અને તેમની કન્યાનું લગ્ન થયું છે કે નહીં
આવી રીતે તેણે ઇંદોર તાર ક્યેં, પોતાના કાકાની પોતા માટે આવી કાળજી એક ચંદ્રકાંતને
આનંદ થયો.

બીજો દિવસે તારે આવ્યો, જેમાં—મવેપાછ ગુજરી ગયાને ઘણા વર્ષ પીતાં તેમનાં કુટુંબ
ના કોઇ માણસ અત્રે નથી. ક્યાં-ગ્યાં તેનો પતો મળતો નથી, છોકરીનું ધણું કરી લગ્ન
થઇ ગયું હશે—”

હવે ચંદ્રકાંત તદ્દન નિરાશ થયો તેણે તાર વચ્ચીને અવેં સાહેબને પાછો આપ્યો.

“ચંદ્રકાંત ! હવે તું કરતું એનો વિચાર તારે કરવાનો છે. તું આ જન્મ-આવિવાહિત
રેહીશ, તો પણ મારે અડચણ નથી છોકરાનું પહેલું લગ્ન થઇ, તેની પાછળ કુટુંબ બધાંની
જંગળ ચોટી, એટલે પોતાનો જન્મ સફળ થયો, એવું માનનારાઓમાંનો હું નથી. જો
કોલે નેશી સાહેબની બાણેજ સંબંધે તને મેં પુછ્યું એ માત્ર એક સુચના રૂપે જ. તેણીની
સાથે તારે લગ્ન કરવાનું એવો મારો અઅહ નથી. તો પણ પુરો વિચાર કરીને તારી ઇચ્છા
એને જણાવે. કેમકે પ્રાપ્તે પોહ્ય ચર્વેષુ પુત્ર મિત્રવદાચરેત ”

આટલું કહી અવેંસાહેબ બહાર ગયા.

ચંદ્રકાંત વિચાર કરતો ત્યાંજ બેઠો. પાંચ વરસ પહેલાં સંભળેલી લેરવીના સુર હજી
પણ તેના કર્ણપટ પર ધ્રુમતા હતા. ઉપડાલે અગાસીમાં ગાતી હતી તે બાલિકાની મનદર
મૂર્તિ હજી પણ તેના નેત્રો આગળ પ્રત્યક્ષ થતી હતી. પણ ઉપયોગ શું ? બીજી બાળુ
કેળવણી વિનયપુરક કુમુદ તેના હૃદયનું આકર્ષણ કરતી હતી. તેણીની અલૌકિક શુદ્ધી અને
રસિકતાની છાપ પાડનાર તેના વિસ્તૃત ભાવ પ્રદેશો અને ચચક નેત્રે ચંદ્રકાંત ઉપર જનુપ્રયોગ
આરંભ્યો હતો.

ચંદ્રકાંતના હૃદયપર પોતપોતાના સ્વામિત્વનો હક સ્થાપન કરવા માટે પાંચ વરસ પહેલાં
એક વખતજ નગરે પડેલી મુગ્ધ બાલિકા અને બીજી બાળુ દાસમાં હંમેશાં નગરે રમનારી
યોવન શ્રી યુક્ત તરૂણી કુમુદ એ બન્નેની લડાઇ ચાલી હતો. ઘણીવાર સુધી ચંદ્રકાંત બન્નેની
તુંકના કરતો રહ્યો. અને આખરે તેના કાકાએ કાઢેલી શંકાઓ તેને ખરી સાચાં સાગી.
તે બાલિકાનો મેળાપ દેવે અશક્ય છે. એમ તેને લાગ્યું અને તેથી કુમુદ સંરખી સર્જી શી
અને સર્વાંગ સુંદર તરૂણીને એક બેસવી એ કહાવણુ ભરેલું નથી, પોતાની કમરમાં એક
અત્યંત મહત્વની આબતમાં સંતા સ્થાપિત કરવાની ચકતી પ્રાપ્ત થાય એવી મંદદૃષ્ટ ગુણો.
પંક્તિ ગૃહિણી કરતાં ગાયનમાં શું મહત્વ છે ? તું સાસ્ત્રવિધી લગ્ન થયા પછી કુમુદને ક્યાં
સંગીત શીખવી નહીં શકાય ? મારે કાકાનીનું કહેવું અરે છે. વગેરે ચંદ્રકાંતે નિશ્ચય કર્યો.

અવેં સાહેબ ઘેર આવતાં વાર તુરત ચંદ્રકાંતે પોતાનો વિચાર કહી બતાવ્યો “હીક
છે. ત્યારે હું નેશી સાહેબને લા જઇ આવું. આ વિચાર તેમણે જોડા દિવસ પહેલાં મેં
જે જણાવ્યો હતો.” આમ કહી તે પાછા બહાર ગયા.

(૫)

ઉપરોક્ત વિચાર પછી એક મહિનામાં ચંદ્રકાંત અને કુમુદના લગ્ન થયાં. જેને આજે ત્રણ ચાર માસ વ્યતીત થયા છે. ચંદ્રકાંતે કુમુદને માટે ખાસ મુંબઈથી હારમોનીયમ મંગાવ્યું હતું. અને તેનું આવેલ પાર્સલ તે છોડતો હતો એટલામાં કુમુદ ત્યાં આવી અને મૃદુ સ્મિત કરતાં બોલી—“શું તારે આપને હારમોનીયમ ખજાવતાં આવડે છે એમ ?”

“હા થોડું ઘણું બહુ છું. પણ આ મંગાવ્યું ખાસ તારા માટે.”

“મારા માટે ? તે કેમ વાર ?”

“કેમ વાર કેમ ? તને કંઈ ગાતાં તો આવડતું હશેજ ને !”

આ સવાલથી કુમુદ ચરમાપ્ત. તેણી નીચું જોઇ નકારદર્શક માથું ધુણાવ્યું.

“એટલે ?” ચંદ્રકાંતે અસાધ્યથી પુછ્યું—“હાઇસ્કુલમાં બાળાઓને તો ગાયન વાદન શીખવવામાં આવે છે. તે હું બહુ છું.”

“હા એ આપનું કહેવું ખરું. પણ હું કંઈ તે શીખી નથી કેમકે તેનો મને શોખ નથી.”

“પણ બહાલી ! તમને સંગીત સાંભળી સાંભળીને શોખ વધશે. મને પણ ક્યાં ગાયનનો શોખ હતો ?” આટલું કહી ચંદ્રકાંતે હારમોનીયમ બોલી સુરદાસનું લોકમાન્ય ગાયન બજાવવું શરૂ કરી દીધું.

બે ત્રણ મીનીટ સુધી કુમુદે તે ગાયન ધ્યાનપૂર્વક સાંભળ્યું. અને પછી તેણી જરા જરા કંટાળી ગયા જેવો ચહેરો કરી છેટે જઈ ઉભી રહી.

ચંદ્રકાંતે આશ્ચર્યથી હારમોનીયમ બંધ કરતાં કુમુદને પુછ્યું—“કેમ મારું બજાવવું તમને ગમતું નથી શું ?”

એ તો આપ કદાચ ઘણું સારું બજાવતા હશે પણ મેંજ કોઈ દિવસ સાંભળેલ નહીં એટલે તેના સુરમાં મિલકાત જણાતી નથી.”

“પણ તું શીખવાની ટાય તો કર પછી તનેજ ગમશે.”

“અ” તે તો મને અસાધ્યજ લાગે છે. કેમકે એનો મને સ્વભાવત જ કંટાળો છે.”

ચંદ્રકાંતના ચહેરાપર નિરાશા જણાવા લાગી. કુમુદ સુશિક્ષિત હોવા છતાં આવી અસંસ્કૃત કેમ ? અને ગાયન વાદન ન શીખવાને તેની આવી હદ કેમ ? પતિ અને પત્નીના સ્વભાવમાં આવી રીતની એક બીજાથી વિરુદ્ધતા હોય એ શું સારું ? લગ્ન થયાં પહેલાં આ બાબતની જો ચોખ્ખા કરી લીધી હત તો બહુ ઠીક થાત.

આવા ઘણા વિચારો ચંદ્રકાંતના મનમાં રમવા લાગ્યા પાંચ છ વરસ પહેલાના બેરૂબી સુરો પાછા પોતાને સંભળાય છે, એવો તેને આભાસ થવા લાગ્યો.

(૬)

ગયા મેલમાં વિલાયતથી પ્રેમ્સર ‘એલન કી’ નું ‘Love and marriage’ નામનું ગુરતમાંજ પ્રસિદ્ધ પએલ પુસ્તક આવ્યું હતું. તે ચંદ્રકાંત ત્રી

ચતો બેઠો હતો. આ વિષય ઉપર તેણે આજ સુધી જે જે પુસ્તકો વાંચ્યા હતાં, તે બધામાં આ પુસ્તક વધારે માર્મિક ભાષામાં લખાયેલ અને ઉચ્ચ વિચારો વાળું જણાયું, પણ તે વચિત્તા તેના મનની રિયતી બહુજ વિચીત્ર ઘટ. તે પોતાના મેરીજ સમયે જેમ જેમ વિચાર કરવા લાગ્યો, તેમ તેમ તે વધારેને વધારે ચુંચવણમાં પડતો ગયો. “હ વરસ પહેલાં પોતે શું નિશ્ચય કર્યો હતો, અને આ બન્યું શું? ઇંદોરના ગવૈયાણની કન્યા ઉપર પોતાનો જેટલો પ્રેમ હતો, તેટલો કુમુદપર નહીં છતાં તેણીની સાથે લગ્ન કરવામાં નૈતિક અવનતીજ આપણે કરી લીધી નથી શું? નિઃસીમ પ્રેમ અને લગ્ન એ બન્નેના ઐક્ય વિના ખરી નીતી શક્યજ નથી અને અચપણમાં તે બાલિકા સાથે જોડા-એલ પ્રીતી તો હજી કાયમજ છે. તો પછી વિના કારણ કુમુદ સાથે લગ્ન કરીને તેણીની અને પોતાની જીવંતીમાં શા માટે અડચણ આણી? અને ઇંદોર વાળા બાલિકાનો તો ખુરો શોષ પણ કર્યો નહીં તેણી ઇંદોર નથી એટલેજ માત્ર પત્તો લાગ્યો, પણ તેણી હાલ ક્યાં છે? કેવી રિયતીમાં છે? તેની તપાસ મારે ન કરવી જોઈએ કે?”

ચંદ્રકાંત ઇઝીએચર ઉપર વિચાર કરતો પડ્યો. બહારથી શીતલ પવન આવતો હતો. જેથી તેના તપેલ મગજને કંઈક ચાંતી મળતી, તેને નિદ્રાનું ઓકુ આવી ગયું, એટલામાં તેને એક સ્વપ્ન પડ્યું. પોતે પંડીત સાહેબની મેડી ઉપર હોહાને, સામી અગાસીમાં પોતે તેણીનું ચિંતન કરતો હતો તેણી પોતેજ ચંદ્રકાંત સામે આવી ઉભી છે, એટલે પોતે તેણીની પાસે જવા આગળ વધે છે એટલામાં પછવાડેથી કોઈએ હળવેથી ખભાપર હાથ મૂક્યો એટલે પાછું વાળી જોતાં કુમુદ દસતી ઉભી છે. તેણીને હાથ છોડાવી પોને અગામી તરફ જોવા લાગ્યો પણ ત્યાં કોઈ નહતું! ચંદ્રકાંતની નિરાશા ચમ્કેલી જોઈ કુમુદ હસી પડી—

આટલો દેખાવ જોઈ ચંદ્રકાંત જાગી ગયો. ફરી તેજ વિચાર પાછા માયામાં ધુમવા લાગ્યા. ગમે તેમ કરી એ ઇંદોરવાળી બાલિકાનો પત્તો મેળવવોજ એવો નિશ્ચય કરી તે ત્યાં ઉઠ્યો. ‘દિન્દુસ્તાનના લુદા લુદા પ્રાંતોમાં ફરી જનસમાજની રિયતી અવલોકન કરવાની પોતાની ઇચ્છા છે.’ એમ બાહ્ય અંગે દરજાવી બવે સાહેબ અને કુમુદની રજા લઈ, તેણે જોઈતા સામાન સાથે મુસાફરી રાર કીધી.

બોળા કુમુદ અને દેશોન્નતીના વિચારોમાં ઘેઘા જનેલ બવે સાહેબ ચંદ્રકાંતના માયાવી વિચારોમાં બોળવાઈને ફસાયા.

(૭)

પંડીત સાહેબની તખ્તીયત જરા નરમ હોવાથી, શાંતાબાઈ પોતાના પતિ ક્ષુશે સાહેબ સાથે પીયર આવેલ હતી. ક્ષુશે સાહેબ વિદ્યાબ્યાસંગી અને પ્રસિદ્ધી પામેલા એક સારા રાજસ્થાનના કારભારી હતા. તેમનો વિચાર દેટલાક યોગ્ય કાયદાઓ બાંધીને રાજ તથા પ્રજા બન્ને ઉત્તનિજે પહોંચે એમ કરવાનો હતો. અને તેને માટે અનુભવી વિદ્વાન માણસોની તેમને આવશ્યકતા હતી. એટલે પંડીત સાહેબની સુચનાથી આ વાત તેમણે બવે સાહેબને કહી. બવે સાહેબના મુગ વિચારો દેશોન્નતી કરવાનાજ હતા. તેથી તે વાત તેમણે માન્ય કરી વળી શાંતા બહેનની કુમુદ સાથે એટલી બધી પ્રીતી બંધાઈ કે તેના વિના તેણીને ધડીભર પણ ચેન પડતું નહતું.

“હા. હા. પણ અમારી થોડી હકીકત આપશ્રીના જાણવામાં આવશે એટલે તે ખાતરમાં આશ્ચર્ય લાગશે નહીં. અમે વડોદરા છોડ્યા પછી એક વરસે મારા બાપુ ગુજરી ગયા. માફ લગ્ન પોતાની નજર આગળ થાય તો સારું, એવી તેમની બહુ ઇચ્છા હતી, પણ તે પુરી થઈ નહીં, અને પાછળથી મારી માતૃશ્રીને મારા લગ્નની શીકર થઈ પડી. અમારા પડોશના એક ગૃહસ્થના બેલાવવાથી ગ્વાલીઅરના બેચાર ગૃહસ્થો મને જોવા આવેલા, તેઓ મને જોઈને ખુશી થયા. વેવિશાળ નહીં થયું. અને અમુક મુરતપર આવી જોળ ખાઈ કપડાં ચઢાવી જવાનું હતું જતી વખતે તેમથી એકે પુછ્યું.” બાળાં તને કાંઈ માતા આવડે છે કે? મને તે વખતે કાંઈ સમજણ નહતી, એટલે હા કહીને તુરત મને ગમતો ‘દિલ નહીં લગતા’ એ વાગેશ્વરી રાગમાંના ખ્યાલ આવે શરૂ કર્યો. તે સાંભળી એ આવેલા મંડળના મોઢાપર તિરસ્કારની છટા દેખાવા લાગી કાંઈ પણ બોલ્યા વગર તે ત્યાંથી ઉઠી નીકળ્યા. અને જેની તેની પાસે આ ખ્યાલ ટાપ્યા ગાનારી છોકરી સસારશું ચલવાની કપાળ? કવિદ્રાની પલિવતા આમ કહેવા લાગ્યા. આવી વાતો આખા ગામમાં પ્રસરતાં કાંઈ વખત લાગતો નથી. પાછીના પુરે માફક એ વાત સર્વે જ્ઞાણ એટલે સધળા પછી મારી ટીકા કરવા લાગ્યા. મારા લગ્ન હવે શું થશે એવી મારી માતાને ચિંતા થઈ પડી આ હકીકત મારા મામાશ્રીના જાણવામાં આવી એટલે તેમણે મને પોતા પાસે બોલાવી લીધી. અને મારી બાને કહેવાવ્યું ‘છોકરીની તું જરા પણ ચિંતા નહીં કરતી. એ મારીજ દીકરી છે એમ હું માનું છું? પછી તેમણે મને ઘેરજ ઈંગ્રેજી શીખવવા મોકલ્યું, પણ મારો અભ્યાસ પુરો થતાં સુધી તેણી બિચારી છવવા પામી નહીં.”

બોલતાં બોલતાં કુમુદનો કંઈ ભરાઈ આવ્યો વિષયાંતર કરવા માટે તેણી બોલી—“પણ હવે કોઠો કંઠો પડી જશે નહીં કે પછી? વેલાસર એકવાર તે પી તો લેવો હતો ને !”

તે દિવસે રાત્રે નાસ્તા પાછી આટોપી, ખર્ચ અને ડોક્ટર સાહેબ સાથે જંગલામાં પોતાના પ્રવાસની અંદર બનેલી વિનોદ પૂર્ણ વાતોનું વર્ણન કરી ચંદ્રકાંત કુમુદને સંતોષ આપતો હતો. પ્રીતી વિષયની ચર્ચા શરૂ થતાં વખત કેટલો જલદી પસાર થઈ જાય છે, તે જણાવું નથી. બોલતાં બોલતાં અર્ધ રાત્રી વ્યતિત થઈ.

x

x

+

x

“હીંક ત્યારે એકાદી અમીની ચીજ સાંભળવા લો. એટલે આ પરીશ્રમોનું નિરસન થયું એમજ હું માનીશ” ચંદ્રકાંત કુમુદ તરફ જોતાં હસીને બોલ્યો—

“મારી ના નથી પણ—”

“પણ હારમોનીયમ કે સતાર તંબુરા વિના ગાવું નહીં એમ નિશ્ચય કર્યો છે કે શું?”

“ના એમ તો કાંઈ નહીં, પણ કહ્યું ઉરતદ્દળની છોકરીનું સંગીત સાંભળતાં કેમ વાર જોશી સાહેબની કેળવણી લાજેજ સંભરી આવે ! અને ફરી તેણીના શોષ માટે ધરનાર છોડીને આખા દિવસનામાં રખડવાની પાછી લહેર ચડી આવે તો !” કુમુદ હસતાં હસતાં બોલી. અને પોતાના મધુરકંઠથી જેજેવતી રાગમાં ગાવા લાગી—

“ મધ્યમત આદ્ય, સંખ્ય, સુખદાદ્ય
તે મોહી પવન બહે, સીતલ સુગંધમંદ-મધ્યં
પ્રકુદિસલ-કુન્જ બન, પાલવ નવલ સખન,
તેમોહી રસીક-રાજ, ગંગન આનંદકંદ-મધ્યં ”

જુવે સાહેબ વગેરે પોતપોતાના મિત્રાના પર નિદાવણ થતા ગયા એટલે આ વખતે ચંદ્રકાંત તથા કુમુદ બેનનેજ હતા. કુમુદનાં સુકઠથી ગવાયેલ સંગીતથી આખો ઓરડો નાદશ્વસમય બની ગયો અને તેથી ચંદ્રકાંતની પ્રેમજ્યોતી એકાંત અવાસથી શતેજ થતાં તેણે વિવેકશૂન્ય બની કુમુદને દદાસિંગન આપી હિંમત હૃદયમાં પ્રેમોર્મીની જાગૃતી કરી.

શેરવીની જીવનવણીમાં ભ્રમીત થએલ ચંદ્રકાંત હવે શુંથી પર આવ્યો; હારના ગવૈયાથી કે-વા તેજ નેશી, સાહેબની લાણેજ કુમુદ છે. અને તેથી પ્રેમ વિનવું, શુન્યવત લાસવ્ર લગ્ન હવે સુખકરજ છે એવી તેને ખાત્રી થઈ. પ્રેમોર્મીની જાગૃતીમાં જોજોવંતીના મધુરા સુરો ચંદ્રકાંતના હૃદયમાં ચિતરણ થા તે કાવંમને મારેજ રહ્યા અને છેલ્લી હુકમાં નૃસિંહરાજ રાજત આનંદ કંદ એ પ્રમાણે સંગીત અને શૃંગારમિત્ર ચંદ્રકાંત કુમુદ સાથે સંતોષથી મૃદ સુખ્ય અનુભવવા લાગ્યો. અસ્ત.

નવીન વર્ષની મી. આહવાળાની

ડાયરી બુકો તુરતજ મંગાવો.

પોકેટ ટાઈમર મોડી સાઈઝની ફક્ત ૮-૫-૦ અને ૦-૮-૦ની ટીકાટો બીકો, ૭૫માં વર્ષની જુની અને જાણીતી ડાયરીઓ ફક્ત આજ છે એકદમ (સ્પેશ) સાઈઝની મી આહવાળાની ડાયરી માટે ૮-૩-૬માં. ન્હાની મોડી ફરેક જાતની રોજમેજો તથા અર-ધીઆના પણ ઓરડર મોકલાવશેજી કાફાયત દરથી મોકલો દેશુજી.

જ્ઞાન વર્ધક પુસ્તકો વાંચો.

શ્રી મુક્તશાસ્ત્ર કાલીદાસ પદીતની ૫-૦-૦. અર્થશાસ્ત્ર હિંદુસ્તાનનો વૈષ્ણવ ૬-૦-૦
૬ અંધોના સંગ્રહ ૯૫૦ પૃષ્ઠોનો મથ. મુલકાન્ત ગોટા લક્ષ્મી ૨૭-૦-૦
શ્રી ભગવત ગીતા તત્ત્વ ભોધ ૦-૪-૦. જાદુજી કૈાતક સંગ્રહ કાઠોના ૦-૦-૧૨-૦
દુખનીવારણ અને કણનકણ ૦-૧-૦ જાત કાલકાર લલિત્ય દર્પણ ૦-૬-૦ વીગેરે પુસ્તકોનો ઓર્ડર નોંધાવશેજી.

ક્રમ વંશનજી પરમાનંદ આહવાળા

જીકસેલર ૩૪૧ કાલબાદેવી રોડ અંબઈ.

વેદાન્તનો સર્વથી મહોદી સરલ, અને ઉત્તમ રૂ. ૧૯, નો અંથ માત્ર ૫, માં!
આદિકવિ શ્રી વાલ્મીકિ મૂનિ પ્રેષીત.

શ્રી યોગવાસિષ્ઠ. મહારામાયણ.

વેદધર્મ સભાવાળા ઉત્તમ ભાષાંતરની નવી આવૃત્તિ.

મહોદી એ ભાગમાં—પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૧૦૦

પ્રત્યેક શ્લોકના અંક, શ્લોક ૭૦ રતલી માં કાગળ, મહોદી (ચિટ) ટાઈપ તથા
પાકાં મુદ્ર સોનેરી પૂર્ણ મૂલ્ય-પ્રથમ રૂ. ૧૮ હતા તેને બદલે

માત્ર રૂ. ૬ અને તરતમાં આહુક
થતારને માટે માત્ર રૂ. ૫, જલેવાશે.

ભાગ ૧ સો તૈયાર છે. પૃષ્ઠ ૯૩૦.

એમાં-વૈરાગ્ય, મુમુક્ષુ, ઉત્પત્તિ, અને ઉપશમ એ પાંચ
પ્રકરણ છે. મૂલ્ય રૂ. ૩) પો. ના જુદું.

ભાગ ૨ જે આવતે વર્ષે નીકળશે,

પૃષ્ઠ સંખ્યા શુમારે ૧૧૫૦, એમાં નિર્વાણ પ્રકરણ
આવશે. મૂલ્ય રૂ. ૩) પો. ના જુદું.

અને ભાગ લેવા ઇચ્છનાર પાસે પ્રથમ ભાગ સાથે તરતમાં રૂ. ૩, અને બીજો ભાગ
નીકળતાં રૂ. ૨, મળી રૂ. ૫, લેવાશે. પોસ્ટેજ દરેક ભાગનું જુદું.

માત્ર પહેલોજ ભાગ—લેનાર પાસે રૂ. ૩ અને વૈરાગ્ય આખર સુધી રાખ લેવાશે.

ફેલ્ડે રસ્તે—અર્થતા ના સાથે મૂલ્ય પ્રથમ મોડલી આપેથી તેટલાજ ખર્ચમાં આવશે
પોસ્ટ ફેલ્ડે રસ્તે મંગાવનારે—આ પત્રના નામ સાથે અમદાવાદ જ લખવું.

સસ્તું સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય,—મુંબઈ નં. ૨ અને અમદાવાદ

સુરત એજન્ટ મંગળદાસ હરકીશનદાસ જુકસેલર્સ ભાગતળાવ.

પી. વી. મહેતાની કો. પાસેથીશે.

ચંદ્ર મકાશ.

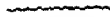

કલા ઉ-માર્ગશિર્ષ ૧૮૭૦-૨૧મર

તત્રી તથા પ્રકાશક

મલુશંકર તરભેરામ વ્યાસ.

ચંદ્રમકાશ ઓફીસ, બાગાનલાલ, મુરત

વાર્ષિક લઘુકાવ્ય કૃષિ સવા પોષ્ટેજ સાથે

છટક નક્કલના આના બે

The 'Lakshmi Art' Bombay

જળશુદ્ધિ આરોગ્ય આપનાર તદ્દન વનસ્પતિમાંથી બનાવેલું.

કેશરી જીવન.

આ સ્વાદીય ચાટણના સેવનથી ધાતુ સંબંધીના તમામ રોગો તથા સ્ત્રીઓના ગર્ભાશય સંબંધના રોગોનો પણ નાશ થાય છે તે તદ્દન વનસ્પતિમાંથી બનેલું છે. અને તેનું સેવન કરનાર મનુષ્ય સંપૂર્ણ આરોગ્યવાન થઈ રહે છે. વધુમાં દેન્ડ્રીયલ મંગાવો. કીમત ૦૧ રૂનસના ૩૦૫૫ એકનો કીમત રૂ. ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ શુદ્ધ

અંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ, લાગાતળાવ-સુરત

સુપ્રસિદ્ધ મોરબી આર્યસુબોધનાટક મંડળી તરફથી લગવાલા દરેક નાટકોના ગાયનો તથા લાવણ સહિતની ચોપડીઓ આ પત્રની ઓફીસમાં મળે છે. લીસ્ટ મંગાવો.

હાલમાંજ પ્રગટ થયેલું નવીન માસિક.

અક્ષભટ્ટ મિત્ર.

આસ અક્ષભટ્ટ બધુઓની જ્ઞાતિ સેવાના ઉદ્દેશથી પ્રકટ થતું તથા બીજા વ્યાવહારિક વિષયોને ચર્ચનાર માસિક વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧-૦-૦ નમુનાનો અંક મફત.

વ્યવસ્થાપક-અક્ષભટ્ટ મિત્ર.

આમલીરાન-સુરત

ઇન્દુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ.

(સસ્તી-દેશી દવા બનાવવાનું સ્થળ.)

દરેક વનસ્પતિનાં ચૂણો અને દરેક દેશી દવા તૈયાર કરી આપવામાં આવે છે.

નમુનાને માટે એક આનો ખર્ચો ખાત્રી કરો.

દરેક શહેરમાં પ્રમાણિક એજન્ટોની જરૂર છે.

ઓફીસ અને શોરૂમ
ચાટાના પૂલ પાસે સીટી
પોસ્ટ ઓફીસની સામે—સુરત

નમુના પ્રાપ્તિલિસ્ટ માટે લખો.

શિવશંકર અને કંપની.

આ માસિક પત્ર અમદાવાદ થી 'સત્યવિજય' પ્રસર્માં શા. સાંકલય દ હરીલાલે છાપ્યું.

સસ્તું સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય, —મુંબઈ નં. ૨ અને અમદાવાદ

સુરત એજન્ટ મંગળદાસ હરકીશનદાસ બુકસેલર્સ લાગાતળાવ.

પી. વી. મહેતાની કું. પારસીશેરી.

શ્રીરત્નાવય.

ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ, સુરત.

The Lakshmi Art, — Bombay

સર્વસાહિત્યવર્ધક કાયાલિચ, — મુખ્ય નં. ૨ અને અમદાવાદ
સુરત એજન્ટ મંગળદાસ હરકીશનદાસ શુક્લેશ્વર ભાગતંગાવ.
શ્રી વી. મહેતાની પ્રા. પાસીથેરી.

ચંદ્રપ્રકાશ.

કલા ૭

માર્ગશીર્ષ ૧૯૭૦.

રશ્મિ ૨.

॥ ૐ શ્રી ॥

સર્વત્ર શાંતિ.

૫૬ શ્લોક ૫૫૬.

- શાંતિ શાંતિ વિશ્વે વ્યાપી; મનમતિ ધ્યો તેમાં સ્થાપી;
શાંતિ કેરા જાપ જાપી, (રહો) શાંતિથી રંગાપ;—
શાંતિ રૂપ ઇશ લેહાય, ખાલી અણુ ન જેનો કયાંય.
- ગુપ્ત પણે સર્વ માણ. શાંતિ મુખદાઈ;—
શાંતિ જીવન આપનારી, ભવનાં દુઃખ કાપનારી. ;
ધન્ય જેણે શાંતિ ધારી, (તેને) રહું ન ભ્રમવું કાંઈ;—
શાંતિથી સહ પ્રાપ્ત થાય, અશક્ય એવું રહે ન કાંઈ,
શાંતિનો ભારે મહિમાય જાણો (તે) માર્ગે ધાઈ;—
શાંતિ વિના જીવન ધિછ, જીવન રત્ન ન એ હકીક. ૧
માટે કહું છું આજ હીક, શાંતિ લેજો સ્વાઈ;—
- શાંતિ ગ્રહે તો જાપ થાય, દશદિશ ત્રિભુવનની માંડ.
શાંતિ સામર્થ્ય ના કયાય. અપરીમીત છે ભાઈ;—
જે જનો ઉર શાંતિ ખ્યાલ ઉન્નતિ ભવમાં તેની થાય.
સધણે એક સ્વરે વદાય, રહો શાંતિ નદીમાં ન્હાઈ;—

૧ શાંતિ વગરનું જીવન રત્નરૂપી જીવન નથી પણ હકીક કહેતાં પૃથ્વર રૂપી જીવન છે. ૨ જેની મર્યાદા ન થઈ શકે તેટલું વધારે. ૩ ધ્યાનકરે.

કુદરત અને મનુષ્ય.

કુદરત મનુષ્યને આદેશ્ય રહેવાનું જ્ઞાન આપે છે. ત્યારે મનુષ્ય હાથે કરી તેના નિયમનો ભંગ કરી વ્યાધિનો ભોગ થઈ પડે છે.

કુદરત મનુષ્યને તેના માર્ગમાં વહન કરનારને નહું નહું. દેવી-સ્કુરણ કરાવીને અપૂર્વ બળ આપે છે. પણ તેના માર્ગમાં ચાલી મનુષ્ય બળ અને જ્ઞાન વગરનો થઈ પડે છે.

કુદરત તેના આશ્રય દાતાઓની પ્રગતિ કરે છે. ત્યારે મનુષ્ય તેનો આશ્રય છોડી વિપર્ય ગામી થાય છે.

કુદરત પ્રાણી માત્રનું સર્વજ્ઞ કરનાર એક માતા સમાન છે. તેને છોડી મનુષ્ય અન્યત્ર જ્યાં-ત્યાં ભટકી પોતાનો નાશ થવાનાં કારણો પોતાની હાથેજ ઉભાં કરે છે.

કુદરત નિત્ય સારું કરવાના સ્વભાવવાળી હોય છે. ત્યારે મનુષ્ય તેના સ્વભાવને પિસરી પોતાના સ્વભાવથી દુઃખના અનુભવો કરે છે.

આમ હોવાથી કુદરતને અનુકૂલ થાઓ, તેનાથી લેશ માત્ર પણ પ્રતિકૂલ ન બનો. કુદરતના નિયમોનું જ્ઞાન સંપાદન કરી તેને અનુસાર વર્તન રાખો, એટલે મોતું અને મુગધી એક થશે.

સસ્તું સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય, — મુંબઈ નં. ૨ અને અમદાવાદ
સુરત એજન્ટ મંગળદાસ હરકીશનદાસ શુક્લેશ્વર ભાગાતભાવ,
પી. વી. મહેતાની કું. પારસીશેરી.

Economy:

Economy is, the art of saving, that which is useful. Saving from what? From misuse and destruction.

We generally understand the term as applied to money or money's worth. We save our things when we apply them to their appropriate purposes. The more we are able to do so the more Economie we really are. We then call ourselves Liberal. We thus see that Liberality is not, as is supposed by some unthinking men, in any way opposed to Economy, but is identical with it. When we however become unwise and use our things for improper purposes we earn the name of a Spendthrift. In this case we misuse our things. On the one hand we lose them and on the other we do damage by accomplishing improper purposes. Liberality is therefore a virtue, but becoming a Spendthrift is a vice. If we do not know proper use of our things we should rather pause till we find it. It is only for the purpose of finding such proper use, and only for so long as we cannot find it, that we have to keep, and protect our things with a view to see that they are used properly at the very first opportunity. This is known as Economy, proper. It is a virtue; but if This is known as Economy, proper. It is a virtue; if we hoard our things notwithstanding that there is immediate proper purpose demanding their use we at once become misers. The actuating phenomena then working upon us is weakness of heart depriving us of all self-confidence and we become pervaded with fear. This state of heart is certainly most undesirable. Things hoarded up keep us always in

fear and anxiety, and eventually either they leave us or we them. We lose the golden opportunity of discharging our duty towards them, viz. allowing them their appropriate and rightful use. This is thus a vice.

We have next to apply the above principle to the Economy of the Time at our disposal. Unlike our money or money's worth Time is not a thing which if allowed to leave us can ever be recovered. A minute of our Life, if not used with wise Economy immediately passes away and then we can never use it. We must Therefore always remain prepared with our plans and estimates for making the most appropriate use of it, and actually so use it.

What is a proper use? Energy is the actuating principle that moves the whole Universe. It is the Deity to whom everything that was, is and will be, owes its Being. Latent, it is limitless and defies all human thought or conception. It is in that phase therefore not the subject either of Word or Mind. It is only when it condescends to become manifest that it assumes a boundary and makes us feel that we cognize it first dimly and as we develop, with a brilliant blaze.

It pervades, as everything else, our own Being as well. We are what it has made us and we shall be what it will make us hereafter. More than anywhere else, we have to realize it at the centre of our heart, The heart is therefore described as the abode of the Deity. Energy is the highest manifestation of God in us. We are and have to be knowingly or unknowingly the most faithful and ardent worshippers of this God in us. Compared to all other forms of

સરસ્વતીસાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય, — મુંબઈ નં. ૨ અને અમદાવાદ

સુરત એન્ડ મંગળદાસ હરકીશનદાસ પ્રિન્ટર્સ બાગતલાવ.

પ્રિ. વી. મહેતાની કું. પાસીશેરી.

worship, this is therefore considered the highest form of worship.

We have therefore our most sacred duty to perform towards this manifestation of Deity, viz. life-energy first appearing to shine forth in our heart and in and through it blezing forth in a variety of phases known as the different functions of the most wondrous and fearful workhouse of our body and mind.

We thus see that we have to approach our different physical and mental functions with serious piety and reverences. It is failing in our duty towards God so manifesting himself to think that we may recklessly use our body in vices or even allow it to become lazy and dormant. We have no right to allow our thoughts to run wild and unsystematic. To do so means incurring the highest displeasure of the Almighty, and yet if we persist we must expect misery—disease and finally death. Here we need the highest phase of the virtue of Economy—The Economy of Energy.

Brother! Cultivate this Economy in its various phases and forms and that is the only one ever unfailing key to brilliant success in all branches of our life.

True Economy consists in using our things, our time, our body, our mind, our heart and everything that we conceive as ours to the highest developement of Energy in us and in our worthy brothers and sisters living with us on this Globe. This is the proper use of that which is ours, and that is our goal in life. May the Almighty give it to you as His most precious gift, amen!

D. N. TRIVEDI.

(H. D. COLLECTOR-) SURAT.

સ્નેહ-લગ્ન.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ પૃથી.)

(૨)

શીરીલાલ બંધારે એટિકમુલેશનની પરીક્ષા માટે અભ્યાસ કરતો હતો ત્યારે તેની પિતાની નોકરી રાજકોટમાં હતી. ત્યાં કેટલાક મિત્રોના સહયાસથી, તથા પુસ્તકોનાં વાંચનથી, તેણે સ્વભાવમાં કેળીતો ફેરફાર થયા લાગ્યો. સત્તર વર્ષની ઉંમરે તેણે આત્મ સુધારણાનું કાર્ય આરંભ્યું, ગુણી પુરુષોનાં જીવન

ચરિત્રો તથા સદ્વર્તન શીખવે એવાં પુસ્તકોં સિવાય તે કદી બીજું વાંચતો નહિ. દિવસે દિવસે વિચારશીલ થતો હતો. અંતઃકરણની વૃત્તિઓની પરીક્ષા કરતો અને ક્ષુદ્ર મલિન ધન્યાઓને વીણી ફેલાવવાને દૃઢ સંકલ્પ કરતો અને દૃઢતા માટે, પ્રભુની પ્રાર્થના નિત્ય કરતો. જેમ જેમ તેની અંતરની ભક્તિ વધતી ગઈ તેમ તેમ જગતની દૃષ્ટિએ જે ભક્તિ મનાય છે તે મુઠક ગાણુ ભક્તિ તેનામાંથી હ્રમ યછ. તેનાં કંઠે બીઓને મન તે અગડતો હતો. તેને સુધારવાને યથાભક્તિ ઉપાયો યોજ્યા અને અંતે નિરાશ થતાં તેમણે એને મનથી કહાડી નાંખ્યો.

એટિકમુલેશનથી જ કિશોરીલાલનો વિધાભ્યાસ અટક્યો. પિતાના ગામમાં રહી નિરંતરનો કલેશ બ્હેરી લેવાની રહેની ધન્યા ન હતી. આથી રાજકોટ છોડી તેણે અમદાવાદ નોકરી લીધી. તેનાં લગ્ન અગાઉથી જ અમેલાં હતાં. પંદર રૂપિયાની દુકાં આવક વડે પણ વર વહુ સુખી હતાં, દુર્ગાં વહુ અશિક્ષિત, છતાં બોળાં ને દયાળુ હતી પતિના મનોરાજ્યમાં ભાગ લઈ જીવણુંતી નહિ. છતાં તેને બધી રીતે સુખી કરવાને યત્ન કરતી ખાત્ર લોકમાં પતિ માસ્તિક અણુપાત્તે તેણે અપતિ-પરાયણ નહય સાંખી શકતું નહિ.

દુર્ગાવહુને પ્રથમ એક પુત્ર થયો. શીતળાનો રોગ અમદાવાદમાં ફાટી, નિકળ્યો તેમાં એ ખાળકનું મૃત્યુ થયું. ધરમાં જળાવાનું પૂર્ણ થયું નહિ, તેથી એ ખાળક ન બચ્યો એવો કાલ દુર્ગાવહુના દિલમાં રહી ગયો. પણ મરતા સુધી તેણે પતિને જાણાવ્યો નહિ.

બીજે વર્ષે તેને એક પુત્રી થઈ. કિશોરીલાલનાં મિત્રો અને સગાં કહેવા લોગ્યાં કે હવે એની મેળે ટૂંકણે આપશે. જોઈશું તો ખરાં કેમાં સુધી વ્યાત જન. તેથી અંતમાં રહેવાય છે.

સસ્તુ સાહિત્યવર્ધક કાગલિય, — મુખ્ય નં. ૨ અને અમદાવાદ

સુરત એજન્ટ અંગળાદાસ હરકીરામદાસ કુકસેલસ ભાગાતગાવ,

પી. વી. મહેતાની કા. પારસીશેરી.

કિશોરીલાલની સ્થિતિમાં સારો ફેરફાર થયો હતો. પચાસનો પગાર મળતો એટલે માથાપ અને અન્ય કુટુંબીઓ ત્હેની સાથે મેળા રાખતા.

કાન્તા આઠ નવેક વર્ષની ધર્મ એટલે ત્હેના લગ્ન માટે તાકીદ શરૂ થઈ. કિશોરીલાલે બેએક વર્ષ તો ખેતી રાખ્યું. ચારે તરફથી ત્હેના ઉપર દબાણ ચલાવ્યું. માતાપિતા અને પત્ની સર્વ ત્હેને કમરવાન લેખતાં. દુર્ગાવલ્લુ, પણ પ્રસંગે પ્રસંગે કાન્તા ન હોય ત્હારે એજ વાત દહાડતી.

“બંધુ છોકરીને પરણાવ્યા વિના છુટકો છે? એ તો પારકું ધન ક્યાં સુધી આપણે ત્યાં રહે? લોકનાં મહેલોં નથી સંખ્યાતું ત્હમારે કાંઈ સાંભળવું પડે છે. અમારે બધાંનું સાંભળવું ને રાવું. ત્હમે કહો તે ત્હમારું એ સાંભળવું અને ખીજાનું ચે. છોકરીને મ્હોડે મ્હથડાવી છે. એવડો તો છોકરાને ચે ન લડાવાય. ના કલું કે એને પેણ વાણ—બંધુ નામે નથી આવડતું—તે એને ના શીખવાડો. એ સાહેબ લોકની ને પારસીની છોડીએને છાજે. સાસરે ખુરશી પર બેસી વાળ નહિ વગાડાય. આજ બે દહાડાથી રંગની પેટી લઈ બેસી છે. ખાવાયે નવરી નહિ—”

“દુર્ગાવલ્લુએ આગળ લાપણ ચલાવ્યું હશે પણ બાકીનું કિશોરીલાલે ઉધમાં સાંભળ્યું ન્હોતું.”

ખીજે દહાડે રાજકોટથી પત્ર હતો.

“કાન્તાનાં લગ્ન માટે હવે જેટલો વિલંબ કરસો તેટલો ત્હમને પરતાવો થશે. ત્હમે સારો ચોખ્ખો વર શોધવાનું કહ્યું છો પણ સારો તો ન્યાતમાં હશે તેજ. નવા અવતરણે તે કામ લાગવાના નથી. થોડું ધણું ભણેલા છોકરા જલદીથી ચૂંટાઈ જાય છે. ત્હમે નાં પાડી એટલે જલદીથી છોકરાનો વિવાહ ત્હમારાજ સાકુની છોકરી વેરે થઈ ગયો. હજી એક છોકરો દ્વાદ વર્ષની ઉંમરનો છે. ત્હેને બે ત્રણ માર્ગાં આપ્યાં છે પણ અમે ત્હેનાં આપને પટાવી ફેસલાવી રહેવા દીધાં છે. રૂપાણો, ભણેલો, આગળ ભણે એવો અને કાન્તા કરતાં પાંચ છ વર્ષ મ્હોટો એ બધાં વાનાં ક્યાંથી એકમાં મળે.” માટે આ વર ખોશો તો કાન્તાનો વિવાહ રખડશે. માટે વિચાર કરી તાકીદથી જવાબ લખવો.”

આ પત્ર વંચાયો એટલે દુર્ગાવલ્લુએ પોતાનું સમજી ચાતુર્ય વાપરી દીધું. આં સુનાં એક છુટા મૂકી દીધાં. આખરે કિશોરીલાલ હાર્યો. રાજકોટ હાનો પત્ર લખાઈ ગયો.

“કેમ અત્યારે નહીં હા લખીજાને” કિશોરીલાલ ઓઢિસમાં જવા કપડાં પહેરતો હતો તે વખતે દુર્ગાવિહુએ પૂછ્યું.

“હા. લખ્યું. ત્હમે બધાં જાણ્યાં.”

આ શબ્દો બોલાયા ત્હેની સાથેજ તે ચોરડાના ખીલ ખંડમાંથી એક નિઃશ્વાસ સ્વરૂપ સંભળાયે.

કિશોરીલાલે પડદા પાછળ જોયું પણ કોઈ નહોતું.

કાન્તાનો વિવાહ થયો, ત્યારથી એ કુદરતના પંખેરાની ગતિ ધીમી થઈ અને વાણીમાં દીનતા આવી. ત્હેના પરમ પ્રિય હાર્મોનિયમના સ્વર બંધ થયા. કવચિત્ કવચિત્ પિતાની ઇચ્છાથીજ ગાતી અને વગાડતી. ત્હેના કંઠની મીઠાશમાં આદ્રતા વધી હતી. પ્રાર્થના કરતાં પણ ત્હેની આંખમાંથી અશ્રુધારા ચાલતી.

એક વેળા તેણે પોતાનું હાર્મોનિયમ સાફ સુક કરી બંધ કરતાં ગાયું:—

“કલા છે બોજ્ય મીઠી તે, બોક્તા વિણ કલા નહિ,

“કલાવાન કલા સાથે, બોક્તા વિણ મળે નહીં.”

કિશોરીલાલે કાનોડાન આ પંક્તિ સંભળી અને પોતાના દિવાનખાનામાં જઈ કપાલે હાથ મૂકી મર્મભેદક રીતે અશ્રુપાત કર્યો. દુર્ગાવિહુ સાક્ષી હતી, પણ પતિના હૃદયની ચાવીની ત્હેને માહિતી નહોતી પિતા પુત્રીને જોટલું ઓળખાણ હતું તેટલું પણ પતિ પત્નીને નહોતું.

આ બનાવ બન્યા પછી કિશોરીલાલે કાન્તા સાથે વાતચીત બંધ કરી ત્હેની સાથે વાત ચીત્ર કરવાનો કે એને સુખી કરવાનો અધિકાર નથી એમ ત્હેને થયું. “કાન્તા! ત્હારો ઘાત મ્હેં મ્હારે હાથેજ કર્યો છે અને દુર્ગા વહુ! તું પણ એ પુત્રી વધમાં લાગીયણ છે. પ્રભુ એ કૃત્ય તરફ દયાની દૃષ્ટિથી જુએ અને બગડયું સુધારે”! આવા શબ્દો અનેકવાર એના મ્હેંમાંથી નીકળતા.

“મ્હારો કામા કદે અપરાધ, પુત્રી મુજ પ્રાણ” ઈં એ પંક્તિથી શરૂ થતું ગીત કિશોરીલાલ હીંચકે ખેરો ખેરો ગાતો હતો, ત્હાં દુર્ગા વહુ આવ્યાં.

“સાંભળ્યું કે મેકુ દહાડે દહાડે કાન્તિ કેવી ડાહી થઇ જોઈતી! કેવું તોણું ગાળું જોલે છે, એવો પારખી મા કાન વીધે”

આ શબ્દોથી કિશોરીલાલનું હૃદય વીંધાયું ત્હેનું ગરીબ, બોળા દુર્ગા વહુને જાન ન રહ્યું.

સરવુ સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય, — મુંબઈ નં. ૨ અને અમદાવાદ
સુરત એન્ડ મંગળદાસ હરકીશનદાસ શુક્લેશંકર ભાગતગાર,
પી. વી. મહેતાની કું. પારસીસેરી.

કાપર થઈ, ચીરાતે હૈયે કિશોરીલાલ પાઘડી મૂકી બગીચામાં ગયો, દુર્ગા પણ કાંઈક ખશીયાણી પડી ગઈ પણ પગવાર નહીં,

કિશોરીલાલ બગીચાના એક બાંક ઉપર બેઠો હતો ત્યાં-કાંઈ પંદર સોળ વર્ષ ની કીડાસકત અંગ્રેજી કુમારિકા ટેકડા મારતી હોતી પાસે થઈને વીજળીની ઝડપથી પસાર થઈ ગઈ.

કાન્તાની અને હોતી સ્થિતિનો મુકાબલો કરતાં હૃદય બેદાયું.

“આપણાં તે લગ્ન ! લગ્ન એટલે વેપાર અથવા સટ્ટો દંપતી સુખી હોવા દુઃખી હો તો પ્રારબ્ધ ઉપર સોમાથી ધણાંક સમજણાં તો દુઃખી જ થોડાંક મ્હારી પેટે નિભાવી લેનારા અને થોડાંક લાગ્યશાળી જ સુખી.

“પરદેશી સજ્જન ! હિંદુઓ ગાળે જ જીવન કલેશમાં ” ખરેખર આ કૂર સસ છે,

“રૂઢિના ગુલામ ! ” એક પીળે ઉદ્ગાર નીકળ્યો અને બાંક પર મુદ્દિને પ્રહાર થયો.

આવા પ્રકારના વિચારથી જર્જર થયેલા અંતઃકરણથી કિશોરીલાલ ઘેર આવ્યો. કાન્તા મેડીમાં બેસી પોતાની પ્રિય હૃદય-વીણામાંથી મ્હોડેથી ગાતી હતી:—

“કન્યા અનાથ મુકુમાર અનેક હોમી,

“એ રાક્ષસી મુખવિષે જડ આર્ય ભૂમિ !

“તે કન્યાના સદુ સિખા બતી એક એક,

“યારો સહસ્રસિખ અગ્નિ પ્રદિપ્ત છે.”

અગ્નિમાં ધૂત હોમાયુ. ‘કામાર્તને ચંદ્ર દર્શન થયું.’

અપૂર્ણ.

નર્મદાશંકર બાળાશંકર પંડ્યા.

પોતાના કામને જે આજ નહિ કરતાં આવતી કાલ ઉપર રાખે છે તેને સુખ મળવાતો સંભવ પણ આવતી કાલજ રહે છે. અને આ આવતી કાલ એવી છે કે જે કોઈ પણ દિવસ આવતી નથીજ. પણ આનાથી ઉલટું જેઓ પોતાના કામને આજ અને કાલજ કરે છે તેઓને સુખ પણ આજ અને હાલજ મળે છે. કેમકે આજ અને હાલ ઉપર સુખને એટલી બધી પ્રીતિ છે કે તે તેમનો નિવાસ હોય છે ત્યાંથી જરા પણ આધું જતુંજ નથી.

અહા ! આજ અને હાલમાં કેટલું સોમર્થ છે ?

વાલકને.

પ્રગટ્યું પ્રિય બાલ, પ્રભાત રૂઝું,
વિકસ્યું વળી આ અહિં બોમ શુરું.
તપ જીવનનું મુદ્દુ ચિત્ર પ્રિયે,
શુભ કૃતિવડે તહિં ચિતરજે. ૧
કરી અંતર નિર્મલ નીર સમું.
પ્રતિબિંબ તહિં ધરજે પ્રભુનું;
રમતાં, કરતાં, નૃદતાં, ઉંઘતાં,
કર લ્હાણુ સદા મુદ્દુ સ્મિત તણાં. ૨
જગ બાગ વિષે નિરખે વિકસ્યાં,
જહિં શુભ કેસુમ સુવાસ ભર્યાં;
તહિં થી ચૂંટી તે પ્રભુને ચરણે,
જઈને ઉર મંદિરમાં ધરજે. ૩

શાંતિસદન. સુરત. } વી. હ. મહેતા.
૯-૧૨-૧૭.

પ્રગતિના પ્રેમીને.

પ્રેમી પવિત્ર ભાઈ, નિર્દોષતા થી છાઈ,
નિજ જન્મની કમાઈ, કરવા કહો શું ધાર્યું ?
વિધ વિધ છંદિ ધારી, ઉત્કર્ષને વધારી
જીવન સુરમ્ય ક્યારી, ખીલાવવા શું ધાર્યું ?
દુઃખી તને મનેથી, દુઃખી જને ધનેથી
સૌ સુખી થાય તેથી, તેવું કહો શું ધાર્યું ?
પૂર્વે ધણુંક જોયું, જોતાં ધણુંક જોયું,
ખોતાં આ દેહ રત્ન, કરવા કહો શું ધાર્યું ?
મ્હયુ કરાજ કાઢી, મુખને મુખને વધે અમારી
(જો) દુર્ગમ્ય માર્ગ છાંડી, સઘળા કહો શું ધાર્યું ?
ખોયું શરીર યંત્ર, તમને કરે સ્વતંત્ર
સદ્ગુરુશ્રીનો મંત્ર, ગ્રહેવા તમે શું ધાર્યું ?

સત્યેશ્વર.

સસ્તુ સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય, — મુંબઈ નં. ૨ અને અમદાવાદ

સુરત એજન્ટ મંજળદાસ હરકીશનદાસ છુક્સેલર્સ ભાગાતવાવ.

પી વી મહેતાની કુ. પારસીશેરી.

દિવ્ય મુરલી નાદ.

(અનુસંધાન ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૭ થી.)

ગુરુબંધુઓની સંગતિથી ગુરૂના વિચારોના સ્પર્શને વાસ્તવે સહવાસ થાય છે. તે કારણથી તેની સાચી ઉત્તમતા છે. ગુરૂની સંગતિથી પરકીય સંસ્કારો જે આપણને હલકી સ્થિતિમાં ધકેલતા જાય છે તેના ઉપર આપણું વજન પડે છે. તેમ થતાં તે સંસ્કારો દબાઈ જાય છે, ને છેવટે અદૃશ્ય થઈ જાય છે. આ પ્રમાણે બંધનમાંથી મુક્ત થવારૂપ પરકીય સંસ્કારોની બંધનથી કરાવનાર હોવાથી આપણા આચાર્યશ્રી ગુરુ કહેવાયા છે. તેમની સાથે સંપૂર્ણ ઈકંય થતાં આપણે પોતે ગુરૂરૂપ બનીએ છીએ. તે સમયે સત્સંગતિની સિદ્ધિ થાય છે. ઉપચારથી ગુરુ તથા ગુરુ-બંધુઓના સહવાસને સત્સંગતિ કહી છે. કારણ કે તેમની સહાયવડેજ આપણા સ્વભાવભૂત જે આપણાં કર્મો કરવાનાં અવસ્થા છે તે કર્મોરૂપ જે સત્કર્મો તેનું ભાન થાય છે. પરકીય સ્વભાવભૂત જે કર્મો અન્ય વ્યક્તિઓએ કરવાનાં હોય છે તે તેને વ્યક્તિઓની બાબતમાં સત્કર્મરૂપ ભણે હોય, પણ આપણાં પોતાના હિતને માટે તો આપણા પોતાના સ્વભાવભૂત તે કર્મો જોડે અંશે નથી તેટલે અંશે તેને અસત્કર્મો ગણવાનાં છે. છતાં મોહરૂપ અજ્ઞાનથી પરવશ બનીને તે અસત્કર્મોનું આચરણ કરવામાં આપણા શરીર મન આદિ સાધનોનો દુરુપયોગ કરીને આપણા સ્વભાવભૂત કર્મો કરવામાં ખામી રહે છે, તે ખામી આ સત્સંગતિથી દૂર થાય છે.

સદ્ એ શબ્દનો અર્થ જે છે, એટલે જેને માટે નથી એવા શબ્દનો ઉપયોગ કદીજ સંભવતો નથી એવું તત્ત્વ છે. અગ્નિમાં સ્વભાવભૂત તત્ત્વ ઉષ્ણતા છે. અગ્નિને અન્ય યુલો, તપેલી, પાચક આદિ અનેક સંગીઓ નવા નવા આવે છે અને લુપ્ત થઈ જાય છે. ઉષ્ણતા કદીજ અગ્નિથી વિમુખ થઈ શકતી નથી. તે પ્રમાણે લક્ષણા-વી વિચારતાં મારા 'હું' માંથી જે કદીજ વિષ્ટુદ્ધ ન પડે એવું છે તેજ માં સ્વભાવભૂત હોવાથી સાચું સદ્ છે. એ સદ્ગતિ સંગતિ કરવાની છે. તમસ તથા જસથી મોહ તથા વિદ્વેષરૂપે બંધનથી પારકી છતાં પોતાની હોય તેવી પ્રતીતિયો

પ્રતિજ્ઞા કરી રહી છે. તે અસત્ પ્રતીતિને સત્ પ્રતીતિમાંથી વિવેક સાધનવડે વીણી કઢાડવી એ આ નિરીક્ષણ ક્રિયાનું પ્રથમ ક્વ છે.

જ્ઞાનના ખીજ સાધનને વૈરાગ્ય એવું નામ આપેલું છે. ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જે જે હાલ સુધી મારા સ્વભાવભૂત ન હોય છતાં 'છે' રૂપે માનતો હતો તે પ્રતિતિ મોહ એટલે રાગ છૂટતાં જે કેવલ મારા સ્વભાવભૂત એટલે સત્ છે, તે પ્રતિજ્ઞા રાગ એટલે પ્રેમની વૃદ્ધિ થવી એ વૈરાગ્યનું સાચું સ્વરૂપ છે. જ્યારે આપણી વૃત્તિ અહોનિરા આપણા સ્વભાવભૂત તત્વ પ્રતિજ્ઞા વણાં કરે છે, અને અન્ય પ્રતિ કાઈ બળાત્કાર કરે તે છતાં પણ વળતી, નથી, ત્યારે વૈરાગ્ય નામનું જ્ઞાનનું ખીજું સાધન સિદ્ધ થયું કહેવાય છે.

પ્રથમ કહ્યું તે પ્રમાણે મારું પોતાનું જે 'સ્વ' છે, એટલે મારા પોતાના હુમાં મારા પોતારૂપે જે તત્વનો અનુભવ થાય છે, તેનો જે ભાવ એટલે તેની પ્રતીતિ છે તેજ મારો સ્વભાવ છે. એ મારા સ્વભાવમાંથી ઉઠી આવતાં મારાં પોતાનાં કર્મો હું કરું છું ત્યારેજ મને સતોષ થાય એમ છે, એ પ્રકારનાં મે પોતાનાં કર્મોનુંજ અન્ને વર્ણન કર્યું છે, અન્ય વ્યક્તિઓને જેટલે અંશે એ કર્મો તેમના સ્વભાવભૂત તેમણે કરવાનાં કર્મોરૂપે તે અદૃષ્ટ સત્તાથી હોય તેજ મારા સત્સંગીઓ છે. તેમની સાથે સહકારી બનતી યોજનાથી પરસ્પર સ્વભાવભૂત કર્મોના અનુદાનમાં વિશેષ વેગથી વૃદ્ધિગત થતું એ આશયથી મારું મનન આ લેખિની દ્વારા આ પત્ર ઉપર મુકાય છે. જે વ્યક્તિઓના સ્વભાવભૂત આ મારાં કર્મો નથી તેમનાં અંતઃકરણોમાં તેમને માટે જે અસત્ ગણાય તેવા સંસ્કારો પાડવાનો આમા હેતુ નથી. છતાં વિશ્વમ ન થવા પામે તેટલા માટે ક્ષમા કરી તેમને સાવધાન રહેવા વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

મારા 'હું' માં રહેલા સ્વભાવમાંથી જે કર્મવડે બંધાયેલો હું છું, એટલે જે કર્મ કરવાથી કૃતકૃત્યતાનો મને સતોષ મળે એવું મારું કયું કર્મ છે ? હાલ સુધી હું કયું કર્મ કરતો આવ્યો છું તેનો વિચાર હું કરું. અનાદિકાલથી જેની ગણના થઈ શકતી નથી એવા અનેક દેહોમાં અનેક કર્મો કરતો કરતો હું આ દેહમાં આવ્યો છું. આ દેહમાં આવ્યા પછી પણ કાષિક, વાચિક અને માનસિક કર્મો અંસપ્પ કરતો આવ્યો છું.

શ્રી ઇશોપનિષત્માં ઉપર આરભમાં આલેખાયેલા પ્રથમ મંત્રમાં,

સત્ત્વસાહિત્યવર્ધક કાયાલય, — મુંબઈ નં. ૨ અને અમદાવાદ

સુરત એજન્ટ મંગળદાસ હરકીશનદાસ છુદસેલસ બાગાતખાવ.

પી. બી. મહેતાની કાં. પારસીશેરી.

જગત્ ॥ શબ્દોપડે શું મૂલ્યવેલું છે ? જગતિ એટલે વહી જતી એ શું છે ? આ કાયાનો સંબંધ જેના સમયના માપને આધુષ્ય કહ્યું છે. તેજ એ છે. તેમાં રહીને માઈ કર્મ ન કર્યું, તો તે આપું વહી જશે. અને હાથમાં કાંઈજ સાધન રહેશે નહિ. એ જગતિરૂપી કાયામાં જગત્ એટલે વહી જતું શું છે ? શરીરના લિનલિન લાગે પ્રતિ દષ્ટિ કરતાં ચક્રોત થઈ જઈને મૂર્છા લાવે એવાં લિનલિન પ્રદેશોમાં લિનલિન પ્રકારોનાં અનેક કારણોનાં ધમધોકાર ક્રિયાઓ કરી રહ્યાં છે. તેમાં અનેક પ્રકારના પદાર્થો અનેક ઉપયોગને માટે મોટા મોટાની બુદ્ધિનો ચંચુ પણ જેમાં પ્રવેશ કરી શકતો નથી તેવાં તત્ત્વો તથા મિશ્રણો ધમધોકાર અને જાય છે, અને પિંડ અઘાડના સર્વ પ્રદેશોમાં તે તે સ્થાનોમાં દેવતાઓ રહેલા છે તેમના નૈવેદ્ય અર્ચે શરીરંગત વહિવહી વહીને પહોંચાડતો જાય છે. આવેશના સ્થાનરૂપ હૃદય પ્રદેશમાં પણ આ પ્રકારનીજ વ્યવસ્થા ચાલી રહી છે. તેજ પ્રમાણે મારા માનસિક પ્રદેશમાં પણ ભારે વ્યાપારોની ધુન મચી રહી છે. આ સર્વ ક્રિયાઓ થાય છે ને અવપાય છે. એ પ્રમાણે પુનઃ પુનઃ થયાં કરે છે. દરેક ક્રિયાને જગત્ વહી જતી કહી છે, આ પ્રકારની જે દરેક વહી જતી ક્રિયા છે તેનો સદુપયોગ થાય તો યોગ્ય થયું કહેવાય તેનો સદુપયોગ થતો નથી તોટલા માટેજ તે દરેક ક્રિયાને વહી જનાર એટલે જગત્ કહી છે. જે કાર્યમાં તે થાય છે તેને પણ જગતિ કહી છે. ॥ ક્ષતમ્ ॥ શબ્દ પણ ક્ષ એટલે ગતિ કરવી એ ધાતુ ઉપરથી નીકળેલો છે. મારા સ્વભાવભૂત આ દરેક ક્રિયા ક્ષત છે, તેને તપવડે સત્ય એટલે સ્થિર રહેનાર રૂપમાં રૂપાંતર થતાં ક્ષત તથા સંલોભી અભેદ થાય છે ॥ ક્ષતં ચ સત્યચામિદા તપસોઘ્ય જાયત ॥ આ પ્રમાણે જગત્ નામની વહી જતી ક્રિયા તેને સ્થિરતા સાથે અભેદવાળી કરાવી છે. મારા હૃદય સ્વભાવમાંથી નીકળતી વહી જનારીરૂપે દેખાતી ક્રિયાઓનું સ્વ ક્ષત ઉપર આ લેખાયું. હવે એટલું મારે યાદ રાખવાનું છે કે જેને ક્રિયા નામ ઉપર આપું છું તે કર્મ શબ્દનું પથ્ય છે. શરીરઆદિ જે જે કુખ્ય હુખ્યાં અનુભવ કરોવાનારૂપે પદાર્થો તથા તે સાથેના સંબંધો પ્રતીત થાય છે, તે બધુંજ મારી ઉપર કહેલી વહી જતી ક્રિયાઓનું પરિણામ પ્રારબ્ધ આદિ નોમોપડે મારી સમક્ષ મૂર્તિ-માન બનીને ખડું થએલું પ્રતીત થાય છે. તેજ પ્રમાણે હવે પછી પણ પ્રતીત થયા વિના નહિજ રહે-એવી ખાતરી કરી આપે છે.

આ પ્રમાણે વ્યવસ્થાનો દ્વારા મુખીનો અનુભવ છે. હવે શું કરવું ? આ સર્વ ક્રિયાઓનું નિયમન કરનાર તત્ત્વ જે હૃદય નામથી એ મંત્રમાં કહ્યું છે-તે એકલુજ

ન નારી જનાર છે. એ તત્વ તે ક્યું ? મારા હું મારા જે જીવનરૂપે અતુલવાય છે એજ તે તત્વ છે. કાયારૂપ જગતિમાં ચની ક્રિયામાં એ જીવનને સંપૂર્ણ આવાસ આપવો જોઈએ. એ ક્રિયાઓમાંની કેઈ નાની અથવા ગમે તેવી હલકી ક્રિયા હોય તો તેને પણ આ જીવનને માટેજ કરવાની છે. જીવનથી અન્ય દ્રવ્ય યથા આદિ અનાદમ પરિણામના ઉદ્દેશને માટે કરવાની નથી, પણ જે કાંઈ ક્રિયા યતી હોય તે દરેકમાંનો પુરેપુરો અવકાશ નિયમન કરનાર જે રૂક્ષ તત્વ તેને માટે વાપરવાનો છે.

જેને શ્રી ઇશોપ નિષત્તમાં ॥ દશાવાલ્ય ॥ કહ્યું છે તેનેજ ઉપર લખેલા શ્રી ભગવત ગીતાના બીજા મંત્રમાં 'વિસ્તારથી સમજાવ્યું' છે. હે અર્જુન ! ભૂત માત્રના હૃદય પ્રદેશમાં એ ઇશ્વર એટલે નિયમન કરીને પાંડવ કરનાર તત્વ રહેલું છે. તે સ્થાનમાં રહ્યું રહ્યું ભૂત માત્રને સ્ત્રી સ્ત્રીને વહેવરાવી મૂકનાર પોતાની ચમત્કૃતિરૂપ માયા શક્તિદ્વારા ભૂત માત્રને એટલે શરીરરૂપ પિંડ બનાવેલાં તત્વ માત્રને યંત્ર ઉપર ચડાવીને જેમ ભ્રમણ કરાવી રહ્યાં છે એવું તે તત્વ છે. આ તત્વ તે બીજું ક્યું ? શુષ્ક કલ્પનાથી સંતોષ થઈ શકે તેમ નથી. જીવનનું આરંભક સ્થાન હૃદય છે. વિજ્ઞાન શાસ્ત્રમાં પણ રક્તની અલંત શુદ્ધિ હૃદયમાં થાય છે. ત્યાંથી પ્રસરણ થતાં તે રક્ત મહીન થતું જાય છે. તેથી સર્વોત્તમ જીવનમય રક્ત હૃદય સ્થાનમાં રહેલું છે. શરીરગત ક્રિયા માત્રનું નિયમન કરનાર તથા રક્ષણ કરનાર તત્વ એજ છે. આથી સમજાયું કે જીવનનીજ અભિવૃદ્ધિ માટે શરીરગત ક્રિયા માત્ર મારી થવી જોઈએ. એક ક્રિયા કરીને તે ક્રિયાના ફલમાં મોહ પામીને મારે અટકવાનું નથી. કારણ કે મારો સ્વભાવ જડ નથી. અટકી પડ્યું તે કર્મ મારું સ્વભાવ ભૂત નથી. ॥ જાગમાપાયિ ॥ આવડું અને તરત આપ્યા જવું એ સ્વભાવ પ્રતીત થાય છે. ॥ તેન ત્યક્તેન મુંજીતા. ॥

શ્રી ઇશોપ નિષત્તમાં કહ્યું છે. શરીરગત કાર્યની જીવનના આવાસ અર્થેજ એક આવૃત્તિ થઈ એટલે તેના ફલરૂપ જીવનની કળાની વિશદ્ધિનો ત્યાગ કરતાં તેને અતુલ્યતા, દેવી, રો, પંડી, રો, વોલ, વૃત્તિ, પોતાવલ, ચક્રો, રાખી, મુન્દામી નથી, પણ તે પછીની યોગ્ય આવૃત્તિ તરતજ બીજી કરવાની પ્રાપ્ત થાય છે.

શ્રી ઇશોપ નિષત્તમાં બીજા મંત્રમાં રૂઢ શબ્દવડે જગતિ કહેલી કાયામાં કર્મોણિ એટલે કર્મો જેને જગત્ કહ્યું છે, તેને કર્મોજ કરવાના છે. એ કર્મો કરવામાં જીવવાનોજ એટલે જીવન પ્રતીતિની વિશદ્ધિરૂપ વિકાસ કરવાનોજ

સસ્તુ સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય, — મુંબઈ નં. ૨ અને અમદાવાદ

સુરત એજન્ટ મંગળદાસ હરકીશનદાસ શુક્લેશ્વર ભાગલાવાવ.

પી. વી. મહેતાની કા. પારસીશેરી.

ઉદ્દેશ, રાખવો, એ પ્રકારની આદા જિજીવિશેત્ શબ્દથી શ્રુતિ લગવતિ ડિંડીમ વગાડીને કહી બતાવે છે; આ જીવંત તે પતંગીયાવત ક્ષણિક નહિ, પણ કાર્ત્તસમા એટલે સંખ્યાની સંપૂર્ણતા બતાવનાર જે કાત છે તેવા સંપૂર્ણ સમય સુધી જીવવાનો ઉદ્દેશ રખવાની આદા કરી છે, તેજ વાતને શ્રી લગવહગીતાના ઉપર લખેલા ત્રીજા, સ્લોકમાં વિસ્તારથી કહી છે. (અપૂર્ણ.)

હૃદયેર નટવરજ ત્રીવેદિ.

હજુર ડેખુટી કલેકટર.

મુરત.

પડદામાં છૂપાયેલા પ્રેમીને.

ગઝલ-૬૩૬.

લીધી તમે શું બહાણા ! બાધા ન બોલવાની ?
દીધી મને નિરાશા, શું આંખ બોળવાની ?
જોયા અનેક દેશે, લીધા અનેક વેશે,
કારી ન કંઈ ફાવી, એ શક્તિ તોળવાની !
વાંચ્યાં અનેક શાઓ, સેવ્યા અનેક સંતો,
કુચી નથી જણાતી, તુજ દાર બોલવાની !
મુરમા અનેક આંજ્યા, લઈ જાનની રાક્ષાકા,
દ્રષ્ટિ ન તોય પામ્યા, તુજને વિલોકવાની !
ધરી પ્રેમભાવ ખારા ! મીઠી જીગર હમારાં,
યુક્તિ ન હાય લાગી, તુજ દેશ પહોંચવાની !
જોવા જીગરથી આવી, બોલ બહુ ઉઠાવી,
કારી ન કંઈ ચાલી, પડે છે ઉપાડવાની !
તલસે છે નેનચાતક, બિંદુ નિહાળવાને,
પુણ્યો ન પાર પામ્યાં, પાંપણ ઉઘાડવાને !
જહારી અને હમારી; મુશ્કી મુજ ન્યારી ન્યારી;
ધડીએ છતાં ન આવી, બે બોલ બોલવાની !
મદમસ્ત પ્રેમ-પ્યાલી, આજ્યો હું હાય ગાલી,
દીડી સદાય ખાલી, એ આંખ બોલવાની !

વસન્ત.

સ્ત્રીઓને આવશ્યક જ્ઞાન

અને

તે આપવાના વ્યાવહારિક માર્ગો.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના જુલ ૯ થી.)

એક કન્યાનો જન્મ થયો પછી તે સમજણી વયની થાય છે ત્યારથી જો કે તેને કન્યાશાળામાં મૂકી લઘુવયમાં આવેછે પરંતુ આ-
કન્યાએ શ્વસુર પછા હિંદુ સંસારમાં સમજી અને ડાહી ગણાતી માતાઓ
પક્ષમાં રાખવાના કન્યાને લઘુવય તરફ જોડતું ધ્યાન આપે છે તેના કરતાં
વર્તનનું જ્ઞાન. દ્વિગુણું ધ્યાન તે કામ કરતાં શીખતી થાય તે ઉપર આપે
 છે. કન્યા ધનવાન કુળની હોય પણ માતાને ચિન્તા-એજ
 રહે છે કે વખતે પતિ ગરીબ મળ્યો તો કન્યાને તેના ધરતું, અર્ધું કામ કરવાનું હો-
 વાથી તેને પ્રથમ તો કામ કરતાં શીખવવા ઉપર લક્ષ આપવું જોઈએ. માતૃ
 પક્ષમાં તો કન્યાને કેઈ દિવસ દુઃખ હોય નહીં શિવાય કે તેને ઓરમાન માતા
 હોય. બધા દાખલાઓમાં ઓરમાન માતાઓ કન્યાને દુઃખ દે છે એવું હોતું નથી,
 પણ ઘણા દાખલાઓમાં તો એવું નજરે પડે છે. આથી એક કન્યાને તેની માતાએ
 ને નિશાળની શિક્ષિકાએ જે ખાસ જ્ઞાન સૌથી પ્રથમ આપવું જોઈએ તે શ્વસુર
 પક્ષમાં કેવી રીતે વર્તવું ? એ છે. (૧) વડીલોની આજ્ઞા પાળવી, (૨) સમાન
 અને નાનાં સાથે નમ્રતાથી વર્તવું, અને (૩) યથાશક્તિ શુદ્ધ, હૃદયથી ગૃહને લગતું
 સોંપાયેલું પ્રત્યેક કામ કરવું એ ત્રણ બાબતો. કન્યાએ હમેશાં લક્ષમાં રાખવાની
 જરૂર છે. જ્યાં સુધી તેની સાસુ સશક્ત અને શ્રવતી હોય છે ત્યાં સુધી જો ઉપર
 કહેલા ત્રણ ગુણોમાંથી એકેકમાં લગભગ ચુક થવા પામે છે તો તે કન્યાનો ભાર
 લાગી જાય છે. કેટલેક ઠેકણે સાસુઓ એવી કપરી હોય છે કે વહુઓની દ્રુજોતી
 થયા વગર રહેતી નથી, અને લગભગ સામે ઉચ્ચાર જો તે કરે છે તો સાસુ અંટસ
 રાખી તેને દુઃખિની કરવામાં બાકી મૂકતી નથી. વડીલોની આજ્ઞાપાલનતાને
 નિયમ જગતમાં પુરુષ તેમ સ્ત્રી બન્નેને લાગુ પડે છે. સૂર્ય, ચંદ્ર, તારાગણ, રાત્રિ,

સર્વ સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય, — મુંબઈ નં. ૨ અને અમદાવાદ

સુરત એજન્ટ મંગળદાસ હરકીશનદાસ શુક્લેશ્વર બાગાતશાવ.

પી. વી. મહેતાની કુ. પારસીશેરી.

દિવસ, ઋતુઓ વગેરેને હમેશાં ઇશ્વરની આજ્ઞામાં રહેલી, જેમ જગતનાં લોકો પ્રત્યેનું પોતાનું નિયમિત ઋણ અદા કરવાનું હોય છે તેમજ જગતનાં નહાનાં પ્રાણીઓએ મેહોદાને વંશવર્ત બની ઋણ અદા કરવાનું છે. કેટલાકે એવા મતના હોય છે કે પ્રાણીને પણ વડીલોને દુકાર કરવો ન જોઈએ, લશ્કરીઓમાં પોતાના સેનાધિપતિ માટે એવો નિયમ હોય છે કે તે ગમે એવું ફરમાન કરે તે એકે પણ સામો શબ્દાચ્ચાર કયાં વગર પાલવા તત્પર થવું જોઈએ. આ નિયમ સર્વ સામાન્ય અને સર્વેએ ગૃહણ કરવા યોગ્ય છે. નમ્રતા આ જગતમાં જેવી કાર્યસાધક બને છે તેવો કોઈ પણ શુણ બનતો નથી. ધીમાશયી સમજાવી પડાવીને જો વાત દહેવામાં આવે છે તેથી હુમ્મ્યાના પીર પણ ઠગાઈ જઈ કલામાં રહે છે. માટે એ શુણ શ્રીએ હમેશાં ધારણ કરવો.

પોતાનાથી બનવું કાર્ય શુદ્ધ હૃદયથી કરવામાં ક્ષવિ અપયશ આવે છે પરંતુ નિસ્વાર્થ ભુદિથી ચમીલાં કામો અંતે પણ યશપ્રાપ્તિ કરીએ વિના રહેતાં નથી. "કામ કર્યું તેણે કામણું કર્યું" એ કહેવત અંગે એકંદરશઃ ખેંચી લાગે છે. ઉપર ગણાવેલા ત્રણ મુખ્ય ગુણો ઉપરાંત વડીલોની લક્ષ્ણ (૪) રાખતી, (૫) અસુર પક્ષનાં સર્વ સાથે હળી મળાને રહેવું, તે પક્ષની (૬) નિંદા ન કરવી, (૭) તેના ગૃહ છિદ્ર કદાપિ ઉઘાડાં ન પાડવાં, (૮) મર્યાદા પુરઃસર રહી છોડરવાદ ન કરવી એ પાંચ ગુણો પણ જરૂર તેણે ગૃહણ કરવાના છે એનું જ્ઞાન તે કન્યાને મળવું જોઈએ. એવા કેં કેં પ્રસંગો આવે છે કે જેમાં એક કન્યા અસુર પક્ષમાં શરમ ફારાણું ધૂંકે છે તો તેને દુઃખ વેઠવું પડે છે. લક્ષ્ણ એ શ્રીએના શુણનું આભુષણ છે. સૌંદર્ય સંસારોના, લક્ષ્ણવાળી વહુ ઉપર આદ વંધે છે. તેઓ તે વહુ ઉપર પોતાની પુત્રીના જેવીજ મમતા રાખે છે. સંપીને રહેવાનો શુણ પણ તેવીજ રીતે સુખકર નીવડે છે. કુટુંબમાં એવી શ્રીઓ પણ હોય છે જેઓ પરસ્પર એક બી. જાનું બૂકું એક બીજાની ગેરહાજરીમાં બીજા પાસે ખોલે છે. એક ડાહી વહુએ હમેશાં તેવી નિંદા સાંભળવામાં કે કોઈપણ પક્ષકાર બનવામાં પ્રવૃત્ત ન થવું તેણે સદા એવી નિંદાથી દૂર રહી પોતે જાણે કરું જાણતીજ નથી એમ કરવું જોઈએ અને કોઈ કોઈ પૂછવા આવે તો "હું કશુંજે જાણતી નથી" એમ અત્યુત્તરવાળી પોતાનું સ્વમાન જાળવવાનો લાગ સાધી લેવો જોઈએ. આથી અસુર પક્ષનાં છિદ્રા વેદુ શરૂ બહાર પડતાં નથી એમ સર્વના બદલવામાં આવ્યાથી કુટુંબીઓના ગાઢ

સ્નેહની વૃદ્ધિ થવા પામે છે. ધણી વહુઓ પોતાનું સાસરું જાણે માતૃપક્ષ જેવું જ હોય અને ત્યાં સ્વચ્છંદતાથી વર્તાય એમ સમજે છે. તેઓ ભાં મોટેથી હસવામાં, મોટેથી વાતો કરવામાં, ધમ ધમ ચાલવામાં કે દોડવામાં, માથેથી લૂગાંનો છેડો ખસી જાય તેનું ભાન નહીં રાખવામાં, કેઈ કોઈવાર તો નહું દો સાથે વટવામાં કે એવાંજ અયોગ્ય વર્તન કરવામાં અચકાતી નથી. આમ કોઈ દિવસ થવું ન જોઈએ. પોતે એ કુળની નથી પણ બીજા કુળની છે તથા એ કુળ તારવાને-તેને ઉદ્ધાર કરવાને તેમાં તે પ્રવેશેલી છે એમ તેણે જાણવું જોઈએ. પોતે સદ્ગુણો ધારણ કરી, આસ પાસનાં ને સદ્ગુણી બનાવી; એ કુટુંબમાં પોતાની નામના તેણે કાઢવાની છે એ જાણવું જોઈતું નથી. દુષ્ટમાં સાકર ભેળાવાથી જેમ દુષ્ટ, ગળ્યું અમૃત જેવું બને છે તેમ સુકન્યા જે કુળમાં જાય છે તે કુળ ઉત્તમ બને છે. સકુન્તલાને સાસરે વિદાય કરતી વખત કશ્યપ ઋષિએ આશિર્વાદ અને શીખામણ આપ્યા હતાં કે:—

સેવે સૌ ગુરુને, બને પ્રિય સખી સર્વે સપત્ની તણી;
સ્વામી અવગણના કરે, તદપિતા આડી જગે રાખથી,
ઔદાપ્યે સહુ દાસી દાસ રીઝવે સદ્ભાગ્યથી નાહસે;
આ રીતે ગૃહિણી વદ્ધ બની રહે, આધિજ ખીછુ કુણે;

(રા. બ. ક. દાકારનું શાકુન્તલનું ભાષાન્તર)

શ્રીઓએ સાસરામાં આમજ સમાવાતું છે. શ્વસુર પક્ષમાં આવ્યા પછી, સ્ત્રીનો આખા જન્મનો સાથી બને કોઈ પણ હોય તો તે પતિજ છે. પતિ પ્રત્યે પત્નીના સાસુ સસરા જુદા યજ્ઞ સ્વર્ગસ્થ થતાં અન્ય કુટુંબીઓ વર્તનને લગતું પોત પોતાનાં જૂઠાં ઘર માંડવાની પરંતુ પતિ સાથે તો જ્ઞાન. શ્રીનું જન્મારા સૂધી પાતું પડ્યું તે પડ્યુંજ. આથી પતિ પ્રત્યે પત્નીનું કેવું વર્તન હોવું જોઈએ એ પ્રત્યેક કન્યાએ ખાસ લક્ષમાં રાખવાનું છે. એટલા માટે લગ્ન એ શુ છે તે દરેક સ્ત્રીએ જાણવું જરૂરનું છે. એક કન્યાના હૃદય પટ ઉપર એ પવિત્ર બન્ધનના સસ્કાર અને તેની જોખમંદારીનું ભાન સદાપે અકિત રહેવું જોઈએ. લગ્ન વખતે જે શાસ્ત્રોક્ત વિધિઓ કરવામાં આવે છે તેમાં રહેલા મંત્રાનું સામર્થ્ય સ્ત્રીઓને સંમજાવવું જોઈએ. દેવો, સમાધિ, સગાં વહાલાં-એ સર્વની સાક્ષીમાં, આ હીરની દેખાવમાં નાણુકે પણ

સસ્તુ સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય, — મુંબઈ નં. ૨ અને અમદાવાદ

સુરત એજન્ટ અંગળદાસ હરકીશનદાસ છુક્સેલસ ભામાતળાવ.

પી. વી. મહેતાની કું. પારસીજોરી.

ગુણે દૃઢ અને બળવતી દોરીથી બંધાયેલાં પતિપત્ની, એકબીજાને નિભાવવાનું અને એકબીજાનાં સુખ દુઃખનાં સાથી ધ્રુવને રહેવાનું વચન આપે છે. પત્નીનું બરણપોષણ પોતાના જીવનપર્યંત તાઢ તડકાં વેડીને, ખંત અને મહેનતથી ધન પ્રાપ્તિ કરીને, કરવાનું પતિ વચન આપે છે અને એને આધારે એ તેની ફરજ છે કે તેણે તેને પોષવી-બલે પછી તે ગમે તેવી હોય. એ વચનથી પત્ની, પતિને દુઃખમાં આરામરૂપ થવા બંધાયેલી છે, પતિ તેનું પોષણ કરે છે તે બદલ તેણે તેનેજ વળગી રહેવાનું છે. પતિએ એક પત્નીવ્રત અને પત્નીએ પતિવ્રત પાળવાનું છે અને એમાં જોડો ગાફેલ બની પોતાનાં વચનો ભૂલી જાય છે તે પાપી, વિશ્વાસઘાતી અને દુરાચારી લેખાય છે. સપ્તપદિના એકેકે એક શ્લોકોના એકેકે એક અક્ષરમાં જે દિવ્ય રહસ્ય રહેલું છે તે સંલગ્નથી એકત્રિત થયેલા યુગલને બહુજ બન્ધનકર્તા છે. માટે પત્નીએ એ લગ્નની સાર્યકતા કરવાના હેતુએ પરિપૂર્ણ કરવાને લગતું જ્ઞાન મેળવી લગ્નથી ઉપસ્થિત થયેલી પોતાની જોખમદારીઓ સમજવી જોઈએ. કવિ ટેનિસન લગ્નને કેવું ગણે છે ? તે કહે છે કે:—

“ Oh ! there is something in marriage
like the veil of temple old,
That screened the hof of holies
with blue & purple & gold !
Something that makes a chamber
where only the one may come,
A sacredness, too and a silence
where joy that is deepest is dumb. ”

લગ્નને આપણા ઋષિ મુનિઓ પવિત્ર બન્ધનરૂપ ગણી ગયા છે એટલુંજ નહીં પણ સમજી અંગ્રેજ લોકો પણ તેને તેવુંજ ગણે છે. અંગ્રેજ લોકોમાં તો પુનર્લગ્નનો ચાલ છે પણ જોડો લગ્નને પવિત્ર ગણે છે એવા કાલા, સમજી અને જ્ઞાની, વિદ્વાનો તથા કવિઓ તેને જેવું તેવું સમજતા નથી એ કવિ ટેનિસનની ઉપરની કવિતાથી જણાશે.

(અપૂર્ણ)
સદ્વિલાસી.

બ્રહ્મચારીમનુ.

૧
ઉપવીત સંસ્કાર પુકત મનુજ થઇ ને,
જતા વને શિષ્ય આત્મા યરની ધરીને;
વેદ મન્ત્રે માર્ગન કર્યું સ્વદસ્ત તાતે,
દીધી શુભાશીષ સંજલ નેત્રે મુમાતે.

૨
સંસારને કાણીક મુખદ મહાધોગી સ્તમજ;
દ્રષ્ટિ કાણુ નવરોકતાં આલ્યો, પ્રીયા પ્રીય ત્યજ,
જદાણુય શિષ્ય દોસે છે દૂર થકી રાશી પુજ;
ને જાણે શુભ સંકેત ભાલ ત્રીપુંડ દ્વારા કરે છે.

૩
કમળહુને કરમાં ગૃહીને;
બાધા મ્મરને શરીરે ધર્યું છે,
સહસર મન્યો રક્ષે મુખીને,
બની અતિથી વનનો જ આવે.

૪
અમીત યયાં પ્રાદ પ્રયાણુ કરતાં,
તદપિ દ્રષ્ટે ન પડી વનની સીમાડી;
થયો પીડીત તૃપાથી મધ્યાન્હ આતાં,
બાકુલ બન્યો જલાશય ના નીહાળી.

૫
તૃપાણું છે ભુમપ્પલ પ્રભાકરે રહિમ રેલી,
વિરમ્યો વૃક્ષાશ્રમે યોગી ઉજ્યુદ આસ નેલી.

૬
પ્રસરી રહ્યો ઉજ્યુ વાત જન્દાંય;
વળતી નથી શાન્તિ તને જરાય,

સરતુ સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય, — મુખ્ય નં. ૨ અને અમદાવાદ

સુરત એજન્ટ મંગળદાસ હરકીશનદાસ શુકસેવક બાગાતબાવ.

પ્રી. વી. મહેતાની કું. પારસીશેરી.

એકો ન એકો ધડી એક ત્હેંપ;
પન્થે વિચર્યો ઉઠીને ત્વરાય.

૭

વન લીલા તાંહું દર્શન કરતો,
તૃણપર્ણા દિને કરથી સ્પર્શતો;
ગીરી ગુફાપર ચ્હડતાં પડતો,
બચી સરોવર તટ આવી ઉભો.

૮

કાઠર તૃણ મૃગો ચરી રહ્યાં છે,
કો મચ્છ આશે ધ્યાનરૂપ બગો થયાં છે;
સ્વચ્છંદ શુક પકિત સરીરે વહે છે,
કે કલાધર કલાધી કલા કરે છે.

૯

તપસ્વી અશ્વત્થ વટ;
બકુલ પારિજાતક,
અનુસ આમ્ર દ્રક્ષ,
કદલી જમ્બીર જામ.

૧૦

સન્નિધાર્ય ઉત્તિષ્ઠ યદ્ જન પરવાદિતું હિત સાધે,
નીહાળી લીલા કમલ ભુંગ નાવ નીરની મુક્ત મન્ત્ર જાપે.

૧૧

યદ્ નિવૃત્ત સ્નાન ધ્યાતે;
પેખેજ વીશ્વલોલા અતેરી,
હવે 'દીકું' શુભ વત્સ બાળ,
છે દરૂં સહ મીત્ર અપિકુમાર.

૧૨.

વહુ અશ્રુ ઝરણુ ચતુર્થ હુમળતાં;
પ્રણય ભર્યું શ્વેત મૌતિક વરણું,
ભેટયા પરસ્પર હૃદય-અંગ ચાંપી;
આશ્રમ તણા કુશલ સન્દેશ વાંચ્યા.

૧૩

હસ્તમાં હસ્ત ગૃહી સાહિત્ય વામ કરે ધરી સવતસ આબ્યા આશ્રમે,
નમી-નમાવી પિતા માતને અપાવી શિષ્ય દિક્ષા બ્રહ્મ-પત્ત સન્મુખે.

૮-૧૦-૧૩

“શારદા” મંદિર

નાણાવટ-સુરત.

શશીશ.

સ્વાગત મંદિર.

બાલશિક્ષક—(ખાસ બાળકો ને માટે પ્રકટ થતું માસિક પત્ર. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧-૪-૦ પ્રકાશક રા. મહાશંકર લક્ષ્મીભાઈ ભટ્ટ શ્રી ગુર્જર સાહિત્ય વર્ષિક કાર્યાલય, વડોદરા) આ નામના માસિક પત્રના દ્વિતીય વર્ષના અંકે અમને અભિપ્રાય અર્થે મળ્યા છે. માસિકની શૈક્ષી તથા તેનું લખાણ બાળકોને ખાસ રૂચીકર થઇ પડે તેનું છે. અને તે તેના પ્રકાશકને અભિનંદનને પાત્ર છે. પોતાના બાળકોને આવા ખાસ બાળક ઉપયોગી પુસ્તકો અને માસિકો વંચાવવાનો ઉદ્દેશ દરેક માતાપિતા રાખવો જરૂરનો છે.

દિગમ્બર જૈન—(તંત્રી રા. રા. મૂળચંદ કસનદાસ કાપડીયા સુરત વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧-૧૨-૦ ભેટના દસ પુસ્તકોના પોષ્ટેજ સાથે) આ માસિક પત્રના સાતમા વર્ષનો પ્રથમ અંક અમને અવલોકન માટે પ્રાપ્ત થયો છે. આ અંક અનેક પ્રકારના વિષયો તેમજ દિગમ્બરી ભાઈઓના ફોટાથી વિભુષીત થયેલ છે. વિષયની પસંદગીમાં પણ રા. કાપડીયાએ ઘણું ધ્યાન પહોંચાડી ઉપયોગી વિષયોજ તેમાં દાખલ કરેલા છે. આટલા જુજ લવાજમમાં આ પ્રમાણે દર મહિને લગભગ ચારથી પાંચ ફર્માતું માસિક નિયમીત રીતે બહાર પાડવા અને તેની સાથે વળી આવા ખાસ મોટા અંકો ચિત્રો અને ભેટના પુસ્તકો બહાર પાડવાના રા. મૂળચંદના સાહસને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ. અને દિવસે દિવસે તેમને તેમના આ સાહસનાં પરિણામમાં અધિક ઉત્કર્ષ પ્રાપ્ત થાઓ એવું ઇચ્છીએ છીએ.

સરલુ સાહિત્યવર્ષિક કાર્યાલય, —મુંબઈ નં. ૨ અને અમદાવાદ સુરત એજન્ટ મંગળદાસ હરકીશનદાસ શુકસેલસ જાગતજાવ.
પી. વી. મહેતાની કું. પારસીશેરી.

સુન્દરીસુખોધ—(તંત્રી અને પ્રકાશક રા. રા. રામમોહનરાય જંસવંતરાય બન્ધુસમાજ, અમદાવાદ. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧-૪-૦) આ માસિકપત્રનો ચાલુ વર્ષનો સ્ત્રી લેખોનો સમિત્ર ખાસ લગભગ બસે પૃષ્ઠનો અંક અમને તેના પ્રકાશક તરફથી અભિપ્રાય અર્થે મોકલી આપવામાં આવ્યો છે. વિવિધ પ્રકારના સ્ત્રી ઉપયોગી લેખો તેમાં ખાસ સ્ત્રીઓને જ હાથે લખાવી આ અંકમાં સંગ્રહિત કર્યાં છે. અને તે સર્વ રીતે તેની ઉપયોગીતામાં વૃદ્ધિ કરનાર છે. સ્ત્રી જાતિની પ્રગતિને માટે ઉક્ત મંડ-
ળના વાજન તરીકે આ સુન્દરીસુખોધ દ્વારા તેના વર્તમાન તંત્રી જે પ્રયત્ન કરે છે તે અવશ્ય સ્તુતિપાત્ર અને અભિનંદનીય છે. મનુષ્ય પોતાની ઉન્નતિને માટે ગમે તેટલો પ્રયત્ન કરશે. પણ જ્યાંસુધી તેણે આ સ્ત્રી જાતિની ઉન્નતિને વિચારી નથી ત્યાં સુધી તેની વાસ્તવિક ઉન્નતિ કદાચ પણ દિવસ થઈ શકવાની નથી. તે ગમેતેટલો ઉચ્ચ ભૂમિકામાં ઉડશે પણ તેનાં એક પગે સોમણી બેડી પહેરેલી હોવાથી તેનાથી બરાબર ઉડી શકાશે નહિ. આપણા દેશના પ્રમાણમાં આ સ્ત્રી જાતિની ઉન્નતિને માટે હજી જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં પ્રયત્ન થતો નથી. હાલ જે થાય છે, તે જોકે પ્રથમના દશક કરતાં સારો છે. તથાપિ હજી પણ તેને પૂર્ણ રીતે ખીલવવાની અને તેના ઉપર દરેક વિદ્વાને ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. શ્રી રામમોહનરાય તરફથી આ બાબત ધ્યાન અપાઈ આ સંબંધ જે પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે તે ધન્યવાદને પાત્ર છે. તેઓના તરફથી જ ગયા સપ્ટેમ્બર માસથી સુન્દરી સુખોધના કદમાં તેના હાલના કદ કરતાં વધારો કરી તેનું સો પૃષ્ઠનું કદ કરી લવાજમ ત્રણ રૂપૈયા રાખવામાં આવ્યું છે. તેના બે અંકો અમને પ્રાપ્ત થયા છે, વિવિધ જ્ઞાનબોધક અને સ્ત્રીઉપયોગી તેના વિષયો તેમજ ખીન્ન અન્ય પ્રકીર્ણ વિષયો ખાસ અવલોકવા યોગ્ય છે અને જનસમાજ તરફથી એ પત્રનો સારો સત્કાર થવાની આવશ્યકતા છે. તેના અધિક અધિક ફેલાવો થાયો એજ પ્રકારની ઇચ્છા રાખી શ્રી રામમોહનરાયના આ કાર્યને અભિનંદન આપી વિરમીએ છીએ.

ઉપયોગી વિચારો.

ગમે તેવા દુઃખના પ્રસંગે પણ પોતાની પ્રયત્નશીલ શક્તિને છોડી દઇ આપણે ઢીલા ઢબ થઇ જવાની કદીજ નહીં. ધણાં મનુષ્યોનો એવો સ્વભાવ પડી ગયો હોય છે કે તેઓ સ્વસ્થ સરખી પણ વિપત્તિનો પ્રસંગ આવતાં ઢીલા થઇ જાય છે. અને જનસમાજને પોતાની મુખાકૃતિ જાણે તેનું સ્વર્થ પાલમાલ થયું હોય તેવી રીતની કરીને દર્શન આપે છે. આ પ્રમાણે જ્ઞાન મુખાકૃતિ લાંબે ફરવાથી કાંઈ કાંઈ તેનો અર્થ સારી શકે તેમ નથી પરંતુ ઉલટું પાછળથી કાંઈ કાંઈ એણે

પ્રસિદ્ધ કવિ-તંત્રી, પ્રભુશંકર તરુભોરામ વ્યાસ.

અમદાવાદ, અમદાવાદીઆ અકલા-મરત.

કરી તેવા મનુષ્યોની ચિંતામાં વધારો કરે છે. અને આ પ્રમાણે હોવાથી વિપત્તિ ઘટતી મનુષ્યને સહજ સમજાયું હશે કે તેઓ પોતાની પ્રવૃત્તિ અવરૂપ કરીને ભુલ ભરેલીજ કરે છે.

મનુષ્ય જ્યારે વિપત્તિ આવતાં ગભરાઈ જાય છે અને તેનાથી મુક્ત થવાનો પ્રયત્ન કરવાને બદલે તેમાંજ પડી રહેવાનો-વિપત્તિ ટળશેજ નહિ એમ માની તેને વસ થઈ રહેવાનો પ્રયત્ન કરે છે. અને તેનાં પરિણામે તેઓ અધિક અધિક વિપત્તિની જાળમાં સંપડતાં રહે છે. માટે ગમે તેવી વિપત્તિની પ્રસંગ આવતાં તેનાથી જંતરાંજન ન ગભરાતાં આવેલી વિપત્તિ ટાળવાનો પ્રયત્ન કરનાર મનુષ્ય સર્વદા વિજયને પામી શકે છે. અને તેવાજ દૃઢ આગ્રહશાળી પુરુષાર્થવાળા નરોજ વંદનને પાત્ર છે.

મોટા મોટા વિદ્વાન અને સમજી મનુષ્યો એમ ઉપદેશ કરતાં જણાય છે કે વિપત્તિ આવે તે વખતે તેને વશ ન રહેવું પણ આ સર્વ માત્ર કહેવાપણુંજ હોય છે.

કેમકે એવાં અનુભવનો પ્રસંગ ભોગજીએ તેમને પ્રાપ્ત થતાં તેઓ પણ ગભરાઈ જતાં માણસ પડે છે. અને તે સ્વાભાવિકવધી પણ સિદ્ધ વાર્તા છે. પણ આવા પ્રસંગે તો તેવા મનુષ્યોએ સામાન્ય મનુષ્યનાં કરતા પણ અધિક ધૈર્યબલને દર્શાવવાની અગત્ય રહે છે. કેમકે જ્યારે એવા મનુષ્યો પોતાનું ધૈર્યબલ ખોઈ બેસે ત્યારે સામાન્ય મનુષ્યો તેનાથી પણ ચારગણ વધારે ધૈર્ય ખોઈ નાખે એમાં જરાપણ સંશય નથી.

વિપત્તિ આવતાં ગભરાઈ જવાથી જો કદાચ મનુષ્યને આવેલી વિપત્તિમાંથી સહજ પણ અંશ ટળી શકતો હોય તો ભલે મનુષ્યો તેનું સેવન કરે. પરંતુ જન સમાજ તરફ દ્રષ્ટિ કરીને જોતાં એમ તો કાંઈ જણાતું નથી. પણ ઉલટું તેનું સેવન કરવાથી હાનિ થએલી જણાય છે. ભારે આ પ્રમાણે લાભને બદલે હાનિના રસ્તામાં જનાર મનુષ્યને મનુષ્ય કહેવો કે કાંઈ ઇતક વર્જનો. ?

આ વિશ્વમાં કાંઈ કાંઈ પ્રસંગો આપણને પ્રાપ્ત થાય છે. કાંઈ પ્રસંગ આપણને હસાવનાર અને હર્ષમાં નાંખનાર હોય છે. તો કાંઈ પ્રસંગ આપણને નિરાશાના ઉંડા ખાગમાં નાંખી દેનાર હોય છે. પણ આ સર્વ પ્રસંગો આપણને કાંઈને કાંઈ ગુમ રીતે ખોઈ કરી જાય છે વિચાર કરવાથી કાંઈ પણ મનુષ્ય આ બાબતને સહજમાં સંગ્રહી શકે તેમ છે અને પોતાને પ્રાપ્ત પ્રસંગ કયા કારણથી આવ્યો તે જાણી શકે છે. હવે જો તે આ વખતે ખોંસ કાળજી રાખી પોતાનો પ્રયત્ન કર્યો નથી છે. અને જો તે પ્રયત્ન સુખ આપનાર હોય તો અધિક અધિક સોંપે છે. અને કુઝ આપનાર હોય તો તેને સ્મરૂળ છોડી દે છે. તો તે મનુષ્યને કુખનાં દેશન કાંઈ દિવસ પણ થતાં નથી.

સરસ્વતીસાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય, — મુંબઈ નં. ૨ અને અમદાવાદ

સુરત એજન્ટ મંગળદાસ હરકીશનદાસ શુક્લેશ્વર બાગાતવાવ.

૩૫ વી મહેતાની કુ. પાસેથી.

સુરત ચોખાની મીલ કંપની લીમીટેડ.

મોટીના દાણા જેવા ? ? ?

ચોખા જુના સસ્તા અને સારા ક્યાંથી ખરીદશે !

સુરત ચોખાની મીલમાંથી.

કેકાણું, રૂઝનાથપુરા—સુરત.

એક નવી નવાઈ.

કપડાંપર નામ ગુણવાની શા માટે કડકુટ કરો છો ? દરેક માણુમના એ. બી. સી. માં એ તથા નાંજુ નામની ફીટ વીલાયતથી ખાસ મંગાવી છે. જે મહા લાઈસી કોઈપણ કપડાં ઉપર ટાંચી શકાય છે. બાર ડબ્બન ફીટના ૧ દાખાની ફીમત રૂ. ૧૦૦ તથા રૂ. ૧૦૦ ગુજરાતી નામ ઓરડર આપવે મંગાવી આપીશું. ટપાલ ખર્ચેનાં આતા જે લાઈસી ગુજરાતી હઈતી રીખને પછુ ધણીજ રાનેકદાર અને શોખાવતી છે. એકદાર મંગાવી ખાતી કરો.

પીરિજશાહ જમશેદજી દી'બુવાળા.

લકી બીલડીંગ, તારદેવ—મુંબઈ.

ધી ગુલામખાખા સ્પીં એન્ડ વીવીંગ કંપની લી.

કાપડના કમીશન એજન્ટ—સુરત.

શાં દોહામાઈ હરમોવીંદદાસ.

બરાનપોરી ભાગળ તથા વરાછાદોડ—સુરત.

ઉપલી મોલનું દરેક જાતનું સાદું તેમજ ફેનશી કાપડ હમારે ત્યાંથી મળશે તથા દરેક જાતનું સુતર તથા દરેક જાતનું વિલાયતી કાપડ કીકાપત ભાવે મળશે.

ડોં બારલીવાળાની રામખાણુ દવાઓ.

૧ દરેક જાતના તૌવ માટે "એગ્યુમીક્ચર" અને "એગ્યુપીદસર" આપ્યા છે

૨ "દરાજનો મલમ" એક દિવસમાં દરાજ ખુજલી અને કાકા મટાડે છે. કિ. રૂ. ૧

૩ "કૌલેરોલ" ઉલ્લી, બુઝામ અને કોલેરાના જંતુનો નાશ કરે છે. કિ. રૂ. ૧

૪ "હિરેટાન" સરેલ બાલને તદન કાળા કરી ધડપથમાં જુવાની બતાવે છે. કિ. રૂ. ૩

૫ "અબરીલી ટોનીક પીદસ" શરીર સચકત બનાવવાનો રામખાણુ દવાજ રૂ. ૧

૬ "દાંતલુ" મંજન" દાંતને મજબુત કરવાર સુગંધી મંજન કિ. આના ૮ તથા ૪

આ દવાઓ દરેક બજારમાં મળે છે. નહિ તો લખો—ડોં બારલીવાળ

વરલી દાદર—મુંબઈ.

પ્રસિદ્ધ કતોનતંત્રી, પ્રમુખ કંદ નરુબેરામ વ્યારા.

અંદાજે કોંદીન, ખપાટીઆ એકલા—સુરત.

જગપ્રસિદ્ધ લોકપ્રીય થયેલી જુની અને અણીતી દુકાન.

ઝવેરી નરોત્તમદાસ ભાણી.

કે. શેખેમેમન સ્ટીટ નં. ૨૨૦-૨૨૨.

જ્યાં દરેક કોમમાં વપરાતાં સોના ત્યાંથી અને ઝવેરાતના ચાકુ માંનાં અનુસરતા મનપસંદ દાગીનાઓ મોટા જથ્થામાં તૈયાર કે છે તેમજ ઘરાકોની મરજી મુજબ ઓર્ડરથી બનાવી આપવામાં આવે છે.

અને દરેક કામ અમારી પોતાની દેખરેખ હેઠળ અનુભવી કારીરોના હોથથી લેવામાં આવે છે.

ખંડાર ગામના ઓર્ડરો તરફ પુરતું ધ્યાન આપી જલદીથી ઓર્ડરો ચાર કરાવી વી. પી. થી મોકલાવવામાં આવે છે તેમજ છુદ્દ ઝવેરાત ચાર રાખવામાં આવે છે.

ભરૂઆ લાયક ગેરંટી.

અમારે ત્યાંથી ખરીદેલા દાગીના ત્યારે ઘરાકોની મરજી ખદલાવાની થાય તે વખતે ફક્ત મજૂરી કાપી સોનાનો પુરો ભાગ મજરે માપીએ છીએ.

અમારા કદરદાન ગ્રાહકોને વિનંતી કરીએ છીએ કે દાગીના ખરીદવાની મરજી થાય તે વખતે પ્રથમ અમારી દુકાનની લેટ લેવા હિરણ્ણાની કરશે જેથી તમોને દાગીના ખરીદ કરવામાં ઘણીજ મુશ્કેલી નહીં.

સસ્તુ સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય, — મુખ્ય નં. ૨ અને અમદાવાદ

સુરત એજન્ટ મંગળદાસ હરકીશનદાસ લુક્સેલર્સ ભાગલપાલ.

પી. વી. મહેતાની કા. પાસીશેરી.

ચોકકસ ફત્તેહ.

વિદ્યાલ્યાસમાં ચોકકસ ફત્તેહ તોજ મેળવી શકાય છે કે, જે સ્મરણ શક્તિ સારી અને શરીર મજબૂત હોય, શરીરે નબળા અને સ્મરણશક્તિ વગરના વિદ્યાર્થીઓ આગળ વધે કે પાછા હઠે ?

જે તમારે શરીરે મજબૂત અને ઉત્તમ સ્મરણ શક્તિવાળા થઈ વિદ્યાલ્યાસમાં તેમજ દરેક કાર્યમાં ફત્તેહ મેળવવી હોય તો

પ્રખ્યાત.

આતંક નિગ્રહ ગોળીઓ.

વાપરે, ચાલુ બત્રીસ વર્ષો થયાં આખી દુનીયામાં તેની ફત્તેહ જાણીતી છે, અખૂટ શક્તિ આપનારી દવાઓમાં તે સર્વથી પહેલા નંબર પર આવે છે.

કિંમત-ગોળી ૩૨ની ૬ળી ૧ નો રૂપિયા ૧ એક.

વધારે વિગત જાણવા માટે પ્રાઇસલિસ્ટ મંગાવો.

વૈદ્ય શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી

જામનગર-કાઠિયાવાડ.

અમારા તરફથી બહાર પડેલાં લોકપ્રિય વાંચવા લાયક પુસ્તકો

- ૧ પ્રાણાયામ આ પુસ્તક પ્રાણાયામ અથવા સવળી માહિતીને આપે છે તેની બાબત મળ્યામાં સરળ અને સર્વ ક્ષણે સમજ પડે તેવી છે તેમાં પ્રાણાયામ પ્રણાલી શકે છે પ્રાણાયામથી શુ લાભ થાય છે. પ્રાણાયામનું સ્વરૂપ-તેને કેવી રીતે કરવો વીગેરે બીજી બે કંડા ઉપયોગી બાબતોનું સમાવેશ કર્યો છે. મધ્ય આના આઈ પોઈન્ટ ૦-૧-૦.
- ૨ શ્રી શ્રેયઃમુધાકર શા શ્રેય આશ્રક અધિકારી વર્ગના દરેક અગ્ર ગણ્ય સ્ત્રી પુરુષોના કાબોમાંથી ખાસ મુદી કાઢેલા ઉમદા સમ્રાટ ખાસ વાંચવા યોગ્ય છે. અંથમાં બે છપી છે તથા પુરુ પાકુ મોતેવી છ મધ્ય કર્પેસ એક પોઈન્ટ ૦-૨-૦
- ૩ અધ્યાત્મિક માર્ગ પ્રકાશ. અધ્યાત્મવિજ્ઞાના અભ્યાસીઓને સીધો અને સરળ માર્ગ દર્શાવનાર ઉપયોગી પુસ્તક મધ્ય આના આઈ પોઈન્ટ ૦-૧-૦
- ૪ કાવ્યકુમુદ જ્ઞાન તત્ત્વવિચાર, અનુસવ, વેગમ્ય આદી અનેક વિષય ઉપર લખેલા સત્તિક અને ઓધક તત્ત્વ નીન પદ્યોનો સમ્રાટ મધ્ય આના આઈ પોઈન્ટ ૦-૧-૦
- ૫ મૃદુચવાન ગતો. નિગમમાં ગરત્ય ધ્યેસ મનુષ્યને પ્રવ્રતતા ઉપગત-વનાર છવનને પ્રશ્નિત સ્વનુ વિચારે મધ્ય માત્ર છ પાઈ પોઈન્ટ ૦-૦-૬.
- ૬ સદ્ગોત્ર સ્તવનમાળા. સંપ્રત્યક્ષ પ્રસિદ્ધ ધ્યેસ લોકપ્રિય પ્રીતનો મધ્ય બે આના પોઈન્ટ ૦-૦-૬.
- ૭ વિજયી કોણ થાય છે. વિજયની વ્યાખ્યા કર્યાવનાર તણ સગમાં કાપેસો મુદ્દા યેસદ કોઈ મધ્ય તપ પાઈ પોઈન્ટ ૦-૦-૬
- ૮ મુક્તિ મણિમાળા રેટલાક પ્રશ્નોનું વિચારથી ભરપુર પુસ્તક માત્ર અર્ધા આનાની રીપટ મોકલનારને મફત.

બીજા પુસ્તકો માટે પ્રાધ્યક્ષિત મળાવે

અદ્ર પ્રકાશ આર્ટીસ. ભાગતેજાવ મુરત.

સસ્તુ સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય, — મુંબઈ નં. ૨ અને અમદાવાદ
મુરત એજન્ટ મંગળદાસ હરકીશનદાસ શુક્લેસર્ ભાગતેજાવ.
પ્રિ. વી. મહેતાની કુ. પારસીશેરી.

॥ ॐ श्री ॥

चंद्रप्रकाश.

(मासिक पत्र.)

पुष्पाभिचोपधि. सर्वा सोमो भूत्वा रसात्मकः ॥

भ० गीता ॥

श्री कृष्ण कहे छे के; हुं पोते रसात्माक चंद्र. ३५
 अधने दरेक आँपधीओने पुष्ट करे छुं.
 जगपद्मगीता.

वार्षिक

द्विपात्रम

३० रुपा

पोस्टेज

साथे.

स्तेक ६ रु

अंक २ ले

म १९७२

भार्गशीय

अनुक्रमविधि.

विषय

पृष्ठ.

१ जीवात्मा की इच्छा की दृष्टि में विचारणा	३३
२ श्री रामकृष्ण चरितामृत	३४
३ पुनर्व्रत.	३६
४ शीघ्र श्रमोत्थापना की लक्ष्मी समावेशना	४०
५ कर्तु संहार	४१
६ नैवेदिमयी.	४४
७ सुभनो महाभक्त	४७
८ आराध्य संप्रदाय	५०
९ श्री सूरसंहिता	५३

प्रसिद्ध कर्ता-तंत्री, प्रमुखाकर नरभैराम व्यास.

चंद्रप्रकाश जोड़ीस, भपाटीया अहला-सरत.

અને નવજીવનના અમોલ વાધા સમ્પ્રવશે વા નહિ ? શરીરનાં આરોગ્ય અને
સ્વાસ્થ્ય પૂરશે વા નહિ ? મનની નિશ્ચલતા અને ઇન્દ્રિયમાં 'દૈવત' દીપાવશે
વા નહિ ? કે ! સર્વ ચરાચરના વિકાર વા વિલાસ આત્મતત્વપ્રતિ વાળશે વા
નહિ, કે ! આત્મતત્વ તેમાં રેડી આત્મરૂપે તેને પ્રતીત કરશે વા નહિ ? અને
સત્યચિત્ અને આનંદને સાક્ષાત્કાર કરાવશે વા નહિ ? જો તેમ 'હા' થાય
તો તે ધર્મ, અને તેથી ઉલટું થાય તો અધર્મ : જીવનહાની જેવું જે કાંઈ થોડું
માણું તે સર્વ અધર્મ : જીવનવૃદ્ધિ જેવું જે કાંઈ ભયું ભયું સદા સર્વદા ખીલતું
તે સર્વ ધર્મ. શ્રી ઐ ગુરુચરણે

શ્રી રામકૃષ્ણ ચરિતામૃત.

સિતિની બ્રહ્મસમાજની મુલાકાત અને શ્રીમુન શિરનાથ ઇત્યાદિ બ્રાહ્મજનોની
સાથે વાર્તાલાપ અને આનંદ

પ્રથમ પરિચ્છેદ.

જે પ્રસંગનું અત્રે વર્ણન કરવામાં આવે છે તેને ઘણાં વર્ષ થઇ ગયાં છે.
ઈ. સ. ૧૮૮૨ ના અક્ટોબર માસની ૨૨ મી તારીખે, શનિવારે, શ્રી રામકૃષ્ણ
પરમહંસ સિતિની બ્રાહ્મસમાજની મુલાકાતે ગયા હતા. આશ્વિન માસની કૃષ્ણ
પક્ષની દ્વિતીયા હતી. સમાજમાં આજે મહોત્સવ હતો. તેથી પરમહંસજી મહા-
રાજને નિમંત્રણ થયું હતું. સાંજના ત્રણ વાગ્યા એટલે તે પોતાના કેટલાક
લકતોને લઈને ગાડીમાં બેસી દક્ષિણેશ્વરથી નીકળી શ્રીચુત વેણીમાધવપાલના
બગીચામાં આવી પહોંચ્યા. એજ બગીચામાં બ્રાહ્મસમાજ બેસતી હતી. એ
સમાજ પ્રતિ મહારાજને બહુ સદ્ગૃહાવ હતો અને બ્રાહ્મજનો પણ મહારાજ
તરફ અતિશય શ્રદ્ધા અને ભક્તિ રાખતા હતા. આગલે દિવસે એટલે શુક્રવારે
સાંજે બાપુ કેશવચંદ્રસેનની સાથે હોડીમાં બેસીને લકતોની સાથે બહુજ આનંદ
કર્યો હતો, અને દક્ષિણેશ્વરથી કલકત્તા સુધી સ્ટીમરની સહેલ કરીહતી

સિતિ કલકત્તાથી ઉત્તરે દોઢ ગાઉ છેટે છે.

બાગ ઘણો સુંદર છે. સ્થાન સર્વોચ્ચ નિર્જન છે. ઇશ્વરોપાસના માટે
વિશેષે કરીને યોગ્ય છે. તેના માલિક વર્ષમાં બે વાર મહોત્સવ કરે છે. એકવાર
શરદૃતુમાં અને બીજીવાર વસંતૃતુમાં. એ મહોત્સવને નિમિત્તે તે કલકત્તા
અને સિતિની પાસેના ગામોના અનેક લકતોને નિમંત્રણ કરે છે. માટે આજે
કલકત્તેથી શિવનાથ વગેરે લકતો આવી પહોંચ્યા છે. તેઓમાંના કેટલાક પ્રાતઃકાળની
ઉપાસના કરવામાં પ્રવૃત્ત થઇ ગયા છે. વળી તેમના સાંભળવામાં આવ્યું છે કે
આજ સાંજે મહાત્મા રામકૃષ્ણજી પધારવાના છે તેમની આનંદ મૂર્તિનાં દર્શન
થવાનાં છે તેમની ચિત્રપાવન કથા કાને પકવાની છે તેમનું હૃદય મુગ્ધકારી ગીત
સાંભળવાનું છે અને તેમનું મધુર સંકીર્તન અને દેવદુર્લભ હરિ પ્રેમમય
નૃત્યનું દર્શન કરવાનું છે. આ વિચારથી તેઓ આનંદ અનુભવતા હતા.

પાછલા પહોરના બગીચામાં ઘણા માણસો એકઠા થયા હતા. કેટલાક લતા મંડપની અંદર સુકેલી બેન્ચો ઉપર બેઠા હતા. કેટલાક વિહારકુંડને કિનારે મિત્રોની સાથે ફરતા હતા. ખીલ કેટલાક શ્રીરામકૃષ્ણના આંગમનની વાટ જોતાં પ્રથમથીજ આગળની ખુરશીઓ રોકીને સમાજ મંદિરમાં બેઠા હતા. બગીચામાં પેસતાંજ જણાઈ આવતું કે આજે ત્યાં હુરીકીર્તન થવાનું છે જ્યારે દિશાઓ આનંદથી પરિપૂર્ણ થઈ રહી છે. શરદરતુના નીલ આકાશમાં આનંદનું પ્રતિબિંબ પડી રહ્યું છે. બગીચાના વૃક્ષો અને લતાઓમાંથી છેક સવારથીજ આનંદનો વાયુ ફરફરી રહ્યો છે. આકાશ છવેજતું, વૃક્ષલતા, આખું ભણે એકજ તાલથી ગાતું હોય. સંઘળા જોણે ભગવદર્શનનાં તરશ્યા નહોય એમ લાગે છે. એવામાં પરમહંસજીની ગાડી આવી. સમાજના મંદિરના બારણા આગળ ઉભી. મંદિરના મુખ્ય હાલમાં એક વેદી ઉભી કરી હતી. તે સ્થાન લોકોથી ચિકાર ભરાઈ ગયું હતું. સામે એક ઓરડો છે ત્યાં પરમહંસજીને માટે જગ્યા રાખી હતી. ત્યાં પણ લોકોની ઠઠ લાગી હતી. વળી હાલની બન્ને બાજુના ઓરડાઓ પણ લોકોથી ભરાઈ ગયા હતા એટલુંજ નહિ પણ ઓરડાની બહાર બારણા આગળ લોકો ઉંચાનીચા થઈ ડોકીયાં કરતા ઉભા હતા, હાલમાં આવવાની લાંબીને લાંબી પગથીયાની હાર હતી ત્યાં પણ તિલપુર જગ્યા રહી ન હતી. પાસે બે ત્રણ વૃક્ષ હતાં તથા કેટલાક લતામંડપ હતા તેમના નીચે ગોઠવેલી બેન્ચો પણ ખાલી ન હતી. લોકો તેના ઉપર ચઢીને ઉંચી ડોકી કરી રામકૃષ્ણજીના મુખની ઝાંખી કરતા હતા. મિષ્ટ ફળ અને પુષ્પનો વૃક્ષ હતાં. તેમની વચ્ચે એક માર્ગ હતો. વૃક્ષો પવનથી મંદ મંદ ઝુંલી રહ્યાં હતાં. જાણે આનંદ ભારથી મસ્તક નમાવી પરમહંસજીને સત્કાર કરતાં ન હોય !

પરમહંસજી હસતાં હસતાં આવી પોતાની જગ્યાએ બેઠા તે સમયે સંઘળાના નેત્રો એકસરખી રીતે તેમની આનંદમૂર્તિ ઉપર ઠર્યાં હતા. જેમ નાટકશાળામાં પડકો ઉપડતાં પહેલાં પ્રેક્ષકો હસે છે, વાતો કરે છે, કાવે તેમ ફરે છે કોઈ પાન ખાય છે પણ ડોંપસીત ઉંચકાય છે. કે તરતજ સંઘળા ચૂપાચૂપ થઈ બંધ છે અને એક ચિત્તે નાટક જોવા માંડે છે. અથવા અનેક પુષ્પપંકજ ફરી ફરી મધ ચુસનાર ભમરો કમળના પુષ્પ આગળ જતાંજ અન્ય પુષ્પનો ત્યાગ કરી જેમ ત્યાંજ ઠસી બંધ છે તેમ આજે પ્રેક્ષકોની ભટકતી ચિત્તવૃત્તિઓ ભગવાન રામ કૃષ્ણમાંજ વિરામ પામી.

અપૂર્ણ.

નમંદાશંકર બાળાશંકર પડ્યા.

સોરઠ.

પ્રભુત્વ મંગલ નામ, મુખથી જ્યાં બોલાય છે, ટગતા દુઃખ તમામ, જળ એમાં બદ્ધ ભારી છે. પ્રભુત્વ મંગલ નામ, કણ્ઠે ચડી જો સંભળે, રિદ્ધિ સિદ્ધિ તમામ, ત્યાં આવી વસીને રહે.

વિકસેલી રસિકતા તેની વિરક્તતામાં પરિણમશે. નહિ કે ખોટા દેહના કલકી મોહમાં મ્હારે મન તો હવે

“વિલાસ તો છેક પતંગરંગ” કલાપી.

હવે તો મ્હારે કવિ ન્હાનાલાલની નેપાળી ભોગણુ માફક શીખવા અને સેવા કરવા બાકી રહેલું જીવન ટકવવાનું છે અને તોજ

“આ અવશેષ જીવન જગતમાં જીવું લઉં.” એમ બહીશ.

એવા અનેક વિચારમાં માલતી જાગતી પડી રહી હતી.

રાતના બે વાગ્યા; તમરાંના અવાજ રાત્રીની ભયંકરતા વધારી રહ્યાં હતાં. ઘરમાં રહે પણ શરીર ફાટી જાય એવી સખત ઠંડી પડતી હતી. એવા પ્રસંગે પણ માલતીએ પથારીમાંથી ઉઠી આરણું ઉઘાડી ભાગ્ય જ્યાં દોરે ત્યાં જવું એ વિચારે છેવટે ઘરમાંથી નીકળી ચાલવા માડ્યું.

“પ્રેમીનું હોય બેઠી કે, તો આવું કે થવું ઘટે

યાંમે છે ત્રાસ મ્હારોતો, આત્મા આ દુઃખ ભોળે”

કલાપી.

“બા! બા! જીવો તો, આ એક મોટો મગર! એ બાપરે! મેંને તો બહુ ખીક લાગે છે!” છાછરાં પાણીમાં રંમત કરતી સુકુમાર બાળાં બોલી.

માતાએ ત્યાં નજર કરી તો એક સુકુમાર યુવકે નદીમાં જે ચાતો જે ચાતો આવી આછા પાણીમાં ચટકી રહ્યો હતો. ઘણાં વંખત પાણીમાં રહી પાણી પીવાથી પેટ પુલી ગયું હતું. અને તે જીવતો હોય તેવી એ આશા ધારી શકાય તેમ ન હતું.

કુમારીની માતા ઘણી દયાળુ હોવાથી બે આર માણસની મદદ લઈ તે યુવકને પોતાને ત્યાં લઈ ગઈ. ત્યાં તેની સારી સારવાર કરી ને પાસેની હોસ્પિટલમાં તેને વધારે આરામની ખાતર મોકલાવવા ગોકલવણ કીધી. દર્દી દવાખાને ગયો.

ઘરમાંથી કપતે શરીરે અઘોર રાત્રીએ નીકળેલી માલતી સૂર્યોદય થતાં શુકલતીર્થ આવી પહોંચી. અને પાવનકારી ગર્ભદાને કિનારે રનાનારો ચાલી.

“બા! જીવો આજ ઠંડાણે તે દિવસે મેં મોટો મગર જોયો હતો ને!” કુમારી બોલી.

માતા કંઈક વિચારમાં પડી. તેનાં નેત્રો હર્ષથી અમકવાં લાગ્યાં અને પોતાની લાડકી પુત્રીને પ્રેમથી ગોદમાં લઈ બોલી.

“હા! મ્હારી બહાલી! પ્રભુની પારવડી! તેજ પુષ્પના છોડ એવા સુકુમાર યુવાનને જીવીતદાન દીધું.”

માલીકરીની 'આમ' મધુર વાત ચાલતી હતી, તે સમયે માલતી સ્નાન કરી વસ્ત્રો બદલતી હતી. પણ તેનું ચિત્ત-તો એલી વાતોમાં પરોવાયેલું હતું. તેણે તે કુમારીની માતાને ધીમેથી પૂછ્યું.

“જહેન ! શું તે કોઈ ડૂળી ગયેલો પુરુષ હતો ? અને શું હિને જીવનદાન મળ્યું છે ? ખરેખર ! ત્યારે તો તે કોઈ નસીબદાર સ્ત્રી હશે કે ગયેલું સૌભાગ્ય તેને પાછું મેળ્યું !” મ્હને કહેશે કે તેનું પૂછી શું થયું ?”

કુમારીની માતાએ સર્વ વાત માંડીને કહી સંભળાવી, જેથી તે યુવકને જોવાની માલતીની તોત્ર ઈચ્છા વધી પડી.

અભાવ થયું હતું. પૂર્વેમાં ઉપા લાડતી મ્હાલતી કુલ ગુલાબી વસ્ત્રોમાં અમુલ્ય પાઠ પઢાવી રહી હતી. પક્ષીઓ કિલ્કિલાટ મચવી રહ્યાં હતાં. આપણો બિમાર યુવક ખોટલામાં બેસી પાસેની બારીમાંથી કાંઈક આનંદ અને આશ્ચર્યથી કુદરતની અપુર્વ લીલા નીહાળી રહ્યો હતો અને કાંઈક અંબો જાંબી દષ્ટિ અંતરમાં પ્રેરતો હતો. પોતાની આ હાલની સ્થિતિ, પોતાનાં સ્વજનની સ્થિતિ, એ સર્વ પર પોતે વિચાર કરતો હતો અને પોતાને સર્વ ડૂળી મુવેલો જ જણતો હશે વા કેમ તે વિષે કાંઈક શંકા અને નિશ્ચયના તટ પર ઝુલતો હતો. એટલામાં પાછળથી મંદમંદ યગલાં ભરતી ઉધાની મૂતિ સમી ભારતની ભાગ્યદેવી શી સુકુમાર યુવતીએ યુવકની આંખોપર ઓચીંતા સ્નેહભર્યા સુકોમળ હસ્ત મૂક્યા. યુવક ચમક્યો, ગભરાયો, સજ્જ થયો. પોતાના હાથ વતી હસ્ત લઈ લેવા પ્રયત્ન કર્યો. અને ધીમા કંપતે સ્વરે બોલ્યો:—મ્હને કહેશે આપ કોણ છો ?

તરતજ પાછળથી ધીમે ડૂપાની ઘંટડી ચો કોમળ સ્વર નીકળ્યો.

“કુસુમની કળી સમાં હમે તુમારાં

“સોહની સુગંધથી વધાવનારાં

“પાઠ માનતાં ન આવડે તુમારો

“પ્રિય માલતી કુસુમ ! તુમે સ્વીકારો.”

આંખ પરથી હાથ માલતીએ લઈ લીધા; કુસુમ અનિમીષ નયને આ કાપાય વસ્ત્રમાં ઉગતા સૂર્યની પ્રભાશી માલતીને જોઈ રહ્યો. હર્ષના આંસુ ચારે નેત્રોમાંથી વરસી રહ્યાં. દમ્પતીએ પરસ્પર દુઃખની કથની કરી હૃદયભાર હલકો કર્યો.

માલતીએ પોતાનાં માતાપિતાપર કંકોત્રી લખી અને પાઠવ્યું કે પુનર્લગ્નને માટે હું તત્પર છું. આવતી કાલે અમે દમ્પતી આવીએ છીએ.

આવી રમન્તી યુધિષ્ઠી કરી વિશ્વયાત્રા

મ્હાનાલાલ

એની એજ જાતુ, એનો એજ માસ, એનો એજ દિવસ, એની એજ પૂર્ણિમા, એના એજ ગરબા અને એની એજ અક્ષય કુકુમ્ભથી ભરેલી કંઠાવટીની મંગલ

લેટ મંગલ હસ્તથી 'માલતી' સર્વ સંખીએને જોઈ રહી હતી. તે દિવસે માલતીની જન્મતિથિ હતી. તે સમયે જન્મોત્સવ થયો હતો. આજે માલતીની લગ્ન તિથિ છે તેથી લગ્નોત્સવ થાય છે. માલતીનું આજે પુનર્લગ્ન છે. માલતીએ પુનર્લગ્ન કર્યું ? હા કે ની સાર્થ ?

પુનઃ માલતી અને કુસુમકાન્તનું પ્રેમી યુગલ, લગ્નોત્સવ ઉજવી રહ્યું. પ્રતિવર્ષનું તેમનું એ ધર્મ્ય કર્તવ્ય હતું. પ્રભો ! તે લગ્નયોગ નિશ્ચલ રાખો એજ પ્રાર્થના: ૐ શાન્તિ: શાન્તિ: શાન્તિ: ૐ. કનુબહેન.

શીખ ગુરૂઓનાં જીવનની સમાલોચના.

(લે. રા. રા. મંજુલાલ જમનારામ દેવે. એમ. એ.)

શીખ લોકનાં ગુરૂના જીવન ચરિત્રે વાંચતાં વિચારતાં અને તે ઉપર કાંઈક મનન કરતાં એમ તો ચોક્કસ જણાય છે કે સદાસર્વદા અને છે, તેમ પૂર્વજનાં સામર્થ્ય ભર્યાં આરોગ્ય ગયે પેઢી દર પેઢી કાંઈક ક્ષીણતા અને ન્યૂનતા ભાસે છે, તેમજ અત્રે થયેલું છે. નાનકટા પૂર્ણાંશ ગયે પ્રતિ ગુરૂઓમાં તેના પછીથી કાંઈક ન્યૂનતા અને ક્ષીણતા માલુમ પડ્યા વિનાં નથી રહેતાં.

પ્રાણી વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર પ્રભોષે છે કે Genusની પૂર્ણતાના અંશો પડે Species એટલી જળવાન અને આરોગ્યવતી થતી નથી. આમજ નાનકડા ગુરૂના જીવનના ભર્યાં આલોપોત્તુ થયું છે તો પણ એ આલોપ એવા નહતા કે જેના વિરમ્યા બાદ તે સ્મૃતિપટમાં નજીવજીવે. જેના સ્તંભ્યા બાદ તેના રણકાર શ્રવણ પટમાં ન ધુમે; નાનકડેવના વિરલ ઊદાત્ત 'ભાર્ગો', વચનો અને ક્રિયાઓ એવાં તો વિભુતિ ભર્યાં હતાં કે તેમના પ્રતાપ પ્રકાશ અને પડ્યા હજુએ દિલને ડોલાવી રહે છે.

જે સમયે મત સહિષ્ણુતાના મંત્રે પૃથ્વીતળમાં કયાંય સૂણાતા નહતા; સર્વત્ર ત્રાસ ભય અને વૈર સદાકાળનાં ભાસતાં, તે સમયે નાનકડેવના ચિત્તમાં જે ભાવ ઉદ્ભૂત થયા તેનું વિસ્મરણ કેમ કરી શકાય ? પરમ જ્યૈશ્વર્થભર્યા, યશસ્વી, પરમ પરાક્રમી એવાં પરમ પ્રભુ પરમાત્મના પૂર્ણાંશથી વ્યાંસ જે ક્રિયાભાવ નાનકડેવે પૃથ્વી-ક્ષેત્રમાં વાળ્યા છે. (જેના ફાલ તો તેમની હયાતીમાંયે અધુરા અધૂરાજ ફેરિમ્યા અને હજુયે તેમજ છે) તો પણ એક સમય એવો આવશે. અને મનુષ્ય ધન્ય જન્મી અને ધન્ય જીવી થશે ત્યારે તો તેજ ભાવો સર્વોપરિ થશે તેમાં કાંઈજ સંશય નથી.

નાનકડેવે માત્ર આત્માના વર્ણ પારખ્યા હતા. અને આ વર્ણમાં તેમને સામ્યત્વ ભાન થયું હતું. વકુધેવ કુટુંબકમ્ની પુણ્ય પૂરાણી ધોષણ આપીજ નાનકડેવના આત્મામાં સર્વોપરિ ધ્રુમતી અને વિરલ સ્વપ્નાં ધરતી, બચપણથીજ

તેમની સહિષ્ણુતા અનુકરણીય દેખાતી, તેમની વાણીના મધુર કિલકિલાટ, ત્યારથી પ્રસન્નતા પાથરતા, અને આત્માના નેસર્ગિક ઓજસને વિદાટ્સ વડેપ્રેમાં દ્રશ્યમાન કરતા.

જીવનની સ્થૂલ કરણીએ આ આત્મિક વિભૂતિથી રંગાતી અને પ્રત્યેક પ્રસંગે જીજ્ઞાસુતા પામતી. નાનકડું જીવન એ આત્મિકજ હતું આત્મના તાનમાં અને સાક્ષાત્કારમાં મનના અને શરીરના ભાવો કાંઈજ ગણતરીમાં નહતા તો પણ તેઓનું વિસ્મરણ નહતું. સ્થૂળ સર્વ સૂક્ષ્મથી રંગાતું જેથી તેના રંગો સવિશેષ આકર્ષક અને પ્રકાશપૂર્ણ હોય.

નાનકનો પછીનાઓમાં તો માત્ર સ્થૂલનાજ રંગો જણાયા. ત્યાં આત્મિક વિભૂતિ ન હતી. નાનકના મનેદરદો મનના, માયાથી Superimposition અને Hypnotism થી યુક્ત નહતા પરંતુ તે આત્માના હતા. Spirit થી યુક્ત અને Absolute Consciousness ની પ્રતિતી પામેલા હતા તે પછીનાઓમાં Spirit ન હતો. Mind હતું. અને તેથીજ આધુનિક Mind ને આકર્ષક લાગતું ત્યાં-સર્વ ભંજી દેખાતું. શુદ્ધ ગોવિંદ અનેકશઃ પરાક્રમે ક્યાં. અનેકશઃ ખુન રેડ્યાં, રેડાવ્યાં; સિંહ ભાવ ગજબો, છતાં એ સર્વ સ્થૂળ વીરતાનુંજ દર્શન કરાવી રહે છે. શુદ્ધ સત્ય અને વિરલ વીરતા તો નાનકની કે ન્યાંથી જરાય શોષીત પ્રવાહ વહ્યો નથી. અને સામ્ય અને ઐક્યના અગોચર ભાવોનું આકર્ષણ સર્વત્રઃયથા રહ્યું હતું. દેવી સૃષ્ટિના નાનકમાં સ્થૂલ સર્વ સૂક્ષ્મ ખનતું. આત્મિક યતું. ન્યાંરે તે પછીનામાં સૂક્ષ્મને અંશ પણ ન રહ્યો. સ્થૂલતા સર્વ વ્યાપી બની. નાનકડું જ આ સમયે પ્રાકટ્ય થયું હોત અને હિંદુ મુસલમાનની ખૂન ખાર લડાઈ તેમજ ન્યાળી હોત તો તેમના ચિત્તમાં તે સમયે શું થયું હોત એ પ્રશ્ન અત્યારે તો નિરર્થક છે પરંતુ એ સૂક્ષ્મ વીરતા ભર્યો પ્રચંડ આત્મિક સિંહ ખરેખર! અનેરી ગજનાં સૂણવ્યા વિના તેજ રહત એતો નિઃશંક છે.

શિવાજી અને શુદ્ધ ગોવિંદની ભક્તિ અનેકશઃ ધાય તેની ના નથો. પરંતુ અખિલવિશ્વના આધ્યાત્મિક ઉદ્ધારને અર્થે સરજાયલી એ ભારત-માતાને તો તે જંકના નહિ પરંતુ ચેતનાજ વિલાસ પ્રિય છે; અને તેથીજ તે જીવતી રહી છે અઘાપિ પર્યાંત.

સત્ય અને શુદ્ધ તો નાનકનીજ વીરતા, જેનાં ભવ્યગીતે હજીયે પૃથ્વીને વીંટી લેતાં માલૂમ પડે છે. આ જગતની ખૂનખાર લડાઈ નાનકને સવિશેષ આગળ લાવશે; અકબરને સવિશેષ પૂજવશે.

વિશ્વવ્યાપી પ્રેમ, બંધુતા, એકતા, મતસહિષ્ણુતા ઇત્યાદી ભાવીસૂત્રો નાનકને સપ્રેમ વિશ્વ આગળ રજી કરશે અને પછી—

Serene will be our days & bright,
And happy will our nature be,
When Love is an unerring light
And Joy its own security.

Wordsworth.

ચંદ્રસંહાર.

લેખક ગા. રા. વિંમતરામ નવલંગમ પંડિત.

દ્વિતીય સર્ગ.

વર્ષા વર્ણન.

(વંશસ્થ વૃત)

(૧)

સંશી કરાગ્યોધર મતકુંજર
તડીમતાકા સહ વજ્ર મદલ(પવિત્રપદ)
વર્ષા ઋતુ કામિવનો અનુભવે
ભરંત શોભા નૃપતિ રૂપે બધે.

(૨)

અત્યંત નીલોત્પલ પત્ર કાંતિથી
કેનચિદ વિસ્તીર્ણ અંગન શશિથી
કંઠા સગર્ભા સ્તન ક્યામ વર્ણથી
દિસંત ઓયોમે ધન વ્યાપ્ત વર્ણથી.

(૩)

મૃષા કુલે ચાતક પક્ષિ ના કુલે
સંયોધિતે તોયભરા વલગ્નિને
બલાહકા શ્રોત્ર મનોહરે સ્પર્શે
વર્ષે ધરી મંદંગતી ક્યાં કરે

(૪)

બલાહકા અશનિ શબ્દ મદલ લે
સુરેન્દ્ર આપે, વિજસિ કમાનને
સુ તીક્ષ્ણ ધારે, અતિ ચાહતો પડે
અવાસિ ચિત્તે સહસા બારે બ્રમે.

(૫)

અભિન્ન શીવોરૂપ તુષ્ટ અંકુરે બની
નર્વાજ વૃક્ષો કંઠલી બની ઠની
ઘણા અલંકાર સુરતન શોભીતા
બલાહકો રૂપ ધરે નવીનતા.

(૬)

મયૂર ટેકા મધુરા સ્વરે કરે
વિકીર્ણ વિસ્તીર્ણ કલાપિનો ધરે(કંઠી રમે)
વૃષાદ આલિંગન ચુબના કુલે
કરંત આનંદ ધરી જગે જગે.

(૭)

નહી વૃક્ષ વેગ ઉખેડ ચાલતો
પાવૃદ્ધ વેગે ઉદ્ધિપતિ જતો
ઓયો કદા લોભ વિલાસમાં કરે
પળે બધી સાગર પ્રિત શંખીને.

(૮)

તુલો ધને કેમિળ અંકુરે કુરુધાં
વિચિત્ર રંગે હરિણાં ચરી રણાં
વિન્ધ્યાગિરિ પદ્મ પંદલવ શોભિતાં
વિભૂષણે દુભ બધાં ખીલી વદાં

(૯)

વિલોહ નેત્રોમય શોભિતાં મળકે
મુગો કરે ધીક ધરી સુદે અરે
અદેશ એવા રમણીય લાગતાં
ઉત્સુકવાળા અતિ દીલ રાચતાં

(૧૦)

ઘણી ગર્જના ધનધાર ગાજતો
ધનાન્ધવાળી ભયરૂપ જામિની
તડિત પ્રભાદશિત માર્ગે ઝાલીને
પ્રયાણ કાજ તે અસિસારીકા કરે.

(૧૧)

ગલીર નાહો વિજલી ઘણી ઘણી
બની ખરે તે અધમિત કામિની
કૃતાપરધો પર્યંક પંતિ સૂતા
ભુલી જઈ આજ્ઞિત પ્રાંસ શુંથૂતાં

(૧૨)

વિલોચનેન્દ્રીવર વારિ બિન્દુથી
ભિન્ન ધિગ્ધાર અશ્રુ સારતી
તણ હવે ભૂષણ લેપના બધાં
નિરાશ થાતી અમદા પ્રવાસિની

(૧૩)

નવીન પાણી કિટ ધૂળ તૃણથી
ભુજંગ વધ્વકુગની થકી વહી
ભયે ભયો લોક કુટુંબ દોડતાં
અધો મુખે વારિ નવાંજ આવિયાં

(૧૪)

પ્રપુલ્લ પત્રો નલિની મદે ભરી
લલ્લ બધા ભૂંગ પડે મયૂરની
કલોપચક્રે અરવિંદ આશમાં
મધુર ગુન્જર રવે સુશોભિતાં

(૧૫)

ટમાલ ગાલ ગગડાટ મૂરથી
વનધિયોના મદયુક્ત ચીસથી
કપોલ દેશે વિમલાતે પલપલા
મદે ભયા ભૂંગ જલો ભરાય ત્યાં

(૧૬)

સંતોય નમ્રપુલ્લ ચુરિભતા ગિરિ
ભરેલ ચોભા ઝરણો થકી ઘણી;
પ્રવૃત્ત નૃત્યે મયૂરો સમા કુલા
ઉત્સાહ ભયાં દિસતાજ ભૂધરા.

(૧૭)

કદમ્બ સર્ભર્જુન નીવ કેતકી
તણી મુગધી થકી ઉડી અનિલે
સશી કરામ્બોધર સંગ શિતલ,
ઉત્સુક કોતે ન કરે સમીરણ.

(૧૮)

નિતમ્બ મુધો અડતા સુદેશ્યો,
કુસુમવાળાં અવતંસ કર્ણથી;
સ્તનો સહારે વદને સુમદ્યથી,
શીયો ભરે કામિજને હૃદે પ્રિતી.

(૧૯)

તડિલતા શકધનુર્વિ ભૂષિતા
પયોધરા તોયભરા વલમ્બિનાં;
મણી કુણ્ડલો વળિ મેખલા વતી
શીયો હરે ચિત્ત પ્રવાસિના ઘડી.

(૨૦)

માલા કદમ્બ નવ કેશર કેતકીની
ગુથેલ પુષ્પે શિર ઘાલતી બધી;
કર્ણે ધર્માં છે કકુભદ્રુમ મંજરી
ધમ્બાનું ફલ રચિતાજ સુંદરો.

(૨૧)

કાલો ચર પ્રચુર ચન્દન ચચિતાંગી,
પુષ્પા વતંસ સુરભીકૃત કેશ વાળી,

માલિનીવૃત્ત

(૨૨)

કુવલય દલ રંગી ભાર વારી નમેલાં,
મૃદુ પવન ગતીથી મંદ અબ્રો ફરતાં;
હરણચિત કર્ણ શૂં ધન્દ્ર ચાપે ભરેલાં,
પથિકે જન વધૂ નાવ્યાકુળાં પ્રેમવાળાં.

(૨૩)

કલકિતવન જાણે પુષ્પના ખીલવાથી,
પવન ચલિત શાખા નૃલ્ય શોભા ભરતી;
હસિત વદનવાળાં કેતકી પુષ્પખિલ્યાં,
નવ સલિલ નિરેકે હૃદય વ્યાપે વનોમાં.

(૨૪)

બકુલ કુસુમ માળા માલતી શીર શોભે
વિકસિત વન પુષ્પો યુથિકા યુક્ત ઓપે
વિકચ્ચનવ કદમ્બો કર્ણ શોભા પુરે છે.
જલદ સમુહ લાગે રમ્ય રમ્યા સ્વરૂપે

(૨૫)

મધુર કુચ યુગાત્રે ઉત્તતાવાળિ માળા
મૃતપ્રુંદુકલ શ્રોણી બિંબ રોમાંચવાળા
નવજલકણવાળી રામરાણી શોભા
ત્રિવલ્લિવલિ દિપાવે નાશિ નારીનિ કાયા.

(૨૬)

નવજલકણ સંગે શીતતા અંગ ધારી
કુસુમ ભરનતોને મૂળમાંથી ઉખેડી;
રજ પરિમળ લાવે કેતકીના મૂળેથી
અનિલ બળ અનંગે પ્રેચિતામાં વધારી

(અપૂર્ણ)

જ્યોતિર્મયી

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૨૭ થી ચાલુ)
 વિનોદચંદ્ર ખોડ્યો, દેવી આ તારી સઘળી વાત મને બહુજ સારી લાગે છે હું તે શ્રવણ કરું છું ત્યારે મારામાં કાંઈક નવીન પ્રકારની ચેતના અને કાંઈક નવો પ્રકારની જાગૃતી ઉત્પન્ન થાય છે. પણ જ્યારે પાછી મારી સ્થિતિનું જ્ઞાન કરું છું ત્યારે એ સઘળુંજ જતું રહે છે. અંતઃકરણમાં જ્ઞાન પાછી હતી તેવીને ઘડીને ઉભી રહે છે. આ ઉપરથી મને તો લાગે છે કે તે કહેલી વાત મારા જેવા સામાન્ય મનુષ્યને માટે નહિ પણ કોઈ ઉચી 'કર્તાવાળા' સાધનસંપન્ન મનુષ્યને માટે હોવી જોઈએ.

તમારું આ માનવું ભુલ લેવું છે સ્વામીન ? આપણે સામાન્ય છીએ અથવા ઉંચા છીએ તેની કિંમત આંકવી આપણા હાથમાં છે. આપણે આપણને જેવા ધારણું તેવા જગત પણ ધારણે. તમે શું પેટી વાત ભુલી ગયા ? ચાલો હું તમને યાદ આપું છું. રાજસૂય યજ્ઞ પ્રસંગે કૃષ્ણ પરમાત્માએ યુધિષ્ઠિર રાજાને કહ્યું કે આ આખી સલામાં કોઈ અસત્યવાદી મનુષ્ય હોય તો, ખતાવો, તેમણે આખી સલા ફરી ફરીને જોઈ પણ કોઈ પણ અસત્યવાદી જણાવે. નહિ. કારણ પોતે સત્યવાદી અને ધર્મશીલ હતા એટલે તેમને બધા તેવાજ જણાયા. એટલે કૃષ્ણ ભગવાને દુર્યોધનને પૂછ્યું કે આખી સલામાં કોઈ સત્યવાદી ખતાવો, તો તેની નજરે કોઈ પણ મનુષ્ય આવ્યો નહિ પોતે જેવું હોય તેવું જ બીજાને દેખે છે. માટે, આપણને, ઉંચા અથવા નીચા કરવા એ આપણા હાથમાં છે.

યોડીવાર શાસખાઈ જ્યોતિર્મયીએ પુનઃ આગળ ચલાવ્યું જીવનાધાર હવે તમારી બીજી બાળતાના સંબંધમાં જણાવું છું. તત્ત્વચિંતારની વાતો જ્યારે સાંભળીએ છીએ, ત્યારે નવું બળ આપણામાં ઉત્પન્ન થાય છે. એમ તમે જણાવ્યું તો હું તમને પૂછું છું કે એ સાંભળેલી વાતો જ્યારે અનુભવમાં મૂકીએ ત્યારે આપણને કેટલું બધું સુખ થાય. વસ્તુતઃ સાંભળવામાં કાંઈ બહુ ક્ષણ નથી પણ તેને આચારમાં મૂકવામાં છે. કોઈ પણ ક્રિયાને આચારમાં મૂકવાનું મન આપણે જ્યારે તેને સાંભળેલી હોય છે ત્યારે જ થાય છે. તેટલા અંશે એ સાંભળવાની ક્રિયા પણ ઉપયોગી છે.

“દેવી ? તત્ત્વચિંતારના સમુદ્રમાં તું આટલી બધી ઉંડી ઉતરી હોઈશ એમ મને સ્વપ્ને પણ નહોતું” વિનોદચંદ્ર ખોડ્યો. ખરેખર મારાં જીવનમાં રત્ન છતાં એ બહાર લેટકાં માર્યાં છે. મારી આ ભૂલને માટે હવે પશ્ચાત્તાપ થાય છે. થએલી ભૂલને ધોઈ નાખનાર પશ્ચાત્તાપરૂપ જળ છે. તેનાથી આજે મેં મારું અંતઃકરણ નિર્મલ કર્યું છે.

જ્યોતિર્મયી ખેલી, સ્વામીન મારા આનંદનો આજે પાર નથી નિર્મલ અંતઃકરણના જ્ઞાનને ઝીલી શકે છે. સિંહણનું દુધ જેમ સુવર્ણપાત્ર સિવાય કોઈ

પાત્રમાં ઝીલી શકાતું નથી તેમ નિર્મલ અંતઃકરણ સિવાય જ્ઞાન ઝીલી શકાતું નથી. રજ, તમ, આદિના સંસ્કારવાળું અંતઃકરણ કોઈ પણ દિવસ જ્ઞાનને પામી શકતું નથી. જ્ઞાનને પામવા બાળકના જેવા અંતઃકરણની જરૂર છે. બાળકનું અંતઃકરણ કેવું રાગદ્વેષાદી દ્વંદ્વ લાવેથી રહિત સદા મધુર હસતું ને હસતું જ હોય છે. પોતાને મન શત્રુ અને મિત્ર બધાજ સરખાં છે આવા અંતઃકરણની સ્થિતિ મનુષ્યે પ્રથમ પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ. •

આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા પ્રથમ શુદ્ધ કરવાની જરૂર છે. "વિનોદયદ્ર બોલ્યો. જ્યોતિર્મયીએ જવાબ વાળ્યો, હૃદયેશ્વર આપણા શાસ્ત્ર અને પુરાણોમાં તેને માટે એક નહિ પણ અનેક ઉપાયો વર્ણવ્યા છે. તેમાંથી ગમે તે એકને આચારમાં ઉતારવો. આજે આ ને કાલે ધીમે ધીમે જુદા જુદા ઉપાયો કામે ન લગાડવા. કેમકે તેનાથી બધું બળ વહેંચાઈ જાય છે. નદીના સેંકડો કાંટા પાડી નાખ્યા હોય તો તેનું જેમ તમામ બળ વહેંચાઈ જાય છે અને અસ્ખલિત પ્રવાહ ચાલી શકતો નથી તેમ આના સંબંધમાં પણ છે. સતસંગતિ અંતઃકરણને નિર્મલ કરવામાં મુખ્ય સાધન રૂપ છે. અંતઃકરણના રજતમાદિ પટને ભેદીને સાચી શુદ્ધિ સાધી આપે છે. માટે પ્રથમ એને પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર છે.

વિનોદયદ્ર બોલ્યો, પ્રિયા તારી આ વાત સત્ય છે પણ જે મનુષ્યને તે પ્રાપ્ત નથી તેણે શુદ્ધ કરવું.

જ્યોતિર્મયીએ ઉત્તર વાળ્યો. સતસંગતિ પ્રાપ્ત ન હોય તો અડચણ નહિ. તેનાથી અંતઃકરણને નિકળ યવા દઈ પ્રસન્નતા શુભાવવાની જરૂર નથી. અંતઃકરણની પ્રસન્નતા સર્વ પ્રકારે આપણે જાળવી રાખવાની છે. સતસંગતિ ન હોય તેવા વખતમાં ઉત્તમ પ્રકારના પુસ્તકો એ સતસંગતિની ગરજ સારે છે. તેનો અભ્યાસ કરવો. અંતઃકરણને પ્રથમ કોરા કાગળ જેવું કરી પુસ્તક વાંચના માંડવું. ઉદ્વિગ્નચિત્તે વાંચેલા પુસ્તકથી કાંઈ પણ લાભ નથી. આ પ્રમાણે પુસ્તકો વાંચવા અને સતસંગતિની ઇચ્છા કર્યા કરવી એટલે તે આવી મળશે.

"તારા બોલવામાં મને કેટલીક અતિશયોક્તિ આવી ગયેલી લાગે છે. વિનોદયદ્ર બોલ્યો.

નાથ ? એમાં જરા પણ અતિશયોક્તિ કે અસંભવિતપણું નથી. ઇચ્છાનું સ્વરૂપ જ્યારે તમે જાણ્યો ત્યારે તમને આ વાતનું સર્વ રહસ્ય સમજાશે. મનુષ્યની ઇચ્છામાં કેટલું બળ રહેલું છે. તે કેટલી શકાય એમ નથી. ઇચ્છાશક્તિએ પરમાત્માની ચિદ્ર શક્તિ રૂપ છે અને એનો જ્યાં જ્યાં સંપર્ક પ્રયોગ કરવામાં આવે છે ત્યાં ત્યાં એ અસર કરે છેજ. અહા ! ઇચ્છાશક્તિના બળનો જ્યારે આપણે વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે કેવળ આશ્ચર્ય ચક્રિતજ થવાય છે. જીસસ ક્રાઈસ્ટે, પર્વતને સમુદ્રમાં પહો એમ ઇચ્છા કરી તરતજ પર્વત સમુદ્રમાં પડ્યો. જન્મેજન્મ રાગના સર્વ યજ્ઞ

વખત જ્યાં તક્ષક ઇંદ્રને શરણે ગયો ત્યારે યંત્રમાં બેઠેલાં મુનીએ ઇંદ્ર સંહિત તક્ષકને નીચે પડવા ઇચ્છા કરી તરતજ તે સ્વર્ગમાંથી નીચે પડવા લાગ્યા. આ સર્વ દ્રષ્ટાંત ઇચ્છાશક્તિનું સામર્થ્યજ સૂચવે છે. અનંત અને અમાપ એવું કોઈ પણ સામર્થ્ય હોય તો તે મનુષ્યની ઇચ્છા શક્તિનુંજ છે. મનુષ્યને તેનો ઉપયોગ કેમ કરવો તે આવડતું નથી અને પાસે રત્ન-હોય છતાં ચોતાને લીધારી માનનાર મનુષ્યના જેવી દશા આજે સર્વ કોઈ ભોગવે છે.

વિનોદચંદ્ર બોલ્યો, દેવી ઇચ્છાશક્તિમાં આટલું બધું સામર્થ્ય હશે એ તો મેં આજેજ જાણ્યું. જો તારા કહેવા પ્રમાણેજ હોય તો મનુષ્યને એ અણુભેદ્ય રત્નજ પરમામાએ બક્ષીસ દીધું છે.

જ્યોતિર્મયી બોલી, રત્નની પરીક્ષા તો ઝવેરીઓજ કરે. બીજાં તો તેને પથ્થર ગણી ફેંકી દે છે. આ ઇચ્છા શક્તિના સંબંધમાં પણ તેમજ છે.

વિનોદચંદ્ર તારૂં કહેવું યથાર્થ સત્ય છે. નહિ તો સેંકડો મનુષ્યો આજે તેના સામર્થ્યને જાણ્યા વગરના વ્યવહારમાં હુઝમનો અનુભવ કરે છે તે કોઈ કરે નહિ હવે તારી સાથે આ આધ્યત્મિક વાત કરતાં કરતાં મને પાછી વ્યવહારની વાત સાંભરી આવી છે. મરણ હોય તો જણાવું.

સુખપૂર્વક જણાવો સ્વામીન પતિપત્ની એક બીજાનાં અંતઃકરણની વાત એક બીજાને નિવેદન કરી પોતાની ભુલ હોય તો તે સુધારવા અથવા એક બીજાના અભિપ્રાય એક બીજાને જણાવવા સંપૂર્ણ રીતે હુકાર છે.

વિનોદચંદ્ર પોતાની પ્રિયાનું આ કહેવાનું સાંભળી આગળ કહેવા માંડ્યું. મારી સ્થિતિ હાલમાં કેવી છે તેનું જ્ઞાન મેં તને શરૂઆતમાંજ કરાવ્યું છે કેવે તેનાથી સુકત થવાનો ઉપાય શું છે. મારૂં ગએલું ધન પુનઃ પ્રાપ્ત કરવા માટે હવે શું કરવું. મારા માગનારાઓને હવે હું શું જવાબ આપીશ એનો ત્યારે વિચાર કરું છું ત્યારે ગતકરણમાં જ્ઞાનિ આવીને ઉભી રહે છે.

સહજ ગલીર સુખથી જ્યોતિર્મયીએ આનો ઉત્તર વાળ્યો. સ્વામીન કોઈ પણ પ્રસંગમાં અંતઃકરણને ખેદ અથવા જ્ઞાનિવાળું થવા ન દેવું એ મનુષ્ય માત્રનું કર્તવ્ય છે. પ્રસન્નતાને અખંડ રક્ષી રહેવાનાં છે. વ્યવહાર ધરાવું સ્વરૂપજ એવું છે કે તેમાં આપણે જ્યારે પ્રેમપૂર્વક જોડાઈએ છીએ ત્યારે સુખ અને હુઝમના અનુભવો આપણને થયા વગર રહેતા નથી અને તેથીજ કહેવામાં આવ્યું છે કે વ્યવહારમાં રહેતાં છતાં વ્યવહારથી નિર્લેપ રહેવું. જેઓ તેનાથી નિર્લેપ રહેતા નથી તેમને વ્યવહારના સુખ હુઝમ ભોગવવાનું જોઈએ. કૃતકર્મને હિમેશા ભોગવ્યા વગર છટકો નથી. આપણે જ્યાં સુધી અતિ ઉચ્ચ સત્કર્મ કરીને આપણા મહિને કમેનિ નાશ કર્યો નથી ત્યાં સુધી તે ક્ષણ આપતાંજ રહે છે. આજવા આ વ્યતિકરમાં આપને ધનની પીડા સુખ્ય છે. સઘળું ધન જતું રહ્યું હવે શું કરીશ એ વિચાર આપના અંતઃકરણમાં ધુમે છે પણ તે ઇંદ્ર નથી જે યર્ષા ગણે

છે તેને આટલું હવે વ્યર્થ ચિંતા કામની બધી. ચર્ચાએકું કાંઈ ન થયેલું થવાનું નથી. હવે તો એ થયું છે તેને ટાળવાને શુ કરવું એજ વિચાર કરતોય છે. ધનને પ્રાપ્ત કરવામાં તેને સંઘર્ષમાં અને તેનો નાશ થાય તેમાં એ પ્રભુ પ્રકારે દેખાજ છે. અને તેથીજ બુદ્ધિમાન મનુષ્યો ધનમાં મમત્વ રાખવા ના પાડે છે. મમત્વ એજ દુઃખનું કારણ છે. અને તેને જ્યારે આપણે ત્યાં કરીએ ત્યારે આપણે એમજ સંમજેલું કે દુઃખનો આપણે ત્યાં કર્યો છે.

નાથ હવે તમારે હેશમાત્ર પણ ચિંતા કરવી ન જોઈએ. આજથીજ આ સંજીવની બીજી નવીન ધન પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરવા માંડો. તે સાથે શુભનીષ્ઠાના ગુણને કેળવો એટલે ધન તમને શોધતું આવશે. માથે દેન થયું છે તો તેનાથી ન ગભરાશો મારા આ દાંડીના છે તે તમારાજ છે તેને વેચીને તે સર્વનું પતાવો કદાચ તેટલાથી પતિ ન રહે તો તેમને પ્રેમથી તમારી સ્થિતિનું નિવેદન કરો અને ધીમે રહોને હા. તમામ આપીશ એમ જણાવો તમારી એ વિસંતિ તેઓ જરૂર સ્વીકારશે.

વિનોદચંદ્ર બોલ્યો મારી ગમે એટલી વિસંતિને તેઓ સ્વીકારે તેમ નથી. તેમના હૃદય કેવળ પાષાણ જેવા દયાહિન છે. તેમને તે દયા ક્યાંથી આવશે !

નહિ નાથ એમ ન કહેશો. જ્યોતિર્મયી બોલી સર્વના અંતઃકરણમાં પ્રભુનો વાસ છે. તમારામાં છે. તેમનામાં છે. પ્રભુ પ્રભુનો સ્વર સાંભળશેજ કેટલાક વ્યવહારના સંસ્કારોની જાગૃતિ કદાચ અંતઃકરણના પ્રભુ ઉપર કાંઈ આગ્રહાદન થયેલું આપને લાગે તો પણ આપના આ શુદ્ધ ચેતન્યમય શબ્દોથી તરતજ તે વિલાપ જશે. તમારું કહેવાનું તેના અંતઃકરણમાં જરૂર ઉતરશે.

‘પાષાણને પણ પીગળાવી નાખે એવી પ્રાર્થના એક.’

આ નવીન લગ્ન તમે શુ બુદ્ધી ગયા ! પ્રાર્થના શુ શુ નથી કરી શકતો ત સર્વ કરે છે. તમારી તેમના પ્રતિ, કરેલી પ્રાર્થના યજ્ઞ સચોટ અસર કરશેજ.

અપૂર્ણ.

સુખનો મહામંત્ર

અથવા

નિરાશામાં શુભાશા.

રફ અલંકાર કરીને કોઈ પણ વ્યવહાર કે પરમાર્થ કરવા નહિ. સામાન્ય યત્ને શાંતિપૂર્વક ધ્યાય તેજ કરવાનું છે. આંતર સ્વચ્છતા જાળવીનેજ બધું કરવાનું છે. બાકી વૃથા આયુષ્યનો હાથ ન કરવો.

૨૭ પરોપકાર નમ્રતા અને સર્વોત્તમ સદ્ગુણ જેનામાં અસ્થિતા થાય છે. તે જ્યાં જાય ત્યાં વિજયને મેળવે એમાં શંકા નથી.

૨૮ જેવું પોતાનું તેવું પારકું સમજનાર સાચો સદ્ગુણી છે.

૨૯ સત્યાચરણ એજ સર્વોત્તમ છે.

૩૦ શ્રદ્ધાળુ, શાંત, અને આનંદી જીવન સ્વાભાવી પ્રસન્નતા પ્રકટાવે છે.

૩૧ અંતરાત્મામાંજ સર્વ છે તેમાં સંયમ કરવાની કળા સિદ્ધ કરતાં પરમ પ્રસન્ન રહેશે.

૩૨ માનસ તેથી શારીરિક બળ પ્રાપ્ત કરવાને માટે બહિર જતિને છોડી અંતર્મુખ થાઓ સાચું બળ તેમાંથીજ મળે છે. જેમ પાતાળ પુટલા કુવામાંથી ગમે તેટલું પાણી કાઢવામાં આવે તો પણ પાણી ખુટતું નથી તેમ અંતરમાંથી જેટલું ભરેજો તેટલું બળ શ્રદ્ધેવામાં આવે તો પણ તે ખુટતુંજ નથી. બળને ઉત્પન્ન કરવાનો તે અખુટ ઝરો છે.

૩૨ નવીન જ્ઞાનની પ્રબળ ઈચ્છા રાખ્યા કરતાં જે જ્ઞાન તમે ગ્રહણ કર્યું છે તેને આચારમાં ઉતારો તેમ ન કરવાથી અને નવીન નવીન જાણવાની ઈચ્છા રાખવાથી અછેલ્લું થાય છે તે કરતાં પચાવવું બળપ્રદ છે.

૩૩ અનેક મનના મંતવ્યોથી દૂર રહેતા શીખો.

૩૪ સારા સાણસને કહી નુકસાન થતુંજ નથી.

૩૫ આપણા અંતરમાં પરમાત્મ સત્તાજ કાર્ય કરી રહી છે અને તે પ્રત્યેકને યોગ્ય સલાહ અને યોગ્ય સ્ફુરણ કરે છે. માટે અંતર્યામિમાં અકર્મ થનારને અધિક એ સત્તા સાથે અભિમુખ થવા અનુકૂળ પડે છે. તેથી પૂર્ણ ઉત્સાહ વડે શુભ ભાવના કરતા રહેશે.

૩૬ સત્ય વસ્તુ એક સ્વસ્વરૂપ છે અને તેની સાથે જે સામ્યશાળી પુરુષો પોતાની વૃત્તિને નિરંતર ભેડી રાખે છે તેમને ત્રિભુવનમાં કોઈથી ભંડ નથી. તેમને ઇચ્છાનુકૂલ જૈલવ જ્ઞાન સામર્થ્ય સર્વ મળે છે. અને મૃત્યુને પણ આજ શરીરમાં જીતી અજરામર થાય છે.

૩૭ શ્રી ઇષ્ટાનુગ્રહથી યોગક્ષેત્રનું વહન થાય છે. સમગ્ર વ્યવહારમાં શ્રી ઇષ્ટ સ્મરણરૂપ સુત્ર વડે આપણાં ક્રિયાત્મક પુષ્પોને શુદ્ધવાના છે અને વ્યવહારના અવધિએ તે પુષ્પમાળા અંતર્યામિ પ્રભુને અર્પણ કરવાની છે આ પ્રમાણે ક્રિયા કરનાર સક્રિય છતાં અક્રિયજ ગણાય છે. અને આ પ્રમાણે સકર્મ છતાં અકર્મપણાને અનુભવી શકાય છે. જે આવી રીતે કાર્ય કરે છે તેને પ્રત્યેક કાર્યમાં સરળતા શાંતતા અને ઉત્સાહ કાયમજ રહે છે. માટે સામાન્ય વેગથી કાર્ય સરળપણે થાય તેજ કર્તવ્ય છે. ઉતાવળથી કરેલાં કાર્યોમાં વિજય આવતોજ નથી.

૩૮ સૂર્ય એજ જીવન છે અને એના વડેજ જગત્ જીવે છે. આદિત્યાંતરડયોતિ વડે મનુષ્યો ભે તે જ્યોતિસું ધ્યાન કરે છે તો અહુ સુદમમતી થાય છે. અને પૂર્ણ આરોગ્ય મળે છે.

૩૯ જ્ઞાનનો આચારમાં ઉપયોગ થાય એજ 'સાચુ' જ્ઞાન છે.

૪૦ આ વિશ્વમાં વિશેષ થવામાં સુખ્ય હેતુ વક્તા, શ્રોતા, લેખક, વાચક વગેરેનો એકતાર નથી થતો તે છે. 'આ એકતાર એક જાનુથી' જાહુ એવાયાથી થતો નથી પણ ઉભય ખુટીઓને વ્યવસ્થિત રાખી મધ્યજિહ્વુતું બળ અમાવવાથી પ્રાપ્ત થાય છે.

૪૧ સદ્ગુણ અને નીતિ એ ગુણ વડે મનુષ્યો જય પામે છે.

૪૨ વિચારોનું અંતરમાં બળ કે નિર્બળ હોય છે. જેવા વિચાર તેવું બળ, જેવું બીજ તેવું ફળ. માટે ઉત્સાહી, ચૈતન્યમય, શાંત, ધૈર્યમય, તત્ત્વમય અને આનંદમય વિચારો નિરંતર સેવી શરીરે મને અને આત્માએ કરી પુણ્ય બળમય પૂર્ણ આનંદી સ્થિતિ કાયમ સંખશે.

૪૩ સત્પુરુષો તો ઉપકારનો બદલો માગતાજ નથી પણ તેને દાન તરીકે ગણે છે એજ તેમનું મહત્ત્વ છે.

૪૪ મનુષ્યના હૃદયમાં જે જિગ્મ્ય વિચાર છે તેજ સાચી વિજળી છે, અને તે સંચેડ અસંર કરે છે. તો જેઓ નિરંતર જિગ્મ્ય વિચારમાં રમણ કરતાં હોય તેમનામાં અત્યંત વિદ્યુન્મય પાવર હોય છે. તેને કશુંજ કાચું અશક્ય નથી.

૪૫ માયા પ્રદેશમાં કવચિત્ વિરલ અંતઃકરણમાં ચિત્તિધૃતિ ઝળકે છે. પરમાત્માની દિવ્ય કલા આપણા નિર્ણય વ્યવહારમાં ઓતપ્રોત થએલી અનુભવ વાયે અને આપણું સ્વાભિમાન નિવૃત્ત થાય તો જ્યાં ત્યાં સ્વરૂપાનંદનો સાક્ષાત્કાર થયા વિના રહી શકે તેમ નથી.

૪૬ જેમ સૂર્યના તેજ વડે જળમાં પંચરંગી પરપોટા થાય છે ને અળપાય છે તેમાં સૂર્યને હર્ષ કે શોક નથી તેમ ચિદ્ચૈતન્ય વડે વૃત્તિઓ કામ કરે છે તે વૃત્તિઓમાં અનેક તરંગ થાય તેમાં સાક્ષી આત્મા તો સૂર્યવત પ્રકાશક છે. અને તે આપણે છીએ એ નિશ્ચયને ગ્રહણ કરી સર્વદા વિચરશો.

૪૭ સુખની ઇચ્છાને માટે હમેશા સ્વસ્થ શાંતિ ધર્મ જાપ ધારણ વા સંયમ પ્રતિદિન નિયમીતપણે કરતા રહેશો. જે સંયમ વડે જ્ઞાનદિ બુદ્ધિનું સામર્થ્ય, નીતિ આદિનું સામર્થ્ય, અને નિરોગત્વાદિ શરીર સામર્થ્ય પ્રકટ ન થાય તે સંયમ વાસ્તવ સંયમ નથી પણ સહોષ ક્રિયા છે માટે ઈષ્ટાનુગ્રહવડે સંયમ સાધવાની કળા સિદ્ધ કરી વૃત્તિ નિરોધ આદિના સ્થગનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી તે ક્રિયા વડે કૃતકૃત્ય બની રહેશે.

૪૮ વૃત્તિમાં ઉત્સાહ રાખી પરમતત્ત્વમાં જેમને સાચી વિકાંતિ લેતાં આવડે છે એમને શાશ્વતિ શાંતિના બળ વડે મનમતિ ઓજસ પૂર્ણ થાય છે. માટે તમારે પણ પરમતત્ત્વ કે જે બુદ્ધિ પ્રદેશના પર ભાગમાં છે ત્યાં શાંતિનાં અશણમાં નાદા કરતાં પરમ પ્રસન્ન રહેવું.

૪૯ રોગ મૃત્યુ અને દાવિદ્રનો નાશ કરવા અભ્યાસક્રમ કરનાર કોઈ કાર્યમાં દૈન્યને સેવતા નથી.

૫૦ આંતર આત્મ સ્પુરણનો પ્રવાહ ઓળખીને તે પ્રવાહરૂપ અંગમાં પાવન થનાર કોઈ પણ પાપથી લેપાતો નથી.

૫૧ સ્થાઈ જ્ઞાનજી કાર્ય કરે છે. તેથી આંગતુકમાં બહુ વૃત્તિને ન રંભાડવી.

૫૨ ભય એ અન્ય કોઈ વસ્તુ નથી. પણ તેને તમારી જાતેજ ઉત્પન્ન કરેલી કલ્પના છે.

આરોગ્ય સંરક્ષણ

લેખક:—૨૧. રા. બેરામજી પીરોજશા માદન.

(અનુસંધાન આઠમા વર્ષના પૃષ્ઠ ૨૨૭ થી)

શરીરની આરોગ્યતા યાને સંપુર્ણ તનદરોસ્તી માટે કસરતની જરૂર.

આપણને બુધાપો શા માટે આવે છે ? એવા સવાલનાં જવાબમાં એક નામાંકીત ફ્રેન્ચ સાયનટીસ્ટ ત્રણ કારણો આપે છે. તે કહે છે કે આપણે ખુબી હવામાં નોંધએ તેટલી કસરત મેળવતા નથી. આપણને માઇક્રોબાયાને મુક્કમ જીવજંતુઓ-લાશુ પડે છે કે જેમનો નાશ કરવાને આપણાં શરીરમાં રહેલાં જે ફેગોસાઇન્સ નામના બચાવનાં જંતુઓ છે તેઓ પુરતાં ક્ષેત્રમાં થતાં નથી.-અને ત્રીજું આપણને મરણની બીક-ધાસ્તી રહેલી છે.

આ પ્રમાણે બુધાપા માટે તે ત્રણ કારણો આપે છે તેમાં સૌથી પહેલું અને મુખ્ય કારણ તે કસરતની ગેરહાજરી જણાવે છે.-અને તે બેશક ખરું જ છે. જવાની અને જોર-શક્તિ બળવી રાખવા માટે બીજી એવી કોઈ ચીજ નથી કે જે કસરતની જગ્યા લઈ શકે-એટલે એક માણસની ચપળતા અને શક્તિ જેટલી કસરતથી જળવાઈ રહે છે તેટલું બીજા કશાથી થઈ શકતી નથી.

માણસની જીંદગી માટે હવા અને ધોરાકની પેહેલી જરૂર છે. એ કોઈ નોંધાડી શકે એમ નથી-પરંતુ આપણે ગમે એવી સારી હવામાં રહેતાં હોઈએ, જામે એવા મારા પુષ્ટીકારક ધોરાક ખાતા હોઈએ છતાં જો દરરોજ નિયમીત શરીરીક કસરતો થતી ન હોય તો ધોરાકને હવા (શરીર) પુરતી તનદરોસ્તી અને જોર-શક્તીવાળી હાલતમાં રાખી શકશે નહીં બીજા શબ્દોમાં બુધાપો આવતાં અટકાવ કરી શકશે નહીં.

જોકે શક્તી માટે ધોરાક એક અગત્યતા ધરાવે છે પરંતુ કસરત વિના તમે ઘણુંક શરીરને બળ-જોર મેળવી શકો નહીં. શક્તી-જોર, બાંધવા માટે તમારે-શક્તી વાપરવી જોઈએ ચપળતામાં જીંદગી રહેલી છે. તેથી તેને ટેકવી રાખવા અને વધુ કરવા માટે જોર-શક્તી વાપરવું જોઈએ છે. કોઈને પણ શક્તિ

ભેર વાપર્યા વિના બળ આવતું નથી. શરીરનાં મસ્તિસ્કોને મજબુત રીતે વાપર્યાથી તે મસ્તિસ્કો મજબુત, વધુ ઘટ ધઈ શકે છે અને એક મરદ યા ઓરત વધુ સારી અને મજબુત હાલતમાં આવી શકે છે.

દાખલા તરીકે; એક ખીલતો છોકરો તથા છોકરીને હથેલી નીચમ તરીકે, તેઓ જે સાધારણ રમત-ગમત દરમિયાન રમે છે તેથી તેઓના શરીરની ચોક્કસ બાંધણી અથવા ખીલવણી થાય છે-પણ આ બાત હીલગીરી ભરી છે કે જેવી એક છોડી ઉમરમાં આવી પુગી કે તેણીયે રમત-ગમતની કસરતો છોડી દેવાનું મોટી શોભા અથવા મર્યાદાભર્યું તરીકે ગણાય છે છોડીયો તો બાળ્યુએ રહી-પણ આજ કાલ છોકરાઓ પણ સ્કુલ યા કોલેજ છોડી કે તુરંત પોતાની અંગ બલની રમત ગમતો-કસરતો છોડી દીધે છે. કારણકે હવે તેઓ મોટા થયા અને કામ ધંધે લાગ્યા તો હવે તેમને કસરતો કેવી કરવાની ! એ તો માત્ર નિશાબમાં શીખતાં કુરસદ મળે ત્યારે માત્ર ટાઈમ પાસ કરવા રમત ગમતો કરવાની છે-મોટી ઉમરે પુગેલાં માણસ માટે કાંઈ કસરતો હોય ?

આવા વિચારથી, અથવા કેણ એક યા બીજા કારણોને લીધે, ઘણાઓ બલકે સોમાંથી હપ ટકા કસરતો કરવાનું છોડી દીધે છે. ત્યારે કસરતથી શું ફાયદા થાય છે, બલકે શરીરની આરોગ્યતા મટે તે અવશ્યની છે એવું તેઓ સમજતા નથી એમ આપણને ધારી લેવું પડે છે. કારણકે જે સમજતા હોતો તેઓ દોષક રીતે એક યા બીજી હીલચાલો કરવાનું ભરી રાખતે પણ તેમ નથી કરતા એટલે કસરતનાં મુળ ફાયદાઓથી તેઓ અજાન રહેવા હોય છે. એવું આપણને અતુભાન કર્યા વિના ચાલતું નથી. માટે કસરતની ખુબી વીધે થોડુંક વિવેચન કરેલું. વ્યર્થ નજરે નહીં.

એ વિષે અમેરીકાનો મહાન શીઝીકલ કલચરીસ્ટ, અને કુદરતી ઉપચારોનાં શોધક બરનાર મેકફેડ-નાંજ થોડાક શબ્દો અત્રે દરશાવીશ. તે એક ઠેકઠો છે. ઘણાઓએ મને કહ્યું છે કે “ હું કસરત કરું એટલો મજબુત નથી. ” તો હું તેમને જવાબ આપીશ કે ઉઠો અને કસરતો કરો, અને તે માટે તમને મેહનત લેવી પડે તેમ કરો, કારણ કે કસરત જેવું આ ધરતી ઉપર બીજું એક નથી કે જેથી જે ચાલુ (કોનીક) દરદોને સાબ કરવા માટે વધુ કરી શકે, કસરતથી તમારી હરેક ફરીયાદો અને વ્યાધીઓ દુર થશે.

તમને કાંઈ ખ્યાલ છે કે આ શરીર તે એક અખચળ જેવું ઇલેક્ટ્રીક મશીન છે, કે જે ઇલેક્ટ્રીક, યાને માણસાઇ વીજળીથી ચલે છે. તમે તમારી પોતાની વીજળી બનાવો છો. આ વીજળી કેમ બને છે ! આપણે આ શરીર માટે સઘળું બળી શકતા નથી, પણ કેટલીક બાબતો તદન ખુદલી જણાય છે. દાખલા તરીકે, શરીર એક વીજળીક શક્તિથી ચલે છે તે ખુદ્દુ છે તમે પેતે એક માણસાઇ ‘દીનેમો’ યાને (વિજળીનાં બંકાર) છો-હરેક જણ પાસે ઇલેક્ટ્રીક

ગ્રીક ખેટરી તેની રંગો (નરવસો)માં ભરેલી હોય છે. જ્યારે ઠાડી અને સુસ્ત પેડી જાઓ છો ત્યારે આ તમારી વીજલીક શક્તિ લગભગ ખપી ગયેલી હોય છે, અને તમને વધુ જથ્થો એકઠો કરવાની ગરજ પડે છે, એટલે કે તમને વધુ “ નરવસ પાવર ” મેળવવાની જરૂર પડે છે તેનો અર્થ આજ કે વધુ માણસાઈ ઇલેક્ટ્રીસીટી હવે તમો એ કેમ મેળવી શકો ?

અતરે હું કહીશ તે ઘણા ખરીઓને કાંઈક નવું જ લાગશે. છતાં કોઈ પણ સાયન્ડીસ્ટ અથવા ફીઝીશીયન મારા અનુમાનને ના પાડી શકશે નહીં. નરવસ અથવા વીજળીક શક્તિ કે જે આ શરીરને જીવન-ભગતું રાખે છે, અને જે જીવન અને જોર દેકવી રાખે છે, તે શક્તિ સઘળી નરવસોમાં જ રહેલી છે. દરેક પણ શરીરમાં રહેલી આ નવી વીજલીને પોતામાં સોસી લીધે છે એટલે આ નરવસ એનરજીને ખેંચી લીધે છે-તમારા શરીરની દરેક નર્વ તમારા આંગળાની નર્વવટીક એ શક્તિને ખેંચી તમારા નરવસ ચક્રોમાં તેમજ કમરનાં કાંડામાં અને લોંઘામાં લીધે છે. દીવસના વખતે તમો આ નરવસ શક્તિ ખપાવતા જાઓ છો, પણ રાત્રે જ્યારે તમો નિદ્રા લીધો છો, અને જ્યારે શરીરની પોતાની (વોલન્ટરી) શક્તિઓ મદ પડેલી હોય છે ત્યારે તમો આ નરવસ એનરજી અર્થવા ક્રેડો કે માણસાઈ વીજળી. વધુ જથ્થામાં, ખીજ દીવસનાં ખપ માટે ભરી રાખો છે.

ત્યારે કસરત આ કાર્ય કરવાને કેવી રીતે મદદ કરી શકે ? તે મદદ આમ કરે છે. કસરતથી કરી શરીરના દરેક અવયવોનું કાર્ય અપૂર્ણ થાય છે. જેથી લોહીનો વધુ જથ્થો નરવસો તરફ અને મસલસો તરફ લઈ જવામાં આવે છે. આ વધુ જથ્થામાંથી વધુ એનરજી અથવા માણસાઈ વીજળી મેળવાય છે. અને પરિણામે તમારામાં વધુ નરવસ એનરજી, વધુ જોર, અને વધુ સારી તન્દરોસ્તી આવે છે; કસરતથી કરી તમારા ગોટકાંઓજ મજબુત થાય છે એટલું જ નહીં પરંતુ સામાન્ય સ્થિતી પણ સુધરે છે. ઘણાઓ કહે છે હમને કાંઈ મજબુત ગોટલાંની જરૂર નથી કારણ હમારે કાંઈ મોટા બોજ ઉપાડવા નથી, હમારે કાંઈ કસરતખાજ ધવું નથી. મારે તો ફક્ત સારી તન્દરોસ્તી અને મજબુતી જોઈએ છે. આજ સુખ્ય કારણ માટે હું સલાહ આપુ છું કે કસરતની જરૂર છે, કારણ કે તે એક માણસને વધુ નરવસ શક્તીનો જથ્થો આવે છે, કે જે શરીરની કાયદાસરની અપજતા માટે અવશ્યનો છે ખાસ અંદરનાં પ્રાણીક અવયવોની કાર્ય માટે જરૂરી છે આ અવયવો શરીરનાં બધા કાર્યો ચલાવે છે, તેઓ ખોરાકને પાચન કરે છે, તેઓ લોહી જતાવે છે લોહીમાંજ સઘળા તત્વો રહેલાં છે કે જેથી શરીર ખપાય છે. ત્યારે આ અંદરનાં અવયવો જેઓ લોહી જતાવે છે તેઓને, જેમ તમારા હાથને નરવસ એનરજીની જરૂર છે તેમ તેઓને પણ તેની જરૂર હોય છે જ્યારે તમો એકાદ બોજ ઉપાડો છો ત્યારે તમો શક્તિનો અમુક

જથ્થો ખપાવો છો, અથવા કહો કે ઇલેક્ટ્રીક એનરજીનો અમુક જથ્થો વાપરો છો. ત્યારે આ તેજ ઇલેક્ટ્રીક એનરજી છે કે જે હાટના ધમકારા ચલાવે છે અને જે શરીરના દરેક અવયવની હીલચાલ માટે અવશ્યની છે.

કેઈ પણ માણસ એવો નબળો ન હશે કે જેનાથી કાંઈપણ કસરત કરી ન શકાય.

કદાચ કોઈકવાર તેવા અપવાદ હોય પણ તે ઘણા જુગ્મહશે. જે તમારામાં ખીછાનામાંથી ઉઠી શકાય એટલે શક્તિ હોય તો થોડીક કસરતો લેવાને તમે પુરતા સામર્થ્યવાન છો. દરરોજ આવી કસરતો લીધી તો તેથી કરી તમે વધુ શક્તિ મેળવતા જશો.

તિક્ષીણ દરદો વેળા, સરાસરી દરેક ડાકતર તમને કહેશે કે “ ખીછાને જાવો, ખીછાનામાં રહો. ”, પણ મેકફેન કહે છે કે હું કહીશ કે “ જ્યાં સુધી તમારેથી રહેવાય ત્યાંવેર ઉભાજ રહો યાને ખીછાને જશો નહીં-જેટલો તમોએ આ નિશ્ચય છોડ્યો કે તેજ પળે તમો પોતાને કહેશે કે ” “ હું માંદો છું, અને ખીછાને જાઉં છું, અને એમ કરી જે અપડતા શરીર કરતું હતું-તે અટકાવો, અને નિયમ તરીકે, અથવા રીવાજ પ્રમાણે, હવાનાં દરાફતની ધાસ્તી રાખી બપોરે સૂઈ જાવો અને જે પળે આવી રીતે તમો કરો તેજ પળે તમો તુરત માદાં થવાનાં.

(અપૂર્ણ)

શ્રી સૂતસંહિતાનું સવિસ્તર રહસ્ય.

લેખક, શ્રીચુત દુર્ગેશ્વર નટવરજી ત્રિવેદિ ખી. એ.

હજુર ડેપુટી કલેક્ટર સુરત.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૩૦થો)

આ મહાત્માઓ પોતે કૃતકૃત્ય હોય છે એટલે, તેમના પોતાના સ્વાર્થ અર્થે કાંઈ કરવાનું તેમને શેષ હોતું નથી, છતાં જગતમાં અંધ લખવા, ઉપદેશ કરવા, આદિ ક્રિયાઓ કરતાં તેઓ જણાય છે. તેમાં બે ઉદ્દેશો હોય છે. એક ઉદ્દેશ એવો હોય છે કે પરમતત્વ રૂપ જે પરમેશ્વર તેમના પ્રતિ તેમનો પ્રેમભક્તિ ભાવ બધાયેલો છે. અને આ કાર્યદ્વારા એ ભાવની પ્રતીતિ કરાય છે ખીજો ઉદ્દેશ એજ પરમાત્માના વિકાસ પામતાં છતાં જેમની મતિ તે વિકાસમાં મંદતાથી પ્રયાણ કરે છે એવા જગતના બધુજનો રૂપે ગણાતાં પાત્રો ઉપર એજ પ્રેમથી અનુગ્રહ કરવો એ હોય છે.

આ પ્રમાણે હોવાથી ભગવાન બ્રાહ્મરાયણ સૂતસંહિતાનો આરંભ કરે છે. અને તેમાં મંગલાચરણ રૂપે પરશિવ પ્રતિ ભક્તિ, પુરંસર પ્રમાણ કરે છે. આ સૂતસંહિતામાં એક નિપૂર્વ પ્રકારની સંકલના છે શ્રી બ્રાહ્મરાયણ વ્યાસ મુનિએ અરાધ પુરાણો પોતાના શિષ્ય સૂત તથા મુનિમંડલને કહ્યાં છે. છતાં તત્ત્વવિદ્યાનો અતિશય પ્રભાવ દર્શાવવાના હેતુથી આ રચના કરોછે પોતાના શિષ્ય શ્રી સૂત પુરાણીના મુખથી આ સંહિતા એટલે તત્ત્વશાસ્ત્રમાંથી વીણી વીણીને તત્ત્વ જેમાં એકત્ર કર્યું છે, એ પ્રકારનો અન્ય આ કરી આપ્યો છે. પંચદશી આદિ વેદાન્ત શાસ્ત્રના સમર્થ અથોના પ્રણેતા શ્રી વિદ્યારણ્ય મુનિ પોતાની પૂર્વાવસ્થામાં શ્રીમાન માધવમંત્રી નામે જાળખાતા હતા. ક્રિયાશક્તિના પતિ શ્રીમદ્દાશીવિલાસ તથા શ્રી ત્ર્યમ્બકેશ્વરનાં ચરણકમળની સેવામાં નિપૂણ ચિત્તવાળા તેઓ શ્રી હંતા તેમણે વેદ તથા શાસ્ત્રની પ્રતિષ્ઠા કરી છે આ સૂતસંહિતા અંથ ઉપર તેમનો અત્યંત પ્રેમ ભાવ સ્થપાયો હતો તેથી સામાન્ય મતિના જનસમુહના ઉપયોગમાં લાવવાની આવશ્યકતા એમને જણાઇ. અક્ષલ અંથમાં અનેક પ્રકરણો છે, તેમના તાત્પર્યના ખુલાસા સાથે એક બીજાના સંબંધને પોતે જેમાં સમજાવ્યો, તથા તેમાં પ્રવર્તતા કઠીણ શબ્દો તથા વાક્યોનું સરળતાથી સમજાવ્ય તેવું સ્પષ્ટીકરણ જેમાં કર્યું છે, એ પ્રકારની અન્ધારામાં પ્રકાશ પાડનાર દીપવત તાત્પર્ય દીપિકા નામે રચના એઓશ્રીએ કરેલી છે તે સહિત અસલ અંથના અવલોકન ઉપરથી આ અંથ બનેલો છે.

વ્યવહારમાં કુશલ વૈદ્ય હોય છે તેમને વૈદ્યશાસ્ત્રનો મહાન નિયમ ॥ મર્દન ગુણ વર્ધનમ્ ॥ જ્ઞાત હોય છે. તે પોતાના આશ્રયમાં આવેલા દર્દીઓને માટે આ નિયમોનો ઉપયોગ કરે છે. માત્રાઓને જેમ જેમ અધિક ઘુંટવામાં આવે છે તેમ તેમ તેના રજકણોની મધ્યમાં પુરાયકું સત્ર વિશેષવિશેષ સુકત થઇને બહાર નીકળી આવે છે, અને રોગીના રોગનાં કારણોને દૂર કરીને, એમનામાં જીવનને પૂરે છે. આજ પ્રમાણે તૈલાદિનું શરીર સાથે ઘર્ષણ કરાય છે, તેમાં પણ એજ નિયમ પ્રવર્તે છે. તે પ્રમાણે રોગ માત્રમાં જે અનેક જન્મોથી આપણને વળગી રહ્યો છે તેવો ભવજ્રમણ નામનો મહા રોગ છે. એ રોગની મહત્તાના પ્રમાણમાં પરશિવ સ્વરૂપના જ્ઞાનરૂપ એકજ ઔષધી આ મહા વેધોએ આપણને આપીછે, અને તે માત્રાને આ અંથમાં રોગીની મહત્તાના પ્રમાણમાં અત્યંત શ્રમ લઇને ઘુંટીઘુંટી ને અનેકવાર અમૃત રૂપે પાપા કરી છે, છતાં પીનારને કંટાળો ન આવે તે અર્થે વખતો વખત જુદી જુદી આખ્યાયિકાઓ તથા પ્રક્રિયાઓ રૂપ અનુપાનો રૂપી ઉત્પન્ન કરે એવાં બદલતા રહ્યા છે. આટલી કુશળતા વાપરી છે છતાં કોઈ સ્થાને આપણા અંતઃકરણનો યોગ અત્યંત અશ્રદ્ધારૂપમાં વધી ગયો હોય તે કારણથી “ જાતિ નિર્ણય ” “ તીર્થમહાત્મ્ય ” જેવા અધ્યાયો વાંચતાં જે પ્રમાણે હઠીલા બાળકને દવાના નામથીજ કંટાળો આવે છે અને મુખ કટાણું કરે છે

તેવા ભાવનું પ્રદર્શન થઈ જાય, તો તેવે સમયે ધૈર્યને રાખીને તેવા અધ્યાયમાં શું રહસ્ય રહેલું છે તેને શોધવાને માટે પ્રયત્ન કરવો. છતાં રસિક રહસ્ય હસ્તગત ન થાય ત્યાં સુધી વિશેષ મનન કરવું, એ ઉચિત ગણ્યશે. તેમ કર્યા પછી પણ ધૈર્ય ન રહી શકે તો તે માત્રાઓ આપણા રોગને માટે નથી, અન્ય તેના પાત્રોને માટે યોગ્ય હશે એવી અતુકલ શુદ્ધિ કરીને આ ગ્રંથમાં જેજે માત્રાઓ આપણા અંતઃકરણમાંની સાંમગ્રીને અતુરૂપ પ્રતીત થાય તેને પ્રેમથી શુદ્ધ કરવાની તત્પરતાને સેવવાના પ્રગળ નિશ્ચય પૂર્વક ગ્રંથને શાન્તિથી અવલોકવો. એમ નહિ કરીએ તો આપણા પોતપોતાના અંતઃકરણોને અત્યંત અતુકલ થઈ રહે એનાં પુષ્કળ ઉપાયો આ ગ્રંથમાં કલા છે, તેનો અમુલ્ય લાભ અધૈયથી શુભાવાય છે. તેમ ન થવાને માટે સાવધાનતા રાખવાની છે. અને યાદ રાખવાનું છે કે આ ગ્રંથ કેવલ આપણા અંતઃકરણને માટેજ કર્યો છે એવું નથી પરંતુ આપણાં સર્વ બંધુઓ જેમના અંતઃકરણ વિવિધ કક્ષાઓમાં છે એ સર્વને માટે ઉપયોગ પુરતો સંગ્રહ કર્યો છે એટલુંજ નહિ પણ ઉપર ઉપરની દૃષ્ટિથી નકાસુ લાસે તેજ અંતઃકરણનો અમુક વિકાસ થતાં આપણને પણ અમુલ્ય લાભ પ્રદાયી એવો સંભવ છે. સોમલ સાક્ષાત વિષ છે એટલાજ જ્ઞાનથી તેનો ત્યાગ થાય તો જ્વરોદિ ટાળવા અથવા તે અમૃત રૂપે કાયં કરે છે તેનો લાભ મળે નહિ. સાક્ષાત વિષના સંબંધમાં જો આવું છે તો આ રહસ્યમય વિષયને ધૈર્યથી જોવાની જરૂર છેજ એમ સહજ સમજશે.

જડ રૂપે પ્રતીત થતા વ્યતિકર માત્રનો આધાર એટલે જેના ઉપર તે પ્રતીતિ થાય છે તે એ છે તે કારણથીજ તેને સત અથવા સત્ય રૂપે કહેલું છે જડમાંનું જ્ઞાન એના વડે સિદ્ધ થાય છે તેથીજ એને ચિત્ત કહેલો છે કદીજ નાશ ન પામે એવા પ્રકારનું પ્રેમનું સ્થાન એ હોવાથી એને આનંદ તથા પરમ શિવરૂપ કહેલો છે. સર્વ અર્થને સાધી આપનાર તથા સર્વ સાથે સંબંધ વાળો નિરંતર હોવાથી તેને સંપૂર્ણ ક્લો છે શિવ એ પ્રકારની સંજ્ઞાને ધારણ કરે છે જીવ તથા ઇશના ધર્મોની સીમાને ઉલ્લંઘન કરી રહ્યો છે તેથી તેને કેવલ કહ્યો છે અન્યની અપેક્ષા વિનાજ પોતાના એકલાના બળથી પ્રકાશી રહેલો છે તેથી એટલે સ્વપ્રભ એટલે સ્વપ્રકાશ શિવ કહેલો છે. એરણ ઉપર સુવર્ણકાર જે પ્રમાણે ઘાટ ઘડે છે તથા લાંગી નાખે છે તે પ્રમાણે પોતે આધાર રૂપ બનીને પોતાના ઉપરના જગતને નિર્માણ કરે છે સ્થિતિમાં રાખે છે પ્રલય સમયે વિનાશ કરે છે અને ભાવી સૃષ્ટિના સમય સુધી જગતનું તિરોધાન કરે છે એ રીતે પોતે એકજ કારણ રૂપ હોવાથી તથા ભૂત ભૌતિક ભાવોનાં નિયમને કરતો હોવાથી કુટસ્થ કહેલ છે વિનય માત્ર શુભ અથવા આકાર રૂપ ઉપાધિ રૂપ ઇન્દ્રિયદારા અનુભવ ગોચર થાય છે આ પ્રકારની ઉપાધિ માત્ર જે સ્વરૂપમાં અસ્ત પામી

સંતાઈ રહેલી હોય છે એ પ્રકારનું 'હેવટનું' સ્વરૂપ હોવાથી તથા તે સ્વરૂપ શુભ હોવાથી તેને પરમશિવ કહ્યો છે જેને માટે અંતઃકરણ નિરંતર તલસ્થા કરે છે છતાં વિષય રૂપે જેનું ભાન કરવામાં નિષ્ફલ થઈ યાકી વિરભાય છે એવું આત્મ ત કામનાનું સ્વરૂપ હોવાથી તેને તત્વ (તત્ત્વ) કહે છે વર્તમાન ભૂત તથા ભાવિકાલ તેને ણાધિત કરીને મર્યાદીત કરી શકતો નથી માયા તથા તેનાં કાર્યો મિથ્યા કલ્પિત છે તેથી ઝાંઝવાંના જલથી કોઈ પદાર્થ લીનો થતો નથી તેજ રીતે તે તેનો સ્પર્શ કરી શકતાં નથી કાલનું સ્વરૂપ અનંત છે છતાં અમુકની વ્યક્તિ રૂપ ઉત્પત્તિ સ્થિતિ તથા પ્રધ્વંસા એટલે નાશનો અનુભવ આમાં થાય છે તે અનુભવ રૂપ ઉપાધિથી કાલની મર્યાદા કલ્પી છે અમુક પદાર્થ ઉત્પન્ન થશે તે પૂર્વ તે પદાર્થ ન હોતો તેથી તે પદાર્થની ઉત્પત્તિની અપેક્ષાથી તેની પૂર્વનો તે કાલ તેને ભૂતકાલ કહ્યો છે અને તે ભૂતકાલની મર્યાદા અનાદિ સાત છે આ રીતે જે પદાર્થના ભૂતકાલની મર્યાદા તેના પ્રાગભાવ (પૂર્વનો અભાવ) વડે બંધાય છે તેને આદિ કહે છે. તેજ પદાર્થની ઉત્પત્તિથી આરંભી ને તેના વિનાશની ક્ષણ સુધીના કાલને સ્થિતિના કાલ અથવા વર્તમાનકાલ કહે છે. એ રીતના વર્તમાનકાલની મર્યાદા પોતાના ભાવસ્વરૂપે (છે છે એ રૂપે) બંધાય છે, તેને મધ્ય એવા નામથી ઓળખાય છે. તે પદાર્થનો વિનાશ થાય તે ક્ષણથી આરંભી તે અનંત મર્યાદા સુધીના કાલને ભવિષ્યકાલ કહ્યો છે. આ ભવિષ્યકાલની મર્યાદા જેની પોતાના પ્રધ્વંસાભાવ વડે આરીતે બંધાયેલી છે તેને અંત કહે છે આ રીતે આદિ મધ્ય તથા અંત નામની ત્રણ કળારૂપ તત્ત્વદાર જે અનુભવ ગોચર થાય છે તે તત્ત્વને કાલ એવું નામ આપેલું છે નિષ્ફલ પરમાત્માએ જગત્ રૂપે પ્રતીત થવા અર્થે માયારૂપને પોતાનામાં ધારણ કર્યું. પછી તે માયામાંથી પંચ તત્ત્વોને પ્રતીત કરાવ્યાં. આ પંચતત્ત્વોના નામો નીચે પ્રમાણે છે ૧ કાલર નિયતિ ૩ ભૂત, ૪ યદ્યદ્ધા અને ૫ સ્વભાવ. એ રીતે ઉત્પત્તિ પ્રકરણમાં કહેલું છે. અપૂર્ણ.

ઢાયરી છુકા.

તુરતજ મંગાવો.

પોષ્ટિ તથા જરા મેહોડી સાધજી ક્રકત ૦-૫-૦ અને ૦-૮-૦ની ડીપીટો ખીડો. ૩૫માં વર્ષની જુની અને જાણીતી ઢાયરીઓ ક્રકત આજ છે એકદમ (સ્પેશ) સાધજીની શ્રી ચાહવાળાની ઢાયરી માટે ૦-૩-૬માં. ન્હાની મોટી દરેક જાતની રોજમેળો તથા અર-ધીઆના પણ ઓરડર મોકલાવશેજી. કીશવત દરથી મોકલી દેશુંજી.

જ્ઞાન વર્ધક પુસ્તકો વાંચો.

શ્રી મુક્તશાસ્ત્ર કાલીદાસ પંડીતની ૫-૦-૦. આર્થશાસ્ત્ર હિંદુસ્તાનનો વૈભવજ ૬-૦-૦ ૬ મંથોના સંમદ-૬-૫૦ પૂજોનો અથ. યુગ્મજ્ઞાન ગોટા લક્ષ્મી રત્ન ગ્રાંસો ૧-૪-૦ શ્રી લગવત ગીતા તત્ત્વ મોધ ૦-૪-૦. જાદુઈ કોતક સંમદ કોડોના ૦-૧૨-૦ કુખનીવારણ અને કણનકણ ૦-૮-૦ જાનકાલ કાર ભવિષ્યવર્ણ ૦-૬-૦ વીગેરે પુસ્તકોનો ઓર્ડર નોંધાવશેજી. વી. પી. પોષ્ટ દ્વારા દરેક પુસ્તકો મોકલાવવા બંધાવસ્ત રાખેજો છે.

૬૬૨ વરાનજી પરમાનંદ ચાહેવાળા

છુકતેલર ૩૪૧ કાલબાહેવી રોડ સુંબઈ.

The only address—No branches.—
KALKADEVI, BARTON CO.
 KALKADEVI RD.

આંખની મફત તપાસ કરી ખરા
 “ પથ્થરનાજ ” ચશ્મા
 “ મફત ” બદલી કરવાની
 જામીનગીરીથી બનાવી આ-
 પીશુ. ખાનદાન અને
 ગરીબ હાલતમાં આવી ગયે
 હા શુદ્ધ માણસોને ખાસ
 સરેતા લાવેઅથવા જરૂર
 પડે તદનજ મફત ચશ્મા
 આપીશું.

302—304,
 કાલકાદેવી
 રોડ,
 મુંબઈ.

નકલી આંખો!

ખાસ આંસેરીફ્ટ આંખોલીયન પથરીના
 ચશ્માં “નકલી નહીં.”

કાલકાદેવી બારટન કું.

કોઈ પણ
 લોસપી-
 તાલ અથવા
 દાકતરોના
 નંબર પ્રમાણે
 ચશ્માં જામીન
 ગીરીથી બનાવી
 આપીશું. જે
 હુમારો બનાવેલો
 ચશ્મા દાકતર ના પ-
 સંદ કરે તો કુલે પૈસા
 પાછા આપવાની લેખીત
 જામીનગીરી આપીશું.

“નકલી આંખો.”
 Artificial Eyes.
 “ખરા પથ્થરના ચશ્માં
 Real Pebbles
 કાલકાદેવી બારટન કું.
 No. 302—304,
 કાલકાદેવી રોડ, મુંબઈ.

સેશીન કુંડામાં

શું ચીજો મળે છે ?

લગ્ન પ્રસંગે તેમજ ઈનામના મેળાવડામાં ભેટ આપવા લાયક તરફવાર જાતની પેટીઓ, હિંદુસ્તાનની ઉત્તમ નકશીના રાઉન્ડ ટેબલ, ડાર નરરેન્ડ, માટીના રમકડાં ચાલનારા હોડનારા તેમજ કસરત કરનાર માટે રબરવાળી લંગોટ, મખમલના મઢલા ચંપલો, કાચના કુંડા, ફેન્સ ચીની ફલાવર વોઝ, સુખડના હોલ્ડર, અપોનીઝ કેનવાસપરના ચીન્ના, પનાવટી કુલના કુંડા, બાસ્કેટ છોડ અને તરફવાર જાતની ફેન્સી ચીજો. એક વખત હુકાનની મુલાકાત લઈ ખાત્રી કરો તમા જરૂર સંતોષ પામશો.

સેશીન કુંડા :

મેનેજર—નીલકંઠ ઉમેદરામ.

કુંડા સેતાન કુળીવાને નામે }
જોષીપુરા-મુરત }

હુલકી જાતની ચાક પી તખીયત ગમાડવા કરતાં અમારે ત્યાંની દરેક જાતની ઉચી ચોકના નમુના લઈ પી જુઓ. નમુના માટેના બે રેતલના પેકેટ મુજબ કિંમતે મળે છે.

લોકપ્રિય નિવડલાં ઉપયોગી પુસ્તકો.

તમારા શરીરને રોગ-રક્તિન, તમારા મનને નીતિ તથા ધર્મના ઉત્તમ-સંસ્કારોવાળું તથા તમારા આત્માને સ્વરૂપમાં રચિતવાળું કરવા માટે નીચેના પુસ્તકો તમારે જરૂર વાંચવા જોઈએ જાહેર તેમજ ખાનગી પુસ્તકશાળાઓને દીધાવવા માટે આ પુસ્તકો અમૂલ્ય તેજસ્વી રત્નો સરખાં છે.

પુસ્તક.	વૈધકવિષય.	કિંમત
૧ ચિકિત્સાબિધ	૨-૦-૦
૨ આર્યાત્રાય આપધ	૨-૦-૦
૩ આયુર્વેદભાગોપદેશિકા	૦-૮-૦

સાહિત્ય વિષય

૪ પાંડવ અને કૌરવ	૨-૦-૦
૫ મુક્તા	૩-૦-૦
૬ રામ અને રાવણ	૧-૦-૦
૭ હિવાસ્વમેધ	૨-૦-૦
૮ શ્રીકૃષ્ણચરિત્ર	૨-૦-૦
૯ ગુજરાતી શબ્દકારો અને ગ્રંથો	૧-૮-૦
૧૦ ચંદ્રિમા કાઠખરી	૦-૮-૦
૧૧ સાહિત્યિક, માનસિક અને નીતિસંબંધી સુધારા માટે આદર્શ અને સત્યપચનો.	૧-૮-૦

ધર્મજ્ઞાન વિષય.

૧૨ વનોત્સવ	૧-૦-૦
૧૩ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા (મૂળશ્લોક તથા ભાષાતર)	૧-૦-૦
૧૪ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા (શ્લોક-ભાષાતર અને વિસ્તારવાળું વ્યાખ્યાન)	૪-૦-૦
૧૫ ભણિમનુસ્યુતિ	૫-૦-૦

વિશેષ નિમ્ન જાણવા માટે પ્રજ્ઞસંસ્પૃષ્ટ મંગલો વાંચક યાઓ.

વૈધશાસ્ત્રી ભણિશંકર ગોવિંદજી,

રાષ્ટ્રિક-આત્મકનિમ્નદ્વિ આપધાદ્ય,

જ્ઞાનમંગલ-કાલિયાવાડ

“ જ્યાં વહેતાં સમયની, લેતાં શુભ સંભાળ; વાંચો વીર વિવેકથી, વિવિધ ગ્રંથની માળ, ”
 “ ઉત્તમ વાંચન ઉરે, જો કંઈ હોય વડાન; ‘માળા ગ્રંથ વિવિધ’ તથા, તે વાંચો તરકાળ. ”

વિવિધ ગ્રંથ માળા

જેની ૪૩૦૦ નકલ છપાય છે અને તેના આલોક થનારને

વાર્ષિક માત્ર ૨ માં પૃષ્ઠ ૨૦૦૦

જેટલાં વિવિધ વિષયનાં ઉત્તમ પુસ્તકો મળે છે, પાકાં પુકાં રૂ. ૩)

પોસ્ટેજ વર્ષની આખર સુધીને માફ. તે પછી જુદું.

સં. ૧૯૭૨નાં પુસ્તકોની પ્રાથમિક યાદી — સ્વામી રામતીર્થ ભાગ ૮ તથા ૯ તૈયાર છે) આરોગ્ય વિષે સુચનાઓ, મો. ક. ગાંધીજીનું દુકાં વાર્તાઓ ભાગ ૩ જે, નવાં યુગની વાંદો બગ ડળે, વિવેકાનંદ ભાગ ૩ જે, પ્લેકા ઓફ લાઇફનું ભાગ ૧૨, ‘ઇન્ડિયન વિથ ઇન્ડીયન’ ભાગ ૧૨, સર રતીન્દ્ર દાગોરના નિવંધો, લગાઈનાં ૨૬૧૫, (વિદ્યોત) સાયન્સ, ઇલાહિયાતી નીકળશે. વધુ પસંદગી જારી છે.

આગલા વર્ષની નીચલા સેટ પણ તૈયાર છે.

દરેક સેટમાં પૃષ્ઠ ૧૫૦૦ મુદ્રણ, ૧૫, પાકાં પુકાં ૩

પોસ્ટેજ માગશર સુધી માફ તે પછી મૂલ્યથી જુદું.

સં. ૧૯૭૩નાં પુસ્તકો — આર્થિક નીતિ ૯૦ અપભ્રંશિત દર્શન. સ્વામી રામતીર્થ ૧-૨ ૩. લઘુ લેખ સમૂહ. સંસારમાં સુખ ક્યાં છે. નરાયણની વાતો. યોગિની અંકુશમાળા

સં. ૧૯૬૮નાં પુસ્તકો — નવસંહિતા, કારમીરનો પ્રવાસ. વિવેકાનંદના પત્રો. નવાં યુગની વાંદો ભાગ ૨ જે. સ્વામી રામતીર્થ એમ એ. ના સદુપદેશ ભાગ ૪ જે. વીર દુર્ગાદાસ

સં. ૧૯૬૮નાં પુસ્તકો — સ્વામી રામતીર્થ ભાગ ૫ જે. પદ્માવતી અગ્રહીતા. નવકથા સમૂહ ભાગ ૧ થી. નામદાર શહેનશાહ છ. હેરાસાસ પદમોધિની. વૈરાગ્ય બોધકાવ્ય. દુઃખમાં વૈરાગ્ય. કથાચુક્ર ભાગ ૧ થી. દુકાં વાર્તાઓ ભાગ ૧ થી.

સં. ૧૯૭૦ નાં પુસ્તકો — સ્વામી રામતીર્થના સદુપદેશ ભાગ ૬ થી. સેવાના સન્માન દુકાં વાર્તાઓ ભા. ૨ જે. સ્વામી રામતીર્થ ભાગ ૬ મો. નેરેશિયન બેતાપાઈનું ચરિત્ર

સં. ૧૯૭૧ નાં પુસ્તકો કુલ પૃષ્ઠ ૨૦૦૦) મુદ્રણ ૧૫. ૨) પાકાં પુકાં ૩) સ્વામી વિવેકાનંદ ભા. ૧-૨, સાયુ-સ્વર્ગ, અખાની વાણી, દુકાં વાર્તાઓ ભા. ૩

સસ્તું સાહિત્ય વર્ષિક કાર્યાલય.

કાલજાદેવી-હાથીગિદરીયા મુગઈ અને અમદાવાદ

પ્રતિદ્વ કર્મર તંત્રી પ્રમુલકર નરમંગમ વ્યાસ ચંદ્રકાશ બેરીસ નવલીમ ચક્રા-સુરત

છપનાર વિદ્યલક્ષ શ્રીકાશ્યપ સા. જુનચંદ આચાર્યના ધી સુરત જેન પ્રીતીમ પ્રેમ,

॥-७०-॥

चंद्रप्रकाश

(भासिके पत्र.)

पुष्पाभिचौपयिः सर्वा सीमा भूत्वा रसात्मकः ॥

मग गाता ॥

श्री कृष्ण कहे छे के; हुं पोते रसात्मक चंद्र ३५

यधने दरेक औपधीओने पुष्ट करे छुं.

अभवदुगीता.

वार्षिक

संवत् १९०३

३० सवा

पोस्टेज

साथे.

अनुक्रमशिक्षा.

विषय

पृष्ठ.

१ गीताएनी केरलीक हृदयमं विचारणा पट

२ आधुनिक परिस्थिति, अने

बाबि दशन

५८

३ भावप्रम

९२

४ दासना अने प्राचीन-आधुनिक तुलना १६

५ जीवन अपठ शिक्षण

७१

७ आराम्य संरक्षण

७५

प्रसिद्ध-कर्ता-तंत्री, प्रमुखांक नमोस्ते नमः व्यास.

चंद्रप्रकाश ओप्रीस, अध्यायीया रिकलाइसरेत.

"ગ્રહોદો જનને મારગે, બેઠવા આદો વીર; ચરિત્ર વાંચી તેમનાં, ધારો ગુણ ગંભીર.
ચરિત્ર ઉત્તમ વાંચતાં, અંતર ઉત્તમ થાય; ચરિત્રમાળા આદળી, તે અર્થે વંચાય."

ચરિત્રમાળા.

જેનાં ગ્રાહકોને, દેશવિદેશનાં પ્રાચીન અર્વાચીન અનેક મહાન
સ્ત્રીઓ તથા પુરૂષોના ઉત્તમ જીવનચરિત્રોનાં પુસ્તકો.

વાર્ષિક માત્ર રમાં પૃષ્ઠ ૧૫૦૦.

જે ટલાં મળેછે. પાકાં પૂઠાં સાથે રૂ. ૩)

પોષ્ટેજ માફ. વર્ષ પુરૂ થયા પછી લેનાર પાસે જીલ્ડ.

સંવત ૧૯૭૨ના પુસ્તકોની યાદી—રાજા રામમોહનરાય, નેક્સન,
મિન્સગિરમાફ, વિદેશીવીર, મોલ, વોલેસ, અહલ્યાબાઇ, બાંચળબાઇ,
હીમોસ્થનિસ, મહાન પીટર તથા જોહ્નકેડ, નાના ફકનવિસ, પ્રેસિડેન્ટ ગારફીલ્ડ,
બાબુભટ્ટ, કવિમયુર, મહાન અંકબર, ગ્લેડસ્ટોન, ટોલ્સ્ટોય, કર્નલ સુરેશ
ધ.માંથી નીકળશે.

આગલાં વર્ષોના નીચલા સેટ પાણી તૈયાર છે.

દરેક સેટમાં પૃષ્ઠ ૧૫૦૦ મુલ્ય રૂ. ૨ પાકાં પૂઠાં ૩) પોષ્ટેજ માગશર સુધી માફ
તે પછીથી જીલ્ડ લેવાશે.

સં. ૧૮૬૮ ના પુસ્તકો—૫૪ ૧૭૫૦—ખી જીલ્ડચરિત્ર અને ઉપદેશ ભારતના
હીરોના મંથ ૧ લો. ભારતના સ્ત્રી રત્નો મંથ ૨ નો.

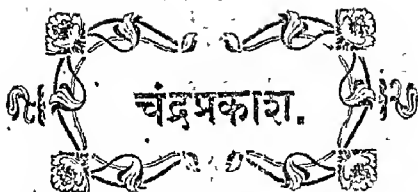
સં. ૧૮૬૯ના પુસ્તકો ૫૪—૧૫૦૦—ભારતના મહાન પુરૂષો ૩) આનંદીબાઈ
જોશી. ભારતના વીર પુરૂષો. ભારતના મહાન પુરૂષો જગવિખ્યાત પુરૂષો.

સં. ૧૮૭૦નાં પુસ્તકો—૫૪—૧૫૦૦—ભારતનાં સ્ત્રી રત્નો મંથ ૩ નો. ચુકુર ટી.
વાર્મિંગ્ટન ભારતના મહાન પુરૂષો—ભાગ ૨ નો જગવિખ્યાત પુરૂષો ભાગ ૨ નો.

સ. ૧૮૭૧નાં પુસ્તકો—જેન આર્ક આર્ક, ભારતની દેવીજો. મહાન અલેક્સાંડર
મહાન સીખ ગુરૂઓ—ગુરૂનાનક અને ગોવિંદસિંહ, ધિયોડર પાર્કર.

સરતું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય.

કાલખાદેવી-હાથીબિલ્ડીંગ, મુંબઈ અને અમદાવાદ.

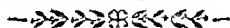

પુસ્તક ૧

પૌષ ૧૯૭૨

અંક ૩

ગીતાજીમાંથી કેટલીક હૃદયંગમ વિચારણા

ધર્મક્ષેત્રે કુરુક્ષેત્રે:

કુરુક્ષેત્ર:—ગયા અંકમાં ધર્મ ભાવનાનું ઉદ્દાપાટન કર્યા પછી આપણે આજ કુરુક્ષેત્ર વિષે ઉઠાપોહ આદરીએ. ‘કુરુ’ એ વિશેષ નામ છે, અમુક લોકનું નામ છે, અથવા પ્રાચીન રાજાનું નામ છે તો પણ તે કૃ=કરણ, એ ક્રિયાપદનું આશયે રૂપ પણ છે. આથી કુરુ=કર, રત્ન અને કુરુક્ષેત્ર એટલે કર્મક્ષેત્ર એવી વ્યવના ઉપસ્થિત થઈ શકે છે.

કર્મ એટલે સર્વ-પ્રવૃત્તિ, પ્રભુ પરમાત્માના સતચિત્ અંશમાંથી ઉર્જાવતી ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને તેમનો આનંદ અંશ ઝીલી અન્તે મોક્ષ પ્રતિ, આત્મ સાક્ષાત્કાર પ્રતિ અથવા નવજનન (Regeneration) પ્રતિ ધસતી જીવન પ્રગતિ રૂપ પ્રવૃત્તિ:

ધર્મ=જીવન—એ કર્મ એ સર્વ પ્રણુચ્છિદ્રમાં, તેની વૃદ્ધિ અને વિકાસ પામતી સર્વ પ્રવૃત્તિમાં તેની પાછળ રહેલી દિવ્ય ચાલક શક્તિ Divine motor Power છે. જેને પરાપ્રવૃત્તિ કહેયું તો અસ્થાને નહિ ગણાય. કારણ જીવનજ સર્વ કર્મને ધારણ કરે છે અને તેમને પ્રગતિમાન કરી રહે છે. યથા હૃદયારયતે જગત્:

મહુ વચનમાં ‘કુરુ’ શબ્દ અનેક પ્રકારની પ્રવૃત્તિરૂપ લઈ શકાય તેમાં પ્રથમ જીવન સત્ત્વને પોષતી પ્રવૃત્તિઓ—અર્થાત્ જેથી જીવનસત્ત્વ સવિશેષ વૃદ્ધિ અને વિકાસ પામી રહે. અને ગીતા કાનાઃ મનોગતાઃ, હૃદયસ્ય રાગદ્વેષૈઃ એ સર્વને પણ કુરુ કહી શકાય: પરંતુ પ્રથમનાથી આ કેવળ શિષ્ટ પ્રકારની જ ગણવાની છે. કારણ એક સમય એવો આવશે કે ત્યારે ઉપડી જીવન આપારને વિસ્તૃત અને અલંકૃત કરતી પ્રવૃત્તિઓ આ નીચલી રાગદ્વેષાદિક

પ્રવૃત્તિઓને આત્મસાત્ કરી રહી તેમના બ્હેન પોતા તરફ વાળી, તેમાં ‘જીવન જીવવું છે,’ ‘જીવન જીતવું છે,’ એવો સાક્ષાત્કાર કરાવશે. આમ થતાં છાંદોગ્ય અને બૃહદારણ્યક ઉપનિષદનાં દેવો બેવો મનુષ્ય આ પ્રવૃત્તિ યુદ્ધથી પોતાનો સ્વતંત્ર વારસાઈ હક-મનુ મટી દેવ થવાનો—પ્રાપ્ત કરી રહેશે “Son of man” મટી “Son of God” થઈ રહેશે રે ! તેથી ચે વિશેષ શિવોદ્દમ રૂપ થઈ રહેશે.

પાંડવો અને કૌરવો ઉભયને કુરૂ કહ્યા છે. આથી તે બન્ને બાતની મનુષ્ય જીવનમાં મળી આવતી-દૈવી આસુરી-પ્રવૃત્તિના સૂચક શબ્દોમાં માણસ પડે છે. અર્જુનને આથી ‘કુરૂ નંદન’ કહ્યો છે. કુરૂઓમાં આનંદ લાવનાર સર્વ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ માત્રમાં આનંદ તત્વને રેડનાર, અને તેમને આત્મવત કરનાર તેમને ચિદાનંદ રૂપ બતાવનાર છે. વળી તેને કુરૂ ઘેષ્ટ પણ કહ્યો છે. શ્રી કૃષ્ણ કુરૂ નથી અને નજ હોય, કારણ કુરૂના આત્મ કરતાં તેમની સવિશેષ આત્મ જ્યેષ્ઠિતિ વિલસે છે, તે પરમાત્મા છે, ચોવીસ ઇંદ્રિયમાં પર્યવસીત થયેલ ઇંદ્રિય દેવ કરતાં, તેમના આત્માઓ કરતાં, તે પર છે, અને તેથી તે પરિગ્રહ છે.

હવે કુરૂશેત્રતું યુદ્ધ એ પાર્થીવ શત્રુ સાથેના યુદ્ધ કરતાં કાંઈક વધારે ઉંડાણના શત્રુઓ સાથેના યુદ્ધને સચીત કરતું જણાય છે. કર્તવ્ય ભૂમિમાં કર્તવ્ય કરવું એજ કુરૂશેત્રતું યુદ્ધ એમ નથી લાસતું ? કર્તવ્ય ભૂમિ તેજ શરીર—the workshop of wonders—તેમાં કર્તવ્ય કરવું એટલેજ તેને જાણવું એવો પ્રાચીન Know Thyself એતું સ્પષ્ટીકરણ નથી લાગતું ? દિલના દૈત્યોને માર, ધાતુની માફક મારી તેમને ભસ્મસાત કરી તે ભસ્મની પૌષ્ટીક સંસ્થિતિ આહરી રહે, એ જ્યાજ્યાંતમાંના લાવયુધનો આગુટકાર અહીં સૂણાતો નથી ! આ શરીરને જાણવું-તેના ઉંડાણનાં દૈત્યોને મારવા, અને આત્મિક વિભૂતિ સતેજ કરવી આ સર્વને માટે ‘યુધ્ધ’ની જરૂર છે. સતત કર્તવ્યની જરૂર છે.

ઉપરાંત ‘જન હિતાર્થે જીવન વહન વહવું’ એ ભાવે તેમાં વ્યંજીત છે. જન હિતની સેવા માટે પોતે ઘણા ઉંચો છે એવું ધારનાર મનુષ્યજ નથી, કારણ જનસેવા માટે ભક્તાધિન ભગવાન પણ પોતાને ઉંચો માનતા નથી. ભક્તોનાં યોગ ક્ષેમ તે નિત્ય વહતાજ રહે છે. સેવા એજ સ્વામીત્વ છે. પૂર્ણ સત્તા ધારી સ્વામી વિના અન્ય કોઈની પૂર્ણ સેવા આદરનાર સેવક સંભવતોજ નથી. કારણ તેણે એકલાંએજ પોતાની સેવામાંથી ઉદ્ભૂત થતાં લાભ હાનીની ભાવનામાં ‘સમતાનો યોગ’ ધારણ કર્યો છે.

ઉપર બે દિલના દૈત્યો વિષે જણાવ્યું તે શું આપણાં અજ્ઞાન, આપણી સ્વાર્થી ઈર્ષ્યાઓથી ભર્યું અસત્ય દુહય, આપણી અપવિત્રતા, આપણી અપૂર્ણતા નથી લાગતાં ? આ સ્થિતિ ન હોત તો શું આપણાં દરેક કાર્ય પૂર્ણપ્રેમથી ન અંકાત ? આપણી દરેક ઈર્ષ્યા પરમાત્મ ઈર્ષ્યા સાથે અનેરો સંવાદ (Harmony)

ન ધારણ કરી રહેત ? હિંદ જે અત્યારે કાર્ય વિહોણા ડહાપણની અને ડહાપણ વિહોણા કાર્યની, તેમજ સાંકેતિક રૂઢીની અને સનાતન ધર્મની અવગણનાની ભૂમિ થઈ પડી છે તે તેમ નજ બની હોત ! કારણ ગીતાના કુરૂક્ષેત્રનો પડથો તો Gospel of Exertion 'within and without, અંતરૂ ને બહિરૂ કર્તવ્યજ સૂચવી રહે છે. આથીજ તે આત્મા ને શરીર, જ્ઞાન અને કર્મ, વિચાર અને આચાર, શાસ્ત્ર અને કલા, ડહાપણ અને કાર્ય, સાંખ્ય અને યોગ, એ સર્વને અભિન્ન દાખવી રહે છે.

ૐ શ્રી ગુરુચરણે.

આધુનિક પરિસ્થિતિ અને ભાવી દર્શન

લેખક:-રા. રા. મંજુલાલ જમનાદાસ દવે. M. A.

જીવનની સર્વ પ્રણાલિકા સંકેલી એક દિવસ સ્થાને પવિત્ર ભાગિરથીનાં તટપર વિશ્રાન્તિ લેતો હું પડ્યો હતો. શાન્ત, સ્નિગ્ધ અને મનોહર નદી તટની લબ્ધતા અને અનંત સનાતન નદીનું રસભર સંગીત ચિત્તને અત્યંત મુદીત કરતાં; કોક કોક તારનો પ્રકાશ નદીના તરંગો સાથે લહરતો દીસતો. સમસ્ત આકાશ પ્રાણમાં મહાપ્રાણ સમાસે તેમ નદી જલમાં પ્રતિબિમ્બીત થતું. એવામાં અંદ્રદર્શન થયાં. નદીના પ્રત્યેક તરંગ અને અંદ્રપ્રકાશની પ્રત્યેક ઉર્મિમાં આજ અનેક રંગી અને વિવિધભાવી દિવ્યતા દૃષ્ટિગોચર થતી. એ અંદ્ર- અને નદીમાં તો આજ અગોચર સામીપ્ય અને સામ્ય અનુભવાતાં.

સમય કંઈક વીત્યો, અને હું એ વિચારમાળાના અનેક મણકાઓ પર પ્રભુ નામ ઉચ્ચારતો પ્રભુ મયતાની અણમુલ પાંખ પર ઉડવા લાગ્યો. વિજારો કાંઈક હાલની આપણી પરિસ્થિતિ પરત્વેજ હતા.

પ્રથમ ધર્મ-તત્વનું દર્શન થયું. સમસ્ત વિશ્વમાં ચાલી રહેલી ઘેલાઓની ઘડમથકનું ચિત્ર ખડું થયું. ધર્મને નામે અતિ ધર્મની (Superstitions) પ્રવૃત્તિ પ્રલપ્ત થઈ. મગજ અને હૈયાના ધર્મોની ભાવના (Brain and Heart Religion) ચિત્તમાં સ્ફૂરવા લાગી. મગજનો ધર્મ ધર્મશાસ્ત્રનો નિયોજક છે, ત્યારે હૈયાનો ધર્મ પ્રભુ ભક્તિનો અને પ્રાણી પ્રેમનો પોષક છે, એ આજ જણાયું. ઈશ્વર સર્વ વિશ્વ સંચલનનો પ્રેરક ચાલક અને શાસક છે તથા પ્રભુ પ્રેમથી મળે છે, લયથી નહિ એ અણમુલ સત્યની પણ સાથે પ્રતિતી થઈ. વળી જાડી મત સહિષ્ણુતા અને ખામોશની લાગણીથી (Toleration and Conciliatory Spirit) દુનિયાના સમસ્ત ધર્મો એક સ્વરૂપમાં દર્યમાન થયાં. સર્વનો સદા એક પ્રભુજ લાગ્યો. સર્વના કેન્દ્રસ્થ નિયમો અને ભાવનાઓ એકજ

માતૃપ્રેમ.

વિયોગે ભૂલાયે પ્રીતિ, જન વૃથા એમ વદતાં,
ભૂલાયે ભૂંસાયે પ્રીતિ નહિ જ એ સ્વાર્થ સ્વપનાં.

કલાપી.

હુઃખાગ્નિથી દગ્ધ થતા હૃદયને ઉંઘ ન આવી; શાન્તિ ન મળી. પથારીમાં કયાં સુધી આજોડયાં કર્યું. ચિત્ત વિચારોની પરંપરાયે જઈ ચઢ્યું. કોમળ મગજ વિચારોના ઝોક ઝીલી ના શક્યું. છેવટે ચિત્ત વિશેષ ભ્રમીત થવા લાગ્યું. અને એવીજ ભ્રમીત અવસ્થામાં પથારીમાંથી ઉઠી, હાથમાં ફાનસ લઈ, ગૌર લાવણ્યમયી મનોહર કાન્તિભરી, સાધુતાની ભૂતિ જેવી યુવતી કાળાં ઘસ્રમાંથી જ્યોત્સ્નાલયું ઉજ્જવલ, શ્વાન છતાંયે પ્રભાવન્તું મુખચંદ્ર ઝગઝગાવતી, ઘરમાંના દરેક ખંડેખંડ ફરવા લાગી. શિયાળાની ઠંડી છતાંયે ઝીણો કાળો સાદ્લો અને મલમલની સફેદ સાદી ચોળી પહેરી ચારે તરફ બહાવરી નજર ફેંકી ફરતી હતી.

‘શુ’ તેને ટાઢ નહિં વાતી હોય? ગરમ લાંબી બાંહ્યતું પોલકું કેમ નહિ પહેર્યું હોય? હા, એમજ હતું. બહાલાંના વિયોગ આગળ ટાઢ એને કંઈજ અસર કરી શકતી નથી. કોઈ એમ કહેશે કે શુભાચારે તેણે તેનાં બહાલાંના વિયોગથી આમ જાણી જોઈને કદ પામી મરી જવું જોઈતું હતું? મર્યું તેતો મિટ્ટીમાં મળી ગયું! જીવ્યાં તેણે શા માટે જગત્ની મોજમજા ને આનંદ તજવા જોઈએ? હા, એ વિચારો ઘણાંઓ આદરે છે ખરાં, પરંતુ આર્ય મહિલાઓને તો તેમાં ચાવાંકના વિચિત્ર ન્યાયત્વ દર્શન થઈ રહે છે. સાધ્વી રિયતિને તો “જુરી જુરી મરવામાં રનેહ સંતોષ માને” એ કલાપીની લીટીઓજ અવિશેષ લાગુ પડે છે, કારણ

“સમ્બન્ધીના મરણ પછીના સર્વ સમ્બન્ધ તૂટે.

આંહી તોએ વિરહજ ખરો ચોર સમ્બન્ધ ભાસે.

છે વૈદ્યએ વધુ વિમલતા નિત્ય સૌભાગ્યથી કે:

છે ભક્તિમા વધુ વિમલતા નિત્ય અંગારથી કે:”

કલાપી.

ઠંડીમાંઘણો વખત આમ ફરવાથી મન અને શરીર બન્ને થાકી ગયાં. પગ અતિશય ઠંડા થઈ ગયા. કોમળ પગમાંથી પાણીની ઝીણી ઝીણી ઝરીઓ ફૂટવા લાગી. છેવટે એક ઓરડામાં આવી નામુક સુંદર પારણાની મછરદાની ખસેડી, આખું પારણું પોતાની બાથમાં લઈ જમીનપર બેસી પડી. નેત્રો આંસુથી છલકાઈ ગયાં. આંસુનું બેચાર ટીપાં સુંદર કપોલ પરથી સરકી મોતીના દાણા માફક પારણામાં બીછાવેલી સફેદ સુવાળી ગાદી પર ખરી પડ્યાં આંસુ સાથે મુખમાંથી દીન વંથનો નીકળી ગયાં; “પ્રભો! એ મધુર પરમ પુનીત આત્મા ક્યાં ગયો?” એ શબ્દો નીકળ્યા

અને સાથેજ સામે પ્રતિઘોષ સંભળાયો—“ એ આત્મા પરમતત્ત્વ પરમાત્મામાં મળી ગયો ” યુવતી ચમકીઃ એજ પરચિત, સ્વર એજ મધુરી આકર્ષક વાણી, એજ ફિલસુફીના ગહન તત્ત્વો, જાણે એજ સુખમાંથી પુનઃસૃષ્ટિયાઃ સ્વર હવામાંથી આવ્યો અને હવામાં લીન થયો. યુવતી તે કળી શકી નહિ, તે મોટેથી પુકારી ઉઠી—“ દીનખંધુ ! બહાલા દીનખંધુ ! ભલા તું મારી નજર તળે તરે છે, તારે પ્રેમ મારા હૃદયમાં રમે છે. તોરી મધુરી વાણી આમ હજીએ સુણાય છે ! આપણા હૃદય તંતુઓ હજીએ આમ એક બીજાથી ખેંચાય છે, તો ભલા, આમ વિરહાગ્નિમાં ક્યાં સુધી બળ્યા કરવું ! તું આવ, અને મારા ખોળામાં બેસ; તારા સુંદર ગાલપર સ્નેહ ભર્યું મીઠું સુખન કરાવ ” એમ કહી વળી આંખમાંથી અશ્રુ વહેવા લાગ્યાં. માતૃ વત્સલ દીનખંધુનો સૂક્ષ્મ અદૃશ્ય આત્મા માતાની દીનતા જોઈ શક્યો નહિ. માત્ર હવામાંથી ગેળીનાદ માતાને કહેું સુણાવ્યો—

“ ન છેદે શસ્ત્રના ધાવ, ન બાળે અગ્નિ એહને,
“ ન ભીંજે પાણીનાં પૂર, ન શોષે વેગ વાયુનાઃ
“ લીધુ ! છાની બાપુ ! સૂકવ્ય જલની અસ્ખલિતતા,
“ હુને તારે આંસુ પરમપદ બહાલી ! ભીંજવ્ય નાઃ
“ પ્રભુ પાદાંગ્લોને મળશું ફરીથી આપણુ હવે,
“ નયાં સંતો કેરા અરાજ પ્રીતિના સ્વર્ગસદનેઃ
“ વિયોગે ત્યા છે ના ભર્યું સકળ સંયોગ સુખથી,
“ નથી ત્યાં મૃત્યુએ અમર-પણું ત્યાં તો વસી રહ્યું
“ નથી ત્યાંતો બહાલાં રસ સુખ તણે લોપ ઘડિકે,
“ પ્રકૃદેને પોપે ચિર જીવન ત્યાં સાત્વિક સુખોઃ ”

નહાનાલાલ.

“ વળી આ ગહન શબ્દ પાછો ક્યાંથી સૂણાયો ? ” યુવતીએ આંસુ લોહી નાંખ્યાં. અને ગહનનાદ સૂણવા ચિત્ત કંઈક સ્વસ્થતા પ્રાપ્ત કરી શક્યું. ખરેખર ! બહાલા મૃત પુત્રની મધુરી વાણી સાંભળવા પુત્રવત્સલ માતાનું હૃદય કેમ અધીરું ન બને ? કેમ સ્વસ્થ ન થાય ! કેમ શાન્તિ ન સજે ? એની એજ સ્થિતિમાં કેટલોક સમય ત્યાં ને ત્યાંજ બેસી રહી માતાનું હૃદય શાંત થતાં એ ગહન નાદ શાન્ત થયો. માતાને લાગ્યું, “ અરેરે ! આરૂ મગજ ચસ્ટી તો નથી ગયું ? નહિ તો વળી મારો મરણ પામેલો દીનખંધુ શો ! તે બોલે શું ! ચિત્તની વિચિત્ર જમણાને લીધેજ આવા ભાસ થાય છે ! માનસિક નિર્ગળતા નહિ તો આને બીજું શું કહેવાય ? ”

યુવતીને કાંઈક શાન્તિ અને હિંમત આવી હોય તેમ લાગ્યું અને પાછું ફાનસ લઈ, પોતાની પધારીમાં જઈ, સૂતી. ત્યાં જે પુત્રના વિચાર જ થઈ રહ્યા.

અને તેમ કરતે કરતે આંખો મીંચી ઉઘવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી. પોતાના મનને કંઈક ઠપકો દેવા લાગી. “ અરે ! હવે, કેવી વિચિત્ર બ્રમણમાં ભટક્યા કરે છે ? ” પરંતુ માતાના આવા અસ્ખલીત સ્નેહ-હૃદયને એ જ્ઞાન અસર ન કરી શક્યું. તેના તો હૃદયમાં પુનઃ વિચારમાજાજ આલવા લાગી. “ હીન બધું ! અહા, કેવો સુંદર, કેવો સુકોમળ, કેવો નિર્ભળ, કેવાં તેનાં પ્રભુતા ભર્યાં નેત્રો, કેવું તેનું પ્રભુત્વોત્તીથી ઝગતું સર્વાંગ ! ઈ શબ્દ એ કેવો ગંભીર ચિત્તે સાંભળી રહતો ! દેવ જેવો બાળક પામી હું ભાગ્યશાળી થઈ હતી, બાળયોગેન્દ્ર જેવા હીનબધું ! અરે તને મેં ગુમાવ્યો ? આવા સુંદર પુત્રને લડલડતી ચિતામાં બાળી મુક્યો ? હીનબધું ! તારું મરણ એજ મારા હૃદયને શોષી લે છે ! ” આમ અનેકશઃ આકંઠ કરતી બાળતા ફાનસ તરફ જોઈ રહી હતી.

એકાદેક અઠવાડીયા ઉપર તેની સખીનું પત્ર આવેલું તેમાં લખેલું એક વાક્ય આજ તેને યાદ આવ્યું. “ જ્યારે તમે ઘોર ચિંતામાં ડુબી ગયાં હો, ત્યારે પરમાત્માનું સ્મરણ કરો ” યુવતી પરમાત્માનું સ્તવન કરતે કરતે નિદ્રાવશ થઈઃ ઉઘમાં તેને પોતાની પથારીની આસપાસ અનેક હીનબધુંઓ તેની પ્રદક્ષિણા ફરતા દેખાયા કરતે કરતે અનેક હીનબધુંના અનેક મુખમાંથી ગહન મંત્રો માતાના કર્ણ પટપર જાણે બ્રહ્મ બંસરીમાંથી સુણાતા હોય તેમ સુણાયાઃ—

“ છે જન્મ મૃત્યુ હવડું સહુ ભાસ માત્રઃ— ” આમ એક : પુત્રને બદલે અનેક પુત્ર દેખી માતા કાંઈ બહીની, પણ બધા એકજ પરિચીત શબ્દ સાંભળી કાંઈક સ્તબ્ધ થઈઃ “ આટલા બધા હીનબધું તેમાં મારો હીનબધું કિયો ? તેની વિભાસણમાં પડી. આટલા બધા હીનબધું દીઠા, છતાંયે તેને કાંઈજ શાન્તિ મળી નહિ. માતાનો મનોભાવ હીનબધુંનો આત્મા કળી શક્યોઃ ઉપલો મંત્ર છોડી દઈ “ આત્મવત્ત સર્વમૂતેષુ ” નો મધુર ગુણવર થઈ રહ્યોઃ માતા દરેક હીનબધુંમાં પોતાનોજ હીનબધું જોઈ રહીઃ થોડીવારે અનેક હીનબધુંનો પરમ પવિત્ર એઃજસ્વી એકજ હીનબધું બની રહ્યોઃ માતા પોતાના પુત્રમાં અનહુદ તેજનો અંબાર જોઈ રહી. કાંઈક વિસ્મય પામી. અનિમિષ નયનથી એ રસજ્યોત નિહાળી નિહાળી આત્માને તૃપ્ત કરી રહી. એજ તૃપ્તિથી આત્મા પૂર્ણ આનંદમય બની રહ્યો, અને એજ આનંદનાં હલેસાં ખાતું માતાનું હૃદય પરમ તેજસ્વી પુત્ર જ્યોતિને નમવા લાગ્યું. પુત્ર ઉપર માતાને અનહુદ પૂજ્યભાવ જામી રહ્યો અને જેવટે ગાતાથી મોટે અવાજે ઉઘમાંજ નીચેની પંક્તિઓ ગવાઈ ગઈ.

“ રસભોજ ઝરે તુજ નેનનમાં,

રસભોજ ઉંડા નરણુ નિરણુ.

રતિભોજ ઝરે રવિ મંડળમાં,

રસભોજ ઉંડાં નિરણુ નિરણુ.

રૂપરંગ સુકોમળ પુષ્પ તણા,
 રસગંધ પ્રલોભન મોહ ભર્યાં.
 મૃદિલી ઘો સ્નિગ્ધ છવાઈ રહ્યાં,
 રસમોજ ઉડા નિરખુ નિરખુ.
 દિલના પ્રગટ્યા અમકાટ પૂરા,
 ધીર-આત્મન પ્રાંખ્ય પરે ઉઠતા.
 પરમાત્મ અસંચરમાં ઉભર્યા,
 રસમોજ ઉડાં નિરખુ નિરખુ.”

* * * *

વાચક ! કહેવાની જરૂર નથી કે આ દીનજીધુ તેની વિધવા માતાનો એકનો એકજ પુત્ર હતો. ત્રણ માસનો બાળક થયો ત્યાં તો તેના પિતા પરલોકવાસી થયા, અને તેની યુવાન માતાને જગતમાં એકલી નિરાધાર મુકતા ગયા. માત્ર આ બાળકજ તેનો જીવનદીપક હતો. યુવતી બિચારી એજ જીવનદીપકથી પોતાનો જીવનપથ ઉજાવવો નિહાળી રહી હતી. આથી ચારેક વર્ષ પુત્રનાં લાલન પાલનમાં વીત્યાં, ત્યાં તો લિલિતમણિ લલટે પ્રોમોલુમ્ કઃ સમર્પ. તેના જીવનનો આશાતંતુ તુટી ગયો. જીવનમાં સર્વત્ર અધકાર વ્યાપી રહ્યો.

આજે પુત્ર મરણ્યને એક વર્ષ વીતી ગયું છે. આજે તેની મૃત્યુ તિથિ છે- સંવત્સરી છે. અને તેથીજ તેના ચિત્તને તેના વિરહે આમ અકડાળે ચઢાવી મૂક્યું છે

* * * *

અવાર થયું, અને સાથેના ઘરમાં રહેલી તેની સાત્વિક સખી રા. ન્હાનાલાલનું “પરમ પ્રેમ પરબ્રહ્મ” એ પદ લલકારતી હતી, તેમાંની માત્ર પ્રેમ, તાત પ્રેમ, પુત્ર પ્રેમ, પુત્રી પ્રેમ, દમ્પતીના દેવ પ્રેમ, પ્રેમ છે અસાર સાર:

પરમ પ્રેમ પરબ્રહ્મ:

એ કડીઓ આપણી દીનજીધુની માતાને કાને પડી. અને આથીજ તેની નિદ્રા ગઈ.

સ્વપ્નની ભાવના આ જગૃતાવસ્થામાં પણ રમતી લાગી અને ત્યાં એ તેનાથી બોલાઈ ગયું:—

“મધરાતના પહોર અઘોર હતા,
 અધકારના દોરજ ઓર હતા;
 તુજ નેનમાં મોર-ચકોર હતા,
 રસ-લ્યોત નિહાળી નમું-હું નમું.”

અહા! વિશ્વનાં દ્વાર ખૂલ્યાં-ઉઠ્યાં,
 અહા! અળધૂતને પ્રહ્લયોગ મળ્યા;
 અહા! લોચન લોચન માંડી ઢળ્યાં,
 રસ-નયોત નિહાળી નમુ-હું નમુ.”
 સૌ. કનુબેન.

* હાલનાં અને પ્રાચીન કાવ્યો તેના ગુણદોષનું નિરૂપણ ઉદાહરણ સહિત.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૧૭થી)

લેખક:-રા. રા. મંજુલાલ જમનારામ દવે. M. A.

૨

રાસાઓ સંખ્યાથી એટલે આપણા ગુજરાતના દશમાથી તે ચૌદમો સૈકા સુધીના સાહિત્યની પરિષાક અવસ્થા નિહાળી આપણે તે પછીના મધ્યકાલિન સાહિત્ય તરફ વળીએ.

આ સાહિત્ય આપણા અત્યાર સુધી મનાયલા આદિ કવિ નરસિંહ મહેતા વડે લલિત થોલો છે. ધર્મ અને સુનીતિના સર્વમાન્ય સિદ્ધાંતો જેમ રાસાઓમાં જડતા તેમ અત્ર લલિત-તે સમયનું ધર્મસુત્ર-તે નરસિંહાદિ કવિની કવિતાનું અણુમૂલુ તત્વ હતું. તેણે માત્ર લલિતરસમાં મગ્ન રહી મસ્ત થઈ એવું તો ભવ્ય ગાયું, અને અનુભૂતાં એવું તો ઉત્તમ કાર્ય આરંભ્યું કે તેને ગુજરાતના સાહિત્યમાં અત્યાર સુધી આદિ કવિ એ નામ અપાતુ હતું. તે પોતે કયા ધર્મના હતા તે અત્યાર સુધી જાણી શકાયું નથી પણ From an unreligious point he proved to be all-religious” અને એજ પ્રકારનું તેમનું કાવ્યગીત પણ તે જાખતની સાક્ષી પૂરતુ લાગે છે.

ગઈ સાહિત્ય પરિષદમાં આપેલા “નરસિંહમહેતાની ધાર્મિક ભાવનાઓ” એ નામક ઉદ્દેશમાં એ મહાત્માના કવિતા ઉદ્દાસનાં અને તેમાંથી ઝરતી ચોર ધાર્મિક ભાવનાનાં જે ઉદાહરણ આપ્યાં હતાં. અને તેમને ધાર્મિક મતસહિષ્ણુતાના પ્રચારક તરિકે દાખવ્યા હતા. માત્ર એકજ કાવ્ય:-“વૈષ્ણવજન તો તેને કહીએ જે પિંડ પરાઈ જાણે”-તેમની સર્વમાન્ય મતસહિષ્ણુતા દાખવવા બસ છે.

નરસિંહ મહેતાની અને જગતના મહાન પુરોહીની જાખતમાં બને છે તેમ તેમનું સમસ્ત જીવન તેમનાં કાવ્યોમાંજ વચ્ચી રહેલું છે. તેમના જીવનના મુખ્ય પાંચ વિષયો-પ્રસંગોનું વર્ણન તેમણે બંતે કરેલું છે એટલુંજ નહિ પરંતુ ભક્ત-માળામાં તે પ્રસંગો ચર્ચાયલા હોવાથી તેમના પછીના સત્તરમા સૈકાના કવિગણોએ

* સુરની પાયમાં ગુજરાતી સહિત પરિષદમાં પાચેલા નિર્ધન.

“કેસરભીના કંધજી કસુએ ભીની નાર,

“લોચન ભીના ભાવશું ઉભાં નંદને દાર.

આવાં આવાં કાવ્યોમાં રચની અપૂર્વ ઝાંખી થયા વિના નથી રહેતી. એનાં ભક્તિ કાવ્યોમાં વિનીતતા ઘણી છે. બોધને આગળા જેવું પણ ઘણું છે. ‘ચતુરધા મુક્તિ’ની ખાતર તે કૃષ્ણમુક્તિની સલાહ દે છે. એના સાંકેતિક ભાવો (Symbolic) પણ જેવા જેવા છે. અને તેજ ભક્તિશૃંગારનો સૂક્ષ્મ ચમત્કાર વાચકને હાળવે છે.

“અમર આહીર અરધાંગ ગોપાંગના, વૃક્ષવેલી સર્વ ઋષીરાણી,

“ભક્તિ તે શધિકા મુક્તિ જ્યોમતિ, મજ વૈકુંઠને વેદવાણી.

“નિગમ વસુદેવજી, ગાય ગોપી ઋયા, દેવકી પ્રજા વિવાદ કહાવે,

“પ્રજ્ઞા કર લાકડી, વેણુ મહાદેવજી, પચ વદન કરી ગાન ગાવે.

ઈત્યાદી.

એનો ભક્તિશૃંગાર વા ભક્તિભાવ બંને પણ દયારામના ભક્તિભાવ કરતાં વિશેષ ઉજ્જવલ અને લલિત દીપે છે. કૃષ્ણમાં-અલક્ષ્યમાં તે મરણ-લય ઈચ્છે છે. તેને પ્રભુનું સ્થીર સનાતન દર્શન થાય છે. અને તે ભક્ત બને પ્રભુકેલીનો સાક્ષી તેમજ ભોક્તા ઉભય બને છે. તેને રાસલીલાનાં અપૂર્વ દર્શન થઈ એવી તો એકતાનતા ઉત્પન્ન થાય છે કે પોતાનું અંગ બળતું છે તેવી પણ તેને ખાતરી થતી નથી. તે પ્રભુમાં એકતાર એકતાન થઈ ગયો છે. પ્રભુમય છે. તાદાત્મ્ય ભક્તિભાવનું-પરાભક્તિનું પરમ શિખર તેણે પ્રાપ્ત કરેલું છે. નવધા ભક્તિથી પર એવી પ્રેમભક્તિ તેને ચિત્ત અતિવ શોભી છે. રસશક્તિ કૃષ્ણ અને રસોદ્ભોગ-ધકશક્તિ રાધા અને એ રમેદ્ભોગધક શક્તિની પરમ સુગંધથી વ્યાપ્ત વૃંદાવનની અજગ પરિમલવનની કુજ એ સર્વ સાંકેતિક રસમય ભાવો નરસિંહના ભક્તિ શૃંગારનાં આવશ્યક અંગો છે. દયારામ તો તેના આગળ માત્ર શિષ્ય સ્થાને બેસવાજ થોડ્ય છે.

એનાં જ્ઞાન અને વિરાગનાં પદોમાં ઉંડું તત્ત્વજ્ઞાન વિલસતું દૃષ્ટિએ પડે છે. અદ્વૈતભાવનું પ્રતિપાદન વિહરે છે; સર્વેશ્વરવાદની ઉપરની સપાટી તળે, એકેશ્વર વાદનાં ભવ્ય જલ ઉછળતાં, ઉભરાતાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે. મત, તપ, પશ્ચાપક્ષી અને કર્મકાંડની તે અનાવશ્યકતા સુચવે છે.

‘પશ્ચાપક્ષી ત્યાં નહિ પરમેશ્વર.’

એ તેના ભક્તિ ગીતનો ભવ્ય રણકો છે.

એની તાર્ત્વિક ભાવનામાં—

“ચિત્ત ચૈતન્ય વિલાસ તદ્રૂપ છે, પ્રજ્ઞા લટકાં કરે પ્રજ્ઞા પાસે’, એ મુખ્ય છે. અને ગીતા, ઉપનિષદના મહાવાક્યો જેવું તે નરસિંહના હૃદયમાંથી નિઃસરી આપણા પામર હૃદયમાં ઠેઠ દૂર પહોંચી બઈ આપણને વિનીત અને દયિત કરી મૂકે છે.

“એની વાણી મંજુલ અને હૃદયલેદક છે, વિચારો સાદા અને સ્વાભાવિક છે, ચિત્ર દર્શનો કંઈ કંઈ સારાં, અલંકારો આછા, પ્રભાતિયાં આનંદ આપનારાં અને નવે રસમાં શાન્ત શૃંગારમાં ઉત્તમ એવો. રસ ઝામેલો ને નીતિ ભક્તિ અને બોધથી તેનું કાવ્ય ભરપૂર છે. ગુજરાતી ભાષામાં પ્રથમ રાગરાગણીની ઓળખ આપનાર તેઓજ છે.”

ભકત કવિ તરિકે તેમની સમાલોચના આદરતાં એટલું તો જણાવવું પડશે કે એમનો પ્રેમભક્તિનો એક કંઈક અનેરા પ્રકારનો છે અને એ ઉત્કૃષ્ટ પ્રેમમાં ઉત્કૃષ્ટ નીતિ હોય અને એ ઉત્કૃષ્ટ નીતિ આગળ સાંસારીક નીતિ અનીતિના હુદ્દલાયો ટકે નહિ. આ પ્રમાણે જોતાં રા. બ. રમણલાલની પ્રાચીન ગુર્જર કવિઓ પરની ટીકા જેવી કે તેઓને ભકત કવિઓ તરીકે નહિ ઓળખી શકાય કારણ તેમનામાં ભક્તિ ભાવની અમૂર્તતા, અદ્વિત્યતા, અપૂર્વતા, અસ્પૃશ્યતા, અનંતતા આત્માનું અમૃતત્વ પ્રતિ ઉદ્બોધન ઇત્યાદિ નથી, એ વિચાર બહુ શુદ્ધ લાગતો નથી. અલગત આધુનિક કાળમાં ભકત કવિ તરિકે પ્રથમ સ્થાન સ્વ. ભોળાનાથ લાલને આપવામાં આવશે. પરંતુ તેથી પ્રાચીન ભકત કવિઓનાં કાવ્યોને ભક્તિની સંજ્ઞામાંથી વિમુખ કરવા ઘટતાં નથી. ‘કૃષ્ણ કિર્તન, બ્રહ્મ ભજન અને ઈશ્વર યજ્ઞન’ એ ત્રણ તે કવિઓનાં ભક્તિ કાવ્યોનાં પરમ ભાવભર્યા અદ્યુતપૂર્વ સ્તોત્રો છે હા કેટલેક સ્થળે ઉપદેશ અને આગ્રહ જેવું પણ ઘણું છે. રસનું અને વસ્તુનું સાતત્ય તૂટે છે પણ ખરું અને આધુનિક કાળમાં સ્વીકારાયલા ઉત્તર ભક્તિભાવની ક્ષતિ પણ કદાચ થાય છે પરંતુ તે કવિતા કાળની શૈશવ અવસ્થા હોવાનું સૂચવે છે અને તેથીજ તે ક્ષતવ્ય છે. બીજું ધીરો ઇત્યાદિ જ્ઞાની કવિઓ પણ પોતાનો દુર્બોધ અનુભવ જગતને જણાવતાં આવીજ યોજના કરે છે. નરસિંહ-દયારામે કૃષ્ણગોપીના કેલી ભાવથી પોતાનો અમૂર્ત અનુભવ મૂર્તિમંત કીધો છે તે પણ તેવાજ આશયથી ધીરાનું કાવ્ય.

‘જેને પીયુ મળવાનો પ્રેમ હોય તે આવો દેશ અમારે જો,
‘આડું’ અર્ણવે ઉતરી નાવડું આવે છે આ આરે જો.
‘દૂર’ બતાવે નાથને તેને : પ્રકટ. પાસા દેખાડું જો,
‘એક’ સદ્ગુરૂની કૃપા વડે તેને બ્રહ્મલોક પહોંચાડું જો.
‘એક’ અચરજ મહારા દેશમાં ગૌવા ને સિંહ રમે લેખાં જો,
‘અવળાં ના સવળાં’ યયાં, કરમદીએ લાખ્યાં કેળાં જો.
‘x — + + + + +
‘કંઠ વિના એક ગાય નાયક, ચરણ વિના તે ચાલે જો,
‘એક ધીર સખી પીયુ પાસા રમે, મહાનંદ મુખ મહાલે જો.

આ પ્રમાણે ધીરો ભકત પોતાને પ્રભુની પ્રિયા ગણી પ્રભુ સાથે રસભોગ ભોગવતો વર્ણવે છે. અને તે દ્વારા એ યોગી કવિ યોગસમાધિ વર્ણવતાં ‘પ્રકટ પીયુ’ નું દર્શન કરવા જાય છે.

વળી પ્રાચીન કાવ્યોનાં મૂળ તરફ દાષ કરતાં આપણા ‘એક પ્રકાર ન્યાય-
તુ’જ ખારિક તોલન થયેલું માલમ પડશે. સંસ્કૃત યુગની પડતી પછી ભાષાયુગના
કાળમાં એટલે આશરે તેરમા ઐદમા ઐક્યમાં શંકરાચાર્યે પાછલા યુગમાં સ્થાપેલા
બે યુથો, કવિગણોમાં ભક્ત તરિકે, હિંદના સર્વ ભાગમાં પ્રકાશતાં માલૂમ પડે છે.
આ બન્ને યુથો એકજ સંતજનોના સમૂહના ભાગ છે. જેમને આપણે જ્ઞાનપ્રધાન
સન્તજનો અને ભક્તિ પ્રધાન સન્તજનો એ નામથી ઓળખીશું તો અસ્થાને
નહિ ગણાય. શંકરાચાર્યના સન્તધર્મતુ-ભાગવત ધર્મતુ-આ સૂક્ષ્મ દર્શન છે. તેમનાં
વૈરાગ્ય પવિત્રતા અને આત્મજ્ઞાનથી ભરપૂર ભાષાયુગના કવિચિ-તો જ્ઞાનપ્રધાન સન્તો
રૂપે પ્રસિદ્ધ છે. અને તેમનાં દીનતા, શમતા, અને ભક્તિથી આકર્ષાયેલાં ચિત્તો
ભક્તિપ્રધાન સન્તો રૂપે દર્શન દે છે. કેટલાક ઉભય કોટીમાં પણ ચળકતા દીપે છે.
શુન્નરાતમાં આ ભક્તિભાવતુ’ યા જ્ઞાનભાવતુ’ સમરત હિંદમાં ઉછળતું મોજી આવે અને
તેનાથી નરસિંહ મીરાં જેવી વ્યક્તિઓ પોતાના અંતર અજવાળી રનાત અને
એ અસ્વાભાવિક નથી.

નરસિંહના સમકાલિન કવિઓ હિંદની ભિન્ન ભિન્ન દિશામાં પણ આજ
અસર ઝીલી સર્વોત્કૃષ્ટ પદ પાસ કરી શક્યા છે. રામાનંદ, નાનક, ભાષા યુગનો
શંકર કળીર, ચૈતન્ય, તુલસીદાસ, સુરદાસ, મીરાં ઇત્યાદિઃઆજ ભક્તિ વા જ્ઞાન
ભાવનાં શુન્નનો શુન્ન રહ્યા હતા. અલગત્ નરસિંહને તેમની છાપ પડી હતી
એમ તો કહેવાયજ નહિ. તે સ્વતંત્ર રીતે પોતાના ઓર રસાનુભવથી આ પ્રાસંગિક
મોજી ઓળખી શક્યો અને સ્વયંભૂ તેમાં કાવ્ય પદ્ધતિઓ અને આત્મ-અરણી-
ઓતુ’ યથાગત ગાઈ રહ્યો. તેને સ્વ-ઓ-મા-ત્રિપાઠીની માફક ‘uninfluenced’
પણ કહેવાય અને વળી ‘Independent’ પણ કહી શકાયઃ ઓ-મા-ત્રિપાઠી પોતાનો
અભિપ્રાય બદલતા નથી.

નરા. કૃ. મો. ઝવેરી કૃત ‘Milestones’ of ‘Gujarat’ માં આ બાબતમાં
છેડી છે માટે આટલો ખુલાસો કરવો આવશ્યક જણાયો છે. આ સર્વ પરથી
એટલું તો સ્પષ્ટ થશે કે જે સમયે નરસિંહની કવિતા ઉદ્ભવી તે સમયે
હિંદના અન્ય પ્રાન્તોમાં ભિન્ન ભિન્ન કવિઓ તેના જેવીજ
ભક્તિ જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય નિમગ્ન કવિતા લલકારતા, અર્થાત્ ‘એક પ્રકાર ન્યાય’જ
સર્વત્ર વિલસતો. કારણ ત્યાં સર્વત્ર ભાષાયુગની નીચેની અસરો તરતી દષ્ટિએ
પડે છે:—

“૧) એક તો સંસ્કૃતને બદલે ભાષાનો પ્રયોગ

૨) કર્મકાંડ પ્રત્યે અરૂચ અને તે સાથે અનેક દેવદેવીઓની ઉપાસનાને
બદલે એક વિષ્ણુ કે એવે કોઈક નામે એક પરમાત્માનો નિષ્ઠા.

+ શુદ્ધિપ્રકાશના તંત્રીએ માગેલો ખુલાસો કેટલેક અંશે અત્રે મળશે.

તંત્રી.

૩) એ પરમાત્માને ધારણે કોઈ પણ તરેહના લેહ નથી. એ પ્રભુ પ્રાણ-
હોનોજ નથી. કુસાર, દરજી, હાતમ, છીપો, અને ઢક, સુધ્ધાંતનો છે. એ
પુરુષનોજ નથી. સ્ત્રીઓનો પણ છે. એ જાવા અને ત્યાગીનોજ નથી. ગૃહસ્થ
અને સસારીનો પણ છે. તવંગરનો નથી, ગરીબનો પણ છે.

(ભકુ' થયું ભાગી, જંગલ, સુખે ભજીશું શ્રી ગોપાળ
એ શબ્દો નરસિંહના નથી એમ એક પૂરાવો છે.)

૪) યજ્ઞ, યાગ, જપ, તપ અને કર્મકાંડથી એ મળતો નથી; એને આત્માના
અંતરમાંજ અનુભવવાનો છે.

“ ભાગવત ધર્મ વા અદ્વૈત સિદ્ધાંતમાં આ ઉપદેશ કંઈ નવા નથી. આ
ધાર્મિક અભ્યુત્થાનમાં એ પ્રવાહ જોવામાં આવે છે. એક જ્ઞાન પ્રધાન અને એક
ભક્તિ પ્રધાન. ”

અપૂર્ણ.

જીવન અર્પણ શિક્ષણ.

આનંદપૂર્ણ જીવન જીવવું જોઈએ એ જોટલું અગત્યનું છે, તેટલુંજ તે કેમ
જીવાય એ શીખવું એ ઓછું અગત્યનું નથી. એ વિષયપર ઘણું કહેવાય છે
પરંતુ અહીં તે સર્વને એકત્ર કરવામાં આગ્ય છે.

૧. મનુષ્ય માત્રના ચેતનત્વને અટકાવનારી, તેનાં વૃદ્ધિ અને વિકાસને
વિરૂદ્ધ ધનાવનારી-ઓવી સર્વ આર્થિક-પાર્થીવ વસ્તુની મગજભારીથી ચિત્તને
દૂર કરે. અભિમાનથી વા ઈર્ષ્યાથી તમારા પાડોશીથી (સર્વ મનુષ્ય આપણા
પડોશી છે, ‘ એક પિતા પરિવાર ’) જગતના વ્યર્થ ભયકામાં વિશેષ આગળ
આવવા ધકમથલભર્યું જીવન જીવશે નહિ. ચિત્તને વ્યર્થ ઉત્પાદ કરાવશે નહિ.
અભિમાન એ અયોગતિતું પ્રથમ પગથીયું છે. નિર્ધનતા તમને ઘેરી લેશે એવો
ભય કદીયે ધરશે નહિ. ભવિષ્યમાં અચુક જરૂરીઆતો આવશે તેના કુલ્લક
વિચારથી અત્યારે મનને નાહક મુંઝવશે નહિ. વર્તમાનને વર્તમાન રૂપેજ આનંદથી
ચાહી રહો, એટલુંજ નહિ પરંતુ સર્વ કાળ વર્તમાનરૂપ છે એમ માનીને તે
કાળમાં આનંદપૂર્વક જીવો. ભૂતકાળની ભૂલો માટે પચાતાપ કરશે નહિ. કારણ
તેમ કરવાની જરૂર નથી. જેમ તમારા કટ્ટા દુરમનને ક્ષમા આપો તેવી રીતે
તમારી જાતને મયેલી ભૂલને માટે ક્ષમા આપી રહો, અને એ સાથે એટલું યાદ
રાખો કે ભૂલોવડેજ તમે ઉત્તર યાઓ છો.

૨. ઈશ્વરે તમને જે જીવન અર્પણું છે તેનો હેતુ અધિકારિક આનંદને
જનવાનો છે એ ચોક્કસ સહમત રહો. જે જે ક્રિયાઓ આદરે, પછી તે ગમે તે

પ્રકારની હોય, ગમે તે કક્ષાની હોય, તેમાં હમેશાં પ્રીતિને ધારણ કરી રહો. તમારા પડોશીના માર્ગમાં એક તણુખણું સુદ્ધા વિધ્નરૂપ મૂકશો નહિ કે જેથી તે ગળે અને સમૃદ્ધિમાંથી તેનો ચર્ચિત્વિત પણ અધઃપાત થાય. તેથી ઉલટું તેની પોતાની પડતીની વેળાએ તેની ઘાંઘા સ્થાવાં તત્પર થાઓ, તેને સહાય આપવા હાથ લીટો.

૩. સંપૂર્ણ ઉર્જાવલ આશાવાદ ધારણ કરો, અદ્ભુત ખુશાલી જીવન-મંત્ર જાણો, મજાના દાનવીર જાનો, સખ્યતા, મુજનતા અને મૈત્રીભાવને સુવિશેષ ફેળવી રહો. “રખેને આ નાનાં પ્રાણીમાંના એકને પણ તમે નાખુશ કરશો તે તમારા શરીરનાં જીવંત cells છે. અને ખીજી પાસથી તેઓ તમારાથી વિચારમાં ઓછાં આગળ વધેલાં તમારાજ લાઈ લાંડુઓ છે. તેમને યોગ્ય માન આપી રહો, તેમની ઉપયોગીતાને અનુકુળ થાઓ, અધિનતા એજ મહા નિયમ છે.

૪. બિલત્સ શબ્દો, નિંદા અને કુધલીધી સદા દૂર રહો. હમેશાં સત્ય જાણો વા ચૂપ રહો. તમારા પડોશીએ જો ભૂલ કીધી હોય તો ધારો કે તે આ અનુભવથી જાગૃતિને વધારે સહમજી શક્યો છે, તેની ટીકા કરતાં તેની સાથે આનંદ જગાવી રહો. અને તે સફળતા મેળવી રહે એમ કરવામાં તેને અવિશેષ સહાયભૂત નિવડો. સર્વ વસ્તુમાં શુભને-શિવને-કલ્યાણને-નિરખી રહો.

૫. ભવાટિની તમારી જીવન સખી સાથે સંપૂર્ણ આનંદમાં રહો. એ એકનેજ તમારી સર્વ આશાનો ધ્રુવ માનો. તમારાપર વર્ષતા પ્રભુતા શુભ આશિર્વાદો તેનેજ આકર્ષક સત્ત્વ માનો. તમારા ભાગ્યની અનેરી વિધાત્રી માનો. એ એકનેજ તમને પૃથ્વી અને નભોમંડળ ઓળંગાવી પ્રભુતા પદપદીમાં મૂકનાર સમગ્ર સાધ્વી જાણી રહો. તમારી જમણી તરફ તમારા ભવસંગના આનંદપૂર્ણ દિવસો મૂકો અને ડાબી તરફ જગતના ધન અને માનને મૂકી રહો. આ પ્રકારનું નવજીવન પ્રાપ્ત કીધા પછી જગતની સંપત્તિ તમારી તરફ દેવી ધપતી ધપતી આવે છે તે જણાશે.

૬. પ્રથમ તો તમે પોતે અનેરી શાન્તિમાં રહો, જેથી તમારી અર્ધાંગતા સાથે સંપૂર્ણ વીણા-અલૌકિક સવાદી વીણા-(Harmonious) બનવી શકશે. અને તેમ થશે. તોજ અન્યોન્ય અદ્ભુત પ્રેમના આનંદને સાક્ષાત્કાર કરી રહેશો પ્રેમ એ સુકોમળ ફૂલ ગાંઠ છે. અને તે સહેલાઈથી અને જલદીથી નદ થઈ જાય છે. પરંતુ તેમ ન કરતાં આ પ્રેમને તમારી પોતાની જાગૃતિના જેટલોજ સાચવી રાખો. કારણ તેમાં તમારું જીવન છે. સર્વ નહારી દેવોને કાપી નાંખો. અને વૃદ્ધિ પામતા પ્રેમની આઠે આવતી તમારી કેટલીક વ્યક્તિગત (Personal) ધિક્કારવા યોગ્ય ગાળતોને તિલાંજલી આપી રહો. કારણ આ વૃદ્ધિ પામતો પ્રેમજ તમારા આત્માનો વિકાસ છે. અને સર્વ વ્યક્તિગત કુટેવો ઓછા થવાર્થિત્વનીજ સાબીતી છે. એવી કુટેવોનો નિર્મુલ ત્યાગ કરો. ખીડી, દાડુ, નહારાં વગેરે, અને

દુર્ગંધ મારતું બદન એ કેટલીક વાર ખીલતા પ્રેમમાં આડે આવનાર વિઘ્નરૂપ નિવડે છે, તે ઉપરાંત, કુશબ્દો, કુવિચારો, અને કુઆચારો પણ દુઃકામાં પ્રેમને પિંકારમાં વાવી દે છે એવી ટાંઈ પણ બાળતકી દૂર રહે. આથીજ પતિ પત્ની ઉભયને પોતાની વ્યક્તિગત ટેવોનું ગંભીર આલણ કરવું આવશ્યક છે; તેમને શુદ્ધ નાની કસોટીથી જોવા જરૂરનું છે.

૭. તમારા ઉભયનાં આદર્શ મગપણ અને તરૂંન્ય બહાલ એવી ઇચ્છા રાખો છે કે તમારે પ્રત્યેક અન્યેન્યના ભક્ત થવું જોઈએ; અને અન્યેન્યના સહાયાર્થમાં વધુ સમય માળવો જોઈએ, જેથી અન્યેન્યના મુખમાં અને આનંદમાં સવિશેષ વૃદ્ધિ થઈ રહે અને ઉભય રસબૈક્ય અને ઉરબૈક્યવડે અનન્ય વિનિમય આદરી રહે. જ્યારે તમને તેથી પ્રાપ્ત થતો લાભ વિચારી શકશો ત્યારેજ તમે તેને પ્રતિદિન વધુ ને વધુ કેળવતા જશો, યાદ રાખો કે આ તમારું વિશ્વ છે, તમારું મંદિર છે—સનાતન ગૃહ જેને તમે બાંધો છો, જેમાં તમે જીવનતત્વપૂરી પુરૂષરૂપે વિહરો છો તે આ મંદિરને સારી અને મજબુત રીતે બાંધો—ખડકપરની અડગ દિવાદાંડી જેવું, નહિ કે ધુળ પરના કોટ જેવું પત્ની એ પતિને દેવાલય છે. અને જો તે દેવાલયને પ્રેમના નિશ્ચલ ખડકપર રે! પ્રેમનું પોતાનુંજ બાંધવામાં આવે તોજ તે સનાતન ટકી રહેશે. અનેક વાવાઝોડાંના માર સહન કરના તે અતુલ બળ અને અનિર્વચનીય સામર્થ્ય ધરી રહેશે.

૮. યુક્ત ચિત્તે અનન્ય લાવથી પ્રેમમગ્ન થઈ તમે જો જો યાચશો, તે તે સર્વ તમને મળી રહેશે. “દેવપુત્ર—ઇંમુ ખાત્રી આપે છે કે જો બન્ને તેના નામથી અનેરા પ્રેમમાં મગ્ન થશે, અનેરા સામીપ્ય અને સામ્ય ધારણ કરી રહેશે, તો તે જાતેજ પ્રભુ પરમાત્મા પાસેથી તેમને ઇષ્ટ આશિયો આપવા તૈયાર છે.” આ અનન્ય લાવજ સત્ય પ્રાર્થનાની અભ્યુદયની અને વિજયની કુંચી છે. પૂર્ણ પ્રેમ સર્વ લયને દૂર કરે છે. પૂર્ણ પ્રેમ સર્વ વિઘ્નોને દૂર ખસેડી દે છે, પૂર્ણ પ્રેમ એક એવી તો આનંદની ઉમિ ઉછાળે છે કે તે વડે સર્વ દેખીતી પ્રતિકૂળતા અનુકૂળતા રૂપ બને. અને તે સર્વમા અપૂર્વ વિજય પ્રાપ્ત થઈ રહે. આ પ્રેમજ તમારું-સમસ્ત જીવન છે—તમારું ધર્મક્ષેત્ર છે—તમારું અણમુલ કર્મક્ષેત્ર છે.

૯. આને અને જીવનનાં કાર્યને મનુષ્ય કેવી રીતે એક કરી રહે? જીવન ગીના અનેક વ્યાપારો, વ્યવહારો તમે શા માટે આદરો છો? તે સર્વ એકજ વસ્તુની ખાતર—નહિ કે તમે તેને આહો છો માટે, પરંતુ તે આદરવાની તમને ફરજ પડે છે માટેજ. કારણ તે વડે તમે પૈમા મેળવો છો, શરીરને અન્ન વસ્ત્ર આપી રહો છો, અને જેને તમે મોજશોખ કહો છો તે પ્રાપ્ત કરી શકો છો. એકદમ તમારા વ્યાપારોને તજી ન દેશો—કારણ તેમ કરવું મુખર્ષિભરેલું દરેક

પરંતુ અન્ય પ્રેમ જીવન શીખવાનું પ્રથમ શરૂ કરો એટલે ધીમે ધીમે તમને જણાશે કે તમે વ્યાપારમાં, વ્યવહારમાં પ્રથમની મગજમારી જેવું તમને લાગતું તે સર્વ દૂર કર્યું છે, તેમની સફળતા અફળતાની જીવનને દળી નાંખતી ચિંતામાંથી તમે મુક્ત થયા છો. અને અંતે તમે વિના પ્રયત્ને ચિંતા અને મગજમારી સિવાય જીવનવ્યાપારને મજેથી ચલાવવાની કલા સંપાદન કરી શક્યા છો. જેને ઘણા દ્રવ્યની જરૂર છે એવા તમારા હાલના ઘણા આદર્શો જતા રહેશે. અને તેમને સ્થાને ચિત્તમાં ઓછા ખર્ચાળ આદર્શો ઉદભવશે.

૧૦. જીવવાની રીતમાં આવો ફેરફાર થશે કે તરતજ તમારા વિચારો અને આદર્શો પણ બદલાશે. પ્રથમ તમને શાન્તિ અને અભ્યુદયનો સાક્ષાત્કાર થશે, તમારા પરિચયમાં આવતી સર્વ વસ્તુઓ તમને અનુકુળ થતી જશે. તમારું પ્રેરણા બદ્ધ આંતર શિષ્ટણ દૃઢતર બનતું જશે, અને તમે પ્રતિદિન ઓછી ભૂલો કરતા રહેશો. તમારા નિશ્ચયો અને નિર્ણયો અડગ નિશ્ચલતા ધારણ કરી રહેશે. તમારી પ્રથમની સ્થિતિ મનનું જ કારણ માત્ર હતું હવેની આ માનસિક સ્થિતિ સંતુષ્ટ આત્માનું પરિણામ છે. એમ જણાશે. આત્મિક એક રૂપતા સિવાય કોઈ પણ પ્રકારની માનસિક ચોક્કસ સ્થિતિ ધારણ કરવી એ એક જાતનું કાર્સ છે, તે સાહસમાં અંતે ચોખ્ખી હાની અને હાર છે. પરંતુ ઉપલી આત્મ સંતુષ્ટતાની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કીધા પછીજ મનુષ્યો જાણી રહે છે કે મન એ કંઈજ નથી. મન એ આપણો સ્વામી નથી પરંતુ આપણું સાધનમાત્ર છે. મનના સર્વ વ્યાપારોથી પર આપણે તેના સાક્ષી છીએ. તેથી ઉદ્ભવતાં સુખ દુઃખ આપણને જરાયે અસરી કરી શકવાં ન જોઈએ. આપણે મનને નિયોજ્યું છે. ટુંકામાં આપણા સતત પ્રકાસતા જીવન સમીપ મન કિંકર છે. એ જીવનદેવના અમૃત ભર્ગનું ધ્યાન ધરીએ (નહિ કે મનના સારા નરસા અનુભવ મૂલક હર્ષ શોકનું). જેથી અમણી. બુદ્ધિ દૂરગામી થત રહે અને ચારે પુરુષાર્થમાં સતત. ધુમ્બા. તે શક્તિમાન બને. તત્સવિતુર્વરેણ્યમ ગંદિવશ્ચ વી મદિ ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્ ॥

નવીન તેજમાં જળાકૃતું આ સત્ય સમજવું તે સરળ છે, પરંતુ સત્યનો સાચો સિપાઈજ કેડ બાંધી આગળ ધપશે, સત્ય લઠાઈએ લઢશે, અને જીવન ભાવ ભજવી રહેશે. આનો બદલો તેને સ્વર્ગમાં-પૃથ્વીના સ્વર્ગમાં મેળી રહેશે ? કારણ “સ્વર્ગને રનેહુ શુ” જુજવા છે ? ”

M.

આરોગ્ય સંરક્ષણ.

લેખક—રા. રા. બેરામજી પીરોજશા માડન.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૫૩૫)

કસરતથી કરી મસલ્લો મજબુત થાય છે એટલું જ નહીં પણ શરીરની હીલચાલો ટેકવી રાખે છે. દાખલા તરીકે, તમે એક ઘણા ચપલ માણસ છો. અને એકાએક તમે માંદા પડ્યા, અને બીજાને ગયા તો જે અવયવો હંમેશાનાં હીલચાલ કરતા તથા તેની નોંધ રાખતા, તેઓ આ નવી (મંદ) સ્થિતિની ખાસ નોંધ લેશે. તમે ખરેખરા સીક નહીં પણ હશે છતાં જ્યારે તમે બીજાને સુતા કે તમે લગભગ ખાત્રીપૂર્વક રીતે થોડાક વખતમાં ગ'લીર રીતે આજારી હો તોવા ઘઈ જશે જ્યારે કાંઈક તીક્ષ્ણ દરદનો હુમલો થાય છે ત્યારે દરેક ફીઝીયોલોજીકલ કહેશે કે “તમારે બીજાનામાં પડ્યા રહેવું નહીં” જ્યારે દરેક ઉઠવાની કોશિશ કરે છે ત્યારે તેનાથી વારંવાર ઉઠી શકાતું નથી. અને તેને સક્કર આવતી હોય એવું લાગે છે પણ હું તે દરદીને કહીશ કે, તમારી આલવાની અને હમ લેવાને પોતાને ફરજો બજાવવાને ઉત્તેજન આપો કે જેથી મંદવાડને તેઓ હાંકી ડાઢ. આમ કર્યાથી ટુંક વખતમાં તમે નોશો કે તમે પોતે તદ્દન સાજાં થયેલા છો, અને જે મંદવાડ તમને અઠવાડીયા સુધી યા મહીનાઓ સુધી બીજાનામાં રાખી મુકતે તે કેવળ દુર થયો છે.

ત્યારે તીક્ષ્ણ દરદ માટે કસરતો શુ કરી શકે છે તે માટે આટલું પુરતું થશે. કસરતો કોનીક (ચાલુ) દરદો માટે જોટલી અગત્યની છે તેટલી તીક્ષ્ણ દરદ માટે નથી—મારું એવું માનવું છે કે ચાલુ દરદો, પછી તે ગમે એ હોય, તેઓ થોડીક કસરતોની મંદથી વધુ જલદીથી સારા થઈ શકે છે. નરવસ એરગેનીસમને મજબુત રાખવા માટે, તમારે મસલ્લોને મજબુત બનાવવાની જરૂર છે કે જેથી શરીરનાં દરેક અવયવો સતોષકારક રીતે પોતાનાં કાર્યો બજાવતાં રહે. પણ તમને તે માટે વધુ જોરની જરૂર છે. અડધા સીક અરધા—સાજાં એવામાં હું માનતો નથી. જો તમે સાજાં સમાં રહી શકો, એવા હો, આ ધરતીપર રહેવાને પુરતા મજબુત હો, તો તમારી પાસે પુરતી શક્તી રહેલી છે કે જેથી તમે શરીરની સંપૂર્ણ બીલવણી કરી શકો. નબળાઈ રહે એવું કશું કારણ કે બહાનું નથી.

ચાલુ માંદા રહેવું એ બિનજરૂરનું છે, પણ આ પરીણામ કઈ કસરતો લાવી

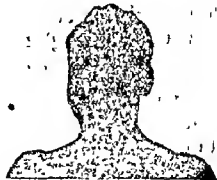
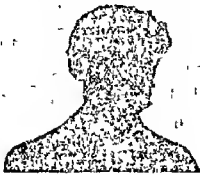
શકે ? ખેશક એ માટે ઘણીક ખખર આપી શકાય. દાખલા, તરીકે વોર્કીંગ ચાલણુ' એ દુનિયામાં સઠથી ઉત્તમ કસરત છે. મેકફેડન કહે છે કે જો મને એકજ કસરત પસંદ કરવા માટે કેહવામાં આવે તો હું ચાલવાની કસરતજ રાખું. ચાલવાથી ઘણી સરખી નરવસ એનરલ શરીરમાં આવે છે જેથી લાંઘી આનંદમય રહે છે.

દરેક જણને હંમેશા જવાન રહેવા ગમે છે. છુટ્ટ થયુંજ જોડાએ એ વાત હું માનતો નથી. છુટ્ટાપણમાં નખખાઈ લાગુ પડે છે એવું જે ધારવામાં આવે છે તેવું કશું થવાની જરૂર નથી. આગળ જેમ મેં કહેું છે તેમ ત્યાંસુધી તમે જીવતા હો ત્યાંસુધી જીવવું એ શબ્દનાં પુરેપુરા અર્થ માટે તમારે જીવવું જોઈએ. મસકયુલર સીસ્ટમને નીચમીત રીતે દરરોજ વાપરો તોજ હંમેશા યુવાન, છેક છેલ્લી ઘડી સુધી રહી શકો એ વીધેનો એક દાખલો હમણાજ, મેં ફીઝીકલ કલ્ચરમાં આપ્યો છે જે પશ્ચીમ તરફનો એક પાંસેઠ વરસનો ગ્રહસ્થ જેની સઘળી શક્તિ જતી રહી હતી, અને જેની લાંઘી લગભગ ખલાસ થવા આવી હતી તેને કસરતનો શોખ લાગ્યો. પરીણામે તે હવે લાંઘી અને શક્તિથી ભરપુર થયેલો છે. જે સઘળું કેવળ કસરતથીજ થયું. ખીલ કસા ઉપાયોથી નહીં. તેણે ખુલ્લું જણાવ્યું છે કે ખેશક સંખધી તે કશું જાણતો ન હતો. જે ગમે તે અને ત્યારે જીવ લાગે ત્યારે ખાતો તેણે પોતાનાં મસલ્સોને નીચમીત કસરતો કરીનેજ ખાધેલાં છે. આજે તે દોડતો ફરતો પુરતી શક્તિભરે ખુશી લાંઘી સાથે ફરે છે.

ખીજે એક પશ્ચીમનો માણસ છે કે જેણે સો વરસની અવસ્થા પસાર કરી છે જરા ખ્યાલ કરો ! એક સદી પસાર કરી ગયેલો મનુષ્ય, દરરોજ સાંધકલ ઉપર બેસે છે. મુઝાખાણ અને ખીલ તરેહવાર કમરતોની રમતો કરે છે. ત્યારે આટલી મોટી ઉંમરનો માણસ, જે નીચમીત કસરત ન કરતો હતો, તે કદી પણ આવો તન્દરોસ્ત અને શક્તિવંત ફરતો !

પણ આ બે ઉપલા દાખલા કરતાં વધુ આશ્ચર્યકારક અને વધુ ભરોસેદાર દાખલો તો એક ન્યુયોર્કનાં વેપારી ગૃહસ્થનો છે-જે પચાસ વરસની ઉંમરે તદ્દન લથડી ગયેલો અને યુદ્ધ થયેલો જણાતો હતો. પણ તે પછી મેકફેડનની સલાહથી તેણે કસરતો કરવા માંડી અને હાલજ ૭૧-૭૨ વરસે તદ્દન નવજવાન થયો છે એટલુંજ નહીં પણ શારીરિક ખીલવણી માટે આજે સત્તાધીકારી સમાન લેખાય છે અને તેણે પુસ્તક કાઢ્યું છે. જેનું નામ ઘડપણ તેના, કારણે અને તેને આટકાવો. એવા નામનું પ્રગટ કર્યું છે. તે પુસ્તક અમેરીકા તથા ઈંગ્લાંડમાં એટલું તો પ્રીય અને માનીતું થઈ પડ્યું છે કે થોડકજ વરસોમાં તેની અરધી ડઝન આવૃત્તિઓ બાહર પડી છે. આ પુસ્તક આપણા દેશમાં પણ જાણીતું થયું છે. (જે આ લખનાર પાસેથી મળી ગયું છે.)

વાંચનારને તે માટે વધુ એચાણકારક થઈ પડે એવા હેતુથી તે ગૃહસ્થનાં આંગેળની હાલત અને હાલની સ્થિતિના એ બંનેનાં ચિત્ર અંતે આપીએ છીએ.

Sand ford Bennett

Send ford Bannett

at the age of 50

as he appears at 71.

The man who grew young again at 71.

સેન્ડફર્ડ બેનેટ ૫૦ વરસની

૭૧ વરસે નવજવાન જેવો થયો

ઉમરે અખરી ગયેલો.

છે. તેનું ચિત્ર.

વધુ જાણવાબેગ હકીકત તો એ છે કે, તેણે પોતે એક ચોક્કસ નવીન જાતની કસરતો કે જે સઘળી ખીજાનામાં સુતાં સુતાંજ કરાય તેવી શરીરનાં દરેક ભાગને મનજીવિત બનાવવાની કસરતોની હારમાળા શોધી કાઢી છે. જેનાં પણ એટલુંક ચિત્ર નીચે આપીએ છીએ.

એટલુંજ નહીં પરંતુ તેણે તેણે પોતાના માયાના કેસ ધોળા થયેલા હતા તેમને પણ પાછા નવા બનાવ્યા છે. ત્યારે ગ્રીય વાંચનાર, કસરતનાં શુણ્ણ કેવા છે તે હવે આપનાં ધ્યાનમાં વધુ ગંભીર રીતે ઉતરશે.

સુસ્તીપણ અથવા અચપક્વતા એ મરણ છે. શરીરનાં કોઈપણ ભાગને વાપરતાં બંધ પડે અને તે ભાગ મરણ પામતો જાય. ત્યાં મુરદાલ 'સેડ્સો' લેવા થશે. તે મુરદાલ સેડ્સો શરીરમાં હરકત કરતાં થશે અને પરીણામે તમને 'સાથિવા' (ફ્રેટીઝમ) અથવા એવા બીજા સો નામથી ઓળખાતાં દરદો થશે કે જે આ શરીરના માત્ર એકજ હીલચાલ બંધ કરવાથી થાય છે. જો તમારી સુસ્તી હાંખો વખત ચાલુ રાખો, તો તમને લકવો અથવા તેથી પણ વધુ ગંભીર દરદો

થશે. અને તે સઘળું શા માટે ! કારણકે તમારું લોહી કરી ગયું છે. અને સેલ્સો મુઠ્ઠાલ થયા છે. આ મરણ પામેલા અગણીત એતમો (Atoms) નાના પ્રમાણુઓ શરીરમાંથી બાહર નીકળી ગયા નહીં તેથી એ મુઠ્ઠાલ થયા છે.

તમોએ વારંવાર સાંભળ્યું હશે કે એક માણસ જેવો તે પોતાને પોતાના મનથી ધારે છે તેટલો વૃધ હોય છે પણ એ દૃષ્ટાંત હું વધુ લખાવીને કહીશ કે, એક માણસ જેવો તે દેખાય છે તેવો અને તેટલો તે વૃધ થયેલો છે. કારણકે એક માણસના બાહરનાં દેખાવ ઉપરથીજ તમો કહી શકો કે તેના શરીરમાં કેટલા મુઠ્ઠાલ થયેલા પ્રમાણુઓ છે.

ઘણાઓને આ વાત અજબ જેવી લાગશે કે આપણું શરીર દરેક મીનીટે દરેક પળે મરણ પામતું હોય છે, આપણે દરેક જણ મોહતનો અમુક જથ્થો પોતાની સાથે લઈને ફરીએ છીએ. એટલે કે આ મુઠ્ઠાલ થયેલા પ્રમાણુઓ આપણે રાખી ફરીએ છીએ એક અપળ માણસ જે પોતાના શરીરનાં દરેક ભાગને વાપરે છે તેનામાં, જેઓ તેમ કરતાં નથી તેમના કરતાં ઘણા ઓછા મુઠ્ઠાલ સેલ્સો હોય છે.

જે કે ચાલવાની કસરત ઘણી સારી છે છતાં જો તમો ઉંચ સ્થિતિવાળી તનદૈશસ્તી માગો તો તે માટે ચાલવાની કસરત પુરતી નથી. ચાલવાથી પગો વપરાય છે અને તમને ઉંડા દમ લેવાની ફરજ પડે છે પણ શરીરના દરેકે દરેક ભાગ પુરતી તનદૈશસ્તી માટે વપરાવા બેઠેલો.

નાનામાં નાનો મસલ પણ વપરાસ માટેજ ત્યાં હોય છે. એ જો સઘળા મસલ્સો વપરાતા નથી તો તેઓ (પેલા નાના મસલો) નખળા પડે છે અને તમો એક મનુષ્ય તરીકે ઓછા સામર્થવાન થતા જાઓ છો. જે હુથીઆરોથી તમો કાર્ય કરો છો તે. લેબ્જ અને તમારા હાથો ઓછા કાર્યવાંત થવા માંડે છે. તેઓ માટે હું તમને કહું છું કે તમારા શરીરને ઉંચ સ્થિતિએ રાખવા માટે જ્યાં ભાગોને કસવાની અતીશય જરૂર છે. તો પછી આપણા જામાંજ હુથીઆરો શા માટે સહી ઉત્તમ સ્થિતિમાં ન રાખવાં ? અરધા લાયક હુથીઆરો રાખી સતોષ પામશો નહીં. અરધી ચીજો કરી મન મનાવશો નહીં. દુનીયામા અસ્થુજ શરીર અને અરધી શક્તિ લઈને જવું નહીં. વળી ઘણાક સેનનાં કામ કરનારા કહેશે કે મને મસકયુલર શક્તિ બેઠતી નથી મને નરવસ શક્તિ બેઠતી છે. તો હું તેમને જવાબ આપીશ કે ભાઈરે, જો તમને એક સંપૂર્ણ માણસાઈ સંચો બેઠતો હોય તો તમને બધી તરફથી મજબુત મળેલાં શરીરની જરૂર છે. અને એ તમને બેઠતું હોય તો તમને કસરત કરવાની જરૂર છે.

મેકેફેડન કહે છે કે જો મેં કસરત કરવાનું ચાલુ રાખ્યું ન હોત તો મેં કંઈ છે તેનાથી અસ્થુ, તો શું પણ પા લાગે પણ હું કરી શકતો નહીં; મેં માડું લેખું સાડું રાખ્યું છે. અને હું મારી નરવશ એનરજી બરપુર રાખું છું. તે સાથી-કસરતથી અને ઘટતા ખોરાકથી.

છેતરે મારા મિત્રો, હું ફરી બાર મુકીને તમને કહીશ કે જે તમને જોર શક્તી જોઈતી હોય, તો તમારી શક્તીને વાપરો.

જે તમે તમારું શરીર મજબુત રહે એવું માંગતા હોય તો તમારે તે ચીજો કરવી જોઈએ કે જેમાં શક્તી વાપરવાની જરૂર પડે અને તેથી, જે તમે તમારું શરીર દરેક રીતે સંપૂર્ણ રહે એવું માંગતા હો, જે તમને સાડું મશીન અને સારા હથીયારો જોઈતાં હોય તો તમારે દરરોજ કસરતો કરવી. અથવા ઓછામાં ઓછી થોડીક પણ નીચગીત કસરતો કરવી અવશ્યજ છે—

આતો સઘળી કસરતો કરવી એ વાત ધર્મ પણ સાધારણ લોકો માટે આ તો સવાલ છે કે હુમારે કેવી કઈ જાતની શી રીતે કસરતો કરવી. એ માટે એક સામાન્ય સુચના એ છે કે આપણે સઘળા દુનિયાના વહેવારમાં પડેલા અને રોકાયેલા મરદ તથા ઓરતોને કાંઈ ખાસ અકંગ કસરતખાજ થવું નથી. પરંતુ જેથી કરીને આપણા શરીરની દરેક ક્રિયા ખાસ કરીને લોહીનું ફરવું પાચન ક્રિયા, સમાવેશ ક્રિયા, કચરો બાહર કાઢવાની ક્રિયા વગેરે આ ચાર મુખ્ય ચીજો સંતોષકારક રીતે થઈ શકે, એવી જે કોઈ હીલચાલો કસરતો હોય તે શોધી કાઢી. કરવી અવશ્યની છે. અને તે માટેજ અદ્વતા સેવકે દરેક સાધારણ મરદ તથા ઓરત ધરમાંજ પોતાના હાથે (કાંઈ પણ ઓળંગ વિના) કરી શકે એવી કસરતોના સસ્તા નકસાઓ એની સમજણ સાથે બાહર પાડ્યા છે તે મંગાવી વાપરવાને લલામણ કરીશું અને તે દરમ્યાન થોડીક વ્યવહારુક કસરતોની વીગત નીચે એ આપી છે.

ખાસ કરી આપણા સાધારણ મનુષ્યને જે ખાસ કસરતો જોઈએ છે. તે (૧) સઉથી પેહલા બરડાની કંદોડને મજબુત રાખવાની, (૨) દરેક પ્રાણિક અવયવો ફેફસાં હોઝરી, લીવર, આંતરડાં અને ગળાથી તે પેટનો સઘળો ભાગ બધામાં લોહીની ગતી સારી રીતે ફરતી રહે અને તાજી હવા પુર જમ્યામાં મળ્યા કરે એ માટે જોઈતી નવી કસરતોની જરૂર છે.

પેહલું. બરડાને મજબુત રાખવાની કસરતો.

(૧) જમીન ઉપર લાંબા પગે પડોળા કરી હાથે બરડાની પાછળ જમીન ઉપર મજબુત રાખી ટેકવી તે ત્રીધા ટકાર, છાતી બાહર કાઢીને બેસવું. અને પછી પગની એડી ઉપર બાર રાખી—આખા શરીરને ઉંચકવું, પાંચથી દશ સેકન્ડ તેમ રહી પાછા (ધીમા ધીમા) આગલી હાલતમાં આવવું. આમ આઠથી દશ વાર કરવું.

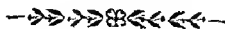
(૨) 'સીધાં' ઉભા 'રહી'. 'હાથોને' ખભાની 'સીધી' લીટીએ 'માથા' ઉપર ટાઇટ રાખવા. તે પછી વાંકા વળતા જઈ બન્ને હાથોને, જમીન ઉપર અથવા પગનાં અંગુઠાને, હાથ, અડાઠવાની કેશેશ કરવી પણ તેમ કરતી 'વેળાએ' પગના 'અંગુઠા' સખત રાખવા (વાળવા દેવા નહી) અને જેટલું 'નીચે' જવાંથી તેટલી કમરને અને હાથોને, લઈ જવાં. પાછા ઉપર હાથો લેવા. આ ક્રીયા દશ વાર કરવી. પેટના ભાગને મજબુત કરવાની તથા કળંથ્યાતને દુર કરવાની કસરતો.

(૧) જમીન યા ણીછાના ઉપર સુધી ને, પગોને પેટ તરફ ખેંચવા. ખાને હાથોનાં પહોંચાઓ પહેલા જમણા પગનાં શુકળની આસપાસ પકડેલા રાખી પગ ને પેટની સાથે (શુકળ લગભગ દુટ્ટી આગળ આવે તેમ દાખવેલો રાખવો. તે પછી ડાબા પગને અને ત્યાર પછી જોડે પગોને એમ પકડેલા રાખવા. આ હીલ ચાલો, પાંચ મીનીટ સુધી કરવી.

(૨) ખુરશી ઉપર બેઠા બેઠા, માયાથી તે પેટ સુધીના ભાગને પહેલાં જ મળ્યા. પણ તરફ નમાવવો. પેટ દષ્ટાય એવી રીતે—તે પછી-કાંબી બાબુએ તેમ કરવું—એમ અવારનવાર દસથી બાર વાર કરવું.

(૩) કમરના હીલચાલ—પગ મઠમ રાખી ઉભા રહી લીવરને ચપળ કરવા માટે, જોને હાથે કમરની નીચે કુલા 'ઉપર રાખો—અને પછી કમરથી ઉપરનો ભાગ (પેટ વગેરે) બાજુ ગોળ ગોળ ફેરવતા હોય તેમ દશ વાર જમણી તરફ મરડો અને તે પછી દસ વાર ડાબી તરફ મરડો. (બાજુ ઉભા રહી આપણે પછવાડે ફરતા હોઈએ તેમ ફક્ત ખભા, પેટ, કમરજ મરડાય તેમ ફરવું, પણ તે વેળા પગને મઠકમ જોસતવારજ રાખવા.)

(૪) સીધા ઉભા રહીને હાથોને કુલા ઉપર મુકવા—અંગુઠાને પંછાડી રાખી આંગળાઓ આગળ રહે તેમ રાખવા તે પછી જાણે નીચે બેસવા જતાં હો તેમ અંગુઠા અને કુલાને નીચે નમાવે. તેમ કરતાં પહેલાં અંગુઠા ઉપર ઉભા રહેવું અને ત્યાર પછી પાછા સીધા થવું; અને પગની ઝોંડી જમીન ઉપર લગાડી—આ હીલચાલ પુરી કરવી. આમ ક્યારે ૧૦ વેળા કરવું. આટલી થોડી હીલચાલો દરરોજ સવારે ઉઠ્યા કેદે કર્યાથી પેટની હાજત થઈ લાગશે અને રાહત મળશે. એ કસરતો કર્યા આગમન જાની શકે તો એક મલાસ ભરી ગરમાગરમ પાણી પીવું વધુ લાભકારક થઈ શકશે. જેમને ચાલુ કબજાયાત હોય તેઓએ આ હીલચાલ સવારે તથા રાતે સુવા જતા અગાઉ પણ લીધી હોય તો વધુ ફાયદાકારક થશે.

The only address—No branches.—
KALKADEVI BARTON CO.
 KALKADEVI RD.

આંખની મફત તપાસ કરી ખરા
 “ પથ્થરનાજ ” ચશ્મા
 “ મફત ” બદલી કરવાની
 જામીનગીરીથી બનાવી આ-
 પીશુ. ખાનદાન અને ગરીબ
 હાલતમાં આવી ગયેલા
 શુદ્ધ માણસોને ખાસ
 સરતા લાવે અથવા જરૂર
 પડે તદ્દન મફત આપીશું.

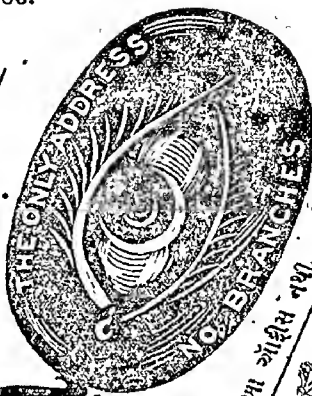
302—304,
 કાલકાદેવી
 રોડ,
 મુંબઈ.

નકલી આંખો.

ખાસ અંગ્રેજી અને આઝીલીયન પથરીના
 ચશ્માં “રવરેશી નહીં.”

કાલકાદેવી બાર્ટન કંપની.

મારકોટમાં અને કોટમાં હમારી કોઈ પણ શાખા ઓફીસ નથી.
 કોઈ પણ
 હોસપી-
 તાલ અથવા
 દાકતરોના
 નંબર પ્રમાણે
 ચશ્માં જામીન
 ગીરીથી બનાવી
 આપીશું જે
 હમારો બનાવેલો
 ચશ્મા દાકતર ના પ-
 સંદ કરે તો કુલ પૈસા
 પાછા આપવાની લેખીન
 જામીનગીરી આપીશું.

“ નકલી આંખો. ”

Artificial Eyes.

ખરા પથ્થરના ચશ્માં

Real Pebbles

કાલકાદેવી બાર્ટન કંપની.

No. 302—304,

કાલકાદેવી રોડ, મુંબઈ.

સેશીન ફાંખા

શું ચીજમળે છે ?

લગ્ન પ્રસંગે તેમજ ધનામના મેળાવડામાં ભેટ આપવા લાયક તરેહવાર ભતની પેટીઓ, હિંદુસ્તાનની હિતમ નકશીનાં રાઉન્ડ ટેબલ, કાર-નરસ્ટેન્ડ, માટીના રમકડાં ચાલનારા હોડનારા તેમજ કસરત કરનારા માટે રમવાળી લંગોટ, મખમલના મહેલા ચપલો, કાચના કુડા, ફેન્સી ચીની ફાંવર વોગ, સુખડના હોલ્ડર, અપાનીઝ કેનવાસપરના ચીથ્રે, ખતાવટી કુલના કુડા, બાસ્કેટ છોડ અને તરેહવાર ભતની ફેન્સી ચીજો.

એક વખત દુકાનની મુલાકાત લઈ ખાતી કરો તમે જરૂર સંતોષ પામશોજ.

સેશીન ફાંખા

દેવ સેતાનફળીઆને નાકે }
ગોપીપુરા-સુરત.

મેનેજર-નીલકંઠ ઉમેદરામ

હલકી ભતની ચાહ પી, તબીયત બગાડવા કરતાં અમારે ત્યાંની દરેક ભતની ઉંચી ચહના નમુના લઈ પી જાઓ. નમુના માટેના બાંસતલના પેકેટ જુજ કિંમતે મળે છે.

ડાયરી બુકો.

સુરતજ મંગાવો.

પેકેટ ત્યાં જરા મહેટી સાધજની ફક્ત ૦-૫-૦ અને ૦-૮-૦ની. ટીડીસે ખીડી. ૪૫માં વર્ષની જુની અને જાણીતી ડાયરીઓ ફક્ત આજ છે એકદમ (રમોલ) સાધજની મા. ચાહવાળાની ડાયરી માટે ૦-૩-૬માં. ન્દાની મોટી દરેક ભતની રાજમેળો ત્યાં અર-ધીઆનાં પહેાં આરડર મોકલાવશોજ. કોફાવન દરથી મોકલી દેશુંજ.

જ્ઞાન વર્ધક પુસ્તકો વાંચો.

શ્રી મુકતસાજ કાલીદાસ પંડીનની ૫-૦-૦. આર્થશાસ્ત્ર હિંદુસ્તાનનો વૈદ્યરાજ ૬-૦-૦. ૬ મથેના સંગ્રહ ૯૫૦ પૃષ્ઠોનો મથ. ગુજરાત ગોટા લક્ષ્મી રજ કોષ્ટો ૧-૪-૦. શ્રી ભગવત ગીતા તત્ત્વ બોધ ૦-૪-૦. જનકુ કાનક સંગ્રહ કોર્ડોના ૦-૧૨-૦. કુખનીવારજી અને કણનકણ ૦-૮-૦ જનકાજ કાર બાંધવદર્શણ ૦-૬-૦ વીજેર પુસ્તકોનો આર્ડર મોકલાવશોજ. વી. પી. પોષ્ટ હાંસ દરેક પુસ્તકો મોકલાવવા અદાપરન રાખેલા છે.

ઠંકર વસાનજી પરમાત્મ આલેવાળી

જુહાપેશર ઉદ્ધવ કાલખાદેવી રોડ મુંબઈ.

॥ ॐ नमो ॥

ચંદ્રપ્રકાશ.

(માસિક પત્ર.)

પુસ્તક ૯૪

અંક ૪-૫ મે

૨૧ વત ૧૯૭૨

માઘ-કૃત્તિક

પુણ્યમિત્રોપધિ: સર્વો સૌમ્યો મૃત્વા રસાત્મક: ॥

મગ ગીતા ॥

શ્રી, કૃષ્ણ કહે છે કે, હું પોતે રસાત્મક ચંદ્ર રૂપ

અધને દરેક આંધીઓને પુષ્ટ કરું છું.

ભગવદગીતા.

વાર્ષિક

લવાજમ

૩૦ સવા

ચોરસેજ

સાથે.

અનુક્રમણિકા.

વિષય

પૃષ્ઠ.

૧ ગીતાંજળી કેટલીક હરથગમ વિચારણા	૮૧
૨ વસંત પંચમીને દિવસે (કવિતા)	૮૫
૩ મોહન આચાર્ય અને પ્રેમનો પ્રકાશ	૮૭
૪ આધુનિક પરિસ્થિતિ અને ભાવી દરમિન	૯૭
૫ વિજ્ઞાન અને સાહિત્ય	૧૦૧
૬ અનુસરની મીઠી મીઠી વાતો	૧૦૩
૭ પુત્રી અવસાન (કવિતા)	૧૦૫
૮ ભયંકર ભેદ	૧૦૬
૯ સ્વામત મંદિર	૧૧૦
૧૦ અગત્યની સૂચના	૧૧૧
૧૧ હાલના અને પ્રાચીન કાવ્યો	૧૧૨
૧૨ શાયો વશીકારુ મન	૧૧૩
૧૩ સુગાની એક કણ	૧૧૭
૧૪ ન્યૌતિ મયી	૧૨૩

પ્રસિદ્ધ કવિ-તંત્રી, પ્રસિદ્ધ નરભેરામ વ્યાસ.
ચંદ્રપ્રકાશ એડિટર, અમીટીયા ચંદલા-સુરત.

યોગવાંસિષ્ઠ મહારામાયણ-ભાગ ૨ જો.

નિર્વાણ પ્રકરણ

વેદધર્મસભાવાળા ઉત્તમ ભાષાંતરની નવી આવૃત્તિ.

પૃષ્ઠ ૧૦૮૫ નો દળદાર ગ્રંથ, શ્લોકના અંક, ક્ષેત્ર ૬૦ રતલી કાગળ

મોટા-દસ્કત તથા સોનેરી પાકા પૂઠા સહિત, મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૩.

ચૈત્રની આખર સુધી ૦૧ કુંમી.

આ ગ્રંથનો ભાગ ૧ લો-ગયા વર્ષમાં નીકળી ચૂક્યો છે. એ પણ દરેક રીતે ઉપર પ્રમાણે ઉત્તમ હોઇને તેની પૃષ્ઠ સંખ્યા ૬૪૦ છે. એમાં વૈરાગ્ય-સુચક, ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને ઉપશમ એ પાંચ પ્રકરણો છે. મૂલ્ય રૂ. ૩) પોસ્ટેજ બાત

અગાઉનાં ગ્રાહકો-જેમણે પહેલા ભાગ સમયે રૂ. ૩) આપવા સાથે ખીલે ભાગ રૂ. ૨)માં મેળવવા બાબતની પાવતી મેળવી હોય, તેમણે તે પાવતી અથવા તે પાવતીનો નંબર, તારીખ અને પોતાના નામ ઠાસ સાથે લેખીત માગણી મોકલીને ખીલે ભાગ ચૈત્ર આખર સુધીમાં રૂ. ૨) થી સત્વર મંગાવી લેવો પોસ્ટેજ બાત. પાછળથી મૂલ્ય પૂરું લેવાશે અને સોનેરી પૂઠાવાળાં પુસ્તકો બેલાસ થતાં શાહીની છાપવાળાં મળશે.

ખંને ભાગ સાથેજ લેનારને-ચૈત્ર આખર સુધી રૂ. પાં. માં અપાશે.

પછીથી પૂરા રૂ. લેવાશે. પોસ્ટ ખર્ચ રૂ. ૧) વધુ સમજવું. કમમાં કમ રૂ.

પોસ્ટ ત્યા જરા મોટાગાળિના છાપે ૦-૫૪ થો પોસ્ટ રસ્તે મોકલાશે નહિ. ખાંડીની

૩૫માં વર્ષની જુની અને જાણીતી કાયરીઓ ફક્ત આ.

મી. આદવાળાની કાયરી માટે ૦-૩-૬માં. ન્હાની મોટી પચ્છેગા સહજ વધુ મૂલ્યે મળશે.

ધોઆના પહેાં આરકર મોકલાવશે. કીશવત દરથી મોકી; જુ. મંગેળદાસ દરકીશવતદાસ ઠે. ભાગાતળાવ.

જ્ઞાન વર્ધક પુસ્તકો વાંવડોદરા-જુ મોહનદાસ મનસુખરામ ઠે.

શ્રી મુક્તશાસ્ત્ર કાલીદાસ પંડીતની ૫-૦-૦. આર્થશિષ્યક હિંદુસ્તાનનો વૈદ્યાલ ભોવાણા ઠે. અમદાવાદી

૫ ગ્રંથોના સમંદ ૬૫૦ પૃષ્ઠોનો ગ્રંથ. યુવગાન ગોટા લક્ષ્મી રજુ હોય અમુલ્ય હોય આદમજી.

શ્રી ભગવત ગીતા તત્ત્વ બોધ ૦-૪-૦. અદુષ્ટ. કોનક સમંદ કોડોના જે અમદાવાદજી લખવું.

કુખનીવારણ અને કણુતકંજ ૦-૮-૦ જાનકાંત કાર ભાંખ્યદર્શણ ૦-૬-૦ વાગર રસ્તે મોકલાશે નહિ.

ઓર્ડર નોંધાવશે. વી. પી. પોસ્ટ દ્વારા દરેક પુસ્તકો મોકલાવવા અદાવત સંખે. અમદાવાદ

૦૬૨ વર્ષનું પરમાનંદ આદેવાળા

જુલૈસર ૩૪૧ કાલખાદેવી રોડ પુંખડા આ અંગેના

પાળો છે. સુખ

પુસ્તક ૯

માર્ચ ૧૯૭૨

અંક ૪

॥ ૐ શ્રી ॥

ગીતાભાંથી કેટલીક હૃદયંગમ વિચારણા

કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચનઃ

યોગઃ કર્મસુ કૌશલમ્.

કર્મક્ષેત્ર વિષે ગયા માસમાં ઉદ્ઘાપેહ આદર્શ પછી કર્મશુ અને કર્મયોગ
 યોગે વિષે કાંઈક વિવરણ કરવું આવશ્યક છે. ખરું કહીએ તો અખિલ વિશ્વની
 આદિ ગ્રેરણા અને તદનુસાર અંગલન એ સર્વ 'કર્મ' માત્ર છે. સૃજન એજ
 ક્રિયા છે. અને ક્રિયા સર્વ સૃજન છે. ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને વિલય, આદિ, મધ્ય
 અને અન્ત એની વર્તુળાકારની જગત પ્રવૃત્તિ પણ આજ પ્રમાણે આરંભાઈ છે.
 વિશ્વની એવી કોઈજ ચીજ નથી કે જેના અસ્તિત્વને યોજવું-કરવું નહિ પડ્યું
 હોય-રે ! તે વસ્તુનું અસ્તિત્વ જાતેજ ક્રિયા માત્ર છે. આથી 'કરવું' વા. 'ન કરવું'
 એની પસંદગી આપણી નથી. અર્થાત્ આપણા મનની નથી. આત્મિક સ્વરૂપે
 આપણે પરમાત્મ રૂપ છીએ તો તે સ્થિતિમાં તો 'કરવું', 'ન કરવું' પરમાત્માની
 પસંદગી પર એટલેજ આપણી પસંદગી પર આધાર રાખે છે, પરંતુ અત્રે મનની
 પસંદગી જાહીજ થોભે છે કે તે કેવી રીતે કરવું, ન કરવું. અલગત આપણું
 કર્મ હંમેશા આપણી પદ્ધતિનું જ પ્રદર્શન છે. આપણામાં જે કરવાની પ્રકૃતિ નથી,
 તે જાગ્યેજ આપણામાં થઈ શકે છે, તો પંજુ અનેક ક્રિયામાંથી અમુક આપણા
 સ્વભાવને અનુકૂળ ક્રિયા કરવા પ્રતિ આપણી પ્રકૃતિ સહસાગમન આદરે છે, અને
 આમ થતાં પારેલી યોજના પાર પાડવામાં વિલંબ થતો નથી. આપણી આ શ્રદ્ધાજ
 આપણને આગળ ને આગળ ધપાવે છે. પરંતુ આપણી શ્રદ્ધાને તો આપણે એવા
 પ્રકારનું રૂપ આપી શકીએ કે જે વડે પૂર્વના અનુભવોના પ્રકાશથી આપણે
 કેટલું અને કેવી રીતનું સુદર અને શાશ્વત કરી શકે. સમર્થ છીએ, તેટલાનીજ

તે પસંદગી આદરી રહે ! આમ પૂર્વસ્મૃતિ આદરવી એટલેજ પરમાત્મ પ્રતિ પ્રવેશ કરવો, અર્થાત્ લાભ્ય લાવને અદૃષ્ટ પિતા પ્રતિ-જાતના ચાલક, પ્રેરક અને શાસક પ્રતિ-નિયત કરવો. આથીજ લાવનાના દર્શનને સ્મૃતિ ઠલી છે.

આપણા કર્મો ગુણસેદ થકી ત્રણ પ્રકારનાં કહેવામાં આવ્યાં છે. (૧) સેરથીક અર્થાત્ પ્રાથમીક ભિન્નભિન્ન પ્રવૃત્તિનું એકીકરણ કરવું તે, જેથી સર્વ માન્ય એક સર્વ વ્યાપી પ્રવૃત્તિ થઈ રહે. જેમને કોઈ પણ ધાર્મિક, સાંસારીક, જ્ઞાનવિષયક એવી કોઈ પણ સંસ્થા, જેમાં ભિન્ન ભિન્ન વ્યક્તિઓને સમુહ બહુ એકત્ર કરવી, અને તેમનાં કલ્યાણ આદરવાં-લોકસંગ્રહ નો ગીતા લાખ્યો પુણ્યભાવ આચારમાં મૂકવો. (૨) ઉચ્છેદક-અર્થાત્ ઉપરોક્ત સર્વ વ્યાપ સંસ્થાને ભિન્નભિન્ન પ્રવૃત્તિમાં આવી નાંખવી છે. જેમકે કોઈ મનાતી અનેક કાળ થયાં મૂળ ઘાલી બેઠેલી રૂઠીઓનો સંમુખો નાશ કરવો તે. હવે આંતરિક દૃષ્ટિથી એમ સમજાય કે કોઈ સ્થિત થયેલી રીતભાત, સારી વા નરસી, તેનો સંહાર કરવો. તેને મરવી. ધાતુને મારે છે તેમ-જેથી તે આત્મતત્વ પ્રતિ મળી પુષ્ટિમન્ત બને. (૩) વિધનાત્મક-અર્થાત્ પ્રવૃત્તિમાં આડ ખીલી રૂપ પ્રવૃત્તિનાજ સમૂળા ઉચ્છેદ રૂપ. દુઃકામાં કર્મથી-અસ્તિ-ત્વથીજ-અટકવાનો પ્રયત્ન.

હવે નિર્ણય અને સ્વતંત્ર કર્મો તે આજ કે જે વડે ધર્મની-જીવનની વૃદ્ધિ થઈ રહે ! જીવન પ્રકાશપૂર્ણ વિકાસ ધારણ કરી રહે-જીવન જીવીએ છીએ. બહુલાવીએ છીએ-આવો પરિપૂર્ણ સાક્ષાત્કાર થાય. હુંકામાં 'આપણા' ધર્માઓ આપણને ન હાંકે પરંતુ આપણે તેમને હાંકીએ' એવું જીવન જીવાય; અને આવા જીવનીય પ્રયોગ વડે પ્રજા મનુષ્ય પોતાના ભાગ્ય પર સત્તા ચલાવે છે અને મૂર્ખ ભાગ્યને આધિન થાય છે. (પ્રરસેદસસ).

હવે સ્વાર્થ, પરાર્થ અને પરમાર્થ વિષે આપણે કંઈ કહીશું. આપણે સ્વાર્થનો ત્યાગ કરીજ શકતા નથી. સ્વાર્થ સાથે પરાર્થ સધાય તેને પરમાર્થ કહે છે. આપણી એવી ક્રિયા નથી કે જેમાં પરાર્થનું માત્ર થતો હોય, કારણે જેને એકલો પરાર્થ કહીએ છીએ ત્યાં એ તેના આચરણથી ઉત્પન્ન થતો 'આનંદ' પણ આપણોજ સ્વાર્થ છે. કારણ:—

બ્રહ્માંડ આતો ગૃહતાતનું છે,

લે છે સહુને સહુ કોઈ દે છે.

આધાર સૌનો સૌ ઉપર છે,

આભાર સૌનો સૌની પર છે.

આ દૃષ્ટિથી જોતાં સ્વાર્થ ત્યાગ કરનારા મનુષ્યો સ્વાર્થનો ત્યાગ ન કરતાં તેનેજ વિશેષ ઉદ્ધાસ નિમગ્ન કરી રહે છે. કારણ એવું તો નજ હોઈ શકે કે જે મનુષ્ય અનેકનાં કલ્યાણ કરવા પ્રવૃત્તિ ધારણ કરે છે તે મનુષ્યને પોતાનું કલ્યાણ-શરીર, મન, આત્માનું કલ્યાણ-ન આદરે તેમ જો હોય તો તેનાં પર કલ્યાણનાં કર્મો કેવળ ફેકટનું ગણવાં. આત્મકલ્યાણ એજ પ્રથમ આદર્શ હોવો જોઈએ. અને તે દ્વારા લોકકલ્યાણમાં છુપી રહેવું એ ગીતાગાનને અનાદિ રચકે છે. નિઃસ્વાર્થ કર્મયોગ આદરનાર મનુષ્યો તેનેજ કહી શકાય છે તે તે કર્મોમાંથી પરિણામ પામતા સિદ્ધિ અસિદ્ધિના સંસારને ત્યજીનેક મુંજીયા: જેવુંજ ગણી રહે. કેટલાક કર્મયોગીઓને માટે એમ પણ કહેવાય છે કે તેઓ શરીરની દરકાર કર્યા વિના કર્મો કર્યે નાથ છે. આવાં પોતાનાં શરીરની અવગણના કર્યા બાદ પ્રેરાયલાં કર્મો અન્તે તેના આયુને ક્ષીણ કરે છે. અને જે કાર્ય તેને હાથે વધારે જવલંત અને અર્થપૂર્ણ લાવી ગૌરવવાળું ચોક્કસવાળું છે તેને પોતાના ક્ષણિક અસ્તિત્વ વડે ક્ષીણ કરે છે. કારણ એમસંન જણાવે છે તેમ કર્મયોગી પુરૂષો કંઈ વારંવાર દેખા દેતા નથી, અને તેમની જગા તરતજ પૂરી શકે એવા અન્યજનો એકદમ ઉદ્ભવતા નથી. ખીજી રીતે વિચાર કરશું તોયે જણાય છે કે આત્મા અને મનના વિકાસમાં શરીરનો બહિષ્કાર કરવો એવું કાંઈજ છે નહિ. શરીર પણ આશ્ચર્યની પરંપરા છે-a workshop of wonders-ગીતાની Cosmic Immerssity અને

વિશાળતા અને Cosmic Diversity વિવિધતા એટલાં તો સખળ અસંર કરનારાં છે કે ગીતા ભાષ્યુ' એકસ્ય સચરાચર એ સૂત્ર તેમાંજ પર્યવસીત' થયેલ છે એમ ગણીએ તો અસ્થાને નહિ ગણાય ! એક નાના Cell માંથી તેતું અસંખ્ય અનંત Cells તું બંધારણ થવું, તેમનાં વિવિધ કર્મો અને સંસ્થિતિ ચેબાઈ રહેવી, એ સર્વનો વિચાર આદરતાં શરીર એ કાંઈ નણવી બાળત નથીજ કે જેનો વિચાર કરતાં, જેતું કલ્યાણ આદરતાં જે વિષે સંભાળ અને સુશ્રુશા લેતાં. પાપ થયેલું ગણાય. તેને કેટલાક ધર્મોમાં—Temple of Goodsome—આત્માનું મંદિર કહેલું છે તે યે ખોટું નથીજ. અને ગીતામાંએ હૃદયે દશર સ્તિષ્ઠિતિ એ હૃદય શરીર વિના ક્યાંથી સંભવે ? આમ શરીરમાં રહેલ પરમાત્મ પ્રભાને, શરીરને કષ્ટ આપી, નિસ્તેજ કરવી, આયુ ટુંકાવવું, કર્મ યોગમાં શિથિલતા ધારવી, અને અધુરું સર્વ મૂકી જવું, એ કર્મયોગીપણું નથીજ. ટુંકામાં તમારું પેતાનું શરીર જેટલું આશ્ચર્યની અને પ્રભુતાની ઉત્તમતાથી દેહીપ્યમાન છે તેટલુંજ તેને અવગણવું મૂર્ખાઈ ભરેલું છે. કર્મમાં પૂજાભાવ રચવો હોય તો શરીરની ગણના કરવીજ પડશે. શ્રીકૃષ્ણ આવાજ નિર્બંધ કર્મકાર તરિકે આપણી સમર્થ વિલસે છે આત્મ વિભૂતિઓના વિકાસ અને લીનતા તેજ તેમનાં અગોચર કર્મો છે. જેને આવિર્ભાવ તિરોભાવ એ નામ આપેલાં છે. પરંતુ તે ઉભય તેમની Ulsolute cons evnsment થી ભિન્ન છે—રે ! તેમની પ્રકૃતિનાં—આત્મમાયાનાં ભિન્ન દર્શન છે.

હવે કર્મ યોગ વિષે કંઈક વિચારણા આરંભીએ. કર્મયોગ એટલે કર્મમાં બેઠાં તે—કર્મને પકડવું. શારીરીક, માનસિક, આધ્યાત્મિક તેની આલોચના, કલ્પના, અથવા ક્રિયા આદરવાં. આથી ઉલટું કર્મને ત્યજ દેવું. એકર્મી થવું એ આવી શકશે અલગત સામાન્ય મનુષ્યની પ્રકૃતિ કાંઈ કર્મકૃતની ક્રિયા નહિ તે તો માત્ર કર્મવટેજ દોરાવાનું છે; કર્મને દોરાવાનું નથી. આમ હોવાથી કર્મયોગ તેનેજ કહી શકાય કે જેમાં મનુષ્ય કર્મથી અપકૃત ન થયો હોય, પરંતુ જેનાથી મનુષ્ય આત્મિક, આંતરિક શાન્તિ, સંસિધ્ધિ અને અણુપ્રયતા સંપાદન કરી શક્યો હોય. અને યોગ શબ્દનો અર્થ સ્વસ્થતા, આત્મ કેન્દ્રસ્થપણું, સિદ્ધિઅસિદ્ધિમાં અલોલુપતા, અવિકળતા, વિશ્રાન્તિ, નિશ્ચલતા, શાન્તિ; કર્મયોગની વ્યાખ્યા કોઈક આપે આપી શકાય કે આશાનિરાશા જેમાં વ્યક્તિગત કારણો વિના પ્રેરાયલું કર્મ જેને અવ્યક્તિગત કર્મ કહીશું. (Imperoval Action). આ વ્યાખ્યામાં તેવું કર્મ કરવાના પ્રયત્નો પણ અવ્યક્તિગત કર્મોજ લેખાશે.

ઉપર કહ્યું તેમ મનુષ્યની પસંદગી 'કરવું,' 'ન કરવું' એમાં રહેલી નથી, પરંતુ તે, સાધુયોદ્ધા જેવું કરવું કે જંગલી પ્રાણી જેવું; વેચાણ શુભામ જેવું

કરવું મનુષ્યના મનુષ્યત્વને છાંતવું કરવું; એમાંજ રહેલી છે. આ સ્થિતિનો શુદ્ધ સાક્ષાત્કાર કરી, મનનચુક્ત કર્મો આદરાય છે તેજ કર્મયોગ છે. અન્ય રીતે કર્મ-યોગની વ્યાખ્યા આમ આપી શકાય, કે તે કેવળ સ્વાર્થી હેતુઓનો ક્વંસ છે. આ સ્વાર્થી હેતુઓને 'કર્મફલસંગ' કહ્યા છે—અર્થાત્ કર્મના પરિણામ પરથી પોતાની જાતને છૂટી પાડવાની અશક્તિ—અવ્યક્તિગત વિચારણાની તેમજ કર્તવ્યની અશક્તિ આથી કર્મફલથી ન દોરાયલો, અથવા 'કર્મફલસંગથી ન અદરાયલો' એવો કર્મનો યોગ. તેજ કર્મયોગ. કર્મફલસંગને કેટલાક કર્મસંગ ગણી કર્મમાત્રનો ત્યાગ કરી રહે છે. જે ઉપર કહ્યું તેમ મૂંઝાઈ વિના અન્ય કાંઈજ નથી. સંન્યાસને યે ઘણા કર્મસંગથી મુક્તિ માને છે, અને ત્યાં અન્ય કર્મમાં દોષ દેખે છે. આથી આલસ્યના માર્ગને અનુસરી પોતે નષ્ટ થાય છે. આ સાથે વિચારવા જેવી વાત એ છે કે પરિણામનો વિચાર ક્યાં વિનાજ કર્મો ક્યે જવાં તેનું નામ કર્મયોગ નથીજ. આવાં કર્મો કેવળ તામસીક ક્ષામાં મૂકી શકાય. અને તે માત્ર અધોગતિમાંજ પરિણામે. યોગઃ કર્મતુ કૌશલ્ય—કર્મમાં કુશળતા એજ યોગ—કર્મના પરિણામની અવહેલના કરવાની નથી, પરંતુ તેથી નીપેજતા આપણા પોતાના પર તેની સિદ્ધિ અસિદ્ધિના આશેહ અવશેહ, આઘાત વિધાતોનીજ અવગણના કરવાની છે. અલખત્ આ કાર્ય ઘણું વસતુ છે. તો પણ મનપર ધીમે ધીમે અડચણ નહિજ નડે. મનતો આપણો સેવક છે. સ્વામી ઘઈ પડ્યો છે. પરંતુ મન માત્ર અનેક અનુભવોની પરંપરા માત્ર છે, ને તેના સુકાદા તે અનુભવો પરથીજ ઘડાય છે. આવો સ્વામી સામાન્યતઃ દુઃખમાં, કલેશમાં અને આત્મ સંકેાચમાં લાવી મૂકે એ નિર્વિવાદ છે. જો મનપરનું સ્વામીત્વ પુનઃ પ્રાપ્ત થયું કે તરત જીવનકાર્ય automatically ચલાવું, Instinct એળખાવાની Intuition ના પાઠો ઉઠેલાવાના અને Reason શુદ્ધ થવાનું. અને તે વહેનાં કર્મો કર્મયોગની પરિપાક અવસ્થાનેજ ગણશે.

ૐ શ્રી ગુરુ ચરણે

વસત પંચમીને દિવસે:—

ચાલો વિહરીએ !

વિશ્વતું ઉદ્યાન રમ્ય,

વિરાટ આનંદ સૌમ્ય;

મધુરઅનિલ લહરી, ધન્ય,

ચાલો વિહરીએ:—

અપ તેજ વાયુ પૃથિવી,
છત્ર શી આકાશ સુરખી;
નિભવકેલી મયવી રૂઢી,
ચાલો વિહરીએ:—

રૂઢ રાજના રસદ્રૂ,
રસરાજ કેરા હાંદ્રૂ;
પ્રણયમગ્ન શા પ્રસાદ,
ચાલો વિહરીએ:—

વિહગ શાં પથે અગમ્ય,
સુસુત પાંખ્યથી અનન્ય;
રાસ ઉડ્યન અસંખ્ય,
ચાલો વિહરીએ:—

પંથમીનું પુણ્ય પર્વ,
રતિપૂર્ણ ખીમળ, ભર્ગ;
ઝંગતું ભવ્ય પ્રતિવર્ષ,
ચાલો વિહરીએ:—

પ્રિય પ્રેમસી નવે નૂર,
કુલ વિણ્ણ લક્ષ્મી રૂપ;
અજળ પ્રીતિ લહાણ પૂર,
ચાલો વિહરીએ:—

આશને ઉલ્લાસ ભર્યા,
ઉર પ્રાણ પ્રસન્ન ઝગ્યાં;
પ્રણય નીરપાન નર્યાં,
ચાલો વિહરીએ:—

પ્રભુતા પ્રસાદ રૂપ;
આજનું મહા સ્વરૂપ;
પાસ્યાં રંગ યોગ સુખ,
ચાલો વિહરીએ:—

આત્મના વિલાસ નર્યાં,
પ્રેરના પ્રકાશ પૂર્યાં;
સબર દેહ-આત્મ તર્યાં,
ચાલો વિહરીએ:—

—મોહનું આવરણ અને પ્રેમનો પ્રકાશ—

“૨ ! ૨ ! મોહન, મોહનું જગત આ તેમાં ખરે સ્નેહ ક્યાં ?”

કલાપી.

૧

રાત્રી સમસમાટ કરતી ચાલી જતી હતી. સર્વ પ્રાણીમાત્ર શાન્ત હતાં. રાત્રીના ત્રણ વાગ્યા હતા. માત્ર છૂટા છરાયા તારાઓ સર્વ કોઈની પવિત્ર કે દુષીત વાતો ગંભીરપણે મૌનથી સાંભળી રહ્યા હતા. છતાં પણ મનુષ્ય અને એકાન્ત છીએ, અમારી વાતો કોઈ જાણે સાંભળતું જ નથી, એમ ધારી સારી વા જોઈ, જેને જેમ કહે તેમ વાતો કર્યે જતાં હતાં. મુખાઈમાં ભૂલેશ્વર આગળ આવેલા એક માળામાં તેજ પ્રમાણે પિતાપુત્ર વાતો કરતા હતા.

સત્યવદન:—ભુઓ, બાઈ ! જો કે એ બાળતમાં મને નાતબંધનો કંઈજ વાંધો નથી, પણ તમે માત્ર બહારનું જ સૌંદર્ય જોઈને આમ લગ્ન જેવી પવિત્ર અંશીથી એવી હલકા વર્તનવાળી સ્ત્રી સાથે જોડાઓ છો, તેનું પરિણામ ભાગ્યેજ સાફ નિવડશે. વળી એકલી પત્નીજ હલકા વર્તનવાળી આપણા કુળમાં આવશે એમ ન સમજશો, પણ તેનાથી થયેલી સંતતી પણ તેવીજ થશે; અને આપણી સુધારામાં આગળ પડતી કામને કલંક લાગશે.

મોહન:—પણ પિતાજી ! ભુઓ, હવે તો જમાનો બદલાઈ ગયો છે, લગ્ન જેવી બાળતમાં માળાપે વચમાં પડવાની કંઈજ જરૂર નથી. હું હવે ઉમર લાયક થયો છું, સાફ જોડું વિચારવાની પરમેશ્વરે મને ખુદી આપી છે. તમે મારી ફિકર રાખો છો તેના કરતાં મને મારી ફિકર વધારે છે. તમે કહો છો તેમ એકલું બહારનું જ સૌંદર્ય નહિ પણ, ભુવો ! કે તે હામોનીઅમ વગાડતું સાફ જાણે છે, તેની સાથે ગાય છે પણ વધારે સાફ. ગાવામાં તો તે આખો શહેરમાં વખણાયેલી છે. તેનો કંઈ પણ ધણો મધુરો છે, કુદરતીજ કંઈ મધુરો છે અને તે સદા એ મધુરો તેની ઘણીજ કાળજી રાખ્યાં કરે છે, ને ઘણું ખર્ચ તે કંઈ કેળાં બાંધે છે. જો કે તે જાતે બ્રાહ્મણ છે, છતાં એ પોતાની ન્યાત મૂકી આપણી ન્યાતમાં આવવાનું કષ્ટ કરે છે, તેજ તેનો મારા પ્રત્યેનાં પ્રેમ અને ઉદારતા જણાઈ આવે છે. હલકે, તેની મુજ વાત જમે તેવી હોય, તેનું આપણે કાંઈજ કામ નથી; આપણે ત્યાં આવ્યા પછી સૌ સુધરશેજ. ખર્ચ જોશો તો એવી “ખુદી” (સુંદરી) કંઈજ મળી શકશે નહિ.

વિચારા સત્યવદન, રાત્રીના ત્રણ વાગતા સુધી પોતાના પુત્રની સાથે ઉભાગરે કરી, અનેક રગઝક કરી, કંટાળ્યાં. ઉઠે તેમનો મિત્તજ ગયો. અને સખત

ધમકી સાથે કહ્યું કે “બલે, ત્હારે કરવું. હોય તેમ કર, પણ યાદ રાખજે કે પહેલો તારો આ મારી સાત લાખની મિલકતમાંથી હક ઉઠાવી લેજે; હું મારી મિલકતનું કાલે સવારે ‘વિલ’ કરીશ, અને તેમાં તમે મારી મિલકતનો બિન વારસ કરાવીશ.” આ છેલ્લા શખ્દો કહી સત્યવદન પોતાના દિવાનખાનામાં જઈ સૂતા.

*

*

*

*

૨

સાંજના ચાર વાગ્યા છે. આજે વસન્ત પંચમીનો દિવસ છે. સત્યવદનના માળામાં મોટા મોટા શેઠીઆઓ ભપકાદાર વસ્ત્રોમાં આમથી તેમ ફરે છે; અંગ્રેજી તેમજ પારસી ફેશનની રંગબેરંગી સાડીઓ પહેરી ઓઠવાના ખભા ઉપરને છેડે હીરા માણેક મોતીની મૂલ્યવાન ‘પીન’ ખોસી, અનેક જાતનાં અત્તરોની સુગંધી ફેલાવતી મહિલાઓ મોહનના વરઘોડાની શોભામાં વૃદ્ધિ કરવા સંજ્ઞ થઈ હતી. મોહનનો વિવાહ એક કેળવાયેલી પંદર વર્ષની છોકરી સુસીલા સાથે એકાદ મહિનાથી થયો હતો, અને આજ તેના લગ્નનું સુહૃત્ હતું; પિતાએ ‘વિલ’ સંબંધી વાત ક્યાં પછી મોહને એકાન્તમાં વિચાર કરી જોયા, અને જોને લાગ્યું કે “પિતાનો આ વારસો ગુમાવવો તે ઠીક નથી. હમણાં પિતાનું કહેવું મારી આપણીજ ન્યાતની કોઈ એકાદ કન્યા સાથે માત્ર દેખીતું લગ્ન કરી લેવું, અને પછી જોઈ લેવાશે, ફરી ખીભું લગ્ન ક્યાં નથી થતું.” એ વિચારે તેણે આજે સુસીલા સાથે ધમ્ય લગ્ન કર્યું હતું.

*

*

*

*

૩

દિવસો પર દિવસો જવા લાગ્યા. સમય જલંતા પ્રવાહ માફક મનુષ્યને ખૂબર નપડે તેવી રીતે ત્વરિત ગતિ કરી રહ્યો હતો. વૈશાખ જેઠ મહિનાની સંખ્ત ગરમી પડતી હતી. સૌ કોઈ ઉકળાટથી બળ્યાં બળ્યાં થઈ જતાં હતાં. સાંજના છ વાગ્યાં હતા, ચોપાડીપર અસંખ્ય લોકોની આવજા થતી હતી. આ સમયે ચોપાડીપરના સત્યવદનના એક ‘વીલા’માં એક યુવતી ચોધાર આંસુએ રડતી, હાથમાં કાગળ અને પેન્સિલ લઈ પત્ર લખતી હતી.

પ્રિય પિતાજી તથા માતૃશ્રી—

વિશેષ મારી તખીયત સહેજસાજ સારી નહોવાથી આજ રાતના હું તમાર તરફ આવવા નીકળીશ. અત્રે મારી શારિરીક તેમજ માનસિક સ્થિતિ એકંદરે ઠીક ચાલતી નથી. હુનીઆના સુખ દુઃખનો ચોડાજ દિવસોમાં મને અનુભવ થઈ ગયો છે. અને “આ સંસાર અસાર છે, અંહહહા, એ શીખ આજે મળી.” કેમકે “બુદ્ધોનીજ પરંપરા જગત આ, એવું દિસે છે પિતા !” એજ વધુ લખી તમને

ચિંતામાં નાંખવાં હું ઠીક ધારતી નથી; પણ “બહાલાં હાય! અરે! અરે! જગતમાં બહાલાં ઉરે ચીરતા!” એજ સૂત્ર મારા હૃદયને લાગુ થઈ રહ્યું છે, એજ.

છી. તમારી અભાગી પુત્રી સુશીલા.

*

*

*

*

સુશીલા પિતાને ત્યાં ગઈ તેજ દિવસે, સાંજના સાઠા છ વાગતાં ગાયકવાડી રાજ્યના એક ગામમાં એક ત્રીસ વર્ષનો યુવાન અને છબીસ વર્ષની યુવતીનો ફાર્ટમાં રજીસ્ટર કરાવી કાયદેસર લગ્ન થવાનાં હતાં. વાયક! કહેવાની જરૂર નથી કે આજની ‘ફાર્ટમાં’ મોહન તથા તેના કેટલાક મિત્રો, મોહનના પુનર્લગ્ન-સાફ નવસારી ઉપડી ગયા હતા.

*

*

*

*

“સૌંદર્ય એકલું એતો પ્રભુનો ઉપયોગ છે, પણ:—

“સૌંદર્યો પામતાં પહેલાં, સૌંદર્ય બનવું પડે;

“સૌંદર્યો વેડફી દેતાં, ના ના સુંદરતા મળે.”

—કલાપી.

રાત્રીના અગીઆર વાગે સત્યવદનના માળામાં એક યુવક સુંદર પલંગપર આરો પડ્યો છે. પાંસે ચપો, શુભાષ, મોગરા એમ વિવિધ પુષ્પો પડ્યાં છે. આખા દિવાનખાનામાં વીજળીની ‘લાઈટ’ જળકળી રહી છે. યુવાનના હૃદયમાં આજ આનંદ માઘ શકતો નથી. પલંગની પાસે એક ખુશીપર સૌંદર્યની દેવીશી મોહિની સુંદર રાગથી હાર્મોનીયમમાં, “રહારા નવન સહુણા સ્થામ હો! તમને શું કહીને બોલાવું” એ ગીત ગાઈ રહી છે. સૌંદર્યની ‘દેવી’ પૂજન કરવામાં તે યુવાન તેવું સુંદર સુખ એકો નજરે ભોધ ગાડો ઘેડો બની રહ્યો છે. પણ વાંચક! કોઈ કહેશે કે તે યુવાન શું પૂજતો હતો! શાણ્ણો સમજાવે છે કે “અનીતિનો સહો હોય ત્યાં સૌંદર્ય ટકી શકતું નથી. નીતિ વગરના સૌંદર્યને કોઈ પૂજતું નથી, નીતિ વગરનું માનવી, ગમે તેવું સુંદર હોય તો પણ તેને કોઈ ચહાતું નથી. નીતિ વગરની રચના ગમે તેવી સુંદર હોય તો પણ તે કોઈને આનંદ આપતી નથી.” “સઘળા ઉચ્ચ પ્રકારના સૌંદર્યમાં નીતિનું તત્ત્વ રહ્યું હોય છે,” એમ એમર્સન કહે છે. ખરેખર.

“સૌંદર્ય દેહનું કે દેહીનું?”

પ્રિય વાંચક! મને એ યુવાન દેહના દેહકી મોહ લાયુ” સૌંદર્ય મોહાભાષમાં વિષ સામગ્રીથી પૂરે, પરંતુ શુદ્ધ સરળ અને સાદ્વિક પ્રેમી જનોને તો તે સ્વલ્પ પૂજન કિલ્મીશ ભર્યું જ લાગશે, કેમકે:—

‘સૈંદ્ય’ શોભે છે સીલથી,

‘ને ધૌવન શોભે છે સંયમ વડે !” ન્હાનાલાલ.

સદ્ગુણ વિનાનું સૌંદર્ય સુવાસ વિનાના પુષ્પ જેવું સુધતાંજ નીરસ લાગશે.
સુંદર પુષ્પ ભેધ તેના સુવાસની કોણ ઈચ્છા નહિ રાખે ?

‘જેમ ફૂલડામાં ફારલ,

‘તેમ સૌંદર્યમાં આત્મપ્રદા.” ન્હાનાલાલ.

એકલા દેહના ગૌર વર્ણનેજ સૌંદર્ય કહી શકાય નહિ, પણ

‘સૌંદર્ય આત્માનાં યતે,

‘ને શરીરનાં યતે;

‘હિપવનમાંના ફૂલડાની પેઠે,

‘માનવીનાં ઘાટ, રંગ અને ફારમ.

‘એ ત્રણ નો ભપકાર તે સૌંદર્ય.”

ન્હાનાલાલ.

પ્રિય વાંચક ! યાદ રાખજો કે તમે કોણ છો ? તમે પરમ પવિત્ર ચશસ્ત્રી-સીતા અને રામનાં બાળકો છો, એ પરમ કલ્યાણકારી દમ્પતીનું વૃત્તાંત જ્ઞાનીથી તે મૂર્ખ સુધી કોઇનું અજાણ્યું નથી. તે સંસારો, અને એક પતિ અને એક પત્ની એ સુંદર મતની ભાવના તમારા હિલમાં જાગૃત કરો. પ્રિય વાંચક, ‘જેનો તમે સ્ત્રી નથી, તમે પુરુષ નથી, પણ પુરુષની માતા છો.’ એ મહાન આત્મ ગૌરવ તમે બૂઝી ન જાઓ. તમે સ્ત્રી થઇ મોહાંધ પુરુષોનો મોહ વધારવામાં સહાયભૂત થઇ તમારીજ જીંદગીને ગળે છરી મૂક્યો, પ્રભુ જે સ્થિતિમાં રાખે તે સ્થિતિમાં સરળતાથી અને ગૌરવથી રહેવું તેજ સારું છે. આમ છે તો પછી મોહ અને તૃષ્ણાનાં તાણમાં તણાવું તો તે પચ્ચર પોતાના પગપર નાંખવા જેવું છે. આપણે જાતેજ અકલ્યાણનો માર્ગ અહણ કરીએ છીએ એવું કાં ન સમજવું ! પ્રભુએ આપેલા સૌંદર્યની જક્ષીસનો સદુપયોગ કરતાં શીખો, કેમકે, જે જે સૌંદર્યવાળું હો, શોભીતું વા પરાક્રમી,

‘તે તે તું જાણજે મહારા. ‘યથેક’ તેજ અંશથી. સમરલોકી ગીતા.

* * * *

૬

રાત્રીના જે વાગ્યા છે. સર્વ પ્રાણી માત્ર શાન્ત છે. માત્ર પવનનાં સુસવાટાથી પાંસેનાં ઝાડનાં પાંદડાંને ખડખડ અવાજ આગળ કરે છે, અને ‘અત્યાર’ સુધીની સુષ્ટિની અનુપમ શાન્તિનો લગ્ન કરે છે. ‘મહાબળેશ્વરમાં’ આવેલા ‘એક’ બલ મહાનમાં એક ઝીલ્લો દીવો જળે છે. દીવાથી થોડેક દૂર એક સુંદર પધારી છે, તેમાં એક નાચુક હાડપિંજરથી બાળા સુતી છે-અને:-

“હૃદય પર હા ! ને બાળાએ સુખાહુ મુક્યા હતા.”

“દિસતીજ હુતી બાલા એતો અવરણ મનોહરા.”

પવિત્રતાની મૂર્તિ જેવી બાળા પચારીમાં કુતી છે, અને તેની પાસે તેનો પિતા બેઠો છે. એના ચિંતાનુર રહેરો અને શાન્ત ચેસેચસ લેવાની ફીયા જણાવે છે કે સુતેલી બાળાની માંદગી ગલીર છે. વાચકા એ બાળાને તે એળખી ? તે આપણી સુશીલાજી હતી. તે દિવસે ચમુરગુંડમાંથી પિતાને ત્યાં આવ્યા પછી તેના હૃદયમાં ચિંતાએ પૂર્ણ વાસ કર્યો હતો. તેની પ્રકૃતિમણુ દિવસે દિવસે બગડતી ગઇ. ડોક્ટરે ચિકિત્સા કરી કહ્યું કે ક્ષયની અસર વ્યાપી ગઇ છે. અને તે મટવા સુદર હવાની જરૂર છે. ડોક્ટરની સલાહથી તેના પિતા તેને મહાબળેશ્વર લાવ્યા હતા.

*

*

*

*

૭

“હુરો શું છવ પોતાનો બહાલાંથીય વધુ ? અરે !

જુઓ, નહાસે હથે સિંહ કુતી સોંઢણ છેડીને.”

કલાપી.

રાત્રીના એ વાગે ભુવેશ્વરમાં આવેલા માળા પાસેની કપાસની વખારમાં અગ્નિ સળગી ઉઠવાથી માળામાં પણ અગ્નિદેવની કૃપા પ્રસાદી પહોંચી સુકી હતી. શું વળી અગ્નિદેવની તે કૃપા હોય ? હા.

‘કુદરત કૃતિ સર્વદા હેતુવાળી’

માળામાંથી ધુમાડાના ગોટગોટ નીકળવા લાગ્યા. માળાને ઘણો ભાગ બરેમીભૂત પશુ યઇ ગયો હતો. માત્ર દમ્પતી સતાં હતા તેજ રૂમ સહીસલામત રહી હતી. ત્યાં પણ ધુમાડો ઘણો ધસી આવતો હતો. નાકદ્વારા ઝુખમાં ધુમાડો પેસવાથી મોહન શું ગળાઇ ઉઠ્યો. આ સર્વ પ્રકાર ભેદ લયલીત બની ત્યાંથી નાસી છુટવા ઢોંઢોડોડ કરી રહ્યો. અચારે પોતાની છાંદમી બચાવવામાં તેનું બુદ્ધિબળ પણ ચાલ્યું ગયું હતું. છેવટે તેને અગાસીમાંથી ઉતરી પડવાનો ભાગ જણાયો. પોતે ઉતરી નાસી છુટ્યો. માત્ર તેની રહેશ્વરીને મોહિનીને અગ્નિદેવની આહુતિ સાડ પતંગપર સુતિજ રહેવા દીધી હતા.

*

*

*

*

૮

પ્રાતઃકાળે યજ્ઞ આગ્યો હતો. પ્રજ્વલતો મીઠો પવન સર્વ કોઇને આનંદ આપી રહ્યો હતો. દૂર દૂર ગંગાગાંધ્યા કપાચી ઢોંડીલાની મોઢી મીઠી ધીરી બસરી સુજાતી હતી. અને—

“નયન-ઉઘડયું પેલું ઝોળસ્વી નવલ પ્રભાતનું,
જંગલ ભરતું બહારા । જો તેજ ઉતરે તાતવું.”

ઓ સમયે એક દુઃખી અબલા બુખ અને યાકધી કંટાળી ગયેલી, પહેરેલું વસ્ત્ર ઝાડીના કાંટામાં ભરાઇ ફાટી ગયેલું, શરીર પર પણ કાંટાના ઉઝરડા થયેલાં, એવી ભાગ્યવસાત દુઃખીયારી થયેલી સ્ત્રી, ચાલી આવતી હતી. ક્યાં જવું, અને શું કરવું તેની ક્ષુન્ન ન પડવાથી, વચમાં વચમાં ઉંભી રહી કંઈ સ્વરથી રૂઢન કરતી હતી.

“નથી પગલાં ઉપડતાં મારાં,

“થાકે આવે છે આંખ આંધારાં;

“પંથ પૂરો થતો નથી આજે,

“વાધું ત્યાં હું વધે વનવાટે.

જેમ જેમ સૂર્યોદય થતો હતો તેમ તેમ તેના હૃદયમાં આશાના ઊરણો કંઈ રફૂરતાં હતાં. થોડેક દૂર ચાલી ત્યાં તેને દૂર એક શિવાલય પડ્યું. પણ ત્યાં ખાસ કોઈ વસ્તી નોવામાં આવી નહિ. આટ આંટલું ચાલતાં છતાંયે હજુ સર્વ નિર્જન ને નિર્જનજ ! છેવટે નિરાશ થઇ ત્યાં બેસી પડી. પોતાનાં અનેક કર્તવ્યની ઝાંખી નયન આગળ તરવરતી લાગી. અને અન્તે અબળા તે અંબળાજે ! પોતાનીજ બુલો પોતાથી સહન ન થઇ શકી. છેવટે થોડેથી પોકારી ઉઠી.

“પાપકર્મથી કોણ ઉગારે ?” સામે પ્રતિધોષ થયો. “એક ઇંટ અંતર્યામી !” સ્ત્રી ચમકી; આસપાસ જોયું, કોઈજ દીકું નહિ. પુનઃ બોલી, “ભવસિધું કોણ તરાવે ?” પ્રતિધોષ થયો. “એક ઇંટ અંતર્યામી !”

પ્રાતાઃપ્રાત્માં શ્રી હાટરેલીની પૂલ કરવા આવેલી સાધ્વીએ દુઃખી સ્ત્રીને અવાજ સાંભળી, જાણે અજાણે પણ દુઃખીને દિલાસો આપવાની પોતાની ફરજને સમજી, શિવાલય પાછળથી આવતો સ્વર સાંભળી, પતીતને પાવન કરવાનો પોતાને જીવન ઉદ્દેશ ચિત્ત ધરી તે સ્ત્રીના ગીતનો ઉત્તર આપતી, તેની પાસે સર્વ તપસ્વિનીઓ નહીં પહોંચી. અને ત્યાંથી તેને પોતાના મઠમાં લાવી, તેને આશ્વાસન આપવા લાગી. અનેક રીતે તેની સારવાર કરી આનંદથી તેને જમાડી, થાકેલી હોવાથી થોડાક વખત તેને આરામ લેવા સૂચયું આરામ લઈ ઉઠ્યા પછી તે સ્ત્રી બધી તપસીઆને પૂછવા લાગી “આ તરફ મ તાએ. કાણ છે ? મારા લગે છે કે તમે કોઈ માનવી નહિ, પણ સ્વર્ગમાં ઉતરી આવેલ દેવતાઓ છો !”

એક તપસ્વિની ‘હા’ એમજ છે

“હું સ્વર્ગથી સંસાર તટે ઉતરી રહી છો.

“હું વિશ્વના સંતાપ બધે ફેડીયેર લેતી.

“હું ઉતરી રહી છો આંધળાં આંધળાં હાથવારે લેતી.

“ દુઃખી માનવીનું શરીર અંક રાખીએરે લોલ :

“ તપ્યાં માનવીને છાંય શીખી આપીએરે લોલ :

“ અમે સ્વર્ગને સંસારમાં ઉતારીએરે લોલ : ”

જગત જેને વિધવા કહે છે, અને સંસારીઓ જેને નિષ્કર્મ જીવન ગણવા ફરજ પાડે છે એવા વિચિત્ર જગતનાં ફિલ્મધનને તોડી અમે જન હિતાથે જીવન વહન કરનારી સાધ્વીઓ છીએ કેમકે:—

“ ન કર્મો આદર્યાથી કો નિષ્કર્મી થતું નથી;

અને સન્યાસથી માત્ર સિદ્ધિ કો પામતું નથી.”

સમશ્લોકી ગીતા.

આ ન્યાયે અમે અને કર્તવ્યમય જીવન ગુજારીએ છીએ, અને અમારામાં અને સંસારીઓમાં માત્ર એટલોજ તફાવત છે કે સંસારીઓના કર્મમાં અંતે ફળની તૃષ્ણા રહેલી હોય છે. ત્યારે હમે ગીતા ભાખ્યા.

“ કર્મમાંજ અધિકાર તાહરે

ના, નથી ફલમાંહિ તે કરી.”

એ સુત્રાનુસાર.

જીવન ગુજારીએ છીએ. સર્વ પ્રકારના લોભ અમે તજી દીધા છે, જેથી ફળની પણ વાસના હમને નથી.”

સાધ્વીઓનાં આવા પુણ્યમય જીવનની કથા સાંભળી તે સ્ત્રીને તેમના પર પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન થયો અને પોતાના કર્મની રિયતિ સાંભરો આવવાથી તે અશ્લુપાત કરવા લાગી. તેને ફલન કરતી ભેદ સાધ્વીઓએ તેને તેના દુઃખની કથનો કહી સંભળાવવા આગ્રહ કીધો. તે સ્ત્રી બિચારી પોતાનાં પાપ કર્મની કથા કહેતાં ઘણેજ સંકોચ પામવા લાગી. અને કહેવા લાગી કે મારાપર દયા લાવી મને મારા પાપજન્મની કથા ન કહેવા દોતો આપ સર્વ માતાઓનો મારા પર અતિ ઉપકાર થયો; કેમકે મારી કથા અતિ દિલ્હીરાલરી છે. માત્ર પાપકર્મ સાંભળી આપ મને દામા પણ આપી શકશો નહિ. મને મારાં પાપનો અત્યારે અતિ પરતાવો થાય છે.”

સાધ્વીઓ:—પરતાવો થાય છે એજ પુણ્યમય જીવવાનો માર્ગ છે. કેમકે

“હા, પરતાવો વિપુલ જરણુ સ્વર્ગથી ઉતર્યું તે,

“પાપી તેમાં ડુબકી દળને પુણ્યથાળી બને છે,”

કલાપી.

પાપી માણસને હમે ધિક્કારતાં નથી, કેમકે સ્વામી! સમતીય કહે છે કે “પાપને ધિક્કારો, આપીને નહિ.” આથી કોઈ પણ વાતે સંકોચ રાખ્યા વિના જઈ વાત કહી નાંખો, અને મનનો એવ ધેધ નાંખો.

સ્રી અતિથી—જેવી રીતે અંગ્રેજ લોકમાં પાદરી આગળ ‘કન્ફેશન’ કરવાની રીત છે; તેવીજ રીતે હું પણ તમે સાધ્વી માતાઓ આગળ મારાં પાપકર્મ કબુલ્લી કરું છું; મારા જન્મ જ્યાં શોખીન લોકો, ફકકડ વિલાસી લોકો, વસે છે એવા એક શહેરમાં થયો હતો. મને સૌંદર્યનું ઘણુંજ અભિમાન હતું. હું હંમેશાં ફેશનના લપકામાં આખા શહેરમાં ફરતી. મારી માતા વિરતાદેવી ગાયન ગાઇ જાણતી. કાંઈને ત્યાં અમુક સારો પ્રસંગ હોય તો મારી માતાને ગાવાને માટે લોકો આમંત્રણ કરતા. હું પણ એ કળામાં દિવસે દિવસે વધુ પ્રવીણ થતી ગઈ. મારી માતા સાથે હું પણ ગાવા જવા લાગી. અને ત્યાંથી હું ધીમે ધીમે અનીતિના માર્ગમાં ઘસડાવા લાગી. વીસેક વર્ષની થઈ ત્યાં લોકલાજે (કારણ મને ગર્ભ રહ્યો હતો) મારી ન્યાતનાજ એક છોકરા સાથે માફ લગ્ન કર્યું. ત્યાં મેં તરતજ એક પુત્રીને જન્મ આપ્યો. થોડા માસમાં તે મરણ પામી. મારા સસરામાં મારી ખરાબ દેવો ચાલુજ હતી. ત્યાં પતિ સિવાય અન્ય કોઈજ નહતું. તે બિચારા બહુજ લલા હતા. એક દિવસ મારા કુટ વર્તનની તેમને ખબર પડી, જેથી આખો દિવસ અમારા બે વચ્ચે ઘણીજ તકરાર ચાલી. છેવટે હું તેનું ઘર તથા મારા પિતાને ઘેર આવી; માફ કરજો, આર્થ ખાળકોને માતપિતાના દોષો જેવા એ અધર્મ્ય છે પરંતુ માફ આપું એ જીવન દુષ્કર્મમય બનાવનાર મારા માતા પિતાજ છે. મને ખરાબ રહેતો જતાં અટકાવવાની તેમણે જરાયે કોશીશ કરી નથી. થોડા દિવસ પછી મારા પતિ મરણ પામ્યા. અને હું હવે સમજવા લાગી કે મારી અનીતિનો રસ્તો હવે નિષ્કંટક થયો. પતિ મરણ પછી ચારેક વર્ષ મેં આમ તેમ વીતાવ્યા અને કોઈ અજાણ્યું પૂછતું તો તેને હું અવિવાહીત છું એમ જણાવતી લોગ જોગે મારા પાપનો ઘડો અધુરો હતો તે બરાબા મને મોહમયી સુખાઈ નગરી જોવાનો પ્રસંગ મળ્યો. સુખ તો તે વિલાસી નગરી છે. અને તેમાં દિવાળીના તહેવારો હોવાથી મોહ અને વિલાસની કશીજ કમી રહી ન હતી. સુખાઈમાં હમે ઉતર્યા હતાં. તેનો યુવાન પુત્ર મારા સૌંદર્યપર મોહીત થયો, અને મારી સાથે લગ્ન કરવા ઇચ્છા જણાવી. હું પણ લક્ષ્મી અને વૈભવથી લલચાઈ, તેની સાથે લગ્ન કરવા કબુલ થઈ તેના પિતા આ ખાખતમાં આડા પડ્યા. અને પોતાની સહ મિલકત બીજાને સોંપી દેવા તૈયાર થયા. પિતાની સાત લાખની પુણી છોકરાં તેના જીવ ચાલ્યો નહિ. અને માત્ર નામતુજ લગ્ન તેની પોતાની ન્યાતનો એક પવિત્ર કન્યા સાથે કર્યું અને ફરી લગ્ન હિંદી કાંપ દાને બાંધ ન આવે તેવી રીતે ગાયકવાડી રાજ્યમાં મારી સાથે કર્યું. તેની પ્રથમ પરણિત સૌને મેં છેહ દીધો તેણે બિચારીએ પતિમુખ દીકુ ન દીકું ત્યાંના મારા જેવી જેરી નાગણે તેના હૃદયન દય દીધો. અને તેનું સર્વ જીવન વિષમય કરી દીધું. ”

વાચક ! ઉપલી દયાન્તક કદની સાંભળી તને તે સ્ત્રીની ઓળખ તો પડી જ હશે, તે સ્ત્રી મોહિનીજ હતી. મોહન તેને બળતા માળામાં એકલી સુવાડી નામી છુટ્યા પછી થોડીજવારે તે પેલીમની મદદથી બહાર નીકળી બચી રાકી હતી અને મોહનની શોધમાં તે રસ્તો ભૂલી પડી ઘણેક દૂર અરણ્યમાં બંટકતી બંટકતી આ શિવાલય આગળ તે આવી ચડી હતી.

૬

નિઃશ્વાસ મુકતી સુશીલા આરામ ખુરશી પર મુઠ્ઠા ધડકમાં ન્યુરપેપર વાંચતી તો ધડકમાં વિચારમાં પડી જતી વળી ધડકમાં નિઃશ્વાસ નાંખી બોલતી કે 'જીવીશ બની શકે તો એકલાં-પુતકોથી' ખુરશીની એક બાજુએ બીંતપર મોટે તકતો લટકાવે છે ને તેમાં સુશીલાનું પ્રતિબિંબ પડી રહ્યું છે. પાછળથી તે પ્રતિબિંબનું નિરિક્ષણ કરતો કોઈ યુવાન આવ્યો આવતો હતો. સુશીલાની નજર તે તરફ પડી અને તે ભેદ લયલીત બની. તરતજ તે યુવાન તેની પાસે આવી બોલ્યો.

“દુર્ભાગ બાલે! સુભાગ બની તું, હૃદય તું કયમ ધડકે છે ?

“પ્રેમની અંતરમાળ આરાપી, હા તે બહાલો તે છે ?

આટલે બધે દિવસે પણ પતિએ પોતાની સંભાળ લીધી તેથી સુશીલાના દિલમાં આભારની લાગણી ઉભરાઈ આવી. હૃદય ભરાઈ આવ્યું, અને આંખમાંથી હુર્પાંશુ વર્ષવા લાગ્યાં. યુવાન તેનાં આંસુ લુછી આશ્વાસન આપવા લાગ્યો અને કહેવા લાગ્યો, ‘દેવિ ! સુશીલા ! દષ્ટિ ઉઘી કર અને-જે કે તારો પ્રથમનો મોહ મોહન અત્યારે નથી, પણ અત્યારે હું પુનઃન્નમ પામ્યો છું, “હૃદય મારું અરીસો છે. ઉઘાડી તું ભલે જો તે !”

વાચક ! આગમાંથી નીકળી છુટ્યા પછી મોહન મોહિનીને તેમાંજ બળી ગઈ આની માત્ર સુશીલાની શોધમાં પડ્યો. તેના તરફ પોતે બતાવેલી અત્યંત કુરતાનું તેને લાન થયું. અને અતિ પ્રશ્નાતાપ કરવા લાગ્યો. આ પ્રશ્નાતાપના તાપથી તેનો લભભાવ શુદ્ધ થયો અને એ શુદ્ધતાવડે મોહિનીનો મોહ નષ્ટ થઈ પ્રેમનો પરિમ્લવન્તો પ્રકાશ તે ન્યાળી રહ્યો. આજ એજ પ્રકાશનો દોરો તે સુશીલાની પાસે આવી ચડ્યો હતો. અને પોતાના શુદ્ધ પ્રેમનો તાદરસ ચિંતાર લાખવી રહ્યો હતો. સુશીલા તે જોવા પ્રમુદ્ધપાથી બચી હતી.

*

*

*

*

આજે શિવરાત્રીનો મહોત્સવ છે. નાના બાળકો પણ આજે ફલાહાર કરી રહ્યાં છે. આજના પવિત્ર દિવસે મહાદેવજીના દર્શનાર્થે બાવીસ જેનો પોતપોતાના મહો-

હતાના શિવાલયમાં જાય છે. મહાદેવના બાણ ઉપર ઘીનાં કમળ ચઢી રહ્યાં હતાં. સાંજના સાત વાગ્યા હતા. આ વખતે આપણી સાધ્વીઓના શિવાલયમાં સર્વ તાપસીઓ હરિકિર્તન ગાઇ રહી છે. એકાએક શિવાલયના ઝોટલા આગળ ગાડીનો ખખડાટ સંભળાયો ને સર્વના ચિત્ત એકીજ વખતે તે તરફ ખેંચાયાં. પ્રથમ ગાડીમાંથી એક યુવાન ઉતર્યો અને પાછળથી તેની સહચારિણી ધર્મપત્ની ઉતરી પણ તે યુવતીના હાથમાં પ્રપુલ્લીત સુકુમાર પુષ્પ જેવું શું હતું ? તે તેને પ્રાંચ માસનો બાળક જીવનચંદ્ર આજ શિવરાત્રી હોવાથી બાલક લઇ દમ્પતી શિવ દર્શનાથે અને ગાવ્યાં હતાં. દમ્પતી શિવાલયમાં જઈ મહાદેવનું સ્તવન કરવા લાગ્યાં. સ્તુતિ કરી રહી જતાં-ધારીમાંથી નમણુ લઇ પુનઃ પાંછાં કર્યાં. પાછા ફરતાં સર્વ સાધ્વીમંડલને ઉભય દમ્પતી નમસ્કાર કરી રહ્યાં પણ અત્યારે આ સાધ્વી મંડળમાં શું નિહાળી મોહન આમ તાલુબ બની ગયો. હતો ! હા, અહીં સાધ્વીના વેશમાં મોહિની હતી ! મોહિનીને તેણે ઓળખી તેને મોહિનીએ ઓળખ્યો ઉભય એકમેક તરફ જોઈ રહ્યાં મોહિની મોહન, સુશીલા તથા જીવનચંદ્ર સર્વની બીના સાધ્વીઓને પરીચીત થઈ, મોહિનીએ સુશીલાની મોહને મોહિનીને પોતાને ત્યાં આવવા નિમંત્રણ કર્યું અને સાથે જણાવ્યું કે તને આમ તંદોડવી એ એક વાંતે અધર્મ છે. અને તેથી હું પ્રભુજીના દરબારમાં પાપી ઠરીશ મોહિનીએ તેની શંકાનું સમાધાન કર્યું અને જણાવ્યું કે તેમાં તમને કાંઈજ પાપ નથી. કેમકે “ પ્રભુજીના દરબારમાં તો આત્મહાનને લગ્ન કહે છે.” આપણું ‘આત્મલગ્ન’ થયું નહતું. આપણું તો માત્ર ‘મોહલગ્ન’ જ થયું હતું. આત્મલગ્ન તો આજ તમારી સમાદેવી સુશીલાએ જ કર્યું હતું, પ્રભુ એ તમારું લગ્ન સદા અખંડીત રાખે, પુનઃ મારે મૃગજલ જેવા સંસારમાં ફાંફાં મારવાં નથી.

“ નથી નથી મુજ તત્વો વિષથી મેળ લેતાં.

હૃદય મમ ઘડાયું અન્ય કો વિષ માટે. ”

સૌ. કલ્પજીવન.

આધુનિક પરિસ્થિતિ અને ભાવી દર્શન.

લેખકે રા. રા. મંજુલાલ જમનારામ દવે. M. A.

(૨)

ધર્મદર્શનની વિરલ ભાવનાનો મણકો કાંઈક પૂર્ણ થતાં 'રાજ્ય' ભાવના જન્મપામી. અને અનેક પ્રશ્નની પરંપરા ચાલી રહી. આપણે 'યુરોપીઆ કલ્પશુ' ? આપણે રામરાજ્ય માપશુ ? 'રાજ્ય'ની આત્મ આપણે 'શુ' ધરંધીશુ ? વાઈ ? સ્વરાજ્યજ ધરંધીશુ' એ એક સુંદર વિચાર છે. પરંતુ સ્વરાજ્ય સામ્રાજ્યના અંગ રૂપે-અંશ રૂપે; જેમ સમઘિતા અંગ રૂપ વ્યથિ છે તેમ.

"The snapping of the link between India and England would be welcomed by the separatists as a success. I should deplore it as a failure-not merely as a failure from the standpoint of England, or of India, but as a very serious set back to the evolution of mankind towards its organic Destiny."

દરેક પ્રકારનાં રાજ્યતંત્ર—Absolute monarchy, Limited monarchy, and the Republic, Aristocratic, oligarchie and,

Democratic,—રાજ પ્રજાના શ્રદ્ધાપૂર્ણ અભિપ્રાય પર આધાર રાખે છે, એ અભિપ્રાય જેટલો ભવ્ય, વિશાળ અને સુંદર તેટલોજ રાજ પ્રજાનો સંબંધ વિશેષ અનુકૂળ અને સચોટ; તેટલીજ રાજ પ્રજાની સંગીત વીણા અનુગુણ સુર-ભરી, આ અભિપ્રાય હમેશાં યોગ્ય અને ઉચ્ચ ફેળવણી પર આધાર રાખે છે. જેમ ફેળવણી વધારે સંગીત તેમજ એ અભિપ્રાય-ભાવના પણ સંવિશેષ સંગીત અને ખલવત્તર, આપણે ફેળવણીમાં હલ્લુ ઘણા પછાત છીએ. જ્યાં સુધી ફેળવણીમાં સેકંડ આંક પુરવો અને સેકંડ ૧ સીનું ફેળવણી પામેલું પ્રમાણ છે ત્યાં સુધી તો આપણી ફેળવણી અતિ કનિષ્ઠ પ્રકારનીજ ગણી શકાય ! પરંતુ એક પ્રશ્ન આ એ ઉદ્ધવે છે કે હાલમાં અપાતી ફેળવણી શું આપણને પથ છે ? ફેળવણી લેવી નેહએ, અને તે પણ તદન છૂટથી એ વિષય પરત્વે બે મત છેજ નહિ. પરંતુ એ ફેળવણી કેવા પ્રકારની, નેહએ તેજ માત્ર પ્રશ્નઘસત બાબત છે. જેને Liberal arts ગણી આપણને ફેળવવામાં આવે છે તે આપણી રૂઢિચાં ભરી રાતડ સ્થિતિમાં જરાયે યોગ્ય છે ખરું ! આપણું બી-એ. વા. એમ. એ. થયલાનો સુખ્ય હેતુ નોકરી નથી હોતો ? અને તેનો આધાર અને અન્તિમ નિષ્ણે ખાસ મોટી વગસગ ઉપર નથી યોજતો ? અને તે-યે ફોની ? સરકારની નોકરીમાં વિરાજતા પોતાનાજ સગાવહાલાઓની, આમ થતાં કદી એવી વગસગ નજ હોય તો બિચારા બહેલા ગુહરમને ફાંદાં મારવાં પડતાં નથી ? તેને આખું જીવન

ભણ્યું સર્વ જીવન-હાની રૂપ નથી લાગતું ? ભારતરની નોકરી સિવાય એની બીજે લાયકાતે ક્યાં ? એક તો વ્યર્થ મગજભારી, પૈસાની ખુવારી, સમયનું બલિદાન એને બીજું સર્વ સ્થળથી હાડે તુતુના પુકારો. એ સિવાય સામાન્ય સ્થિતિના બી. એ. એમ. એને માટે કોઈ આશ્રમ છે ખરો ? કુટુંબનો બહોળો વિસ્તાર હોય, તેમનો નિલાય કરવાનો હોય, પોતાની ઉમરનો વધારો હોય, અને કેળવણીનો ગુહર્ય આમણી તેમ એને ક-ઓફીસરોને ત્યાં બીજા માંગતો હોય, એવી કફેડી સ્થિતિ આપણે ત્યાં નથી ? બી. એ બનાકે મેરી જીન્સી ક્યુ ખરાખર કીધું, “ અને એમ એ બનાકે, મેરી ગીટ્ટી ક્યુ ખરાખર કીધું ? એ સૂત્રો સામાન્ય સ્થિતિના વગસાગ વિતાના એજ્યુએટોને માટે સત્ય નથી લાગતાં ? વસ્તુસ્થિતિ આમ હોવાથી, તથા જાણેલું સર્વ પાછલ જીન્સીમાં કાંઈજ કામમાં ન આવતું હોવાથી એ અવિવારૂપ ટાળી ન શકાય ? આપણા કુલકાં જેવાં બાળકોનો પરીક્ષાઓ જેવી કુર રાક્ષસીઓથી જીવનરક્ત બચે એવી કાંઈ મીઠી યોજના ન યોજાય ? સત્ય એ બાબત પોતાની ફરજ સહમજી પ્રજા મતને ન કેળવી રહે ? કારણ રાજા અને પ્રજા ઉભયને તે દ્વારે કાયદો છે એવો ચોખ્ખો ખુલ્લો પ્રકાશ જેવીજ વાત છે । નામનીજ માત્ર Liberal ને બદલે કોઈક દેશને વિશેષ વાત ઉપયોગી Technical સૌધોગ પરચણ આદેશ કેળવણીનો ન હોવો જોઈશે ? આ દેશનીજ રગ જોઈ, તે જાતની કેળવણી વિશેષ લાભપ્રદ નથી લાગતી ? આ કેળવણી માત્ર ઓફીસમાં કારકુનો બનાવવાની ખાતરજ પ્રથમ તેના યોજનારે નથી યોજ ? ઇતિહાસ જુઓ અને ત્યાં આ કેળવણીનો ઉદ્દેશ ગળી આવશે । કારકુનો વધી ગયાં છે અને તેથીજ હવે કેળવણીનું સ્વરૂપ બદલાવું પડે છે. ભારતરની નોકરીમાં પણ તેઓ નથી લાયક કરી શકતા. કારણ બી. એ. એમ. એ. યયા પછી પાછું તેમને શિક્ષક કેમ બનવું છે તેનું શાસ્ત્રીય જ્ઞાન શીખવાની જરૂર પડે છે. આજ બતાવી આપે છે કે અમુક ચોક્કસ ધંધાની ખાતર આ આર્ટસ લાઈનનો પ્રયોગજ નથી. અને તેનો હેતુ મનુષ્યને પોતાના પગ પર ઉભો કરવાનો છેજ નહિ. પરંતુ જે અસંખ્ય આપણા પગથી માયા સુધી વ્યાપી ગયેલ છે તેનીજ માત્ર વૃદ્ધિ કરવી એજ તેનો ઉદ્દેશ જણાય છે. કારણ બ્રાહ્મણની બીજા કરતાં આ વિશેષ કેળવણી લોકોની જીજ્ઞાસા કાંઈ ઓરજ જણાય છે. સાંભળ્યા પ્રમાણે પશ્ચિમના દેશોમાં બાળકોને બીજા ત્રીજા ધોરણથી કદાચ અભ્યાસ છોડવો પડે તોયે તે બાળક વસ્તુતઃ એવી કેળવણી લઈને નીકળ્યો હોય છે કે પોતે પોતાના પગબર ઉભો રહી શકે કલાઈલ લગે છે કે એક મોચી ઘણીજ સહેલાઈથી આમડામાંથી સુઢર ખુટ બનાવી શકે છે, પરંતુ આપણે જાણેલાઓ આટ આટલા (ખસ વા ખોટા) જ્ઞાન પછી-વળી જણાવે છે કે પુરુષાર્થના કોઈપણ વ્યાજબી ધંધાને લાયક ન બનતાં સ્કુલ વા કોલેજમાંથી આવેલા સાંઢ જેવા આપણને બહાર હાંકી કાઢે છે. તેનો

તો આધિન મતજ એવો બધાયે છે કે આ સર્વ 'Miseducation' છે. (સાર્ટર રિસોર્ટસ.) અન્ય દેશોમાં બાળકો નાના પ્રકારનાં હાયથી કેવળ Mechanical કાર્યો કરી શકે છે અને તે દ્વારા શાળા કેળવણી પૂરી થતાં પાઠશાળામાં ન જવું હોય તો કાંઈક થયે લાગી તેઓ દેશની ઉત્પાદક શક્તિમાં વધારો કરે છે. નોકરી જેવો નીચ પ્રકારનો આશય તેમના ચિત્તમાં કદીય ખુશવા પામતોજ નથી. આથી તેઓ લીખારી ન બનતાં, દેશી યુરોપીયન અમલદારોને ત્યાં ધકકા મુઠ્ઠી ન ખાતાં, સ્વતંત્ર રીતે પોતાનું ઉદ્યોગ પરાયણ જીવન પસાર કરી શકે છે, અને દેશની આબાદાનીમાં તેની સમૃદ્ધિમાં અને તેની સગવડમાં અત્યંત ખુલ્લો લાલ દાખવી શકે છે ! કદાચ એવો સવાલ ઉઠશે કે કૉલેજ કેળવણી સંપાદન કરેલાજ આગળ રંજકાજના કામમાં સારો ભાવ જળવી શકે છે ? અને કહીશું કે આપણી પાસે છેક જીવંત દ્વંદ્વ મહાન ગોખલેનું છે. તેઓ કૉલેજમાં 'ગોખલેઓ ગોખલે' એ નામથી મશહૂર હતા, એતો પુનાની ન્યુ ઇંગ્લીશ સ્કુલમાં તેઓ સ્વતંત્ર રીતે ન જોડાયા હોત, અને પુનાના તે સમયના મહાન નરવીરોના હાથમાં તેમના સમાગમમાં ન કસાયા હોય તો આપણે તેમને અનેકશઃ માન મેલવતા કદીય જોઈ શક્યા ન હોત ! ખરું પૂછો તો તેમનાં કૉલેજનાં સ્વપ્નાંએ સ્વદેશ ભાવથી ભર્યાં ન હતાં તો પછી એકદે રાષ્ટ્રિય સત્ય તો તેમને કયાંથી તે સમયે પ્રાપ્ત થયું હોય ! દુકામાં અમારું તો એજ ધારવું કે કેમ. ગોખલેને ચે પોતાની આગળની સ્થિતિ જોઈ એમ લાગ્યું હોયું જોઈએ કે બી. એ. સુધીનાં અમુક વર્ષ જે કોલેજ ગાળ્યાં. આ જ્ઞાન પ્રથમથીજ સંપાદન થઈ શક્યું હોત તો કાંઈક શક્તિનો (Energy) જોછો વ્યય થાત. અને તે દ્વારા વિશેષ જીવી શકાત. હિંદને વિશેષ લાલ આપી શકાત. કેળવણી તો ઉપર કહી તે પશ્ચિમના દેશોમાં ચાલતીજ સત્ય છે એમ ગણી શકાય. જાકી લાંબા લાંબા ભાગાકારો, દર્શાંશને આજીપાજીના હિસાબો, તેમજ ઘણા વિચિત્ર આખોયે ગણિતનો ક્રમ, જિનઉપયોગી સાયન્સની માખણીઆ વાતો, જરાયે કેળવણીનું રૂપ ધારણ કરતાંજ નથી. એ માત્ર Desithruciari રૂપ Intructions છે. સાયન્સ જ્યારે અભ્યાસક્રમમાં દાખલ થયું તો તે શા માટે Practical અને Technical ન બની શકે ? જેથી બાળકો વધારે ઉત્સાહથી, વધારે ખંતથી હોંશીઆરીથી અને જીવન જીવીએ છીએ એવા પૂર્ણ સાક્ષાત્કારપૂર્વક કેમ નહિ શીખી શકે ? ખરું પૂછો તો તેમને માથે જે વ્યર્થ જોજો નાંખવામાં આવ્યો છે તેને ખસેડવાનો આ સિવાય અન્ય માર્ગજ નથી. હિંદની કેળવણીની સ્થિતિ સુધારવાનો તેનો જ જલ્દત અને જીવંત બનાવવાનો, રાજ્યોના મહેલમાં અને રહેતાં બુધ્ધિઓમાં તેને વિહરતો કરવાનો આ સિવાય અન્ય રાજમાર્ગજ નથી આ પ્રમાણે ધવાથીજ સમાજ નિધિ સુધરશે. લોકમત કેળવાયે. પ્રજામણુ જીવંત ચિત્ત દાખરી રહેયે અવગત જેને ઉચ્ચ

અતિ ઉચ્ચ કિલસુરી ભાષાજ્ઞાન ઇત્યાદિ મેલવવું હોય તેને માટે ના નથી. ખાસ વિષયના અભ્યાસી થઈ ને તે વિષયની ખરી જ્ઞાનાઓમાં તેઓ અભ્યાસ આદરે તો એ તે ખોટું, નથી. અહીં તો જે તે રીતે જ્ઞાનમાં, કળામાં, વ્યાપારમાં, ઉદ્યોગમાં ખેતીવાડીમાં, કારખાનામાં, મીલોમાં સર્વત્ર દેશની ઉત્પાદક શક્તિનો વંધારો થાય એવી પદ્ધતિનીજ જરૂર છે. જેથી ગમે તે કક્ષાનો મનુષ્ય પોતાના પગપર ઉભો રહેતાં શીખે, પોતે સ્વતંત્ર રીતે મોતાનું શુજ્ઞાન ચલાવી શકે. આમ થાય તોજ પ્રાથમીક કેળવણી ફરજિયાત થઈ શકે, અને ખેડૂતો કારીગરો, અને અન્ય મજૂરીઆત વર્ગો પણ પોતાનાં બાળકોને ત્યાં હોંસથી શીખવા મોકલે. કારણ વાંચવું, લખવું અને ગણિત જ્ઞાનથી પર તેમને પોતાના ધંધાનું જ્ઞાન મળે છે એવી તેમની ખાત્રી થશે. અને તદુપરાંત તેઓ બહુશે કે બાળક જેવો ત્યાંથી નીકળશે કે તરતજ તેમના અને દેશના ઉત્પાદક કાર્યમાં સહાયભૂત થશે.

દુનિયાના અન્ય દેશો બાપાન, યુનાઇટેડક્રેડેટસ ઇત્યાદિ કે જ્યાં સોએ સો ટકાં સ્ત્રી પુરૂષોનું કેળવણી પામેલું પ્રમાણ છે. તે દેશો કરતાં આપણે બે શક ઘણાજ ઉતરતા છીએ! અને એટલીજ ઉતરતી પંડિતની આપણી સર્વ કક્ષા સ્ક્રમજવી. અણ્યાગાંઠા બહોલાઓ જણાય તેથી કાંઈ દેશની કેળવણી સમૃદ્ધિને ખ્યાલ અઠાય નહિ! પરંતુ જ્યાં સમસ્ત લોક વર્ગ અજ્ઞાનના અધકારમાં સડતો પડ્યો છે, જેને વાચન અને લેખન જેવું એ કોઈ આવકતું નથી, તે અભિપ્રાય શું બાંધી શકે! રાજા પ્રજાનાં બાવો શા સ્ક્રમજી શકે? ગુરૂડો વિદ્વસન એના 'New Freedom' નામના પુસ્તકમાં જણાવે છે કે 'We are not, what we were five years back, nay what we were yesterday' આ અભિપ્રાય-વિશ્લેષની આગધી ત્વરા કેવળ ઉચ્ચ કેળવણીને આધારેજ છે. ત્યાંના જીવનની સર્વ પ્રવૃત્તિમાં તેઓ અનેકશઃ ફેરફારો કરતાજ બાક છે! અર્જનનો રથ ત્યાંજ સર્વ સમૃદ્ધિ ભરો રહ્યો છે. હિન્દુ હિન્દુત્વ સત્તા! અને ઇન્દ્રપુત્ર પણ ફરે તે ચરે એ વાતોજ રળું ફરે છે. તેઓ રાજ્યતંત્રના અનેક રૂપો બાંધે છે, અને જે રીત તેમને પ્રધારે યોગ્ય અને ઉપયોગી જણાય તેનું તે પરિશીલન કરી દે છે. આ સાથે સંઘની તેમાં વૃત્તિ અને સંમતિનું તોલન થાય છે. અને તેમના વિચારો એમાં લેવાય છે. આપણે 'અહીં સ્થાનીક સ્વરાજ્યની પદ્ધતિ છે. મ્યુનિસિપાલિટીઓ છે, લોકલ બોર્ડસ છે, પરંતુ ત્યાંના વ્યવસ્થાપકો સભાસદો ઇત્યાદિતાં જ્ઞાનનો અને તેમની તે ઉપરથી અભિપ્રાય બાંધવાની અને અભિપ્રાય આપવાની પદ્ધતિનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે કેવું હસવું આવે છે. રાજ્યધર્મી પ્રજાધર્મીની Citizenship ની ઇત્યાદિ કેળવણીની એ જરૂર છે. જેથી ભાવી પ્રજા રાજકાજનું કાર્ય મહેથી ઉઠેલી શકે, અલખત ફેટલીક મ્યુનિસિપાલિટીઓ અપવાદરૂપ હશે, ત્યાંના નેતાઓ વિદ્વાન, શુદ્ધિમાન

આવી હાલતમાં આપણે 'કેવું' રાજ્યતંત્ર ઇચ્છીએ છીએ ? બ્રીટીશ સામ્રાજ્યે આપણાં રાજ્યભક્તિ અને વફાદારી બાંધ્યાં છે. આપણા સૈનિકો યુરોપના પ્રયત્ન રંજુનગમાં બ્રીટીશ શહેનશાહતને ખાતર-આપણી પોતાની શાન્તિને ખાતર-પ્રબળ આત્મસોગથી પોતાની કીર્તિન્યોત્તરગગની રહ્યા છે. એકલા આપણાજ દેશના નહિ પરંતુ બ્રીટીશ સામ્રાજ્યના અનેક દેશો-સ્કોટલેન્ડ, આયર્લેન્ડ, કેનેડા, એસ્ટ્રેલીયા, અને કેપકોલોની વગેરે દેશો પણ સામ્રાજ્યના આદેશને અનુસરી રહ્યા છે. આ દેશ નીચે પ્રમાણે છે:—

Call of the Empire (સામ્રાજ્યનો આદેશ.)

"Hark, the Empire Calls, and we what answer give ?
How to prove us worthy of the Splendid trust ?
Lo ? we serve the Empire by the lives we live—
True in all our dealings, heriest brave and Just ;

Sons of India, subjects of Empire !
With heart within and God s'rehead ;
Guard we still the great tradition.
Deeds of ours never shame the Dead :
Still one Faith, one Flag inspire us !
Britishborn wherever we be,
Children of the Island mother,
Girdled by the gleaming sea ! !"

વિજ્ઞાન અને સાહિત્ય.

વિજ્ઞાન અને સાહિત્યના પ્રદેશની હક ઉપર ઉભા રહી તેમની સીમાઓ આંકવી અને સમવિષમ ભાવો સૂચવવા એ વસ્તુતઃ હંબય પ્રદેશના આધુનિક વિચારકો અને શિક્ષણ શાસ્ત્રીઓ જે વિભાગોમાં પડેલા છે તેમની વચ્ચે થયેલા ઉત્પન્ન કરવી એજ કદાચ સંભવી શકે સાહિત્યનેતાઓ દાખવે કે અમે મુસ્ત તાર્કિકોના હાથમાં પડ્યા છીએ અને વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિથી સાહિત્યનો વિલાસ અને વિકાસ સ્ક્રમભવવાનો પ્રયત્ન, પણ આલસ્યમૂલક છે. વિજ્ઞાનવેત્તાઓ કદપના શક્તિને પોતાના વિષયની તુલનામાં કેવળ નિર્માલ્ય માને અને જગ્યાએ કે સાહિત્ય પ્રદેશન અનિચ્છીતાતાનું જ મુચન માત્ર છે. હુકામાં આ સ્થિતિનું અવલોકન માત્ર અનુભવ જાહેરની શકે. અને મિત્રનાં સુર્યાપીન કરવામાં કદાચ નિષ્ફળ નિવડે.

તો પણ અમારા મિત્ર વિજ્ઞાનવેત્તાઓને અમે જણાવીશું કે કલ્પનાશક્તિનું ખેડણ જેટલું નવીન સત્યોની શોધ કરવામાં ઉપયોગી થઈ પડે છે તેટલુંજ અત્યાર સુધીમાં જણાયેલ સત્યોના પ્રકાશન અને પ્રવર્તન માટે પણ ઉપયોગનું થઈ પડે છે; અને વિજ્ઞાન સાહિત્યની માત્ર દેખાતી શત્રુતા, આ કલ્પનાશક્તિને ઓછી મહત્તા અર્પી, વિજ્ઞાન અને સાહિત્યનો ફાલ આપણી સમક્ષ ઓછા પ્રકારનો અને નીચી જાતનો ધરે છે, અને જે અભ્યાસમાં આપણે પ્રવેશ કરવાનું સૂચવીએ છીએ તે અભ્યાસ વિજ્ઞાનિક પૃથક્કરણ અને સાહિત્ય વિષયક કલ્પનાવાદ ઉભયની સાથે લાગી કસોટી કરવાનું લઘ્ય ક્ષેત્ર આપણી સમક્ષ ધરે છે.

હવે અમારા મિત્ર સાહિત્યવેત્તાઓને અમે જણાવીશું તે જે કોઈ પણ વસ્તુએ સાહિત્યને જનસમાજની દૃષ્ટિ સમીપ નીચું પાડ્યું હોય તો તે એકજ છે કે જુના સમયથી ચાલતી આવેલી કલ્પનાશક્તિની અતિપૂજા; આ અતિપૂજા એવું માને છે કે કલ્પના માત્ર રહસ્યયુક્ત છે એટલુંજ નહિ પરંતુ સ્થળકાળને ઓળંગતી અને કાંઈક અગોચર એવી શક્તિ છે, આવી અતાર્કિક અતિપૂજાથી તો સાહિત્ય વિષય કેવળ અવિજ્ઞાન વસ્તુની અંધ મૂર્તિપૂજા પ્રતિજ્ઞ વલણ આદરી રહે છે. અને તે વિદ્યા-અંધ પ્રવર્તકે તો જે કલ્પનાદેવીની પૂજા કરવાનું જણાવે છે તેને મૂકી માત્ર શબ્દનીજ વાગ્જાળ પાથરે છે, ને તેનેજ સ્તવતા દૃષ્ટિએ પડે છે. પરંતુ સાહિત્યનો તુલનાત્મક અભ્યાસ એક સફળ શ્રમનું પ્રતિપાદન કરે છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ સજીવ કલ્પના પોષવા પ્રતિ પોતાનું વલણ દાખવે છે.

મેઘ્યુ આનોદેડે થોડા સમય પર સાહિત્ય વિજ્ઞાનની આ દેખીતી શત્રુતાના સંબંધમાં નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે:-અને જે કે તેની આપેલી સાહિત્યની વ્યાખ્યા પૂરતી સંતોષકારક નહિ. લાગે, તોપણ તેની એક ભાષેલી આશા તો ફલીભૂત થશેજ, આ આશા આમ છે:-“અધુના થાય છે તે કરતાં સાહિત્યનો અભ્યાસ એક કિંવસ વધારે તર્કથી થશે.” આ આશાને સર્વ કોઈ સરમત થશેજ, માત્ર સુંદર અને મોહક શબ્દાલંકારો કરતાં સવિશેષ અગત્યનું કંઈક, તેમજ તેવા શબ્દોની અંધપૂજા કરતાં સવિશેષ લઘ્યતા ભર્યું કંઈક એજ સાહિત્યની સુસ્થિતિ ગણાયે. આમ યતાં વિજ્ઞાન જાતે જે સાહિત્યનોજ વિષય બની રહેશે, અને સાહિત્યવિષયક વિજ્ઞાન કરતાં વૈજ્ઞાનિક સાહિત્ય એ નામ તેને સવિશેષ માન્ય થશે.

અનુભવની મીઠી મીઠી વાતો.

૪

કેળાં એ સ્વાદિષ્ટ વસ્તુ છે, અને તેથી કેળાંનું વૃક્ષ જે પોતાના મનમાં ગર્વ કરે અને આત્મ વૃક્ષને કહે છે હું તારા કરતાં વધારે સુંદર અને શુભી છું. તો તેનું કહેવું કેટલે અંશે સત્ય છે તેનું નિરાકરણ આપણે કરી શકીએ. કેળાંને ફળ એકજ વખત આવતાં હોવાથી, ફળ આવ્યા પહેલાં, બહારે તે ઉત્તમ ગણાતું હોય, પરંતુ ત્યાર પછી તો તે વૃક્ષ ઉચ્છેદનને યોગ્ય લેખાય છે. કારણ ફળ આવી ગયા પછી તેની હયાતીથી જગતને કાંઈપણ ફાયદો નથી. દરેક વસ્તુની યોગ્યતા યોગ્યતાનો નિષ્કર્ષ તે વસ્તુના સંયોગદ્વારા પરિણામતી વસ્તુસ્થિતિ ઉપરથી થાય છે, તેમજ તે વસ્તુના સ્થાયી શુષ્કમાં તથા તેના ઉપયોગીપણામાંજ દુનિયાને સંબંધ છે રસ્તા ઉપર પડેલ નારંગીનાં ફળ તરફ દરેક મનુષ્યનું ધ્યાન ખેંચાશે. પરંતુ તેની હરેક ચીરીમાંથી રસ ચુસ્યા પછી, તે નારંગી નકામી થઈ જાય છે, અને તેનું લવિષ્ય ધૂળમાં રાહોળાવાનું રહે છે, કારણ રસ ચુસાઈ ગયેલ નારંગીની જગતને જરૂર નથી.

હીરો અમૂલ્ય ચીજ ગણાય છે. તે પોતાની કીંમતને નિરંતર ટકાવી શકે છે, પરંતુ દુષ્કાળના વખતમાં જ્યારે અન્ન પાણીની તંગી હોય છે, ત્યારે જે હીરો અમૃત તુલ્ય મનાતો હોય છે, તેજ હીરો તેના માલીકના મૃત્યુનું સાધન થાય છે. જે હીરો ચમકદાર પાસા પાડેલ હોય અને જેમાંથી નવનવી ન્યોતિનાં કિરણો પ્રસરતા હતાં, તેજ હીરાને લીધે શરીરમાં હળાહળ ઝેર આપે છે.

જે મિષ્ટ લોજન કે સુંદર દેખાવ મનને આકર્ષાઈ જનક લાગે છે. તેજ દેખાવ કે તેજ લોજન, અનેક વખત અનુભવ્યાથી તેના સૌંદર્યની કીંમત હલકી થઈ જાય છે, અગર દુઃખ કે દિલગીરીનું વાતાવરણ છવાઈ રહેલ હોય ત્યારે સાધારણ પ્રસંગે રમણીય લાગતી વસ્તુ આપણને શુષ્ક લાગે છે. સર્વ કાંઈ યોગ્ય વખતેજ ચોલે છે.

તમારા ગાંધ દાદા ગમે તેટલા મહાન હતા, તેની સાથે તમને કાંઈ પણ લેવા દેવા નંધી, તમે તેમના સંતાનો છો, પ્રાચીન ઉત્તમ વૃક્ષના તમે ફળ છો, પરંતુ તમારામાંથી રસ ચુસાઈ ગયેલ છે. ખેશક તમારા પૂર્વજોની કીર્તિ યાદ કરી તમે આનંદ માની શકો પરંતુ તેથી જગત તમારી તરફ માનની દૃષ્ટિએ નહિ જુએ તમે પોતે કેવા છો તે જાણવા જગત ધ્રુષ્ટ છે. કપિલ મુનિએ સાંખ્ય બનાવ્યું, ભાસ્કરાચાર્યે જગેશ્વરમાં નવી નવી શોધ કરી. ચરક અને સુશ્રુતે આયુર્વેદનું સ્થાપન કર્યું, પાણિનીએ સંસ્કૃત ભાષાનું વ્યાકરણ બનાવ્યું, તમારા પૂર્વજો જાવા, સુભાતા, કે મીસરના કીનારા ઉપર વસી

પુષ્કળ ધન સંપત્તિ આર્યાવર્તમાં ઘસડી લાવ્યા, અથવા તમારા પૂર્વજોએ બનાવેલ સુંદર માલોથી અરણસ્તાન, તુર્કસ્તાન, રોમ અને રૂપેનના બજાર લારચક થવા માંડ્યા, અને ત્યાંથી સોનું રૂપું, તમારા દેશમાં અનગણ આવવા માંડ્યું હતું; તેથી શું એમ સાબીત થાય છે કે તેમના સંતાનો હોઈ તમે પણ તેટલાજ કાચ કુશળ અને સંપત્તિવાળા ગણાવા લેઈએ? તમારા પૂર્વજોએ પરદેશ ગમન કરી દૂર દેશાવરમાં પોતાના સંસ્થાનો સ્થાપ્યાં, જેના પુરાવા અનેક મળી આવે છે. તેઓ મેક્સીકોમાં ગયા, અને ત્યાં પોતાના રીવાંજો ફાળવ કર્યા. દૃષ્ટાંત તરીકે હજી સુધી ત્યાં વર્ષમાં એકવાર ‘સીત્લા રામ’ નો ઉત્સવ થાય છે, તે કદાચ આપણી વિન્યા દશમી-દશરાત્રી રૂપાંતર હોય. આપણા વડવાઓ જાણ, સુમાત્રા સાથે ગાઢ વ્યાપારિક સંબંધ ધરાવતા અને કેટલાકે વણિકો ત્યાંજ બંધુકે વસવાટ કરી રહ્યા હતાં. ત્યાંના એક બંદરના કીનારા ઉપર હિંદી વહાણનું ઠાંતરેલ ચિત્ર હતું પણ નજર પડે છે. જે ઉપરથી આપણે સહજ જાણી શકીએ કે આપણા બાપદાદા કેટલા હુજરી, વહાણવટી અને સાહાસિક હતા. આપણા ઉપનિવંદ અને પુરાણો જુઓ, કેટલા ગંભીર, ગૂઢ અને નીતિમય બોધોથી ભરપૂર છે? ગીતા જેવા નાના પુસ્તકેજ નજરતના તત્ત્વવેત્તાઓને હિંગમૂઢ બનાવ્યો છે. આવા આવા મહાન પુસ્તકો બનાવનાર, અતકથા તત્ત્વજ્ઞાનને સમજનાર અને તેના બોધ આપનાર પુરુષોના ભખતમાં આપણો હિંદ કેટલો મુખી અને સંપત્તિવાન હશે, તેનો ખ્યાલ કરો, તમે કદાચ તમારા બાપદાદાની ઉત્તમ સ્થિતિમાંજ અભિમાનરાખી તમારી હાલની ક્યાજનક સ્થિતિ બદલવા નહિ ઇચ્છો તો શું તમે એમ ધારો છો કે જગત તમને પોતાના બંધુ તરીકે સ્વીકારશે?

બાળક કાગળની પુતળી સાથે રમવામાં આનંદ માને પરંતુ પુખ્ત વયના પુરુષ માટે પુતળી એ સહવાસને અયોગ્ય નિર્ણય વસ્તુ છે નિર્ણય એટલે જે વસ્તુ સ્વેચ્છાએ હાલ્લી ચાલ્લી શકે તહિ તે જ સ્વદુષ્ટો સ્વેચ્છાએ પોતાની જાતની સ્થિતિમાં સમાયાનુસાર ફેરફાર કરતા નથી અને તળાવનાં પાણી મોક્ષ સ્થિર પડી રહે છે તેને પણ નિર્ણય ગણવા લેઈએ.

તળાવનું પાણી જુઓ અને વહેતા ઝરણું પાણી જુઓ. તળાવનું પાણી કેટલું ગંદુ અને દુર્ગંધીવાળું છે, પરંતુ વહેતા ઝરણાનું પાણી તપાસો. જાણે સ્ફટિકની શિલા કારણ તે ઝરણાનાં પાણીના બુદ્ધાબુદ્ધ રચકણો પોતાના અમુક સંગતીઓથી છુટા પડે છે, અને નવાનવાને પોતાના સમાગમમાં લે છે. તેથી તે સ્થાન પ્રવૃત્તિમય રહે છે. અને પરિણામે નવા ઉત્તમ રચકણો થઈ જાય છે, અને જુના ગંદા રચકણોને વહેણ સાથે વહેવા દેવામાં આવે છે. ઝરણાનો આ નિયમ છે, તેથીજ તે સ્વચ્છ રહે છે.

અપૂર્ણ.

પુસ્તક ૨

ફાલ્ગુન ૧૯૭૨

અંક ૫

પુત્રી અવસાન.

આયુ ખૂટ્યું અરર ? વિશ્વની જાંખી થાતાં !
 વિલાધ દીપ્તિ અરર ? ભવ-પંથ ભેતાં !
 મોઘાં મૂલોં હૃદય હેત ન પાંગર્યાં ત્યાં !
 અંકે દળી મરણનાં દુઃખ તમ બાળા !
 શ્રદ્ધાભીની સૂકી ન આંખડી, આત્મછાયાં !
 ગાત્રો નિહાળી તુજ ત્રાસથી તમ કુળાં !
 શું તે કયો દુઃખદ કર્મ ન માપ થાતું !
 વા પૂર્વ જન્મી કૃતિ આ પીડતી નિહાણું !
 આકસ્મિકાં જગતને જગ કર્મ જાંને,
 આકસ્મિકાં સમય છૂટી જોઈ સંગે, !
 ના કે કળાય ગભીરા પ્રભુ શહ જોખી, !
 ના કે જીવે જગત પાર્ય, મનુની દષ્ટિ !
 મીઠું સુઠેમળ સુસ્વચ પવિત્ર મોંધુ,
 સુકતાત્મકો દુલડું દેહ ધરી પધાર્યું,
 અવ્યક્ત વ્યક્ત બન્યું ને રસ ભેર જોખ્યું,
 ને શું અવ્યક્ત મહી પાછું બગડ્યું, વિલીન્યું !
 તો હેતુ શો જીવનનો, જગનો, જનોનો !
 પુછું તથાપિ નવ ઉત્તર કોઈ દેતું !
 'પારેલું માફ ગયું' હા, ? બસ એ કશું હું;
 બીજું સહું સહુને, પ્રભુચિત્ત રૂપું !!

રામદાસવમી.

મંગળવાર.

સા-૧૯૭૨.

ભયંકર ભેદ

લખનાર—સુરેશ વિ. ચતુરલાલ દિક્ષીત પાદરા.

ઈન્સ્પેક્ટર સાહેબે ઘંટડી વગાડી છે. તેનો ધ્વનિ સાંભળી આવેલો એક પોલીસ ઉલો છે, તેને ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે કહ્યું 'રામા જા આ ચિઠ્ઠી લઈ વિનોદરાયને ત્યાં જા રામાના ગયા. પછી સાહેબ કંઈ ઉંડા વિચારમાં પડ્યા.'

*

*

*

*

વિનોદરાય એ જયનગરનો પ્રખ્યાત ડિટેક્ટીવ છે. તેમનો ચહેરો મનોહર ને આકર્ષક છે નામ પ્રમાણે તેમનામાં વિનોદ કરાવવાનો ખાસ શુષ્ણ છે, અત્યારે તેઓ થોડા દિવસ પહેલાં ચર્ચાગયેલા એક કેસના કાગળીઆં તપાસતા હતા, એટલામાં રામાએ આવી ચીઠ્ઠી આપી તે વાંચતાજ વિનોદરાય જરા સ્વભાવવડે કંટાળા સાથે બોલ્યા "ઉધી આ પોલીસની નોકરી જરા કામ કરવા બેઠા કે આમથી તેમથી કંઈ બલા આવીજ છે, સહેજ પછુ નવરાશ તો આવવાનીજ નહિ" અટપટ લુગડાં પહેરી તેઓ સાહેબને ત્યાં આવ્યા આ વખતે સાહેબ ડેલી ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડીઆ વાંચતાં હતા, તેમને આવેલા બેઈ સાહેબે તેમને સામે ખુરશી પર બેસવાની નિશાની કરી. વિનોદરાયના બેઠા પછી સાહેબેજ વાત શરૂ કરી.

"બુઓ વિનોદરાય આ વાત થોડો વખત છાની રાખવા જેવી છે, આજે આઠ વાગે હું બેઠો હતો ત્યારે આ ગૃહસ્થ આવ્યા અને પોતાના પુત્ર તું ખૂન થયાનું જણાવ્યું ને તેથીજ મેં તમને તેડવા મોકલ્યા હતા, આમતું નામ હિરાચંદ્ર બેરી છે તેઓ આપણા શહેરના પ્રખ્યાત બેરીમાંના એક છે ને હવે બધી હકીકત એમને પૂછવાથી માલમ પડશે" આટલું કહી સાહેબ છાના રહ્યા એટલે હિરાચંદ્રે પોતાની વાત ચાલુ કરી.

સાહેબ, કાલે રાત્રે હું નાટકશાળામાં ગયો હતો. તે વખતે મારો પુત્ર જેનું નામ હિંમતલાલ હતું તે ઘરમાં તેનું માથું દુઃખતુ હોવાથી હતો તથા મારા ઘરનો નોકર ચંદનસીંહ તથા રાંધનાર બાઈ જેનું નામ મંગળા હતું તે ત્રણ જણા હતાં હું જે વખતે જવા નિકળ્યો તે વખતે રાતના રહાડા આઠ વાગેલા હતા, ને ફક્ત એકલો ભઈઓ જાગતો હતો, તેને મેં સાવચેત રહેવાનું કહ્યું હતું. રાતના અઢીવાગે જ્યારે હું પાછો આવ્યો ત્યારે દરરોજના નિયમ પ્રમાણે ભઈઆને દરવાજા ઉપર ન બેવાથી મેં વિચાર્યું કે તે પોતાની ઓરડીમાં ગયો હશે તેથી હું મારી ઓરડીમાં જઈ સુઈ રહ્યો, સવારના પહેરમાં હિંમત આઠ વાગ્યા લગી પણ ન ઉઠવાથી હું તેની ઓરડીમાં ગયો તો ત્યાં દુદયભેદક બનાવ બોધો. ઓરડામાં હિંમતે નહિ ને કોઈ નહિ પણ પલંગપર લોહિને બધે ફેંધ

ચતુઃ ઘડ ગયેલું જણાયું. આ જોઈ મારાથી સ્થિરતા રહિ ન શકવાથી હું નીચે બેસી ગયો. પછી હું ચંદનસીંહની ઓરડીમાં ગયો, ત્યાં પણ એનો આશ્ચર્યજનક દેખાવ જોવાના હાથ પગ બાંધેલાં જોયા. એ, બેલાન હતો તથા એના મોઢામાં, હુલો દીધેલો હતો. એ એના હાથ પગ છોડી નાંખ્યા. તથા ધીરે ધીરે પાણી નાંખી એને શુદ્ધીમાં લાવ્યો. એ શુદ્ધીમાં આવ્યા છતાં કંઈ ચોલી શકતો નહોતો તેથી તેને ત્યાં રાખી ઘરમાં ગયો. રાંધનાર બાઈ એનો તેના પર વિશેષ પ્રેમ હતો તે પણ આ દેખાવ જોઈ ગલાનીના ઉડા ખાડામાં ઉતરી ગઈ ને એક શબ્દ પણ એનાથી બોલાયો નહિ. પછીથી હું લુગડાં પહેરી અહિં આવ્યો.

(૨) અથમ પ્રવેશ.

વકટોરીઆ લાલ વાડીમાં આવી પહોંચી તેમાંથી હિરાચંદ, રામરાવ ઇન્સપેક્ટર તથા વિનોદરાય ને બે સીપાઈઓ ઉતર્યા ને સીધા હિરાચંદ ઝવેરીના બંગલામાં ગયા, ત્યાં વિનોદરાયે તરતજ બધું ઘર દેખાડાવવા કહ્યું ઝવેરીએ બધું મકાન દેખાડયું પછી મરનારની ઓરડીમાં આવી પહોંચ્યા. ત્યાં આગળ આવી વિનોદરાયે હિરાચંદને બહાર જવાનું ફરમાવી પોતે ઓરડાના બારણાં વાસી દીધાં અને થોડી વાર ચાલી આમ તેમ જોઈ લીધું ને કંઈક વસ્તુઓ લઈ પણ લીધી પછી પલંગપર આમ તેમ જોઈ કરી પોતાની તપાસ પુરી થવાનું જણાવી બન્ને બહાર આવ્યાંને ચંદનસીંહની ઓરડીમાં ગયા. ચંદનસીંહ અત્યારે તદ્દન સારી સ્થિતિમાં હતો, વિનોદરાય લઈઆને પોતાને ઘેર લઈ ગયો ને સાંકળે તથા ઝવેરી બન્ને વચ્ચે એની જુબાની લેવી શરૂ કરી.

બંધઆની જુબાની:—

“મારું વતન ગાળ ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં જેરપુર ગામમાં છે. જે વખતે મારી ઉમ્મર નાની હતી તે વખતે ત્યાં મોટો હુકાળ પડવાથી મારાં માળાંપ મને લઈ અહિં આવ્યા. તે અહિં આવ્યા ત્યારે અહિં પણ જીવે વરસે હુકાળ પડ્યો ને તેમાં ઘણોજ પ્લેગ ફાટી નીકળ્યો. એ રોજે મારા માતાપીતાને મૃત્યુના લ્યાનક મુખકામાં લીધાં તે વખતે મારી ઉમ્મર ફક્ત ૧૦ વર્ષનીજ હતી. એક વખત હું બનરમાં રખડતો હતો ત્યારે હાલ જે શેઠ છે તેમના પીતાને મારી દયા આવવાથી તેમને મને એમને ઘેર ઉછેર્યો. હું તેમને ત્યાં રહિ ગુજરાતી ચાર ચોપડીઓ ભણ્યો. ત્યારે મારી ઉમ્મર ૨૦ વર્ષની થઈ ત્યારે હાલ જે શેઠ છે તેમના પીતા મરણ પામ્યા ત્યાર પછી નવા શેઠની દયાથી હું અહિં રહી નોકરી કરી ચેટ ભરૂં છું. શેઠ તરફથી મને ખાવાનું તથા લુગડાં ઉપરાંત ૧૦૦ રૂપિયા મળે છે.

તા. ૧૬ ને રોજ જ્યારે દરરોજના નિયમ પ્રમાણે હું દરવાજા પર બેઠો હતો તે વખતે સુમારે સ્કાડાબાઠ વાગે શેઠ નાટક જોવા નિકળ્યા તે વખતે ભાઈ તથા રાધિનાર ડોસી ને હું ત્રણ જણા બંગલામાં હતાં. રાત અધારી હતી ને પવન કુંકાતો નથી એવું ન કહેવડાવવા યોડી યોડી વારે ઝોકો ખાતો હતો. રાતના સ્કાડાબાર વાગે મેં ગાડી આવતી હોય એવો અવાજ સાંભળ્યો મને લાગ્યું કે શેઠ આગ્યા હશે તેથી હું બરાબર બેસી ગયો પણ યોડીવારમાં કોઈ ન આવ્યું તેથી મને લાગ્યું કે અમસ્થો બહુકારે હશે પણ મારી ધારણા ખોટી હતી યોડી વારમાં સ્કામ મેં બે આકૃતિઓ આવતી જોઈ તેઓ છેક સ્કારી નજીક આવી પહોંચ્યા બંને જણા કાળા બલ્લાથી ઢંઢાયલા હતા ને રંગે ભૂલતો ન હોતો તે શાહી જેવા હતા તેઓ આવી કાળી રાત્રે ભૂતના ભાઈ જેવાજ લાગતા હતા. તેમની ઉંમર ૩૫ વર્ષ જેટલી મને લાગતી હતી પહેલાં તે હું એમને જોઈ ગભરાયો પણ હિંમત રાખી મેં તેઓ કોણ હતા તે વિષે પૂછ્યું પણ બંનેમાંથી કોઈએ કંઈ ન બોલતાં નિકટ હાસ્ય કર્યું. તરતજ એક જણે આવી મારી આગળ રૂમાલ ધર્યો જેની વાસ નાકમાં આવતાં માથામાં સજત જાટકો પડ્યો; બેલાન પડ્યો. પછી શું થયું તે કશું હું જાણતો નથી.” આટલી જુજાની સીધા પછી વિનોદરાયે તેને જવા કહ્યું. પછી જે સીપાઇ હિરાચંદને ઈન્સપેક્ટરને ત્યાં લઇ ગયો હતો તેની જુજાની શરૂ કરી તેનું નામ બબેરાવ હતું તે બંને મરાઈો હતો.

બબેરાવની જુજાની:—

હું આશરે ૧૦ વર્ષથી પોલિસખાતામાં નોકરી કરું છું. ૧૬ તારીખને રોજ અવેરી મને પોતાને ઘેર ખૂન થયું છે એવી ખાતમી આપી તેથી હું સાહેબને કહેવા આવ્યો. હું આ શિવાય કંઈ જાણતો નથી.

વિનોદ—તમારો પહેરો કેટલા વાગ્યાથી શરૂ થતો હતો ?

બબેરાવ—સવારના ચારથી.

વિનોદ—તમારા પહેલાં કોનો પહેરો હતો.

બબેરાવ—હુસેન મીયાનો.

વિનોદ—કીક, જાવ, હુસેનમીયાને મોકલો.

હુસેનમીયા આવ્યા તેમને વિનોદરાયે નીચેના સવાલ પૂછવા માંડ્યા,

“ તમારો પહેરો કેટલા વાગ્યાથી શરૂ થતો હતો ”

“ રાતના બારથી ”

“ તમે રાતના પહેરાપર હતા ત્યારે કંઈ બનાવ બન્યો હતો ” ?

“ હા, સાહેબ, રાતના બારપર બે બંને મેં એક ગાડી જતી જોઈ હતી જેને ફાનસ સળગતાં ન હતાં, તેથી મેં એ ગાડી અટકાવીને જોઈ હતી, અંદર ત્રીન માણસ બેઠેલા હતાં મેંને સલાહ કથી ચોર જવાબ મીલાકી પવનસે ગાડીકા ફાન આલવળીપાતા ચોર ગાડી ઝવેરીકી થી એસાનામ દીયા તેથી મેંને ગાડી જવા દીધી. રાતનાં એક વાગે મેંને એક પીસ્તોલકા ધડાકા પૂર્વપરથી આના સાંભળ્યાથી મેં ખબર જોને ગયા પન બધે સુનસુન ફેળકર પાછા આયા, મેં ફસરા કુછ નહિ જાનતા. ”

વિનોદરાયે હુસેનમીયાને જવાની રજા આપી. પછી વિનોદરાયે સાહેબ જોડે વાત કરી બધા છુટા પડ્યા. શી વાત વિનોદરાયે કરી તે લખવાની અહિં હું આવશ્યકતા જોતો નથી.

(૩) ઝવેરી કુટુંબ

હિરાચંદ ન્યાતે નાગર વાણીઆ હતા. અને એમનું કુટુંબ એમની જ્ઞાતિમાં આખરફાર ગણાતું. તેમની ઉંમર ૫૦ વર્ષની હતી, તેમને બે સંતાન હતા એક છોકરો હતો ને એક છોકરી હતી જેનું નામ વિરમતી હતું ને છોકરાનું નામ હિંમત હતું. વિરમતી અભારે એને સાસરે રહેતી હતી. હિંમતનો વિવાહ હજી થયો નહોતો. તેનો વિવાહ તેમની જ્ઞાતિમાં એક પૈસાદારને ત્યાં થવાનો હતો, એ માણસ જેને ત્યાં હિંમતનો વિવાહ થવાનો હતો તેનું નામ લક્ષ્મચંદ હતું. તેને ફક્ત એકની એક છોકરીજ હતી તેને માટે ન્યાતમાં ફક્ત હિંમતે મેં જઈતી બે વર હતાં, જઈતીનો બાપ એમની ન્યાતમાં નીચમાં નીચ ગણાતો હતો. તે તેને લક્ષ્મચંદને ત્યાં પોતાનો છોકરો જઈ પૈસા લેવાનું મન બહુ હતું. પણ હિંમત વચ્ચે એક આઠ ખીલી રૂપ એને મન નડતો હતો ઘણું બધું હિંમતના પર આ આફત ન આવી હતે તો એનો વિવાહ થઈ ગયો હતો, પણ “ધમ્મરેચ્છા બલીયસી” હિંમતની મા નાનપણમાં ન્યારે એની ઉંમર ૧૩ વર્ષની હતી, ત્યારથી હુદ પલેગના મ્હોંમાં સપડાઈ હતી, ને ત્યાર પછી એમને ઘેર રહેતી એમની રાંધનારી એની ખબર લેતી હતી, વિરમતી એનાથી પાંચ વર્ષે મોટી હતી. પોતાના કુટુંબ પર આ એકએક આફત આવેલી જોઈ ને તે પણ દીલગીર હતી.

અપૂર્ણ.

સ્વાગતમંદિર.

(૧) શ્રીમદ્ ભગવતી ભાગવત. (પ્રકાશક સંસ્તુતું સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય અમદાવાદ મૂલ્ય રૂ. ૨-૧૨-૦) સસ્તા સાહિત્યની જનહિતકર પ્રવૃત્તિથી હવે ભાગ્યેજ કોઈ અનણ્ય હશે. ગુજરાતમાં સસ્તું સાહિત્ય, પ્રથમજે દેલાવતાર તેના મંત્રી અખંડાનંદનું નામ બધેજ જાણીતું થયેલું છે. આ ખાતા તરફથી નીકળતી બૃહદ્ અંથમાળાનો આ નવમો અંથ છે. અને તે પણ પૂર્વના અંથો પ્રમાણે ઉપયોગી અને લોકપ્રિય થયેજ. આ પુસ્તકમાં વિશેષ કરી શક્તિ માહાત્મ્યનો વિષય આવેલો છે. મનુષ્યના શરીરમાં રહેલી શક્તિ એ જીવન રૂપ છે. શક્તિ ન હોય તો તેનાથી કાંઈ પણ કામ થઈ શકતું નથી તેથી સુખેચ્છકે તેમની ઉપાસના કરવી આવશ્યક છે. અને તેથી આ અંથ પ્રત્યેક સ્ત્રી પુરૂષે વાંચવા યોગ્ય છે. તેમાં શક્તિની ઉપાસના શિવાય બીજા પણ ઘણાં ધાર્મિક અને ઉપયોગી વિષયો રસમય દર્શાવે છે અને કથાઓ દ્વારા લેવામાં આવ્યા છે. રોયલ આર્થ પેલ લગભગ નવસો પૃષ્ઠના સોનેરી મજબુત પૂઠા સહિતના આ અંથનું મૂલ્ય ફક્ત પોણાત્રણ રૂપીઆ રાખવામાં આવ્યું છે તે ઘણુંજ અલ્પ કહી શકાય.

(૨) દીગમ્બર જૈન (માસિક પત્ર) સંપાદક રા. રા. મુળચંદ્ર કસનદાસ કાપડીઆ અંદાવાડી સુરત) દરવર્ષના નિયમાનુસાર આ વર્ષે પણ પ્રસ્તુત; માસિકનો વીરનિર્વાણનો ખાસ અંક પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે. વિવિધ પ્રકારના લેખો અને ફોટોઓથી આકર્ષક કરવા રા. કાપડીઆએ ઠીક ધ્યાન આપ્યું છે. તેમના આ સાહસ માટે અમે અભિનંદન આપીએ છીએ.

(૩) શાંતિનિકેતન પ્રકાશક રા. રા. હાદ્યાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા મેનેજર સસ્તીવાર્તામાળા અમદાવાદ) સસ્તીવાર્તામાળાનું ત્રીજા વર્ષનું આ પ્રથમ પુસ્તક છે. આજ સુધીમાં પ્રકટ થયેલા સસ્તીવાર્તામાળાનાં પુસ્તકોમાં આ પુસ્તક પ્રથમ પદે મૂકવા યોગ્ય છે. તેના નામ પ્રમાણે તેમાં વર્ણન છે. દુઃખી મનુષ્યને તે એક શાંતિનો છદ્દો છે. અને તે પ્રત્યેક મનુષ્યે વાંચવા વિચારવા યોગ્ય છે. વર્તમાન સમયમાં આ પ્રકારના પુસ્તકોની જરૂર છે, અમે આશા રાખીએ છીએ કે રા. હાદ્યાભાઈ ઉત્તરોત્તર આવાંજ પુસ્તકો પ્રકટ કરશે; પંદરસે પૃષ્ઠના વાર્ષિક સાહિત્યનું મૂલ્ય પાંદાપુઠાના રૂ. ત્રણ અને કાચાં પણ મજબુત પૂઠાના રૂ. બે છે. છુટક રૂ. ૧-૪ ની કિંમતથી આ પુસ્તક મળે છે.

(૪) વિવેચક-(નનેવારીનો ખાસ અંક) વિવેચક એફીસ લાઇરસ તા. નાંદોદ વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૨-૧-૧) ત્રણ વર્ષથી પ્રકટ થતા આ માસિકનો ચોથા વર્ષના આરંભ નિમિત્તનો આ ખાસ અંક કાઢવામાં આવ્યો છે. તેમાં લેખો વગેરેની

વિવિધતા સારી લેવામાં આવી છે, જેમના લેખો તેમાં પ્રકટ થયા છે, તેમની છળીઓ, પણ મૂકી તેનું ગર્હિરંગ સ્વરૂપ પણ શોધીતું કરવા પ્રયત્ન થયો છે. લેખોમાંથી કેટલાક મહત્વના અને વાંચવા જેવાં છે. નવાન વર્ષમાં તેનો અધિક અવ્યુદય થાયો એમ ઇચ્છીએ છીએ.

(૫) અનુક્રમણિ રામાયણ લેખક રા. રા. મણીલાલ ખંડુલાઈ દેશાઈ કાલી-આવાડી ડી, સુરત મૂલ્ય ચાર આના આ પુસ્તકમાં આખા રામાયણનો સંક્ષિપ્ત સાર કર્તા તરફથી આપવામાં આવ્યો છે. વાંચક શુભરાતી સાહિત્ય પરિષદમાં તે પાસે થયેલું ઇનામી પુસ્તક છે. એક હજાર લીટીના કાવ્યમાં રામાયણનો સાર આવી જાય છે. પુસ્તક લખવામાં કર્તાએ શ્રમ સારો લીધો છે, અને કાવ્યમાં પણ રસજંગ થવા લીધો નથી.

(૬) તપસ્વિની-(ત્રિઅંકી નાટક પ્રકાશક રા. રા. વૈદ્ય હરીશંકર લાધારામ દિવેદી ડોશીવાળાની પોળ અમદાવાદ મૂલ્ય આના દશ.) આ આખું નાટક સતિત્વ પ્રભાવ ઉપર રચવામાં આવ્યું છે. સ્ત્રીઓનું યથાર્થ કતવ્ય શું છે તે આ પુસ્તક વાંચતાં સરસ રીતે સમજી શકાય છે. પુસ્તકની ભાષા પણ સરળ અને રસજન છે. દરેક પુરૂષે પોતાની ગૃહિણીને આવાં પુસ્તકો અવશ્ય વાંચવા આપવાં જોઈએ.

(૭) સ્વામી-રામતીર્થ એમના સદુપદેશ ભાગ ૮-૯ (પ્રકાશક સરતુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય અમદાવાદ) સરતા સાહિત્ય તરફથી ચાલતી વિવિધ અંશમાળાનું ચાલુ ૧૯૭૨ ના વર્ષનું આ પ્રથમ પુસ્તક છે સ્વામી રામતીર્થના વેદાંતપૂર્ણ લેખોથી હવે કોઈ પણ ભાગ્યે અજાણ્યું હશે. તેમની ઉત્તમ ભાવનાઓ વાંચતા અંતઃકરણમાં એક પ્રકારનો વિલક્ષણ આનંદ પ્રકટ થાય છે. પ્રગતિને ઇચ્છનાર દરેક સ્ત્રી પુરૂષે સ્વામી રામતીર્થના સદુપદેશ અવશ્ય વાંચવા જોઈએ આ ભાગના અનુવાદક રા. રા. રતીલાલ છોટાલાલ પાઠક અમારા સન્નિવૃત્ત હોઈ તેમણે અનુવાદ ઘણી સરસ રીતે કર્યો છે. સ્વામી રામતીર્થના શુભરાતીમાં અનુવાદો કરાવી સરતા સાહિત્યના મંત્રી સ્વામી શ્રી અખંડાનંદે શુભરાત ઉપર મહત્ત્વ ઉપકાર કર્યો છે. વિવિધમાળાના દર વર્ષે ૨૦૦૦ પૃષ્ઠ નીકળે છે. અને તેનું વાર્ષિક લવાજમ પાકા પૂંઠાના રૂ. ત્રણ અને કાચાના રૂ. બે રાખવામાં આવ્યું છે.

અગત્યની સૂચના.

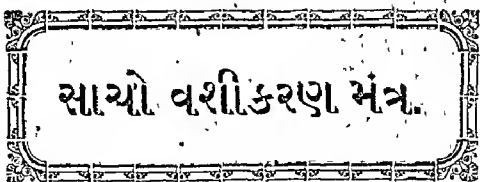
વર્તમાન યુદ્ધના પ્રસંગને લઈને કાગળોના ભાવ દિનપરદિન વધતા ચાલ્યા જાય છે, માસિક અને વર્તમાનપત્રકરો તેમજ અંશકારોને આ વર્ષ અરેખર એક મહાન કસોટી રૂપ છે આવી સ્થિતિમાં આહુકો તરફથી પોતાના લવાજમ

તરતજ મોકલાવી આપવામાં આવે અને ફક્ત એક એક ગ્રાહક નવીન મેળવી આપવામાં આવે તેજ આ સાહસ નીલી શકે એમ છે. કાગળની અત્યંત મોઘવારીને લઈ યુરોપમાં કેટલાંએ માસિક અને વર્તમાન પત્રોએ પોતાના કદ ઘટાડી નાંખ્યા છે. અને કેટલાકેએ બંધ પાડ્યા છે. અમારો વિચાર આપી કસોટીના સમયમાં પણ પ્રકાશને ગ્રાહક રાખવાનોજ છે. સુસ્ત ગ્રાહકો પોતાના બાકી લવાજમ મોકલી આપી અને એક એક નવીન ગ્રાહક વધારી આપી અમારા આ વિચારને વધારે ઉત્તેજિત કરશે એવી સંપૂર્ણ ખાત્રી છે. ભવિષ્યમાં વિવિધ પ્રકારના લેખોથી પ્રકાશને વધારે ઉપયોગી બનાવવા અમારી ધારણા છે. તેમજ તેના ગ્રાહકોને અધિક લાભ શી રીતે મળે તેવી કંઈક યોજના વિચારાય છે. આવતા અંકમાં તેનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ આલેખાશે.

હાલના અને પ્રાચીન કાવ્યો.

(૩)

આટલી સમાલોચના આદર્યા બાદ આપણે નરસિંહની સમકાલિન મીરાં વિષે ઉલ્લેખ કરીએ. તેમનાં પદો કેટલાંક હિંદીમાં છે તેા કેટલાંક ગુજરાતીમાં પણ છે. “આ સ્ત્રી-ભક્ત કૃષ્ણભક્તિથી ગાંડી છે. શાસકોએ ફરમાન કાઢ્યું કે સ્ત્રીને પતિ સિવાય દેવ નથી ત્યારે આ સ્ત્રીએ જગતને જણાવ્યું કે તેને દેવ સિવાય પતિ નથી.” આત્મ-નિવેદનનો વેગ એનામાં વિશેષ છે. નરસિંહના પદોમાં સેવ્યસેવકભાવ વા પૂજ્યપૂજક ભાવ સર્વોપરિ જણાય છે ત્યારે મીરાંનાં પદોમાં પતિપત્નીના અનન્ય હામ્પત્ય સ્નેહને અને તત્તજન્ય ભક્તિપરાયણુ જીવનની લક્ષણ તત્તલી માલુમ પડી આવે છે. તેમનાં પદોમાં પ્રેમ, ઐક્ય અને અભિજ્ઞતાના રસભર, ઝરણાં વિલસી રહેલાં દિસે છે. પુરૂષભક્ત નરસિંહ કરતાં સ્ત્રીભક્ત મીરાંની કોમળતા પ્રેમળતા અને ભક્તિભાવની રસબસ ફેલી અપૂર્વ ચિત્ર ખડું કરે છે. તેમની તત્તમયતા અને તાદાત્મ્યવૃત્તિ આરજ છે. યોગની કેટલીક વાતે તે વિચારી શક્યાં છે. અને એ યોગને વરલ-તે. ગિરધરલાલનો તેમને શાશ્વત અને સનાતન મળી ચૂક્યો છે; જેનુંજ તે નિત્ય નિરંતર જાન ગાય છે; જેમ તે સદોક્તિ તલ્લીનતા અનુભવે છે; જેમાં તે તદ્રૂપ બની જઈ એકતાન પામી ચૂક્યાં છે. જીવનના ખારાખાટા અનુભવો, જગતની તીખાશ કડવાસના કળશે તેમણે આરે પાસ ઢોળી અને કાળો વેરાગ્યનો કામળો બોલી લીધો છે; અને તેમાંયે ‘ગોવિંદો પ્રાણ અમારો રે’ એવું ભવ્યતા ભર્યું સનાતન સુરમ્ય સુરસ ગીત લલકાર્યું છે. આ એકજ ગીત તેમના જીવનનું અત્તમ લક્ષ્ય હાખવવા ભસ છે. આ એકજ ગીત તેમના જીવનની પ્રાણ પ્રસન્ન પ્રેરણ પાય છે, એ અદ્ભૂત જીવનની ભક્તિ પરાકાષ્ટા દર્શાવવાને એકજ ગીત પુરતું છે. એ દિવ્ય ગીત સોનેરી અક્ષરે આપણા સાહિત્યના સર્વ યુગમાં કોતરાયલું રહેશેજ.

(એક લઘુ વાર્તા.)

“કેમ ! મારાથી દૂરને દૂર રહેતા હતા, માફ કહું કાંઈ કરતા નહોતા, તે આજે મારા થઈ ગયા છે. જોયું કે માફ નહુ.” રાત્રે વાણુ ક્યાં પંછી પોતાના પતિને સુખવાસ આપતાં હસતાં હસતાં વિમળા બોલી.

રામમોહને જણાવ્યું. મને કહે તો ખરી કે તે શું નહુ કર્યું છે ! મને પણ ખરેખર અનયખીજ લાગે છે !

વિમળાએ કહ્યું, “એ કહેવાય એવું નથી.” હુંજ અનયખીથી ભરેલી છું. અરે ! તેનાથી પણ આગળ વધીને જણાવું તો કહું છું કે તમે પણ અનયખીથી ભરેલા છો.

“તું શું બોલે છે તે મને સમજતું નથી.” રામમોહને કંટાળીને કહ્યું.

“એમ સમજવું સહેલું નથી તો,” હાસ્ય કરીને વિમળા બોલી. માફ નહુ એવું છે કે કદાચ તમે જાણી લો તો પછી મારે તમારી ઉપર દાવો કરવો પડે. પણ મેં કાંઈ એ પેન્ટ કરાવ્યું નથી કે જેથી મારી ફરીયાદ ચાલી શકે. માટે મારે તો એ સુસજ્જ રાખવાનું છે.

“શુભ રાખશે તો પેટમાં ખદખદ થશે.” સ્ત્રીઓના સ્વાભાવિક ચારિત્ર્યનું માન કરાવતાં રામમોહન બોલ્યો !

વિમળાએ કહ્યું, નાથ ! તેની ચિંતા રાખશો નહિ. તમે મને અત્યારે સ્ત્રી સ્વભાવનું જે આડકતરી રીતે કટાક્ષમાં વર્ણન કરી દીગદર્શન કરાવ્યું છે પણ તેવી હું નથી. સ્ત્રીઓના પેટમાં કાંઈ વાત ટકતી નથી. એવી જે કહેતી પડી-ગઇ છે, તેને હવે તો બહુ કાળ થયો છે. સ્ત્રીઓ કેવાં કેવાં કામ કરે છે, તેની એવી કહેવત જોડી કાઢનાર મનુષ્યને ખખરજ ન હોવી જોઈએ. જરા સ્ત્રી ચરિત્ર વાંચો એટલે તમને પણ તેની ખખર પડે !

આમ આડી ઉતરી કદાચ તું છટકવા માગશે પણ તેમ બનવાનું નથી. ચાલ કહી દે તે શું નહુ કર્યું છે. કયા ફકીર કે આલીશા પાસે તું રીંખી લાવી છે તે તો જણાવ ? રામમોહને ફરી પાછું પૂછ્યું.

વિમળા રિમત કરી ઝોલી ફકીર ઝોલીયા પાસે તે એ જાહુ શિખાતું હશે!
ખળ્યું એટલેએ વિચાર નથી કરતા.

“ત્યારે શું કોઈ ખાવા પાસે કે જોગી, જતી પાસે શીખી.” રામમોહન
અધિરો થઈ જોડ્યો.

ખાવો કે જોગી જતિ તે શું શીખવતા હતા ? હું સર્વે શીખવું
તેવી છું વિમળા જોલી.

“ત્યારે તું તે પરમેશ્વરની દીકરી છે કે જેથી તને એ જાહુ વારસામાં
મળ્યું.” રામમોહને વાગમા પૂછ્યું.

• વિમળા જોલી. હા. હું પરમેશ્વરની દીકરીજ છું સર્વ જગત પરમાત્મામાંથી
ઉત્પન્ન થયું છે. અને આખી સૃષ્ટિના પિતા તેજ છે. એટલે તમે મને પરમેશ્વરની
દીકરી કહો તેમાં મને કાંઈ ખોટું નથી. લો હુંજ કહું છું કે મને એ જાહુ
વારસામાંજ મળ્યું છે. પરમેશ્વર મને એકલીને નહિ પણ સર્વને એને વારસો
આને છેજ. પણ મનુષ્યો તેનાથી અજ્ઞાત રહે છે અને તેનો ઉપયોગ કરતા નથી
અરે હું મનુષ્યની તે ક્યાં વાત કરું તમે પોતે પણ તેને જાણતા નથી. શિવ! શિવ!

રામમોહન ક્રોધિત થઈ જોડ્યો “કેમ હવે તારે સ્પષ્ટ જોડવું છે કે વાત
વધારી દેવી છે.” વધશે તો પછી તેનું પરિણામ ઠીક નહિ આવે.

વાત વધશે તો ટુંકી કરતાં ક્યાં વાર છે ! માપ મારા હાથમાં છે તો તમારું
પરિણામ તમારી પાસે રહેશે ઉસ્તાદ વિમળા જોલી,

હવે નાહક આવી જોડી વાતો છોડી સુદાની વાત ઉપર આવે તો મ્હોટી
મહેરબાની થાય રામમોહને કંઈ પણ ઇલાજ ન ચાલવાથી છેવટે નમ્રતાનો
આશ્રય લઈ કહ્યું.

અરેખર નમ્રતાનો આશ્રય ત્યાં લેવામાં આવે છે ત્યાં અદ્ભુત પરિણામ
પ્રકટે છેજ. કોઈ પણ મનુષ્ય ઉપર તેની અસર થયા સિવાય રહેતી નથી. રસ્તે
ચાલનાર કોઈ અપરિચીત મનુષ્યને પણ જો તમે નમ્રતાપૂર્વક કાંઈ કહેશો તો
તે સૂક્યાં વને આ નમ્રતાપૂર્વક તમે કહેશો કે લાઈ જરા બેસવા દેશો તો
તેમણે આરેખને બેસીને પણ તમને માર્ગ આપશે. આ પ્રમાણે હોવાથી
તેમાંથી જો કોઈ મનુષ્ય નમ્રતાના શુભને લીધે જે કાંઈ કરવા ધારે તે કરી
ગીત લલકાર્યું કે પત્ની વિમળા ઉપર પણ આની અસર થઈ. રામજીજી
બસ છે. આ એક જ શુભ સાંભળ્યું છે ! અમૃતપાન ક્યાં પછી મૃત્યુનો
અદ્ભુત ભવનની લક્ષ્મીના કદી પણ નહિ. આથી વિમળા ઉપર પણ
ગીત સોનેરી અક્ષરે અ

રામમોહનના આ વચનોની અસર ન થાય એ કેમ બને ! તરતજ તેના ઉપર અસર થઈ અને તે નીચે પ્રમાણે બોલી.

હૃદયેશ્વર ? ધીરા' યાઓ. આટલી ગંધી ઉતાવળ શાને માટે કરે છે ? શાંતિ રાખવાથી સર્વ મળે છે એ મહાવાક્ય શું તમે ભુલી ગયા ? વંશીકરણ અથવા માફ જાતુ તમને કહેવાનોજ મારો વિચાર છે. એથીજ મેં આ વાતને ઉપાડી હતી. જો મારે કહેવાને વિચાર ન હોત તો એ વાત હું ઉકેલત શું કરવા જેમ બાજીગર પોતાને રમત કરવી હોય છે ત્યારેજ પોતાની ઇંદ્રિયજ ઉકેલે છે. તેમ આ વિમળાને પણ એ વાત આપને જણાવવાની ઇચ્છા થઈ છે તેથીજ તે ઉપાડી છે.

મારો જાદુયે અન્ય નથી. તમે પણ જાણીને આશ્ચર્ય પામશો કે એ તો સામાન્ય છે. હવે હું તમને જણાવું છું કે મારો જાદુ એ પ્રેમ છે. આપના પ્રતિ વિશુદ્ધ અંતાકરણના પ્રેમથી આપની સહભાગિની તરીકે આપની હું સેવા કરું છું. અને મારી એ અનન્ય સેવાને લીધે આપ મારા થઈ ગયા છો.

રામમોહન બોલ્યો. આ તો હું જાણતોજ હતો. અરે પહેલાથી તે કહી દેવું હતું ને ? વાત નહિ, અને વાતનો પાયો નહિ. આ તો “ માથા ફરતાં પંધડી બહોતેરી ” ના જેવો ઘાટ થયો.

વિમળાએ કહ્યું હુંજ પ્રથમ કહેતી હતીને કે એને તમે પણ જાણો છો. પરંતુ માત્ર તમે તેને જાણો છો અને મેં તેને આચારમાં મૂક્યોછે એટલોજ આપણા જે વચ્ચે તફાવત છે.

રામમોહને કહ્યું, પણ બહાલી આ સામાન્ય સરખા પ્રયોગથી આણું અદ્રશ્ય કાર્ય થઈ શકે એ શું સંભવે છે ?

વિમળા બોલી, ના કેમ સંભવે ? હાથ કંકણને આરસીની શી જરૂર ? હાથલો કાંઈ શોધવા જવો પડે તેમ નથી. મારોજ હાથલો દ્યો કેમ મારા પ્રયોગથી તમે હાલ મારા થયા છો કે નહિ ?

હા અવસ્ય, રામમોહને પોતાની પ્રિયાને એક ચુમ્બન લેતા જણાવ્યું. પ્રાણેશ ! વિમળા બોલી આ પ્રેમ એજ અમારે સ્ત્રીઓનું વંશીકરણ છે. કેટલીક સ્ત્રીઓ આ વંશીકરણને માટે જોગી જતી પાસે જઈ પોતાના પતિ ઉપર કેટલાક તાત્કાલિક પ્રયોગ કરાવે છે પણ તેનું પરિણામ કોઈ પણ જગ્યાએ સાફ આવેલું મારી જાણમાં નથી. ઉલટું “ ખાડો ખોદનાર પડે ” એ જન પ્રચલિત કહેવત પ્રમાણે એનાથી એ સ્ત્રીને તેમજ તેના પતિને ઉલયને નુકસાનજ થાય છે. માટે આવા ખોટા પ્રયોગો કરાવવાની ઇચ્છા કોઈ પણ સ્ત્રીની નજ હોવી ઘટે. કેમ ખડું ને ?

રામમોહને કહ્યું, એક વખત નહિ પણ હજાર વખત ખરું. પણ તારા જેવું અન્ય સ્ત્રીઓ સમજતી હશે ત્યારે ને!

વિમળા બોલી, ઘણી ખરી સ્ત્રીઓ તો આ વાતને સમજે છે. આવા પ્રયોગો કરાવનાર નીચ સ્ત્રીઓ તો કોઈ કોઈજ હોય છે, પણ તેઓને લીધે આખા સંમાજને માથે તેમના અપકૃત્યનો જવાબ આવી પડે છે. ખરેખર કોઈ સ્ત્રીઓ તો નફનીજ અધિકારીણી છે.

રામમોહને જણાવ્યું, “બંહાલી! આ તારી સઘળી વાત યથાર્થ સત્ય છે. પણ મને એક શંકા ઉત્પન્ન થાય છે કે પ્રેમ જેવા સામાન્ય પ્રયોગને લીધે આવું અદ્ભુત પરિણામ પ્રકટતું હશે!

હાસ્ય કરીને વિમળા બોલી, હજી પણ શંકા રહી જારીને! પ્રેમનું બળ એટલું બધું છે કે તેને કાંઈ પણ અશક્ય જેવી વસ્તુજ નથી. પ્રેમની ઉત્પત્તિ પરમાત્મામાંથી છે. અર્થાત્ પ્રેમમયજ પરમાત્મા છે એમ કહીએ તો તે પણ ખોટું નથી. જેમ નાનાં સરખા વેદના અથવા ઉપનિષદના મંત્રમાં અદ્ભુત સામર્થ્ય રહેલું છે તેમ આ પ્રેમના સંબંધમાં પણ છે. પ્રેમ એ પણ એક મંત્ર છે. અને તેના બપથી ધારેલું ફળ મળે છે. મારે આ સ્થળે જણાવવું જોઈએ કે કેટલાક આ સ્થળે વિષયપ્રેમને પ્રેમ કહેશે. પણ પ્રેમનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એ તદ્દન ભુદ્ધંજ છે. વિષયપ્રેમ એ ક્ષણિક છે. ત્યારે આ અખંડ છે. પ્રેમનું શુદ્ધ સ્વરૂપ હૃદયની તથા તનની મેનની એમ સર્વાંગની એકતા છે. અને આ એકતાને ધારણ કરનાર દંપતીજ સુખી છે. તેમનાજ ગૃહસ્થાશ્રમને ધન્ય છે.

તમારું કહેવું હવે મને ખરાબર સમજાયું. પ્રેમની કિંમત હવે ખરેખરી રીતે મારા લક્ષમાં આવી. જેમ નાની સરખી અગ્નિની ચીનગારી મોટા મહાલયને પણ ભસ્મભૂત કરવાને માટે બસ છે. તેમ જમે તેટલા વિરોધીપણાને ટાળવાને આ પ્રેમજ જખરજસ્ત સાધન છે. પણ મનુષ્યને તેની કિંમતજ ક્યાં છે. પાંદરાના હાથમાં ચિંતામણી હોય તો તેની તેને કાંઈ કિંમત હોતી નથી, તે તો તેને સામાન્ય કાચગણી ઉપેક્ષા કરે છે. તેમ મનુષ્યો પણ આ પ્રેમની ઉપેક્ષાજ કરે છે. જનસ્વભાવની સ્વાભાવિક પ્રકૃતિનું દર્શન કરાવતાં રામમોહને જણાવ્યું,

“અરે તમે પણ આજ સુધી તેવાજ હતા.” વિમળા બોલી મેં તમને જણાવ્યું ત્યારે કે?

“હા તેટલા માટે તારા ઉપકાર અને આભાર” રામમોહન બોલ્યો.

“હવે બસ થયું” મારે ઉપકાર કે આભાર જોઈતો નથી. કેમકે કદાચ આભારના ભાર નીચે દબાઈ જશે તો મારેજ તેમાંથી છૂટા કરવા પડશે.” વિમળા સ્મિત કરી બોલી.

એમ કે “ત્યારે આભાર નથી માનતો ઘણું.” રામમોહને કહ્યું.

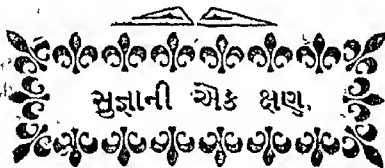
“ત્યારે તમારા હૃદયની કૃતજ્ઞતા કહેવાય.” વિમળા બોલી.

અરે! હવે મારે તે શું કરવું. રામમોહને અકળાઇને જણાવ્યું આભાર માનું તેમાં આભારનો ભાર લાગે. અને ના માનું તેમાં હૃદયથી કૃતજ્ઞતા કહેવાય. આ હુઃખ તે મારે કોને જઈને કહેવું?

કોને જઈને શું. મને જઈને કહેવું. વિમળાએ પૂર્ણ પ્રેમથી પતિના ખોળામાં શયન કરતાં જણાવ્યું.

રામમોહન તેના અંદર જેવા મુખ ઉપર એક ચુમ્બન લઈ બોલ્યો ખરેખર તું ઉસ્તાદ તો બહુ છે!

વિમળાએ કરેલો વશીકરણરૂપ પ્રેમનો પ્રયોગ પ્રિય કંપતી તમે પણ ક્યારે ફરીને એક ખીલને વશ થઈ રહેશો, અર્થાત્ એકતાને પામશો?

સુજ્ઞાની એક દ્વારુ.

પ્રત્યેક મનુષ્ય કે જે કંઈ પણ કરવાને ઇચ્છે છે તેને સર્વ સાધનો સર્વ પ્રકારના શુદ્ધ વિચારો, ને સર્વ પ્રકારની અનુકૂલતા હોય છે પણ કાર્ય કરવાનો પૂર્ણ સમય નથી મળતો એમજ સર્વને લાગે છે વળી કોઈ કોઈ સમયે અનેક પ્રકારના ઇચ્છિત કાર્ય માટે સમય ગાળવામાં આવે છે પણ તે કાર્યથી અતે જે પ્રકારનો આનંદ મળવો જોઈએ તે મળતો નથી ને સમય નકામો ગયો એમ થઈ રહે છે. અનેકને આજ પ્રમાણે સમયની પ્રતિકૂલતાજ ન્યાં ત્યાં નડે છે ને તેથી વાસ્તવ પૂર્ણત્વને ન પામવાથી અસંતોષને ઘણા મનુષ્યોને સેવતા આપણે જોઈએ છીએ.

આ સમયની પ્રતિકૂલતાને લીધેજ ન્યારે ઘણા સમય સુધી અસંતોષને ધારતાં કેવી રીતે એક નવી કથા જડવાથી એકને સર્વ પ્રકારે સર્વોત્તમને પૂર્ણપણ મળ્યું છે એવું એક સુસા નામની સ્ત્રીનું જીવન જોઈશું ને આપણે પણ તેથી વિશેષ કંઈ જાણવાજેવું મળે એવું હોવાથી તે અયોગ્ય નહીંજ ગણાય.

આ શ્રીમતિ સુસા ખરેખર અનેક રીતે અત્યંત બુદ્ધિશાળી સુશીલ અનેક સંસ્કૃત સંપત્તિ ને સંદ્રવિચારને સેવનાર હતી. તે પ્રતિશ્વ એજ વિચાર કરતી

હતી કે કેવાં સાધનથી, કેવા વિચારથી ! ને કેવી ક્રિયા કરવાથી ઉત્પત્તિને પામી શકાય ! ને તે માટે તે ઘણો સમય તેવા કોઈ શુભ વિચારોમાં કાઢતી હતી.

સ્ત્રીઓને જાણવા યોગ્ય ગૃહ, સંખ્યાનીના કાર્યનું જ્ઞાન પણ તેને સાફ હતું. પાક કલા, ચિત્ર કલા, ભરતુ, શુભવુ એવાં કેટલાંક સુક્ષ્મ કામો પણ તે અત્યંત સુંદર રીતે કરતી હતી.

અતિથીસત્કાર જે ગૃહસ્થોને મુખ્યત્વે કરીને કરવાનો હોય છે. તેના યોગ્ય સ્વરૂપને તે જાણતી હતી ને સર્વ પ્રતિ પ્રેમથી રહીને સર્વનો યોગ્ય સત્કાર કરતી.

જે કોઈ તેને ત્યાં જતાં તે સર્વની ઉચ્ચ પ્રવૃત્તિ જોઈને આનંદને પામતાં. અન્ય સામાન્ય સ્ત્રીઓની માફક કોઈ પણ પોતાને ઘેર આવે તો અત્યંત સંતાપથી કહે કે 'વળી આ પીડા ક્યાંથી આવી ને' ક્યારે જશે' એવું જે નિત્ય કહ્યા કરે છે તેવો ભાવ આ સુજ્ઞાને કદી પણ સ્ફુરતો નહીં.

અનેક સ્ત્રીઓ જેનું અંતઃકરણ હલકું હોય છે તેમજ બહારની પણ તેટલી અવ્યવસ્થા, ભોજનની અવ્યવસ્થા, બીજાનાની તેવીજ સ્થિતિ અનેક વસ્તુઓ પણ તેજ પ્રમાણે, અવ્યવસ્થિત સ્થિતિને આવું સર્વ જોતાં સર્વને તેથી એમજ થાય છે કે ક્યારે અહીંથી છૂટીએ ને વિશેષમાં અપમાન યુક્ત વર્તન આ પ્રમાણે જે સ્ત્રીઓમાં અંતર, બહાર, મલિનતાજ હોય છે તેવું કશુંજ આ સુરમ્ભના હૃદયમાં કે ગૃહમાં નહોતું પણ અનેક પ્રકારે પ્રશંસનીય હતું. તેનું ગૃહ, તેની વ્યવસ્થા તેની સ્વચ્છતા ને તેની પ્રત્યેક ક્રિયા સર્વને તેના પ્રતિ માન-ઉપજો એવીજ હતી. જે કોઈ તેને ત્યાં જતાં તેને સ્વભાવિકજ એમ રહ્યા કરતું કે એ આર દીવસ વિશેષ આ સ્થલે રહેવાનું હોય તો સાફ આ પ્રમાણે તેનું અતિથી પ્રતિનું વર્તન હતું.

પાકકલા કરવામાં પણ તેજ પ્રમાણે તેના વિધીને તે અત્યંત સુંદર પ્રકારે જાણતી હતી ને તેથી પણ અનેક મતુષ્ય તેના હસ્તથી કરાએલા ભોજનથી તૃપ્તિને પામતાં હતાં. સર્વના પ્રતિ તેના શુદ્ધ સ્નેહ હોવાથી આ ભોજન કરવામાં પણ અત્યંત સાવધાનતાથી ને જે કંઈ કરે તે સાફ થાય તેમ તે ધ્યાનથી હતી. ગમે તેવું બગડેલું, ગંધાતું, ને નિરસ થએલું અન્ન તે ગૃહમાં રાખતીજ નહોતી ને આ પ્રમાણે આથી સર્વ તેના ગૃહના ભોજનની ધ્યાન રાખતાં.

ચિત્રકલાને સામાન્ય પ્રકારે તે જાણતી હતી. શુભલુકામ, ભરતકામ, પણ તે ઘણી સારી જાતનું સુંદર પ્રકારે કરી શકતી ને જે કોઈ શીખવા આવે તેને યથાર્થ પ્રેમપૂર્વક શીખવતી હતી. પ્રાતઃકાલમાં ભોજન બીજેદેના કાર્યથી નિવૃત્ત થઈને જ્યારે તે યોગ્યતી ત્યારે તે આ પ્રકારના કાર્યમાં પણ થોડો કાળ ખાળતી

હતી ને પોતાના ગૃહના શૃંગાર જેવી વસ્તુઓ જાનાવીને ગૃહને શોભાવતી હતી ને અન્યને પણ શીખવવામાં પણ સમય ગાળતી.

આ જાણાં કાર્ય તે કરતી પણ તેનો ઘણો સમય કોઈ પણ સદ્ગ્રંથના વાંચનમાં, થોડો કંઈ નવીન અભ્યાસ કરવામાં જતો હતો. પુસ્તકો વાંચીને તેના પર કંઈક થોડા વિચાર કરવાની તેની ટેવ હતી ને તે પર વિચાર કરી તે પ્રમાણે વર્તવા પણ આગ્રહ ધરતી હતી. કંઈ કામ નથીતો જરા ચોપડી લઈને બેસવું એવા ભાવથી તે પુસ્તક વાંચતી નહોતી પણ તે પુસ્તકોમાં સૂચવ્યા પ્રમાણે ને તેમાં વર્ણવેલાં પ્રમાણ પ્રમાણે તેનો ઉંડાણથી વિચાર કરતી આ પ્રકારે તે અભ્યાસ કરતી હતી છતાં પણ તે પોતાને જેવા પ્રકારની ઉચ્ચ સ્થિતિમાં સ્થાપવાને ઇચ્છતી હતી તેવું તે કંઈ જ ભેતી નહોતી ને તેથી અસંતોષને સેવતી.

સામાન્ય મનુષ્યોને અને અનેક બુદ્ધિમાન મનુષ્યોને તે આ વિષે વારંવાર પુછતી ને શી રીતે ઉત્તરિને સત્વર પમાય તે માટે તે વિચારશીલ રહેતી.

કોઈ તેને કહેતાં કે અન્ય સર્વ કાર્યથી નિવૃત્ત થઈ વિશેષ સમય સદ્ વિચાર ને સત્ક્રિયામાં ગાળવામાં આવે તો ઠીક, તો કોઈ કહેતાં કે જ્ઞાનના પુસ્તકો ઘણો સમય વાંચો, કોઈ કહે કે કોઈ અભ્યાસમાં વિશેષ સમય વીતાવો આ પ્રમાણે તેને સર્વ પોતપોતાના અભિપ્રાય પ્રમાણે કહેતાં પણ કોઈ તેને એવો કોઈ નવીન વિચાર કે માર્ગ બતાવનાર ન મળ્યું. આ સર્વ તો તે નિત્યજ કરતી હતી ને તેથી તેની ઇચ્છા પૂર્ણ થઈ નહિ ને નિત્ય તેની વૃત્તિ ચક્ષુસ્પર્શ રહેતાં ને વિકલ અંતઃકરણ રહેતાં જે નિત્યના સર્વ કાર્યો તે કરતી હતી તે પણ વ્યવસ્થા રહીત થવા લાગ્યાં ને બીજી બાબુથી કોઈ પ્રકારે ઉત્તરિને પામવાનો માર્ગ પણ તેને જડથો નહિ છતાં પણ પ્રાપ્ત વિષયની તેની તીવ્રતા ન્યૂન થઈ નહોતી.

આ પ્રમાણે કેટલોક સમય જતાં એક સમયે તે આજ વિચારમાં-તીવ્રેચ્છાથી વિચાર કરતી બેઠી હતી એટલામાં કંઈ એક અવાજ થયો ને તે અવાજથી તેના અંતરમાં કંઈક ભાગૃતિ, ઉત્સાહ, પ્રકટીને એકાએક વિશેષ બળ આવેલું ભાસ્યું; તે અવાજનો વિચાર હવે તેનું હૃદય કર્યા કરે છે ને તેમાંને તેમાં કંઈક નવીન ને નવીન એને જણાતું લાગે છે. આ પ્રમાણે જ્ઞેતાં ને વિચારતાં લગભગ એકાદ કલાક જેટલો સમય થયો એટલે પુનઃ જે અવાજ થયા ને તેથી તે એ અવાજે પૂર્વ કરતાં હવે વિશેષતર બળને સુજાણા હૃદયમાં પ્રકટાવ્યું. એકાએક તે બોલી ઉઠી 'અવશ્ય હું સર્વે કરી શકીશ મને કુચ્છી જડી છે, જે સમયની આટલા સમયથી તે રહી ભેતી હતી ને તે માટે તે અનેક વિચારને અનેક ક્રિયા કરતી ને કંઈક પણ મૂળ્યું નહોતું તે આજે તેને મળ્યું ને અવશ્ય આ પ્રમાણે વર્તીશ એમ તેણે પ્રતિજ્ઞા કરી.

આ અવાળે તેને ખરેખર અદ્ભુત જ્ઞાન આપ્યું ને તેથી ગમે ત્યારે હું ગમે તેવી સ્થિતિમાં સર્વ હું કરીશ. એવું તેને લાન રહેવા લાગ્યું.

સુજ્ઞાને આ અવાળથી જે નવીન જ્ઞાન મળ્યું, તે કોઈ રીતે અદ્વિત્ય રહ્યું કોઈ મહાત્માનાં સ્વરે કે કોઈ અદ્વિત્ય સત્તાએ તેમ કયું છે એમ સર્વને લાગે એમ છે. આ અવાળ અથવા તે દ્વારા કોણે વેળી ભૂલ તેને સમજાવી? કોઈ પણ મનુષ્ય આ સમયે તેની પાસે હતું નહિ. કોઈએ તેને કંઈ અદ્વિત્યથી આવીને કહ્યું નથી. આ પ્રમાણે તેને માર્ગ બતાવનાર ને તેની પાસે નિત્ય રહેનાર એક વસ્તુ હતી ને આ પ્રમાણે થવાથી તે અત્યંત આનંદ પામી.

આટલા સમય સુધી સર્વ પ્રકારે તે નિપૂણ ને આતુર્યજ્ઞ હતી. વારંવાર તે ઘણા પ્રકારના સત્કાર્યમાં સમય ગાળતી તે છતાં પણ તેને એમજ રહેતું કે વાસ્તવ પૂર્ણત્વને પામવા એવું જ્ઞાન હજી નથી ને તેમાંજ એક એજ અપૂર્ણતા હતી કે જે વિધિથી ને જે કલાથી તે સર્વ કરવાં જોઈએ, તે પ્રમાણે તે થતાં નહિ.

આને પૂર્ણપણે વેગથી કાર્ય કરે છે. થોડો સમય વાંચે છે પણ પૂર્ણપણે જ્ઞાન મેળવે છે થોડો સમય જપ કરે છે અદ્ભૂત શાંતિને પામે છે. થોડોજ સમય લખે છે અત્યંત અસરકારક ને આકર્ષક લેખ, લખી શકે છે ને પૂર્ણતાને પામી આનંદથી જેમ પેલા અવાળે તેને જ્ઞાન આપ્યું તેમ, આ પણ વિનયધોષ, વિનયનો કંઈ સર્વત્ર વગાડી રહી. હવે સર્વને સહજ એમ થાય કે આ એવી કંઈ વસ્તુ હશે કે તેના અવાળથી સુજ્ઞાને જે જોઈતું હતું, તે મળ્યું, પણ તે કંઈ સુજ્ઞાનેજ જ્ઞાન અર્થવાનાજ ઉદ્દેશથી કંઈ ઇશ્વરે તેનેજ માટે રચી નહોતી પણ આને તે સર્વના ગૃહમાં નિત્યજ સમીપમાંજ રહે છે ને વારંવાર તેનો સર્વને ખપ પડે છે, તેની પાસે આપણે પણ જે જ્ઞાન મેળવવું હોય તો મેળવી શકીએ તેમજ છે. હવે આપણી જીજ્ઞાસા વૃત્તિ અત્યંત આતુર થઈ છે, ને એમજ ધરે છે કે ક્યારે હવે તે જેમ સુજ્ઞાને જ્ઞાન આપ્યું તેમ, આપણને પણ જ્ઞાન સ્ફુરાવવા ધ્વનિને કાઢે તેથી જે આપણે પણ જોઈ સુજ્ઞાની. માફક જ્ઞાનને પામી ઉત્તરિતને પામવાની તીવ્રચ્છાવાળાં હોઈએ ને સમયનો બધો કાલ કાઢતાં છતાં કશુંજ મેળવી શક્યા ન હોઈએ તો આને અત્યંત તીવ્રચ્છાજ ઉઠી છે તો આલો આપણે પણ સુજ્ઞાને જ્ઞાન જેણે આપ્યું છે તે તરફ જોઈએ.

ખરે! હવે આપણે તીવ્રચ્છાથી નીચાં સુખને ઉચું કરી સામે લીંત ઉપર દ્રષ્ટિ કરીએ શું જોઈએ છીએ!

સુજ્ઞાને જે અવાળે બૃહતિ, બળ, કાર્ય કરવાનો ઉત્સાહ આપ્યો છે તે અવાળને કાઢનાર કંઈ વસ્તુ છે!

આ વસ્તુ તે ખીજ કોઈજ નહિ પણ નિત્ય આપણા ઉપયોગનું આ લીંત પર ટાંગેલા સમયદર્શક યંત્ર તરફ જોઈએ. આણેજ સુજ્ઞાને ઉત્સાહ પૂર્વ કરી

મૂકી છે અત્યારે પણ તે ધ્વનિ કરે છે. એક ડંકો વગાડે છે ને તે એક ડંકો ક્યારે વગાડે છે કે તેની ગતિમાં તે ફરીને વિજયી થાય છે, પ્રત્યેક ક્ષણે ક્ષણનું કાર્ય પૂરું ફરીને તે અવાજ કરે છે.

સુરા એમજ કહેતો કે જાણે આ ધ્વનિ થતાં મને એમજ 'બાન થવા માંડ્યું' કે પ્રત્યેક ક્ષણ જે નિયમિતપણે કાર્ય થાય ને જેમ 'યત્રે મને અવાજથી સૂચ્યું' કે અવાજ થયા પછી એક ડંકો વાગ્યા પછી જોતજોતામાં એક ક્ષણ જે ક્ષણ આર ક્ષણ પાંચ ક્ષણ થઈ જલદી સમય જવા માંડ્યો ને મને 'બાન થયું' કે જે પ્રત્યેક ક્ષણે જેટલી ત્વરાથી વહી જાય છે ને તેની ગતિ નિયમિત થઈને હું જોઉં છું તેટલામાં તો એક કલાક થઈ ગયો છે માટે આ પ્રમાણે મેં કોઈ સમયે કાર્ય કર્યું હોત તો આજે અનેક કર્મો કરી ઉત્તતિને મેળવી હોત આ સમયકર્ષક યત્રે ખરે મને અદ્ભૂત જ્ઞાન આપ્યું છે ને એક કલાક પૂર્ણપણે કાર્ય કરતાં ને નિયમિતપણે કાર્ય કરતાં કલાકના અવધિએ જે ડંકા થયા ને તેથી મેં એવો ભાવ લીધો કે નિયમિત કાર્યની પાછળજ ખરી ઉત્તતિ છે અને આનંદ છે. જે ક્ષણે જે કાર્ય કરવાનું હોય તે સમયે તે યથાર્થને તત્કાળજ કરવું એજ ખરો કાર્ય કરવાનો સમય છે, ને તેમાંજ ઉત્તતિ રહેલી છે. આ પ્રમાણે સુરાએ તત્કાલ કરવું શરૂ કર્યું- હવે તેને સૂચ્યું કે ખરે એકજ ક્ષણ પણ નિયમિતપણે કાર્ય કરવાને માટે પૂર્ણ છે ને આ એકજ ક્ષણ એક એવું અપૂર્વ બળ અર્પે છે કે જેવી રીતે પ્રત્યેક ક્ષણ નિયમિતપણે ને પૂર્ણપણે કાર્ય કરે છે તો અતે પ્રત્યેક ક્ષણ મળી એક કલાક થતાં તેની નિયમિતતા જણાઈ છે તેમ પ્રત્યેક ક્ષણે જે કાર્ય કરવાનું તે નિયમિતને લક્ષ્યપૂર્વક થતું હોય તો અતમાં તેનો સરવાળો કરતાં એક મોટું કાર્ય આપણે હાથે થાય છે ને સર્વ કાર્યોમાં ઉત્તતિને પમાય છે.

આ પ્રમાણે આપણે અનેક પ્રકારના વિષયો જાણવાને અનુભવવાને ઈચ્છનાર છીએ ને તે માટે સમયની અનુકૂલતા નથી એ જોલવાનો હવે અવકાશ રહેતો નથી.

આપણે જેમ સુરા પૂર્વે સમય ગાળતી હતી તેમ તો કાઢીએજ છીએ ના કલાક કલાક જે ચાર કલાક કાઢીએ છીએ યથા અતે શું કંઈજ નહિ હતા ત્યાંના ત્યાંજ.

એકજ ક્ષણ સર્વ કરવા સમર્થ છે અનેક પ્રકારના અશુભ વિચાર અટકાવવા શું કરવાનું છે તે સમયે કંઈ કલાક જે કલાકની નવરાશ કાઢી અમુક વિચાર આવ્યો તો તેની નિવૃત્તિ કેમ કરવી તે માટે તે સમયે કોઈ પુસ્તકમાંથી જોધ મળી આવવાનો નથી તેમ તે સમયે કોઈ આવીને કે કોઈ પાસે જઈને જોધ લેવાતો નથી પણ જે સમયે કોઈ કે એવોજ કોઈ અશુભ વિચાર પ્રકટ્યો તો તેજ સમયે એજ ક્ષણે શાંતિના વિચારને આણવો પછી એજ થવાનું કે બીજી ક્ષણે

જરા શાંતિ વિશેષ લાગવાની ને આ બે ક્ષણે જે કાર્ય કર્યું તેથી પછીની બીજી ક્ષણોમાં શાંતિના વિચારે શાંતિ શુ' લાલ કરે છે એવું સ્ફુરતાં પેલાં કોઈને નિવારી શકાય છે ને જેમ પ્રત્યેક ક્ષણોનું એકત્રપણું તે યથાર્થ નિયમિતપણાથી પૂર્ણપણે એક કલાક થાય છે ને એ પ્રમાણે બાર કલાક થતાં દીવસ થાય છે તેમ એકજ ક્ષણ કરેલો શુંલ વિચાર અન્ય અનેક શુંલ, વિચારને લઈ આવે છે ને આપણા જીવનને પૂર્ણત્વની સ્થિતિમાં પહોંચાડે છે.

સમયને માટે, રાહ જોઈ બેસી રહેવાથી કદી પણ અનુકૂળતા આવતી નથી ને તેથી એકજ ક્ષણનો પણ પૂર્ણ લક્ષ દઈને કરેલો શુંલવિચાર આપણું આંતર જોવી રીતે ગ્રહણ કરે છે કે તે કદી પણ ભૂસાતા નથી ને પ્રારંભર એમજ કરવાથી અતિશય મોટા કાર્ય અલ્પત સદ્ગુણો ઉઠી કલ્પના કરી શકાય છે.

આ એકજ ક્ષણને અમૂલ્ય સમ જાણનાર અનેક મનુષ્યો એક એક ક્ષણને નિયમિત રીતે ગાળીને વદ્ધતાને તથા અલ્પતા જ્ઞાનને પામ્યાં છે.

સમય મળે ત્યારેજ અમુક કાર્ય કરાશે આ પ્રકારની આશા રાખવી એ કેવલ દુરાશાજ છે. પણ પ્રત્યેક ક્ષણે શુંલ વિચારને તથા શુંલ ક્રિયાને કરતા રહેવાથી આપણે પણ વિજયનો ધ્વનિ કાઢવા શક્તિમાન થઈએ તેમ છે.

આપણે પણ આ ક્ષણથી તે નિયમે કાર્ય કરવા માંડીએ કે જેથી સત્વર સર્વમાં વિજયનેજ જોઈશું.

ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ તરફથી હાલમાં પ્રસિદ્ધ થનાર મોટો ગ્રંથ.

સૂત સંહિતા.

સવિસ્તર રહસ્ય અને ટીકા સાથે, સમગ્ર ધર્મ શાસ્ત્ર અને વેદાંત શાસ્ત્રનો અમૂલ્ય સંગ્રહ આ એકજ ગ્રંથથી જાણવાનું સર્વ જાણી શકાય છે. લગભગ પચાસકોર્મ પાકું પૂરું કિંમત ફક્ત રૂપિયા સવા બે થાણુ માસમાં જ નીકળશે. એજ આખર સુધી મંગાવનાર પાસે ચાર આના કમી. રાજયોગની સવિસ્તર હકીકત પણ તેમાં વિસ્તારથી આપી છે.

ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ અપાટીઆ ચકલા સુરત.

ન્યોત્તિમયી.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૪૭ થી)

વિનોદચંદ્ર—જ્યારે એમજ છે, ત્યારે હવે આપણે એજ માર્ગે વહીને જીવનને આનંદિત કરીશું.

ન્યોત્તિમયી—બોલી, ખરેખર જીવનને આનંદિત કરવાનો એજ સર્વોત્તમ માર્ગ છે. ગમે તેવું કષ્ટ હોય તો તે પણ પ્રાર્થનાથી ટાળી શકાય છે; પણ નાચ હવે આપણે આજથીજ તેને આચારમાં મૂકવાની જરૂર છે. ખરેખર સુખ તો તેમાંજ રહેલું છે. આપણે આ જાણ્યું તે જાણ્યું એમ અનેક પ્રકારે જાણ્યું પણ જ્યાં સુધી તેને પ્રાપ્ત કર્યું નથી ત્યાં સુધી જાણેલું સઘળું ન જાણ્યા ખરાખરજ છે. વાતોના વડાથી કાંઈ પેટ ભરીને જમાતું નથી; છુધાની નિવૃત્તિ અર્થે તો ખાસ પરિશ્રમ વેઠી વડાં કરવાંજ પડે છે. આજ પ્રમાણે સર્વ ના સંજોગમાં છે. માટે જાણેલું આચારમાં મૂકવું એ પ્રથમ કર્તવ્ય છે.

વિનોદચંદ્ર—બોલો, હા સત્ય વાત છે, પણ હવે સમય વધારે થઈ ગયેલો હોવાથી નિદ્રાની જરૂર છે. કહેવામાં આવ્યું છે કે થાકેલા મગજને નિદ્રાની અનિવાર્ય જરૂર છે.

હા ત્યારે બોલો, આજથીજ આપણા ઈષ્ટ સ્મરણરૂપ કાર્યનો આરંભ કરી શયન કરીએ, જે મનુષ્ય પોતાના આજના કામને કાલ ઉપર સુલતવી રાખતો નથી તે અવસ્ય વિજયને મેળવે છે. આજનું કામ કાલે કરીશું એ પ્રકારની હુણ્ણુરૂપી તન મનને પાંચમાલ કરનારી આજસને વશ થઈ આજે ફેટલાએ મનુષ્યો પોતાનો વિજય તથા પ્રગતિને અટકાવતા હશે તેનું પરિણામ અને તેની ગણતરી કરવાનું કામ કોઈ સહેલું નથી.

વિનોદચંદ્ર—ધણ્ય એ મનુષ્યોની પ્રગતિ એનાથી અટકે છે. હું પોતે પણ કબુલ કરું છું કે મારામાં પણ એ હુણ્ણુનો વાસ છે. પણ મારા સંજોગમાં તારા જેવી બુદ્ધિમાન સ્ત્રી હોવાથી એ હુણ્ણુનો સંતવર નાશ થઈ શકશે એવી આશા છે. આજનું કામ આજે નહિ કરવામાં ફેટલાકે લોટો વહેમી પણ હોય છે. કેમકે તે શુકનને માનનારા હોય છે આજે તો આ કામ નહિ થાય. આજે આ નડે છે. એ પ્રકારના વચનો બોલી નકામે દાળદોષ કરી, આજસમાં પડી રહેનાર મનુષ્યો મૂર્ખજ છે, તેનો ટોટો નથી.

ન્યોત્તિમયી—આજનું કામ કાલે કરીશું. આજ એ કરવાનું સુહૃંત નથી એમ માનવું એ તકન મૂક બરેલું છે પણ કીલગીરીની સાથે જણાવવું પડે છે.

કે આપણામાં ઘણે ભાગે આ પ્રકારેજ થતું જોવામાં આવે છે. આ વર્તનથી આપણે ઘણું શુભાંશુ છે અને હજી પણ શુભાવીએ છીએ. પણ આખજ કયાં ઉઘટે છે ! કેટલાએ સમયના સંસ્કાર તે કાંઈ એકદમ મિવૃત્ત થવા સહેલા છે. મારા વિચાર પ્રમાણે તો પ્રત્યેક દિવસ એ મનુષ્યની પ્રગતિનો દીવસ છે. અને તે તેને વિજય અર્પવાજ નિર્ણિત થએલો છે. આ ભાવનામે અંતઃકરણમાં જાગત રાખી પોતાના કાર્યમાં ચોળનાર હમેંશા વિજય અને સુખનેજ અનુભવેએ. આલો ત્યારે હવે આપણે પરમકૃપાળુ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરી લઈએ.

સ્રીઓના શૂરમાં સ્વાભાવિકજ મીઠાશ સારી હોય છે. માટે આજે તુંજ કાંઈ ગા. વિનોદચંદ્રે કહ્યું.

જ્યોતિર્મયીએ જણાવ્યું. કાંઈ હરકત નહિ નાથ ? હું ગાઈશ પરંતુ મારા વિચાર પ્રમાણે આપે પણ સાથે ગાવા લાગવું જોઈએ. પ્રાર્થના સાંભળવાથી જેટલી અસર થાય છે તેનાથી વધારે અસર આપણે ગાવાથી પણ થાય છે.

વિનોદચંદ્ર—પણ જેને ગાતાં ન આવડતું હોય તેણે શું કરવું ?

જ્યોતિર્મયી—અભ્યાસ રાખીને ગાતા શિખવું. જેમ વિવિધ પ્રકારનાં ધંધા રાજગાર વગેરે ખાખતોને મનુષ્યે વ્યવહારમાં જોડાતાં શિખવી પડે છે તેમ આ ગાવાની કળાને પણ શિખવી જરૂરની છે. પ્રત્યેક મનુષ્યને શૂર તો પ્રાપ્ત હોય છેજ. કદા તેને કેળવવાની જરૂર છે. અને તે થઈ શકે તેવું છે. આરંભમાં અન્ય મનુષ્યો ગાતા હોય તે ઉપર બરાબર ધ્યાન રાખવું અને પછી ઘરમાં આવી તે પ્રમાણે ગાવાનો અભ્યાસ કરવો આપણો રાગ લલે જાડો નીકળતો હોય. ગાવાનો અભ્યાસ પડતાં ઘટતો ફેરફાર એની મેળે યશે. આ પ્રમાણે ઘેર થોડું થોડું ગાવાનો અભ્યાસ રાખતાં તેમાં સરળતા થઈ જશે.

વિનોદચંદ્રે કહ્યું કે જ્યારે તારી એમજ ઇચ્છા છે તો આલ આપણે સાથેજ ગાઈએ. પેલી સુધાઓતસ્વિની દ્વિતીય કલ્લોલનું પુસ્તક લાવ.

જ્યોતિર્મયીએ ઉઠી પુસ્તક લાવી આપ્યું. પુસ્તક ઉઘાડતાંજ રૂપપત્રું પદ્ય આંચું કંપતિએ કીર્તનનો આરંભ કર્યો.

૫૬.

પોતાનો કહીને એકવાર મારા વદાલા આજે છોડા ન મારી ખાંભ.

ખીજો મારે ન આધાર, મારા વદાલા, હું તો તમારી છું ગાય.

મારા દોષના કોરા વદાલા, શીંગે જુઓ,

મારા આંસુ પ્રીતમજ પલ્લવે લુઓ,

ખાઈ છોઈ તમારું મુંઝાય, મારા વદાલા આજે છોડા ન મારી ખાંભ.

જાણી આપ જેવો માથે ધોંગો ધણી,

હું તો છુટું ભાવે ના કાઠને ગણી,
 ધણીપણું આજ કેમ ન જણાય, મારા વહાલા હું તો તમારી છું ગાય;
 પૂણું વાસલ્યથી પ્રભુ-આપ પાળતા,
 (તેઓ) આડે મારે વહેતો જોઈ શીદ કાપતા,
 પિતાથી ન કુપિતા થવાય, મારા વહાલા-આજે છોડો ન મારી બાલ-
 માથે ઉગ્યા છે વહાલા કુખના તરે,
 દારોં જુઓ સણું જોળો પાથરે,
 સહું જો, તે ન વહી શકાય, મારા વહાલા, આજે છોડો ન મારી બાલ-
 આપે સજતા વેરી વિથ બન્યું,
 રહું સ્થાન ન એકે કરવા તણું,
 પાતું પૂરું જેવી પાછી સાચી હાય મારા વહાલા, આજે છોડો ન મારી બાલ-
 વહાલા આપજો કામા શુણી નમ્ર વિનતી,
 હું છું આપને દાસ આપ મારા પતિ,
 રંક દાસથી ન નરદરિ છડાય મારા વહાલા, આજે છોડો ન મારી બાલ-
 ભાવપૂર્વક પદ્ય ગવાયું. તેનો સુરમ્ય ધ્વનિ સર્વત્ર પ્રસરી રહ્યો અને દંપતી
 નિદ્રાધિન થયાં.

(૨)

પૂર્વની ઘટનાને આજે બે વર્ષ જેટલો લાંબો સમય વ્યતિત થયો છે. પ્રભાતના સમયમાં પોતાના સ્નાનાદિ નિત્ય કર્મથી પરવારી એક બાળા પોતાના પતિની પ્રતિમાનું પૂજન કરી તેના સામુંજ જોઈને બેસી રહી છે. તે મનોગત વિચાર કરે છે કે હું અભાગણીના કર્મમાં તો પતિના વિરહનુંજ દુઃખ લખેલું છે. તે દિવસની રાત્રીનું સ્મરણ આવતાં હજી પણ મારા મનમાં અતિ આનંદ ઉભરાઈ જાય છે. મારા પતિએ મને પોતાની કરી. મને પ્રેમથી જોલાવી રાત્રિના લગભગ ત્રણ ચાર કલાક વાર્તા વિનોદમાં કાઢ્યો. અહા! શું તે આનંદ. રાત્રિ તો રાજ આવે છે ને જાય છે પણ મારા મનને આનંદ થતો નથી. વિરહને ભાગવાનો સમય આવ્યો. બગડેલા પતિ સુધરી પાંધા-ઢેકાણે આવ્યા તેમણે મને પોતાની સ્થાપી. અને ખીજેજ દિવસે તેમણે પોતાનું નશીબ અજમાવવા પ્રદેશ પ્રયાણ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. ભાવિ સુખની આશામાં મેં રજા પણ આપી. પણ મારા નશીબમાં તો તે વિરહ દુઃખ કાયમજ રહ્યું. હરો ચિંતા નહિ દુઃખની પાછળ સુખ હમેશા હોય છે. મને સંતોષ રાખવાનું કારણ એટલુંજ છે કે તેઓ ત્યાં સારું દ્રવ્ય ઉપાસનું કરી શક્યા છે. કહેવાય છે કે પુરુષનું નશીબ પાંદડા હેઠે ઢંકાયલું

હોય છે. તે ખરેખર સત્ય છે. અહિંથી ગયા ત્યારે માથે દેવું કેટલું બધું હતું તે સર્વ હવે ખલાસ થયું. એટલુંજ નહિ પણ પાસે પૈસો પણ હીકથયો. અનીતિના માર્ગમાંથી છુટીને નીતિપથમાં જવાથી એમજ થાય છે. હજારો મનુષ્યોએ તેનાથી સુખ મેળવ્યું છે. પણ અરે આજ પંદર દિવસથી તેમનો દત્ર કેમ નહિ આવતો હોય; શું તેમના અંતઃકરણમાં કાંઈ ખોટું લાગ્યું હશે. પુન્ય સસરાજી તથા સાસુજી તેડવા આવ્યાં પણ મને હાલ તેઓ ખરાખર ઠેકાણે પહોંચે ત્યારે મોકલીશું. એમ જણાવી ન મોકલી તેથી એમને ખોટું તો નહિ લાગ્યું હોય. સ્ત્રીઓ ખરેખર પરાધિનજ છે. તેનાથી પોતાનો સ્વતંત્ર મતજ ન અમાય. સાસરીયામાં પતિ તથા સાસુ સસરાની સત્તા. અને ઘેર જે માળાપ હોય તો તેની સત્તા. મને ન મોકલી તેથીજ તેમના અંતઃકરણને કલેશ થયેલો હોવો જોઈએ પણ મારા ચંદ્ર શતજ છે. તેઓ કદી પણ કલેશ કરી વધિ ને વર્ધાવે તેમ નથી. અન્ય સામાન્ય મતિના વિષયી જનોને ભલે ચંદ્ર વધિરૂપ લાગતો હોય પણ મને તો શિતળજ લાગે છે. ચંદ્ર તો એકજ છે. પછી જેની જેની મતી અને ગતી તેવું તેને તે જાન કરાવે છે. તેમાં તેનો કાંઈ દોષ નથી. આ પ્રમાણે કેટલાંક સમય તે વિચારમાં બેસી રહી. થોડી વારમાંજ સ્વર આવ્યો. બહેન આ તારો કાગળ લે. પોતાની બહેન કાન્તાને આંખેલી જોધ બંધો. તિમયીએ સાવધ થઈ પત્ર હાથમાં લીધો. દેવસેવાના મંડપમાં હોવાથી તે ચત્ર ત્યાંજ વાંચ્યો. પત્ર પોતાના વહાલા ચંદ્રનો હતો. તેમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું.

રાજ્યનગર ગુરૂ. તા. ૩૦-૩-૧૬.

શ્રીમતિ પ્રિય આત્મસ્વરૂપ ચંદ્રિકા.

તમારો દુષ્પ પત્ર મલ્યો; પૂન્ય પિતા તથા માતૃશ્રીને ફેરો પડ્યો. તે સમાચાર જાણી કાંઈક લીલગીર. પણ તેમાં તમે શું કરો? અગાસીમાં એસી કરેલી વાર્તા અને આનંદના દિવસો શું તમને યાદ નથી આવતા? પ્રભુએ હવે સુખની ઘડી આપી છે. મારો ધર્મો અહિંનો એવો છે કે મારાથી આવી શકાય એમ નથી. હવે તો તમારેજ આવવું ઈષ્ટ છે. ચંદ્રના જીવનરૂપ આ સર્વ જગતના સંસારના ઉદ્દેશ-સારભૂત ચંદ્રિકાજ છે. અને જે કાંઈ કરવામાં આવે છે તે સર્વ ચંદ્રિકાનાજ કલ્યાણ-શ્રેયસ પ્રેયસ માટે થાય છે. વિશેષ શું લખવું? આપણો બધા સંયોગ થયો ત્યાર પછી બીજેજ દિવસે મારે પરદેશ આવવું પડ્યું. હવે આપણે ભાત્રાંની આનંદ કેટલો બધો આવશે. મારી સર્વ હકીકત, મારી સર્વ વૃત્તિ મનોભાવના, રૂબરૂ મળતાં જણાવીશ ત્યારે તમોને ખાત્રીથી નિશ્ચય પૂર્વક સમજાશે અને સર્વમાં યોગ્ય અયોગ્ય વિગેરેના વિચાર થઈ શકશે. હાલમાં તો બને ત્યાં સુધી શુદ્ધ નિર્મળ મનોવૃત્તિભાવ રાખી પરતંત્ર સ્થિતિમાં રહી શાંતિથી

સમય કાઢવો એજ ઇષ્ટ છે. મારો મનોગતલાવ તો તમારા ઉપર કાયમજ છે. ફરીથી જણાવું છું કે મારો સુખ્ય હેતુ સારભૂત કેવળમાત્ર ખાસ ચંદ્રિકાના સુખ-શ્રેયસ કલ્યાણનો છે, અને ચંદ્રને તો ચંદ્રિકાના સિવાય જગતમાત્ર શૂન્ય-રૂપ છે. તથા ચંદ્રને કેવળ માયા વિષયવાસના કદીજ કબજામાં હવે લઈ શકે તેમ નથી. તૂફ થએલ મનને હવે કોઈ વસ્તુની આશાતુંબૂઠા ઠળાવી શકે તેમ નથી. ચંદ્ર કદી લગ્ન લય અધમ સ્વાર્થ કે મર્યાદાથી ડરનાર નથી ચંદ્રિકા માટે અને તેના સુખ માટે ચંદ્ર આ લવનગી પણ દરકાર કરે એવો નથી. ચંદ્રના મગજ અંતઃકરણ અને શરીરની સ્થિતિનો વાસ્તવિક ખ્યાલ પત્રથી અન્યને આવી શકે તેમ નથી. જેઠ માત્ર એટલોજ યાય છે કે ચંદ્રના હૃદય અંતઃકરણની હિંમત ખરી લાવના વૃત્તિ તમારા પિતાજી તથા માતૃશ્રી સમજી શક્યા નથી. ખેર, જેવી દૈવ ઇચ્છા વખત આવે સર્વ સમજાયે. સર્વ આથા અવલંબન એક માત્ર ચંદ્રિકા ઉપર છે. અને તે માટે પૂર્ણ વિશ્વાસ છે. કોઈ માનેા યા ન માનેા પણ દિવસ તથા રાત્રી વિચિત્ર રીતે જાય છે. હાલમાં લોજન પણ એકજ વખત યાય છે. અને રાત્રીના ઉઘ માત્ર ત્રણેક કલાક આવે છે. શરીર પ્રકૃતિનું વિચિત્ર સ્વરૂપ છે. તમેા શાંતિ રાખી ઉચિત જણાય તે કરશો. સર્વને ધરીત.

લી. તારો વિનોદચંદ્ર.

ન્યોતિમયીએ આ પત્ર એક વખત બે વખત એમ પુનઃ પુનઃ ચાર પાંચ વખત વાંચ્યો. પોતાના વહાલાના મનોલાવને જાણી ગદગદીત થઈ આજેજ પ્રયાણ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. પોતાના માતૃપિતાને પોતાની ઇચ્છા વ્યક્ત કરી. પુત્રીની ઇચ્છા જાણી તેમણે તેને વિદાય કરી.

(૩)

ન્યોતિમયી વિનોદચંદ્રને બીજેજ દિવસે મળી. સરિતા સાગરમાં બળી. વિનોદચંદ્રને આથી આનંદ થયો. તેણે હસતાં હસતાં કહ્યું કે મારા પત્રનો અમલ આટલો જલદી થયો એમ મેં ધાર્યું નહોતું. ન્યોતિમયીએ જણાવ્યું કે આપની આજ્ઞા ચતાં વાર તેને સ્વીકારવી એ અમારો ધર્મ છે. અને તેથી મેં મારી ફરજજ બતાવી છે.

(૪)

ન્યોતિમયી પતિના સંગમાં આનંદથી દિવસો વ્યતિત કરે છે. વિનોદચંદ્ર આજે સમાજમાં એક પ્રતિષ્ઠિત મનુષ્ય તરીકે જણાય છે. ન્યોતિમયીને હાલ એક પુત્ર-રત્ન પણ પ્રાપ્ત થયું છે. અને તેઓ લલય દંપતી-પુત્રનું લાલન પાલન કરે છે. અને હિંદુ સંસારના વિવિધ સુધારાના પ્રયત્નો ચર્ચે છે. તેમના સહવાસથી બીજા અનેક દંપતીઓએ પોતાના ચારગ્યને સર્વોત્તમ બનાવ્યું છે. અલ્લ.

The only address—No branches.—
KALKADEVI BARTON CO.
 KALKADEVI RD.

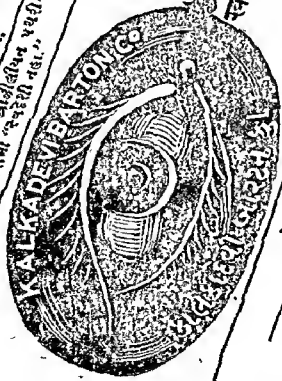
આંખની મફત તપાસ કરી ખરા
 “ પથ્થરનાજ ” ચશમા
 “ મફત ” બદલી કરવાની
 જામીનગીરીથી બનાવી આ-
 પીશુ. ખાનદાન અને ગરીબ
 હાલતમાં આવી ગએલા
 શુદ્ધ માણસોને ખાસ
 સસ્તા ભાવે અથવા જરૂર
 પડે તદ્દનજ મફત
 ચશમાં આપીશું.

302-301,
 કાલકાદેવી
 રોડ,
 સુબધ

પદલી આંખો!
 ખાસ અંગ્રેજીકન આંખીલેખન પથરીના
 ચશમાં સફરેથી નહા.

કાલકાદેવી બારટન કં.કુ.

મારકાટમાં અને કોટમાં હમારી કોઈ પણ શાખા આંખીસ નથી.
 કોઈ પણ
 હાસખી-
 તાલ અથવા
 દાકતરોના
 નંબર પ્રમાણે
 ચશમાં જામીન
 ગીરીથી બનાવી
 આપીશું. જો
 હમારો બનાવેલો
 ચશમાં દાકતર નાપ
 સંદ કરે તો ફક્ત પૈસા
 યાજ આપવાની લેખીત
 જામીનગીરી આપીશું.

“ નકલી આંખો. ”
 Artificial Eyes.

“ખરા પથ્થરના ચશમાં”
 Real Pebbles

કાલકાદેવી બારટન કં.કુ.

જNo. 302-301.

કાલકાદેવી રોડ, સુબધ.

પુસ્તક ૯

ચૈત્ર સંવત ૧૯૭૨

અંક ૬

॥ ૐ શ્રી ॥

ગુર્જર-ગીતાંજલિ.

"Poetry is a Musical Thought" Carlyle.

ગીત ૧.

કદમ્બની છાંય નીચે આજ ફૂલડાંના રાસ જાગ્યા છે; સુવર્ણને સુગંધથી બર્ષા ફૂલનાં તેજ ચોમેર ચમકે છે.

બાળકો ફૂલના દાવ રમે છે, ફૂલના માર મારે છે, ને આનંદ છે. દર્પની પુંડ્રપ સરિત તેમને સર્વાંગ ખળાખળ વહી રહી છે.

મોટેસાંઓ ઉપાડા આકાશ નીચે તળાવને ઓવારે બેસી બાળકેલિનાં શાન્ત સામ્યને સાત્વિક દર્શન લે છે.

કદમ્બની છાંય નીચે આજ ફૂલડાંના રાસ જાગ્યા છે; સુવર્ણને સુગંધ બર્ષા ફૂલનાં તેજ ચોમેર ચમકે છે.

૨

અજબ સ્વપ્નમાં સહરતી, ને અપ્રતિમ પ્રભાપૂર્ણ સૌંદર્યથી શોભતી વનદેવી મોહનમંત્રે ફૂલડાંનાં રંગબેરંગી ફાલની અક્ષય દહાણુ અર્પા રહે છે.

નવનવીન પુણ્યસંચયની અત્રૈકિક પરિગત અંધવતીના પરાગકોશ આજ અધુરા અધુરા દાખવી રહે છે.

બાળકો તો બસ રમતાંજ છે. નહિ ઉચ્ચ, નહિ નીચું, નહિ આડું, નહિ અવળું, કશુંજ ન નીરખતાં કેવળ ફૂલડાંના તેજસ્વાળ ગિલિદંડાના રસભર ખેલનમાં ખેલી રહે છે.

કદમ્બની છાંય નીચે આજ ફૂલડાંના રાસ જાગ્યા છે, સુવર્ણને સુગંધથી બર્ષા ફૂલનાં તેજ ચોમેર ચમકે છે.

૩

ઉપા આજ આકાશપોટ સનાતન રંગો લરી પુણ્ય સ્વરિનકે પૂરી શાશ્વત જીવનના અનામી મર દિગંત આલાપે છે.

વિનામૂલ્યના ફૂલડાં—ગુલામી તેજ ફૂલડાં પુખ્તીતરે પથરાય છે

‘કૃષ્ણમેલ સદૈવ શોભતે.’ કદમ્બને લપાતી અમરવેલીની નાનુક કળીઓ કુમળું હાથ દરતી સુમધુર રવી રહે છે; શાન્તધ્વનિ તેજ લહરીમાં અમીત ઉડી રહે છે, કદમ્બની ડાંચ નીચે આજ કૃષ્ણના રાસ જામ્યા છે, સુવર્ણને સુગંધથી ભર્યા પુલનાં તેજ ચોમેર ચમકે છે.

ગીત ૨.

મંગલ મંદિર ખુલે છે; પ્રેમ પ્રદીપની અખંડ જ્યોત આનંદન પ્રકાશ પ્રકાશી રહી છે; તિમિરની શામળી તેજ ધટામાંજ સર્વ દીપી રહ્યું છે.

રાસધારીઓની રાસમંડલિઓ ઘેરા અવાજે કંઈક અશ્રુત પૂર્વ સંગીત આલાપી રહી છે, અજબ રાસમાં રાત્રી રહી છે.

મંદિરની વચમાં દિવ્ય સ્તંભની આસપાસ તે રાસનાં અદૃષ્ટપૂર્વ દર્શન જીલવા લોકસંધ ઉલટી આવ્યો છે.

મંગળ મંદિર ખુલે છે; પ્રેમ પ્રદીપની અખંડ જ્યોત આનંદન પ્રકાશ પ્રકાશી રહી છે; તિમિરની શામળી તેજ ધટામાંજ સર્વ દીપી રહ્યું છે.

૨

પૃથ્વી આકાશ ને અંતરિક્ષ આજ અગોચર આનંદમાં વિહરે છે. તાતજનાં દિવ્ય દર્શનની પ્રાણપ્રકાશિની સામગ્રી સર્વત્ર જગી રહી છે.

નવવસન્તના સોહાગશોભીત અનિલ વિશ્વાન્તરમાંથી અણસુધી સૌરભ પમરી રહ્યા છે.

સૃષ્ટિભૂતાં બાહ્યોત્તરવાસી અસંખ્ય રથૂલ સુદૃઢ દ્રવ્યો ને પ્રાણીઓ તાતજનાં દર્શન પામવા કોઇ અગોચર પથેથી અહીં આજ આવ્યાં છે.

મંગળ મંદિર ખુલે છે; પ્રેમ પ્રદીપની અખંડ જ્યોત આનંદન પ્રકાશ પ્રકાશી રહી છે, તિમિરની શામળી તેજ ધટામાંજ સર્વ દીપી રહ્યું છે.

૩

રુદ્રેશ સર્વની સામટી પ્રભાથી પણ સર્વિશેષ અધિક પ્રભાભર્યા તાતજ વિશ્વમંદિરે પધારે છે; દેવદૂતો ને અપ્સરાનાં દિવ્ય સંગીતો ભભકે ભર્યા ગાજ રહ્યાં છે.

જળરચણ ડોકી રહ્યાં છે, અગણિત ચંદ્રપ્રદીપો ને તારાગણની અકથ રાસમંડલિઓ અનિર્વચનીય રાસ રેલી રહ્યાં છે.

લોકસંધ વિરાટ દર્શન છીલે છે. સર્વ મૂર્તિનાં પ્રાણપ્રસંગ દર્શન લે છે, પ્રકૃતિરાણીના તેજસ્વ્યારમાં વરેણ્ય ભર્ગવાળા પુરુષનાં પુનઃ પુનઃ દર્શન લે છે.

મંગળ મંદિર ખુલે છે; પ્રેમ પ્રદીપની અખંડ જ્યોત આનંદન પ્રકાશ પ્રકાશી રહી છે, તિમિરની શામળી તેજ ધટામાંજ સર્વ દીપી રહ્યું છે.

ગીત. ૩.

૧

સુંદરતમ પવન વાય છે, ઉદ્યાન મીઠી હલકે હીચે છે, અને જીવનની સારખ સર્વત્ર હુંટાય છે.

બાળકની નાની મોટી મંડલિ આજ અગોચર આનંદમાં ઉત્સાહભરે રમે છે, હસે છે, હસે છે, ને કલ્પોલે છે.

નિઃસ્ત્રીમ સાગરની પાર્શ્વ પેલા અમરગિરિની કન્દરોમાં અમુલ્ય તોજ વારી રેલાય છે. સુંદરતમ પવન વાય છે, ઉદ્યાન મીઠી હલકે હીચે છે, અને જીવનની સારખ સર્વત્ર હુંટાય છે.

૨

આશાની વેદ્ય અને અભિલાષનાં પરાગવન્તાં પુષ્પો બાળકો ઉગાડે છે ને વીણે છે. ઘોર અરણ્યમાંથી દાવાનળની આહી આહી ચીનગારી ને ધૂમકરી ભસ્મના ગોટ તેમનાં નેત્રો ને બુખ પર ઉડી રહે છે.

અને જતાં દૂધ વીણતાં બાળકો અવિશ્રાંત આનંદો દાર કલગી ને તોરાણથી રહે છે. સુંદરતમ પવન વાય છે, ઉદ્યાન મીઠી હલકે હીચે છે અને જીવનની સારખ સર્વત્ર હુંટાય છે.

૩

ગિરિકન્દરમાંથી અરણ્ય નીતરે છે; અને ઉદ્યાનના આંખાવાડીઓમાં મધુર બસીનાદ બહાનાદ જાગ્યો છે.

શેઘડીના કાલામાંથી બાળકો બૃગરાજશા પ્રસન્ન હૃદયે મધુતમ રસ સુખવા ગીતનોત્પ આવી પહેચે છે.

વૃક્ષોમાં વૃક્ષરાજ શાં શોભનાં વડવૃક્ષોની કાળોમાં યુવાઈ જઈ કામલના કિલકિલાટબદ્ધ હલકાર, લલકારે છે.

સુંદરતમ પવન વાય છે, ઉદ્યાન મીઠી હલકે હીચે છે, અને જીવનની સારખ સર્વત્ર હુંટાય છે.

ગીત ૪.

૧

ચંદ્રની શીતળ ચંદ્રિકા જગત તટપર પયરાઈ છે, કલ્યાણનાં અમી સર્વત્ર રેલાયાં છે, લોક અડધા પડધા નીંદરે છે, ને મધુર સ્વપ્નાવલિ રમે છે.

મતાના ભાડકોડમરી નવસાંભળ્યવતીઓ પતિમાં ને બાળકમાં મુદ્રાકિન શોભતા પોતાના પ્રાણુતમને અવલોકે છે, સ્વપ્નની સુવાસ સુગંધે છે.

સ્નેહની તરતી તેની કામળ કરચ્છેશ્વરિઓ નવાસવા બાળકને વહસ્ત્રયે આશીર્વાદ પ્રસન્ન પા પામ છે, બાળકનો આત્મો અમૃતે ભરે છે.

ચંદ્રની શીતળ ચંદ્રિકા જગત તટપર પયરાઈ છે, કલ્યાણનાં અમી સર્વત્ર રેલાયાં છે, લોક અડધા પડધા નીંદરે છે, ને મધુર સ્વપ્નાવલિ રમે છે.

૨

જીવન જીવતું રનેહાળ કુટુંબ વિશ્વાન્તર્માં સુખ દુઃખની પ્રતિભા પૂણે ઝાંપ, વૃક્ષના હાલતા પત્રોથી રચાતા તેજ તિમિરના બાસાલાસમાં નીરખે છે; પવન અપૂર્વ લહેરે છે, તેમની કીર્તિની કારમી ક્રોધ અમીત ઉડાવે છે.

સન્યાસના તેજ વાધા સળતા ને એકલાજ અગોચર આનંદતા અહગણો એકીટશે આ વિરલ દર્શન ઝીલે છે, ને તેમનાં સંનાલન જગતાં જ્યોતિ સકુટુંબ દમપતીને કિરણ કિરણે અદ્ભુત જીવન-આશિષો પાડવી રહે છે.

ચંદ્રની શીતળ ચંદ્રિકા જગત તટપર પથરાઈ છે, કલ્યાણનાં અમી સર્વત્ર રેલાંમાં છે, શોક અડધા પડધા નીંદરે છે, ને મધુર સ્વપ્નાવલિ રચે છે.

૩

“તારે આંગણે હરનિદા વસન્ત ને ક્રોધીલ રમશે.”

તારાઓએ જ્યોતદેશથી નવ માતાને સન્દેશ કહાવ્યો.

“તારે જીવન આંધા સરજ સદૈવ ખેલશે.” ઘોષિતાએ પૃથ્વીમાતાના પ્રાણમાં વૃદ્ધિ વિકાસ પામતા નવ બાળકને શુભાશિર્વાદ દીધો.

ચંદ્રની શીતળ ચંદ્રિકા જગત તટપર પથરાઈ છે, કલ્યાણનાં અમી સર્વત્ર રેલાંમાં છે, શોક અડધાપડધા નીંદરે છે, ને મધુર સ્વપ્નાવલિ રચે છે.

‘Love talking musically is Poetry’

ગીત ૫.

અન્ધાર ધોર છે, તારલીની દેવ અંગિજ માત્ર જ્યોતતટેથી તેમની પાંખોએ જેવી વિમલ પ્રકાશે છે, ને સર્વ નીરવ, સમશ્માકાર છે.

સરિતનાં ગહનગીત વિશ્વાન્તર્માં સુણાય છે, સાગરની લગ્ન ખજૂરી જગતતટે બજ રહી છે; અહીંજ ઉલ્કાપતો દિવ્ય સંગમ થાય છે.

વિદ્યુતની સુકામળ આત્મલતા મોહું મનોહર ચમકે છે, અન્ધાર દણેક પ્રકાશ પૂર્ણ થાય છે.

કુજમાં ફૂલડાં નીંદરે છે. લતાઓ સહકાર શું મનોહર સ્વપ્નાવલિમાં લીન છે. કુચુંદ પાંદડીમાં ભ્રમર પુરાયો છે.

આંદનીતુંજ જાણે ચરીર ન હોય એવી સુકુમાર બાલા રોમરોમથી ચન્દનની ગંધ ઉઘાવતી પૂરવેગમાં બહાલવતા સાગર ઉમરાવતા જાય છે.

પ્રેમ પરિમલવન્તો અનિલ વાય છે, લહરી લહરીમાં દર સુદરની મનમોહન બસીતું પ્રાણપ્રકાશન ગીત સુણાતું લાગે છે, બસીના નોંદજ આજ તેના પ્રેરક ને ચાલક બને છે.

ધૂમકેતુની તેજ કલ્પિકા ભરી પિચ્છાવલિ સજી બાલાની પૂરવેગ ગતિમાં પાછળ પ્રણયની રજ ઉડી રહે છે.

પ્રીતમના પ્રાણમાં પ્રાણ પરિવવા આજ તેનું પ્રમાણ છે. બાર વર્ષની ઘાડી રાત્રી વીસા પછી આજજ તેણે સર્વાંગ ચેતનના પ્રકાશીત વાધા સળ્યા છે.

જલસર પથેદ જગતપર વર્ષા વિરામે-તેમ તેની મનોજમગતિ ઉગી પ્રભુપરજ ઉઠાવી
વિરમે છે; બંસીવાળાની બંસીયે ક્યારની શન્તજ છે.
અન્ધારૂં ઘોર છે, તારણીની દેવચાંખોજ માત્ર વ્યોમતટથી તેમની પાંખ્યો જેવી
વિમલ પ્રકાશે છે, ને સર્વ તીરવશમશમાઝર છે.

૨

આત્મે આત્મા બોલી રહ્યા છે. સ્થૂત સદ્ગમ સર્વેએ ઉખા પ્રકાશને સંજવન ઝીલ્યા
છે, જડ સર્વ ચેતન બન્યું છે, સૂતેલાં સર્વ જાગ્યાં છે.

પ્રાણની શ્વેત પાંખ્ય ફેરવતી બાળા ઝીતમ કરમાં પડે છે, ને દેવના કુંદુબી આકાશ
માર્ગે ગગડી રહે છે. તારણીઓ તેજના ફૂલથી તેમને અભિષેક છે.

સંસ્તિજલમાં પ્રેમની જલદેવી નતે છે, સાગરની અમીત ખંજરીમાં 'પ્રેમંગાન' બજ
રહે છે, ઉલ્ક્ય આત્મા અહોજ સંલગ્ન થાય છે.

જગત તટે જીવન ભરતો ગેહુદોઃ ઝરમર વરસી રહ્યો છે, દ્વાપૃથિવીને સંક્રમ્તો
આકર્ષક રાસ ગાનવી રહ્યો છે.

વિદ્યુતનાનાં વિદ્યુત-કુસુમો સતાતન પ્રકાશે પ્રકાશી રહ્યાં છે. કુંજનાં ફૂલડાંએ સમાધી
લાગી છે, લતાઓ સહકારથું પ્રેમકેલી ખેલી રહી છે. ને કુસુદની આસપાસ ભ્રમરનો મંલુ
થુંજરવ થઈ રહ્યો છે.

અને હવાં સંહિતા અણુરેણમાં પ્રકાશ વિલસે છે; વિમલતાબર્યા અનિલ વાય છે, ને
ફેરવતી પ્રાણુપરિમલસાયે સર્વજી જીવન રેલાય છે.

શિયલ્લવતી વિમલાકુમારી.

(લેખક રા. રા. ધનશંકર હીરાશંકર ત્રિપાઠી)

પૂરાતણું યાય પૂરું સદાયે,
લલ્લાં રહે આખર સુખ માંહે;
કરો કહી કોટિ ઉપાય તોયે,
ન હેમ સાગે નિજ શુદ્ધતાને.

સોજામાં સેકાની અધવચમાં જે વખત મુગલ લોકોનું પરિજળ ભારતવર્ષમાં પૂર્ણ તેજ
રિવતાથી પ્રસરી રહ્યું હતું તે વખતની આ હુંક વાર્તા છે. અકબરશાહે મીઠી વાણી અને
સદૃશ્ય દેખાવથી અનેક નાનાં મોટાં રાજ્યોને જે વખત પેતાની સત્તા નીચે ખંડીયાં બન્યા
હતાં; અને આકી રહેલાં બે ચાર મોટાં રાજ્યોની ટેક તોડવાને તે કાંઈ ને કાંઈ પ્રયાસ સેવી
રહ્યા હતાં. ઇતિહાસની એવી સર્વવિદિત ઘટનાઓ ઉપર પિટ્ટપેપણુ નહીં કરતાં આપણે અને
એટલુંજ યાદ રાખીશું કે અકબર બાદશાહ અનેક રાજ્યોને નમાવી શક્યો હતા પરંતુ
મેવાડના સદ્ધારાણ્ય પ્રતાપસિંહ તથા ઉદેપુરના રાણા પદ્મવતસિંહને તે પેતાના સર્કંજમાં લઈ
શક્યો નહોતો. જેમ એક સિંહ બૂધે મરે તો લાંબો પરંતુ કદાપિ તૃશુમશશુ કરવાનું સ્વપ્નમાં

પણુ યોગ્ય વિચારતો નથી તેમજ મહારાણી પ્રતાપસિંહે અને યશવંતસિંહે એવા સખ્ત શપથ લીધા હતા કે ટેકને ખાતર જંગલમાં વસીને જર બાજરીનો રોટલો ખાવો તે લલ્લે કદાપિ માસના માર્સ સુધી ઉપવાસો કરવા પડે તો પણ લલ્લે પરંતુ બાદશાહના હાથ નીચે રહીને લલ્લે મોટામાં મોટી સાહેબી મળે તો તેને તુલ્ય ગણવી, મંદોન દેશલકત નૃપેન્દ્ર પ્રતાપસિંહનું નામ ઇતિહાસમાં પાનામાં સ્થળે સ્થળે આવે છે આ આપણાથી અનુપયુ નથી આવીજ રીતે રાણેા યશવંતસિંહપણુ ટેકવાળો હતો પ્રતાપસિંહની ઇચ્છાવૃત્તિ એજ યશવંતસિંહની અનુસરણકૃતિ થતી; અને પ્રતાપસિંહની સાથે રહીને તેમની પવિત્ર મિત્રતા ટકાવી રાખવી એજ યશવંતસિંહની મહાલક્ષણા હતી.

આ યશવંતસિંહની વિમલા નામની વીર કન્યા પોતાના મહેલના બાગમાં સાપકાળનો મનોહર સમયે કુદરતની નિર્દોષ મહા બોમલી રહી છે ત્યાંથી આપણી વાર્તા શરૂ થાય છે. આ કન્યાનું વય આશરે ૧૬ વર્ષનું હોય એમ જણાતુ હતું. ઉપવનમાં એક વૃક્ષ ઉપરથી તે પુષ્પો એકઠાં કરતી હતી અને પોતાના મંલુક મધુરા પણ ધણાજ ધીમા સ્વરથી એક એક ગાનની અમુક કડીઓ અરુપટપણે ગાતી હતી. તેણે એક ભૂરો રેશમી ચણીઓ; શુધામી રંગનો સાળુ અને લાકરંગની ચોળી એટલાં વસ્ત્રો પરિધાન કર્યાં હતાં. તેના હાથમાં સુંદર કંકણ અને પગમાં નાણુક કલ્લાંનુપુર શોભી રહ્યાં હતાં. આ રીતેના એનો નિર્દોષ પરંતુ સોહામણો દેખાવ ઉપવનની કુદરતી શોભામાં એવો તો મનમોહક વધારો કરતો હતો કે એક કલાનિપુણ ચિત્રકારજ આ દશ્યનું વર્ણન તોદશ આપી શકે. આ ક્ષત્રિય કન્યાને ખબર નહોતી કે આજ તે અસારે જે આનંદ ભોગવે છે. એ આવતી કાલથી થોડાક દિન લગી તે ભોગવી શકનાર નહતી. તેની ઉપર આવી પડનાર વિપત્તિ વાદળ, થોડાક વખતને માટે, તેના આનંદને ઢાંકી દેશે એમ તેને કદરના પણ નહતી. ક્યાંથી હોય ? શી રીતે હોય ? જેને જગતના વિવિધ તરંગી સ્વભાવના સ્ત્રી પુરુષનો લેલ પણ અનુભવ નથી, જેણે પોતાની સરલતાના દૃષ્ટિબિન્દુથીજ સર્વ સ્ત્રી પુરુષને સરળ ગણ્યાં છે અને જેણે દુર્ગુણ એ શબ્દ સાંભળ્યો છે પરંતુ તેના અનુભવ કદાપિ સ્વપ્નમાં પણ કર્યો નથી, તેને પ્રપંચી, કુટિલ, કામી, અને દ્રોહી, એવા જગતના ખરા સ્ત્રી પુરુષો સંબંધી કંઈ પણ ખ્યાલ શી રીતે ઉપજી શકે ?

પોતાના સુંદર કમલવદનમાંથી અરુદ્ધ હાંનું ગાન કરી રહેલી આ બાળા એક વૃક્ષ આગળથી ખીન્ન આગળ અને ખીન્નથી ત્રીન્ન આગળ જઈ પુષ્પો સુટી, સુકુમાર હસ્તમાં દોપી રહેલી નાનકડી છાંયમાં એકત્ર કરતી હતી. એટલામાં પાછળથી એક રજપૂત તરુણ સાં આવી લાગ્યો. તેનાં ભારે પ્રગલાનાં અરાજથી ચમકીને વિમલાએ પાછું જોયું એટલે તે બોલ્યો ‘અહો ચંદ્રવદને’ આજ તો એકલાંજ ઉપવનમાં ઉતરી પડ્યાં છો ને શું ? કદાચ મને મળવા માટેજ તમે એમ કર્યું હશે ! ખરેખર, તમારો એ પ્રકારનો પ્રેમજ મને વારંવાર આનંદમગ્ન કરી નાખે છે.

“શુકસિંહ, એટલું બધું બોલવાનું મેં તમને ક્યારે કહ્યું છે ? સંભાળીને બોલો સમજ્યા ?” વિમલાએ તેના પટપટારાથી કંટાળીને ખીન્નવાટ બતાવ્યો.

“વિમલે ! પ્રેમપુષ્પાંજલિનું માપ કદી રહી શકતું નથી. મેં જે વચનો, કલાં એ કેઈ અપરિત તો નહોતાં—” શુકસિંહે પોતાનો બચાવ કર્યો.

“શુકસિંહ, આ પ્રકારનું તમારું બધું વર્ણન શા માટે થાય છે તે હું સમજી શકું છું. તમે એક નર્સ્ટ રજપૂત છો એમ મારે કહેવું જોઈએ. જે વિષેશજ્ઞાથી તમે અને સંબોધી એ કેવળ અપમાન કરનારા છે અને તેથી હું તમને કહું છું કે તમે અસારે મારી પાસેથી જતા રહો; નહીં તો બૂમ પાડીને માણસોને બોલાવીશ અને હું તમને ધણા મરાઈને બહાર કાઢી મૂકીશ.” વિમલાએ શુકસિંહને શેકડું પરખાવ્યું.

“એટલે ? શું તારે તમારી પાસે મારો પ્રેમવ્યક્ત કરીને સન્મતી માગણી કરવાનો મને અધિકાર ત્યાં છે ? શું કાઠની ઉપર પ્રેમ કરવા માટે કાઠનો પરવાનો લેવો પડે છે કે ? હું એક સક્રિય કુળનો વીરકુમાર છું અને તમે પણ રજપૂત કન્યા છો. આપણા સમર્પક કાયા પ્રકારનો વાંધો નહે એ તો કહે !” શુકસિંહ પોતાના વચનોની વકિલાત કરવા માંડી.

શુકસિંહ, પૂર્વે કામીજનોતે ઋષિમુનિએ અથવા તો શીશવતી સત્તારીએ આપ આપતી તો તેમને પોષક જાતિમાં જન્મ લેવાનો આપ આપતી. તમને પણ તેવાજ આપ મળવાની જરૂર છે. તમે કેવી નીચ ઢબથી દસની માગણી કરો છો એનો તમે વિચાર કર્યો છે ? તમે જાલકા, દુર્ગુણી, દંભી અને મૂર્ખ છો તેમજ તમે એક સામાન્ય કુળના રજપૂત છો તેથી હું તમારી સાથે કાષ્ઠકાળે લગ્ન કરનાર નથી, સમજ્યા ? માટે મેઢરજાની ઠરીને વધુ ન બોલતાં, જેવા આવ્યા છે તેવાજ જાવો.

શુકસિંહ વિમલાના જવાબથી વધુ યરસે યયો અને આ કુમારિકાને એકલી જોઈને તેને કય પમાડવાના હેતુથી બોલ્યોઃ-તારે વિમલે ? તું શું ના પાડીને સુખેથી રહી શકીશ એમ ધારે છે ? અને હું ધારું તો અસારેજ તને મારો સપાટો ખતાવી દઉં એની કોઈ તને કલ્પના છે ? શુકસિંહ, હમેશા ખરીજ માગણી કરે છે. બોદી કરતો નથી એ તારા હૃદયપટ ઉપર લખી રાખે. હું એને તું સમાન રીતે ઉછરેલાં છીએ. ગાનપણથી આપણે જો-ગણ કાલ સુધી સાથે રમતાં આવ્યાં છીએ. આપણામાં સદ્ગુણોમાં પ્રેમ કેમ ન ઉપજે ? ઉપજવાજ જોઈએ; અને તેથી મારી માગણી લગ્ન પર પોટી નથી, હું તમને સ્પષ્ટપણે કહું છું કે મારી સાથે તું લગ્ન કરવાની ના પાડશે તો તે પછી કંઈ થઈએ હું તને કુઝળી કરીશ એ હું કહી શકતો નથી માટે સંજાણીને પત્રલું લખજે.”

“જા, જા, એ નાદાન યુવક, કહેપુરના રાણા યશવંતસિંહ જેવા ઉચ્ચ ક્ષાત્ર કુલે-ત્પન્ન નૃપાલની દેખ્યા, તારા જેવા એક તદ્દન નમાસા રજપૂત સાથે કદી પંજુ પરણી શકશે નહીં. તું નાનપણમાં કાષ્ઠકાળે અચકાતો હતો ત્યાંથી મારા પિતાએ લાવીને તને અમારા ઘરમાં રાખ્યો. તને પાલ્યો, પોષ્યો અને એ રીતે તું તેમનો દીપ્તિતો આશ્રિત-જન્યો. શું એવા આશ્રિત સાથે પરણીને હું મારો ટેક યમાવું ? મારા પિતાના કુળની ઉચ્ચ કીર્તિ જાંખી પાડું ? નહીંજ, જો તારામાં કયા સદ્ગુણો છે તે તો જો ? મેં તને ના પાડી ત્યાંથી તું મને કય અતાવવા મંડ્યો છે. એ તે શું તારી રીત છે ? ગણકાલ સુધી આપણે રમ્યાં હતાં એ તારું કહેવું ખરું છે પણ કેવી રીતે ? કાષ્ઠ જાહેન તરીકે; અને હજી પછી એક શુદ્ધ હૃદયી વીર બોધવ તરીકે તારો રમેઢ મારા હૃદયમાં વિરાજીત છે. હું તારી સાથે વધુ વાત કરવા માગતી નથી અને તારા જીવની હું સેવા પણ દરકાર કરતી નથી-એટલું કહી રાજકુમારી એકદમ ત્યાંથી વહા ધરામાં ધબને પોતાના મહેલમાં પેસી ગઈ.

શુકસિંહ—મહા અને કામી બનેલો આ રંગપૂત યુવક, ચક્રિત રિયતિમાંજ
લાં ઉભો રહ્યો. વિમલના તુલકારથી તેના કોષમાં એકદમ વધારો થય્યો. તે સ્વગત
બહુઅરથોઃ આ ઉચ્છ્રાંખલ છોકરી! યાદ રાખજે કે શુકસિંહ હવે પોતાના હાથ તને
બતાવ્યા વિના નહીં રહે. “હવે નૃપાલની કન્યા નમાલા રંગપૂત સાથે પરણશે નહીં.”
તારાં એ ગર્વ લયમાં વચનો, મારી-મારી માગીને તારે પાછાં ખેંચી લેવાં પડશે અને
દાંતમાં તરણું લઇને મને પડે લાગીને તારે મટેજ પરણુ” ખડશે. હવે જેમ્મ લે મારો
સપાટો.” આ પ્રકારે પોતાની કોષની સામણીના ઉભાત વ્યક્ત કરતો તે યુવક પોતાની મૂંછાના
આંકડાં ચઢાવવા અને અહીંતહીં દંતાર્દ્રતા પગ પછાડવા લાગ્યો. આપણે જેમ્મશું કે તે
કેટલે અંશે પોતાની ધારણા અનુસાર કાચ કરી શકે છે.

* * * * *

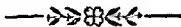
શુકસિંહ એક એ વર્ષની ઉમરનો હતો સારે રંગમહેલના પગથીઆ આગળથી રાણા
યશવન્તસિંહના હાથમાં આવ્યો હતો. એક અનાથ નિર્દોષ બાળકને ઉછેરવું એ હિન્દુધર્મમાં
મહત્વપૂર્ણ કામ ગણાય છે રાજવી લોકો આવા સેંકડો બાળકો ઉછેરી શકે તો પછી
એવા એકજ બાળકને ઉછેરવામાં યશવન્તસિંહને કંઈ ઘણીજ મુશ્કેલી ઉપજે એમ ન
હોવાથી, શુકસિંહને ઉછેરવામાં આવ્યો હતો તેના માતાપિતા કાણ છે, એ કાંઈ જાણવું
નહતું પરંતુ તેના કાટમાં એક માદળાક કાળી દોરીથી બાંધેલું હતું તેમાં લખેલું હતું કે
“આ એક ક્ષત્રિય બાળક છે અને તેનાં માતાપિતા પોતાની ઓળખ આપી શકે એમ નથી”
આ માદળાકા ઉપરથી તે બાળક ક્ષત્રિય છે એટલું સાબિત થવાથી રાણાએ, વધુ પૂછપરછ કે
ધાંધલ ન કરતાં તેને અંતઃપૂરમાં મોકલીને ઉછેરાવ્યું હતું. શુકસિંહ ત્રણ વર્ષનો થયો તે
વખત યશવન્તસિંહની રાણીને એક કુમારી અવતરી હતી અને તે કુમારી તે વિમલાજ
હતી. બંને બાળકો એકજ સમયે એકજ જગ્યા નીચે ઉછર્યા હતા. બંને જુદી જુદી
પ્રકૃતિનાં બન્યાં હતાં. એકજ વૃક્ષનાં ફળ ઘણીવાર જુદા આસ્વાદનાં હોય શકે છે તો પછી,
આ બિન્ન વૃક્ષના ફળો બિન્ન પ્રકારનાં થાય એમાં શી નવાઈ? તેઓ જુદાં સ્વભાવનું
હોવાનું એક દેખીતું કારણ એ હતું કે શુકસિંહ અને વિમલાના સોબતીઓમાં તફાવત
હતો. શુકસિંહ, ખવાસ અને હજુરિયાઓ સાથે વારંવાર રખડતો હતો જ્યારે વિમલા
અંતઃપૂરમાં પોતાની માતા પાસે અથવા તો રાણાના ભાષાતોની ધુનીઓ સાથે રહેતી. આમ
હોવાથી વિમલા વિશુદ્ધ હૃદયની બની હતી. જ્યારે શુકસિંહ જેકે મીઠા ભોલો હતો તોપણ
ચંદ્રરામણના ફળની માફક અંદર બનેથી ઝેરીકો, લકડો અને નીચ પ્રકૃતિનો હતો.

શુકસિંહે, વિમલાને કહ્યું તે પ્રમાણે તેઓ સાથે રમ્યાં હતાં. એ ખરૂં પરંતુ વિમલાને
નાનપણથીજ તે ગમતો નહતો અને જ્યારે તેણે તેનું જ્ઞાત જાણ્યું ત્યારે તે તેને વધુ
ગમતો નહતો. તે કંઈ ગર્વિત બનેલી નહતી પરંતુ શુકસિંહનાં સંજ્ઞાવથી તે મુળથીજ
ત્રાસી ગયેલી હોવાથી પોતાનાથી તે જેમ દૂર રહે તેમ સાફ એમ ઇચ્છતી હતી. તે એક
સામાન્યજાતનો છે એમ તેને કહેવામાં આવતાં તે શરૂસે યથને જતો રહેશે એમ તેણે ધાર્યું
હતું પરંતુ મિહાષ ઉપરના જંતુઓને આપેલો મારીને ઉરાડી મુકવામાં આવે તે છતાં તેઓ
નફરાઈથી તેની ઉપર ખેસે છે તેમ શુકસિંહ, શરમવિનાનો બની તથા એકાન્તનો લાભ
લઈને વિમલાને સતાવવાજ માગતો હતો અને તે એકદમ જતી રહી તેથી બેશમપણ
માટે તે દીલગીરી થયો હતો.

શુકસિંહ વિમલા સાથે લગ્ન કરવા એટલા માટે વ્યસ્યસુકે હતો કે એક મોટા રાજાના જમણ થવાથી પોતાના સાધારણ અને ગરીબ કુલ માટે તેને ધરમાણ ન પડે એટલું જ નહીં પણ યશસ્વંતસિંહને કાંઈ પણ સન્તાન ન હોવાથી રાજપ્રભાદી, તેમની પુત્રી વિમલાને મળતાં, પોતે તેના માસિક અન્નવાજ્યામે, પોતાની આ પ્રકારની આશાઓ રૂપ પ્રદેશી ચલાવથી ધ્રુમારત, વિમલાએ પોતાના તિરકારરૂપ લક્ષ્મીદાસથી તોડી પાડવાથી શુરસે થયેલો શુકસિંહ કેટલીકવાર સુધી એક ઉદ્યાનમાં બેસી રહ્યો અને આખરે અમુક પ્રકારનો નિશ્ચય કરીને લાંબી જીવો રહ્યો.

શુકસિંહે, વિમલાના અપમાનનું વેર લઇને તેને પરંબુવાનો વિચાર કર્યો હતો. એજ સમયનું હવુ કે તે વિમલાને અંતરથી ચહાતો નહતો. બાકી શુદ્ધ પ્રેમ એવી વસ્તુ છે કે તેનો ને વ્યક્તિના ઉદયમાં આવિર્ભાવ થાય છે તેને કદાપિ ક્ષેર લેવાની કલ્પના સુદ્ધાંત યતી નથી. જેના ઉપર આપણને પ્રેમ ઉપજે તેની ઉપર સંતાપ કરવો અને કોઇ પણ રીતે કોઇ પણ કારણસર તેનું વેર લેવું, એ આજનો અશક્ય છે. ખરા પ્રેમને ખદલાની આશા હોતીજ નથી. આપણી ઉપર કોઇ પણ કારણે આપણી પ્રિય વ્યક્તિ ઉદારીન અને કિંવા કોષાવિષ્ટ થઇ આપણું અપમાન કરે તો તે વખત હૃદયમાં લેશ પણ કંઠારતા ધર્ષા વિના, જરા પણ દુઃખ લમાડ્યા વિના, સ્વાર્થલોચ અને સદનરીલતાથી આપણે આપણા હૃદયને વિનમ્ર મનાવીએ તથા આપણી પ્રિય વ્યક્તિ ઉપર ઉલ્લેસ આદર ઉત્પન્ન કરીએ એનું નામ તે ખરા પ્રેમ ! એજ પ્રેમ તે શુદ્ધ અને સ્વર્ગીય પ્રેમ !

શુકસિંહમાં એવો પ્રેમ નહતો એ આપણે આમળ ઉપર જોઇશું. અપૂર્ણ.

ગીતાજીમાંથી કેટલીક હૃદયંગમ વિચારણા.

‘યુવાદર્શતયાત્મનિઃ’ કડોપનિષદ

‘આત્માવિવ્યેન’ ગીતા

Know Thyself ડેરીની મહાવાણી

‘જ્યાં લગી આત્મા તેવે ચીન્યો નહિ ત્યાં લગી સાધના સર્વં ભુકી’

‘પરકથ, સ્વચાત્કર’ ગીતા

(નરસિંહમહેતા)

આજ આપણે એક સુંદર તત્ત્વની ઝાંખી કરશું. આપણા પાર્શ્વે દેહને આજ આપણે અદ્ભૂત રીતે ઓળખીશું. અને એ દેહને ધારણ કરતા પુરુષને આપણાથી અદૃષ્ટ પરમ પુરુષ સાથે અનન્ય સમ્યમાં નિરખીશું.

આજકાલ એક એવી પ્રથા પડી છે કે દેહને ધિક્કારવો, દેહ ધારણ એ કોઇ એવી પતિત અવસ્થા છે કે તેનું જન્મ અને તેમ જેટલા તેટલા પ્રકારથી જુડું મોલવું, ધ્વજવું, ખીજી રીતે વૈલક્ષ્યમ મનુષ્યોની માફક તેને કનિષ્ઠ વિચારોને લાગણીઓમાં ધસડી જવો અને જેને માટે તેનું સ્થળન થયેલું છે તેથી વિરુદ્ધ તેનો ઉપયોગ અને ઉપયોગ આદરી તેના સંપૂર્ણ વિનય કરવો અથવા ખીજી રીતે થતી સંપાસીની માફક તેને માનેલી વ્યાધ્યાત્મિક હોશિયારી રૂપરત કરવા અનોદેશ નિંદાને કષ્ટકાને પાત્ર પછી તેની દયાબળક સ્થિતિ કલ્યાણ.

અને સર્વ ઇન્દ્રિયોના અતિ-સચમ આદરી તેના કેવળ ઉપયોગ અને ઉપભોગીન કરી, તે દ્વારા તેના સમુજાનું ધ્વંસ થોજી રહેવો.

આ રેહ શું છે? વિશ્વનિર્ધારક સંજ્ઞા તે એક એવું, તો આશ્ચર્યજનક સાધન છે. કે તેને થોડા સમય માટે આપણે મનના કાણુમાં મૂકી દીધું છે, પરંતુ તે જાતે તો દિવ્ય સાધન છેજ. તે આત્માનું-પરમાત્માનું સુદૃઢતમ મંદીર છે. અને ત્યાં સુધી તેનું સત્ય સ્વરૂપ આપણે નહીં પિછાનીએ ત્ય સુધી આપણે તેના વડેજ, તેમાં રહીનેજ તેનોજ પૂર્ણ સાક્ષાત્કાર નહિ કરી શકીએ, ત્યાં સુધી તે આપણા ધિકારને ધાત્ર સદાકાળ રહેશેજ એ નિઃશંક છે!

માત્ર ઉપલક્ષ્ય દષ્ટિએ જોતાંજ શરીરમાં અનેક ગાત્રો અવયવો ઇત્યાદી છે અને તેઓ બુદ્ધિ બુદ્ધિ-કાર્યો કરી રહ્યાં છે. રેફર્સ આસાંઆસનું કાર્ય કરે છે, પેટ અને આંતરડાં પાચન ક્રિયા કરે છે, નાનું નસલ આતંક અને રક્ત સ્વાર્થલાગ આદરી ખોરાકની ખગડેલી ચીજોને કાઢી નાખે છે જે પીના આપણું શરીર ભાગ્યેજ આત્ર તેમજ આદર સ્વચ્છતા તથા સ્વચ્છતા પ્રાપ્ત કરી શકે. મુત્રાદયો પુકો, તેની નળીઓ અને પસીનાથી ભીંજાયેલી આમડીના ઉપલી સુપાટી, પ્રજનનનાં પવીત્ર આલોત અવયવો, જેઓ અદ્યુત રીતે ભાવી કાર્યને રક્ષી રહે છે, અને આપણને પુનઃજન્મી થવા અને આપણા રક્તને રીનજાતને સુધારવા સમય આપે છે, અને પ્રભુ પરમાત્મા જે ઉડી ગઇન સત્તાથી દુગો થયાં અદ્યુત સત્તાથી કાર્ય કરે છે તેના પશુ આપણને કાષ્ઠક ખ્યાલ આપે છે. હૃદય અને રક્ત વાહિનીઓ અને રક્તના અભિસરણની ક્રિયાઓ, શ્રવણ કરતા કાન, સ્પર્શ કરતી ત્વચા, અવલોકન કરતાં નેત્રો, વાણી બોલતું અને સ્વાદ લેતું મુખ, ગંધ સુંધતું નાક, હાથ, પગ ઇત્યાદિ સર્વ શુભ્યવજી ભરેલાં જિજ્ઞાસુ અવયવો, એકસ જોડાયેલા છે, અને એક આખા શરીરને સ્વચ્છ અને સ્વચ્છ રાખવાને ઉડા મૈત્રીભાવથી કાર્ય કર્યે જાય છે.

હવે આ ગાત્રો, અવયવો શાનાં બનેલાં છે? તેઓ અનેક દીરઘુના બનેલાં છે. આ દીરઘુઓ જે જીવનતત્વ રક્ત પ્રલાહિમાં રહેલું છે. તેની બુદ્ધિ બુદ્ધિ જાત છે. અને એથી વિશેષ ઘટ દીરઘુઓ જે મુળ દીરઘુઓની અંદર કાર્ય કરી રહેલાં છે અને જેનાં વડે જીવન પ્રવાહી, પદાર્થ સર્વત્ર પ્રસરી રહે છે. હવે આ દીરઘુઓ શાનાં બનેલાં છે તે વિચારીએ! તેઓ Cells નાં બનેલાં છે. અને એ Cells શું છે. આ, આજુ જેવા સૂક્ષ્મદર્શક Cells માત્ર તમે ને હું જેવા જીવતાં પ્રાણી છે. તેઓ બારીક અને નાનાં છે અને તમે ને હું જેવાં અન્યોન્યથી જિજ્ઞાસુ છે. અને તમે ને હું માફકજ તેઓ પ્રત્યેક પોતાપોતાનાં જન્મ, રક્તિ, પ્રજનન વિનાશ અને મૃત્યુ દાખવી રહે છે. તેઓ એટલાં દો બારીક છે કે તમારી ટચથી આંગળીનો ઉપયોગ સાધિક ઇકચ સંખ્યામા તેમને ધારણ કરે છે. મગજનાં જાનતંત્ર, અને ગનિતતંત્ર જોતાં, રક્તના, માસનાં, હાડકાનાં, આમડીનાં, વાળનાં, નળનાં ઇત્યાદિ. તેમનાં કાર્યોને તપાસીએ. રક્તનાં સેલ્સને પ્રથમ જોઇએ. તે રાતા છે. તેમાં કાર્બોનીક ગેસ ભરેલો છે, અને નસોના ઝરણાં વાટે શરીરના સર્વ ભાગોમાંથી હૃદય તરફ ધસે છે. અને ત્યાંથી ફેફસાંઓમાં જ્યાં તેઓ તેમના નકામા ગેસોના ભાર હવાની નળીઓમાં ફાલવી દઇ તાજાં ઓક્સીજન તેને બદલે ગ્રહણ કરે છે, જીવનને વૃદ્ધિગત કરતા ઓક્સીજનને સાથે લઇ તેઓ નાના નાના

અરણ્યમાં વહી અંતે ઘેરી નસોમાં ઉતરે છે, અને ત્યાંથી હૃદયમાં આવે છે. ત્યાંથી પાછાં તરતજ છૂટા પડી ભિન્ન ભિન્ન ઘેરી નસો, મોટી નાની, તેથી નાની, એમ શરીરના અનેક ટીસ્યુમાં ફરી વળે છે; અને તેઓ, અન્ય હિલોગી cells ને મળે છે. તેમને જોડતો ઓક્સીજન આવે છે, જેથી તેમની જીવન જ્યોતિ જ્વલત રહે છે. આપણા શરીરમાં રહેલાં તે સેલ્સ પોતાના તે કાર્યને માટે જરૂર બદલાની આશા ન રાખતાં, તેમજ આકું કાઢનારનું તેમને કામ કરવાનું છે તેનીએ જરા પણ દરકાર ન કરતાં, પુનઃ પાછાં તે અગદો કાઢી, તાજે લાઇ હૃદય વાટે પાછાં ફેરવાં તરફ જાય છે; પુનઃ પાછાં તે અગદો કાઢી, તાજે ઓક્સીજન લઇ, હૃદય વાટે સર્વ ટીસ્યુને આપે છે; પુનઃ ઓક્સીજન (પ્રાણવાયુ) આપી દઇ, ખીન ઉપયોગી બનેલ છે, અને એમ સતત પરપરામાં-કાર્યવેણીમાં-જીવનદીપક જળવલ્લ્ય માન રહે ત્યાં સુધી કાપો કપાજ કરે છે. હવે ધોળાં-રંગ વિનાનાં સેલ્સ શું કરે છે? તેપણ જરાયે ઓછાં આશ્ચર્યજનક નથી; અને રાતાથી એ તેમની કૃતિ વિશેષ છે. કારણ તેમને સ્વતંત્ર ગતિ છે અને તે ગતિના તેઓ કદીય ગેરઉપયોગ કરતાં નથી. તેઓ શરીરના વિદ્વાન્મત્ક અંશો સમીપ એકત્ર થઇ તેમને પોતામાં ઓળાળી દે છે, અને તેથી તેમને રક્તના સિપાઈ કહેવામાં આવે છે Phagocytes-અક્ષેકો-એ તેમનું ખીલું નામ છે કાર્ણપણ સત્ય વિજ્ઞાન શાસ્ત્રી અધુના આ Cells નાં સપૂર્ણ કાર્યો વિષે બાંધી શકવાનો દાવો ધરાવતો નથી. કારણ તેઓ એટલા તો વિચિત્ર છે, અને એટલા તો ગહન છે કે કંઈ કહેવાની વાતજ નહિ.

વિજ્ઞાન શાસ્ત્રીઓનો મહાવીર હકરતી ઉપરોક્ત રક્તખિન્દુઓ વિષે શું જણાવે છે તે જોઇએ:-

"The parts played are probably varied and numerous but our knowledge is very imperfect"

હવે આપણા પોતાના શરીર વિષે એ બાબત ખાસ જાણવાજોગ છે તે અંગે ઉતાર છું. પ્રથમ શરીરની અતિ વિશાળતા માત્ર Cells નીજ ગણના પરથી વિચારીએ તો જણાશે કે પૃથ્વી પર સર્ખાપલા સર્વ લોકો કરતાં તમારી આગળીના ટેરવાપર રહેલા Cells ની સંખ્યા વધારે છે. રક્તનાં રાતા Cells જેમનો સ્પર્શક ઇચ્છે છે, અને રક્ત તેમના સમુદયીજ બધાયણ છે. હકરતી આપણને જણાવે છે કે ૧૦,૦૦૦,૦૦૦ રાતાં રક્ત Cells એક ચોરસ ઇંચ જગા રોકે છે. અને તેનું કદ ૧૬૮૦૦૦૦૦૦૦૦૦ ક્યુબીક ઇંચ જેટલું છે. હુંકામાં સહી-લામત રીતે જણાવી શકાય કે તમારી ટચલી આંગળીના ટેરવા પર ૨૦૦૦૦૦૦૦૦ જેટલાં જીવતાં પ્રાણીઓ વસેલાં છે. અને આ જુલોહ પર વસતાં માનુષી પ્રાણીઓ કરતાં તે ઓઠકસ વધારે છે. આમ આંગળીના ટેરવાપર વસતા અસખ્ય પ્રાણીઓને અવલોક્યા પછી જો સમસ્ત શરીરમાં વંસી રહેલ બારીક પ્રાણીઓની સંખ્યા ગણવા બેસીએ તો અભૂત વિરાટ સ્વરૂપથી દિશા જુલોહ, લાન ગયું સર્વ હો.

‘પ્રસન્ન દેવરા! જગન્નિવાસ !’

એવા શબ્દો બોલ્યા તેજ શબ્દો આપણે પણ આપણા વિરાટ સ્વરૂપની સિધ્ધિ જોઇને બોલી શકીએ? અને ઉંડી કાવળી લાગણી પ્રદર્શિત કરી રહીએ! અને અન્તે તે જેમ આજે નમસ્કાર પ્રણામ પડે.

‘સર્વ દિશે વન્દન સર્વ મૂર્તિ ?’

એ પ્રમાણે કહે છે તેમજ આપણે પણ ક્ષીજ રહીએ, આપણા દેહનું વિરાટ સ્વરૂપ પરમ પુરુષના પરમવિરાટ સ્વરૂપના જેટલુંજ ગહન છે.

દેહની આમ વિશાળતા નિહાળ્યા પછી આપણે તેની વિવિધતા જોઈશું, આપણે મનુષ્યમાં જેમ અનેક જાતના બેદો છે. તેવીજ રીતના બેદો ટ્રીસ્યુમાં છે. જે વડે તેઓ મનુષ્યને, જનનવરને, ફળઝાડને, અને પત્થરને એકમેકથી ભિન્ન દાખવી રહે છે. ખતીજ પદાર્થો પણ ત્યાં ગણવાના છે. તમારાં હાડકાં વસ્તુતઃ પત્થર જેવાંજ છે. તમારા વાળ અને નાખ વસ્તુતઃ વનસ્પતિજન્ય નિકાસ છે. તમારું શરીર એકઠ્ઠે જનાવરનુંજ શરીર છે. જેમાં માનકેટલાંક મગજનાં અને ચાતતંતુઓનાં એવાં વિશેષ વ્યાપક સંસ્કરણો ગોઠવવામાં આવ્યાં છે કે જે વડે તેઓ તમારા દિવ્યતત્ત્વ સાથે સંવાદી બની. તમારું શરીર સમગ્રીજ્ઞતાનાં વિરાટ સ્વરૂપ જેટલીજ વિવિધતા દાખવે છે. કારણ તે તેનોજ ભાગ છે. તે તેજ છે. તત્ત્વમાત્રિ. મગજ માંસલ અસ્થિ, આંખની કીકી, નાની અંગુઠી, કાન અને ફેફસાં, દાંત અને મુત્રાશય, તંતુ Cell, રક્ત Cell, અસ્થિ Cell, - ખરેખર વિરાટભાવ તો અહીં પ્રત્યક્ષજ જણાય છે.

હવે આ વિશાળતા અને વિવિધતાવાળા શરીરને સંપૂર્ણ બરતો એવો કાણ છે વાર.

આપણે જાતેજ ।

આપણે મગજદ્વારા વિચારીએ છીએ. નેત્રોદ્વારા જોઈએ છીએ, કર્ણોદ્વારા સાંભળીએ છીએ, ફેફસાંદ્વારા શ્વાસોશ્વાસ લઈએ છીએ, વગેરે વગેરે દુઃકામાં આપણે આપણાથી બહાર પાળી જોતાં અટકીએ પરંતુ શરીરના ઉડાણમાંજ ઉતરીએ એક અવયવથી બીજા એમ અનેક અવયવોમાં મનનદ્વારા મુસાફરી યોજીએ સર્વત્ર એકજ સંબંધોનો ઉચ્ચાર કરતા રહીએ હું, હું, હું, હું, હું, અહીં હું, હું અહીં હું, હું અહીં હું, હું અહીં વસું હું, હું અહીં વસું હું, હું અહીં વસું હું, હું અહીં વિચરું હું, હું અહીં જોઉં હું, હું અહીં સાંભળું હું, હું અહીં સ્વાદ લઉં હું, હું અહીં પકડું હું, હું અહીં શ્વાસોશ્વાસ લઉં હું, હું અહીં યોજું હું, હું સર્વત્ર એનો એજ હું, હું સર્વત્ર એનો એજ વસું હું, હું સર્વત્ર એનો એજ ભિન્ન ભિન્ન ગાત્રોમાં ભિન્ન ભિન્ન ક્રિયાઓ કરું હું એનો એજ હું અહિં આ ગાત્રમાં હું ખતો અનુભવ કરું હું, અને એજ હું આ ગાત્રમાં સુખનો અનુભવ કરું હું. અહમાત્મા ગુડાકેશ સર્વવૃત્તાશયાસ્થિતઃ

તમે જુવો છો કે તમારા શરીરનું માત્ર સામાન્ય ચિત્તવન તમને તમારા સર્વત્ર વાસ વિષે જણાવે છે. તમે એકલાજ શરીરની અદ્ભૂત વિશાળતા અને વિવિધતામાં અનન્ય અવિભક્ત સ્વરૂપે વિલસો છો. તેથીજ તમે તે સર્વમાર્ગી પરમ વ્યાપક સ્વરૂપની પૂર્ણિપમાં છો, એ નિશ્ચય છે. તમે જેમ તમારા પિંડના-શરીરના-પુરૂષ છો, તેમજ તમે તે અનેક પિંડોના જ્ઞાતીમાં વસતા પરમ પુરૂષની પ્રકૃતિરૂપ છો, તેના શાસન અનુસાર સર્વત્ર વસી રહો છો, વર્તો છો, અને તે દ્વારા તમારા અસ્તિત્વને દાખવી રહો છો આ વિશ્વમાર્ગી વ્યાપ્તિ સાથે તમારી યોતાની ખ્યાનસ્થ એકતાના યત્ર કે તરત મનુષ્ય, અન્ય પ્રાણી માત્ર, વનસ્પતી પૃથ્વી, સૂર્ય ચંદ્ર અને તારાઓ, એ સર્વમાં તે પરમ પુરૂષને ન્યાયશા, અને જે કાર્યને માટે તમારું સજ્જન થયેલું છે, તે કાર્ય તમે સંપૂર્ણ કર્યું છે તેના તમને યથેચ્છ સાક્ષાત્કાર થશે. આમ થતાં જે યોગી વિષે શ્રી, કૃષ્ણ કહે છે તેા મંપૂર્ણ જાતનાં હતાં તમે વિરાજ રહેશો.

પિંડ બ્રહ્માંડની આ ભાવના વિમાર્થ પુછી તમે જોશો કે જે પરમ ચેતન-જીવન-વિશ્વવ્યાપતું છે, એ ચેતન વિના વિશ્વનું જેમ અસ્તિત્વ નથી તેમજ તમે તમારા અનેક તાના મોટા અવયવોમાં વિલસતા જીવનરૂપ છે. તમે તે પરમ પુરૂષના મહાન જીવનની એ પ્રતિકૃતિરૂપ છો. તમારા સિવાય તમારા શરીરની સર્વ સ્થિતિ, રીતિ, કૃતિ નષ્ટ થાય બની રહે. વળી આ વિચાર તમને એવી દૃક્ષાએ દોરશે કે જે વડે તમે તમારી હૃદયશક્તિ અનુસાર સર્વજન જીવન જીવો છો, શરીરના સર્વ અવયવોનાં જીવન તમારા મહાન જીવન સાથે ઓતપ્રોત થઇ રહેલ છે. અને તેથીજ તમારી હયાતી તમે ધારો ત્યાં સુધી ટકાવી શકો. પરંતુ હજી તમારી પાસે આ સ્થિતિ સુધી પહોંચવાની કુશી નથી આવી. કારણ વરતુતઃ તે તમારી પ્રકૃતિજ છે. તમારી માયા માત્રજ છે.

એકા કરણ યુક્ત તમારી જીવનશક્તિજ તમને હું અહીં વસું છું. અહીં, હું, એમ કહે-વરાવવા શક્તિમતી અને છે. પરંતુ આ શક્તિને તમે જોઇ શકતા નથી. પરંતુ તમારા રક્ત તું સર્વ વ્યાપી સંચલન તમને જણાવી રહે છે કે તેના વિના તમારા પિંડબ્રહ્માંડનાં અણુ-તેણુ યુક્ત રોમ રોમ વિરાજતાં Cells ને પેલણજ મળે અને તેથી તેઓ પોતપોતાનાં પૃથક પૃથક કાર્ય કરતાં અટકે. આ પ્રમાણે મગજના તથા ગતિ અને ભાનતંત્રોમાં હૃદયમાં અને રક્તવાહિનીઓમાં તમને પરમાત્માની સર્વ વ્યાપ્તિ અને વિશ્વ ભરતા જીવનનું એવકું આપમ્ અથવા તુલના પ્રાપ્ત થયાં.

આ પ્રમાણે વિચારણા આદરતાં, તમારા શરીરને આંતરિક દૃષ્ટિથી જોતાં, તણુ સ્વરૂપે તે દ્રવ્યમાન થાય છે. (૧) અપર અથવા ભિન્ન પ્રકૃતિ, જે ભિન્ન ભિન્ન ગાત્રોમાં રહી છે. (૨) પર અથવા દેવી પ્રકૃતિ જે તે તે ગાત્રોમાં ભરતું જીવન. (૩) પુરૂષ-જે સમસ્ત શરીરમાં વ્યાપક તત્ત્વ છે તે. આ પ્રકારે 'આત્મવ્યયેન' એ ગીતા ભાષ્યનું મૂલ 'Kṛmān; thysself' એ કેટલીતી મહા વાણીમાંથી આપણે સનિસ્તાર જાણી શક્યા. અને 'एकस्थ संचराचर' એ પરમ ભાવને આપણા પોતાના શરીરમાંજ પિછળી શક્યા. આ પ્રકારની ભાવનામાં આપણને ધર્મ જીવન, એ ભાવના પશુ પ્રસક્તિ જણાઈ આવી. એ જીવનના વૃદ્ધિ તથા વિકાસ નિત્ય નિરંતર જોતા રહેવું તેજ આપણું પરમ કર્તવ્ય છે. આજ આપણો સનાતન ધર્મ છે. કારણ કે શરીરનાં Cells ને વૃદ્ધિગત કરવા, તેમાં જીવનતત્ત્વ અહોનિશ રેડી રહેવું, તેમને અમૃત આત્મા જેવાં આત્મસાત કરવાં, એજ ધર્મનો પરમ આશય છે. જીવનનું ઉજ્જવલ સ્વરૂપ દેખતાં સામાન્યતઃ આપણી રૂઢિચા ભરી સ્થિતિ નષ્ટ થઇ જાય છે. અને life-મહા જીવનનો પરમ ઉદાર માર્મિક ભાવ આપણો નયન સંમીપ હૃદય સંમીપ અનેરો ઝોજથી વિલસતો જણાય છે. આ મહા જીવનમાં સામાન્ય જીવન મૃત્યુના દ્વેષ-Cells નાં જુદાં જુદાં વિધવાતમક રૂપો આપણને જેનમ મૃત્યુના ખ્યાલ આપે છે. બાકી પરમ આશય કારક, પરમ યશસ્વી, પરાક્રમી મહાજીવન-સમગ્રીથી વ્યદિ પર્યંતનું મહા જીવન-પરમ પુરૂષતા અનુપમ એકધર્મનેજ દાખવી રહે છે.

અનુસવનો મીઠી મીઠી વાતો.

આપણે જો તળાવની માફક નિશ્ચેષ્ટ રહીશું તો આ લાંબ સરોવર કે જેણે અસંખ્ય કમળોને ઉત્પન્ન કરેલ છે, તેમાં દુર્બુદ્ધિ, અનીતિ, આળસ, દુઃખ અને હુસનપરથી લીધેલ જામી જશે. અંધ તળાવમાં પડ્યા રહી, મેલ ખાનારાં માછલાં ન બને, પરંતુ દુનિયાના અન્ય સરોવરમાં વસનાર મહાનુભવ માછલાંના સમાગમમાં આવે. તમારી અને તેની સ્થિતિ તું માપ કરે, અને તેમનામાં જણાતી ઉત્કૃષ્ટતાનેજ પ્રદર્શ કરે. તમારા શુશ્રુષોપતું પૃથક્કરણ કરી તમારી ઉત્તરિતે આડે આવનાર પ્રેમ, રીવાજ કે દોષને સુધારી તમારી પ્રગતિને રસ્તો સાફ કરે. કોઈ પણ પ્રજા ખીજી પ્રજાનાં સંબંધમાં ન આવે ત્યાં સુધી, તેના દેશમાં હુન્નર, કળા, ધર્મ કે વિજ્ઞાન વિસ્તાર પામતાં નથી.

આ જમાના પ્રમાણે વ્યાપાર એજ. દેશવર સાથે સંબંધ રાખનાર સાધન છે. અને જે જે દેશો સાથે આપણા વ્યાપાર ચાલતો હોય તેના રીતરીવાજો અને હુન્નરકળાનું આપણને જ્ઞાન થાય છે, અને પરિણામે આપણી ઔદ્યોગિક નિર્બંજનતાને દૂર કરવા પ્રેરાઈએ છીએ. હિંદ ખેડક આખી દુનિયા સાથે વ્યાપાર ચલાવે છે, અને માલની વ્યાપાર નિકાશ શક્તિના વખતે ધમધાકાર ચાલે છે, પરંતુ હિંદ કાચા માલનો નિકાશ કરનાર દેશ છે ખાસ પદાર્થો ઔદ્યોગિક બધા પ્રમાણમાં પરદેશ ચડે છે કે એક વર્ષ-દુબકાણ પડે તો હિંદી પ્રજાનેજ અજાત સાંસા પડે છે. ખીયા, રૂ, શણ ઉત્તર, આંમડાં, હાંડકાં વિગેરેના વ્યાપારની સ્થિતિ જુઓ, પાણીને મુલ્યે તે અહીંથી બહાર જાય છે, અને તેજ માલ રૂપાંતર પામી આ દેશમાં પાછો આવતા દસપણી કિંમત મેળવે છે આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે તેલ, ફટકડો, હીરાકસ, ખાસો, માટી, મીંદુર કે મોરચુજી જેવી ચીજો પણ પરદેશથી આવે છે આવી વસ્તુઓ લગલગ વીસ વર્ષ પહેલાં હિંદુસ્તાનજી અનાવતું હતું પરંતુ અત્યારે ખાણો ડટાપ ગપ કે શું તે કાઢી જણાતું નથી. જે દેશ કુદરતની બેનાવેલી તૈયાર વસ્તુઓ પણ જમીનમાંથી ખોદી ન શકે તે કેવો ગણાવે જોઈએ?

આપણે કેળવણીમાં કંઈક પ્રગતિ કરેલી છે. પરંતુ ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિમાં તો આપણે શૂન્ય છીએ સત્યથા આપણા ઉદ્યોગો નાશ પામ્યા છે. અરણ્યમાં તોફાન થતાં જેમ અસંખ્ય ઝાડો પવનથી ઉખડી જાય છે. અને જે મજાશુભ ઝાડો ઉખડી જતાં નથી. તે ઝાડોમાં અતિશય હલન ચલન અને ધપાણને પરિણામે થયેલ દાવાનળથી સળગી જાય છે. અને આખું વન ભસ્મ વસાત થઈ જાય છે. આ સર્વનું મૂળ તોફાન છે. હિંદ પણ ઉદ્યોગમાં આવી રીતે ભસ્મવસાત થઈ ગયેલ છે. દેંક ઉદ્યોગો ઉત્તેજન ન મળવાથી બંધ થયા છે. દેંક માલની પરદેશમાં ખપત ન થવાથી અને બાકીના ઉદ્યોગો પરદેશી વ્યાપારીઓની હરીફાઈ સામે ટકી ન શકવાથી નાશ પામ્યા છે.

લોહું ન વપરાય તો કાટ ચડે. કાટ ચડેલ એક વસ્તુ ખીજી વસ્તુના સંયોગમાં આવતા બને કાટથી ખવાઈ જાય છે. એક પ્રજા પોતાના વંશપરંપરા ઉતરી આવેલ જ્ઞાનને પ્રદર્શ કરી પૂર્વજોના ઉત્તમ શુણને ટકાવી રાખે છે. તે પ્રજા વપરાના લોહા જેવી ચીજની રહે

છે, અને અન્ય પ્રજા તેના તરફ માનની નજરે જુએ છે. પરંતુ જે પ્રજા અધર્મી રૂપી સુજને ત્યજી દઈ, ઓકરીજન રૂપી દુર્યુજને પકડી રાખે છે તે પ્રજા લોકો જેમ ઓકરીજન સંયોગમાં આવતાં કટાઈ જાય છે. તેમ દુર્યુજોના સંયોગમાં આવતા કટાઈ જાય છે. અને જગતને મન પીડારૂપ લે માય છે. " મોર્નિંગ પોસ્ટ " જેવું મંગલાગુ અગ્રગણ્ય વર્તમાન પત્ર પોતાના એક લેખમાં જણાવે છે કે:-

" ત્રીમં શાહનશાહત વાહીની દલિથી હિંદ હુમેશાં અસાર સુધી કંઈક એક વરસોળીની ગાંઠે જોવા, અને સ્પષ્ટ રાજદામાં કહીએ તો એક પીડારૂપ (misamce) છે.

હિંદને શા માટે અન્ય પ્રજા પીડારૂપ સમજે છે ? કારણ તેઓને હિંદ કટાઈ ગયેલ લાગે છે અને તેના સહવાસમાં આવતાં પોતાને પણ કાટ અટશે એવો સંશય રાખે છે. ઓસ્ટ્રેલીયા કેનેડા, ચુનાઇટેડસ્ટેટસ, આર્જેન્ટાઇન અને દક્ષિણ આફ્રિકામાં દિહીએને આવવાની મના થયેલ છે, તેનું કારણ હિંદી પ્રજાની ગરીબાઈ અધમતા અને આજસુ સ્વભાવ છે, જ્યાં સુધી આપણા દાહના દુર્યુજોને આપણે ત્યજી દઈશું નહિ. લા સુધી કાઈપણ પ્રજા કંઈકેકે વરતીપણા દેસને "દુષ્ટ" કહી સંજોષરો નહિ, પરંતુ ઉલટા "કુલી" ની ઉપમા આપણી પ્રજાને આપ્યા જશે. બાબ દેશા હિંદીને દૂર રાખે છે, એટલેથી ન અટકતાં તેઓએ હિંદુ ધાન્ય પણ રોગી સાળીત કર્યું છે, અને ચુનાઇટેડસ્ટેટસ ઓફ અમેરીકાએ એક કાંપરો હમણાં જ પડ્યો છે, જેથી હિંદના અનાજને તે દેશમાં આપવાનું યત્ન બંધ કરવામાં આવ્યું છે. હિંદની પ્રજા રોગી, તો તેની પેદાશ શા માટે શુદ્ધ હોવી જોઈએ ?

પ્રેમ વિગેરે દાનિકાંક રોગો આપણો નવ કુસુમોને અકાળે પસડી જાય છે. યુરોપ અને અમેરીકામાં કાંઈપણ જાતના વાતાવરણી રોગો નથી તો હિંદે શા માટે તેના ભોગ થવું ? યુરોપી પ્રજા સાધનસંપત્તિ હોઈ સ્વચ્છતાના નિયમો પાળી શકે છે, અને મરજી વિગેરેને જડમૂળથી ઉત્તેજન કરી શકે છે. પરંતુ હિંદની પ્રજા પોતાના પેટ પુરવું જાત મેજવધા તરફડીયા મારતી હોવાથી સ્વચ્છતા, આરોગ્યતાના નિયમો સાચવવા તેને અવકાશ મળતો નથી, અને પરિણામે કાંઈકેકે રોગોના ભોગ થાય છે. અમથી બચવા માટે દરેક વ્યક્તિએ સાધન સમજ થવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, અને તેનો ઉપાય બાપાર છે.

બાપારમાંથી મળતા ફાયદાને અંશ હિંદની દરેક વ્યક્તિને મળવો જોઈએ, પણ જે એક દેશ-કાળી વસ્તુઓને નિઃશ કરે તો સોના મજુર વર્ગ ગરીબ રહે કારણ તે દેશમાંથી નિકાસ થતી વસ્તુની ઉત્પત્તિથી કારીગરીને ઉત્તેજન મળતું નથી, અને વરસાદ, તોફાન હીમ, તીવ્ર વિગેરે અકસ્માત બધને આધીન રહેવું પડે છે. આવું સંકટ એકજ વખત આવે તો આખો દેશ સાચાર બની જાય છે;

કાયા માલનો નિકાસ મર્યાદિત કરી થોડાં ખર્ચે નીકળતા સંચાદારો તેલ વિગેરે ઉત્તોગોને રચાવવા જોઈએ અને બૂખે મરતો ગરીબ મજુરોને રોજ આપવી આવશ્યક છે નવાં દુધરો રચાવવા વિગેરે રાજકો, આજકાલના માસિકો તથા વર્તમાન પત્રોના વાંચનારો નકામા છે, કારણ તેઓ સાધન હીન છે, અને જેઓ કાંઈ પદ્ધતિ જોખમ ઉઠાવી સકવાન શક્તિવાળા છે, તેવા તો માસિક વિગેરે વાંચના પુરસદ ધરાવતા નથી, એ શોચનીય છે.

'Survival of the fittest' એ વિશ્વનો નિયમ છે. એટલે કે ઉદ્યમ વસ્તુજ દહી શકે છે. બગીચામાં જુઓ. આ માળી પચાસ બી વાવે છે. તેમાંથી આઠીશનો ફણુગા ફૂટે છે, અને દશ હલકા બી જમીનમાંજ સુકાઈ જાય છે. આળીશ ફણુગામાંથી દશ અતિ ઠંડીથી અગર અતિશય ગરમીથી બળી જાય છે, અને ફૂલત ત્રીશ છોડ વેંત જેટલા વધી શકે છે. અને આ વિશ્વમાંથી વિશ્વ છોડ તો પવન અને વરસાદ સામે દહી ન શકતાં મુળમાંથી ઉખડી જાય છે. અને ૫૦ માંથી ફક્ત ૧૦ બી વૃક્ષનું રૂપાંતર પામે છે, અને આ દેશમાંથી જે વૃક્ષ મજબુત થયું હશે તેનેજ ફળ ધરો. કુદરત પોતાની સૃષ્ટિને નિર્બળ જોવા ઇચ્છતી નથી. તેને સૌંદર્ય ગમે છે. અનિષ્ટ પદાર્થને તે પોતાના મુળ સ્વરૂપમાં ફેરવી નાખે છે સુદર અને મજબુત વસ્તુને લાંબુ જીવન આપે છે. વનસ્પતિને, મદદ કરનાર અને તેને મજબુત બનાવનાર પાણી, હવા, સૂર્ય, અને ઠંડી છે, અને તેજ તરવે નખળા વૃક્ષોને ખાઈ જાય છે. આ નિયમ પ્રાણી માનને પણ લાગુ પડે છે.—

સમુદ્રનો ઝીણો જંતુ, માછલાંનો ખોરાક છે, માછલું મોટા મચ્છનો ભોગ થાય છે, અને આ મોટા મચ્છને મગર ભક્ષણ કરે છે. Might is right. સમગ્ર જીવ નિર્બળ જીવનું ભક્ષણ કરે એ વિશ્વ નિયમ છે. હરિણ ફરીયાદ કરે કે “વાઘ અથવા સિંહ મારી સાથે વિવેકથી વર્તતો નથી.” તો શું તે ફરીયાદ બ્યાનબી ગણાય? નોકર બેઝમકાદ કરે કે “શ્રેષ્ઠ સર્વે મોજો મારા ઉપર નાખે છે, મારે સહન કરવું પડે છે, અને પોતે મોજ કરે છે.” તો શું નોકરના ઉપર જગત દયા લાવશે? આપખુદ જુદી રાજની પ્રજા પોકાર કરે કે “અમારે ભારે કર તથા વેતની દબાયા છીએ અને નિર્ધનતામાં સજડ્યા કરીએ છીએ, ભારે અયોગ્ય અમીર ઉમરાવો તથા રાજ વગર મહેનતે મોજ શોખ કરે છે.” વિગેરે જાતનો પોકાર પ્રજાના દુઃખ જોઈ કરવાને બદલે, રાજની ખૂબી વહોરે છે. શારીરિક, માનસિક, ઔદ્યોગિક, રાજનૈતિક બાબતમાં હવેકે દરજ્જે વિરાજતી એક પ્રજા કદાચ પોકાર કરે કે “રાજકર્ત્રિ પ્રજા તરફથી અમને ઉત્તમ હકો મળતા નથી. વર્ષ ધર્મ ભેદ રખાય છે. અને યુવુની પરીક્ષાને વિસારી દેવાય છે.” તો યાદ રાખવું જોઈએ કે જ્યાં સુધી નિર્બળ પ્રજા સમગ્ર પ્રજાની સમાન કક્ષાએ મૂકવા યોગ્ય નહીં યાય, ત્યાં સુધી આવા પોકારનો ઉપાય નથી. એક પૈસાદાર બ્યક્તિએ કહી ગરીબ મનુષ્યનો સોખવતી યવા ઇચ્છે છે? સંસારના વાતાવરણમાં રહેનાર મનુષ્ય માટે તો તે અશક્ય છે. તેવીજ રીતે સંપત્તિવાળી પ્રજા, સાધનહીન પ્રજાને બહુ તરીકે કેવી રીતે સ્વીકારે? સાધનહીન પ્રજા, સાધન સંપન્ન થાય, ભારેજ અન્ય પ્રજાઓ તેને આદર આપવા પોતાનો હાથ લંબાવે એ સ્વાભાવિક નિયમ છે. તેથી વિરૂદ્ધ વર્તી ભવિષ્યની આશાઓ રાખવી એ જનસ્વભાવ પરત્વે અજ્ઞાનતાની પરાક્રમ છે. એક આગ્રહ કવિએ યોગ્ય કહ્યું છે.

'Tis a very good world we live in

To lend or to spend or to give in,

But to beg or to borrow or get a man's own

'Tis the very worst world that ever was known

કેમને, કંઈ પણ આપીએ, ખરચીએ, અથવા આધીન થઈએ તો આ દુનિયા ધણીજ ઉત્તમ પરંતુ કેમની પાસેથી કંઈ પણ લેવું હોય, માંગવું હોય, અથવા પોતાનીજ વસ્તુ પાછી મેળવવી હોય, તો દુનિયા અતિ નિંદ્ય દેખાય છે, અને આપણી વૃત્તિ તેમને આકારી લાગે છે.

મુખમાં લીધેલ મગ્ગને લાઇ તરીકે પાળવાનું આપણે મગરને કેવી રીતે કહી શકીએ? પંઝામાં પકડેલ હરિણને મિત્રલાવે જોવા આપણે સિંહને કેવી રીતે શિખામણ દઇ શકીએ? નોકરીમાં રાખેલ માણસને ઓછું કામ સોંપવા આપણે શેઠને કેવી રીતે કહી શકીએ? સખળને હાથ પડેલ નિર્જળ વસ્તુ, સખળનું બોજન છે, સાધન છે, તેમજ આર્થિક અને ઔદ્યોગિક ઉત્પત્તિ કરવાનું સ્થાન છે. તેને મજેલ કુદરતી બક્ષીસનેા ઉપયોગ બે તે વિવેક અને લાપજીથી કરે તો સખળ જીવ દે પ્રજાની ભલમનસાઇ લેખાય, પરંતુ તેના ઉપર ફરજ પાડી ન શકાય. મગ્ગે મગર સામે ટક્કર ઝીલવી હોય તો, મગરના સ્વરૂપમાં બદલાવું જોઈએ. સિંહથી ડરતા રહી ઝાડીમાં સંતાવાનું હરિણને યોગ્ય લાગતું ન હોય, તો તેણે સિંહ થવા પ્રયત્ન કરવો. નોકરી કરનારને પોતાના માલીકના ટુમાખી સ્વભાવની અવગણના કરવા ઈચ્છા હોય તો, માલીક જેટલુંજ સાધન સંપન્ન થવું. નિર્જળ પ્રજાએ સખળ પ્રજાના બોજનથી મુઝાઇ ન રહેતા, જગતમાં નામ મેળવવા આકાંક્ષા ધરાવવી હોય તો શારીરિક, આનંદિક, ઔદ્યોગિક અને ધાર્મિક આખતમાં બની રહે તેટલી પ્રગતિ કરવી. આપણા આપદાદાએ ભણે ઉચ્ચ સ્થાને વિરાગતા હતી, પરંતુ અત્યારે તો આપણે અજ્ઞાનતાના સમુદ્રમાં, પાણીની સપાટી નીચે રચળા કરીએ છીએ. પાણીની સપાટી નીચેની વસ્તુ, ભણે તે મનુષ્ય હોય કે, કાણ હોય પરંતુ તે તો સમાનજ લેખાય છે. અજ્ઞાનતાના આ સમુદ્રમાંથી તમે બહાર ડોહીયું કરશો કે તુરત જીનારે રહેલ પદોપકારી જીવો તમને પોતાના બધું સમજી સમુદ્રમાંથી બહાર કાઢવા શિક્ષણરૂપી સાધનો મોકલશે. પરંતુ જ્યાં સુધી પાણી બહાર-ડોહીયું કરવા, તમે ઈચ્છા નહિ રાખો, ત્યાં સુધી પાણીમાં ફરનાર સિવાય અન્યની દૃષ્ટિએ તમારી હયાતી નહિ જણાય. જગતરતો ઇતિહાસ જુઓ. ઇસુ અને અલ્લરને આખું પ્રજાના હાસ થવું પડ્યું હતું. દ્રાવીડોને આર્યોના પ્રજા જીવરસાને લીધે, દક્ષિણના પર્વતોમાં સંતાઈ રહેવું પડ્યું હતું. આર્યોને શક અને સીથીઅન જેવી જંગલી જાતોથી ડરવું પડ્યું હતું. રોમન જેવી સંસ્કૃતિ પામેલ પ્રજાને હુન અને ગોલ જેવી જંગલી જાતોને તાણે થવું પડ્યું હતું, અને બ્રિટન પ્રજા, ડેન અને નોર્મન ચરા આગળ શિરા જીકાવી રહી હતી. સરખી સ્થિતિની પ્રજાનીજ આવી દસા બે નિર્જળતાને લીધે થાય, ત્યારે અર્ધ જંગલી હાજતની પ્રજાનો સંયોગ ઉત્તમ સંસ્કૃતિ પામેલ પ્રજા સાથે થાય છે, તો નિર્જળ પ્રજાનું પ્રજાત્વ નાશ થાય છે. દર્શાવે તરીકે જુઓ. કેનેડા અને યુનાઇટેડ સ્ટેટસના ઇરીઅનોની સ્થિતિ: દિવસે દિવસે તેમની સંખ્યા ધરતી ન્યથ છે. ઓસ્ટ્રેલીયા અને ન્યુઝીલેન્ડના મૂળ વતનીઓના પણ તેજ હાલ છે. મનુષ્યની પુરાતન અવસ્થાનું દિગ્દર્શન કરાવનાર તે જાતિઓ એક બે સેકામાં હતી ન હતી ચર્ચા જશે, અને તે પ્રદેશોમાં મુરેખી તત્ત્વ અને પૂરેખી વસ્તીજ રહેશે.

દિંદ પશુ દિવસે દિવસે શારીરિક, ઔદ્યોગિક અને આર્થિક સ્થિતિમાં નબળું થતું જાય છે, નાનું તળાવ સુકાઇ જતાં ત્યાં માલીક દેખાય છે, અને યોગ્ય વખતમાં પૂરાઈ જાય.

છે, પરંતુ મોટું સરોવર સુકાતાં ધણેજ વખત લાગે છે, તે દરમ્યાન પાણીમાંથી ખરાબ વાસ નીકળે છે, અને તેમાં વસનાર મનુષ્યો દુઃખી થાય છે.

આવા સુકાતા સરોવરને ગંદા તળાવડાની ઉપમા અપાય છે, તેવીજ રીતે એક વખતનો સંસ્કૃત દેશ જો અધોગતિમાં ગંધકી પડ્યો હોય, તો જગત્ તેની સાંપ્રત અધોગતિ ઉપરથીજ તે દેશની કીંમત બાધે છે. એક વખતના સુદર સરોવરને સરોવર તરીકે ન સંબોધાતાં, તળાવડાના નામથી ઓળખાવાય છે; કારણ સરોવરના ગુણ તેમાં હોતા નથી. કેળને એક વખત ફળ આવી ગંધા પછી, તેને કેળ તરીકે સંબોધવું યોગ્ય ન ગણાય. નારંગી જેમાંથી રસ નીકળે છે, તેમ હિંદ તરફથી કાંઈ પણ જાતનું શિક્ષણ કે જ્ઞાન જગતને મળતું હોય તો અન્ય પ્રભુઓ તેને ધૂળમાંથી ઉપાડી લઈ સાફ કરે, પરંતુ હિંદ કાંઈ પણ વસ્તુ દઈ શકે તેવી સ્થિતિમાં હાલ નથી. તેથીજ તે ધૂળમાં રગડોળાય છે. હીરાનું મૂલ્ય હંમેશ અગણિત હોતું નથી, તે કદી મૃત્યુની ગરજ પણ સારે છે. હિંદમાં પ્રાચિનકાળમાં કદાચ વાનપ્રસ્થાવસ્થા, અયોગ્ય અને અસ્થાને દાન કે ખર્ચાણું રીવાજ મૂલ્ય-ધણુંજ અંકાતું હશે, પરંતુ હાલે જ્યારે જ્ઞાન, કેળવણી, ઉદ્યોગ અને ધનનો દુકાળ પડ્યો છે, સારે આખી જુની પ્રથાઓ મૃત્યુની ગરજ સારે છે. આવા હીરાની હવાતી નહિં હોય તોજ હિંદ જીવી શકશે.

હિંદે ગાદ નિંદ્રા લીધેલ છે, અને જેમ મનુષ્ય લાંબી નિંદ્રા પછી નવચેતન થઈ જાગત થાય છે, તેમ હિંદ હવે પોતાની કૌલકણું નિંદ્રાને લાગી હવામાં રમણ કરતી પ્રજા તરફ આતુરતાથી જોવા પ્રયત્ન કરે અને સંસ્કૃતિમાં કુદરે અને ભુરે આગળ વધતી પ્રજાનું અનુકરણ કરવા નિશ્ચય કરે એજ ઇષ્ટ છે.

હિંદે તો સમતીય જેવા યોગી માગે છે. વિવેકાનંદ જેવા દેશોદ્ધરો કુટો રોપનાર, સમસ્ત હિંદમાં જાગૃતિ આણનાર, અને આપણા પૂર્વજોના અગાધ જ્ઞાનનું અમેરિકા અને યુરોપને દર્શન કરાવનાર વીર સન્યાસીઓનીજ હિંદને આવશ્યકતા છે. રસાયનશાસ્ત્ર, અને વનરસપતિશાસ્ત્રમાં પારંગત ડૉ. બોઝ જેવા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ અને હિંદની માનસીક શક્તિનું જ્ઞાન કરાવનાર મહાન પુરોહિત અનેકથા ઉત્પત્ત થાય, એજ હિંદની ઇચ્છા છે. રવીન્દ્રનાથ ટાગોર અને મહર્ષિ દેવેન્દ્રનાથ ટાગોર જેવી સદ્ગુણવ્યવસ્થિતઓ નજરે પડવી જોઈએ. સેન્ટ નિદાલસિંઠ જેવા કર્મજ્ઞ, વયસા અને મનસા સગાન ઉપદેશ આપનાર અને પરિપાલન કરનાર ગૃહસ્થો હિંદને ખુણે ખુણે સંચાર કરના હોવા જોઈએ. આકાશગામી લીમાતોમાં મેળ કરનાર શેડી જેવા એન્જનીયરો, હુનરકળાના દરેક અંગને પોતાનો વારસો માની, તેને ખીલવવા પ્રયત્ન કરનાર હોવા જોઈએ. ગાંધી જેવા કર્મયોગી અને પીરોજશાહ મહેતા અને ગોખલે જેવા રાજનૈતિક પ્રુષોધીજ હિંદ ઉજારાવે જોઈએ. દાદાભાઈ જેવા દેશહિતેચ્છુના પિતા હિંદના દરેક પ્રાંતમાંથી જન્મીત થવા જોઈએ. અને એ પ્રમાણે ઉત્પત્તિના સર્વ અંગો ખીલતાં જશે તેમ તેમ હિંદ પોતાને વળગેલ અનિષ્ટ રીવાજ અને પ્રથા ક્ષી યોગને ફેંકતો જશે અને પરિણામે જેમ જલ્દાંતઃ સંચારી દુનૌકા, પોતાના યાત્રિક મજમામાં ભરેલ પાણી દાલવી નાંખી, એકદમ પાણીની સપાટી ઉપર આવે છે, તેમ હિંદ પણ પોતાનો નિરર્થક યોગને ફેંકી દેશે કે તુરંત આયોચાય જગતની દૃષ્ટિએ. પડશે પોતાને હાથે વહોરી લીધેલ પાપનું નિવારણ પશ્ચાત્તાપથી થતું નથી, પોતાની ઇચ્છાનુસાર દાખલ કરેલ રીવાજોને હાનિકર્તા હોય તો તે દિલગીરી બતાવ્યાથીજ આપણી રિયતિ સુધરતી નથી, પરંતુ

તે જોખને ઢાંકી દે તેટલા પુણ્ય-સુધારાથીજ તે મનુષ્ય કે પ્રજા તરીકે જાય છે. સુધારા રૂપી પ્રકાશ આવતાંજ અધિકાર આપોઆપ આવ્યો જશે દેશોદયની ઇચ્છા રાખનાર મુસોની ફરજ છે કે ઇચ્છા લાગતા સુધારા માટે બીજાને બોધ દેવા કરતાં, પોતાનાજ ઘરમાં તેવો સુધારો કરવો વ્યક્તિની ઉત્તરિતને પરિણામે રાષ્ટ્રની ઉર્જા છે. આપણે ગમે તેટલી અધમ સ્થિતિમાં હાલ છીએ, છતાં ભૂતવું ન જોઈએ કે આપણે ઉત્તમ પ્રજાના સંતાન છીએ. આત્મવૃક્ષ માલીકની બેરકારીથી કદાચ ફળ ન આપે, પરંતુ હવા, પાણી અને પ્રકાશ માટે યોગ્ય વ્યવસ્થા યામ કે તુરત તે વૃક્ષ "આબો" થઈ જાય છે; અને તેના માલીકને મિષ્ટ ફળ આપે છે કાંટાના વૃક્ષની ગમે તેટલી દરકાર રાખીએ છતાં તે તો કાંટાજ ઉત્પન્ન કરશે; તેમાંથી કેરીની આશા રાખી શકાય નહિં. દિવંદરૂપી આત્મવૃક્ષ હાલ દુઃખી હાલતમાં છે, તેને યોગ્ય શિક્ષણ અને સાધનો મળતા તે પોતાની પ્રાચિન જાહોજલાલીને ખચીત મેળવી શકશે. જમાનાને અનુસાર ફળવણીનીજ ખામી છે; અને તે મળતાં હિંદ પોતાના મૂળ સ્વરૂપમાં પ્રકાશવો જોઈએ (અપૂર્ણ)

લીલુના સાચા અલંકાર.

એક ત્રીસેક વર્ષની યુવતિએ બારીએથી તેની સામેના ઘરમાં રહેનાર સ્ત્રીને 'પૂછ્યું' કે કેમ દીવાળીમાંથી હમણાં તો કંઈ આવતાં નથી ને જોડસેથી પણ વાતચીત કરતા નથી એવાં શું કામમાં શુ યાયાં છે !

દીવાળી—અરે બહેન ! બહુ મને તો તમારું નામ હજી પણ આવડતું નથી હું તો મારી મેળે બહેનજ કહીશ એ બધું આજનું સુધર્મ ખાતુ મારી લીલુને સોંપ્યું છે ને એથી ચડી જાય તેવાં મારાં વડુ છે એની તો શી વાત કરે રડ્યું બોલ્યું, હસ્યું શું ગમે હજાર જાતનું દુઃખ છે તેમાં હું તો મુઝાન જાઉં છું. આ જપારથી અગ્રેજી ભણતર થયું ત્યારથી લોકોની બુદ્ધિજ બગડી છે ને હવે તો બાપડીઓના બાપી રહ્યું છે કે તે પણ ભણવા મંડી છે લોકોની શી વાત કરવી મારી લીલુનેજ જુઓ ને હું તો એની ગણતરીમાંજ નહીં ને તેથી અસબ જેવી મરજાદા પણ રહી નહિં.

બારી પાસે ખુરશીપર બેસી કાન્તાએ કહ્યું કે દીવાળીમાંથી એવું શું છે લીલુબહેન તો એક નમુના જેવા છે એમના જેવો વિવેક, વિચાર, વિનય હું તો બીજી છોકરીમાં જોતી નથી તમને એવું શું લાગે છે.

દીવાળી—બહેન, આજ પંદર વીસ દલાથી મારા ઘરમાં ખરી તકરાર હોઈ છે ને તેમાં એ બાલગો-નહાને છોકરી એક છે ને હું ને બીજાં બે કહીએ તે બોલું એમ યર્ષરવું છે.

કાન્તાએ—નવરાજ હોય તો અહીં આવો તો નિરાતે વાત યામ ને મન પણ જરા ખુલ્લું યામ માટે જરૂર આવે.

દીવાળીમા તપખીરની દાબડી લેતા લેતા હાથ ને કામ કરનાર નોકરને ઘર બેવાતું કહી કાન્તાને લા અલ્યા.

કાન્તાએ પ્રેમથી તેમને બેસાડીને વાત કરાવવા માંડી.

કાન્તાને અને લીલુને અને તેની બાબી દમયંતીને સારા સ્નેહ હતો તેમ દીવાળીમા સાથે પણ તેવાજ પ્રેમ હતો. કાન્તામાં એવી કુશળતા હતી કે તે સર્વ સાથે એમ વર્તતી કે સર્વજ્ઞ એમ માનતા કે કાન્તાબહેન મારાજ વિચારના છે તેમ કાન્તામાં તેવાજ સહયુગ્મો હતા ને તે કેવળ જુના વિચારની નહોતી તેમ નવા વિચારમાં જેને પ્રકાશની આગી હોય છે તેવા વિચારોને તે સ્વીકારતી નહોતી પ્રત્યેક વિચાર કરતાં તે સાવધ રહીને પછીજ અમુક નિઘમ બાંધતી હતી. દીવાળી ડોસીના ધરનાં સર્વ મનુષ્યોના સ્વભાવનો તેનો ઘણો પરિચય હતો ને તે સાથે આ કુટુંબ સાથે આને ઘણાં સ્નેહ હતો. આ ધરનાં પ્રત્યેક મનુષ્ય સાથેનું એનું વર્તન એવું હતું કે પ્રત્યેક એમજ બાલ્યતાં કે આ મારા વિચાર સાથે મળતાં છે ને તેમ કાન્તા પણ પ્રત્યેકના યોગ્ય વિચારોનેજ જોતી ને સર્વ સાથે ઘણાં સ્નેહથી રહેતી હતી.

કાન્તાએ પૂછ્યું, કેમ દીવાળીમાશી આજ કાલ શું નવા જુની તમારે સાં યજ રહી છે તે કહેવા જેવું હોય તો જરૂર કહેશો હમણાં તો બાબી પણ આવતાં નથી ને લીલુ બેઠનને તો પરિક્ષા છે એટલે ક્યાંય નવરાજ હોય એટલે કેમજ ખબર નથી.

દીવાળી—મને તો એટલો પસ્તાવો થાય છે કે મારી લીલુને મેં તો શું જોઈને બાલ્યવા મૂકી ખરૂં પૂછાં તો મારો પ્રથમથીજ વિચાર નહિં પણ બાકી સ્થાનજ આપ્યું નહિં ને તેથીજ એ હવે મારું કહ્યું કંઈ માનતી નથી.

કાન્તાએ—પણ એવું અમલો શું કહ્યું કહ્યું નહિં તે કહો તો ખરાં આટલાં બધાં શું કરવા અકળાઓ છો.

દીવાળી—અરે બહેન શું કહું. અમે એનો વિવાહ કરવાનો વિચાર પેલી કાશીના છોકરા જોડે કર્યો હતો ને તે મારે મારા બાકી વગેરે સગાનો મત હતો પણ એ વાતમાં એ છોકરી ના કહે છે એને તો પેલા બારીસ્ટર યજને આવ્યો છે તે છદ્દ જોડે પરચુરું છે. એતો પારકાના પૈસે બધી આવ્યો ને ચોતાની પાસે તો કંઈ નથી પણ આ છોકરી એના બાલ્યતરપર ને કાલપર મોહી પડી છે વળી કુળ પણ નીચું કહેવાય પણ જો કે બાકી બાબી એક છે હવે શું કરવું. કેમકે દહાડો છોકરીઓ માખાપને મોઢે મરજાદા મૂકીને આવ્યું બોલે ખરીકે? આજ અંગ્રેજી બાલ્યતરની હોય છે. બોલો બહેન તમે આમાં શા મત આપો છો.

કાન્તાએ—દીવાળી માશી ઇંદુ છોકરો બહુ હોશીયાર તો છે ને લીલુને બાપક છે. પેસો તો કાલે પેદા કરશે ને હવે જો તમે એને બીજો પરણાવશો તો એવું કહી સારું નહિં મળે હવે તમારી વખત ગઈ. બધેજ છોકરાં સ્વતંત્ર રીતે ચાલે છે ને જો તેમાં ખોટું રસ્તે જતાં હોય તો રોકવા એ માખાપની ફરજ છે પણ આમાંતેવું કંઈ નથી. લીલુ બહેન બહુ ડાહી ને વિવેકી છે. ને હવે તો ઉમર યજ એટલે આવું બોલે તો તમારે મુઝાવું નહિં. મારે સાં પણ કદાચ એવુંજ કહ્યું હતું ને અમે બે જણે આ સમયનો વિચાર કરીને તે પ્રમાણે કહ્યું. જો તે છેક નાદાનીથી વિચાર કરે તો તે જોવું ને તેવું નહીંજ હોય તો બલે તેમ થાય. ઇંદુ જોડે કરતાં કંઈ વધી નથી.

દીવાળીમા કંઈક ટાઢાં થયાં કેમકે તેમણે એ તો માન્યુંજ હતું કે કાન્તા જો કહે છે તે ખરૂં છે તેથી કંઈક વિચાર કર્યાં તો પણ બોલ્યાં કે એ બધું ખરૂં પણ રહ્યું આવે

શું! શું છોકરાને માખાપ કરે તો તેમાં શું ખોલવાતું. મેં તો મારા સ્વભાવ પ્રમાણે એને ધમકાવી ને સારથી એ બરાબર ખાતી નથી ઉઠતી નથી તેં આ પંદર દહાડામાં તો દહાડકાં કહ્યાં છે ને તે પણ મારાથી બેવાતું નથી સાથ મારાપર ખીળાય તે છુદ્ડુ. આતો કલેશ, કલેશ યથ ગયો છે. સારે ધંદુ જોડે કરીએ.

કાન્તાએ—હા, કરો એમાં કંઈ શીકર નથી લીલુ જરાક સુખી યશે. ને હવે એ કરીજ નાંખો લીલુ પણ મોટી ચંદ છે ને તે છોકરા પણ બહોસો છે તો કાંઈ જગાએ બેડાંજ જશે.

આ પ્રમાણે વાત યથ છે લાં સુલથી લીલુ આવીને ઘરમાં માને નહીં બેવાથી કાન્તાને લાં આવી. કાન્તાએ—કેમ બહેન આજે બહુ દિવસે હમણાં કંઈ જણાતાંજ નથી.

લીલુ—મારી પરિક્ષા છે એટલે હમણાં અભ્યાસ બહુ ચાલે છે.

દીવાળી—ને મારી જોડે બાકીનું લડે છે. એ કંઈ કહે છે.

લીલુ—કાન્તા બહેન! એને મોટી તકરારની ટેવ પડી છે. બાઈ કહે તે પણ એ માને નહિં તે નકામી લહે છે ને અમારો વાંક કાઢે છે એમ કહેતા જવા માંડ્યું ને કહ્યું કેમ હવે તમે ઘેર આવો મારે રમવા જવાનો વખત ગયો છે.

કાન્તા—હવે ટેનિસ બરાબર રમી શકો છો.

લીલુ—હા, હવે તો સારી રીતે રમાય છે. બદા બહેન હવે આવેછેને. એમના સાસુને ગમતું નથી. મારી આ જેવાં દરો કેમ આ! ખોલતા નથી.

દીવાળી—હા, તે બરાબર તો અમને તો ના ગમે. રમવું, કુદવું એ તો ધરવું કામ મેલીને કરે તે કેમ ગમે. આ તારી લાભીજ બેને સાંજ પડે કે ચાલી ફરવા એતો ઠીક છે કે પરમેશ્વરે સ્થિતિ આપી છે નહિં તો ઘેર કાણ ખાવાનું કરે સારેજ બધી સફાઈ ઉંઘી જાય. શું કહું કાન્તા બહેન આતો સવાર પડી કે નવી નવી તરેહના ચોટલા વાળવા સણ્ણ્યો ચોળી કલાક લગી નહાવું ને ધોળાં કપડાં પહેરી બેસવું કંઈ ઘરની ફર છે પણ તને એવું કેમ પાલવશે

લીલુ—કેમ નહિં. તારા ઘર જેવી સ્થિતિ નહીં હોય તો કામ કરીશું કંઈ કામ ન કરવું એમ ક્યાં છે. બાળી પણ કરે પણ ઇશ્વરે તેમને સુખી ક્યાં છે તો શા માટે સુખ ન છે. તારે તો એથી આનંદ માનવાનો છે.

કાન્તા—દીવાળીમાશી, એતો નક્કીજ કે લીલુમહેન જે સ્થિતિમાં હશે તેનો જરૂર નિબાવ કરશેજ તમારે શીકર નહિં કરવી.

લીલુ હસતી હસતી ઘેર ગઇને ઘોડું કંઈ ખાઇને કપડાં બદલી યોડીઝ કલ્પનામાં ગઇ. દીવાળીમા હવે ઘેર આવ્યાં ને કાન્તાતી સલાહથી લીલુનો વિવાહ ઇન્દ્રવદન જોડે કરવો એમ નક્કી થયું. તેમનો પુત્ર ચંદ્રકાંત સાજો ઘેર આવતાં ડોશીએ વાત કાઢીને પોતાનો વિચાર કહ્યો. સર્વને તેથી પ્રસન્નતા યથ અને વિવાહનું નક્કી થયું.

દાલ લમનેા સમય નહતો તેથી. ચોડા મંદિના પછી લાંચ ચવાતું હતું પણ વિવાહ યથ ગયો ને લીલુ સાસરે જતી આવતી હતી. એક વિધવા, નજીક શિવાજ ધરમાં બીલુ કાંઈ નહોતું ને તે ચોખ્ખો વિચારશીલ હતી તેથી ઇન્દ્રવદનને લીલુની છૂટથી તેને આશ્ચર્ય સાગતું નહિં તે સુખી થાય એજ તેની ઇચ્છા હતી. માહ મંદીને લમ કરવાના ક્યાં. ને આ

વધે લીલુ મેટ્રિકમાં પાસ થઇ. ઇંદ્રવદન આથી ઘણો પ્રસન્ન થયો ને ભવિષ્યમાં વિંચા પ્રકારનું જીવન જશે એમ કલ્પનાથી કર્કષી આનંદ માનતો હતો. પારિસ્થતિનાં ધંધામાં તે સારું કમાયો હતો. ને તેથી દીવાળી ડોશી પણ પ્રસન્ન થતાં હતાં.

ઇંદ્રવદન ને લીલુનો લગ્ન સમય આવતાં હવે લીલુ પોતાને ઘેર રહેતી હતી. તેની નજીક લઈતાનો લીલુએ ઘણો સ્નેહ મેળવી લીધો હતો ને ઇંદ્રવદન પ્રતિનો. તેનો સ્નેહ તે દિવ્ય સ્નેહ હતો. સર્વ પ્રકારે ઇંદ્રવદનની પ્રસન્નતા માટે તેનો પ્રયાસ રહેતો ને તેને તે પ્રસન્નજન રાખતી હતી એના ધરની એવી ધનાઢ્ય સ્થિતિ થઇ નહોતી કે રસોઇથી રાખી શકે એક નોકર રહેતો અને બીલુ કામ પોતે કરતી નજીકને પણ કરવા દેતી નહીં ધરતો હિસાબ વગેરે પોતેજ રાખતી હતી ને ખર્ચ કરતાં દર મહિને તે કંઈ બચાવ કરતી કેપડાં વગેરેનો ખર્ચ પણ નિયમથી કરી સારી રીતે રહેતી હતી.

ઇંદ્રવદનને એક પ્રસંગે સારો લાભ થવાથી પંદરસો રૂપિયાના દાગીના લીલુમાટે આપ્યાં લીલુએ તરતજ તે પહેર્યાં ને પતિ સંમુખ આવી ઉભી.

ઇંદ્રવદને—અહો. ધારણુ પણ યુધ્ધા કે શું બહુ સુંદર દેખાય છે, આટલે વધે કંઈ બન્યું તે કર્યું પણ હજી તારે માટે હું કંઈ બજાર કરી શકતો નથી.

લીલુ—શું આપના પ્રેમનું ચિન્હ હું દાગીના મૂકું છું. કદા નહીં. એક કાચની બંગડીજ હોય તો પણ શું આપના સ્નેહના મૂલ્ય સમીપ આ જડ વસ્તુનું. અધિક હું માનીશ. ઇશ્વર તેવો સમય ન લાવે ને મારું હૃદય તેનું તુચ્છ વિચારનું નકરો એજ ઇચ્છા છે.

સમય જતો ગયો તેમ તેમ લીલુની સ્થિતિ બહુ સારી થતી ગઇ ને ઘેર બે નોકર ગાડી વગેરે રાખવાની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઇ પણ આ સમયે લીલુતો પૂર્વવતજ ઇંદ્રવદનની મરજી રાખતી ને તેના નિમિત્તના સર્વ કાર્યો પોતે કરી લેતી ને આ પ્રમાણે આ કુટુંબ સુખમાં રહેતું બે વર્ષની યુત્રી શશિકલાને લઈ લીલુ હીચકાપર બેઠી હતી ને તે સમયે તેના મહેતાએ આવી કહ્યું બાઈ ? આજે પેઢી મીલ લાગીને રોકેને બહુ ગેરકાયદો થયો છે, ભુજાને ચોસા દિવસથી વ્યવહારમાં એવું તો ચાલેજ છેને આજે તો હવે યઈ ગઈ છે. લીલુ સર્વ સાંભળી શાંતજ રહી ને તેને કંઈ ક્ષોભ થયો નહિ.

ઇંદ્રવદન આવ્યો ને તેનો અહેરો ઉઘાસ હતો પણ લીલુતો નિયમ પ્રમાણે શાંતિથી હસતે મુખે આવીને બેઠી. વખત જતાં ઇંદ્રવદને કહ્યું મહેતાજીએ કહ્યું હશેજ. બહુજ મુશ્કેલીમાં પણ મેં પરમદિવસેજ પંદર હજારનો ધંધો કર્યો છે ને તેમાં કંઈ ઠીક ન પડ્યું ને વળી આજે આ બન્યું એકદમ બધું શી રીતે પતી જશે. લીલુએ કહ્યું કંઈજ ચિંતા નહિં સર્વ યશી હાલતો તમે ચાહ પી જરા ફરી આવો મન શાંત થશે ને હું પણ સાથે આવું છું, કહી ચાહ પીને બે જણ ફરવા ગયા દરિયા કિનારે એકાંતમાં બે બેઠાં ને અનેક રીતે લીલુએ ઇંદ્રવદનના મનનો ભાર ઓછો કર્યો ને ઘેર આવતાં તેનું મન સ્વસ્થ થયું રાત્રિ જમી સર્વ સુતા ને ઇંદ્રવદન પણ બીજાગેરપર વિચારમાં બેઠો હતો ત્યારે લીલુએ આવી તેના હાથમાં પોતાના દંડેક દળારના દાગીનાને આટલાં વર્ષમાં બચેલા બીજા બે હજાર રૂપિયાને પોતાના ખીયરના ત્રણેક હજારના દાગીના વગેરે લાવીને ઇંદ્રવદન આગળ મૂક્યું ને બોલી.

પ્રિયતમ—શું વિચારો છો આ વસ્તુથી હાથ ધણી સુગમતા યમ જશે.

ઈર્દવદન—અરે પણ તારે માટેની આ વસ્તુનો હું શું ઉપયોગ કરું. ને આ બીજા રૂપીઆ શેના.

લીલુએ—મે બે હજાર ધર ખર્ચથી બચાવી મુંબઈ બેંકમાં રાખ્યા હતા ને બીજા મારે લાંબા આ દાગીલા છે.

ઈર્દવદન—પણ મારું હૃદય આ માટે દા કહેતું નથી. તારું દ્રવ્ય મારે યેવું એ તે શું? મને તેમ યમ રહેશે પણ આતો હું નહીજ લઉં.

લીલુએ—અતિશય પ્રેમ પૂર્વક કેટલાક વચનો કહ્યા ને ઈર્દવદનને હાથ પકડી બેઠો કર્યો ને પેલી વસ્તુઓ તેના હાથમાં મૂકી ને તેના હાથમાં ખોળામાં માથું મૂકી પ્રેમ પૂર્વક તેના મોં સામું જોઈ રહી.

ઈર્દવદન—તેના પ્રેમથી તેને વશ થઈ ગયો ને લીલુની માગણી સ્વીકારી અલંકારો મહણ કર્યા ને પછી સ્નેહપૂર્વક લીલુને મસ્તકે હાથ મૂકી કહ્યું, તારું મોં શું હીત કર્યું તારા પ્રેમનો બદલો હું કંઈ આપી શકતો નથી તારા સંખ્યાથી અનેક વિપત્તિમાં પણ હું મને ધન્ય માનું છું ને સર્વ સુખોનો નાશ થવા છતાં એક વાજ મને પૂર્ણ સુખનું સ્થાન છે.

આ પ્રમાણે લીલુએ વ્યવસ્થા કરી તેથી તરત ઈર્દવદનને ઘણી મદદ મળી ગઈ ને પછી લીલુએ પણ કામને તરત ન સમજાવ તેમ ખર્ચમાં ફેર કરી નાંખ્યો ને થોડો વખત એમ જવા દીધો એટલે પછી ઈર્દવદનની કૃપાથી સુખી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ ત્યારે ઈર્દવદને લીલુને એણે હતાં તેથી પણ કંઈક વિશેષ અલંકારો કરાવ્યા.

ઈર્દવદન—જે સમયે તેમને વસ્તુઓ આપી હતી તે સમયે તેનું જે મૂલ્ય હતું તેનું આજે આ અલંકારોનું નથી છતાં હું આટલું આપી કંઈ સંતોષ માનું છું.

લીલુ—મને આ અલંકારો ને દ્રવ્યની કીમત કરતાં આપના સ્નેહદાનનું મૂલ્ય વિશેષ છે. ને તેના આગળ આ શું છે? હું તો મને ત્યારે ને આજે એ આપના સ્નેહદાનને લાભ ને સુખનેજ અનુભવ છું અને કોઈ દિવસ કુખી સ્થિતિનું જ્ઞાન થયુંજ નથી. એમ બોલતાં રિમત પૂર્વક ઈર્દવદન સામું જોયું ને કહ્યું કેમ મારે ઇચ્છેલું મને આપશો કે નહિ.

ઈર્દવદને પ્રેમથી લીલુને વાંસે હાથ ફેરવ્યો ને કહ્યું સર્વદા તું જે કહે તે કરવા તૈયાર છું તારું હૃદય અદ્ભુત છે એટલામાં શશિકલા જ્યોતિર્મંદીને લાખને ઘેર આવી.

લીલુએ કહ્યું કેમ ફરી આવ્યાં. શું જોયું. શશિકલા મોટી હતી તેણે કહ્યું હું તો નદીનું પાણી બેતી હતી ને જ્યોતી તો રેતીમાંથી સફેદ પાથર પીણતી હતી તે ઘેર લાવી છે જુઓ તો ખરાં બહેન! એને કોઈ સાથે બોલતાં વાર લાગતી નથી એક મણી આવી હતી તેણે બોલાવી તો એની પાસે જઈને બેઠી. કેમ જ્યોતી! ગઈતી કે નહિ! જ્યોતી—હાહ. એમ કહી આનંદથી પેલા સફેદ કાંકરા બતાવીને ખાતાના ખોળામાં બેઠી.

બે કન્યાનું સૌંદર્ય અપ્રતિમ હતું ને એને એવી ઉત્તમ કેળવણી આપી હતી કે સર્વ કામને તે મોઢક લાગતી હતી.

લીલુનું ગૃહજીવન એણે જેવું ઉત્તમ કર્યું હતું તેવુંજ તેનું માનસિક જીવન હતું. ને એક યોગ્ય માતા યોગ્ય પત્ની ને યોગ્ય ગૃહીણીરૂપ તે હતી.

ઈર્દવદન અમાશીમાં સંક્રિસંક્રાંતિ જેતો બેઠો હતો એ બાળકે સૂતાં છે. ઈર્દવદને લીલુને કહ્યું હવે તને જે જે હીક લાગે તે પ્રમાણે અલંકાર કરાવજે મને પૂછવાનું નથી. લીલુએ કહ્યું પ્રેમો! તે પ્રમાણે ઘરેજ પણ મારા સાંચા અલંકાર તો આપજો અને આપનો સ્નેહ છે તો પછી બીજા અલંકારોની એટલી મારે જરૂર નથી. માટે પુન પુન. એજ વાચના છે કે આપનો સ્નેહ ત્રણેક કાણે વહિને પમાડ્યા કરશે જેથી હું જીવનમાં કૃતાયતા સમજાશ. કેમ તે આપવા કશું થાઓ તે!

-રાસ.-

(હરિ વેણુ વાગીરે હો ! વનમાં-એ રાગ.)

જીવન મંત્ર દીધો રે હો ! સન્તજી !
 જીવન અમી છાંટ્યા રે હો ! સન્તજી !
 આત્મામાં ઓર જોર જાગે :
 હૈયામાં • હરિ ઓ વ્યાપે :
 પ્રકટી રહે દેહ દિવ્ય જ્યોતજી !
 જીવન મંત્ર દીધો રે ! હો ! સન્તજી !
 ઉરના અધાર દૂર જાયે :
 વાણુનાં અસત્ય દૂર થાયે :
 વિલસંત કર્મયોગ કર્મજી :
 જીવન મંત્ર દીધો રે હો ! સન્તજી !
 સીતેજીવી દંડ દુઃખ દુખે :
 શાન્તિનાં ઓજ જલ્પ પ્રલે :
 વહતાં જનપથ-યોગક્ષેમજી !
 જીવન મંત્ર દીધો રે હો ! સન્તજી !
 જીવન અમી છાંટ્યા રે હો ! સન્તજી !

(૨)

હરિ વેણુ વાગી રે હો ! વનમાં :
 પ્રિય પ્રેમસી અમક્યા રે હો ! તનમાં :
 કુંજ કુંજ કાપલ ટહુકે :
 રોમ રોમ ચેતના પ્રકરે :
 પ્રાણ દોર નટવર નતે રે હો ! વનમાં :
 હરિ વેણુ વાગી રે હો ! વનમાં :
 ફૂલ ફૂલ મધુ મધુ ગહેકે :
 સર સરિત ધીર લલિત ઓપે :
 આત્માના દિ'ડાલ લોલ ડોલેરે હો વનમાં :
 હરિ વેણુ વાગી રે હો ! વનમાં :
 ઘેણુ ઘેણુ ઘેન ઉર રેલે :
 વીણુ વીણુ ચિતકુ ઉજળે :
 પ્રેમલક્ષિત પાશ પરવશ રે હો ! વનમાં :
 હરિ વેણુ વાગી રે હો ! વનમાં :

‘પ્રજ્ઞાવી.’

અંદ્રપ્રદેશી

(શારીરિક, વ્યાવહારિક, અને માનસિક ઉન્નતિના સાથે અને સરળ ઉપાયોના જ્ઞાન આપનાર, માસિક પત્ર)

પુણ્યામિત્રોપધિઃ સર્વા સોમો મૃત્વા રક્ષાત્મકઃ ॥

મગ ગીતા ॥

શ્રી કૃષ્ણ કહે છે કે, હું પોતે રક્ષાત્મક અંદ્ર પ્રદેશી થઈને દરેક, ઔપધીઓને પુષ્ટ કરું છું. ભગવદ્ગીતા.

પુસ્તક ૯ સુ.

સંવત ૧૯૭૨. વૈશાખ.

અંક ૭ મો.

અનુક્રમણિકા

વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૧ ભક્તની અભિલાષા (કવિતા)	રા. સશિકર.	૧૫૩
૨ ચુક્રી ગીતાજીતિ.	રા. રા. મંજુલાક્ષ જમનારામ દવે એમ. એ.	૧૫૪
૩ પ્રિયલાભ.	રા. રા. હંસલ	૧૫૬
૪ ખનિ (કવિતા)	રા. રા. સુર	૧૬૪
૫ ગીતાજી માધી કેટલીક હૃદયગમ વિચારણા	ૐ શ્રી ગુરુજીવે.	૧૬૫
૬ શિષ્યશ્રવણી ત્રિમલા કુમારી	રા. રા. ધનશંકર હીર-સંકર ત્રિપાઠી.	૧૬૭
૭ સપદી અથવા હૃદયસંગમ	રા. રા. રમણ મોહનરાય બી. એ.	૧૭૧

તંત્રી અને પ્રકાશક.

પ્રભુશંકર નરભીરામ વપાસ.

ચંદ્રપ્રકાશ પ્રાઈવટ, અપાટીઆ ચકલા-સુરત.

વાર્ષિક લગભગ રૂ. ૨૦૦/- થી વધુના સાથે અંગાઉચીત

"વૃષ્ટિ પ્રવેશ સમયની, સેરા દુલ સંભાળ; વંચો વીર વિવેકી, વિવિધ અંમી માગે."

"ઉત્તમ વાચન ઉપર, જે કંઈ હોય વહાલ; 'માળા અંધ વિવિધ'તણી, તે વંચો તત્કાળ."

વિવિધ ગ્રંથ માળા

જેની ૪૩૦૦ નકલ છપાય છે અને તેના આલેક થનારને

વાર્ષિક માત્ર ૨ માં પૃષ્ઠ ૨૦૦૦

જેટલાં વિવિધ વિષયનાં ઉત્તમ પુસ્તકો મળે છે. પાકાં પુકાંનાં રૂ. ૩)

પોસ્ટેજ વર્ષની આખર સુધી જ માફ. તે પછી જુદું:

સં. ૧૯૩૨નાં પુસ્તકોની પ્રાથમિક યાદી—સ્વામી-રામતીર્થ ભાગ ૮ તથા ૯ તૈયાર છે) આરોગ્ય વિષે સુચનાઓ. મો. ૩ ગાંધીજીને-ટુંકી વાર્તાઓ ભાગ ૩મે, નવા યુગની વાતો ભાગ ૩મે, વિવેકાનંદ ભાગ ૩મે. રસેશ્વર-ઓફ લાઇવ્સ બોપાલ, ઇન્ટરન-વિદ્ય ઇન્ડીયાનકલ્પ બોપાલ-તર, સર રવીન્દ્ર ટાગોરના નિબંધો, લગભગ ૧૯૨૫, (વિદ્યાન) સાયન્સ, હાલકિમાંથી નીકળશે. વધુ પસંદગી જરી છે.

આગલા વર્ષેના નીચલા સેટ પણ તૈયાર છે.

ઠરેક સેટમાં પૃષ્ઠ ૧૫૦૦ મૂલ્ય રૂ. ૧૧, પાકાં પુકાંનાં રૂ. ૩

પોસ્ટેજ માગશર સુધી માફ તે પછી મૂલ્યથી જુદું.

સં. ૧૯૩૭ના પુસ્તકો-આર્થિક નીતિ ઇ. અંગળાદિત દર્પણ. સ્વામી રામતીર્થ ૧-૨, ૩. અથુ લેખ સંપ્રદ. સંસારમાં-સુખ-ક્યા છે. નવાયુગની વાતો. યોગિની. અક્ષરમાળા

સં. ૧૯૩૮નાં પુસ્તકો-નવસંદિતા. કારમીરનો પ્રવાસ. વિવેકાનંદના પત્રો. નવા-યુગની વાતો ભાગ ૨ જે. સ્વામી રામતીર્થ એમ. એ. ના સદુપદેશ ભાગ ૪થો વીર દુર્ગદાસ

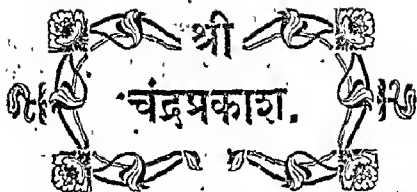
મં. ૧૯૩૯નાં પુસ્તકો-સ્વામી રામતીર્થ ભાગ ૫મે. પદ્માત્મક અશ્વમજીતા. નવસં-કથા સંપ્રદ ભાગ ૧થો. નામદાર ગદ્યેનશાંક ઇ. છોટાલાલ પદ્મોદિની. વિરાગ્ય એવકાંચ. દુઃખમાં વિદ્યાભ્યાસ. કથાગુચ્છ ભાગ ૧થો. ટુંકી વાર્તાઓ ભાગ ૧ થો.

સં. ૧૯૪૦નાં પુસ્તકો-સ્વામી રામતીર્થના સદુપદેશ ભાગ ૬ થો. સેવાના સન્માર્ગ. ટુંકી વાર્તાઓ ભાગ ૨ જે. સ્વામી રામતીર્થ ભાગ ૭ મો. મેયોલિયન મોનાપાર્ટનું ચરિત્ર.

સં. ૧૯૪૧નાં પુસ્તકો કુલ ૫૯ ૨૦૦૦ મૂલ્ય રૂ. ૨) પાકાં પુકાંનાં ૩) સ્વામી વિવેકાનંદ ભા ૧-૨, સાયુ સ્વર્ગ, અખાની વાણી, ટુંકી વાર્તાઓ ભા. ૩

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

કાલબાદેવી-હાથીગલ્ડીંગ સુબર્બ અને અમદાવાદ

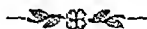
પુસ્તક ૯

વૈશાખ સંવત ૧૯૭૨

અંક ૭.

॥ ૐ શ્રી ॥

ભક્તની અમિલાપા.

(૧)

તું છે ગગન વિસ્તીર્ણ તો હું માત્ર તારો છદ્ર છું,
તું છે મહાસાગર અગમ હું એક ધારા છદ્ર છું;
તું છે મહાનદ તુલ્ય તો હું એક ખુંદ સમાન છું;
તું છે મનોહર ગીત તો હું એક હેતુ તાન છું.

(૨)

તું છે સુખદ ઋતુરાજ તો હું એક ન્હાતું ફૂલ છું,
તું છે અગર દક્ષિણ પવન તો કુસુમની હું ધૂળ છું;
તું છે સરોવર અમલ તો હું એક હેતુ ગીન છું;
તું છે પિતા તો પુત્ર હું તુજ અર્જમાં આસિન છું.

(૩)

તું અગર સર્વાધાર છે તો એક હું આધેય છું,
આશ્રય મળે છે એક તારો શ્રેય વા અશ્રેય છું;
તું છે અગર સર્વેશ તો હું એક તારો દાસ છું;
તુજને નથી હું ભૂલતો હું દૂર છું વા પાસ છું.

(૪)

તું છે પતિત પાવન પ્રકટ તો હું પતિત મથાહૂર છું,
છલથી લુને યદિ છે ધૂણા તો હું કપટથી દૂર છું;
છે ભક્તિની યદિ ભૂખ તુજને તો હું માં તવ ભક્તિ છે,
અતિ પ્રીતિ છે તારો યદે ને પ્રેમ છે, આસક્તિ છે.

(૫)

તું છે દયાનો સિંધુ તો હું પણ દયાને પાત્ર છું,
કરુણેશ તું છે ચાહું છું હું નાથ કરુણા માત્ર છું;
તું દીન-બન્ધુ પ્રસિધ્ધ છે હું દીનથી, પણ દીન છું,
તું નાથ ! નાથ અનાથનો અસહાય હું પ્રભુ-દીન છું.

(૬)

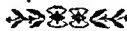
તવ ચરણ અશરણ શરણ છે મુજને ચરણની આહ છે,
તું શીત કરે છે દબને, મહારા હૃદયમાં ઠાહ છે;
તું છે શરદ્-રાકા-શશી, મમ ચિત્ત આરુ ચકોર છે,
તવ ભક્તિ તજીને જોઉં છું—સંસાર સર્વ કઠોર છે.

(૭)

હૃદયેશ હે ! ત્હારે લીધે આ હૃદય વ્યાકુળ થઈ રહ્યું,
અહીં આવ ! શીઘ્રજ આવ ! આ હું શોર માંહી ગુલ છું;
આ ચિત્ત આતક છે તૃપ્તિ કર શાન્ત કરુણા-વારિથી,
ધનશ્યામ લાગી ત્હારી રટ, આઠે પ્રહર દીન રાતથી.

શશી-સદન
વટપુર.

શશીકર.

ગુર્જર ગિતાંજલી.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના અંક ૬થી.)

ગીત ૬.

૧

અરત થઈ ગયો હતો દૂર ઘટારવ યતા ને મંદિરની ઝાલરના રણકાર સુજાતા.
નમરખ્તાર પ્રેમજીવનની અમરવેદ્ય રોષી નંદનનંદની આજ ઉત્સાદપૂર્ણ પગલે નિજ
ભવનપ્રતિ વળતા.

પૂર્વે કિનારે સુવર્ણની બારાંઓવાળું તે સુંદર ભવન હતું જીવનસ્થાવ આજ અગોચર
આનંદે ઉભય સાં ઉત્તરવાનો હતો.

અરત થઈ ગયો હતો દૂર ઘટારવ યતા ને મંદિરની ઝાલરના રણકાર સુજાતા.

૨

આકાશની કાંઈક રાતી તો કાંઈક ભૂરી એવી ચિન્તનરેખાવલીમાં દિવ્ય અક્ષરો જણાતા.
આછા આછા તારાઓની વચમાં તેમનો ભવ્ય પ્રકાશ પડતો.

“ ત્રિશ્વની સૌ દિશાઓ આજ ઉજામાળી છે, માર્ગે સર્વ સાનુકુળ છે, આનંદૂ તારા
ફૂટતા છે, ને પુષ્પની પરિમળ અગ્નિ છે. ”

વિશાળ પાંખાળુ કોણ નદિય સત્વ એ શબ્દેમાં અપ્રતિમ ચંગદાટ બર્ષા રંગો પૂરતું;
મોહક આકર્ષણે નંદન ને નંદનીમિ ઉર રમી રહેતું.

અસ્ત યદ્ય ગયો હતો: દૂર ધંટારવ યતા ને મંદિરની ઝાલરના રણકાર સુણાતા.

૩

સાગરનો બળ નાદ પવનની લહરીમાં દહેરાતો; શુવનસાગરમાં નંદન નંદનીની પ્રેમળ
નોકાના શઢને અનુકૂળ દિશાએ નિયોજતો.

બવન સારું કલ્લોલવું કુદરત સર્વ પ્રસન્નતી. અને લાતો નભોમંડળ બરછક બરાબ
ગયું, ચંદ્રની અમૃતકીરીઓ જગતને વધાવતી, તારાની તરલ તેજ પાંખે અવનિને તેજ
પાન પાતી.

ઉભય તે તેજમૃત ઝીલતાં ને અનદદ આનંદતાં.

અસ્ત યદ્ય ગયો હતો: દૂર ધંટારવ યતા ને મંદિરની ઝાલરના રણકાર સુણાતા.

૪

બવનનો સુશોભીત સોદાગ નંદનનંદનીને નિમત્રતો. પ્રભાકિરની પ્રભા તેમને વ્રાટ દાખતી.
ઝાલરને રણકારે મંદિરના દેવ સમીપ દેવબાળ પગલાં બરતાં.

ગૃહદેવતાનાં નિર્મળ કૃપાદાન પામી બવનની અટારીએ દેવચાલ ચડતાં, ને સુંદરતમ
બ્રહ્મવિહારી બ્રહ્મનાદ ગજવતાં, બે મટી એક થતાં.

અસ્ત યદ્ય ગયો હતો: દૂર ધંટારવ યતા ને મંદિરની ઝાલરના રણકાર સુણાતા.

ગીત ૭

૧

લીલુગ લીમડાની છાયા નીચે શાન્તિતું સામ્રાજ્ય છે, ને પૂરનો બૈયો ખુલ્લે અવાજે
રામાયણ લલકારે છે, માત્ર મયુરોની કેકાવલિ જ દૂર સદૂર સુણાય છે.

દૂર વડલા નીચે બાળકો ઇપળીપીપળીના હાવ લે છે, ને કાવલના ટહુકાર સાથે 'હુહુ'
'હુહુ' ટહુકારે છે.

મધુમાલતીના ફૂલછોડની આસપાસ ભરનાં જંદ ગુંગરવ કરે છે, ને કોકોક ચંદન-
મુખના સોદાગશોભીત બાલમુખડાની આસપાસ પશુ વયેચ વિહરી રહે છે.

લીલુગ લીમડાની છાયા નીચે શાન્તિતું સામ્રાજ્ય છે, ને પૂરનો બૈયો ખુલ્લે અવાજે
રામાયણ લલકારી રહ્યો છે, માત્ર મયુરોની કેકાવલિ જ દૂર સદૂર સુણાય છે.

રમઝમ ઝાંઝરડી વગાડતી ને મંગલ પગલાં બરતી ધજની ધેનુઓ ધીરી હલકે પૂર
બહાર બીડમાં જાય છે.

દૂધનાં કળસે શિરપર ધરી નાની મંજરી ને ચરોહા પરાગ બરી પવનની લહરી શી
ડોલતી સાથે છે.

આશાને ઉત્સાહના નોલવિશાલ રોંગા પરતી અન્ય બાળાઓ દરિયુની કાંઠે ધૂળના
દમ કુદે છે.

લીલુગ લીમડાની છાયા નીચે શાન્તિતું સામ્રાજ્ય છે, ને પૂરનો બૈયો ખુલ્લે અવાજે
રામાયણ લલકારે છે; માત્ર મયુરોની કેકાવલિ જ દૂર સદૂર સુણાય છે.

૩

ઉઘાડા આકાશ નીચે કાશ ખેંચતાં ને મધુર આલાપ લહરત્તુ જીવંત પડ્યાઓ વિમળ સુભગના-પ્રસારે છે

બાળગીતનાં અગોચર ગાનો યે આકાશ ને પૃથ્વી માટે પંથરાયા છે.

કોક અદૃશ્ય ચીતારાની રસિક પોંજી. મૃદુ મૃદુ ભાત પાડી કેકાવલિ, હુકુકાર ને બાળગીત અનેરાં ચિત્રપટે ઉતારે છે.

લીલુક લીમડાની છાયા નીચે શાન્તિનું સામ્રાજ્ય છે, ને પૂરનો લેલો ખુલ્લો અવાજે રામાયણ લલકારે છે, માત્ર મધુરોની કેકાવલિ જ દૂર સદૂર સુણાય છે.

ગીત ૮

૧

જગત્ સારં અન્ધારપૂર્ણ છે કાળરાત્રીના ઘોર ધ્વનિ મૃત્યુની અનંત પરંપરા લણી રહ્યા છે. આહું પાતળું ક્યાં યે જીવન નથી

માયાવી દાનવોનાં મુઠ્ઠા ચોખર મોહતમિલા પાયરે છે દિશાઓમાં પ્રકાશ નથી. કાળે અકાળે નીંદરે છે.

પશુતાનાં ખેલન સમો રાક્ષસભાવ સર્વત્ર વિહરે છે, સંહારનાં જોમ દિગંત ભર્યા છે.

જગત્ સારં અન્ધારપૂર્ણ છે. કાળરાત્રીના ઘોર ધ્વનિ મૃત્યુની અનંત પરંપરા લણી રહ્યા છે. આહું પાતળું ક્યાં યે જીવન નથી.

૨

દૂર અનંતતાના સાગરમાંથી અનંતકના ઉચ્છવાસ પમરે છે ભીષણભાવ ભજવે છે.

પ્રગતિ દુર્ગતિ યદ્ય છે, વિકાસ વિનાશરૂપ વિલસે છે, જ્ઞાન અજ્ઞાન યયું છે, ને શક્તિ સંહારક નીવડી છે.

ભૂત, વર્તમાન ને ભવિષ્ય કુર દેલો સમા આજ અન્યોન્યને કાપે છે, હણે છે. જીવનનો ઉચ્છેદ એટલો સોઘો સાંપડે છે.

જગત્ સારં અન્ધારપૂર્ણ છે. કાળરાત્રીના ઘોર ધ્વનિ મૃત્યુની અનંત પરંપરા લણી રહ્યા છે. આહું પાતળું ક્યાં યે જીવન નથી.

૩

અગ્રહા ને શંકતા વાયુ વાય છે; કાપટ્ય ને સાક્યનાં દુંદુબી ગગડે છે; નિર્દયતા ને વિધ્વંસની પૂર હેલે ચઢે છે

જીવનક્ષતિ એજ જીવનમંત્રઃ ખલતાં એજ સાધુતા; ભક્ષણ એજ સંરક્ષણ; અજ્ઞાન્તિ એજ શાન્તિ; કાળરાત્રીની કાળગીટ આમ જ સર્વત્ર નીરખી રહી છે.

અમૃતપુરવાસી પુર્વજો યે શાપે છે કે ઘોર ઉચ્છેદ ઉન્માદ પામો, સૂઝન સર્વ પ્રલય પામો.

જગત્ સારં અન્ધારપૂર્ણ છે કાળરાત્રીના ઘોર ધ્વનિ મૃત્યુની અનંત પરંપરા લણી રહ્યા છે. આહું પાતળું ક્યાં યે જીવન નથી.

૪

અર્જુન ખીલો તે રૂપ આજ ઉગ્રતા ધારણ કરી રહ્યું છે; ભયક્ષયનાં દ્રવ્ય સર્વત્ર વસી રહ્યું છે.

જનપશુ-જગના ક્ષય-યશમાં આજ સર્વનાં બલિ હોમાય છે રજતમ અનંત વિહરે છે.
જગત નીચું ઉતરે છે.

ગીત ૯.

સમયમૂર્તિ કોક કવિ જરાક નીંદરે છે, તેને રામ રામ ભાવનાનાં અમૃતમીઠાં બિન્દુ
ઝમે છે. મીચેલાં પોપચાં નીચે નૂતન સૃષ્ટિ રચાય છે.

દિવ્ય-ધામ-પૃથ્વી એક સ્વપ્ન તેના અધરપર કૃષ્ણની મધુર મોરલી શું, યથેચ્છ વિહરે
છે, સર્વોગ કોઇ અપૂર્વ મોદિની બરે છે.

આશાવાહનાં ભાવી ઉકેલાઇ, રસ પ્રકાશ ને પ્રતાપવડે સારી યે સૃષ્ટિને અમૃતજલ
સીંચાય છે, જડતાને કિનારે અપૂર્વ ચેતન લહરે છે.

સમયમૂર્તિ કોક કવિ જરાક નીંદરે છે, તેને રામ રામ ભાવનાનાં અમૃતમીઠાં બિન્દુ
ઝમે છે. મીચેલાં પોપચાં નીચે નૂતન સૃષ્ટિ રચાય છે.

ચિચિરની ધાડી રજની વીતી ગઇ છે, ને પૃથ્વીપર પ્રભાત ધણું છે. દેવ પ્રસન્ન તેજ
કિરણાવલિથી અવનિતે આકર્ષી રહ્યા છે.

દોનવી યુદ્ધ વિરમ્યાં છે. દિશાઓમાં પ્રકાશ અવતારે છે, ને કાળે સજીવન યાય છે.
રાક્ષસોની તમઃ પ્રધાન પાંખો યક્ષની પાંખો શી કપાય છે, સંહાર શમ્યો છે ને
શાન્તિનું સામ્રાજ્ય જાગ્યું છે.

સમયમૂર્તિ કોક કવિ જરાક નીંદરે છે. તેને રામરામ ભાવનાનાં અમૃત મીઠાં બિન્દુ
ઝમે છે. મીચેલાં પોપચાં નીચે નૂતન સૃષ્ટિ રચાય છે.

પાર્થિવતાનો યુગ ગયો છે, મૃત્યુના વિનાશક અનિલ અટક્યા છે. જીવન્ત વર્તમાન
એકલોજ વિકાસના વિલાસ દિગંત ઝમે છે.

જીવન એજ ધર્મઃ જીવન પ્રાપ્તિ એજ કર્મ. જીવન સરક્ષા એજ અર્થઃ અને જીવન
વિશ્લુતા એજ મોક્ષઃ ત્રિકાળથી પર ધ્રુમતી કવિની અન્તર દષ્ટિ આમ અવનવા આદર્શ
ઉકેલી રહી છે.

અમરાવતીનાં દેવદેવીઓ અદ્વિત કલ્યાણ વાજી ભાળે છે. "નિરઅયુગ પૃથ્વીને અણુરેણુ
દવાં રમી રહેલો."

સમયમૂર્તિ કોક કવિ જરાક નીંદરે છે. તેને રામ રામ ભાવનાનાં અમૃતમીઠાં બિન્દુ ઝમે
છે. મીચેલાં પોપચાં નીચે નૂતન સૃષ્ટિ રચાય છે.

૪

ચાર ભુગ્ગણ દિવ્ય સ્વરૂપ પુરુષાર્થના ચતુર્વિધ દેહ શું આજ સૃષ્ટિના અણુનાં
આનંદ જણાય છે.

નીતિ, ક્રિયા અને અજ્ઞેયતાનાં આયુષ સૃષ્ટિના સમસ્ત લોક આજ ધારણુ કરે છે.

"લેકાત્તવિકૃત પ્રજનઃ" એ સત્તેના શબ્દટંકાર મંદિરની ભવ્ય મંગલાના ટંકારે શા
અભિમ્ન વિહરે છે.

જગત ઉંચું રહે છે.

સમયમૂર્તિ કોઈ કવિ જરાક નીંદરે છે. તેને રોશરોમ બાવનાનાં અમૃતમીઠાં મિનુંડુ ઝમે છે. મોચિલાં પોપચાં નીચે નૂતન સૃષ્ટિ રચાય છે.

મીત ૧૦.

૧

વિશ્વને વિરાટ આગિણે પ્રતાપવન્તી પ્રભુતા પ્રસન્ને છે. અખૂટ જીવનના ફૂવારા ફૂટે છે; ને સાફ જગત આનંદપૂર્ણ છે.

શરીર મન અને આત્મા અમુલ્ય ઉદ્ધાસમાં હૃલ્લવતાં અજબ સામર્થ્યભર્યાં દમ્પતિ અપૂર્વ તેજવારિમાં લહેરે છે.

વિધિ નહિ પણ ઉભય જાતેજ ઉરતંત્ર-આત્મતંત્ર-અક્ષતંત્રપરં અનેરૂં અધિજ્ઞાન અનુભવે છે. જીવન જીવવું ને જીતવું એની સુંદરગૂંચી ઉભયે પ્રાપ્ત કરી છે.

વિશ્વને વિરાટ આગિણે પ્રતાપવન્તી પ્રભુતા પ્રસન્ને છે.

૨

શિશિરની રાત્રિયો વહી ગઈ છે, અનંત મૃત્યુના બજારે વિરમ્યાં છે. વસન્ત નવજીવનવતી પધારી છે, ને સનત કોમાર્ગના વાઘા સારં થે વિશ્વ સજી રહ્યું છે.

પત્રેને પુષ્પે અમીત સુખનાં ને સ્વાસ્થ્યનાં છંદણો છંદાયાં છે. વૃક્ષો ને વેલી જીવન દેહાવ રસભર રેલી રવાં છે. કુન્નગાર લીલમલીલું છે.

દમ્પતિ ડોલંદિ-ડોલ ડોલે છે, અનંત અક્ષય જીવનસત્ત્વવડે ઉભરે છે-ઉછળે છે. સચરાચર સપ્રભ સુવાસે છે.

વિશ્વને વિરાટ આગિણે પ્રતાપવન્તી પ્રભુતા પ્રસન્ને છે.

૩

નીરસતા સુકાઈ ગઈ છે. સહૃદયતા પ્રકરી છે, રચૂલ શમ્યું છે. સુદમજ અમિત લહેરે છે. જીવન્ત રસની પરિમલભર્યાં વાયુ વાય છે.

વદ્ધિ ને વિકાસ પ્રામત્તુ દામ્પત્યજીવન અનુપમ પ્રકાશે છે. અક્ષ ને માયાસમું

અગ્રહા ને શંકાના વાયુ વાયે છે, કાષ્ટક ને વ. દામ્પત્યજીવનના સાધુન્યમાં પ્રેમ વિશ્વસનાં પૂર હેલે રહે છે

જીવનક્ષતિ એજ જીવનમંત્રઃ ખલતા એજ સાધુતા; એજ શાન્તિઃ કાળરાત્રીની કાળમીટ આમ જ સર્વત્ર નીરખે છે.

અમૃતપુરવાસી પુર્વજો થે શાપે છે કે ધોર ઉન્નત ઉન્નત છે. દેહના અધારમાં વિદેહીત્વના જગત સારં અન્ધારપૂર્ણ છે કાળરાત્રીના ધોર પર

રહ્યા છે. આહું પાતળું ક્યાંયે જીવન નથી. છે. જીવના પ્રદેશ તેના સુંદર પ્રાકટ્યને

અભૂતન બીધો તે રૂપ આજ ઉગતા ધારણે સાગરમાં-વિદેહીત્વનાં વિરલ ન્યોતિ

જારી રહ્યું છે. ને સારી સૃષ્ટિ તેમના દિવ્ય ઓજસભર્યાં

વિશ્વને વિરાટ આંગણે પ્રતાપવન્તી પ્રભુતા પ્રસન્ને છે.

૪

અક્ષય જીવનના અમૃત-સાગરમાંથી—દમ્પતીના અહાવિદ્યારમાંથી જે હીં ફીં ના અન્ય સૈન્યને એકસરખાં ઉડવનાર કોક કોક ખાલખાળા પ્રસવે છે.

જગતભરે દામ્પત્યદાતા અને દામ્પત્યરતેદનાં દાનો દેતાં તેઓ અમૃતજલની અબજ પરખ માટે છે. તૃપ્તિ સર્વે શાન્ત યદ્ય દાનનાં કણવડે અશુભ થાય છે.

પુરુષ પ્રકૃતિનાં અદ્વૈત રાસ જગવતી રાસમંડલિઓ જલસ્થળ વિલસે છે, ને પરમાનંદ વધે છે.

વિશ્વને વિરાટ આંગણે પ્રતાપવન્તી પ્રભુતા પ્રસન્ને છે. અખૂટ જીવનના ફૂવારા ફૂટે છે ને સાઈ જગત આનંદપૂર્ણ છે.

પ્રિયલાભ. ૭

પ્રસ્તુત કાળ પહેલાં લગભગ અઢી હજાર વર્ષે પ્રથમ પ્રતાપ ગૌર્સત્રાટ્ઠ ભરતખંડપર રાજ્ય કરતા હતા. પહેલા ગૌર્સત્રાટ્ઠ ચંદ્રગુપ્ત અને તેના પૌત્ર મહારાજ અશોક એમના ઇતિહાસમાંથી કોઈ કોઈ પ્રસંગોની ધણાએકને માહિતી હશેજ. ઇસવીસન પૂર્વે ચોથા શતકમાં ચંદ્રગુપ્ત, અને ત્રીજા શતકમાં અશોક રાજ્ય કરતા હતા. હાલના બિહાર પ્રાન્તનું પ્રાચીન નામ 'મગધ' હતું. એ મગધજ ગૌર્સત્રાટ્ઠના સામ્રાજ્યનું કેન્દ્રસ્થલ હતું. હાલના પાટણ શહેરને પ્રાચીન કાળમાં 'પાટલીપુત્ર' કહેતા હતા. પાટલીપુત્ર આ ગૌર્સત્રાટ્ઠની રાજધાની હતી.

ચક્રવર્તી અશોક પછી ગૌર્સામ્રાજ્યની અવનતિ કળા શરૂ થઈ. છેલ્લા ગૌર્સચક્રવર્તી બૃહદ્રથ અત્યંત ખરાબ વર્તીને, દુષણો અને આળસુ રાજા હોયો. સુગર્વશના પુષ્પમિત્ર નામના તેના મુખ્ય સેનાપતિએ એને પદચ્યુત કરી તેણે સિંહાસન છિન્નવ્યું. બૃહદ્રથ માર્યો ગયો અને તેના પ્રધાનના નસીબે કરાગૃહવાસ આવ્યો.

મહાપ્રતાપ પુષ્પમિત્રે અત્યંત વિચાર એવા મગધસામ્રાજ્યના સર્વ પ્રદેશ ધીમે ધીમે પોતાના તાબામાં લીધા. યવન વીર અલેક્ઝાન્ડરની સ્વારી પછી ભરતખંડની પશ્ચિમ સીમાપર પુષ્કળ યવન રાજ્યો સ્થપાયાં. મિલિન્દ ઉદે મિનાંકર નામનો એક યવન રાજા આ વખતે અતિશય પ્રબલ થયો હતો. પુષ્પમિત્રની ઠરેઠાઈમાં મિલિન્દે પ્રયત્ન યવનસૈન્ય એકત્ર કરી ભરતખંડપર સ્વારી કરી; પરંતુ પુષ્પમિત્રના અતુલ પરાક્રમે લીધે તેનો પરાભવ થયો અને ભરતખંડમાંથી તેને પાછા જવું પડ્યું. ભરતખંડ મેળવવાનો યવન રાજાનો આ છેલ્લો પ્રયત્ન કહેવાય.

પુષ્પમિત્રનો જ્યેષ્ઠ પુત્ર અમિમિત્ર નર્મદાના તીરપરના પ્રદેશનો અધિકારી હોય તેની વિદિશા રાજ્યધાની હતી. વિદિશામાં અમિમિત્ર રાજા તરીકે જ ગણ્યોતો. અમિમિત્રની દેવી

* મહાકવિ શ્રીકાલિદાસના 'માલવિકામિત્ર નાટક'નો કથાનક.

૧. કેટલાએક ઇતિહાસકાર કહે છે કે તેણે 'અર' નામ 'પુષ્પમિત્ર' નહીં પરંતુ 'પુષ્પમિત્ર' હતું.

ધારિણી એ મુખ્ય રાણી હતી. ધારિણીના મ્હેરાણ પુત્ર કુમાર વસુમિત્રે તદન ન્હાની વયમાં પોતાના પિતૃપિતૃ પુષ્પમિત્રના હાથ નીચે સેનાપતિનું કામ કર્યું હતું. ઈરાવતી નામની અગ્નિમિત્રની ખીજ પ્રમુખ રાણી હતી. નૃત્યગીતાભિનય ઇત્યાદિ લલિતકલામાં ઈરાવતી અત્યંત કુશલ હતી. રાણી ધારિણી માટે જો કે અગ્નિમિત્રને, વિશેષ આદર હતો, તો પણ તેને વધિક પ્રેમ તો ઈરાવતી ઉપરજ હતો.

નર્મદાના દક્ષિણ તીરે વિલ્હ રાજ્ય હતું. વિલ્હ રાજ માધવસેને પોતાની જ્ઞેન અગ્નિમિત્રને આપી હતી. પરંતુ અધવચ્ચમાં તેના પૈતૃમ્હેષ પડસેને તેને પદચ્યુત કરી તેનું સિંહાસન છિનવ્યું અને તેને કારાગૃહમાં બંદીવાન તરીકે રથાધો. માધવસેનનો સુમતિ નામનો પ્રધાન હતો. કૌશિકી નામની એક વિધવા વિદુષી સ્ત્રી સુમતિની જ્ઞેન થતી હતી. કૌશિકી અને રાજકન્યા એ જન્મેને સાથે લઈ સુમતિ રાજ્ય છોડી એક વ્યાપારી ઘૃંદ સાથે વિદિશા તરફ વિદાય થયો. ગહન સંકટમાંથી સાંપડેલી રાજકુમારીને વિદિશા ગમે તેમ કરીને લઈ જઈ રાજ્ય અગ્નિમિત્રને અર્પણ કરવાનો સુમતિનો વિચાર હતો.

પરંતુ રસ્તામાં એક વિપિનમાં તરકરોની એક ટોળાએ એમના પર હલ્લા કરી. બાકીના બધા પરાભવ પામી નાહા, અને સુમતિ આ લઘુવિગ્રહમાં દાર થયો. બધથી અને દુઃખથી કૌશિકી મૂર્છિત યથ પડી. મૂર્છામાંથી મુક્ત યથ જુએ છે તો રાજકુમારી કોઈ પણ ટેકાજે નજરે પડી નહીં. તરકરો એને લઈ ગયા હતા.

સાતુનો અગ્નિસંસ્કાર કરી બૌદ્ધ સંન્યાસિનીનો વેશ ધારણ કરી, કૌશિકી વિદેશમાં આવી, અને રાજવાડામાં તેને આશ્રય પણ મળ્યો. અસાધારણ વિદ્વત્તા અને અત્યંત નિર્મળ વર્તનને લીધે રાજ્ય રાણી અને અન્ય સર્વની કૌશિકી ઉપર શ્રદ્ધા એકી, અને તેને પૂર્ણ માનવા લાગ્યા. પણ પોતે કાણ છે, પોતાની શી હકીકત છે તે તેણે કોઈને પણ કહી નહીં.

અગ્નિમિત્રને થોડા સમયે વિલ્હથી આ રાજ્યકાન્તિની ખાતરી મળી. જેણે એ ખાતરી રાજ્યને કહી તેણે એમ કહ્યું કે, માધવસેન પોતાની જ્ઞેનને રાજ્ય અગ્નિમિત્રને અર્પણ કરવા તેને લઈ વિદિશા આવવા નિકળ્યો હતો; એટલામાં પડસેને આ રાજ્યકાન્તિ ધડી એ જન્મેને બંદીવાન કરી રાખ્યા છે.

માધવસેન અને તેની લગિની એ જન્મેને તરત મુક્તતા બક્ષવા વિષે અગ્નિમિત્રે પડસેન તરફ દૃઢ પાઠવ્યા. વિલ્હદેશ કંઈ મગધસામ્રાજ્યને આધીન ન્હોતો, આગળના મૈથિ રાજના જે પ્રધાનને પુષ્પમિત્રે કારાગૃહમાં મોકલ્યો હતો, તે પડસેનનો સાજો થતો હતો, આથી આ નવીન સુગરાજવંસીઓ તરફ તેના મનમાં થોડો ધણો દ્વેષભાવજ હતો. તેણે અગ્નિમિત્રને હલ્લા એવો સદેશો પાઠવ્યો કે માધવસેન અને પડસેન એ જન્મે સમાનજ છે. રાજનીતીને અનુસરીને કહીએ તો જન્મેના કલહમાં અગ્નિમિત્રે નિઃપક્ષપાતપણે વર્તવું જોઈતું હતું. માધવસેન કારાગૃહમાં છે ખરો; પરંતુ તેની જ્ઞેનનો કોઈ પણ ટેકાજે પત્તો નથી! અમે તેની શોધ કરવાને પ્રયત્ન ચાલુ રાખ્યો છે. માધવસેનની મુક્તતા વિષે હું એટલુંજ કહું છું કે જો પૂર્વના મૈથિસામ્રાજ્યના પ્રધાનને મગધેશ્વર મુક્ત કરશે, તો તેના બદલામાં હું પણ માધવસેનને મુક્તિ આપીશ.

અગ્નિમિત્ર સમ્રાટનો પુત્ર હોઈ ભારતખંડનો સાવિ ચક્રવર્તી હતો. સુદ્ર વિલ્હ રાજ્યએ

હેની સાથે લાગુ કરેલો આ સમાનત્વનો હક્ક તહેને તદન, અસલ તાગતો હતો, કાપાવેશમાં આવી તેણે રાજ્યત્વને કહ્યું “કમ ? અમારી સાથે બરેશમરીનો નાંતો જાળવી કુદ વિદ્યો-રાજ કામની અદલાબદલી કરવા મુજબ છે ? એ મુખ્યતું આ કેવું મોટું સાહસ ! વાહતક ! સેનાપતિ વીરસેનને એકદમ વિદ્યોપ્રત્યે મોકલો ! ”

અમાલ વાહતકે કહ્યું “જેવી મહારાજાની આજ્ઞા ! વિદ્યોરાજાનો વિનાશકાલ પાસે આગ્યો છે, એમ લાગે છે નહીં તો આવી વિષેરીત બુદ્ધિ એને કમ સહે ? ”

“સારે પછી તદમારો પણ એવોજ અભિપ્રાય છે ? ”

“એ મન તો મહારાજ રાજનીતિશાસ્ત્રને અનુસારીને છે. એ યદ્યસેનના રાજ્યનો દમશુભ, કમ આરંભ થયો છે. પ્રજાપર એની સત્તા-દશુ પૂર્ણપણે જામી નથી. તહેનું નિર્મૂલન કરવા તો આ અત્યંત ઉત્તમ સંધિ છે ! ”

“ઉત્તમ ! સારે તો બુદ્ધી તૈયારી કરવાની વીરસેનને મહારી આજ્ઞા જણાવજો ”

“જેવી મહારાજાની આજ્ઞા ! ”

પોતાના સૈન્ય સાથે સેનાપાત વીરસેન તુરંત વિદ્યો તરફ નિકળી પડ્યો.

સેનાપતિ વીરસેન દેવી ધારિણીનો ભાષ હતો. ઇટલાએક દિવસ પૂર્વે એણે એક અત્યંત સુંદર બાલિકાને લાવી ધારિણીને સ્વાધીન કરી હતી. આ બાલિકાનું નામ માલવિકા હતું. અંતઃપુરની સ્ત્રીએને નૃત્ય, ગીત, નાચ, હલાદિ કળાઓનું શિક્ષણ આપવા માટે નીમેલા એ નાટ્યાચાર્ય વચ્ચે અતિશે અણુજનાર હતો.

અન્ને નાટ્યાચાર્યનાં શુણ્ય અને તેમની વિદ્યા સંજ્ઞાથી જીરે તુલના અને વાદવિવાદ થતો, સારે અગ્નિમિત્ર હરદત્તનો અને રાણી ધારિણી ગણદાસનો, પક્ષ લેતાં. ગણદાસ રાણીનો માણસ છે. અને હરદત્ત રાજાનો માણસ છે, એવીજ સર્વની ખાત્રી થઈ હતી મોક્ષવિકાને નૃત્યગીતાદિ કલા શિખવવા માટે ધારિણીએ ગણદાસને સ્વાધીન કરી હતી. માલવિકા અતિશય તિગ્મ બુદ્ધિની અને પ્રતિભાશાળી હોવાથી તદન થોડા વખતમાં આ સર્વ કલામાં પારંગત થઈ.

માલવિકાનો અવાજ બહુ મધુર હોવાથી તહેના રૂપની તો તુલનાજ નહોતી. માલવિકા માત્રી હોય સારે તહેના કંઠસ્વરમાંથી જાણે અમૃતનો વરસાદ વરસે ! નૃત્ય કરતાં તહેના જે પદવિન્યાસ યામ અને અભિનય વખતે તહેના મુખાદિ પર જે બાવ દેખાય તે માટે જાણે કે તહેના સર્વાંગમાં દિવ્યાંગનાઓના દિવ્યરૂપના તરંગો ઉછળતા હોય એમ જણાવું. આવા જ શિષ્ય ગુરુનું ભૂખણ અને ગૌરવ ! પોતાના અતુલનીય શુભોચી આવા શિષ્યગુરુને અત્યુચ્ચ સ્થાનપર બેસાડે છે. માલવિકા સરિણી અત્યંત પ્રખર બુદ્ધિની અને પ્રતિભાશાળીની શિષ્ય મળવાથી ગણદાસને અતિશય આનંદ યામ એમાં કમ નહ નહોતું. માલવિકા ધરત્વતીનો પણ ખાસ પરજાજ કરશે એમ પુરોગાનાઓ પણ કહેતી હતી.

ચિત્રાચાર્યે ધારિણીદેવી માટે એક ચિત્ર તૈયાર કર્યું હતું. ચિત્રશાળામાં ધારિણી જ્યારે આ ચિત્ર જોતી હતી, તે વખતે રાજાની સ્ત્રીનીજ હાં આવી પહેંચી પોતાના અતુલનીય સ્વરૂપથી અન્ય સદાકારીને મ્હાન કરી નાખનાર એક અપરિચિત સુંદરીનું ચિત્ર રાણીની સદચરીમાં શાલુ છે, એવું રાજાને લાગ્યું. માલવિકા રાજાની નજરે ન પડે

એવું રાણી ધારિણી ખાસ ધ્યાન રાખતી; પરંતુ આજ તેની કાળજી અને સર્વ પ્રયત્ન એકદમ બંધ જવા સરખું થયું.

રાજાએ મુગ્ધ દૃષ્ટિથી ધણો વખત ચિત્ત રહ્યું. જોઇ પૂછ્યું “આ કોણ છે વાંદ, દેવી ?” ધારિણીએ રાજાને કંઈ પણ ઉત્તર આપ્યો નહીં. રાણીની ન્હાની પુત્રી કુમારી વસુલક્ષ્મી માતા પાસે ઉભી રહી ચીત્ત જોતી હતી તે બોલી “આ માસવિકા હો ! માતાની ડાસી !” જે થાય તે ખરું પણ માસવિકા રાજાની દૃષ્ટિએ ન પડે એ બાજત ધારિણી દેવી હવે વધારે સારંધ રહેવા લાગી.

(૩)

માસવિકાનું માત્ર ચિત્ત જોઇ રાજા અભિમિત એટલો બેહોશ થઇ ગયો કે માસવિકાનું પ્રત્યક્ષ દર્શન કરવા એકદમ અધીરો થઇ ગયો. પોતાનો આ હેતુ પૂર્ણ કરવા કંઈ પણ ઉપાય શોધી કાઢવા માટે એણે પોતાના મિત્ર વિદ્યુષ્ઠ ગૌતમને આજ્ઞા કરી.

એટલામાં ઉત્કૃષ્ટ સધિ પ્રાપ્ત થઇ.

ગણુદાસ અને હરદત્ત બંને નાટ્યાચાર્ય વચ્ચે અતિશય અજાવ અને વાદ હતો એ વાત તો કહીજ છે. ગૌતમે યુક્તિ વાપરી બંને વચ્ચેનો વાદ અધિક પ્રખર કર્યો.

ગણુદાસ કહે “મહાસાગર અને પક્ષ્વ એમાં જે ભેદ, તે મ્હારી અને હરદત્ત વચ્ચે !”

હરદત્ત કહે “ગણુદાસને મ્હારા પગની ધૂળની પણ યોગ્યતા નથી !”

આ વાદવિવાદનું જ્યારે ખૂબ ઉચ્ચ સ્વરૂપ આબુ, ત્યારે ગૌતમે કહ્યું “ત્હમે બંને અમથા શા માટે એકબીજા સાથે ઝગડો કરો છો ? રાજા તમારી ખરીક્ષા કરીનેજ કોણ એક બંને કોણ કનિષ્ઠ એ ઠેરવશે પછી યુધ્ધ !”

એ બંને નાટ્યાચાર્યમાં આ પ્રમાણે ચાલી લગાડી ગૌતમ દોડતો દોડતો રાજા પાસે ગયો અને આ વાત કહી, અને આ વાદવિવાદનો ફાયદો લઇ રહેનાર માસવિકાનું પ્રત્યક્ષ દર્શન કેવી રીતે કરી શકાશે એ પણ ચોખ્ખું સમજાવી કહ્યું. ગૌતમની આ યુક્તિથી રાજા અતિશય સંતુષ્ટ થયો.

થોડો સમય વિત્યા પછી ગણુદાસ અને હરદત્ત એ બંનેએ રાજા પાસે આવી એક બીજા સાથે વિરૂદ્ધ તકરાર કરી, અને રાજાને યોગ્ય ન્યાય કરવા વિનંતી કરી.

રાજાએ કહ્યું “હું જે તમારો ન્યાય કરીશ તો મ્હું ખાસ પક્ષપાત કયો એમ કદાચ રાણી કહેશે, તેના કરતાં દેવીને આવવા દો, એટલે તેની સમક્ષજ સગવતી કૌશિકીત્વમારા વાદનો નિકાલ લાવશે.”

બંને નાટ્યાચાર્યને રાજાની સૂચના ગમી. રાજાની આજ્ઞાથી કંચુકા અંતપુરમાં જઈ દેવી ધારિણી અને પરિવારજન કૌશિકીને સાં તેડી લાવ્યા.

રાજાએ સર્વ હકીકત પરિવારજનને કહે નાખી, અને કહ્યું “સગવતિ ! ત્હમે જ ખરીક્ષા કરી આ વાદનો યોગ્ય નિકાલ આપો !”

સંન્યાસીની દસીને બોલી “નગર દોવા છતાં ગામડામાં રતનની પરીક્ષા કરવા આવેલું એ કયોનો ન્યાય મહારાજ ?”

રાજાએ કહ્યું “સગવતિ ! ત્હમે ત્હમારા અસામાન્ય પાઠિસને લીધે આ વાદનો નિકાલ

કરવા યોગ્ય છે. હું ને દેવી પોતપોતાના નાટ્યાચાર્યના, પક્ષપાતી છીએ. એટલે અમારા માધી કોઈ આ વાદનો નિકાલ લાવશું તો કદાચ યોગ્ય ન્યાય થશે નહીં !”

બન્ને નાટ્યાચાર્યોએ કહ્યું “ હા મહારાજ ! ભગવતીજ નિઃપક્ષપાતી ન્યાય આપના યોગ્ય ન્યાયાધીશ છે, એમણેજ નિકાલ આપવો જોઈએ. ”

અન્યાસિની વાદનો નિકાલ કરવા કશું થયું.

રાજાએ પૂછ્યું “ ભગવતિ, તમે આ બન્નેનો અભિનય જોયોજ દશે ? ”

“ હા, જોયો છે તેથી શું થયું ! ”

“ બન્નેનો અભિનય, અને અભિનયને ઉપયોગી અંગસૌક્ય અતિશય સુંદર છે નહીં ? ”

“ હા, અભિનયની કુસંભતામાં એ બન્ને શ્રેષ્ઠ છે. ”

“ સારે પછી એ એમાંથી શ્રેષ્ઠ કોણ અને કનિષ્ઠ કોણ એની શા પરથી પરીક્ષા કરશો વાર, ભગવતિ ? ”

‘પરિવાજક કોશિકાએ કહ્યું “ કોષને જાતે અભિનય કરતાં સારો આવડે છે, તો કોષને શિષ્યને ત્હેવું ઉત્કૃષ્ટ શિક્ષણ આપતાં આવડે છે. આ બન્ને બાબતોમાં જેની યોગ્યતા શ્રેષ્ઠ કરશે, ત્હેનેજ હું શ્રેષ્ઠ ગણીશ. એમના પોતાના અભિનયમાં શ્રેષ્ઠ કનિષ્ઠનો ગેટલાવ જરા પશુ કળી ચકાશે નહીં. માટે શિક્ષક તરીકે કોની કેવી યોગ્યતા છે ત્હેની પરિક્ષા, લક્ષ કોણ શ્રેષ્ઠ અને કોણ કનિષ્ઠ એનો નિર્ણય કરી ચકાશે. ”

ગૌતમે આમલ્યથી કહ્યું “ સારે તો એમજ કરવું જોઈએ. ”

યાવું છે એ પ્રકાર પરથી મોટો પોતાનો થવાનો છે, એવું ધારિણી દેવીના મનને લાગ્યું. માલવિકાનો અભિનય બતાવી ગણદાસ પોતાના શિક્ષણપદ્ધતિની પરીક્ષા આપવા વીચારશે એ તદ્દન ઉપાકુ દર્પ. મળમાંજ માલવિકાવું સૌદર્ય અતુલનીય દિવ્ય દર્પ. સંગીત અને અભિનયથી એ સૌદર્યની શક્તિ સો ગણી વધશે એ પશુ રપટ દર્પ. આવી રિયતીમાં જે સુંદરી માલવિકા રાજાની દષ્ટિએ પડી તો ત્હેની પ્રાપ્તિ કરવા એ એકદમ અટકાવ કરશે એ રપટ દર્પ ! માત્ર ચિત્ત જોષનેજ રાજા માલવિકાપર અતિશય મુગ્ધ જેવો દેખાતો હતો ! અસારે માલવિકા પ્રલક્ષજ એની રક્ષાએ આવી ઉભી રહેવાની હતી; તેણે પોતાના દિવ્ય મધુર કંઠથી ગાયેલું સંગીત રાજાને કાને પડવાનું દર્પ; અભિનયમાં ચનાર ત્હેના મોઢક લાવવાવ ત્હેની દષ્ટિએ પડવાના હતા ! શું આ અનર્થપૂરેપરા કેવળ દુષ્ટ ગૌતમના કોશલ્યથી તો ધડાક નથી ? આ અનર્થપાત અટકાવવા કષ્ટપણ ઉપાય નથી શું ?

આવા વિચાર કરીને ધારિણીએ કહ્યું “ આવી યાગ્ય પરીક્ષા શી રીતે થશે ? શિષ્યની પ્રુદ્ધિ જે મંદ દશે તો ગુરના ગુણ તે અગટ કરી ચકશે નહીં ! આવે કેકાણે શિષ્યના અસ્વચ્છ પશુને સીધે ગુરને જરાપણ દોષ દેવાય નહીં ! ”

રાજાએ કહ્યું “ એ તો ખરૂં છે. ”

ગણદાસે કહ્યું “ શિક્ષણ આપવા યોગ્ય જો શિષ્યની નિવડ કરતાં ગુરને આવડે નહીં, તો તેથી ત્હેની પ્રુદ્ધિચત્રતા ઉપાડી થશે ! ”

ધારિણીએ જરા ભવાં ચલાવી કહ્યું “ આત્માર્થ, આ આવો મંત્ર ત્હેને કરશો નહીં. એ બધું જશે, જે તમારી શિષ્યિણીનો ત્હેમને આટલો ભરોસો છે ત્હેને તો શિષ્યનાવું. ”

શરે કર્યાને હજી બહુ દિવસ થયા નથી ! હજી તે વિદ્યામાં પરિપક્વ થઇ નથી. આજ બધાની સમક્ષ પરીક્ષા માટે તહેને લાવવી એ તદ્દમારી દુરદૃષ્ટિને યોગ્ય લાગે છે કે ? ”

ગણુદાસે કહ્યું : “ તેથી તો મ્હારો આટલો આશ્ચર્ય છે કે એકદમ થોડા વખતમાં હું કેટલો ઉપદ્રુષ્ટ શિષ્ય તૈયાર કરી શકું છું ? એજ મ્હારે વિશેષ કરીને બતાવવું છે. ”

હવે વિદ્યન નાંખવામાં કાંઈ માલ નથી એવી ધારિણીની ખાત્રી થઇ. અક્ષત વિષયજ્ઞ મનથી તેણે આખરે એક વખતની અનુમતિ આપી.

પરિત્રાણકા બોલી “ ઠીક છે. અમે ઐતુષ્યપદી ‘અસિત’ નાટ્યનો અભિનય બોધશું. બન્નેએ પ્રેક્ષાગારમાં જઈ સજ્જ થવું. સર્વ તૈયારી થાય. એટલે મ્હંજ વગાડી અમને ઇંચારો કરજો. એટલે અમે બધા અભિનય બોધ આવશું. ”

અપૂર્ણ.

—><— દેવનિ.

અક્ષાંડનાં અગણીત રત્નાં જે તેજના વળી પુનઃ છે,
તે અંદ્ર બધા આકાશમાં કંઈ ગાનમાં મચદ્ધર છે;
પણ પ્રચલુતે આ બન્યાં જે નાશવંત શરીર આ,
તેથી અવજી નહીં થઇ શકે એ દેવી ગાન અપૂર્વ હા !

ગાધર્વનાં જે ગીત તે વળી સુરપતિને પ્રિય હતા,
તે ગાનમાં બહુ લીન થઇ નિજ શીર્ષ શેષ હુસાવતા;
સંગીતના અંકારમાં સહુ મુગ બીચારાં લીન થઇ,
હવન મરણ નવ લેખતાં તે ગાનમાં વીધાઇ જઇ.

મુરચ્ચામ સરખા મરત બનીયા દેવની યારી કરી;
એ ગાન અહંભુત દોરી છે બે દેવથી સંધાઇ ગઇ;
ત્રે નહીં કોઇ કાંઈ રાક્ષસી માયા યકો,
એ દોરીથી કંઈ ભક્તને તો રવગની ઝાંખી થઇ.

આ વિધેની જે ગદનઘટના નાદમાં એ અરેત છે,
વળી ગાન-તંત્રીનાદ એ સહુ વેરમાં પણ સ્પષ્ટ છે;
વળી નાદ આ અક્ષાંડનો કોઇ દેવને જ જણાય છે,
આજીવ પણ કંઈ મુક્ત થઇ એ ગાનમાંજ તણાય છે.

ગણી ગાનને આ વિધેની રચના તણા પાયા અરે !
સહુ ગાનમાં બહુ લીન થાને, લીન કરજો અન્યને;
જે કોઇને સંગીતની કે તાનની ગણના નહીં,
તે હવન પણ શ્રુત સમ ગણે એ વાત નિશ્ચય માનવી.

૧૬-૫-૧૬.

“સૂર”

૧ નૃસંગીત, સાથે એક અંકારનો અસિતય. આ અભિનયથી અભિનેત્રી બીજાની ભૂમિકા સમ પોતાના નૃસનો ભાવ પ્રગટ કરે છે.

૨ નૃસંગીતઅભિનય વગેરેનું અંદર્શન નવાં હવું એવું નાટ્યમંદિર.

ગીતાજીમાંથી કેટલીક હૃદયંગમ વિચારણા.

શ્રેયાન્ સ્વધર્મો વિગુણઃ પરધમોત્ત્વનુષ્ટિતાત્

સ્વધર્મે નિધનં શ્રેયઃ પરધર્મો ભયા વહઃ

વિગુણ અર્થાત્ ગુણ વગરનો, અધુરો, એમ નહિ, પરંતુ ખાસ, Special, Natural Normal, સ્વભાવતઃ પોતાના વિશેષ ગુણવાળો. આવા વિશેષ ગુણથી યુક્ત સ્વધર્મ ગમે તેટલી ઉત્તમ રીતે Artificially આચરાયલા પરધર્મથી વિશેષ શ્રેયસ્કર છે. આથીજ તેવા સ્વધર્મમાં નિધન-મૃત્યુ પણ શ્રેયસ્કર ગણેલું છે. અને એવો આચરાયલો પરધર્મ કેવળ ભય પ્રવર્તક છે એમ પણ બાબ્ધુ છે. વાચ્યાર્થ ન્યાણી આપણે કંઈ ઉંડા ઉતારોએ. અને આપણી આધુનિક સ્થિતિને અવલોકીએ.

અધુના સ્વધર્મ છે કે સ્વધર્મ છે (Doggedness)? અને આવો સ્વધર્મ પોતાના વિશેષ ગુણથી યુક્ત-હોઈ અધુરા સ્વધર્મ રૂપેજ હોઈ, -પોતાની અધુરંગી ભવ્યતા દાખવવામાં કુશળ છે. જેની ઘટીએ બેઠા તેના ગીત ગાવાં એ સ્વધર્મની સ્થિતિ તે, આપણી નથી? આથી શ્રેયને બદલે ભય ઉત્પન્ન થાય તેમાં કંઈ આશ્ચર્ય ખરું? આપણા આધુનિક જીવનમાં આ બાલવૃદ્ધ પર્યંત જે અસંતોષની ભાવના જાગી રહી છે. જે અસાન્નિત જેવું આપણું જીવન આદિથી અત્યંત પસાર થાય છે, તેનું મુજ માત્ર ઉપરાઈત સ્વધર્મ છે એમાં જરૂરે શંકા રાખવા જેવું નથી, નિશ્ચીત ભાવના વિહોણો તે પરધર્મ છે, જ્યાં Duty નહિ પરંતુ Right યુ જળ સર્વેપરિ છે. આટલી ટુંકી અને સદૃશ સુચનાજ આ શ્લોકનું સુચન કરવા પૂરતી છે.

एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा, संस्तभ्यात्मानं मात्मना

अदिशतुं महाबाहो कामरूपं दुरासदम्.

આત્માને શુદ્ધિતો Director બણી, આત્માને આત્માનું સત્યભાન કરાવી, (giving it its real standing) અદિ=માર-ધાતુને મારીએ છીએ તેમ ધાતુને માયાથીજ તે સવિશેષ પાંચિક અને છે; તેમજ સર્વ કામના માત્રને મારવાથી પૂણું કામ થવાય છે. આથી ખેટો સંઘમ એટલાજ બળથી પુનઃ બહુશી ઉઠે છે. અને કામનાની અતેક્ષ્ણ જવાકાએ આરેપાસ ફરી વળે છે. કામનાને મારવી એટલેજ તેમને Absolut Conscience પ્રતિ વાળવી. તેનો તાપ આપ્યા કરવો. તેજ તેમનું સર્વંતુ મુજ છે, એવો અનુભવ કરાવવો; આમ થતાં કામનાઓ મરશે અને પૂણું કામ થવાશે.

प्रकृति स्वामधिष्ठाय संमवाभ्यासं मायया.

કૃતિ, સ્થિતિ, ક્ષય, નિરોભાવ, અનુગ્રહકરણ આં પંચ કૃત્યથી વ્યાપ્ત પ્રકૃતિ-જે આદિ કારણ છે, અને જે કોઈની અસર નથી, -The cause alone and not the effect of anything-Prima cause. અને માયા એ પ્રકૃતિનુંજ કર્મ છે. the action of the Prima cause. ઘડ અને માયા ઉભય એકજ છે. વૃદ્ધ અને માયા=Measurably going, developing એ ઉભયનો અન્વયાય એકજ છે. વૃદ્ધિને વિશાસ એજ

તેમના અર્થ છે. વળી યજ્ઞ એ મધ્યમિન્દુ છે અને માયા એ પરિધ છે. યજ્ઞ શાન્તિ છે અને માયા યજ્ઞ Potential energy છે અને માયા kinetic energy છે. યજ્ઞ આથી Potential existence છે અને માયા આથી, Actual existence છે અને છેતરિ તે ઉભય એકજ વર્ણમાં છે. તે એકજ ચક્ર છે.

કમળ્ય કર્મયઃ પદ્યેદ કર્મણિ અકર્મય ।

સ બુદ્ધિમાન્મનુષ્યેષુ સ યુક્તઃ કૃત્સ્ન કર્મકૃતઃ ॥

કર્મમાં અકર્મ જોવું, અથવા મન. પ્રાણેન્દ્રિય કર્મોમાં-માયાવી કર્મોમાં-પરિધ ઉપરના કર્મોમાં-કેન્દ્રસ્થ અક્ષરસ્વરૂપ-વિદ્યુતસ્વરૂપ જોવું તેજ છે. સકાળ, અકામ, નિષ્કામ, આત્મ અને આત્મ કર્મો એજ સાક્ષાત્કાર પૂર્વક, કરવા એજ સુખનો રાજમાર્ગ છે. વિજ્યની કુચી છે, અને એથી ઉત્કૃષ્ટ અક્ષરભાવી કર્મમાં-માયાવી કર્મોની ઉપેક્ષા કરવી વા તેમને અક્ષરભાવમાં વાળવા, એ કર્મબુદ્ધિમાન, યુક્ત-(Joined with absolute consciousness) અને કર્મકૃત મનુષ્ય કરી શકે છે.

સમસિદ્ધાવસિદ્ધૌ ચ :

સિદ્ધિ અને અસિદ્ધિને હું પ્રતિ વાળવું. 'હું' નાજ રૂપો છે એમ જોવું, ને તે વડે absolute consciousness નો સાક્ષાત્કાર કરવો. ટુંકામાં આત્મકામ યવું, પૃથ્વીકામ યવું, કારણ સિદ્ધિ અસિદ્ધિના માળખાં મનના અનુભવોજ પડેજ છે. અને મનહુડું હોતાં તેઓ પથ અસત છે. સસ તો અમર્ષાદેહ સાન તત્વ એટલુંજ છે. ને તેને જ નાળવું યોગ્ય છે.

ઋણાર્પણ ઋણહર્ષિ ઋણાગ્નો ઋણા હુતમઃ इत्यादि आ श्लोक उपरोक्त यत् भाव-
નાવું પ્રકટીકરણ કરે છે. एकोऽहम्, बहुस्याम् ની પ્રતિજ્ઞા માટેજ આ શરીર ઉત્પન્ન થયું છે. જેને સોઝામ એ ભાવથી સંસિદ્ધ કરવાનું છે. Generated Body ને ensouled કરી તેવું Regeneration કરવાનું છે. ત્યાર પછી શ્લોકમાં ઇન્દ્રિયના સિદ્ધિ સિદ્ધિ દેવતાના યોગ્ય યોગ્યભાવથી પ્રેરામલા પચો દાખવ્યા છે. જેથી પ્રત્યેક ઇન્દ્રિય પરિપોષણ પામે, અને જીવન-સમૃદ્ધિ સવિશેષ ઝીલી રહે. અક્ષરભાવની જુદાતા અનેરી નામી રહે, આવાજ દ્રવ્ય યમથી જ્ઞાનભરી વિશેષ શ્રેયકર છે એમ દાખવ્યું છે જેનો અર્થ, એટલોજ છે કે જે ગાળી શકાય એવું દ્રવ્ય છે, જેને જન્મદેહ કહે છે તેજ છે. આને ગાળવા જ્ઞાન તૈયાર છે. Thought is the seed of action, that is to be absorbed-to be liquified into Thought. વળી ઋણાગ્ન્યાવાય કર્મણિ=અક્ષરમાં કર્મમાત્રનું આરાધન કરવું, મનુષ્ય જન્મકૃત કર્મોના ગર્ભ અક્ષરમાં મૂકવો, જેથી તે કાલે અક્ષરનાં બને. મનુષ્યની અર્ધકાર સૃષ્ટિ લીન થયે અક્ષર સૃષ્ટિની ઝાંખી થાય. અર્ધાત્ અર્ધકાર સૃષ્ટિ અક્ષર સૃષ્ટિમાં વિલિને તિરોભાવ પામે.

સન્યાસી=અમ્યક પ્રકારે નિરાતે એટલે છે તે સન્યાસી આ એનો ધાર્તર્ય અને આવા સન્યાસી-તેજ યોગી, યોગી યુતા પહેલાંની અવસ્થાને સાધક અવસ્થા કહે છે. અને લા

કર્મને કરિણરૂપ દાખવ્યું છે, પછીથી યોગારૂઢ થવાનું કારણ સમતા આપ્યું છે. આ સિદ્ધતી અવસ્થા સૂચવે છે. આ યોગારૂઢપણું તેજ 'સર્વ સંકલ્પ સન્યાસી' છે. હવે પ્રવર્તતી માન્યતા વિચારીએ. સર્વ સંકલ્પ સન્યાસી એટલે સામાન્યતઃ એવો અર્થ કરાય છે કે 'સર્વ સંકલ્પ ત્યાગી'-(Renouncing the formation will) પરંતુ વસ્તુતઃ આ ત્યાગ નથી કારણ ત્યાગ તો સંકલ્પ ફલનો કરવાનો છે. સંકલ્પનો નહિ. સર્વ સંકલ્પનો 'સન્યાસ ત્યારે થઈ શકે કે જ્યારે મનુષ્ય સર્વ તૃપ્ત થાય. આ સર્વતૃપ્તિભાવ ત્યારેજ જન્મે કે મનુષ્ય જન્મે અનંત છે, અમોઘ સામર્થ્યવંત છે, સૃષ્ટિનો પિતા, ધાતા અને નેતા છે, પ્રેરક ચાલક અને શાસક છે, સર્વ ઇચ્છાઓનો, સંકલ્પનો, વાસનાઓનો, ભાવનાઓનો, વિચારણા માગ્રનો ઉત્પાદક અને નિયામક પોતેજ છે. સૃષ્ટિનાં સર્વ દ્રવ્યો પોતાનીજ ક્રિયા માત્ર છે. ઇચ્છા જ્ઞાન અને ક્રિયા એ સર્વનું મુળ સ્વરૂપ પોતામાંથીજ ઉદ્ભવ્યું છે, અને એ સર્વનો સમૂહ ધારણ કરી ઉડનાર સર્વથી પર એવો પોતેજ છે. બ્રહ્મ અને સમગ્રી બ્રહ્મથી પર એવો પરિબલ પોતેજ છે. આત્મ અપૂર્વ જ્ઞાન યતાં, સાક્ષાત્કાર યતાં, મન નિશ્ચલ યાય છે, સર્વ આગ્રતુક સંકલ્પોનો ઉચ્છેદ યાય અને પોતે આત્મકામ યતાં સર્વ સંકલ્પોનું મુળ આત્માપ્રતિ વળે, અને સિદ્ધિ, અસિદ્ધિનાં પર તેમનાપર ચઢે નહિ. સર્વ સંકલ્પ automatically પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ તેની પ્રાપ્તિ વા અપ્રાપ્તિમાં પોતે જરિયે હર્ષશોકનાં ભાગખાં ધારણ ન કરે. વળી જૂતાનાં વર્તમાનને હાલીનાં એકે કમોનો, તેને દેખ ન લાગે. કારણ મનના માનેલા જૂત, વર્તમાન ને ભવિષ્ય તેને living Present જેવાજ છે. અને એ પોતે Act, Act, in the living Present એ ભાવનાનુસારજ વર્તે છે. કર્મકળની સ્પૃહા વિનાનો અર્ધિજ; તેનો ભાગ છે. બાકી પૂર્ણ સંકલ્પ થયું તેજ તેનો સન્યાસ અને યોગ છે.

મણવ=સદા સર્વદા નવોજ, તાજેજ ever new, ever fresh. આવીજ રીતે પુરાણ=પુરાણંનવ એ શબ્દનો અર્થ લેવાનો છે.-Old and yet new. વળી દેવ શબ્દનો અર્થ Shining ones એમ કરાયેલો છે પરંતુ વસ્તુતઃ તે ઇન્દ્રિય દેવતાને અનુલક્ષ્યો હોય તે તે ઇન્દ્રિયનાં functions Controlling ones, જેવો દેખા દે છે-તેમનાં કર્મોના સ્વામી જેવો દર્શન દે છે.

શિયલ્લવતી વિમલાકુમારી.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૧૩૭થી)

મધ્ય રાત્રિનો સમય વ્યતીત થઈ ગયો હતો. ઉદેપૂરના કિલ્લા ઉપરના પહેરેગીરો તેમજ શહેરમાંના ઝોડોદારો શિવાય પ્રજાજન જ્ઞાન્ત નિદ્રાની ગોદમાં સમાપ્ત થયા હતા. આકાશમાં અનેક તારાઓ ચમકતા હતા અને પૃથ્વી ઉપર પ્રકાશ પાડવા માટે વારંવાર આઠાસના બંદર ના ભાગમાં જઈ, વધુ બલપૂર્વક પાછા જહાર આવતા હતા પરંતુ શોક માત્ર એજ હતો કે તેઓ અર્ધસમાન પ્રકાશ આપી શકતા નહતા. સેનાપતિ વિનાનું સેન્ય, નૃપતિ વિનાના હરખારીઓ અને શિશુ વિનાનાં જંગો સમાન એ તારાઓ અત્યારે ચન્દ્ર વિના નજામા હતા.

ઉદેપૂરના કિલ્લાની બહાર-દાલમાં એક સૈન્ય પહેલું હતું. અકબરના પુત્ર સલિમની સરદારીની નીચે ઉદેપૂરનાં રાણાને મદાન કરવાના હેતુથી આ સૈન્યે અત્રે પહોંચી નોંખ્યો હતો. અત્રે તેનો દેખાવ જંગી મેળાઓવાળા સાગર સમક્ષ ફેરેલા ટીટોડીઓના ટોળા જેવો લાગતો હતો. ઉદેપૂરનો રાણો, મેવાડના મહારાણાની માફક દૃઢ નિશ્ચયી બન્યો. છે તે એક અકબર જાણતો હતો પરંતુ તેને એકદમ હરાવી શકાય એમ નહોતું તેથી તેનો વિચાર એક મોટું સૈન્ય એકત્ર કરી તેને સારી કવાયદ આપીને થોડાવખત પછી ઉદેપૂર ઉપર હુલ્લા કરવા મોકલવાનો હતો પરંતુ સલિમ ઉતાવળીઓ બની ગયો હતો કારણ એ વિલાસી શાહજાદાએ. ઉદેપૂરનાં રાણાની કન્યાના રૂપગુણની પ્રશંસા સંભળી હતી આથી જેમ અને તેમ જલદીથી એ રાણાને હરાવવા તેણે એક સૈન્યની સરદારી લીધી હતી અને અહીં પહોંચી નોંખ્યો હતો. અકબરને ખાતરી હતી કે સલિમ કાંઈ પણ ઘોળા શકનાર નથી. અને ત્યાં ઉલટો વિલાસમાં વધુ મસ્ત બનશે. તેની એ અટકળ કાઢી રીતે ખોટી નહોતી. સલિમે ઉદેપૂરના કિલ્લા સામે જાવણી નોંખ્યા પછી, આજ રાત્રે પોતાના તંત્રમાં નાયમુજર કરાવ્યો હતો અને રાત્રિનો પાછલો પહેર થવા આવ્યો હતો તે જતાં પણ એ મુજરો ચાલુજ હતો. મુગલ સૈન્યના બધા સિપાહીઓ એ નાય જેવામાંજ તાલીન હતા. શું તેઓ આ રીતે ઉદેપૂરના કિલ્લા છતી લઈને રાણાને મદાત કરી શકે ખરા ? કદી માની શકાય નહીં.

એક ખાલુ જ્યારે આ પ્રમાણે મુગલ જાવણી રંગરાગથી ગચ્છી રહી હતી ત્યારે ખીજ ખાલુ એક કાળા ઝબ્બામાં વીંટળાયેલી વ્યક્તિ ધીમે પગલે રાજકુમારી વિમલાના બગીચાની દિવાલ કુદાવીને અંદર દાખલ થયું. તે આકૃતિ થોડેક દૂર ગયું હશે એટલામાં એક પહેરેગીર ત્યાં આવી પહોંચ્યો. આકૃતિએ તેના કાનમાં કાંઈક શબ્દ કહેતાં પહેરેગીર એકદમ દૂર ઉભો રહ્યો અને તેને સલામ કરવા લાગ્યો. એવી રીતે અગળ જતાં જતાં જેટલા પહેરેગીરો મળ્યા તેટલાને અચૂક શબ્દ કહેતા કહેતા તે વ્યક્તિ ઠેઠ રાજકુમારી સુતી હતી ત્યાં જઈ પહોંચી. રાજકુમારી એક કિમતી પર્યંકપર સુએથી થોડી ગઇ હતી. તે વ્યક્તિએ ક્ષણભર તેની તરફ દ્રષ્ટિપાત કર્યા પછી એક ઝીણી સિસોટી વસાવતાં પાંચ કાળા ઝબ્બાવાળા માણસો ત્યાં આવી લાગ્યા. બધે અગાઉથીજ બધું નક્કી કરી મૂક્યું હોય તેમ કુમારીને મોઢે એકદમ કુચો દેવામાં આવ્યો અને તે પછી તેને સર્વાંગે એક કાળું વસ્ત્ર લપેટીને સવે બધા મહેલ બહાર નીકળ્યા. આ બધું બધીજ ત્વરાથી કરવામાં આવ્યું. મહેલ બહાર આવતાંજ એક વ્યક્તિએ કુમારીને, પોતાને બધે ઉંચકી લીધી અને બગીચાનાં મુખ્ય દ્વાર તરફ ન જતાં એક નાના દ્વારમાંથી તે બહાર નિસરી પડી થોડેક દૂર જતાં એક વૃક્ષ સાથે એક થોડો બાંધેલો હતો ત્યાં ઉભેલા એક માણસના કાનમાં કાંઈક કહીને તે વ્યક્તિ કુમારી સાથે થોડા ઉપર ચડી બેઠી અને થોડાને જોરથી એડી મારતાં તે પવનવેગે દોડવા લાગ્યો. થોડા અગળ ઉભેલો માણસ બગીચામાં આવ્યા પછી બાકીનાં માણસો પોતપોતાને અગાઉ રચે જતાં રહ્યાં રાજકુમારી વિમલાને ઉંચકી જનાર વ્યક્તિ આડો આવેલો જંગલના માર્ગો પસાર કરીને સાત આઠ કોશ દૂર જતી રહી. એટલે અત્રે જવા પછી એક ઝાડી આવી અને એ ઝાડીની વચ્ચેવાચ્ય એક દેવાલય દેખાયું. અહીં થોડાને ઉભો રાખીને વ્યક્તિએ કુમારીને દેવાલયના પગથીઆ ઉપર ઉતારી, તેણે પોતાના કાળા ઝબ્બો કાઢી નોંખ્યો; થોડાને એક

ઝાંડ સાથે બાંધેા અને વિમલાકુમારીને દેવાલયની અંદર લઇ આણી. દેવાલય ચાલતું હતું અને જીર્ણોદ્ધારમાં હોય એમ જણાતું કેમકે શિવલિંગની કાંઇ પેશુ પ્રકારની પૂજા અંતર દોષ એવા ચિદત ન હતી દેવાલયમાં આવ્યા પછી તેના દ્વારને વ્યક્તિએ વાંસી દીધી અને વિમલાના શરીર ઉપરનો કાથો ઝર્યો. દુર કોઈ કુમારી ભીતિથી બેશુદ્ધ થઇ ગયલી હતી. બંધ છોકરામાં આવ્યાથી તે શુદ્ધિમાં આવી. ધીમે ધીમે તે હઠીને બેઠી થઇ તથા આસપાસ જોવા લાગી. પહેલાં તે તે સમજી શકી નહીં કે પોતે ક્યાં છે? તેણે પોતાના રિવાજ પ્રમાણે દાસીને હાંક મારી એટલે તેને અહીં લાવનાર વ્યક્તિ આમળ આવી અને કહેવા લાગી, વિમળે, ગમતાર્થ નહીં. તારી દાસીએ તો અહીં હાજર નથી પણ આ દાસ તારી દરેક પ્રકારની સેવાઓ ઉદારવા હાજર છે ક્રૂપા હું પ્રેમ બિદ્યા માથું છું તે આપ એટલે તને કાંઇપણ પ્રકારની વિપતિ નહીં નહીં—

વિમલાએ વચ્ચે કહ્યું: કોણ શુકસિંહ? તું અહીં ક્યાંથી અને શું મારી ઉપર બળાતકાર ચુગરવાના ઇરાદાથી તું મને અહીં લાવ્યો છે?

“કુમારી, તું શાન્ત થા, હું તારા મહેલમાં છો એમ સમજજે કેમકે મારી માગણી કશું કરીશ કે તુલજ હું તને લાં મૂકી આવીશ અને પછી આપણે બન્ને તારા પિતા પાસે જઇ આપણાં લગ્નની રજા માગી—

“શૂંપ રહે, ઝા અધિચારી, આવા નિર્જન વનમાં મને દુઃખી કરવા માટે લાવતા તને શરમ ના આવી? જે બાળતની મેં તને ના કહી છે તે નાહક સંભારવાથી જો લાગત આ જન્મમાં તું કદી પણ મારી સાથે લગ્ન કરી શકશે નહીં, સમજ્યો?”

“તો બાપ સાહેબ, તમારે બળાતકાર મને તાણે થવું પડશે, સમજ્યા?” શુકસિંહે કંઇ કંઇ બેદરકારી કરતી કહ્યું.

“હારે શું તું એમ સમજે છે કે, પોતાની પુત્રીનું અપમાન કરનાર નરાધેનની બાજુ લીધા વિના રાજ યશવન્તસિંહ જ પાતે બેઠો? જોને લા તે તારા બાળપણ કાઢ્યું, તેનું શું છુર કરવા તૈયાર થયો છોને? જે ડાળા ઉપર તું બેઠો છે એજ તું કાપે છોને? તારી ઉત્તિનો, તારા ચક્રનો અને તારા સ્વર્ગનો સદા સર્વદા મારા પિતાએ ખ્યાલ રાત્રિદિન કયો છે અને શું તેનો તું આવી રીતે બદલો આપવા મંજિ છે કે?—

“કૃપા કરીને એ બધી તારી વિદ્વતા બીજાને માટે રાખી મૂક. હું તો આટલું સમજું કે જે સુખ મેગળ્યું તે આપણા આપણું કોણે દીધી કાલ. તારી સાથે લગ્ન કરવાનો મને દરેક અધિકાર છેજ અને જો તું સાંતિથી તાણે નહીં થકશ તો પછી મારે બળાતકારથી પણ મારો એ અધિકાર સાબિત કરવો પડશે!”

“શુકસિંહ, બળાતકાર કરવાની તારી મગદુર નથી, સમજ્યો? તારા જેવા એક ન માલા, નરાધેન, અને અધેર રાક્ષસથી હું લેશ પણ કરતી નથી—

“વિમળા, સંભળીને બોલ નહીં તો આવી બન્યું સમજ—

“જા, જા, બાપલા, તારા જેવા મુર્ખાઓ તો મારા પગની રજા બરાબર પણ નથી!”

“એમ? હારે ઝા ઉદત છોકરી જોઈ લે મારો હાથ—

એટલું કહીને જોવા તે વિમલાને મારવા આગળ ધસ્યો કે બહારથી “અખરદાર” એવો એક ગંભીર અવાજ આવ્યો અને દેવાલયના દ્વાર તોડીને એક વીર વેપધારી ધવન આકૃતિ અંદર દાખલ થયું.

“અથ સખ્ય, આ પરીને કેમ ત્રાસ આપે છે ? હુદ્દિઓને વશ કરી લેવા માટે અમારા શાહનશા સાહેબ પાસે આવીને થોડાક પાંઠ શીખીને પાંઠ શું નાજનીનો તે કંદી તરવારથી વશ થતી હશે ? જા, જા, તારે દાય એ ત્યાંથી રહી તમે હિંદુ લોક માહિમાદિ એકબીજાની સ્ત્રીઓને ત્રાસ આપોછો તેથીજ તમારાં રાજ અમારે હાથ આવ્યાં છે ! આજ એ કાસિમ, આ પરતાપની પરીને ગિરફતાર કરે આ કાશ્મિરને તેની કિંમત શું સમજાય ? એમાં તો આપણો શાહનશાદોજ પ્રવીણ !”

એક બીજો ધવન અંદર આવ્યો તેણે પોતાના ઉપરીના હુકમને અમલ પૂર્તજ કયો. શુકસિંહના અવિચારીપણાથી રાજકુમારી મુસલમાનોની કેદી બની ! શુકસિંહનો બહુચકની પોટે આ બધે ગંધાર જોતો જોતો સ્તબ્ધ થઈ ગયો. રાજકુમારીના નેત્રોમાંથી અશ્રુઓ પડવા લાગ્યાં. શુકસિંહની દિગ્મુદતા માટે કુમારી બહુ દિલગીર થઈ તેણે તેને હપકા આપતાં કહ્યું. “શુકસિંહ ! પિતાજીએ તારી ઉપર કરેલા આભારો સંભાર. શું આ વખત જોઈ રહેવાનો છે ? આ કુષ્ટ લેણાના હાથમાં શું તું મને ધણીજ રહેલાઈથી આપી દેવા માગે છે ? કેમ જોક્ષતો નથી ? અરેરે, આજ એક કુર, અવિચારી અને કુષ્ટ સ્વભાવવાળા આ માણસને ક્ષત્રિય કેમ કહી શકાય ? પૂર્વના દાનાં દિલના-પોતાની જાતિના શત્રુને પણ, તેકની ખોતર મદદ કરનારા ક્ષત્રિયો ક્યાં ગયા ?—

વિમલા આ મુજબ આગળને આગળ જોક્ષત પરંતુ શુકસિંહનો શુસ્સો આટલું સાંભળતાંજ વધી ગયો હતો તેથી તેણે મુસલમાન સરદાર ને જરા વક્રોક્ષિતમાં કહ્યું “અથ તુક આ કન્યા ઉદેપુરના રાણાની પુત્રી વિમલા છે; માટે તેની બરોબર ખાતર બરદાસ્ત રાખજો; મારે આમ એટલા માટે તમને ત્રાસમય કરવી પડે છે કે હું તેને ત્યાંજ ઉછરેલો છું.”

“ઓ ખુદા ! શું આ નાજનીન ઉદેપુરની રાજકન્યા છે ? વાહ વાહ ત્યારે તો આ પંખીકુંડીક આવી ગયું. અમારો આ શાહનશા એનીજ શોધમાં છે; અને શું તું ઉદેપુરના રાજાને ત્યાં ઉછરેલો છે ? તો તો તું તેના ભાઈ બરોબર ગણાય ? ત્યારે શું તું ખુશીથી આ કન્યા અમારા શાહનશાને આપી દે છે ?”

“હા, ધણી ખુશીથી.”

“પણ થોડીકવાર પહેલાં તો તું તેને પજવતો હતો, એનું કારણ શું ?

“કારણ ખાનગી છે તારે વધુ હડાપણ કરવાની જરૂર નથી. નહીં તો મારી તરવાર નો સ્વાદ ચાખવે પડશે, સમજ્યો ?” શુકસિંહે બપેકો બતાવ્યો.

“જા, જા, જો બાવલા, શરમ છે તને કે તારી બહેન ઉપર તું બળાતકાર ચાલવા જતો હતો, અમે શોક ગમે તેવા છાએ પણ તારા જેવા રાક્ષસી હૃદયના નથી; તારી મને મિલકુલ પરવા નથી; તું એવકાઈનો ખરેખરો નમ્રોતો છે તેથી મારા શાહનશાને તારી શિક્ષક બતાવવા હું તને ગિરફતાર કરું છું. એકદમ નાગી નરવાર મને સોંપી દે. નહીં તો પાછળથી તારે પરનાવો કરવો પડશે.”

“ અરે દૂર થા દૂર તારા જેવા તો સેકડેને મેં આંચડની પેઠે યોગા નાંખ્યા છે-
પણ શુકસિંદથી આગળ બોલી ચક્રાધું નહીં કેમકે તે મુસલમાને તેને તરવારનો એક
સખત ફટકો લગાડ્યો જેથી એકદમ કળાખાઈને તે નીચે પડ્યો. મુસલમાને તેની તરવાર
લઈ લીધી અને તેની સાથે આવેલા ઠાંસીમની મદદથી તેના હાથમાં બેડી પહેરાવી દીધી.
તેઓ બન્ને પાસે ઘોડાઓ હતા તેથી એક ઘોડા ઉપર વિમલાને અને બીજા ઉપર શુકસિંદને-
મુસ્કેટાટ બાંધીને આ મુસલમાનો, બન્ને કાંઈ બચુ ન હોય તેમ, ગીતો લૂલકારતા લત-
કારતા આગળ ચાલ્યા.

(અપૂર્ણ.)

સયદી !

બથવા

હૃદય-સંગમ.

[આ વાર્તા અગ્રેજ ઉપરથી લખેલી છે તેજકને અત્યંત હૃદયભેદક લાગવાથી તેને અનુવાદ
કર્યો છે. શુજરાતના વાંચક આ વાત મન પર કવી રીતે લેશે તે કંઈ કળાય નહીં, પરંતુ વાર્તાનું
રહસ્ય અમૂલ્ય છે. હિન્દુ અને અગ્રેજ સી વચ્ચેનો તફાવત એક અગ્રેજ પુરુષના હૃદયના ઇતિહાસ
ઉપરથી જણાઈ આવે છે.]

૧

એક ચહેરના એક સરિયામ રસ્તા ઉપર દુનિયાથી કંટાળેલા, આનંદરહિત ધીમે ધીમે
ચાલતો હૈમિલ્ટન, આમથી તેમ નિરપ્રકાશી જોતો જતો હતો. તાપ સખત હતો. પવન
ખિલકુલ નહોતો. બળદના ગાડા કિયુ કિયુ કરતાં ધૂળ ઉરાડનાં જતાં હતાં. હૈમિલ્ટનને ક્યાં
જવું હેતું બાન નહોતું. ગરમીથી લોચલોચ થઈલો કામથી યાદેલો, તેની આંખ અને માથું
દુઃખતાં, અને પાણીની સખત તરસ લાગેલી એ સર્વ તેની માનસિક વેદના આગળ તુચ્છ
હતું. તે વેદના સમાજ પર તિરસ્કારની હતી, અને તેના આંખા શરીરમાં વ્યાધિ માફક
પ્રસરી તેના હૃદયને રૂંધી નાંખતી હતી. મનને સંતોષ આપવાના એકે એક માર્ગ તેણે
જોયા હતા. દરેક માર્ગે તેને ઘોડે સુધી લલચાવી, કંટામાં નાંખ્યો હતો, અને તેના મનને
વધારે ઉશ્કેરી તેની અંદાને તોડી નાંખી હતી. તેણે હૃદય આનંદ વિના નિસ્તેજ હતું.
“મહે” કાંઈ પણ જોયું નહીં, મહેને કાંઈ પણ મળ્યું નહીં, હજી બધું અધારૂં જ છે” એમ
તે મનમાં બોલ્યા કરતો હતો.

ઉમ્મરે પુખ્ત છતાં સુક્રમાર અને સુંદર કાળા ચળકતા વાળ, મોઢક ચહેરો, સફેદ
પરંતુ તાપથી રહેજ મીળી પડી ગયેલી ચાંમડી, ગાલ પર જીવાન લોહીથી ઉછળતી રતાશ
એ બધું જ મોઢક હતું. શરીરનો બાધો મજબૂત પણ જગડો નહીં, તેના કેળવાયેલા અવયવોની
ખુબસુરતી, ને તેની ચાલવાની ઝુલતી દબ-એ સર્વ આકર્ષક હતાં. સુખપર ચમકતું
ઉજ્જવલ મધુર દાસ્ય, સ્વકીય સુમધુર આકૃતિથી અત્યંત આગ્રાન બાદતું સુખદુઃખ-મન્યનાં
હૃદયમાં વજ્રવાત કરવા મદન. હાત શરૂ થતાં ગાત એજ ! પરંતુ હૈમિલ્ટન મૂક રેલો હતો.

પ્રતિદિન બેઠેલા ઉઠી, પોતાની ઓરીસની ફરજ અદા કરી નહેમાંજ આખો દીવસ ગાળી યાક્યો પાક્યો રાત્રે સુઇ જતો-સુતા સુતા મનની સમાધાની કરતો કે પોતાનું કાર્ય-કર્મ છે. અને બીજો દીવસ પાંછું એનું એ માથે લમે છે !

બેઠેલું અને મનપસંદ લગન ન થવાથી હૃમિલ્લનની છંદગી નજીક ગઇ હતી, છંદગીની ગસિક વીસ વર્ષની ઉંમરે સમાન વયની ને સમાન સ્થિતિની એક બાળા સાથે તહેલે લગન કરીયું હતું. તે વખતની તહેની રમણીયતાથી તે અન્યમ્ન ગયો. જે અવસ્થાનીય ધિક્કારથી પુરુષ તરફ જી જીએ છે. તહેનું તહેને બાન ન રહ્યું પરંતુ એનું બાન તેને તુરતજ ચતું ને સ્ત્રીએ લગન પેલા પૂર્ણ બ્રમ્મકથી પહારનો દેખાવ બતાવ્યો હતો તેજ સ્ત્રીએ લગનની રાત્રે પોતાનું હૈયસ્ય બતાવ્યું પેલાની નરમાશ અને ગાઢેસ્નેહ બદલાયાં, ને હૃમિલ્લનના શુદ્ધ સ્નેહને એ સ્ત્રી દસવા લાગી !

તહેના શબ્દો હજી એના કાનમાં રણકાર કરતા હતા, “ કંઈ એની જરૂર નથી, સમ જ્યો ? એવું મ્હારે કંઈ પણ નહીં જોઇએ મ્હને સર્વ જગત ખોલ અને માંકુ જણાય છે. મ્હારે એક પછી એક છોકરાંઓની પંચાત નથી જોઈની પરણેલી સ્ત્રી તરિક્તું મ્હારે માન જોઇતું હતું તેથી હું પરણી કે જેથી એક સુંદર પતિ સાથે મ્હારાથી સમાજમાં હરાય ફરાય તે ઉપરાંત મ્હારે ઘેર મ્હને સંતોષકારક જણાયું નહીં, તેથી પરણી, કે જેથી મ્હને એ માણસ પોતાની સાથે રાખી શકે એટલુંજ પણ મ્હને સમજણ નથી પડતી કે શાથી તમને આટલું ઓછું આવે છે. હું ધર સાચવીશ મળતાંવડી અને શુદ્ધ રહીશ, અને આપણે સાથે હરથ ફરથ એટલુંજ કે હું મ્હારે સારું એક જીવો ઓરડો રાખીશ ! ”

આ શબ્દોથી તહેના હૃદયમાં આઘાત થતો હતો. તહેનું સૈદ્ધ્ય હજી તહેની આંખ આગળ ખડું થતું હતું એ વખતે એ સુંદર દેખાતી હતી, કારણ વાન કાળો સુશોભિત હતા-પણ એ તો બાલ રંગ હતો ! એને આ રીત ગમતી નહોતી. પાછલથી એને ખજર પડી કે એ સૈદ્ધ્ય બનાવડી સ્ત્રી તો માત્ર ઝંકળ જેવી હતી. હસતી ભારે જાણે ગળા મુધી, ઉઠો ખાડો પડતો, ને દાંત દેખાય ભારે રણસી !

આ પછી તહેનું સ્વરૂપજ તહેને ધિક્કારવા જેવું લાગ્યું મધુર હાસ્યથી તહેની સાચું જોતી તેથી તહેને લાગ્યું હતું કે ખરેખર ખરા હૃદયથી પોતાનો સ્નેહ વાળી આપે છે. પોતાના ખરા સ્વરૂપમાં જ્યારે એ પ્રકાશી ત્યારે તેને અધું સમજાયું ને બાન બાન્યું પેલા તો સ્ત્રીકનક ગુસ્સે થયો. ધીમેથી ચાંત પડી તહેને મનાવવા લાગ્યો પોતે પોતાની જાતનેજ હવે ધીજારવા લાગ્યો. ધીમેથી એનું ડારણ શોધવું લાગ્યો ને અને તો તહેનો ઉપાય કરવો એમ નક્કી કર્યું બહુ બહુ રહમગતીને તહેની સાથે વાતો કરી, પણ ઉદાર સ્વભાવનો અયોગ્ય ઉપાય કરી તેણીએ જરા પણ નમન કર્યું નહીં હૃમિલ્લનનો સ્વભાવ જોરજુલમ કરવાનો કે હક્ક બજાવવાનો નહોતો સરીરની વાસના તહેના મનને કંઈજ નહોતી. તેજ રીતે તેણીએ તેના મનની સર્વ આશાઓ અને સ્નેહ તોડી ફેડી છિન્નછિન્ન કરી નાખ્યાં આખરે તે બીજા ઓરડામાં ગયો અને કવિષ્વની સ્થિતાનો વિચાર કરતો બેઠો-આખી રાત એમને એમ જ ચાલી ગઈ !

ચોરો સમય રહી, લગનાંશ હૃદયનો બહાંત દુઃખી હૃમિલ્લન દિનદુસ્તાનમાં આગ્યો

મંતરની વાસના મૂલ યષ્ઠ. કાષ્ઠમાં વિશ્વાસ રાખે નહીં, હૃદયના ભારનું કાષ્ઠ પાસે વર્ણન
 કરે—કાષ્ઠને કાષ્ઠ કહેજ નહીં. દુનીયાના રીતરીવાજ અને સમાજની ફરજ પ્રમાણે પો-
 તીની પત્નીને પગારનો અર્ધો ભાગ મોકલી આપતો. જોનારને ને જોણનારને તો આ ગુલા-
 મીરી નવાંમજ પમાડે! પંચુ એ તો ધણાખરા અગ્રેજ લોકોનો રીવાજ છે. સ્ત્રી જોતને
 મને તેની સાથેના સર્વ સંબંધને તદ્દન લજ્જા હજી પોતે પોતાના કામમાંજ માથું રાખતો.

આવી રીતનું જીવન ગાળનારપર તો મદન પંચુ ગુસ્સે યાય, પંચુ અત્યાર સુધીમાં તો
 એ દેવની ધીરજને પંચુ હુમિલ્ટને નાશ પમાડી હતી. અહા શો આત્મા!

આવી વાતો નવલકથાઓમાં પણ લખાય છે ને સમાજને માત્ર આદર્શરૂપ અને મિઠ્ઠા
 જણાય છે. પરંતુ ફરી ફરી વારસે વારસે સર્વ ટ્રેડેશમાં આવા દાખલાઓ બને છે! એક
 સમયે હુમિલ્ટને બહાર ફરવા નીકળ્યો હતો ને રસ્તામાં આવેથી ઢોલ વગડતાં હોય એવો
 અવાજ રહેને કાને પડ્યો. એક રસ્તાની બાજુએ ફરી ન્હાની ગલીમાં જોયું તો બગર તરફ
 જતો હતો. વીચાર કર્યા વિના એ એ રસ્તે ચાલવા લાગ્યો. સંગીત તો વધતુંજ જતું હતું.

આથે એક ઘરે હતું લાંબી એ અવાજ આવતો હતો. તે એ ઘર પાસે ગયો, તો
 બારણા ઉપર ઘોળા કાગળપર કાંઈ લખેયું એવું પાડીયું લગાડયું હતું. હુમિલ્ટને ઉઘે
 જોયું અને વાંચ્યું "દક્ષિણની નાયનારી બાળાઓ કાખસ રી છ આના અંદર આવો."
 સદામું જોતો વીચાર કરતો ઉભો રહ્યો. રસ્તાપર ગ્રેમ પવનનો એક મ્હોટો ઝપટો આવ્યો,
 ને રહેને પરીણમે પડેલો જરા ઉંચકાઈ ગયો અને પાછો પડ્યો. અંદર બહુ દાંત ને
 અધકારમય હતું. ગરમી, અવાજ, ધૂસ એ સર્વથી એ યાદી ગયો હતો. માત્ર આશરો
 લેવાના ઇરાદાથીજ એ અંદર ગયો ને અધારામાં લપટાયો. બાજુએ જઈ છ આના આખી
 દીકરી લઈ અંદર દાખલ થયો. પાછળથી કાષ્ઠએ ધડકા મારી બે પડા વચ્ચે ધડકેલ્યો.
 અંદર આવતાં જોયું તો એક ન્હાનો ચોરસ ઝોરડો હતો. દીવાલપર લગાડેલા દિવલનક
 દીવાથી વધુ જોઈ શકાયું હતું. એક બાજુએ ન્હાનું "રોજ" ઉજી ક્યું હતું, ને પ્રથમ
 પાદો નીચેજ પડી રહેલો હતો. આગળના લાગમાં દીવરીઓની દાર મૂકી હતી અને જરા
 આવેથી બધે સાઠી ખુરશીઓ ગોડવી હતી. જેમ આવ્યો તેમ ને તેમ વીચાર્યા વગર પહેલી
 દારની એક ખુરશીપર હુમિલ્ટન જઈને બેઠો.

બહાર ઢોલનો અવાજ બધે યષ્ઠ ગયો. એટલે એમ જણાવ્યું કે નાચ શરૂ થશે
 બહાર ફરતાં અંદર લણીજ ઠંડી હતી, હુમિલ્ટન જેવા ખુરશીમાં બેઠો તેવોજ નિશ્ચય
 નાંખી સ્વસ્ત થયો. ઝાંખા અજવાળાથી ચાંતતાથીને ઠંડકથી એવું મન ખુસ થયું. બેઠો પણ
 જાન આપ્યું કે એ કેટલો યાદી ગયો હતો ધણાજ અસંતોષ પ્રાપ્ત થઈ મનથી પોતાની
 સ્થિતિને વીચાર કરતો લગભગ પાંચેક ઠસાક બેઠો હશે એટલામાં ઢોલ વાગવા શરૂ થયાં
 ને પડેલો ધામેથી ઉંચકાયો અંદર દીવા સદામાં મ્હોં કરીને અધઃપદ્મારમાં અગ્રેજ હબની
 ખુરશીઓમાં બેઠેલી બાળાઓ નજરે પડી. એ સાતમાની બે આઠીકાની બાલકાઓ હતી.
 જેવા વાક અને દેશની નૈસર્ગિક કાલી ચામડી ઉપરથી આમ માલૂમ પડતું હતું એ
 બાલકાની દરેક હેડા ઉપર બેડી હતી ન્હાનાં આસમાની કપડાં પહેલાં હતાં અગ્રેજ દબની
 શાલગી હાથર બનાવી હતી. ફરીરનો ઉપલો બામ ઉઘાડે રાખ્યો હતો નેકલેસ ના

દગથી કમ્મરથી ગળા સુધીનો લાંબ દંડાયેલો હતો એના પછીની બંને બાજુની એકે એમ બે બાજાઓ સ્પર્શી શકાતી હતી, ઘુંટી સુધીના લાંબા કાળા ને પીળા મિશ્રિત કપડાઓ પહેયાં હતા. ન્હાની ધંટડીઓ લગાડેલી પીલી ટોપીઓએ એઓના કાળા વાળ ઉપર શોભતી હતી એ પછીની બંને બાજુની એકે એમ બે બાજાઓ પૂર્વ તરફની નાચનારીઓ હતી પારદર્શક આછા લીલા રંગનાં 'નેટ' નાં કપડાં પહેયાં હતાં કમ્મરે ખોટાં મોતીનો કમ્મરપટો પહેર્યો હતો જેમ લીલા પાણીમાં ચંદ્ર વધારે શુદ્ધ પ્રકાશે તેમ ઝીણી લીલી 'મસલીન' નાં કપડાં અંદરથી એઓનું નિરસ બદન દેખાતું. હવું અવયવની પ્રત્યેક હીલચાલથી તેના શરીરપરનાં મોતીઓના લીલા લાલ રંગ દેખાતા હતા. મરતકે માત્ર ઘોલા મુગટ પહેર્યાં હતા. મેળો કમનીય ઘાટ, કામળ, કલામય ગળું, ન્હાનાં વક્ષસ્થલ અને સંપૂર્ણ અવયવો— આજા ઝાકળથી ઘવાય તેમ એ સર્વ દંડાયેલાં—આથી આંગણભૂમીનાં કોઇ પણ યુવકના હૃદયને હલમલાવી નાંખે એમ હતાં. હૃમિલ્ટને સર્વને જેમ પ્રથમ ઉઠા ધાસ લીધો પણ એની આંખો અન્ય બાજાઓ ઉપર ફરી નહોતી; ફરી હતી માત્ર અર્ધચંદ્રાકારમાં ખેંચેલી બાજાઓની વચ્ચેની બાજા ઉપર વચ્ચે ખેંચેલી હોવાથી સર્વની અમણી હોય એમ લાગતું હતું. ને હવું પણ તેમજ. ખીજ પટોમ એણે શુદ્ધ સફેદ વસ્ત્ર પહેર્યું હતું, અને અંદર ખેંચતું સુંદર સંપૂર્ણ સ્વરૂપ અન્ય કરતાં વધારે કમનીય ઉત્તજવલ હતું.

ગળા આંખથી તેણે ધોળું વસ્ત્ર સરી પડતું હતું, અને હાથ ઉધાસ રહેતા હતા. કમ્મરે સુંદર પહેર્યો હતો. પગમાં તુર્કી 'રશીપર' પહેર્યાં હતાં અને તેની ભમ્મર—મસ એ તેના બલકલરી યુવાન સુંદરતાને વધારતી હતી! હૃમિલ્ટને તેને જેમ એમજ વિચાર્યું કે હજુ સુધી શીતરેલી કે જીવતી કોઇ પણ આવી રમણીય યુવતી જેમ નહોતી. એને તો તે જીવનની શક્તિ, જીવનનું રહસ્ય, જીવનની જાલતા લાગી!

આ દેખાવથી તેના હૃદયમાં ધબકારા યવા લાગ્યા. જાણે સૈદ્ધાંતિનીની ઝપટ લાગી હોય તેમ તેની નસોનસ ધડકવા લાગી. તથાથી ઉછળાવી નસોને—શરીર આખાને શુદ્ધિમાં આણવા ચમકવ્યું. એણે જોયું, ને એની આંખોથીજ જાણે જીવનમાં નિર્જર પ્રમાણે રસ રેડાયા જાયે; જીવન જીવન. ચલાવ્યું. એ જાણતો, વહેરો મોજામોજા વધારે કરે અને મોજા સંપૂર્ણ ગળા પર જાણે ટેકવાસ રચો હતો! પૂર્વની અધકારમયી અસંખ્ય રાત્રીઓનો અધકાર જાણે પોતેજ લઇ લીધો હોય તેમ તેની આંખો કાળી ભમ્મર જણાતી હતી! સર્વ તારાઓની ન્યોતિ એમાંજ ખેંચતી હતી! તેની ઉત્તજવલ કપાળ નીચે કમનીય ભમ્મરરૂપી બાજુ ખીરાંજતાં હતાં! નાક કમળની દાંડી સમું હતું! એક દાઝમના પૂલ સમાન હતા!

હૃમિલ્ટનની સ્થીર નજર સદામું જોતાં 'દુઝટેદુઝટે' મળવાથી એ ધીમેથી હસી-હાસ્ય તો નાદાન રમું છ હતું, નૈસર્ગિક હતું. હૃમિલ્ટનનું લેલી આ જેમ ઉત્તજવલ ન્યોતિમય થયું, ને ઉકલવાં લાગ્યું. પોતાની ખુશ્ખીમાં એ સીધો યઇ ખેડે. ચાક તૃષ્ણા, આંખનો કુઝાવો, એ બધું જરૂર રહ્યું. એનો આંખો આત્મા આંખમાં રથાન ફરી રહ્યા ને એ ધ્યાનથી જોવા લાગ્યો. કેટલાક માણસોમાં શારીરિક બલ માનસિક બલ સાથે એટલું બધું સમુક્ત હોય છે કે એક બસને જરા પણ ચમકારો લાગે તો તેની અસર ઘુરત ખીજ બલ પર થાય છે,

ને એ બન્ને બંસની સંયુક્ત અસર આખા શરીર પર થાય છે. હૃમિદનને પણ એમજ થયું. માનસિક હર્ષને લાલસા સાથે શરીરને પણ અમકારો થયો.

થોડા સમય રહી પડો પાછો ફર્યો. અને એક આક્રીકાનો સીધો બલુમાંથી બહાર આવી ઉભો. કપડાં ઉંચા દરજ્જાનાં પહેલાં હતાં, ટોપી પણ એનાજ રંગની હતી. હાથમાં કુતરા માટે વાપવાની નાની ચાલુક હતી, અને એના અવાજ સાથેજ બધી બાળાઓ ઉભી થઈ ગઈ. હૃમિદન અમક્યો. કંઈ અચર્યનીય લાગણી જન્યત થઈ. ઊંડા પરતી બન્ને આક્રીકાની બાળાઓ રહામું એલે ચાલુક બતાવી કે તરત એ બન્ને આગળ આવી; બીજી બધી બેસી રહી હૃમિદનમાં અસંતોષ આપ્યો. સીધી એ બાળાઓની પાછળ જઈ વચ્ચે મૂકવી ખુરશી પાછળ ઉભો રહેવા ગયો. એટલે હૃમિદનને સર્વ બાળાઓના ચહેરાઓ તરફ પારીકીયા નજર કરી. થોડી વારે બન્ને બાળાઓએ નાચવા માંડ્યું. હૃમિદનને નાચ તરફ આન આપ્યું નહીં. અંગ્રેજ થોડામાં આ વિચિત્ર દેખાવ જાણતક લાગે પણ હૃમિદનને એ નવીન નહોતું તેમ આકર્ષણીય પણ નહોતું. એની આખો વચમાં બેઠેલી ધોળાં લુગડાવાળી બાળા ઉપર, અને તેની પાછળ ઉભેલા રાક્ષસી સ્વરૂપ તરફ કરી રહી હતી. એ શાન્ત અને સ્વસ્થ લાગતી હતી, અને જ્યારે પાછળ ઉભેલા સીધી તેના ખભા ઉપર હાથ મૂકી બોલાવતો ત્યારે હંસુ બેતી, ને બીક કે કંટાળો લાભા વિના પૂછે તેના જવાબ આપતી હતી હૃમિદન જન્યત થઈ ટટાર હતો. આ નવીન અને હર્ષિત લાગણીથી તેણે દિલ છવાઈ રહ્યું હતું.

હા, એવું આકર્ષણ થું હતું. સીધી માટેની તેની વિરુદ્ધ લાગણી એ બતાવી આપતી હતી. સંગીત થોડા સમય ચાલુ રહ્યું. ને ચાલુકના અવાજની સાથે બધા ધર્મગથું. આક્રીકાની બાળાઓ પાછી જઈ ખુરશી પર જઈ બેઠી, પ્રેક્ષક વર્ગમાંથી થોડા ધણા પૈસાઓ 'રંજ' પર પડ્યા. બાળાઓની બીજી બેઠી બેઠી, આગળ આવીને સંગીત સાથે નાચવા લાગી નાચી રહી પાછી ગઈ, તે પછી એ દિનુ બાળાઓ ઉભી થઈ સંગીત સાથે નાચી પાછી જઈ બેઠી. હવે વચ્ચે બેઠેલી બાળા બાકી રહી એ પણ ઉઠીને આગળ આવી સંગીત બધે થયું પાછું. બીમે શરૂ થયું એ સંગીત હૃદયની લાલસા સંપૂર્ણ રીતે દર્શાવતું હતું.

તે સાથે બાળાએ નાચવા માંડ્યું. એ તોષ અંગ્રેજ પ્રેક્ષકથી હોત તો એમજ 'ધાગુ' કે બહાર ચાલવા માંડત પણ પારીક નિરક્ષરને ન તો કંઈ પણ નકામું કે તિરસ્કાર ઉપજાવે એવું નહોતું બાળાની રમણીયતા તેની યુવાની અને શરીરની કોમલતા—એ સર્વથી સંગીત ને નાચમાં વધારો થયો. તેની નજરને હીલચાલ પરથી લાલસા જણાતી હતી અને અસ્પર્શની દિવ્ય લલ્લટથી ગીતમાં સૌંદર્ય પસરાતું હતું, તો પણ તે સાથે સુંદર સ્વરૂપના આપી હતી, જેથી અન્ય બાળાઓ કરતાં કામ વધારે આકર્ષક થતું હતું. નાચ પૂરો થતાં હૃમિદનને મનવામાંથી રૂપીઓ ગઈ અને તેના પગ આગળ ફેંક્યો હાથ કરી એલે ઉંચકી લીધો બીજા આવેલા એકે બાળાએ ઉંચક્યા નહીં, ને ખુરશી પર જઈ બેઠી.

તેના નાચ પછી સીધી આગળ આગે ને પોતાનો નાચ શરૂ કર્યો. હૃમિદનને રહો રહી નાચ એલે વીચારું કે આ બાળાઓ સાથે આ કેવું દરો ? અને એ એક જ એ થયો નહીં, એ બાળાઓ એની યુવાન દરો ? હોય તો રાજ ખુશીયા કે કમને ?

એની એ સર્વ સ્ત્રીઓ હશે ? કે સ્વતંત્ર પગારથી બંધાયેલી હશે ? એનું મન માત્ર એક જ બાજુ સાથે વાત કરવાને લલચાયું હતું. વિચિત્ર લાગણીઓ ઉદિપ્ત થવા ઉપરાંત તેના જીવનની શક્તિ નાશ થવા લાગી હતી. લાંબા વખત દુઃખ ગમેલી એ શક્તિ ઉત્કૃષ્ટ થઈ હતી. સાંધ દબાણ અને કાયદાઓ પોતા પર લાવીને હેતી. સાથે એક યથ મનુષ્ય ઉચ્ચ સ્થાન લેવા મગર થાય તો પણ તેની હૃદયમાં નૈસર્ગિક નાશ રહે છે કે જેને કાયદા લાગૂ પડતા નથી, તે બહુ વખત દુઃખમાં રહેવાથી એકાએક કુદકા મારી પ્રગટ થાય છે. આથી મનમાં થાય છે કે “ હવે એ નૈસર્ગિક હૃદય છે હું એ મેળવીશન ! ”

આ પણ ધણી જીવનોની કળ છે આણું હૈમિટ્ટનને પણ દેવે લાગ્યું અને વીચાર્યું. સ્નેહ ન દેતી ને સ્નેહ ન લેતી એવી એક સ્ત્રી સાથે વીસ વર્ષ જીવન બગાડ્યું એ ખરું છે. વીસ વર્ષ પૂર્વ કરેલું દેવું પતી ગયું હતું જાણીએ છીએ કેતરનાર સ્ત્રીને આગળથી આપેલ વચન હવે ધોવાઈ ગયું હતું અસાર સુધી કેવી રીતે ટકી શક્યો એ જ એને નવાજી જેવું લાગ્યું. ધારણા તરત અમલમાં મૂકતો અને પછીથી પરતાવો કરતો નહીં તો તેણે મનમાં નિશ્ચય કર્યો. મનનો કેદી છોડવો જોઈએ. અસાર સુધી પહેરી રાખેલી સમાજના માનની બેડી તો નાખવાનો નિશ્ચય કર્યો જીવનની તવી જ્યોત અગત યથ અસાર સુધી ગણેલી જીંદગી બહાર નાખવા નહીં ક્યું. પોતાની સ્ત્રીનું નામ જડમૂળથી ટાકી નાખવું એ નહીં થયું.

પ્રથમનો આનંદી સ્વભાવ, સ્નેહની આકાંક્ષા હવેને જીંદગીની રમણીયતા એ સા તેના લગ્ન પહેલા જોવાનું નાશ થઈ.

અસંતુષ્ટ લગ્નથી આ સર્વ દુઃખ ગયા હતાં હમણાં જેવો નિશ્ચય કર્યો તેવાજ વખતે નિશ્ચય કર્યો હતો ને તે પ્રમાણે યુવાનીનાં સ્વપ્નાં, હર્ષ, સ્નેહ એ સર્વ તજી, એ જીવંતી પોતાના કામમાં મન રાખી પોતાની સ્ત્રી તરફ એક દીલ સાચવવાનો નિશ્ચય કરે હતો. ને તે પ્રમાણે જ થયું હતું. અસાર સુધી આમ જીવન ગાળ્યું હતું. હવે એથી કંઈ વધારે થવાનું હતું.

તરત જ પડે પડે હૈમિટ્ટન યુરશીમાંથી ઉઠ્યો અને એક બારણા પાસે ગયો. થોડા પગથીયાં ચઢી ‘રેન્ડ’ પાસે ગયો એને ડાબો બાજુ વળી ગયો. કામજો તેને અટકાવ્યો નહીં. પ્રેક્ષક વગેરે બહાર જવા માંડ્યું. એણે બારણું ઉઘાડ્યું અને અંદર ગયો. ન્હાના ધોળાં આરસપહાણના ચોકમાં આવ્યો. એક ખૂણામાં દીવી બળતી હતી, અને આધે કંઈક અવાજ કાતે પડ્યા.

(અપૂર્ણ.)

સર્વમાં શુભને જોવાનો જે મનુષ્ય શુદ્ધ મહત્ત્વ કરી રાખે છે, તેની નજરમાં સર્વ શુભ અને શુભજ નજીબા કરે છે. જગત એ એક આરસી જેવું છે. આપણે જેવું મુશ્કેલી તેવું તેમાં મળે છે. સર્વપ્રતિ અવિશ્વાસ, શંકા અને વહેમીયા સ્વભાવ આપણા પ્રતિ તેને જોઈ લાવે છે. અને તેને લીધેજ આપણા શાસ્ત્રમાં સર્વ રથજો શુભ જોવાનોજ ઉપદેશ અપાયેલો છે.

જ્યોડલા લોહીને શુદ્ધ કરનાર.

ડા. વામન ગોપાળ
નો આયોડાઈઝડ

સાસાપરિલા

લોહી એ મનુષ્યનું જીવન છે, તે બેગરું હોય તો અનેક રોગો ઉત્પન્ન થાય છે. તેને માટે આ સાસાપરિલા વિના બીજું એકે હવાની જરૂર નથી. વળી આ દવા પીવાથી ઉપદ્રવો જોડાયે જરૂરી અને તેના બહેનતાં બચાવ કરે પિકારો દુર થાય છે. નીચેના સાઠ વર્ષથી હુલસા દરેકી સારા થયાં છે.

અનુભવથી ખાતરી થશે.

અનેક પ્રદર્શનોમાંથી સોના રૂપાના ચાંદો વગેરેના ધનાઓ મળેલાં છે.

ડા. વામન ગોપાળનો ડા. ૧૧.

(પોષ્ટેજ ખર્ચ પોંચ આના.)

આ સાસાપરિલા સુખર્ષ તેમજ હિંદમાં દરેક નાના મોટા શહેરોમાં સઘળાં દવા વેચનારાઓ તથા ખીલ્લો સારી મળશે. જ્યાં બધા ખરીદનારાઓને કમીશન મળશે, નિચકો કેકાણે લેઓ.

બનાવનાર માલિક,

ડા. ગોવિંદરામ કેશવ,

પોષ્ટ નંબર ૨, સુખર્ષ.